TANULMÁNYOK A MAGYAR FORRADALOMRÓL

Szerkesztette :

BORBÁNDI GYULA és MOLNÁR JÓZSEF

Mikes International

Hága, Hollandia

2006.

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A könyv a következő Internet-címről tölthető le: ***http://www.federatio.org/mikes_bibl.html***

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, kérjük küldjön egy emailt a következő címre:

mikes_int@federatio.org

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The book can be downloaded from the following Internet-address: ***http://www.federatio.org/mikes_bibl.html***

If you wish to subscribe to the email mailing list, please send an email to the following address:

mikes_int@federatio.org

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

ISSN 1570-0070 **ISBN 90-8501-069-1** **NUR 686**

© Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006, All Rights Reserved

A KIADÓ ELŐSZAVA

50 évvel ezelőtt tört ki az 1956-os Magyar Forradalom és Szabadságharc, minden kétséget kizáróan a 20. század egyik legkiemelkedőbb és hatását tekintve — úgy a magyarságra, mint az egész világra — legmélyenszántóbb eseménye. A félévszázados évforduló kapcsán különös figyelmet kívánunk szentelni 1956-nak. Folyóiratunkban és könyvkiadásunk keretében olyan írásokat, illetve műveket kezdünk megjelentetni, amelyeket elsősorban a nyugati magyar emigráció hozott létre sajtóorgánumaiban, illetve könyvkiadása keretében. Mivel az ellenforradalmi kádári diktatúra szinte hermetikusan lezárta az országhatárokat a szellemi termékek szabad áramlása előtt is, ezért e művek döntő része alig, vagy egyáltalán nem ismeretes a kárpátmedencei magyarság körében. Meggyőződésünk szerint e művek alapvetően járulnak hozzá 56 eseményeinek megismeréséhez, hatásának felméréséhez és méltatásához.

E sorozatot a — *Tanulmányok a magyar forradalomról* — című művel indítjuk el. A kötet eredetileg, 1966-ban jelent meg az Aurora Kiadó gondozásában Münchenben.

Hága (Hollandia), 2006. január 29.

MIKES INTERNATIONAL

PUBLISHER'S PREFACE

50 years ago — on 23 October 1956 — broke out the Hungarian Revolution and Independence War against Communism and Soviet occupation. One of the most tyrannical ideologies and regimes in the history of mankind suffered a total moral and for a few days a physical defeat by a small but brave nation. The end of the Communism and the Soviet empire began in those days of October 1956 in Budapest. On this anniversary we are commencing to publish articles and books that cover the history of 1956 and that era. We are focusing on articles and books that were published by the Hungarian community in the West. During the decades of the counter-revolutionary Kádár regime, the Hungarian nation in the Carpathian basin was isolated from the free flow of information and ideas, including these works. We are convinced that these articles, essays and books are essential in understanding the events and the significance of 1956.

We are launching this series with the volume '*Essays on the Hungarian Revolution*', originally published by the Aurora publishing house in Munich.

The Hague (Holland), January 29, 2006

MIKES INTERNATIONAL

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

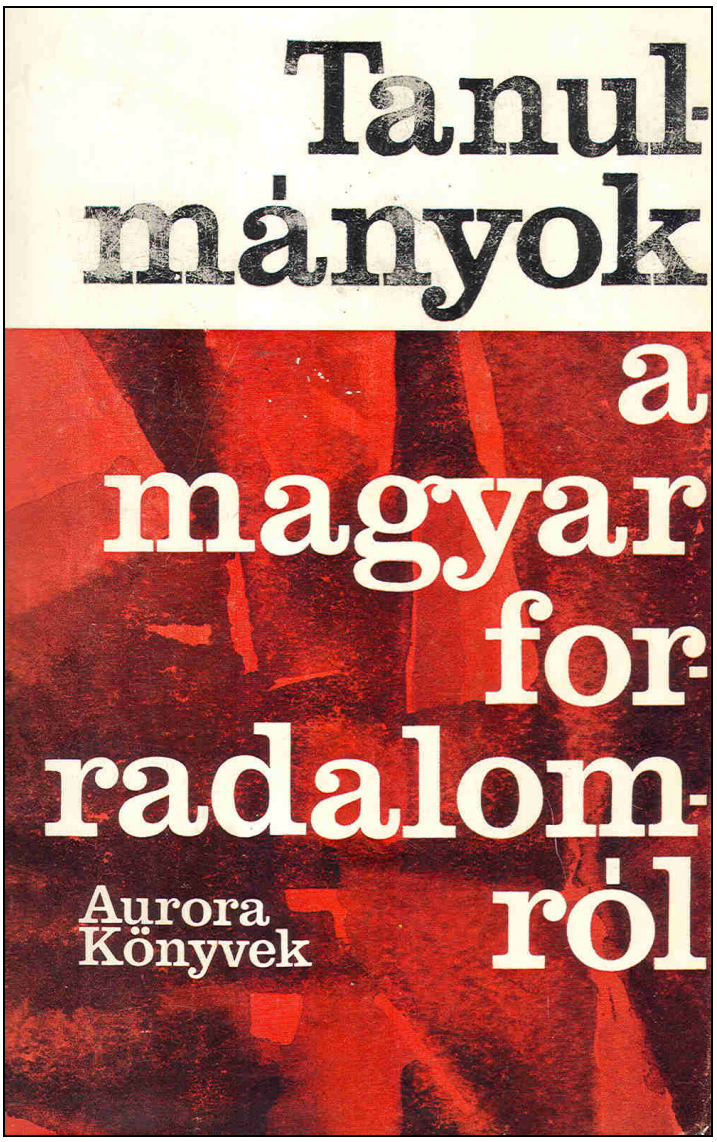

Szerzők:

BORBÁNDI GYULA
BORSODY ISTVÁN
GOSZTONYI PÉTER
JUHÁSZ VILMOS
KENDE PÉTER
KISS SÁNDOR
KOVÁCS IMRE
MOLNÁR MIKLÓS
PEÉRY REZSŐ
RÉVAI ANDRÀS
CS. SZABÓ LÁSZLÓ
SZABÓ ZOLTÁN
SZÖLLŐSY ÁRPÁD
VINCENT SAVARIUS
ZÁDOR ISTVÁN

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

TARTALOM

A Kiadó előszava ..... *III*
Publisher's preface ..... *III*
ELŐSZÓ *1*
A FELKELŐ NEMZET *2*
GOSZTONYI PÉTER : ***Az ÁVH és a forradalom*** **3**
KENDE PÉTER : ***A Szabad Nép szerkesztőségében*** **49**
GOSZTONYI PÉTER : ***A néphadsereg a forradalomban*** **55**
SZÖLLŐSY ÁRPÁD : ***A forradalom Győrött*** **106**
PEÉRY REZSŐ : ***Pannón napló és jelentés*** **120**
A NÉP ÉLÉN *133*
BORBÁNDI GYULA : ***Nagy Imre és a forradalom*** **134**
GOSZTONYI PÉTER : ***A forradalom tábornoka*** **140**
ZÁDOR ISTVÁN : ***Népbarátból népvezér*** **154**
VINCENT SAVARIUS : ***A tiszántúli papfiú*** **156**
KISS SÁNDOR : ***A parasztság követe*** **159**
SZABÓ ZOLTÁN : ***A politika tanára*** **162**
RÉVAI ANDRÁS : ***Bibó István politikai filozófiája*** **170**
MIÉRT ? *182*
JUHÁSZ VILMOS : ***A forradalom követelései*** **183**
MOLNÁR MIKLÓS : ***Nagy Imre a történelemben*** **239**
BORBÁNDI GYULA : ***A szocializmus tragédiája*** **245**
BORSODY ISTVÁN : ***A forradalom és a nagyhatalmak*** **249**
CS. SZABÓ LÁSZLÓ : ***Írók a forradalomban*** **252**
A FORRADALOM UTÁN *256*
KOVÁCS IMRE : ***A mai Magyarország*** **257**
FÜGGELÉK *270*
Az események időrendje **271**
A szerzőkről **274**

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

ELŐSZÓ

Tíz évvel ezelőtt robbant ki a magyar forradalom. Korunk sok nagy szelleme, gondolkodó fője, a történelem és a politikai tudományok számos művelője szerint az 1956-os magyar népfelkelés a huszadik század kiemelkedő eseménye, amelynek hatását még ma sem tudjuk egészében felbecsülni. Voltak, akik a magyar októbert a francia forradalomhoz, mások az 1905-ös és az 1917-es orosz forradalomhoz hasonlították. Sokan a kommunizmus jövője szempontjából vizsgálva fordulópontnak nevezték, hangsúlyozván, ha a kommunizmus ma más, mint volt tíz vagy húsz évvel ezelőtt, akkor ez többek között a magyar forradalomnak is tulajdonítható. Aki pedig a forradalom utáni magyar eseményeket veszi szemügyre, aligha szabadulhat attól a felismeréstől, hogy ami jó 1956 óta történt, nemigen következhetett volna be, ha a magyar nép azon az emlékezetes őszön nem fejezi ki oly félreérthetetlenül felfogását és nem cselekszik. A forradalom jelentőségét illetően tíz év múltán sincs vita.

Az elmúlt évtizedben a magyar népfelkelésnek és szabadságharcnak gazdag irodalma támadt. Költemények, drámai művek, prózai alkotások, esszék, tanulmányok, elemzések, cikkek, az események szereplőinek és szemtanúinak beszámolói. Megmérhetetlen és felbecsülhetetlen az az írásos anyag is, amely nyugati országokban magyar nyelven az októberi eseményekről napvilágot látott.

Ez a kötet a hatalmas anyagnak, tíz esztendő munkájának csak töredékét öleli fel. A műfajokat illetően csak tanulmányokra, esszékre és nagyobb szabású cikkekre szorítkozik. Figyelmen kívül hagyja a könyvalakban megjelent műveket, szépirodalmi alkotásokat, publicisztikai dolgozatokat.

A kiadó olyan tanulmányokból, esszékből, cikkekből válogatott, amelyek megítélése szerint a forradalmi események egy-egy részletéről vagy vetületéről hű és pontos elemzést adnak. Teljességre nem lehetett törekedni. Ez meghaladta volna a kiadó erejét. A gyűjtemény nemcsak azért nem teljes, mert nem tartalmazhat minden megörökítésre érdemes munkát, hanem azért sem, mert nem érint a magyar forradalommal kapcsolatos minden témát. A tanulmányok és cikkek egy része a forradalmat követő években született. Több írás azonban új és nyomtatásban most jelenik meg először.

E kötet ízelítő arról a tudományos és írói munkáról, amelyet a magyar forradalmat követő tíz évben nyugati országokban élő magyar történészek, írók és publicisták az események számbavétele, elemzése és megismertetése érdekében végeztek. A gyűjtemény egyúttal emlék azoknak, akik 1956 őszén az egész világ bámulatára szembeszálltak a belső önkénnyel és külső védelmezőivel.

München, 1966. *A kiadó*

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A FELKELŐ NEMZET

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

GOSZTONYI PÉTER : *Az ÁVH és a forradalom*

I.

1956 késő nyarán a Magyar Dolgozók Pártja országos központjának agitációs és propaganda osztályára a szokásosnál több és terjedelmesebb bizalmas és titkos „hangulatjelentés" érkezett az ország minden részéből. Ezek többé-kevésbé mind nagyfokú elégedetlenségről, nyugtalanságról, a párt és az állami vezetés iránti bizalmatlanságról, sőt ellenséges érzületről számoltak be. A jelentések nagy része — kiegészítve, feldolgozva, kiértékelve — végigment a párt és az állami szervek hierarchiáján s végül a legfelső vezetők íróasztalára került. Ott azonban kevés figyelemre méltatták őket. Ha azokban a hónapokban egy-egy felelős vezető vette is magának a fáradságot e vészharangot kongató jelentések áttanulmányozására, fontosságot senki sem tulajdonított nekik. A párt- és kormányvezetők sziklaszilárdan bíztak a tömegek feletti hatalmukban, a majd 10 esztendős és „vérrel, vassal" felépített diktatúrájukban és bíztak (nem utolsósorban) abban a testületben, amelyet uralmuk védelmére hoztak létre, s amely (úgy hitték) nevének puszta felemlítésével meg tudja fékezni az esetleges lázadókat.

Ez a testület az Államvédelmi Hatóság, az ÁVH volt.

E tanulmánynak nem célja, hogy részletesen beszámoljon az ÁVH megalakításáról, felépítéséről és tevékenységéről. Megtették ezt már Nyugaton többen.[1] Hadd vázoljam azonban röviden e testületnek a magyar népi demokráciában elfoglalt helyét és jelentőségét.

„A kard éle ..."

Félix Edmundovics Dzserdzsinszkij, a Szovjet Szocialista Köztársaságok államvédelmi hatóságának, a Csekának (a későbbi OGPU, NKVD stb.) alapítója s több esztendőn át vezetője, büszkén vallotta: *„Ha a munkásosztály pártját, a bolsevikok pártját egy karddal hasonlítjuk össze, úgy a kard éle kétségkívül az államvédelmi testület."*

Dzserdzsinszkij és későbbi követői nem túloztak megállapításukkal. E jelszóhoz mindvégig hűek maradtak s működésük során hatalmas terrorszervezetet építettek ki a szovjet birodalomban, mi több, ezt állammá változtatták az államban. Az államvédelmi testület jelentősége s kiváltságos helyzete Sztálin kormányának időszakában még tovább nőtt és a nagy „csisztka" időszaka után (a pártellenzék teljes likvidálásának befejezésével) a szervezet a szovjet párt- és állami hierarchia első helyére került. A tevékenységét ezentúl egyetlen egy ember irányította. Az, akinek felelősséggel is tartozott: a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának mindenkori főtitkára. Így vált az NKVD a „szocializmus építésének" elengedhetetlen tartozékává!

Ezek után érthető, hogy 1944/45-ben, midőn a vörös hadsereg Hitler csapatait üldözve közép- és kelet-európai államok területére lépett, ott már ez országok „felszabadításának" első periódusában az illetékesek létrehozták az NKVD helyi változatait. Így Budapesten 1945 koratavaszán került sor az ÁVH megalakítására.[2]

---

[1] Az ÁVH-val foglalkozó írásművek közül hadd álljon itt a jelentősebbje: Ignotus Pál: The AVH. Symbol of Terror. In: Problems of Communism, Washington, 1957 october. — Mikes György: A Study in Infamy. The Operation of the Hungarian Secret Police (AVO). London, 1959. — Vincent Savarius: Minden kényszer nélkül. Egy műper története. Nagy Imre Intézet. Brüsszel, 1963.

[2] Az ÁVH működésének ideje alatt (a szovjet példához hasonlóan) többször változtatta nevét. Így kezdetben Politikai Rendőrségnek, majd Államvédelmi Osztálynak, Államvédelmi Hatóságnak, 1956 után pedig Állambiztonsági Csoportnak nevezte magát. A köztudatban s a köznyelvben azonban mindvégig mint ÁVH (Államvédelmi Hatóság) szerepel.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A magyar államvédelmi hatóság története nem mentes a válságoktól és a késhegyre menő belső klikk-harcoktól. Az egyik napról a másikra szabósegédből ÁVH tábornokká avanzsált Péter Gábornak[3] egymás után meg kellett küzdenie riválisaival: a „spanyolos" Tömpe Andrással, a Katonapolitikai osztály mindenható főnökével, Pálffy-Österreicher Györggyel, a „titóista" belügyminiszterrel, Dr. Zöld Sándorral, a Rákosi-testőrség vezetőjével, Boda György ezredessel és másokkal. A hatalmi torzsalkodások ellenére azonban egyre jobban épült, egyre alaposabban, mind szélesebb alapon szerveződött a testület, amely a „fordulat éve" (1948) után olyan korlátlan hatalomhoz jutott az országban, mint előtte soha egyetlen egy rendőrszervezet sem. Ekkorra már a nem-kommunista nyomozókat, tiszteket s a legénység nem teljesen megbízható tagjait rég kiselejtezték. Helyükbe Moszkvát megjárt, NKVD-akadémiát végzett kommunisták kerültek. Az Andrássy-út 60 szám alatti főparancsnokság 1949-ben már az egész tömböt és a környék még két háztömbjét vette igénybe. Ezenfelül az Akadémia-utcai országos pártszékház körül lévő épületeket is megszállta az ÁVH, míg Budán a Vöröshadsereg-útján óriási tábort létesítettek, amelyhez hozzátartozott a Budakeszi út felől megközelíthető Manréza épületcsoportja is. Ide a Budapesti Karhatalmi Zászlóaljat és a speciális börtönrészleget helyezték el.

1949 őszétől a testületet új egyenruhával látták el. A forma-ruha — amely a későbbiek során igen nagy szerepet játszott — rövidszárú csizmából, khaki nadrágból, orosz szabású zubbonyból, kistányérú orosz mintájú társasági sapkából állott, amelyhez még egy levélsapka, ún. „pilotka" s városi használatra egy vörösbarna félcipő tartozott. Az alsóneműtől a sportmelegítőig minden ruhadarab — hol színben, hol meg kivitelezésben — magán viselte az ÁVH-t a többi fegyveres testülettől megkülönböztető jelleget. Az ÁVH-s tányérsapkát körben vastag zöld vagy kék sávval látták el — attól függően, melyik részleghez tartozott viselője.

A „kék ÁVH"-ra ugyanis — a szovjet szervezési rend szerint — az ország *belső* politikai és gazdasági ellenőrzése hárult, míg a „zöld ÁVH" a folyamőrséget és a határvédelmet látta el.[4] De ha a két fegyvernemet — amelynek első közös parancsnoka 1953-ig Péter Gábor, 1953-tól 1956-ig Piros László[5] volt — a maga területén egyazon hatalommal és erővel ruházták fel, a gyakorlatban ezt sohasem tudták megvalósítani. A „zöldek", melyek legénységi állományát kezdettől fogva sorozottak adták, sem politikai megbízhatóság, sem a vakfegyelem terén nem vehették fel a versenyt iker-fegyvernemükkel, a „kékekkel". Az eltérő uniformisban is katonák maradtak, ha egy speciális alakulat részei is.

Külön kell megemlékeznünk az ÁVH felszereléséről. Fegyverzet terén a tisztek s nyomozók pisztollyal voltak ellátva, a tiszthelyettesek és karhatalmi szolgálatban a szakasz- és századparancsnokok géppisztollyal. A legénység a karhatalmi századokban túlnyomó többségben puskát viselt. A karhatalmi zászlóaljak teljes egészében motorizálva voltak, és gépfegyverosztagok felett is rendelkeztek. Ami az ÁVH felszereléséből hiányzott, az a nehézfegyver (könnyű lövegű, páncélozott járművek, közepes harckocsi stb.) volt. De hiányzott a felszerelésből — a karhatalmi alakulatokhoz még nyugaton is rendszeresített — gumibot, tömeget oszlató könnygázgránát vagy magasnyomású vízfecskendőkészülék. Mindezek elmaradása elbizakodottsággal párosult politikai megfontolásból fakadt. Ha az ÁVH működése során számított is

---

[3] Péter Gábort 1953 februárjában, egy éjszakai ellenőrző út alkalmából a Rákosi-testőrség vezetője, Boda ezredes, a külső Pozsonyi-úton rövid golyóváltás után lefogta. Rákosi eredetileg Pétert egy magyar „cionista-per" egyik vádlottjaként szerette volna felléptetni. Sztálin halála után Rákosi Pétert titkos tárgyaláson életfogytiglani fegyházzal sújtotta, abból a meggondolásból kiindulva most, hogy a volt ÁVH-főnök elítélésével sikerül saját magát a Rajk-ügyben tisztára mosni. Péter Gábor a forradalmat a Markó utcai fegyházban vészelte át. Bántódása nem esett, jóllehet a felkelők ismerték fogvatartásának helyét. A szabadságharcosok felkeresték gyűjtőfogházbeli cellájában. Az egykori rettegett ÁVH-főnök az alábbiakat mondta nekik:

„Nem érzem magam bűnösnek és várom az új tárgyalást. 1953-ban levelet írtam Malenkov akkori szovjet miniszterelnöknek, amelyben felfedtem Rákosi disznóságait. Malenkov ezt a levelet visszaküldte Rákosinak, amiért ő engem magánlakására hívatott. Ott vártak Piros László, akkori helyettesem és Boda ezredes. Rögtön megbilincseltek és hét hónapig bilincsben tartottak. 1955. július 10-én a Fő utcában tárgyalást rendeltek el ügyemben, ezen jelen voltak Apró Antal, Molnár Erik, Nógrádi Sándor, Házi Árpád és Kovács István (a budapesti pártbizottság volt titkára). A bizottságnak átadtam „Rákosi bűnei" című huszonnyolc oldalas írásomat. Ezt Gerő Ernő elsikkasztotta." (Magyar Honvéd, Budapest, 1956. nov. 3.) Végül is 1960 áprilisában amnesztiával szabadult. Jelenleg könyvtáros a Párttörténeti Főiskolán, Budapesten.

[4] Az államrendőrség csak a szorosan vett bűnügyekben, mint betörés, rablógyilkosság, kéjgyilkosság, zsebtolvajlás stb. és a közlekedési rendészet terén fejthetett ki működést. Már a sikkasztás is (mivel sikkasztani csak az államtól lehetett) az ÁVH-ra tartozott.

[5] Piros László, eredetileg hentessegéd, Moszkvában Dzserdzsinszkij Akadémiát végzett. 1950-től a „zöld" ÁVH országos parancsnoka volt vezérőrnagyi rangban. 1953 és 1956 között az egész ÁVH főparancsnoka, s e funkcióját megtartotta belügyminiszter korában is. A forradalom alatt a Szovjetunióba menekült, s csak 1957 telén tért vissza Magyarországra. Jelenleg az MSzMP szegedi pártbizottságában tevékenykedik.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

esetleges masszívabb ellenállásra (sztrájkra, pártellenes tüntetésre stb.), azon a fegyvertelen ellenfelet tekintve — géppisztolyos, puskás legényei hamar úrrá lehettek. A nehézfegyver tehát felesleges volt. Ami pedig a gumibotot, a vízfecskendőt illeti, azt meg — jó csekista szokás szerint — szükségtelennek tartották. Hisz a párttal, a „munkáshatalommal" szembehelyezkedőknek nem a szétkergetése, hanem azok fizikai megsemmisítése volt az ÁVH feladata!

De a nép és az ÁVH közötti összecsapásra 1956-ig alig került sor.[6] A testület a népi demokrácia első nyolc esztendejében alapos munkát végzett. Kém és besúgó hálózata átszőtte az országot. Ott volt a gyárakban, üzemekben s a hivatalokban, irodákban és minisztériumokban. Falun a tszcsék, állami gazdaságok és szövetkezetek dolgozóin tartotta a szemét. A házmesterek, a házbizalmiak rendszerének segítségével jelen volt az állampolgárok magánéletében is. A fegyveres alakulatokat, a honvédséget, rendőrséget a „D"-tiszti hálózatával ellenőrizte. Épp így a posta és a MÁV személyi állományát is. A pártba, a szakszervezetekbe, az ifjúsági- és tömegszervezetekbe is szabályosan beépült. Egyszóval: nem volt az életnek olyan területe, amelyen a testület rajta ne tartotta volna a tekintetét.[7] S elég volt egy elejtett szó, pártra vagy (horribile dictu!) a Szovjetunióra vonatkozó meggondolatlan megjegyzés, s az illető máris személyes ismeretségbe került az ÁVH-val. De az ÁVH-ra való kerüléshez nem is kellett politizálni. Ha valaki csak a közellátást bírálta, egyes árucikkeket hiányolt, vagy (falun) feketevágást követett el — máris jöttek érte a „kékek". A mesterséges perek félelmet árasztó légköre, a nyomnélküli eltűnések, a meghatározatlan időre történő internálások, a deportációk híre és ténye aztán elvégezte a többit. „A politikai írást, a néptömegek meggyőzését és megnyerését mindinkább az erőszak alkalmazása, a hatalom eszközei váltották fel, ami az ÁVH-t a társadalom és a párt fölé emelte és a hatalom csúcsszervévé tette" — írta az MDP Központi Vezetőségéhez benyújtott tanulmányában Nagy Imre.[8] Ez a gyakorlatban annyit jelentett, hogy nem volt a népnek, a magyar társadalomnak olyan rétege, mely 1948 és 1956 között (pártállásra, származásra, foglalkozásra való tekintet nélkül) ne kötött volna ilyen vagy olyan formában közelebbi ismeretséget az ÁVH-val. S ha a kezdet kezdetén még a kommunista párttagok is idegenkedve szemlélték az új formaruhában parádézó ÁVH-legényeket, ez az idegenkedés igen hamar undorba, majd pedig gyűlöletbe csapott át. Az ÁVH vezetőit és beosztottait azonban egyáltalán nem zavarta ez a gyűlölet. Sőt, büszkék voltak rá. Önbizalmukat, kiváltságos helyzetükből adódó szerepükbe vetett hitüket csak táplálta a tudat, hogy ahol ők megjelennek (az utcán, üzemi mulatságon vagy akár családi összejövetelen), ott összerezzennek az emberek, a beszélgetők halkabbra fogják a hangjukat s fura pillantásokat vetnek egymásra. A gyűlölet fogalma egyébként sem volt ismeretlen előttük. Egész kiképzésük alatt, tanfolyamokon, iskolákon, akadémiákon,[9] a gyűlöletre nevelték őket: gyűlölniök kellett mindent és mindenkit, akit vagy akiket „a népi demokrácia fejlődésének jelen szakaszában" a párt „ellenséggé" nyilvánított. Követendő példaképük a hadikommunizmus csekásai és az 1919-es proletárdiktatúra bőrkabátos „Lenin-fiúi" voltak. Így a hivatali és laktanyaszobák falait is az ismert pártnagyságok mellett leginkább Dzserdzsinszkij és Szamuely képei díszítették. Valóban: az ő szellemük hatotta át az egész testületet.

A nagy változás

Az ÁVH sziklaszilárdnak hitt biztonságát Sztálin halála rendítette meg. Minthogy a szovjet államvédelmi hatóság irányítását már nem egyetlen diktátor tartotta kezében, hanem a hatalmi harcok során kialakult állam- és pártvezetés osztozkodott rajta, megváltozott az ÁVH szerkezete is. Ha Rákosi meg is maradt a párt főtitkárának s az ÁVH továbbra is engedelmeskedett neki — a miniszterelnökséget, az államapparátus irányítását Nagy Imre vette át. Az új miniszterelnök nem bizonyult Rákosi dróton rángatott bábjának,

[6] Legalábbis mi nem tudunk róla. Habár 1953 tavaszán Pesten elterjedt a hír, hogy az ÁVH egy felső-magyarországi vasutassztrájk letörése következtében több tucat embert a helyszínen „likvidált" — részletek az esetről sohasem derültek ki.

[7] Jellemző, de nem egyedülálló tényt mutatott ki 1956-ban a külügyminisztérium forradalmi bizottsága. A követségek beosztottjainak többsége egyben az ÁVH kötelékébe is tartozott. Így például a párizsi magyar követség 12 fogalmazáskari beosztottja között 9-en voltak aktív ÁVH-tisztek.

[8] Nagy Imre: A magyar közélet időszerű erkölcsi-etikai kérdéseiről.

[9] 1953-tól kezdve már nem kellett Moszkvába, Dzserdzsinszkij Akadémiára küldeni a magyar ÁVH törzstisztjeit. Budapesten, a Szabadsághegyen akkorra már felépült a Cseka-vezérről elnevezett Akadémia, amelyen szovjet tisztek oktatták a hallgatókat az „élenjáró" államvédelmi tudományokról.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

önállóan gondolkodott s igyekezett önállóan is cselekedni. Az ÁVH mindezt fogcsikorgatva tűrte, ahol tudta, szabotálta, nyíltan azonban már nem tudott fellépni.

Amikor Rákosi 1955-ben újra felülkerekedett Nagy Imrével szemben, csak részlegesen kerülhetett sor az ÁVH munkájának a „régi alapokon" történő folytatására. Nem azért, mintha Rákosi megváltozott volna, hanem mert időközben a szovjet-magyar áttételek módosultak és így megváltozott a magyar államvezetés technikája is.

De Nagy Imre első miniszterelnöksége idején nemcsak az ÁVH államigazgató gépezete kényszerült üresjáratra, hanem a (lassú, vontatott) rehabilitációs eljárások során csorba esett a testület politikai-erkölcsi tekintélyén is. A műperek előkészítőit, kivitelezőit eljárások fenyegették, amelyek során nem számolhattak a párt, de még Moszkva védelmével sem. Nem voltak vakok, hogy ne lássák: Rákosi az ő fejükkel kívánja tovább biztosítani uralmát. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa, Hruscsov titkos beszéde után a testület önbizalmával együtt összetartását is elveszítette. Sztálin halála után az ÁVH kötelékébe került, s már új szellemben nevelt tisztek, nyomozók nem mutattak hajlandóságot arra, hogy társaik cselekedeteiért a felelősséget és az esetleges következményeket vállalják. Így történt, hogy 1956 nyarán egyes ÁVH-tisztek titokban a pártellenzék felé tapogatóztak, és készségük igazolására még információkat is szolgáltattak Rákosi ellenfeleinek. Ennek egyik eredményeként vált például köztudottá Budapesten a párt főtitkárának a poznani zavargások ürügyén kidolgozott ellentámadási terve, a „400-as listája" is.[10]

De egyéb változások is történtek. Az 1955/56-os években hirtelen megszólaltak a titkos perek során elítélt, kényszermunkatáborokba hurcolt s a vontatott amnesztia során szabadult személyek. Igaz, ezek az ÁVH büntetőintézetből való elbocsátásuk után hallgatási kötelezettségükről írásbeli bizonylatot adtak — de a XX-ik pártkongresszus hatása alatt, ugyan ki vetette szemükre ennek megszegését? Először családtagjaik előtt, majd később munkahelyükön — még suttogva, körül-körül pillantva — beszéltek átélt élményeikről. Mikor ezért senki sem szólt rájuk, sőt a feléjük áradó rokonszenv szinte foghatóvá vált — bátrabbak, sőt merészek lettek. Érdeklődéssel fordultak sors- és bajtársaik felé, listákat állítottak össze, statisztikát szerkesztettek, amelyekből kitudódott, hogy csak a Rajk-per következtében 597 főt akasztottak fel — vert agyon, vagy zárt börtönbe az ÁVH.[11]

1956 nyarán már a nyilvánosság előtt is szóhoz juthattak a Rákosi önkény életbenmaradt áldozatai. Rajk Júlia a Petőfi-körnek a Magyar Néphadsereg Tiszti Házában tartott „régi illegális kommunisták találkozóján" nyíltan kimondta: 1944-ben, a fasizmus éveiben is börtönt viselt, de az ott elszenvedettek közelébe sem jöhetnek az ÁVH-tömlőcök embertelenségéhez. A heti- és napilapok sem zárkóztak el a véleménynyilvánítás elől. A budapesti „Népszava" egy szeptemberi számában Rajk László társai több hasábon keresztül beszámoltak börtönélményeikről, s a kivégzett külügyminiszter feleségének egyszerűségében is megborzongató emlékei férje utolsó perceiről — amelyet cellájából az ÁVH jóvoltából akusztikailag követni tudott — megrendítették az egész országot.

A közvélemény pedig mind erőteljesebben hallatta hangját. Újságok hasábjain követelték az embertelen, bűnös ÁVH-sok felelősségre vonását s legszigorúbb elítélésüket, mégpedig (kihangsúlyozva!) nem holmi zárt tárgyalások során, hanem igenis nyíltan, az egész ország színe előtt!

Napirendre kerültek és széles körben ismertté váltak a „zárt boltok", a „zárt üdülők" is, amelyekben csak a párt magasrangú funkcionáriusai és az ÁVH törzstisztjei vásárolhattak, illetve üdülhettek. Az országos felháborodásban az ÁVH tisztikarának alacsonyabb rangú beosztottjai is osztozkodtak, akik nem, vagy igen csekély mértékben részesültek ezekben a „kedvezményekben" s akiknek fizetése, ha magasabb is volt az általános néphadseregbeli vagy rendőrségi hasonló rendfokozatúak illetményénél, mégsem biztosított nekik olyan megélhetést, mint amilyet kívántak.[12]

---

[10] A Petőfi-kör emlékezetes „sajtó vitája" után, 1956 június végén Rákosi ellentámadásba akart átmenni. Bizalmasaival összeállíttatott egy 400 főnyi listát azokról az ellenzéki kommunistákról, akiknek letartóztatásával, úgy hitte, meg tudja fékezni ellenfeleit, s meg tudja félemlíteni az ország népét. A letartoztatandók névsora azonban kitudódott. Ismertté vált nemcsak az ellenzék körében, hanem Moszkvában is. Ennek egyik eredményeként jött Mikoján Budapestre, s kényszerítette ki Rákosi távozását.

[11] Kiss Sándor adatközlése nyomán. A Rajk-per áldozatai közül nem mindenki nyert amnesztiát 1956 októberéig. Így például Stolte István, akit az ÁVH 1949-ben Bécsből rabolt el s a Rajk-perben tanúként használt fel, csak a forradalom következtében, 1956. november 1-én szabadult.

[12] E tanulmány szerzőjének, sajnos, nem volt módjában az ÁVH-tisztek fizetésére vonatkozóan megbízható adatokat találni. Egyedül a sorozott ÁVH-legénység zsoldjáról van tudomása. Ezek szerint a „kék" ÁVH-s legénység havi 160 forint illetményben részesült — két és félszer kapott tehát többet a honvédlegénységnél. Feltételezhetően ez az arány állt fenn a beosztott, alacsonyabb rangú ÁVH-tiszteknél is. Így egy szakaszparancsnok 2000, századparancsnok 2500,

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Az események most már gyorsan peregtek. Október 6-án a Kerepesi temetőben hatalmas tömeg kísérte utolsó útjára Rajk Lászlót és társait. A gyászolók nagy tömegének néma tüntetése hitvallás volt az önkény korszaka ellen. Nem kommunistákat temettek a százezrek, hanem egy korszakot szerettek volna lezárni. A temetést követően több helyen a városban kisebb tüntetések zajlottak le, amelyeken először hangzott fel a pesti utcán a jelszó: „Vesszen az ÁVH!" A párt — hogy még mentse a menthetőt — Péter Gábor feje után Farkas Mihályét dobta oda a tömegnek. A Szabad Nép október 13-i közleménye szerint a volt mindenható honvédelmi minisztert, Rákosi jobb kezét, kit előzőleg már kizártak a pártból, a legfőbb ügyész utasítására „a szocialista törvényesség megsértése miatt" őrizetbe vették. Ugyancsak a szocialista törvényesség súlyos megsértése miatt a legfőbb ügyész utasítására az ügyészség október 15-én előzetes letartóztatásba helyezte Farkas Vladimír, Faludi Ervin, Szondi György és Szántó György „volt" államvédelmi tiszteket. Mindannyian Rajk László és társainak voltak vallatói.

De ezzel a gesztussal a tömeget már nem lehetett lecsillapítani. Budapest s az ország népe rohant a forradalom felé...

Október 23

Tévedés lenne feltételezni, hogy az ÁVH vezetői a Gerő Ernő vezette párt Központi Bizottságával egyetemben, tétlenül és előkészületlenül fogadták az október 23-i eseményeket. A budapesti Pártbizottság egyik tagja, a forradalom alatt tragikus körülmények között meghalt Mező Imre még október elején figyelmeztette Nagy Imrét, hogy jó lesz résen lennie, mert Gerő nagyszabású provokációra készül.[13] Az MDP akkori első titkára (aki semmivel sem volt jobb a júliusban menesztett Rákosinál) egy mesterségesen kiprovokált tüntetésre, sőt kisebb zavargásra számít, amit aztán a leghatározottabban és legerélyesebben elfojtana s ennek kapcsán az ellenzékkel való leszámoláshoz a lehető legjobb ürügyet kapná. E provokáció kivitelezéséhez még katonai erőkre is szükség volt, mivel a fővárosi Belső Karhatalmi Zászlóaljak (ÁVH) — számszerint kettő — az akció lebonyolításához kevésnek minősültek. Így a pártvezetőség a Honvédelmi Minisztériumot is bevonta terveibe, ahol október 10. és 20. között, egy egész sor éjszakai ülésen, kijelölték azokat a honvédegységeket, amelyeket a tüntetés kirobbanására haladéktalanul a fővárosba vezényelnének.[14] De Piros László belügyminiszter számára ezek az erők is kevésnek látszottak: így a „zöld" ÁVH-t is mozgósította. Utasítása értelmében a határőrparancsnokság október 23-ra (!) mintegy ezer határőrt rendelt fel túlnyomórészt Pécsről Budapestre, hol a „különböző objektumok védelmére" osztották be őket.[15] Ennyi erő birtokában Piros bizakodóan nézhetett a várható események elébe.

S ezek nem is késlekedtek!

Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem diákgyűlésének értelmében az egyetemi ifjúság október 23-ra a lengyel változásokkal szolidáris „néma" tüntetést szervezett, amely egyben az ifjúság követeléseinek alátámasztását is szolgálta volna. A felvonulásra meghívták a főváros üzemeinek munkásképviselőit is. A tüntetés megtartásáról — annak rendje és módja szerint — a belügyminisztériumot is értesítették. Pirost a határozott fellépés meghökkentette s az engedélyt a tüntetéshez nem adta meg. Sőt, az egész városra csoportosulási és felvonulási tilalmat rendelt el. Az egyetemi ifjúság azonban nem állt meg a félúton. Október 23-án délután 2 óra körül küldöttséget menesztett a Pártközpontba és a kormányhoz a Parlamentbe, amely *bejelentette,* hogy a tilalom ellenére is sor kerül a felvonulásra. A belügyminiszter, környezete hatására, erre beadta derekát s amikor az ifjúság már elhagyta az egyetem kertjét és megkezdte felvonulását, rádión visszavonta a délelőtt kiadott tilalmi parancsot.

Október 23 délutánjának és estéjének eseményei ismertek.

---

zászlóaljparancsnok 3000 forint körüli illetményt kaphatott. (Összehasonlításul: a budapesti Magyar Nemzet 1956. szeptember 30-i számának statisztikai adatszolgáltatása szerint a munkások és alkalmazottak egy főre jutó havi átlagkeresete 1955-ben 1133 forint volt!)

[13] Molnár Miklós — Nagy László: Két világ között. Nagy Imre életútja, Brüsszel, évszámnélküli, 110. o.

[14] Zele Ferenc: „Amikor eldördültek a fegyverek... Mi bénította október 23-a után a fegyveres erők vezetését?" Közli Magyar Ifjúság, Budapest, 1957. február 23., 2. o.

[15] Sólyom József — Zele Ferenc: „Harcban az ellenforradalommal", Budapest, 1957, 104. o. — De mint az események később megmutatták, Szombathelyről is hoztak fel „kék" ÁVH-sokat.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A Rádió ostroma

A Rádió Bródy Sándor utcai épületében október 23-án az állandó őrség tagjain kívül, az ÁVH belső karhatalmának 1. őrségi zászlóaljából még egy teljes szakasz tartózkodott.[16] Ez utóbbi egységet még október 18-án vezényelték ki a Rádióhoz, mivel már akkor számítottak „zavargásokra". Az ifjúság felvonulásának megkezdésekor indult el az ÁVH belső karhatalom parancsnokságáról Mester János százados és Varga Mihály hadnagy a stúdióba, mivel jelentést kaptak, hogy a Rádió dolgozói be akarják szüntetni a munkát s sztrájkkal kívánják követeléseiket alátámasztani.[17] A két ÁVH-tiszt a stúdió dolgozóinak „meggyőzésére", negyven könnygránátot és negyven füstgyertyát vitt magával. De „népnevelői" beavatkozásukra, mint ahogy a tervezett sztrájkra sem, már nem került sor.

A délutáni események hatására az ÁVH belső karhatalom parancsnoka, Orbán Miklós ezredes több csoportban tetemes erősítést küldött a Rádióhoz. Az 1. őrségi zászlóaljtól 220, a 2. őrségi zászlóaljtól újabb 200 főnyi ÁVH-s katona érkezett tisztjei vezetésével a stúdióba.[18] Ehhez számoljuk hozzá az este folyamán a Bródy Sándor utcához vezényelt honvédtiszteket a Petőfi Politikai Akadémiáról és a „zöld" ÁVH-s határőröket, akiknek azonban csak igen kis hányada jutott be a Rádió épületébe. Mindezt összegezve megállapíthatjuk, hogy a Rádió védőinek létszáma 5-600 fő körül lehetett.

Ki volt a Rádió védelmével megbízott parancsnok?

A források itt elég ellentmondóak. Havasi Tamás — Herczeg János — Kerek György, akik a Rádió épületében az egész ostromot átélték, visszaemlékezéseikben azt állítják, hogy a „parancsnok egy honvédezredes volt."[19] Ez a honvédezredes (egyébként Konok Ferencnek hívták) azonban egyetlen katona felett sem rendelkezett, mivel a védők zömét ÁVH-sok tették ki. Ezenkívül kezdettől fogva is tudatában lehetett népszerűtlen, a szíve ellenére való feladatával, mert — mint az említett szerzők állítják — „már éjjel 11 óra körül honvédnek 'álcázta' magát, egyenruháját megszabadítva vállpántjától, rangjelzéseitől." A Rádió védőinek tényleges parancsnoka Fehér József ÁVH-őrnagy, a budapesti belső karhatalom helyettes parancsnoka volt, aki még október 23-a délutánján az első erősítésekkel együtt érkezett meg a stúdióba.[20] Megbízatása önkényes módon történt. Ugyanis, amikor meggyőződött róla, hogy a honvédezredes nem kíván a tömeggel szemben hathatós eszközökhöz nyúlni, hanem állandóan csak egyezkedni akar, az épületben lévő ÁVH-s tisztek egyszerűen megfosztották parancsnoki rangjától Konokot s társukat, Fehér őrnagyot bízták meg az épület védelmével.[21]

A Rádió ostromának lefolyásával, történetével e tanulmány nem kíván részleteiben foglalkozni. Erről egyszer majd, alapos kutató munka után, úgyis külön kell írni. Mi csak a Rádió épületén belül és körül lefolyt események néhány lényeges pontját kívánjuk adataink alapján követni. A kiindulópont tehát október 23-a este 20 és 21 óra közötti idő, amikor a Bródy Sándor utca környékén összegyűlt több ezer fegyvertelen ember a Rádió épületébe akart jutni, hogy ott beolvassa követeléseit a mikrofonba.

Mit tett erre az ÁVH?

Sólyom Józseftől és Zele Ferenctől tudjuk, hogy Fehér ÁVH-őrnagy már e k k o r tűzparancsot kért feletteseitől![22] Állítólag azonban ezt nem kapta meg. Ezzel szemben ma már történelmi tény, hogy este 21 óra tájban az egész Múzeum-kert környéke visszhangzóit a fegyverek zajától.

Ki lőtt először?

---

[16] Sólyom — Zele: i.m., 18. o. (Sólyom — Zele könyve 1957 tavaszán jelent meg Budapesten, s számszerint a harmadik kiadvány volt, amely a Kádár-kormány szemszögéből igyekezett az októberi forradalmat taglalni. A könyv — különösen, ha összehasonlítjuk a többi hazai kiadvánnyal —, rengeteg elszólást tartalmaz, melyeknek figyelmes analízise sok érdekes és értékes adathoz juttatott.)

[17] Sólyom — Zele: i.m. 17. o.

[18] Sólyom — Zele: i.m., 19. o. Jellemző, hogy a budapesti kormányzat későbbi kiadványaiban ez a szám állandóan csökkent, míg az 1958-as nyomtatványok csupán csak „pár száz" védőről írnak.

[19] Havasi Tamás — Herczeg János — Kerek György: „A Rádió ostroma. 1956. október 23." Budapest, 1957. 64. o.

[20] Sólyom — Zele: i.m. 18. o.

[21] Havasi — Herczeg — Kerek: i.m. 65. o.

[22] Sólyom — Zele: i.m. 19. o. (Megjegyzendő, hogy a Rádió ostromát a szerzők — mint az az utószóból kiderül — az ÁVH belső karhatalom volt parancsnokainak írásos feljegyzései alapján dolgozták fel).

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Természetes, hogy csak az, akinek ez időben tetemes mennyiségben lehetett birtokában fegyver és lőszer. A Bródy Sándor utca és csatolt részeiben pedig csak az ÁVH rendelkezett ezzel. A Kádár kormány propaganda szervei azt állítják, hogy a tüntető tömeg nyúlt először fegyverhez. Tanúik vallomásai azonban egymást hazudtolják meg. K. N. ÁVH-őrnagy, a Rádió védelmére kirendelt karhatalmi erők egyik parancsnoka az „Ellenforradalmi Erők a Magyar Októberi Eseményekben" című Fehér Könyv II. kötetében így emlékezett vissza: „Később (19 óra 30 perc *előtt)* riasztólövéseket adtunk le, mire két ízben is kiürült a Bródy Sándor utca ..."[23]

Két oldallal odébb e könyvben olvashatjuk: „Fél 11 óra körül a katonák parancsot kaptak néhány riasztólövés leadására ..."

A már idézett Sólyom—Zele könyvben ez így szerepel: „Éjjel fél tizenkettő felé Orbán ezredes tűzparancsot adott."[24] Ugyanakkor a Havasi-Herczeg-Kerek tanúvallomásban szóról szóra így áll: „1956 október 24., 0 óra 35 perc. Megint cseng a telefon. Az ügyeletes parancsnok kapja fel. Mindenki őt nézi. — Viszonozni a tüzet. Értettem! — A szobában dermedt csend támadt. A parancsnok leteszi a kagylót. Körülnéz. — Nem tehetünk mást ... A parancskihirdetésre feljött Konok Ferenc ezredes is. Kérte, tegyenek még egy kísérletet. — Tárgyalni? Nem, már hat óra óta ez folyik. Folyton tárgyalunk, de mindhiába ... A Rádió védői éjfél után 1 órakor lőttek először élessel."[25]

A tűzparancs kiadásának ez utóbbi variációja található meg leggyakrabban a hazai kiadványokban. Ugyancsak azokban olvasható, hogy a Rádiót ostromló tömeg már este 21 órakor, sőt egyesek szerint 19 óra 30 perc körül kezdte el a tűzharcot. Fura állítás! Ebben az esetben hogy lehetséges az, hogy a nagyszámú (s Kádárék szerint „szervezett") támadósereg nem volt képes hajnal előtt a fegyverrel csak éjfél után 1 órakor védekező ÁVH-s őrséget legyűrni — és az épületet birtokba venni?

Anélkül, hogy részletekbe mennénk bele, nézzük meg, honnan szedték a támadók fegyvereiket.

Legelőször is a honvédségtől. Maguk a hazai kiadványok elismerik, hogy „A történelmi igazság kedvéért őszintén meg kell mondani, hogy a tömegben feltűnően sok honvédtiszt és jó néhány rendőrtiszt volt. A Rádiónál lévő honvédtisztek elsősorban a Petőfi Politikai Akadémia tisztjeiből tevődtek ki. Ezek egy része szóban és tettben is szembefordult a Rádiót védő államvédelmi harcosokkal ..."[26] A szomszédos Gólyavárban ez időben tartották gyűléseiket az orvostanhallgatók, amire számos magasrangú honvédtisztet hívtak meg. De jöttek a tisztek a különböző Akadémiákról is, egyetemek katonai tanszékéről — hisz a délután folyamán együtt vonultak fel az ifjúsággal! Az Eötvös Lóránt Tudomány Egyetem katonai tanszékén szolgálatot teljesítő Decsi János főhadnagy 21 óra tájban érkezett hallgatóival a színhelyre: „ ... Közeledve a Nemzeti Múzeumhoz, 5 Zrínyi Akadémiás[27] csatlakozott a csoporthoz. Előttünk veszett futkosás, lárma és lövöldözés. Egy volt évfolyamtársamat, E. P. őrnagyot hozták épp velem szemben az úton. A tömeg élén menetelt a Rádió felé, amikor súlyosan megsebesült. 'Állatok, állatok' ismételte csak, miközben egy kapualjban első segélyben részesítették. A tömeg egyre nőtt. A gyárakból hazatérő vagy az egyetemistákhoz csatlakozó munkáscsoportokból elkeseredett hangok kiabálták felénk: hol van a hadsereg? Miért nem cselekszik az ÁVH ellen? 'Miért nem csináltok valamit?' — kérdezték dühödten követelve tőlünk. A Múzeumtól a Rádióhoz vezető utcában már 9 csapatszállító raj-gépkocsi égett felfordítva. A Múzeum saroknál épp e pillanatban két vöröskeresztes polgári mentőkocsi akadt meg a tömegben. Hiába szólaltatta meg kürtjét, a nép körülvette, s mikor nem akart megállni, megrohanta. A kocsik lőszert igyekeztek a Rádióban állomásozó ÁVH-nak becsempészni. A tömeg jól összeverte az elfogott fehérköpenyes ÁVH-sokat. A fegyvereket és a lőszert szétkapkodták. A mi szűkebb csoportunknak is jutott 2 géppisztoly, 1 karabély és egy láda kézigránát ... Közben befutott a piliscsabai páncélos ezred éle; a harmadik zászlóalj Szabó Sándor százados vezetésével.[28] A tömeg magyar zászlókat nyújtott fel a harckocsikra. A katonák elfogadták azt s kitűzték páncélosaikra. A tény, hogy kitűzték s nem nyitottak tüzet a tömegre, hirtelen hatást váltott ki. 'A hadsereg velünk van!' — kiabáltak boldogan. A páncélosokat csapatszállító gépkocsik követték.

---

[23] I.m. 25. o.

[24] I.m. 21. o.

[25] I.m. 62. o.

[26] Sólyom — Zele: i.m. 19. o.

[27] A Zrínyi Akadémia a Néphadsereg vezérkari tiszti iskolája volt. Hallgatói a párt és a hadsereg legmegbízhatóbb kádereiből tevődtek össze.

[28] A piliscsabai páncélosokat a Honvédelmi Minisztérium rendelte az előre kidolgozott riadóterv alapján a Rádióhoz, hogy az ÁVH segítségével megfékezzék a tömeget. Az események láttán azonban az egész egység a tömeg oldalára állt, s együttesen vette ostrom alá a Rádiót.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A Balassa kórház előtti szakaszon megálltak. Előttük erős ÁVH-s gyűrű állt homokzsákok mögött. Az ÁVH-s sorkatonák a honvédek láttán beszüntették a tüzüket. Tisztjeik, kik géppisztollyal álltak mögöttük, látván a honvédség és a tömeg fraternizálását, tűzparancsot adtak. Az ÁVH-sok kezében remegett a fegyver. Nem a katonákra, hanem azok feje fölé lőttek. A dühöngő parancsnokok erre saját embereikbe lőttek bele ..."[29] Mindezt látta a tömeg, mindezt látták a honvédek. Időközben mind több honvédségi szállító kocsi érkezett a Múzeumhoz. Velük jött Solymossy alezredes, ezredparancsnok is. Solymossy, aki a hadsereg egyik legnépszerűbb parancsnoka volt, rövidesen tájékozódott az események felől. Majd elsietett, hogy a hadosztály parancsnokainak jelentést tegyen.

A későbbiekről Decsi János így tudósít:

„ ... Szabó századossal álltam az egyetemisták előtt és vitattuk a helyzetet, amikor egy Zrínyi Akadémiás nyíltan gyutacsot kért Szabótól. Kérését támogattam és rövid habozás után Szabó magához intette szolgálatvezetőjét és utasította, hogy adjon át 50 gyutacsot. 'Az egyetem védelmére' — mondta, és rám kacsintott. Ekkor érkezett meg Hegyi vezérőrnagy, a volt főnököm. Megismert és magához intett. Mi a helyzet? — kérdezte. Röviden elmondtam amit eddig tapasztaltam és láttam. Közben a minket körülvevő tömeg is ostromolta a vezérőrnagyot: 'Álljon közénk vezérőrnagy elvtárs. Nem látja, hogy öreg és fiatal, asszonyok és férfiak, diákok és munkások pusztulnak! Ha ismer Istent, ha magyar ember, álljon közénk!' Hegyi sápadtan állt, megpróbálta csillapítani a tömeget, jólismert pártjelszavakat dadogott. Ez csak olaj volt a tűzre. A tömeg elkezdte lökdösni: 'Hát nem a néptől kapta a rendfokozatot? Nem a néppel van, hanem a gyilkosokkal?' — kiabálták. A vezérőrnagy halálsápadtan támolygott a régi olasz követség épületéhez. A honvédek csak álltak gépkocsijaik mellett, kisujjukat sem mozdították, hogy megvédjék felettesüket. Végrehajtották Solymossy alezredes utasítását, hogy visszaérkezéséig, semmiféle akcióban részt ne vegyenek. Hegyi parancsot adott a legközelebb álló tisztnek, hogy vonjon kordont körülötte és tisztítsa meg az emberektől az utcát. A tiszt jelentette, hogy nem teheti, mert más parancsa van. A vezérőrnagy erre hozzám fordult és megparancsolta, vegyem át a parancsnokságot a honvédek felett s adjak tűzparancsot. Ezt nyíltan megtagadtam s jelentettem, hogy egyetértek a tömeggel, mert az igazság az ő oldalukon van. Próbáltam ismét elmagyarázni, mi folyik itt. Már nem hallgatott rám, hanem az időközben beérkező határőrszakasz parancsnokát utasította, hogy lőjjön le. A tömeg a szakasz és közém hullámzott. Közben a Rádió felől az ÁVH-sok tüzet nyitottak. A szakaszparancsnok összerogyott. Odafurakodtam hozzá és feléje hajoltam. Ő sebesülése ellenére rámmosolygott: 'Ne aggódj! Katonáim becsületes parasztgyerekek, tudják népükkel szemben a kötelességüket!' Katonái könnyezve álltak körülötte. Miközben hátravitték, a határőrök tanácstalanul tíb-láboltak. 'Átveszem a parancsnokságot!' — kiáltottam feléjük és vigyázzt vezényeltem, ami mostani szemmel, az akkori helyzetet ismerve, kissé komikus volt. De a parancsot végrehajtották. A kórház előtti járdán — hol nem érhetett bennünket ÁVH-s golyó — gúlába rakattam fegyvereiket. Az egyetemistáim és a Zrínyisek feszülten vártak. Kacsintottam a fegyverek felé. Mire a katonák észbekaptak, pár kivételével a diákok kezében volt ..."

De jutott fegyver, sőt kezelő is hozzá, a később érkező határőrök soraiból is. Ezek a vidékről felvezényelt parasztfiúk, ha összefüggéseikben nem is ismerték az eseményeket, józan eszükre hallgatva, s a látottak alapján, hamar határoztak. Miközben tisztjeik a Rádió épülete felé vitték őket „kettesével-hármasával, no, meg egyenként is, leszakadtak csoportjukról, és elvegyültek a tömegben" — vázolta a „zöld" ÁVH-sok átállását a forradalom oldalára a hazai kiadvány.[30]

A honvédek sem álltak sokáig tétlenül. Megint csak Kádárék tanúit idézzük: „ ... A katonák egy darabig ott maradtak a gépkocsik körül. Aztán kitől elvették a fegyvert, ki átadta, ki pedig maga is felcsapott vele támadónak ..."[31]

Ezenfelül jutott puska, lőszer a környék rendőrőrszobáinak állványairól — s amiről kevesen tudnak, maguktól a Rádióhoz vezényelt, de az épületbe be már nem jutó, sorozott ÁVH-legénységtől is.[32]

---

[29] Decsi János főhadnagynak a szerzőhöz intézett leveléből.

[30] Havasi — Herczeg — Kerek: i.m., 67. o.

[31] I.m. 55. o.

[32] A Rádió ostromának egyik résztvevője írja: „...Ezekben a napokban találkoztam egyik barátommal, aki a budapesti ÁVH-soknál teljesített tényleges katonai szolgálatot. Oda soroztákbe. Ő mesélte, hogyan telt el náluk az előző hét. 23-án a híradósokat utolsóként vezényelték ki délután 4 órakor a Stúdióhoz. Ők nem az épületben voltak, hanem a szomszédos utcákban. A harcokba nem avatkoztak be, később a fegyvereiket átadták az egyetemistáknak, és ők visszavonultak a laktanyába." Pál János: „Ahogy egy diák látta". Közli: Katolikus Szemle, Róma, 1957. 1. szám. 38. o.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

E fejlemények előtt Fehér ÁVH-őrnagy és tisztjei megzavarodottan és értetlenül álltak. Ők telefonon óráról-órára segítségért, felmentésért ostromolják feletteseiket: Orbán ÁVH-ezredest, a főkapitányságot, a Honvéd vezérkart, sőt magát a párt főtitkárát, s azt láttuk, hogy a felmentésükre küldött különböző katonaegységek sorra-rendre a nép oldalára állnak, fegyvereikkel, szaktudásukkal növelik a forradalom erejét.[33] De az ésszerű kapituláció, vagy legalábbis tűzbeszüntetés helyett a további vérontásra buzdították embereiket. Pedig ekkorra már nemcsak a városbeli tüntetőkkel és a nép oldalára átállt katonákkal volt dolguk. Éjféltájt — mikorra már az egész Budapesten elterjedt az ÁVH gyilkos sortüzeinek híre — a nagyüzemek éjszakai műszakában dolgozók szinte egy emberként tették le a munkát. A munkások TEFU teherautókkal, alkalmi járművekkel jöttek be a városba, a Rádióhoz, bajtársaiknak segíteni. Nem üres kézzel érkeztek. Útközben betértek a Lámpagyár, a Danuvia, a Bányagyutacsgyár s a többi ismert vagy kevésbé ismert fegyver- és lőszergyárba, ahol az ottani társaik segítségével hamar felfegyverkeztek.[34]

Hajnali három óra körül a Rádióba szorult ÁVH-sok helyzete válságosra fordult. Lőszerük fogyóban volt, sebesültjük, halottjuk is akadt jócskán. Segítség pedig nem jött. Sem saját részről, sem a szovjet elvtársak részéről. Pedig érkezésüket az illetékesek szinte félóránként jelezték.[35] Azonban csak az ostromlók tüze erősödött, a támadók egyre merészebbek lettek.

És elérkezett fél öt, a műsorkezdés ideje. A közvetítést — így intézkedett Benke Valéria, a Rádió elnöke — mindenképpen el kellett kezdeni. A stúdió ablaka az udvarra nyílt, s mivel kitörtek, a védők és ostromlók sortüzeitől visszhangzott a terem. Ilyen körülmények között olvasták be a párt és a kormány első hivatalos kommünikéjét, amelynek szövege mintha gúnyolódni akart volna a beolvasóval — az éterben is jól hallatszó puskaropogás közben közölte az ország népével, hogy „ ... az ellenforradalmi, reakciós fegyveres bandákat Budapesten mindenütt felszámolták!" Azaz, a fővárosban helyreállt a rend ...

Pedig a heves harc a Bródy Sándor utca környékén a hajnali órákban sem szűnt meg. Igaz, a támadók, ha akkor valaki megkérdezte volna őket, nem tudtak volna választ adni, miért akarnak a Rádió birtokába jutni. Egy gondolattól voltak csak áthatva, egy indulat járta csak át őket: leszámolni az ÁVH-val, leszámolni azokkal, akik a tegnap esti vérfürdőt rendezték ...

S mire kivilágosodott, a támadókból védekezőkké vált ÁVH-sok sorsa megpecsételődött. Mind ritkábban szólaltak meg fegyvereik, s mind többen tűntek el a lőréseknek használt ablakokból, hogy az elkövetkezendők elől az épület labirintusában keressenek búvóhelyet. A központi vezetés, a szervezettség, a fegyelem rég megszűnt. Gyakorlatilag mindenki azt csinálta, amit akart ...

Reggel nyolc óra körül az ellenállás a minimumra csökkent. De az ÁVH-tisztek még most sem hittek a végben. Szobáról szobára járva, kétségbeesetten igyekeztek telefonon összeköttetést teremteni feletteseikkel. Ezekre a pillanatokra később így emlékezett vissza egyikük:

„ ... már teljesen beszorultunk. A szűk folyosón egymást kerülgették a civilek, sebesültek ... A támadók következetes taktikát alkalmaztak. A Rádió egyes épületeit egyenként igyekeztek elfoglalni. Hullott az ólom a Puskin kertből, a tetőkről, a lépcsőházból, az udvar felől, egyszóval minden irányból. Láttuk, éreztük: a védők már nem bírják soká. Tehetetlenek voltunk. (?) Úgy jártunk-keltünk, mint a ketrecbe szorítottak.

Tenni kell valamit — ez volt valamennyiünk gondolata.

— De mit?

. . . . . .

Betévedtünk az egyik szobába. Katonák ültek ott és egy sebesült rádiós, golyósúrolta feje bepólyálva. Az íróasztalon két telefon. Felemeljük a hallgatót. Hátha ... A városi telefon nem működik. A másik közvetlen vonal. Most azt kezdjük piszkálgatni, talán életet lehet bele lehelni. Már-már otthagyjuk, amikor

[33] M. L. tanúvallomása a már idézett Fehér Könyv II. kötetéből: „ ... a fegyveres őrség erősítést kért. Olyan jelzést kaptak, hogy két csoportban 600-600 honvéd elindult, ezek azonban nem érkeztek meg. Egyízben láttuk, hogy az utcába bejött egy teherautó honvédekkel, de beékelődött a tömegbe, az emberek felugráltak a teherautóra és e l k é r t é k vagy e l v e t t é k (sic!) a katonák fegyvereit ..." (16. o.)

[34] Még a Kádár-kormány publikációi is kénytelenek bevallani, hogy a „fegyvergyárak" megrohanása és kifosztása" október 23-ról 24-re virradó éjjel, általában éjfél körül, főleg éjfél után történt, azaz a támadók csak ez időpont után rendelkeztek elegendő lőszerrel és megfelelő fegyverzettel. (L. Sólyom — Zele: i.m. 27. o.)

[35] Havasi — Herczeg — Kerek: i.m. 81. o.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

egyszerre búgó hangot ad. A közülünk lévő rangidős odaugrik a készülékhez és tárcsáz. Hirtelen golyó süvít a szobába. Leguggolunk, mások hasravágódnak, és így fülelnek a beszélgetésre. A telefon másik végén felemelik a hallgatót. A rangidős kiabálva kezdi:

— Gerő titkárság?

— . . .

— Gerő elvtársat kérem!

— . . .

— A Rádióból — s egyre idegesebb lesz. Itt lőnek, ott meg azt kérdezik: ki kéri?

Ki kéri, ki kéri ... Az ostromlott, a Bródy Sándor utcában utolsó óráit élő Rádió kéri Gerő Ernőt, aki estétől kezdve egyebet nem tett, mint hitegetett és újra hitegetett.

— Ki kéri? ...

Megkapják a választ. Az ő feleletüket nem hallottuk. De a rangidős arcát pír önti el. Szinte látszik, hogy kapkod a levegő után ... Fulladozik a dühtől.

— Kapcsoljanak be!

— . . .

— Kapcsoljanak be! Követelem! —, már ordít, ahogy a torkán kifér.

— . . .

— Akkor hívják ide!

— . . .

— Nem lehet ennél fontosabb!

— . . .

— Ne oktasson! Itt emberéletekről van szó.

A jól idomított titkárság hajthatatlan. Vagy nem merik, vagy nem akarják Gerő Ernőt zavarni. Aztán a titkárnő — így beszélik — átadta a kagylót az Akadémia utcában tartózkodó egyik rádiósnak. A kívánság, a követelés ugyanaz marad:

— Jöjjön Gerő a telefonhoz!

A kolléga érzi a hangból is, hogy nagyon komoly dologról van szó. Segít. Pár pillanatnyi csend.

— Halló! Gerő elvtárs? Itt a Rádióból ... — és a bemutatkozás után megkezdődik az érdemi beszélgetés. A szobát közben lövik, a beszélgetést figyelő rádiósok, katonák ott kuporognak a földön csakúgy, mint a telefonkagylót tartó rangidős.

— Már nincs semmi muníciónk! Nem bírjuk tovább tartani magunkat, küldjenek segítséget!

— . . .

— Ezt már éjfél óta mondják. Nem jött semmiféle alakulat. Nem kaptunk utánpótlást.

— . . .

— Értsék meg a felelősséget, önöké a felelősség!

— . . .

— Nem arról van szó, hogy mi derekasan helytállunk-e vagy sem. Nem dicséret kell itt. Segítség, az kell. Értse meg Gerő elvtárs, nemcsak a mi életünkről van itt szó, hanem a Rádióról, az adásról, az országról, a világról.

— . . .

— De ne higyjen csak az ígérgetéseiknek. Nézzen utána, hogy valóban elindultak-e.

— . . .

— Jó, hát akkor még megpróbáljuk. De értse meg, hogy már csak perceink vannak. Csak addig tudunk kitartani.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A beszélgetésnek vége. Gerő ismét ígért, s mi éreztük, ebből az ígéretből sem lesz segítség ..."[36]

Nem is lett! Október 24-én reggel 9 óra tájt elhallgatott az utolsó ÁVH-s puska is. Az éjszaka folyamán felkelőkké vált ostromlók szobáról-szobára menve, fegyverezték le az elfogottakat. Azok fásultan, mindennel leszámolva várták halálukat. Azt hitték, hogy a „vérszomjas tömeg" a helyszínen koncolja fel őket. Csodálkoztak, mikor látták, mennyi katona, mennyi rendőr, mennyi munkás harcolt ellenük. De még jobban csodálkoztak azon, hogy nem történt bajuk. Nem hogy az életükhöz nem nyúltak, de még tettleg sem bántalmazták őket. Majd — miközben cigarettával kínálták meg foglyaikat[37] — a felkelők kijelentették, nem őket teszik felelőssé a tegnapesti vérontásért. Tudják, hogy besorozott katonákkal van dolguk, kiket választás nélkül kényszerítettek be az ÁVH-ba. S végezetül felszólították őket, hogy aki akar, álljon közéjük, kap fegyvert s így teheti jóvá a tegnap estieket. Aki pedig ezt nem akarja, hazamehet. Bántódása nem lesz. A magyar tud a győzelem küszöbén nagylelkű lenni.[38]

Az ÁVH-tiszteknek sem történt — az ijedelmen kívül — bajuk. Zágon Ernő honvédszázados, aki az ostromot az ÁVH-sok oldalán, a Rádióban élte át, így adott számot az utolsó órákról:

> „ ... Körülbelül fél tízre a felkelők már feljutottak a Stúdió I. emeletére. Közben a IV. emeletről is nyomták le a Stúdió védőit. Mi, kb. 30-35-en, honvédtisztek, katonák vegyesen, beszorultunk az I. emeleti tanácsterembe. A benyomuló felkelők ordították, hogy ne lőjünk, s tekintve, hogy ott nem lehetett védekezni, mi is elkezdtünk ordítani, hogy 'ne lőjetek'. A fegyvereket elszedték tőlünk és kezdtek kiterelni bennünket a folyosóra. A folyosón, nem tudom hogyan, elmaradtam az ott lévő Petőfistáktól. Utólag tudtam meg, hogy a felkelők ismerték a Petőfistákat, külön terelték őket, majd felolvasták előttük azt a levelet, amit 23-án küldtünk az egyetemi ifjúságnak, és arra akarták rávenni a Petőfistákat, hogy vezessék őket a szovjet ellen. Színleg el is vállalták ... Elszakadva a Petőfistáktól, ÁVH-s tisztek és katonák közé keveredtem. Levittek bennünket a földszinti könyvtárszobába. Vállapjainkat letépték. Parancsot kaptunk, hogy köpenyt, sapkát rakjuk le. Lehettünk vagy negyvenen. A csoportban én voltam egyedül honvédtiszt ... Közben ide hozták le azt a 6-7 ÁVH-s nyomozót, akik civilben voltak és akik az éjszaka folyamán vallatták az elfogott foglyokat. Mindenre el voltunk készülve! A könyvtárszobában kb. 1 óráig voltunk, később átvittek bennünket egy szenespincébe, ott voltunk kb. másfél óráig, majd áttereltek egy másik pincébe. Ide jött le egy egyetemi hallgató, aki állítólag átvette a Stúdiónál harcoló felkelők parancsnokságát és a következőket közölte velünk: 'Uraim, önök szabadok!' ... Cigarettát adott. Megkérdezte, éhesek vagyunk-e? Hoztak nekünk kenyeret. Kezdtük remélni, hogy ép bőrrel ússzuk meg a dolgot. Ebből a csoportból senkit sem végeztek ki, annak ellenére, hogy itt csupa ÁVH-s volt.[39]

Kivégzés, lincselés, felkoncolás — bármilyen jó szolgálatot tett volna később a kormánynak — a Rádió többi helyiségében sem történt.[40] Egyrészt, mivel a védők mindenféle hősi példát kerülve, kapituláltak. Másrészt, mivel a felkelőket nem vezette a vak bosszúvágy. Csodálatosan józanok voltak és történelembe illően nagylelkűek.[41]

Az ÁVH-s legénység után a Rádió dolgozóit, beleértve Benke Valériát, az „elnökasszonyt", a személyzeti vezetőt, a párttitkárt útjukra engedték, majd a koradélután folyamán az ÁVH-s tiszteket is elküldték, kiket az első időben ugyan őriztek, de kikkel sokat nem tudtak kezdeni. Velük kapcsolatban a vélemény egyöntetűen

---

[36] Havasi — Herczeg — Kerek: i.m. 78. o.

[37] I.m. 88. o.

[38] A harcokban résztvett egyik egyetemi hallgató visszaemlékezése. Kézirat a szerző birtokában.

[39] Lovas Márton: „Mi történt Budapesten október 23-tól november 4-ig", Budapest, 1957 (február 16-án), 21. o. (Az első Kádár-publikáció a forradalomról. A több mint 100 oldalas könyvnek azonban tiszavirág élete volt. Megjelenése után egy hétre bevonták a forgalomból, és zúzdába küldték. Az ok: szerzője — akinek személyére még visszatérünk — nem eléggé domborította ki írásában az események „ellenforradalmi jellegét").

[40] Kivétel Fehér József, ÁVH-őrnagy, a Rádiót védő ÁVH-sok parancsnoka, akit állítólag a kapituláció után a felkelők agyonlőttek. Az eset azonban nincs kellően felderítve. Az erre vonatkozó adatok a felkelők részéről hiányoznak, míg a hazai publikációk Fehér halálával kapcsolatban ellentmondásokba keverednek.

[41] Gondoljunk a francia forradalomra, a Tuilleriák ostromára, a királyt védő svájci gárda utolsó emberig való lemészárlására, vagy 1917-re, a Téli Palota ostromára és bevétele után a Kerenszkijt védő kadetok és az amazon-századok legyilkolására.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

az volt: menjenek csak, a föld alá úgysem tudnak bújni, mi nem vagyunk gyilkosok, majd a győzelem után megkeressük közülük a bűnösöket, akik felett majd egy független bíróság ítélkezhet![42]

A Rádió 12 órás ostroma sok áldozatot követelt. Támadóktól-védőktől egyaránt. A halottak gyászolására azonban nem volt idő. Ha az ÁVH az első csatát el is vesztette, a harcot azonban még nem adta fel ...

II.

1956 október 24-én ködös, esős időre virradt a magyar főváros. A közlekedés leállt, az üzemek, a gyárak, intézmények nem dolgoztak, az üzletek zárva maradtak. Hegedűs és Gerő gyorsan gyülekezési tilalmat rendelt el és délután két órás kezdettel kihirdette a statáriumot; „kérésükre" a hajnali órákban Székesfehérvárról és Kecskemétről szovjet páncélosok érkeztek Budapestre. A vörös csillagos harckocsik idegenül és nehézkesen mozogtak a budapesti utcákon. A szovjet katonák csodálkoztak, hogy a tilalom ellenére mily népesek a pesti és budai utcák.

Az ÁVH a rádió épületében elszenvedett kudarca után sorainak rendezéséhez fogott. A vereség alapjában rendítette meg a testületet. A Bródy Sándor utcából a Bajcsy-Zsilinszky laktanyába fegyvertelenül, testben-lélekben lerongyolódva visszatérő ÁVH-s legénység demoralizáló hatást gyakorolt az ott tartózkodó őrszázadra és az egész tisztikarra.

Október 24-én Piros belügyminiszter és helyettese, Fekete Sándor ÁVH ezredes arra törekedett, hogy a rendelkezésre álló erőkkel legalább a legfontosabb középületeket, párt- és kormányhelyiségeket védelmezze. A Belügyminisztérium, az ÁVH-székház, a Parlament védelme okozta a fő gondot. Még a forradalom első éjszakáján lezárták a Jászai Mari teret, honvéd egységek segítségével a honvédelmi minisztérium környékét, az egész Akadémia-utcát és megszállták a Parlamentet, a környező minisztériumokkal együtt. Időközben vidékről és a főváros környékéről egymásután érkeztek a felrendelt honvéd-alakulatok, folyamőrök és tiszti-iskolások,[43] hogy megerősítsék a védelmet és legalább a fegyveres erőktől megszállt helyeken biztosítsák a kormány uralmát.

A Roosevelt téri „csata"

A Lánchíd pesti hídfőjén, a József Attila utca és a Roosevelt-tér sarkán áll a Magyar Kereskedelmi Bank hatalmas székháza. Ebbe az épületbe az ötvenes évek elején a Belügyminisztérium költözött. Jóllehet a túlnyomórészt ÁVH-s nyomozókból álló védősereg kellően fel volt fegyverezve és számbelileg is tekintélyes erőt képviselt — a hangulat a házban óráról-órára romlott.[44] A rádiónál elszenvedett vereség, a rendőrök és honvédek átpártolása a néphez és az egymással ellentétes hírek lehangolták az ÁVH-s nyomozókat, így már eleve bizalmatlanul, sokan ellenségesen tekintettek október 24-e hajnalán a „Zalka Máté" tiszti-iskola II. éves növendék-szakaszára, amelyet Sziráki őrnagy parancsnoksága alatt Szentendréről vezényeltek erősítésként az épületbe. A növendékeket, akiket egyébként hamisan informáltak a budapesti eseményekről, Fekete ÁVH-ezredes utasítására beosztották a védelmi körletekbe, mégpedig ÁVH-nyomozókkal vegyesen.[45]

---

[42] A. T., Cs. M., K. T. — a Rádió ostromában résztvevők beszámolója alapján.

[43] Erről bővebben l. „A Néphadsereg a forradalomban" című tanulmányom.

[44] A Belügyminisztérium védőinek létszáma kb. 6-700 fő volt. Túlnyomó többségben civil ÁVH-s nyomozók, 1 szakasznyi „kék" ÁVH, pár tucat rendőr, akikhez aztán október 24-én 3 szakasz „zöld" ÁVH-s (határőr) és a „Zalka Máté" honvéd tiszti iskola másodéves növendék szakasza csatlakozott. (N. N., egy volt „Zalka Máté" tiszti-iskolás visszaemlékezése alapján. Kézirat a szerző birtokában).

[45] A „Zalka Máté" műszaki és híradó tiszti iskolát október 23-án éjjel riadóztatták. Az iskola parancsnok-helyettese, Sziráki őrnagy így tájékoztatta őket a kialakult helyzetről: „Budapesten fasiszta zavargások törtek ki. A csőcselék többek között szovjet tanácsadókat támadott meg. Mi most bevonulunk a városba, segítünk rendet teremteni, nehogy a szovjet csapatoknak kelljen ezt helyettünk megtenniök". (N. N. közlése alapján).

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Délelőtt 10 óráig a környéken említésre méltó esemény nem történt. A tiszti-iskolások, hogy hírekhez és információkhoz jussanak, önként jelentkeztek őrjárszolgálatra. Azt hitték, az őrjárszolgálatot egyedül végezhetik. Tévedtek. A parancs szerint még a Lánchíd környékét sem hagyhatták el s „biztosítás" céljából minden járőrt civilruhás ÁVH-nyomozó kísért.

Fél 11 óra lehetett, mikor a katonák a Vörösmarty tér felől jövő tömegzajra lettek figyelmesek. Nem sokkal később feltűnt egy 120-150 főnyi csoport, amely rendezetlen és laza sorokban a Roosevelt-teret a Parlament irányában kívánta átszelni. A csoport élén egy Rákosi-címertől megszabadított háromszínű zászlót lobogtatott a szél. A főleg fiatalokból álló csoportban feltűnően sok volt a katona, főleg honvédtiszt. Többen fegyvert viseltek. Támadó szándékuk nem volt. A menetet egy oldalkocsis motorkerékpár kísérte.[46] Mint később kiderült, a csoport tagjai résztvettek a Rádió körüli harcokban és most, a győzelem mámorában, együttesen akartak a Parlament elé vonulni, hogy ott Nagy Imrével beszéljenek.[47] Erre azonban már nem kerülhetett sor. A gyanútlanul menetelő csoportra a Belügyminisztérium épülete előtt az ÁVH, az első figyelmeztető felhívással egyidőben, összpontosított tüzet nyitott.

A váratlan golyózápor eredményeként egy tucat fiatalember a földre bukott. A többiek szétszóródtak és a tér szélén lévő padok silány fedezete mögül kísérelték meg a harcot az orvtámadókkal felvenni, illetve elvonulásukat tűzzel fedezni. De az ÁVH-sok az épület biztos fedezékében, túlerejük és helyzeti előnyük tudatában, könyörtelenek voltak. Úgy érezték, visszafizethetnek az előző éjszaka elszenvedett gyalázatáért. Egy ÁVH-s tiszt — aki résztvett a „csatában" — később így mondta el a történteket:

> „ ... Az erős tűzharcban percek alatt tizenöt-húszan maradtak holtan a padok, s más gyér védelmet nyújtó fedezékek mögött. Mint később összeszámoltuk, a támadók közül 22 ellenforradalmárt sebesítettünk meg.[48] A heves tűzharc mintegy negyed óráig tartott. Ekkor a támadók egyike a téren levő egyik pad alól megadás jeléül egy fehér rongyot nyújtott fel. Erre azonnal parancsot adtam a tűz beszüntetésére. Odakiáltottunk az ellenforradalmároknak:
>
> — Rakjátok le fegyvereiteket, s jöjjetek az épület felé. A felszólításra néhányan eldobálták fegyvereiket, a hátullevők azonban futni próbáltak a Dunapartra, a másik részük az egyik közeli utca felé próbált kereket oldani. Az épületből néhányan célzott lövéseket adtak le a menekülőkre, majd újra parancsot adtam a tűz beszüntetésére. A harmadik felszólításra mindegyike lerakta a fegyverét. Az elfogottak között három nő is volt ..."[49]

A csoport vezetője egy honvédőrnagy volt, akinek letépték válláról a rendfokozati jelvényt, a „pagonyt", mikor a fal mellé állították. Mellette állt, felemelt kézzel társa, egy műszaki parolis főhadnagy, aki összeesett, mikor hozzányúltak. Haslövést kapott. Az ávósok a többi foglyot is a legbrutálisabb módon motozták meg s a statáriumra hivatkozva, halállal fenyegették. S hogy könnyű győzelmüket propagandisztikusan is kihasználják, még aznap délelőtt az éterbe sugározta a kormány-rádió a jelentést:

> „Figyelem! Figyelem!
>
> A Lánchíd előtt 120 főnyi ellenforradalmi és közéjük sodródott félrevezetett fiatal kitűzte a fehér zászlót és megadta magát. Belátták, hogy értelmetlen dolog az ellenállás és felesleges a vérontás. Azok a fegyveres rendbontók, akik felszólítás után meghatározott időn belül leteszik a fegyvert, megszabadulnak a rögtönítélő bíráskodás elől!"[50]

A Belügyminisztérium előtti vérengzés nem volt e napok elszigetelt jelensége. Ahol az ÁVH többszörös túlerőben volt, az évek során beidegzett vasfegyelem nem tört meg s főleg a tisztikar még kézben tudta tartani a legénységet, ott a megszokott könyörtelenséggel járt el. Veszélyben forgott, aki az utcán mozgott,

[46] N. N. közlése alapján, aki az eseményeket a József Attila utca és Roosevelt tér sarkáról figyelte meg.

[47] Sólyom — Zele: „Harcban az ellenforradalommal". Budapest, 1957. 30. l.

[48] N. N. szerint, aki segédkezett a halottak összegyűjtésében, az elesettek száma jóval harminc fölött volt.

[49] Sólyom — Zele: i.m. 29-30. l.

[50] „A magyar forradalom és szabadságharc a hazai rádióadások tükrében 1956. október 23 — november 9". New York, 1956, 20. l. (Bejegyzés: október 24, 11 h 44').

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

de különösképpen azok a diákok, akik diákigazolványt hordtak maguknál. A Markó-utcai törvényszék és az ÁVH épületek pincéi megteltek foglyokkal, akik még szerencsésnek tarthatták magukat, hogy nem életükkel fizettek többnyire csak kíváncsiskodó sétájukért. Az éheztetés, a verés és a szadista kínzások napirenden voltak.[51] Sokakat minden órában azzal fenyegettek, hogy most viszik kivégezni őket. S ez nem volt csak üres fenyegetés! A forradalom győzelme után kétségbeesett szülők és hozzátartozók sok helyütt megtalálták fiaik, szeretteik hulláját. Az ÁVH-sok hátracsavarták és dróttal összekötötték kezüket, majd tarkón lőtték őket.[52] Egyébként az erőviszonyok október 24-e estéjén újra az ÁVH javára módosultak. Vidékről egyre-másra érkeztek meg a felrendelt „kék" és „zöld" ÁVH-s egységek, míg a szovjet csapatok felvonulása, legalábbis egyelőre, befejeződött.[53] Piros, Fekete, Orbán és a többi ÁVH vezető nyugodtabban és bizakodóbban tekinthetett a jövőbe ...

„Véres csütörtök" Budapesten ...

A forradalom harmadik napján újra óriási tömegek lepték el az utcákat. Ahol nem dörögtek a fegyverek, a főútvonalakon fel és alá hullámzott a nép. Híreket cseréltek ki, a szabad sajtó első termékeiért tülekedtek, agitáltak, tüntettek vagy éppen nézelődtek. Sokan vették körül a főleg a belvárosi útkereszteződéseknél lehorgonyzott szovjet harckocsikat és páncélozott járműveket, melyeknek legénysége látszólag érdektelenül, de nyilvánvaló figyelemmel szemlélte az eléje táruló szokatlan nyüzsgést. Aztán lassan megindult a beszélgetés, az ismerkedés, a barátkozás a katonákkal. Honnan jönnek, mit akarnak itt és egymás szavába vágva, legtöbbnyire az iskolai orosz nyelvtudást híva segítségül, magyarázták nekik az emberek, mi folyik valójában a magyar fővárosban. Október 25-én délelőtt 10 óra körül a Rákóczi-út és a Kossuth Lajos utca sarkán, az Astoria előtt szintén állomásozott egy szovjet páncélos egység. A tömeg — többek egybehangzó állítása szerint vagy ezer ember — rövid beszélgetés után elgondolkoztatta és meggyőzte a szovjet katonákat. Egy magát megnevezni nem akaró szemtanú így számol be az eseményekről:

„ . . . A tiszt megkérdezi, mit kiáltoznak az emberek. Lefordítom neki.

Egy pillanatig elgondolkozik, majd ezt mondja: 'Mondja meg, hogy maradjanak csendben egy percig, valamit akarok mondani!'

,, Hangosan kiáltom egy párszor az orosz tiszt kívánságát, de legalább három-négy perc is eltelik, amíg olyan viszonylagos csend lesz, hogy valamit is lehessen érteni.

Hozzám fordul és hangosan így szól:

'Nekünk azt mondták, hogy Budapesten ellenforradalom van!"

(Mindent hangosan fordítok.)

A tömeg megint felzúdul és alig lehet csendre bírni.

A tiszt így folytatja:

'Azt mondták, hogy fasiszta bandák garázdálkodnak és fosztogatnak.'

Az emberek megint kiáltozni kezdenek, amint hallják a fordítást. A tiszt felteszi a kezét és csendet kér, majd így folytatja:

'De én és a többi katona, akik itt vagyunk: láttuk, hogy ez hazugság! ... — Mi a népre nem lövünk! ...'

[51] Így pl. október 29-én Pongrácz Gergely, a Corvin-köz parancsnoka Csiba Lajos honvédszázadosnak megmutatott egy, az ÁVH-sok kezéből kiszabadult fiatalembert, akinek nyelvét a nyomozók zsilettel hasogatták fel. (Csiba Lajos százados, a Kilián laktanya parancsnokának visszaemlékezései. Gépelt kézirat, a szerző birtokában).

[52] Csak egyetlen ellenőrizhető adat e szörnyű bűntényről: Ifjabb Farok Lajos, 16 éves középiskolás diákot (Budapest, V. ker. Balassi Bálint u. 9-11) édesapja, Farok Lajos alapszervezeti titkár 1956. október 27-én több társával együtt holtan, hátrakötözött kezekkel, több golyótól találva találta meg a VIII. kerület egyik mellékutcájában. A környékbeliek tanúsították, hogy a diákokat elfogatásuk után az ÁVH-sok ölték meg.

[53] Így Szombathelyről, Salgótarjánról, Pécsről stb. Lásd Sólyom — Zele i.m. 48. l.; Bozsik Valéria: „A nógrádi kommunisták harca az ellenforradalom ellen", Budapest, 1957. 5. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Óriási éljenzés ...

Egy asszony felmászik a harckocsira és egy nemzeti színű kokárdát tűz az orosz tiszt mellére. Az emberek a könnyeiket törölgetik. A tiszt megöleli az asszonyt és újra csendet kér. Hangosan kiáltja a tömeg felé fordulva: 'Én nem látok itt fasisztákat! A nép van itt ... Munkások, asszonyok ... fiatalok, akiknek joguk van, hogy maguk válasszák meg, hogyan akarnak élni!'

Hangosan fordítom, amit mond és az emberek egymást és a közben már a tömeg közé leugró orosz katonákat ölelgetik.

A tiszt kiveszi pisztolyát és odanyújtja az egyik fiatalnak.

A fiú tétován néz a pisztolyra.

A tömegből egy páran kiáltozni kezdenek: 'Vegyétek el a többitől is!'

A többség azonban ezt kiáltja: 'Ne bántsátok őket! ... Mi békében akarunk velük élni! ... Tartsák meg a fegyverüket és menjenek haza a családjukhoz! ...'

A fiú visszaadja a tisztnek a pisztolyt. Az orosz tiszt kérdően néz rám, de nem érek rá arra, hogy mindent lefordítsak, mert a Kossuth Lajos utcából óriási diadalordítás és huj-huj-hajrázás hallatszik és kigördül az úttest közepére egy orosz páncélkocsi telerakva magyarokkal és orosz katonákkal, akik magyar kokárdás katonasapkát tettek a fejükre.

Hihetetlen hangzavar ... De valaki énekelni kezdi a Himnuszt és a hatalmas embertömeg pár másodperc múlva egy emberként harsogja a világ legszebb és legszomorúbb himnuszát:

'Isten áldd meg a magyart! ...'

Könnyesek a szemek és idegen emberek csókolóznak össze ..."[54]

Nem mi, hanem egy semleges beállítottságú és elfogulatlan külföldi újságíró állapította meg, hogy az Astoria-szálló előtt lejátszódó jelenet „was the most joyous fraternization between a populace and foreign troops I had ever seen, including the reception by American liberating troops in Paris."[55] A fővárosba érkezett szovjet katonák először nem értették a helyzetet. Nekik a parancsuk úgy szólt: csak akkor lőjenek, ha megtámadják őket. S mikor látták, hogy az őket körülfogó nép fegyvertelen, barátságos, sőt az első szóváltás után kedves hozzájuk — ők is felengedtek merevségükből. A többi azután már emberi dolog volt. A magyarok mámora átragadt a katonákra és a kitörő érzelmet már nem lehetett elfojtani. A körúti nép, amely eddig cél nélkül hagyta magát az események spontaneitásától sodorni, most egyszerre váratlan győzelmének értelmét kereste. „Mutassuk meg az egész városnak barátságunkat!" „Vonuljunk a kormány elé a Parlamenthez!" „Hadd lássa ország-világ, hogy az oroszok is velünk vannak, hogy ők is megértik harcunkat!" — Ilyen és hasonló gondolatokat szülhetett a perc, minek alapján mind élesebben hangzott fel a jelszó:

„ ... Gyerünk a Parlamenthez! ... Harckocsival megyünk! ... Úgy van! ... Gyerünk harckocsival! ...

Felkiáltanak hozzám a tömegből:

— Mondd meg neki, hogy forduljon meg és jöjjön velünk!

Lefordítom az orosz tisztnek.

Maga elé néz mereven. — Látni lehet, milyen óriási lelkitusát vív magában. Az érző ember harcolt a rideg, csak a parancsot teljesítő és vakon végrehajtó katonával.

De az ifjúság és a mámoros tömeg segít neki.

Valamit mond a tank mellett álló egyik orosz katonának, az meg beszól a vezetőnyíláson.

Pár perc múlva feldübörög a harckocsi motorja.

---

[54] „Ezt láttam a szabadságharcban. Szovjet páncélosokon a Parlament elé." Új Hungária, München, 1957, jún. 7. 5. l.

[55] Bain, Leslie, B.: „The Reluctant Satellites. An Eyewitness Report on East Europe and the Hungarian Revolution" New York, 1960. 115. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Hatalmas éljenzés, és ha lehet, még többen kapaszkodnak fel a tankra. Az óriási acéltömeg szinte eltűnik az emberek alatt."[56]

Így indult el a menet, végig a Tanács-körúton, a Parlament felé. A nemzeti színű zászlóval fellobogózott páncélos mellett és mögött az egész út szélességében hullámzott a tömeg. A mellékutcákból szakadatlanul újabb és újabb csoportok csatlakoztak hozzájuk. Mire a menet a Szabadság téren keresztül a Parlament elé, a Kossuth Lajos térhez ért, az emberek száma megközelítette a tízezret. Amikor a tömeg a tér torkolatában feltűnt, a Parlament előtt állomásozó szovjet páncélosok mögül egy szovjet százados széttárt karral az emberek elé futott, hogy megállásra bírja őket. A tömeg azonban folytatta útját, s így a szovjet tiszt, elérve az első sorokat, széttárt karját kézfogásra nyújtotta. Egyszerre tíz kéz is kapott feléje, s nem telt el egy perc, a századost harsány éljenzéssel vállára emelte a tömeg.[57] A hatást bizony lehetetlen leírni: író tollára való jelenet, ahogy a nép, főleg az asszonyok, gyerekek és idősebb férfiak, túláradó örömmel ellepte a Parlament előtti hatalmas teret. Az egésznek nem volt semmilyen szervezeti jellege. Ad hoc szavalókórusok, hol erősebben, hol halkabban jelszavakat kiabáltak. Nagy Imrét akarták hallani, Gerőt pfujolták.[58] De a többség a szovjet katonák körül csoportosult:

„A Parlament előtti orosz páncélkocsikon és harckocsikon hasonló jelenetek játszódtak le, mint egy háromnegyed órával azelőtt az Astoriánál. Boldog és éljenző tömeg veszi körül az orosz katonákat, ellepi a harckocsikat, a páncélkocsikat és a Parlament lépcsőjét.

A lépcső tetején egy fiatal, szőke lány szaval ..., a vasrácsba kapaszkodva ...

— Tegyétek ki a magyar zászlót! ... — követelte ütemesen a tömeg.

Pár perc múlva ijedt arc néz ki a baloldali erkély ablakán, majd visszahúzódik.

Az emberek lassan és ütemesen kiáltják: Vesszen Gerő! Gyilkos az ÁVÓ! Lássuk Nagy Imrét!

Két perc telik el, és megjelenik az erkélyen a kibontott nemzetiszínű zászló. Közepén lyuk ... Kivágták a sarlókalapácsos, vöröscsillagos idegen címert. Egetverő éljenzés, és szinte egyszerre kezdjük énekelni a Himnuszt ..."[59]

Eközben a térnek a Kossuth szobor felőli oldaláról egy magyar jeep tűnt fel, s a Parlament fala és a szovjet páncélosok sora között a főkapu elé hajtott. A kocsiban leengedett viharszíjjal tányérsapkás ÁVH-sok ültek. Pár szót váltottak a kapuban őrséget adó ÁVH-sokkal, majd, mielőtt a Himnuszt éneklő tömeg felocsúdott volna, a jeep teljes sebességre kapcsolva elszáguldott a Margit híd irányába.[60] Míg a nép a Himnusz utolsó sorait énekelte, mozgás támadt a Kossuth Lajos teret karéjba fogó középületek tetőin.

A következő pillanatban az egész teret géppuska-sorozatok éles, rideg reccsenésének hangja töltötte be. Úgy hangzott, mintha az égen, az alacsony, ólomszürke fellegek alatt óriási vásznakat hasítottak volna szét. „Először a Földművelésügyi Minisztérium tetejéről lőttek golyószóróval és kisebb fegyverekkel. Közvetlenül utána tüzelni kezdtek az Építésügyi Minisztérium épületéből, valamint az Országház Étterem tetejéről és legfelső emeletéről. Ezenkívül két magyar tank[61], amely a tüntető tömeget kísérte, ágyúlövéseket adott le ..." — mondották fél évvel később a Kossuth Lajos téri eseményekről a Parlamenti ÁVH-őrség beosztottai és parancsnokai, akik az Országház épületéből tanúi voltak e rettenetes vérengzésnek.[62]

Az első sortűz után a téren leírhatatlan pánik keletkezett. Asszonyok, férfiak, gyerekek egymást tiporva igyekeztek a nyílt terepről menekülni. Sokan a kövezetekre vetették magukat. Mások a szovjet harckocsik

[56] Lásd: 54. pont.

[57] Rédey Gábor (Köln) visszaemlékezései alapján.

[58] Jókai János (Nyugat-Németország) visszaemlékezése alapján.

[59] Lásd: 54. pont.

[60] Lásd: Rédey, továbbá „Mi történt a Parlament előtt 1956. október 25-én?" Megjelent: „Ellenforradalmi Erők a Magyar Októberi Eseményekben", III. kötet, Budapest, évszám nélkül, 119. l. (A továbbiakban: „Fehér Könyv".)

[61] A „két magyar tank" — valójában a nemzeti zászlóval feldíszített két szovjet páncélos volt.

[62] Lásd: „Fehér Könyv" III. 120. l. Az egység parancsnoka Végh József ÁVH-alezredes volt.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

mellett és alatt kerestek fedezéket. A Parlament zegzugos, cikornyás fala is sokaknak nyújtott védelmet, míg mások, egymást lökve-taposva, a Földművelésügyi Minisztérium árkádjai alá igyekeztek. De így sem érezték magukat biztonságban, akik ide menekültek. Benyomták az alagsori ablakokat és az áruszállító csúzdákon a szó szoros értelmében a pincébe vetették magukat, nem törődve azzal, hogy össze-vissza zúzzák egymást.

Ezalatt az ávósok szakadatlanul szórták a környező középületek tetejéről a gyilkos tüzet.[63]

„ ... megállás nélkül ropogtak a fegyverek. Az orosz páncélgépkocsi, amely mögött berohantunk a sarok árkád oszlopai mögé, szintén tüzelni kezdett ...

Nem tudjuk, kire és hova ...

Pokoli a sortűz és a dörgés.

Körülöttünk üres minden pillanatok alatt, csak egy páran fekszenek a betonon ...

Körülbelül 300-350-en lehettünk összezsúfolva egymás hegyén-hátán az árkád oszlopai mögött, a fal mellett. Asszonyok, gyerekek, fiatalok, öregek, férfiak, munkások és aktatáskás hivatalnokok.

A fal melletti részen, a tömegtől odaszorítva, gyereksírás, nyögés: — Ne nyomjanak! Megfulladok!

Először megdöbbenés és a harag tör ki belőlünk: — Gyilkosok! Nincs nálunk fegyver! Gyerekek is vannak! ... — ordítjuk torkunk szakadtából.

Az összeszorult tömegnek a térfelőli részén asszony sikoltás: — Segítség! Megsebesültem! Belémlőttek! Gyilkosok! ...

De senki sem mozdul ... A halálfélelem béklyót rak a kezekre és a lábakra ...

Az egymásra torlódott emberek lassú és könyörtelen harcot folytatnak egymással, hogy minél beljebb kerüljenek a tömeg közepe felé, ahol viszonylag biztonságosabb. A tömeg közepe felől állandóan nyomnak kifelé, és a szélén állók igyekeznek beljebb húzódni.

Sikoltozás, nyöszörgés, jajveszékelés: — A gyermekem! Ne nyomjanak, megfulladok! — nyöszörög a fal mellett a kisfiú.

A tömeg szélén állókból három megperdül, és elesik.

Velőtrázó sikoly: — A férjem! Gyilkosok! A férjem! Segítsenek! ... Senki nem mozdul, csak kiáltások hangzanak a tömegből: — Ne mozogjon! Maradjon nyugton! Most már úgysem segíthet rajta! ...

---

[63] Ezt több tény bizonyítja:

a. Piros belügyminiszter október 24-én főként a kormány és a párt székhelye, azaz a Parlament és az Akadémia utca környékét erősítette meg.

b. Végh ÁVH-alezredes idézett nyilatkozatából kitűnik, hogy emberei már október 24-én elfogtak a Kossuth hídfőnél „egy lövöldöző kisebb ellenforradalmi csoportot" — és ebből arra a következtetésre jutott, hogy a Parlament ellen a közeljövőben támadás várható. Ezt jelentette feletteseinek is.

Nyomban megtették a kellő óvintézkedéseket.

c. A legelemibb harcászati szabályok is azt mondják, hogy egy épületet legeredményesebben a falakon *kívül* lehet megvédeni. A Parlament esetében világos volt, hogy egy frontális támadást legjobban a Kossuth Lajos teret övező épületek megszállásával és az onnan irányított tűzzel lehet visszaverni.

d. A Kossuth Lajos téri középületek (minisztériumok) megszállása, a jól megszervezett, egyöntetű tűzvezetés, gondos előkészületekre vall. Honvédség és rendőrség sohasem tüzelt fegyvertelen, békés tömegre. Csak az ÁVH. Maga Végh ÁVH-alezredes is bevallja, hogy elöljárójuk a tüntetés kezdetén a Parlament előtt megszemlélte a tömeget (A jeep!) „és kijelentette: az épület felé való felvonulásuk azt a látszatot kelti, hogy a Parlamentet akarják megtámadni." (i.m. 119. l.) Majd tovább így védekezik: „Azokban az épületekben, amelyekről a tömegre és a szovjet katonákra lőttek, ÁVH-s egységek nem voltak. Nem is lehettek, hisz az ÁVH soha sem tüzelt szovjet katonákra, és a szovjet egységek sem tüzeltek az ÁVH-ra, a Parlament előtti tűzharc pedig szovjet tankok és a környező épületekről tüzelő provokátorok (sic!) között zajlott le. Azért sem lehettek ott ÁVH-sok, mert ha lettek volna, akkor azokról nekünk tudomásunk és velük kapcsolatunk lett volna." (I.m. 121. l.) Mindebből Végh ÁVH alezredes így következtetett: „Nyilvánvalóan előre kitervelt provokációról volt szó, amelyet az ellenforradalmárok azért rendeztek, hogy segítségével az ÁVH ellen uszítsanak."

e. Ezzel szemben a felkelők a forradalom egész ideje alatt a Belvárosban, különösen az alaposan megerősített kormány- és pártszékházak körül nem operáltak. Békés tömegekre *soha* nem lőttek, érdekükben nem állhatott a szovjet és magyar barátkozás megakadályozása. Hozzátartozik még mindenhez, hogy a Parlament előtti vérengzésről Kádárék a későbbiek folyamán (1957 tavaszától) mélyen hallgattak és annak ellenére, hogy a forradalom alatti eseményeket szinte óráról órára kivizsgálták és az abban résztvevőket bíróság elé állították — de még soha senkit nem tudtak a felkelők közül megnevezni, aki szerintük a Parlament előtti vérengzést kirobbantotta, vagy abban résztvett volna.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Egy kövér fiatalember halálsápadtan üvölti: — Kinél van fehér zsebkendő? Tűzzük ki a fehér zászlót! Adjuk meg magunkat! ...

Többen hátraordítanak: — Megőrült? Nem bántottunk mi senkit! Nem harcolunk senkivel! Nincs nálunk fegyver! ...

Lábaim remegnek és csurog rólam a verejték.

Mereven bámulok a barátomra és félhangosan odaszólok: — Nem maradhatok itt tovább! Lelőnek, mint a kutyákat ..., sorba!

Barátom a szemével int.

Követem a tekintetét, és látom, hogy azok alól, akik a fal mellett fekszenek, piros patakocska folyik a betonon ...

— A Minisztérium tetejéről lőnek! — hangzik az összeszorult tömegből a tér felől.

Nem merem felemelni a fejem, de ha leszámítom a visszhangot, az irány valóban az.

Az előttünk lévő orosz páncélgépkocsi szórja a tüzet a Minisztérium tetejére ... Most már látom... A géppuska kezelője derékig kint áll: szájában cigaretta lóg és tüzel szünet nélkül.

A tömeg széléről hirtelen feljajdulva megint felbukik valaki. Az orosz hátranéz, kiugrik a gépkocsiból, és behúzza a sebesültet a páncélgépkocsi mögé, és tüzel tovább ...

Most talán még az eddigieknél is erősebb sortűz hallatszik.

A mellettem álló elbukik és az arcom és a ballonkabátom tele lesz valami síkos, meleg dologgal ... Odanyúlok ... Vér, bőrdarabok ... véres húscafatok ..."[64]

Egybehangzó állítások szerint a gyilkos sortűz 10-12 percig tartott. Azután a szovjet páncélosok beszüntették a tüzet, és az ÁVH is elhallgatott. A Kossuth Lajos tér hullákkal és sebesültekkel volt tele. Pár perc szünet állott be. Ezt kihasználva, egyesek köztük a könnyebb sebesültek, megpróbálták a teret elhagyni. De alig észlelt az ÁVH újra mozgást a Parlament előtt, előbb szórványosan, a sebesültekre célozva újra megkezdte a tüzelést.[65] A szovjet harckocsik és katonák viszonozták a tüzet. A harc újra fellángolt ...

„ ... a gyilkos sortűz nem akart szűnni.

Egyszerre a térbe torkolló utcából mentőkocsi robog elő.

Megáll a fától nem messze, és egy fehérköpenyeges asszony és két civilruhás férfi ugrik ki belőle. Erősen lehajolva szaladnak előre a sortűz közepette. Az asszony vöröskeresztes táskával, a két férfi hordággyal.

A tömegből könyörgő, sikoltó kiáltások: Ide! Segítség! Elvérzek! Végem van! Ide! ...

A hordágyat vivő egyik férfi elejti a hordágyat, a karjához kap, és kínlódva visszafelé kúszik a mentőkocsihoz.[66]

A füves rész túlsó oldalán fekvők közül valaki megfogja a hordágy másik végét. A tüzelés nem szűnik ...

Az ápolónővér egy újabb segítséggel egy vérzőfejű nőt húz el a fűről a fák alá.

A hordágyon már visznek valakit a mentőkocsi felé. A fekvő, minden percben a halált váró tömeg felháborodva kiált fel: — Gyilkos banda! Ne lőjetek a mentőkre! ...

Ebben a pillanatban egy másik mentőkocsi kanyarodik be a térre ugyanabból az irányból.

---

[64] „Ezt láttam a szabadságharcban" II. rész, Új Hungária, München, 1957. június 14.

[65] A parlamenti szovjet páncélosokat is meglepte a váratlan tűz és a békés polgári lakosság szemük előtt történt lemészárlása. Reakciójuk, a tűzharcba való beavatkozás és a teret övező középületek tetejének lövetése valószínűleg parancs nélkül, automatikusan történt. Jóllehet, fogalmuk sem lehetett róla, kiket lőnek valójában.

[66] Mint a későbbiekben látni fogjuk, az ÁVH előszeretettel vadászott sebesültekre és lőtt minden lelkiismeretfurdalás nélkül mentőkocsikra vagy sebesültszállítókra.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Két fehérköpenyes férfi ugrik le róla, és nem törődve a tüzeléssel, mélyen lehajolva fut a kiabáló, segítséget kérő tömeg felé.

A tüzelés hirtelen, mintegy vezényszóra megszűnik. Halálos csend lenne, ha nem hallatszana jajgatás, nyögés és sikoltozás ..."[67]

Az ÁVH alapos munkát végzett: a Kossuth Lajos téri vérengzés áldozatainak száma óvatos becslés szerint is meghaladta a 200 főt.[68] Asszonyok, gyerekek, békés és *fegyvertelen* tüntetők pusztultak el azért, mert barátkozni mertek az ellenük felvonultatott szovjet katonákkal. Elesett a tűzharcban a szovjet páncélos százados is, akit a tömeg nemrég a vállára emelt. Halálos találatot kapott több szovjet katona is: részint harc közben, részint amikor menteni igyekeztek a polgári lakosságot. A tömeget kísérő rendőrök közül is elesett néhány, ezeket később a kormány hírhedt „Fehér Könyvében", mint az „ellenforradalmárok" áldozatait szerepeltették.[69] Maguk a szovjet katonák, amikor kiszálltak páncélosaikból és megtekintették a halottakkal és sebesültekkel borított teret, eltakarták arcukat a borzalmak láttára. Sokan sírtak is, látva a megtört szemű, égre néző, vérrel bemocskolt arcú asszonyokat és gyermekek arcát.[70]

Véres napok vidéken

A fővárosi események híre hamar eljutott vidékre, s ott is cselekvésre késztette az embereket. Így volt ez Mosonmagyaróvárott, ebben a 22 000 lakosú Győr megyei városban is. A tüntetést a Mezőgazdasági Akadémia diákjai kezdeményezték. Pontokba foglalták követeléseiket és kapcsolatba léptek az üzemek munkásaival, a helyőrség parancsnokával, a rendőrséggel és az államigazgatási szervekkel. Az október 25-i csendes tüntetés után másnapra, október 26-ára az egész városra kiterjedő felvonulást szerveztek. A diákok, akikhez kibontott nemzetiszínű zászló alatt csatlakoztak a MOFÉM és a KÜHNE gyár dolgozói, reggel nyolc órakor indultak el az Akadémia épületéből. Először a megyei tanács elé vonultak, az útjukba eső középületekről a tűzoltók segítségével eltávolították a vörös csillagokat, elénekelték a Himnuszt és a főposta épülete előtt felolvasták az ifjúság követeléseit. Itt újabb csoportok csatlakoztak hozzájuk. A többezres tömeg a járási börtön elé vonult, s minden erőszak nélkül kiszabadította a politikai foglyokat. Jellemző volt a tömeg beállítottságára, hogy a közönséges bűnözőket — mint például a MOFÉM honvédőrnagyból lett kultúrfelelősét, aki „civilben" betörő volt — továbbra is börtönben hagyta.

Az ujjongó tömeg — a Timföldgyár és a Kötöttárugyár dolgozóival meggyarapodva — délelőtt 11 óra körül — a magyaróvári „zöld" ÁVH (határőrség) épülete elé vonult. Az épületet körülvevő drótkerítés előtt megállva, a tüntetők a hadsereget éltették. A tömegben senki sem viselt fegyvert, hisz nem gondoltak harcra, hanem barátkozni akartak a katonákkal.[71] Testvéreiknek tartották őket. Ily értelemben tárgyalt aznap reggel a határőröknek a nép oldalára való átállásáról Gulyás Lajos református lelkész Fekszi László ÁVH határőralezredessel is.[72]

A felvonulóknak nem tűnt fel, hogy a kerítés mögött csak egy pár zöld ÁVH-s tiszt állt, míg a mellettük beásott gépfegyvereknél egy legénységi állományú határőr feküdt. Az ablakokat nézték, ahonnét több zöld ÁVH-s integetett nevetve a tömegnek, hogy ne féljenek, jöjjenek közelebb. Nem tűnt fel az sem, hogy a kerítésnél és az ablakokban legfeljebb csak egy tucat ávóst lehetett látni. Csak később derült ki, hogy ezek

---

[67] Lásd: 64. pont.

[68] Kádár „Fehér Könyv"-e „22 halottról", négy rendőrről és „több szovjet katona" haláláról ír. (I.m., III. kötet, 120. l.). Ez nem felel meg a valóságnak. A New York Times budapesti riportere, MacCormac a lap 1956. október 27-i számában, mint szemtanú 170 halottról ír, akikhez még hozzá kell számolni azokat, akik kórházba szállításuk után hunytak el. Mások 300 halottról írnak.

[69] Így pl. Czobor József rendőrtizedes. („Fehér Könyv", III. 127. l.)

[70] Tollas István: „Wir kampften für unsere Freiheit. Ein Tatsachen-bericht vom ungarischen Freiheitskampf", Liestal (Schweiz), 1957, 36. l.

[71] E tüntetés jelszavairól még a Kádár-kormányzat győri „Fehér Könyv"-e („Az ellenforradalom támadása Győr megyében", Budapest, 1957, 94. l.) sem tudott mást állítani, mint hogy a diákok „antidemokratikus jelszavakat kiabálva vonultak fel a határőrlaktanyához".

[72] „Kisalföld", (Győr), 1957. május 25.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

voltak a „megbízhatók", míg a legénység többi részét már három napja a hálóterembe zárták be, és még a vezetékes rádiójukat is elvették, nehogy tudomást szerezzenek a külvilágban folyó eseményekről.[73]

A tüntetők küldöttséget választottak, két munkást és két honvédtisztet, akik a kerítéshez mentek és a zöld ÁVH-s parancsnokkal közölték a nép kívánságát. Dudás ÁVH százados, a laktanya parancsnoka azonban elutasította a küldöttséget, és azzal fenyegette meg, ha a tömeg nem távozik, közéjük lövet. A küldöttség erre azt válaszolta, hogy a tüntetők fegyvertelenek, és nem erőszakkal akarják a céljukat elérni. Dudás ÁVH századost — mint a szemtanúk tanúsítják — erre elöntötte a düh és „Na, mi majd adunk nektek!" felkiáltással kiadta a parancsot a géppuskásnak, hogy nyissa meg a tüzet a tüntetőkre.[74] A katona habozott. Dudás hirtelen előkapta pisztolyát és lelőtte. Aztán maga ugrott a géppuska mögé. A következő pillanatban megszólaltak az ablakban elhelyezkedett ÁVH-s tisztek és határőrök fegyverei.[75] Vági József ÁVH határőrszázados, Stefkó József, Gyenes György ÁVH határőrfőhadnagyok jártak az élen a tömegmészárlásban. De még ez sem volt nekik elég. A kerítés mögül kézigránátokat hajítottak a tömeg közé, és szinte nyúlvadászatot rendeztek a magukat biztonságba helyezni akaró sebesültek között.[76] A szörnyű vérengzés nem tartott tovább öt percnél, mégis 85 halottja, 50 súlyos sebesültje és több mint 100 könnyebb sebesültje volt.[77] A fegyvertelen tüntetők felett aratott „győzelem" után az ÁVH-s tisztek[78] fegyvereikkel még kb. másfél óráig uralták a laktanya előtti teret, s nem engedték meg a sebesültek összeszedését. Ezt az időt használta ki többek között Dudás ÁVH százados is, hogy eltűnjék a laktanyából és tisztjeit, beosztottjait magukra hagyva, feleségével együtt szolgálati autóján átszökjék Csehszlovákiába.

Közben a városban leírhatatlan jelenetek játszódtak le. A kórház megtelt sebesültekkel. Az emberek kétségbeesetten kutattak hozzátartozóik után. „Egy édesanya félőrülten sikoltozva szaladgált hétéves kislányát keresve, aki mellőle szakadt el a gyilkos sortűz alatt. Hiába keresték mások is. Másnap megtalálták az ÁVH-s laktanya mellett egy szalmakazalba rejtve, halálos sebektől borítva, holtan. Meggyilkolta valamelyik ÁVH-s vadállat ..."[79] Határtalan volt a gyűlölet az ÁVH ellen. A főiskolások az Akadémián gyűlést tartottak, az igazgatójuk, Varga Ernő fejezte ki felháborodásukat, s követelte a gyilkosok felelősségrevonását. Javaslatához Ambrus József honvédőrnagy, helyőrségparancsnok s többek között Szekeres Ferenc honvédfőhadnagy, az Akadémia katonai tanszékének vezetője is csatlakozott. Küldöttség ment a már működő Nemzeti Bizottsághoz, a bizottság is egyetértett a követelésekkel. Közben Győrrel is sikerült érintkezésbe lépniök. Szigethy Attila Földes Gábor színházi rendezőt honvéd és nemzetőr alakulatok élén több teherautóval Magyaróvárra küldte rendet csinálni.

Jellemző az ÁVH-s tisztekre, hogy amikor meglátták az immár felfegyverzett tömeget s a katonákat, nyomban kapituláltak. A laktanyába behatolt tömeg, az előzményekhez képest, nemesen viselkedett. Amikor bebizonyosodott, hogy az ÁVH legénység maga is a tisztek foglya volt, semmi bántódásuk nem történt. Csak a bűnösöket, Vágit, Gyenest és Stefkót fogták körül, s ha a győriek vezetői nem lépnek erélyesen közbe, az elkeseredett emberek a helyszínen lincselték volna meg a gyilkosokat. A győrieknek sikerült a nép kezéből kiragadni a három ÁVH-s tisztet, s a bántalmazásoktól elszenvedett sérüléseik miatt kórházba szállították

---

[73] „Kik a magyaróvári hősi halottak?", „Bécsi Magyar Híradó", 1957. március 13. 5. l.

[74] A. B. (Kanada) közlése a szerzővel.

[75] Íme a hazai kormányzat „verziója" a vérengzés kirobbantásával kapcsolatban: „A határőrök mindent megtettek. A tömeg lecsillapítására még a kora reggeli órákban tiszti küldöttséget menesztettek az üzemekbe és gyárakba, hogy a tüntetést megakadályozzák. Amikor pedig a tömeg a laktanya elé vonult, akkor három tiszt a tömeg elé ment és igyekezett megmagyarázni a tömeg tévedéseit, helytelen követeléseit. A felbujtók és vezetők azonban nem tágítottak. Tovább tüzelték a tömeget, mígnem a tömegből a géppuskafészekben fekvő egyik katonára lőttek, akit súlyosan megsebesítettek. Csak ezután adtak sortüzet az ÁVH határőrök!"
Vádbeszéd a mosonmagyaróvári bűnperben. Közli: „Kisalföld", (Győr), 1957. június 5.

[76] Később kitudódott, hogy a vérengzésben legfőképpen a tisztek vették ki részüket. A „megbízhatónak" vélt ÁVH határőrök kézigránátjaikat nem biztosították ki, úgy dobálták el s így a vérengzés után vagy 30 ki-nem-élesített gránátot gyűjtöttek össze a sebesültszállítók. A timföldgyáriak is elmondták, hogy a gyáruk tetején hallották ropogni a gépfegyvergolyókat, tehát a laktanya földszinti helyiségében elhelyezett gépfegyver is magasan a tömeg fölé lőtt.
Óvári hontalan: „Ezt láttam a Szabadságharcból. Hogyan történt a magyaróvári tragédia?", „Új Hungária", 1957. április 5.

[77] Lásd 73. pont, továbbá Fryer, Peter: „Ungarische Tragödie", Köln, 1957, 21. l.

[78] A Kádár-sajtó temetésükről így emlékezett meg: „Búcsú a hősöktől ... Most adják meg a végtisztességet a három mosonmagyaróvári határőr tisztnek, akik a *proletárhatalomért, a népállamért, a nép ügyéért fogtak fegyvert. Harcoltak,* s az ellenforradalom meggyilkolta őket ...", „Honvéd Újság", Budapest, 1957. február 22., 1.l.

[79] Lásd 76. pont.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

őket.[80] A halottak száma közben tovább növekedett, s mikor a meggyilkolt hét éves kislány tragédiájának híre is elterjedt a városban, nem volt többé hatalom, amely megfékezhette volna a népharag kitörését. A tömeg a kórház elé vonult, és követelte az ÁVH-s tisztek kiadását. A vezető főorvos a kiadatást megtagadta, de hogy a kórház megrohanását elkerülje, megkérte Ambrus honvédőrnagyot, hogy szállíttassa el az ÁVH-sokat az épületből. A tömeg nem tágított, megtámadta a hordágy vívőit, s Stefkó ÁVH-s tisztet a helyszínen meglincselte. Még a Kádár-sajtó is beismerte, hogy a 83 ártatlan polgár gyilkosa életéért vinnyogva, kegyelemért könyörögve fejezte be életét ...[81]

Miskolcon is a helyi ÁVH provokáció idézte elő a véres eseményeket. A budapesti forradalom kitörésére a miskolci nép is megmozdult. Az első tüntetést az ÁVH még szét tudta kergetni, és a megyei BM-főosztállyal karöltve 30-40 diákot s ifjúmunkást letartóztattak. A fiatalok kiszabadításának érdekében október 26-án, pénteken megmozdult az egész város. Többezres tömeg vonult a megyei BM-főosztály (rendőrség és az ÁVH) épülete elé, és követelte a fogva tartott ifjak szabadonbocsátását. A rendőrség a fiatalok nagyobb részét időközben már kiengedte, de nyolc egyetemista hollétéről semmit sem akart tudni. Az ÁVH-s vezetők tagadták, hogy a diákok az épületben vannak.[82] Erre a tömeg be akart hatolni az ÁVH-s központba, hogy meggyőződjék a valódi helyzetről. Küldöttséget választottak, amely — úgy gondolták — az ÁVH tisztjeivel együtt megkezdhetné a vizsgálatot.

De erre nem kerülhetett sor:

> „A következő pillanatban szörnyű eseményeknek lettünk szemtanúi — számolt be W. P. miskolci lakos. A második emeleti ablakból kihajolt egy általam ismeretlen vöröshajú nő, gyors egymásután két kézigránátot dobott az épület előtt szorongó tömeg közé. Az egyik egy idős parasztember kocsijához esett; szegény bácsika rögtön szörnyethalt, kocsija felborult és lovai is elpusztultak. A másik kézigránát nyomán nyolcan maradtak a földön vérbefagyva, több haldokló rémítő hangon kiáltozott segítségért, míg sokan futva kerestek fedezéket. A következő pillanatban géppisztoly és pisztoly, majd puska-sortűz dördült el, mire kb. 10-15 halott (köztük egy tizenötéves kislány, aki egy géppisztolysorozatot kapott a mellébe azon a helyen, ahol a nemzetiszínű kokárdát viselte) és számtalan sebesült maradt a kövezeten. A tömeg félrehúzódott, majd sokan segítségért siettek a gyárakba és a bányákba, kezükben a véráztatta lobogókkal ..."[83]

Egy féróra sem telt bele és a segítségül hívott bányászok, meg munkások rendőrökkel, katonákkal együtt szabályos ostrom alá vették a megyei BM főosztály épületét. A harc nem tartott sokáig, az ÁVH-sok a túlerő láttán csak félszívvel küzdöttek. S mikor a felfegyverzett nép behatolt az épületbe, nem ismert kegyelmet. A gyilkos sortűz kezdeményezői és kivitelezői, Gáti Gyula ÁVH-alezredes, Ráduly József, Gáti Imre, Mohai István ÁVH-századosok, Juhász József és Strelecz János ÁVH-hadnagyok életükkel fizettek gyalázatos tettükért ...[84] Az épületben talált rendőrök, akiknek szerepe a sortűzzel kapcsolatban nem volt teljesen tisztázható, a meglincselést elkerülték. Ügyük végleges kivizsgálásáig, a forradalmi fegyveres erők vették őket őrizetbe.

Győrben az ÁVH az első napokban még megpróbálkozott úrrá lenni a kibontakozó forradalmon. Amikor a győri dolgozók a megyei börtönből kiszabadították a politikai foglyokat (a közbűntényeseket továbbra is ott hagyták), a városi pártbizottság Hortobágyi nevű vezetője az ÁVH-legényeket vezényelte ki a nép ellen. A

---

[80] Hogy még ebben a felzaklatott tömeghangulatban is milyen igazságosak voltak a győri (névszerint Földi Gábor és Tihanyi Árpád) és a magyaróvári (Varga Ernő és Gulyás Lajos) vezetők, bizonyítja az is, hogy a laktanyában talált másik ÁVH-s tisztnek, Tóth és Máté Lajos ÁVH-főhadnagyoknak, akikről kiderült, hogy a vérengzés alatt a konyhában tartózkodtak, semmi bántódásuk nem esett. („Kisalföld", Győr, 1957. május 25).

[81] Vági József ÁVH-százados a laktanya politikai tisztje, a nemzetőrség fogságában öngyilkosságot követett el, míg Gyenes György ÁVH-főhadnagy még a kórházba szállítás alatt belehalt az ütésektől származó sebeibe.

[82] A diákokat az ÁVH-sok a legszadistább módon megkínozták. Így egyeseket arra kényszerítettek, hogy a velük együtt behozott nemzeti zászlót nyelestől (!) nyeljék le.

[83] W. P. visszaemlékezéseit a „Bécsi Magyar Híradó", 1957. július 3-i száma közölte.

[84] Jellemző a hazai propagandaszervekre, hogy a forradalom leverése után a miskolci BM-főosztály elleni támadást mint a „miskolci rendőrgyilkosság"-ot tárgyalták (lásd: „Népszabadság", 1957. május 11.) és a meglincselt tisztek jó részéről, élükön Gáti Gyulával mint „rendőrtisztek"-ről emlékeztek meg. Ezzel szemben az „Ellenforradalmi Erők a Magyar Októberi Eseményekben" c. Fehér Könyv III. kötetében az „ellenforradalmi terror áldozatainak" névsorában valamennyi miskolci „rendőrtiszt" mint ÁVH-tiszt szerepel. (I. m. 138-142. l.)

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

riadóautóról leugráló, állig felfegyverzett „kékek" nem sokat teketóriáztak: minden felszólítás és riasztólövés nélkül tüzet nyitottak a tömegre. Négy halott és több sebesült maradt a kövezeten.[85] De a nép nem tágított. Puszta kézzel rohanta meg a fegyvereseket s miközben a legtöbbnek kezéből kicsavarta a fegyvert, az ÁVH-t visszavonulásra kényszerítette.

A tüntetések az éjszaka és másnap tovább folytatódtak és az ÁVH több embert letartóztatott. Ezek kiszabadításáért október 26-án nagyszabású akció indult, amihez csatlakozott a helyi rendőrség és a győri Rákóczi laktanya honvédegysége is. Az ÁVH laktanya elfoglalásáról és a foglyok kiszabadításáról egy szemtanú így ír:

> „ ... Ezután a tömeg az ÁVH-laktanya felé indult. Az ávósok a Nádor-városban lévő Wennesz Jenő út és a Felszabadulás út kereszteződésénél épült új központban voltak elhelyezve. Az épület, amely nemrég készült el, négy emeletből állott: kettő a föld felett és kettő a föld alatt. A földalatti helyiségekben voltak a letartóztatottak cellái. Az épület minden ablakában géppisztollyal és kézigránáttal felfegyverzett ávósok. A laktanyát könnyű volt védeni: a tüntetők egy szűk utcában zsúfolódtak össze — a tűz megnyitása esetén gyakorlatilag sehol sem találtak menedéket, illetve nehezen tudtak volna szétszóródni. A tömeg lassan nyomul előre a laktanya felé. Az ávósok még mindig nem nyitnak tüzet. Több fiatalember átmászik a kerítésen, de belülről még mindig nem lőnek. A tüntetők lassan ellepik a belső udvart. Az ávósok erre kitűzik a fehér zászlót. Egyetlen egy lövés hangzik el: az előző napi tűzparancs elrendelője, félve a népítélettől, önmaga felett ítélkezett. Megkezdődött a foglyok kiszabadítása, az ávós tisztikar és legénység lefegyverzése és a katonai fogdába szállítása. A tüntetők sorfala között elvonuló ávósok megússzák egy-egy pofonnal és fenékberúgással. Látszólag igen elégedettek a népítélet ilyen enyhe formájával. Sohasem képzeltem volna, hogy egy tömeg, amely néhány perc előtt még életét teszi kockára, ilyen nyugodtan és nagylelkűen viselkedjék halálos ellenségével és elnyomójával szemben."[86]

Veszprémben az október 23-át követő első 24 órában megszűnt az ÁVH, mint testület. A helyi kirendeltség parancsnoka a kezdeti zűrzavarban elhagyta állomáshelyét azzal a kifogással, hogy Budapestre megy „eligazításért". Helyettesét, Tamás ÁVH-századost az újonnan alakult Nemzeti Forradalmi Tanács maga elé rendelte és színvallásra kényszerítette. Az ÁVH-százados mindent megígért, sőt egységének fegyvereit is kiszolgáltatta az egyetemi ifjakból és az üzemek dolgozóiból alakult nemzetőrségnek. A Forradalmi Tanács az ÁVH-sokat, ügyük kivizsgálásáig, a helyi laktanyába helyezte védőőrizetbe, de ugyanakkor közölte vezetőjükkel, ha akarják, szabadon elvonulhatnak a városból. A veszprémi ÁVH-sok éltek is e lehetőséggel. Október végén, egy éjszaka elhagyták a várost és a közeli Szentkirályszabadján állomásozó szovjet csapatoknál kértek menedéket. A szovjet parancsnok azonban kijelentette, hogy nem avatkozik bele a magyar belügyekbe és 48 óra után kiadta a „kékek" útját. Tamás ÁVH-százados és legényei szégyenszemre visszakullogtak Veszprémbe és újbóli bebocsátásukat kérték a honvéd laktanyába, ami meg is történt.[87] Pécsett még idáig sem fajultak a dolgok. Az első hét zűrzavara után a helyi ÁVH lényegében önmagától feloszlott. A legénységi állományúak elszórták fegyvereiket és szülőfalujukba távoztak. A leszerelteknek a Forradalmi Bizottság igazolványt adott, sőt egyrészüknek még külön gépkocsit is biztosított a hazajutáshoz.[88] A pécsi ÁVH vezetője, Bradács ÁVH-alezredes megpróbált

---

[85] Egy hazai propaganda kiadványban, „Az ellenforradalom támadása Győr megyében", Budapest, 1958, ez így hangzik: „A gépkocsit a tömeg megtámadta, a rendőrök (?) és az államvédelmi hatóság beosztottai kénytelenek voltak a gépkocsit elhagyni ... A magára maradt gépkocsira többen felugráltak ... Válaszképpen az ellenforradalmárok nyílt provokációjára, a börtön védői tüzet nyitottak. A tűzharcnak (?) két halálos áldozata és több sebesültje volt." (I.m., 16. p.)

[86] Szőllősy, Árpád: „A forradalom Győrött", „Új Látóhatár", (München), 1961/5.

[87] Lásd bővebben: „Veszprémi Megyei Hírlap" (Veszprém), 1956, november 1.

[88] „Október végén a Pécs-melléki uránbányában még mindig voltak ÁVH-sok. Az egész bánya környéke be volt szögesdróttal és figyelőtornyokkal kerítve. Egy egész ÁVH-s század tanyázott ott, kb. 200 katona és vagy 11 tiszt. Itt történt, hogy a forradalom győzelmének hírére az uránbányai ÁVH-s legénység letépte tisztjeikről a váll-lapot és rettenetesen megpofozta az egység politikai tisztjét, bizonyos Fekete nevű főhadnagyot. Ezután küldöttséget küldtek hozzánk. Én beszéltem velük. A 3 tagú küldöttség, köztük egy tizedes és egy szakaszvezető, azt mondta, hogy ők sor-ÁVH-sok, legtöbbjüknek most a napokban jár le a szolgálati évük, a Tiszántúlról valók, szeretnének hazamenni. Ők nem csináltak semmit, nem bántottak senkit, úgy vonultatták be őket a kékekhez, hagyjuk őket menni Isten hírével. Voltak, akik csatlakozni akartak a Nemzetőrökhöz, egy pár csatlakozott is, sőt harcolt fenn a Mecsekben a ruszkik ellen. A javarésze azonban haza akart menni. Szóltam a vasútnak telefonon és a közel 200 kiskatonának adtak egy külön vonatot fel Pestre."

Vass Vilmos: „A forradalom Pécsett", kézirat, a szerző birtokában.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

beépülni a helyi Forradalmi Bizottságba, amikor azonban a forradalom az egész vonalon győzedelmeskedett, október 28. után „ismeretlen" helyre — valószínűleg a szovjet csapatokhoz — távozott.[89]

Szombathelyen az első nagyarányú tüntetés után ugyancsak órák alatt szétzüllött az ÁVH. Miután vérengzésre nem került sor, az ÁVH-soknak itt sem történt bántódásuk. Az újonnan megalakult Magyar Kommunista Párt Vas-megyei Intéző Bizottsága azzal a javaslattal fordult (többek között) a Nemzeti Bizottsághoz, hogy:

> „ ... A Katonai Tanács vegye át a volt ÁVH vagyonát a munkazászlóaljak felfegyverzésére. A volt ÁVH-soknál levő fegyvereket a Katonai Tanács azonnal szedje össze. Kutassa fel a különböző helyeken levő fegyvereket is, és ezeket haladéktalanul vegye birtokába ...
>
> A Magyar Kommunista Párt megyei intéző bizottsága a következőket ajánlja fel a Nemzeti Bizottságnak, illetve a koalíciós pártoknak: a) a volt pártszékházat (megyei, járási és PH) felajánlja a Megyei Nemzeti Bizottságnak. Javasolja, hogy a volt ÁVH épületet és a megyei pártbizottság székházát annak kiürítése után a Nemzeti Bizottság lakásokká alakítsa át és utalja ki azokat a legjobban rászorulóknak ..."[90]

Szentgotthárdon, miután a rendőrség és a honvédség egy emberként csatlakozott a néphez, nem fejtettek ki ellenállást a „kékek". Amikor azonban a magyaróvári ÁVH-s mészárlás híre eljutott a városba s félő volt, hogy az eseményektől joggal felizgatott tömeg esetleg tettlegesen bántalmazza a szentgotthárdi ÁVH-s tiszteket, a járási Nemzeti Bizottság úgy döntött, hogy a 7 helyi „kék" ÁVH-s tisztet Harcz Lajos honvédfőhadnagy katonáival „védő-őrizetbe" veszi és a kedélyek lecsillapodásáig a szombathelyi katonai laktanyába szállítják be.[91]

Székesfehérvárott sem történt nagyobb incidens. Az ÁVH-s legénység szétszéledt, míg a vezetők, élükön Sásdi László ÁVH-őrnaggyal elmenekültek a városból. Egyesek közülük állítólag Nyugat felé vették útjukat. A határátlépés nem okozott nekik problémát. Az osztrák csendőrség különböző nevekre kiállított útleveleket talált náluk és a bécsi rádió közlése szerint a hatfőnyi csoport pénzzel is kellően el volt látva.[92]

Salgótarjánban is megmozdult a lakosság a budapesti események hatására. A megyei BM főosztály vezetője, Rácz Károly ÁVH-őrnagy hiába kapkodott fűhöz-fához, az események menetét nem tudta megakadályozni. A balassagyarmati és rétsági honvédalakulatok hamar megtalálták az utat a néphez s a „zöld" ÁVH, a határőrség és a rendőrség sem volt hajlandó a forradalom ellen fellépni.[93] Az Acélárugyári és Üveggyári munkások tüntetése minden incidens nélkül zajlott le. A rendőrség vezetője, Szabó István r. őrnagy felfegyverezte a városi kollégium diákjait s ettől kezdve a megyében a rendet a rendőrség, a határőrség és a nemzetőrség közösen tartotta fenn. Megalakult a városi Forradalmi Nemzeti Tanács is, amely soraiba az új, a megtisztult kommunista párt képviselőjét, Lauko Györgyöt is felvette. Az élet kezdett a rendes kerékvágásba lendülni, csak a sztálinista vezetők, akik nem tudtak belenyugodni hatalmuk elvesztésébe, iparkodtak a konszolidációt megakadályozni. Igaz, nem mindegyik. A legtöbbje személyes biztonságára gondolt. Hajdú József, a megyei PB első titkára már október 26-án feleségével együtt a közeli

---

[89] „Bradács nem volt emberevő. Ezekben a napokban elég sokat érintkeztem vele. Belügyi tiszt volt, akinek fő célja először, felsőbb parancsra, az volt, hogy nyomja el a forradalmat ... Hadd hozzam fel, hogy tömeg Pécsett is volt az utcán, lőni is lehetett volna, de Bradács nem lövetett. Nem lövetett az okóber 25-i tüntetés során, mikor tényleg meleg volt a helyzet. Nem ismerem Bradács motívumait, de kétségtelen, hogy Pécs vér nélkül úszott meg egy olyan tüntetést, amikor legalább 20 000 ember volt az utcán ...", Vass Vilmos: „A forradalom Pécsett", kézirat, a szerző birtokában.

[90] „Vasi Hírlap", A Vas Megyei Nemzeti Bizottság lapja (Szombathely), 1956. november 1., 3. l.

[91] A 7 ÁVH-s tiszt Szokolai János, Kakas János, Sebők Imre, Károlyi László, Brecó János, Kiss Zoltán és Milfai Ottó volt. Egyiküknek sem történt bántódása. (Lásd: „Ez történt Vas megyében", R. Farkas Klári összeállítása, Budapest, 1957.)

[92] „Népszava", (Budapest), 1956. november 3.

[93] „Az első napokban a határőrség legbecsületesebb tisztjeit, katonáit felrendelték Pestre és akik ottmaradtak, igen hamar árulókká váltak ... A rendőrség is elég megbízhatatlannak bizonyult." Lásd: Bozsik, Valéria: „A nógrádi kommunisták harca az ellenforradalom ellen", Budapest, 1957. 5. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Szlovákiába távozott és miközben „a megye kommunistái (értsd: sztálinistái) élethalálharcot vívtak a fennmaradásukért, ő Besztercebánya mellett üdült ..."[94]

Nem sokkal később követték őt Rácz Károly ÁVH-őrnagy és társai, akik — s itt most a hazai krónikást idézzük szóról-szóra — „sírva, hitüket vesztve búcsúztak fegyvertársaiktól, a bányászoktól,[95] a rendőrségtől, s követték parancsnokuk, Rácz őrnagy példáját: Csehszlovákiában kerestek ideiglenes menedéket."[96]

A salgótarjáni sztálinista klikk most már csak a megyei PB másodtitkárában, Jakab Sándorban bízhatott, aki azonban többször járt szintén Szlovákiában, honnan forradalmat gyalázó röplapokat és — ha azt a néphez hű „zöld" ÁVH-s határőrség meg nem hiúsítja — fegyvereket próbált a megye területére becsempészni.

Rácz őrnagy menekülése után a megyei ÁVH egyik óráról a másikra összeomlott. A Megyei Nemzeti Bizottság utasította a rendőrséget, hogy az ÁVH-s tiszteket hivatalosan is szabadságoltassa és ügyük végleges rendezéséig (hogy családjuk ne szenvedjen hiányt) utaltasson ki nekik 1500 forint havi illetményt. A helyi ÁVH-s legénységet pedig jelentkezésre szólította fel, akiket azután az Acélárugyárban munkára osztottak be.[97] Ide kerültek azok az ÁVH-s tisztek is, akiket a rendszer munkások sorából emelt ki. Bántódásuk egyiküknek sem esett.

Íme, így zajlott le vidéken a hazai nyomtatványok által minden megalapozottság nélkül hangoztatott „ÁVH elleni általános véres hajsza". Még oldalakon keresztül folytathatnánk az északmagyarországi, a dunántúli, a Duna-Tisza közi forradalmi események ismertetését, de erre e tanulmány terjedelmére való tekintettel nincs módunk. Térjünk vissza inkább Budapesthez, és kövessük az ottani események fonalát.

Az ÁVH felbomlása

A Belügyminisztérium szétzüllése

A Rádió, a Belügyminisztérium és a Parlament előtti vérengzés végképpen az ÁVH ellen tüzelte a tömeget. Az áldozatok száma gyorsan ismertté lett az egész fővárosban. S míg a külvárosokban, a belső kerületekbe vezető utak kereszteződéseinél az ifjúság a szovjet páncélosokkal mérte össze erejét, a belvárosban mind gyakoribbá és hangosabbá vált a jelszó: „gyilkos az ÁVH", „kötelet az ávósoknak". A különböző forradalmi tanácsok és bizottságok is követelni kezdték a kormánytól, hogy hivatalosan is oszlassa fel az ÁVH-t, vessen véget a „kékek" terrorjának.[98] A kezdeti elnézés az utcán közlekedő *egyes* ÁVH-s tisztekkel szemben megszűnt.[99] Nagy Imre miniszterelnök engedett e követeléseknek és október 28-án este (17,25 órakor mondott beszédében) bejelentette az ÁVH feloszlatását. Az utasítás végrehajtásával Dr. Münnich Ferenc belügyminisztert bízta meg.

Münnich kétszínű játéka ekkor még senkinek sem tűnt fel. A kispolgári származású volt ügyvéd, aki az első világháborúban orosz fogságban ismerkedett meg a bolsevista eszmékkel, 1945 után csak rövid ideig viselt magas állami hivatalt. Pártkörökben tudták róla, hogy „spanyolos" volt. A spanyol polgárháborúban a Rákosi-zászlóaljban harcolt. Münnich gyorsan észrevette a veszélyt, amely Rákosi hatalomrajutása után fenyegette, csendesebb lett és az elkövetkezendő éveket diplomáciai szolgálatban, mint helsinki és szófiai követ „vészelte át". Így egyrészt elkerülte, hogy Rákosi Rajkkal, Cseresnyéssel és a többi „gyanús"

---

[94] Bozsik, i.m. 28. l., Sólyom — Zele még hozzáfűzi: „Tették ezt október 26-án este, amikor még egy puskalövés sem dörrent, amikor a legnagyobb szükség lett volna a párt egységes, határozott útmutatására." (I.m. 93. l.)

[95] A „bányászok", akikről Bozsik itt ír, az ún. „19-es bolsikból" toborzódtak és számuk az egész megyében nem volt több mint *82 fő!* (Lásd: Sólyom — Zele: i.m. 92. l.)

[96] Bozsik, i.m., 28-29. l. — Rácz ÁVH-őrnaggyal történt egyébként meg, hogy Budapestről visszatérő egyetemista lánya, apja szemébe vágta: „Apám, te a nép ellensége vagy, szégyellek téged, ne állj az utunkba!"

[97] Mlinárik István (Lyon) és Dr. Garamvölgyi Antal (Bern) közlése a szerzővel (Mindketten 1956. október/novemberben a nógrádmegyei Forradalmi Nemzeti Bizottság vezetői voltak).

[98] Ilyen tömegtüntetés zajlott le pl. október 25-én este a Jászai Mari téri ÁVH székház előtt, a Margit híd pesti hídfőjénél.

[99] Így pl. Gyímesi Kásás Ernő (New York) a következőkről tudósít: „Október 23-án este 11 óra körü a Rákóczi úton a Keszei és Metropol étterem között a tömeg egy ÁVH-századost tartóztatott fel. Közrefogták, igazoltatták, majd valaki bemondta: 'Hagyjátok elmenni, gyerekei vannak'. Ezután a százados bántatlanul eltávozott. (Gyímesi Kásás Ernő levele a szerzőhöz).

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

spanyolossal együtt őt is likvidálja; másrészt elérte, hogy a „Kopasz" bukása után politikai „fehér lappal" kapcsolódjék be ismét a belpolitikába.

Münnich kézbe is vette mindjárt az ÁVH „feloszlatásának" ügyét. Terve az volt, hogy az ÁVH-t mint testületet átmentse. Ilyen értelemben beszélt hosszabban és többször Orbán Miklós ÁVH-ezredessel, a Belső Karhatalom budapesti parancsnokával, Mézes ÁVH-őrnaggyal, a Belső Karhatalom helyettes törzsparancsnokával és nem utolsó sorban Fekete ÁVH-ezredessel a Belügyminisztériumból. Jóllehet az Államvédelmi Hatóság feloszlatását bejelentő közlemény után az ÁVH mint testület „szinte órák alatt felbomlott"[100] — vezetői mindent megtettek, hogy az embereket összetartsák, így a Roosevelt-téri Belügyminisztériumban elhelyezett ÁVH-s tisztek és nyomozók már október 26-án rendőregyenruhába öltöztek át, az épületben elhelyezett házi nyomda pedig százszámra készítette nekik az új igazolványokat.[101] Münnich naponta bejárt hozzájuk és különböző megbeszélések során igyekezett a teljesen fásult és önmagukkal meghasonlott ÁVH-sokba lelket önteni. Ez azonban nem sikerült. Az épületet ellepték az ÁVH-s tisztek családtagjai, nőismerősei, akik a városban folyó eseményekről, a szovjet csapatok vereségéről és a tömeghangulatról számoltak be, nem egyszer hisztérikus kitörésekkel. Az ÁVH a forradalom első időszakában érdekes módon nem is annyira a szovjet csapatok beavatkozásába, mint a magyar páncélosok helytállásába helyezte bizalmát. S mikor megtörtént a margit-hídi eset, a magyar páncélosok nyílt átállása a nép oldalára — a BM-be szorult ávósokat már semmivel sem lehetett felrázni.[102]

> „Öngyilkosságról beszéltek. Szidták a honvédeket, bizalmatlanok voltak az oroszokkal szemben, s csak azt emlegették, milyen óriási hiba volt, hogy az ÁVH-t nem szerelték fel páncélos egységekkel. Hiába tartott Münnich számukra 'hegyi beszédeket', hiába kérte őket, hogy csak pár napig bízzanak, tartsanak ki, jön még számukra is a győzelem órája — ezekben a napokban leginkább egy nagy siralomházhoz hasonlított a Belügyminisztérium.[103]

Október 28-án még egyszer sikerült az emberekbe erőt verni. Hajnalban korán riadóztatták a BM-belieket; ÁVH-sokat, tiszti-iskolásokat egyaránt. Nagy mennyiségű éles töltényt, kézigránátokat osztottak szét köztük és a reggeli feketekávéjukhoz még dupla adag rumot is adtak. Magas rangú ÁVH-s tisztek tartották az eligazítást: „elérkezett az ellenforradalom utolsó órája. A szovjet elvtársakkal együtt rövidesen rohamra megyünk a fasiszták főfészke, a Corvin és a Kilián ellen. Kemény harc lesz. Nem szabad pardont adni. Támogatásunkat a szovjet páncélosok látják el s mi még lángszórókat is kapunk." A tiszti-iskolásoknak nem tetszett ez a parancs. Sziráki őrnagy jelentette is az ÁVH-soknak, hogy ő utasítást egysége részére csak a HM-től fogad el. Így nem is gondol arra, hogy rábízott katonáit egy bizonytalan akcióba belevigye. A vitának egy „felsőbb parancs" vetett véget, amely 9 óra tájt lefújta a riadót és ezzel együtt a küszöbön álló véres mészárlást. Hogy ez végső soron kinek volt köszönhető, arról hónapok után Zele Ferenc a „Magyar Ifjúság" c. hazai újságban így írt:

> „A párt és a katonai vezetés október 28-ára fontos tervet dolgozott ki a fegyveres ellenállás fő góca, a Corvin-köz likvidálására. A támadás reggel 5.30-ra volt kitűzve. *Fél órával a támadás előtt Nagy Imre telefonon bejelenti a katonai vezetésnek: amennyiben támadnak, ő azonnal lemond miniszterelnöki tisztségéről.*

---

[100] Lovas Márton: „Mi történt Budapesten október 23-tól november 4-ig", Budapest, 1957. 49 l.

[101] N. N. és L. B. (USA) közlése nyomán. L. B. egy nemzetőr egységgel október legvégén bejárta a BM épületét. Erről többek között így ír: „A padláson megtaláltuk a titkos nyomdájukat, körülötte láda számra voltak az eldobott ÁVH-s igazolványok, s az üres, félig kész rendőrigazolványok. A teljesen készeket, úgy látszik, elvitték. A fiúkkal feljegyeztettük a hamisított igazolványok közös sorozatszámait, ami a későbbi igazoltatásoknál segíthetett volna megkülönböztetni a rendőrt az ÁVH-stól."

[102] Október 25-én a Margit híd budai hídfőjénél egy nagyobb magyar páncélos egység megtagadta sztálinista parancsnokának az engedelmességet és a nép oldalára állt át. Részleteiben ez a következőképp történt: Az élpáncélost tömeg fogta körül és megakadályozta továbbhaladását. Az egység parancsnoka utasította erre a páncélost, hogy „törjön a tömegen keresztül". Az élpáncélos vezetője ezt „nem értem"-mel nyugtázta. S mikor az egység parancsnoka erre előrejött és legerélyesebben követelte beosztottjától, hogy az páncélosával gázoljon keresztül a tömegen, a főhadnagy elővette fegyverét és a nép előtt lelőtte sztálinista parancsnokát. Erre az egész egység átállt. (Forrás: N. N. tisztiiskolás, aki ezt a BM-ben ÁVH-soktól hallotta és dr. Révész László (Bern), aki ugyanezt az eseményt, N. N.-től függetlenül, a szerzőnek elmondta).

[103] N. N. tisztiiskolás beszámolójából.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A támadás elmaradt, pedig több Budapesten tartózkodó alakulat a k k o r még határozottan tudott volna cselekedni!"[104]

Október 28 egyébként is döntő napja volt a forradalomnak. Délután 13.15 perckor Nagy Imre miniszterelnök „tűzszünetet" rendelt el, és megkezdte a tárgyalásokat a szovjet csapatoknak Budapestről való kivonása ügyében. Október 28-ról 29-re virradó éjszaka a szovjet parancsnokság meg is kezdte egységeinek kivonását a fővárosból. Ez a legteljesebb rendben hétfő délelőttre be is fejeződött. A szovjet páncélkocsik nem védték többé a párt és a kormány székhelyét. A szovjet harciegységek eltávoztak a különböző megerősített objektumok (laktanyák, minisztériumok, pártintézmények) épületei elől.[105]

Október 29-én délután a Belügyminisztérium 600 főnyi „védői"-ből egyetlen egy sem tartózkodott az. épületben. A tiszti-iskolásokat a Honvédelmi Minisztérium a budai Petőfi-laktanyába vezényeltette és az ÁVH-sok — rendőr és civil ruhákban — menekülésszerűen rajzottak ki az utcára, hogy rokonaiknál, vagy vidéken bújjanak el. Az épületet még aznap a műegyetemi hallgatók egy negyvenfőnyi nemzetőr szakasza vette birtokába, L. B. egyetemi hallgató vezetése alatt. Érdemes itt megörökíteni ennek történetét:

„V. Gyurka jött el velem a központból, vagy 40 diákot vittünk magunkkal, fedezetnek, fegyvert gyűjteni a későbbi őrségnek. Hogy felsőbb parancsra mentünk-e (Király, Kopácsi etc), vagy a műegyetemről indult el az akció ötlete, nem emlékszem. Az épület átkutatásával három célunk volt: meggyőződni arról, hogy vannak-e ott ÁVH-sok (ezzel kapcsolatban ellentmondó hírek keringtek); összegyűjteni és az Egyetemre beszállítani az ott található fegyvereket és bizonyítékokat hozni a felől, hogy az ÁVH valóban rendőrökké próbálta átöltöztetni tagjait. — ... Ottlétünk alatt több vidéki ÁVH-s kirendeltség telefonált, olyan hangnemben kérve további utasítást, mintha az előbbit csak pár órája kapták volna meg. Ezeket azonnal berendeltük a BM-be 'jelentéstételre' ... Azt hiszem a BM-ben levők a padláson keresztül távoztak, valószínűleg akkor, amikor mi az épület alsó részét kutattuk át. (Örülök, hogy elmentek, mert remegő-lábú 'hadseregem', azt hiszem, egy lövéstől elszaladt volna — lehet, hogy velem együtt.) Nagyon ijesztő hely volt, amire az is jellemző, hogy az éjszakai őrségbe senki sem akart menni, s végül mind a 40 srácot otthagytuk, hogy tartsák egymásban a lelket ..."[106]

Egy másik diák, aki szintén résztvett a Belügyminisztérium elfoglalásában, így ír erről:

„ ... Október 29-én elfoglaltuk a Belügyminisztériumot. Bent az épületben mindenütt feldöntött bútorokat, széttépett papírokat, igazolványokat találtunk — az ÁVH-sok fejveszett menekülésének jeleit. A földön rengeteg ÁVH-s igazolvány feküdt, a fényképeket kitépték belőlük, a neveket kikaparták. Piros László irodája is a teljes felfordulást mutatta.

Szanaszét az épületben rengeteg egyenruha hevert. Főleg rendőrruhák, mert az ÁVH-sok rendőrruhába bújtak, tudták, hogy a rendőröket a nép nem bántja.

Ezt az épületet minisztériumnak nevezték, de olyan bűnbarlangot találtunk, amely minden emberi képzeletet felülmúl. Az állati erkölcstelenségnek, a józan ésszel fel sem fogható szadizmusnak szörnyű dokumentumait láttuk.[107] Az erkölcstelenségről fényképek és magnetofon szalagok tanúskodtak ...

Megrendítőek voltak azok a magnetofon szalagok, amelyekre az ÁVH-sok áldozataiknak vallomásait vették fel. Nem sok időnk volt, de azért több szalagot meghallgattunk. Hallatszottak a kérdések, a válaszok, az áldozatok szófoszlányai és közben nyöszörgés, hörgés, segélykiáltás, tompa puffanások,

[104] Zele, Ferenc: „Amikor eldördültek a fegyverek ... Mi bénitotta október 23 után a fegyveres erők vezetését?", „Magyar Ifjúság", (Budapest), 1957, március 30.

[105] Lásd: többek között Sólyom — Zele, i.m. 50. l.

[106] L. B. (USA) beszámolója a Műegyetem forradalom alatti tevékenységéről. Kézirat a szerző birtokában.

[107] „Különben állati kényelemmel berendezett szobákat kutattunk át. Jégszekrények ínyencségekkel, nyugati pornográf magazinok, amelyektől alig lehetett tovább cipelni a diákokat. Fegyverek, iratok, férfi és női holmik festői rendetlenségben ..." (Részlet L. B. beszámolójából).

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

amik nyilván ütésektől származtak. A vallató helyiségekben még láttuk a vérnyomokat, az elmúlt heti ÁVH-s működés nyomait.[108]

. . .

Az egyik szobában a falakon szekrények voltak szoba- és kapukulcsokkal. Legnagyobb meglepetésünkre megállapítottuk, hogy a budapesti követségek épületeinek kulcsai voltak. Minden szekrényen rajta volt a követség neve, például: francia követség kulcsai. A kulcsokon kis címkék jelezték, hogy melyik szobákat nyitják, még fürdőszoba kulcsokat is láttam. Ugyanebben a szobában láttam a követségi tagok és alkalmazottak fényképes karton személyi lapjait. Minden követségi alkalmazottat és diplomatát figyeltek, és nagyon sok figyelési jegyzőkönyvet láttam.

Az épületben rengeteg fegyvert és muníciót találtunk. Mindent kiosztottunk a különböző harcoló alakulatok között. Megdöbbentett bennünket, milyen luxussal rendezték be az egyes szobákat. Drága perzsaszőnyegeken jártak, kávéfőzőtől a világvevő rádióig minden volt ott ...[109]

A karhatalmi laktanyák kapitulációja

A külső Hungária körúton, a volt Ferenc József lovassági laktanyában, amely 1945 után Bajcsy-Zsilinszky nevét vette fel, állomásozott a „kék" ÁVH 1. őrségi zászlóalja. 1956 őszén kb. 300-350 karhatalmista, sorozott „kék" ÁVH-s szolgált itt. Ezek egy része résztvett a Rádió ostromában, s miután visszatértek laktanyájukba, elmondták bajtársaiknak, mi történt valójában a városban. Jellemző volt a hangulatra, hogy a Rádiónál szenvedett vereség után Orbán ÁVH-ezredes sehol sem merte többé az inkább erkölcsileg, mint számbelileg megtépázott zászlóaljat felhasználni, így az ávósok a laktanyájukban ültek, és a rádiót hallgatták. „Egy szép napon, egyszer csak halljuk a rádióban, Nagy Imre beszél: megszüntetik az Államvédelmi Hatóságot" — emlékszik vissza ezekre a napokra az 1. őrségi zászlóalj politikai tisztje, Pillok ÁVH-százados, majd így folytatja: „Ha az ellenforradalmárok a nemzet hősei, akkor mik vagyunk mi? Mi, államvédelmi harcosok, akik becsülettel, utolsó leheletig teljesítettük a Nagy Imre kormány utasításait (?!), mi lettünk az árulók és a gyilkosok? ..." A tisztek elhatározták, hogy tisztázzák a helyzetet. Úgy vélekedtek, hogy az ÁVH feloszlatása „nem lehet igaz, ez egy fatális tévedés. Nem dobhat el minket a kormány (helyesen: a párt. *G. P.),* ez öngyilkosság lenne — így Pillok —, hiszen mi vagyunk az egyetlen szilárd, biztos támasza, hisz egészen eddig a pillanatig mi hajtottuk végre minden parancsát!"[110] Pillok és társai tehát felmentek Orbán ÁVH-ezredeshez, akivel megegyeztek, küldöttséget menesztenek a parancsnok vezetésével Nagy Imréhez, hogy szóbelileg tisztázzák vele a helyzetet. Orbán Miklósnak sikerült is október 29-én Nagy Imre titkárságával beszélnie és a találkozás időpontjául október 30-ában megegyeznie. Nagy Imrével való találkozáson „Orbán elvtárs kijelentette, hogy nem érti, miért beszél ilyen durván, hamis módon rólunk a rádió és a sajtó, miért támogatja a kormány is ezt a hangot." Nagy Imre erre ezt válaszolta: „Ennek érdekében is beszélni akarok önnel, holnap jöjjön be". Jóllehet a miniszterelnök csak Orbán ÁVH-ezredessel akart beszélni, az ÁVH-ezredes mégis tanácsosabbnak látta, ha helyette Pillok ÁVH-százados és társai mennek a Parlament XII-es kapujához, ahol a megegyezés értelmében várni fognak rájuk.

Közben Orbán ÁVH-ezredes megpróbálkozott zászlóaljának átöltöztetésével. A közeli Zrínyi Akadémiáról kért emberei számára „honvédségi ruhákat és igazolványokat". Márton honvédezredes azonban, a kormány rendeletére hivatkozva, amely az ÁVH feloszlatására és nem átöltöztetésére vonatkozóan intézkedett, a kérelmet elutasította. Pillok ÁVH-százados és társai mégis szereztek civil és honvédtiszti ruhát, hogy abban induljanak el a Parlamenthez.

Pillokékat a Parlament XII-es kapujánál már várták, de mivel Nagy Imre nem tudta a küldötteket fogadni, arra kérték őket, hogy a szemközt lévő Földművelésügyi Minisztérium egy kijelölt szobájában várakozzanak. „A telefonbeszélgetés alkalmával kijelentették nekünk, hogy a Parlamentbe fegyveresen nem mehetünk be" — írta visszaemlékezésében Pillok, de mindjárt hozzá is fűzte: „Fegyver senkinél sem volt, egyedül nálam maradt egy TT-pisztoly".

[108] Feltételezhetően az október 24-én elfogottak kihallgatásáról származtak ezek.

[109] „Egy szabadságharcos Piros László minisztériumában", „Új Hungária", (München), 1957, március 15.

[110] Pillok ÁVH-százados igen jellemző kalandja Sólyom — Zele i.m. 74. l.-on található.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A szobába, ahol az ÁVH-s küldöttségnek várakoznia kellett, időközben mások is jöttek, s várták, míg sorra kerülnek. Főleg munkásküldöttségek, vidéki delegációk. Az elmúlt napok eseményeiről, az ország jövőjéről beszélgettek. Ez természetesen kínosan érintette a honvéd-tiszti egyenruhába bújtatott ávósokat. Valószínűleg feltűnést is keltettek, mert a veszprémiek küldötte felszólította őket, mondják meg, kicsodák, mert ÁVH-s spiclik is lehetnek köztük. Erre Pillok magára erőltetett nyugalommal: „azt mondtam, elvtárs, ne féljen, nincsenek köztünk ávós spiclik!" De nemsokára elhatalmasodott rajtuk a félelem:

„Egyre újabb fegyveres csoportok érkeztek. Leültek, és egyeztetni kezdték különböző követeléseiket... Egymással vitatkoztak, és mi egyre inkább gyanússá váltunk, mert nem olvastunk fel semmiféle pontokat... Mint felbolygatott méhkas, olyan volt a terem. Valaki elkiáltotta magát: — Vigyázat, ávósok vannak a szobában! — Ekkor láttam, hogy egyre jobban ég lábunk alatt a talaj... Kiküldtem az egyik katonát azzal a paranccsal, hogy telefonáljon a laktanyába, és közölje velük, hogy még mindig nem tudtunk Nagy Imrével beszélni, várnunk kell. Míg a katona elment, összeszorultunk. Elhatároztuk, ha ránktámadnak (?) ezek az ellenforradalmárok, utolsó csepp vérünkig küzdünk ellenük. Néhány perc telt el csupán, amikor a katona visszajött:

— A laktanya nem válaszol!

— Meg van maga őrülve? Biztosan rossz számot hívott, rivalltam rá. De a harcos esküdözött, hogy jó számot hívott, és a laktanyából senki sem válaszolt ... Helyzetünk egyre szorongatottabbá vált. Elkezdtek lökdösni, gyanúsítgatni minket. Valaki ismét elordította magát — Ávósok, lőjük le őket! — Intettem a szememmel és mind a négyen kiugrottunk az ablakon. (Hogy is áll fentebb? „Elhatároztuk, ha ránk támadnak ezek az ellenforradalmárok, utolsó csepp vérünkig küzdünk ellenük." G. P.) Futva tettük meg az utat a közelben álló gépkocsinkig ... Teljes sebességgel rohant gépkocsink a Bajcsy-Zsilinszky laktanya felé. A Hős utcai kapun akartunk bemenni, amikor láttuk, hogy az úton mindenfelé csapzott katonák jönnek kettesével, hármasával, futnak, menekülnek. De nem volt idő töprengésre, mert közben odaérkeztünk a Hős utcai kapuhoz. A sorompónál katonák álltak. A laktanya előtt kiléptem a kocsiból, és kértem, engedjék fel a sorompót, be akarunk menni:

— Ide tartoztok? — kérdezték.

— Igen — feleltem, s ebben a pillanatban rámordítottak: — Piszkos ávós, az anyád hétszentségét! — S már nyúltak a puskák felé. Éppen annyi időm volt, hogy beugorjak a kocsiba, mely azonnal indult. Ez mentette meg az életünket, mert a hátunk mögött egymás után dördültek el a géppisztolysorozatok. Teljesen meg voltunk zavarodva. Nem tudtuk, mi történt. Nem tudtuk megérteni, miért hagyták el katonáink a laktanyát, s miért foglalták el a Zrínyi laktanyások a mi épületünket ..."

Pillokék kocsiját a felkelők ezután még párszor igazoltatták, de mindannyiszor „kivágták magukat a kalandból." Végül is megelégelték a dolgot, s „elhatároztuk, hogy mindenki külön-külön hazamegy". Így is történt, és így "vészelte át" a Bajcsy-Zsilinszky ÁVH-laktanya parancsnoka, politikai tisztje és az egész vezérkar, katonáikat magukra hagyva, a forradalom számukra kényelmetlen időszakát.

Valóban, miként és hogyan történt a Bajcsy-Zsilinszky ÁVH-laktanyának a honvédség által való elfoglalása?

A szomszédos Zrínyi Akadémia, a Néphadsereg vezérkari-tisztképző iskolája már a forradalom első napjától rokonszenvezett a budapesti ifjúság megmozdulásával. Az Akadémián lévő tisztek előtt vonultak el hetykén „bevetésre" az ÁVH-sok, és ide is tértek vissza később, számban és erkölcsi erőben megfogyatkozva. A Bajcsy-Zsilinszky laktanya likvidálása a Zrínyi-akadémiások személyi ügyévé vált, de Márton András honvédezredesnek, az Akadémia parancsnokának még várakoznia kellett. Az iskola hallgatóinak nagy része október 23-tól kezdve nem járt be az Akadémiára, legtöbbje fegyverrel harcolt a felkelők soraiban.[111] Így csak október 29-én, mikorra a személyi állomány létszáma egy esetleges fegyveres összecsapást megengedhetővé tett, fordult Márton ezredes ultimátummal az ÁVH-sokhoz. A „kékek" lefegyverzését és a laktanya átadását követelte. Az ÁVH-sok a Zrínyi Akadémia felhívására nem válaszoltak. Az ultimátum határideje október 30-án reggel járt le. Márton ezredes felvonultatta hallgatóit. De a harchoz felfejlődött honvédtisztek láttára a Bajcsy-Zsilinszky laktanya nem fejtett ki ellenállást, hanem puskalövés

[111] Decsi János honvédfőhadnagy (USA) közlése a szerzővel.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

nélkül kapitulált.[112] A benyomuló katonák az ÁVH-sok egy részét elfogták, a többséget lefegyverzésük után szélnek engedték.

Hasonló módon kapitulált Budán az ÁVH Maros utcai laktanyája is. A nagy, modern épületet, amelyet az Államvédelmi Hatóság 1954/55-ben lakóházakból alakíttatott át saját céljaira, a Széna téri felkelők egy csoportja szinte puskalövés nélkül vette birtokába. Ez így történt: egy felkelő járőrre az ÁVH-sok a laktanyából tüzet nyitottak. Sebesülés nem történt, de mire a fiatalok erősítéssel a helyszínre visszatértek, és az épületet ostrom alá vették, meglepve tapasztalták, hogy a „kékek" időközben kiürítették laktanyájukat, azaz egyszerűen megfutottak.

„ ... előretartott fegyverrel, óvatosan haladtunk egyik szobából a másikba. Sehol élőlénnyel nem találkoztunk. Csak a feldöntött székek, itt-ott elszórt iratok tanúskodtak arról, hogy az ÁVH-sok igen nagy sietséggel ürítették ki fészküket ... Meglepetés csak a pincében ért. Azaz a pincékben, mert az épületnek két emelet mélységben voltak pincéi. Az első pincében lőtér volt berendezve, a másodikban különös rendeltetésű cellákra bukkantunk. Ajtó nélküli, telefonfülke nagyságú kamrácskák voltak ezek, falaik frissen voltak fehérre meszelve. Itt- ott azonban barna foltokat láttunk ... Vajon a vérnyomok ütöttek át a friss meszelésen?"[113]

Másnap sikerült egy-két ÁVH-s tisztet a Maros utcából kézrekeríteni. Civilben voltak: részint nyomozók, részint alacsonyabb rendfokozatú tisztek. Ők mondták el aztán, hogyan ürítették ki a laktanyát, és eresztették szélnek a legénységet.

De mi történt a vidékről a fővárosba felrendelt ÁVH-s katonákkal, akiket vezetőik a forradalom első napjaiban még a felkelés letörésére akartak felhasználni, és akiket aztán az ÁVH feloszlatása után egyszerűen magukra hagytak?

Az alábbi beszámolót egy hazai lap nyomán szó szerint idézzük:

„ ... Aztán mégiscsak jött a parancs: — Menjen, ki merre lát! A kormány feloszlatta az ÁVH-t, most már nincs törvény sem, amely védené őket. Tanácstalanság ült az arcokra. Kiszolgáltattak, a gyilkosok kezeire adtak bennünket. Szótlanság merevedett a kis csoportra. Senki sem értette ezt az intézkedést. Elindultak egy csoportban, fegyverrel a kézben Hűvösvölgyön, Jánoshegyen át Budakeszire. Árkonbokron baktattak, mint az üldözött vad menekültek — ki tudja hová, milyen sors elé. Öten somogyiak — Hegedűs, Molnár, László, Horváth és Bugya — az éjszaka leple alatt értek be Budakeszire. Rendőrséget, védelmet kerestek. Pihenni szerettek volna. Ahová irányították őket, ott már nem a rendőrség, hanem a 'nemzetőrség' székelt. Amikor benyitottak, már nem volt vissza. Húsznál is több fegyveres rontott rájuk. Ők gyilkolták le az előző napokban Sziklai Sándort, a Hadtörténeti Múzeum igazgatóját.[114] Sorbaállították őket, elszedték tőlük a fegyvereiket és állig felfegyverzett banditák sorfala között a budakeszi híradó laktanyába kísérték őket. Itt volt a gyűjtőhely. A fogdába ilyeneket kiabáltak be hozzájuk: — Piszkos ávósok, most megdöglötök! — meg: — Alezredes urak, most mi lesz veletek? — Őket becsmérelte a becstelen banda, őket, akik 160 forint havi zsoldért, hűségből szolgálták a hazát (!). Egyenként kísérték fel őket a 'Forradalmi Katonai Tanács' elé, s tudtukra adták, hogy elszállítják valamennyiüket a Markó utcába 'igazoltatás' céljából."[115]

Bántódásuk nem esett, egy újjal sem nyúltak hozzájuk, hisz a nemzetőrök tudták, sorozott katonákkal állanak szemben. Aminthogy október 31-éig egyetlen ávós tiszt életét sem fenyegette veszély, ha engedelmeskedett a Nagy Imre kormány rendeletének és megadta magát a honvédség vagy a nemzetőrség

[112] U.o.

[113] T. I. (St. Gallen) a Széna téri felkelők egyik szakaszparancsnokának visszaemlékezése.

[114] Sziklai Sándor honvédezredes budakeszi meggyilkolásának története nem tárgya e tanulmánynak. Inkább személyi bosszú, mint politikai jellegű gyilkosság volt ez, amelynek kirobbantásában Sziklait talán épp oly felelősség terheli, mint támadóit.

[115] „Somogyország", (Kaposvár),1957, június 20. A cikk címe: „Hősök voltak".

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

egységeinek.[116] A legtöbb — mint ahogy erről a későbbiekben még szó lesz — így cselekedett. A vezetők azonban egy pillanatig sem nyugodtak bele vereségükbe, hanem a még intakt felső ÁVH vezetésre támaszkodva, Münnich Ferenccel az élen, a győztes forradalom hátbatámadására készültek.

III.

Tévedés volna azt hinni, hogy Nagy Imre miniszterelnök október 28-i rádióbeszéde és lényegében a forradalom győzelmét bevezető kormányprogramja után a párt sztálinista szárnya belenyugodott vereségébe. Kezdetben a sztálinistákat megzavarta az események alakulása, de voltaképpen nem a népi megmozdulás ereje, egysége és széles alapja rendítette meg őket (hisz a népre, annak óhajára sohasem voltak tekintettel), hanem inkább Nagy Imrének a „párttal" (velük) szembeni „árulását" tartották megfoghatatlannak és érthetetlennek. Így egy részük a szovjet követségre vagy valamely szovjet katonai támaszpontra menekült, mások viszont leplezve valódi érzelmüket, megpróbáltak a „jövő érdekében" az új kormányba beépülni.[117]

Az ÁVH ellenforradalomra, polgárháborúra készül

Az ÁVH felső vezetése azonban egy pillanatra sem szüntette meg munkáját. Az ávós vezetők elképzeléseiről, tevékenységéről külföldön csak kevés anyag áll rendelkezésünkre, de ez is elég ahhoz, hogy segítségével képet nyerhessünk az ÁVH-nak a népi forradalom győzelmét aláaknázó mesterkedéseiről.[118] Ezek a sztálinista pártvezetők, de még inkább szovjet politikai és katonai támogatóik utasításai és sugallatai alapján születtek.

Ezekben az akciókban többek között különös figyelmet szenteltek Mindszenty József hercegprímás személyének. Őt az ÁVH 1956 októberében a Vác melletti Felsőpetényben, az egykori Andrássy-kastélyban tartotta háziőrizetben. Mi lehetett az ÁVH szándéka a külvilágtól elzárt hercegprímással?[119] Vajon a sztálinisták „csak" személyi biztonságukat kívánták Mindszenty fogvatartásával megváltani, vagy politikai túszként akarták a hercegprímást kezelni? Nem tudjuk. Piros László ex-belügyminiszter helyettesei, Orbán és Fekete ÁVH-ezredesek azonban egyik legsürgősebb feladatuknak tekintették, hogy a felsőpetényi fogoly sorsát kezükbe vegyék.

Szobácsi József ÁVH-főhadnagy[120] 1956. december 1-én, Budapesten ebben az ügyben ezt az elgondolkoztató tanúvallomást tette:

---

[116] V.ö. a „Népakarat" (Budapest) 1956. november 1-i számában megjelent cikkel, hol a hadsereg fellépésére 70 ÁVH-s tette le a fegyvert és adta meg magát. A lefegyverzetteket a honvédek őrizetbe vették. — Cs. M. (Bern) pedig egy ÁVH-főhadnagyról tudósít, aki Budapesten a Mester utca 37 szám alatt lakott. Az ÁVH feloszlatása után fegyvereit, egyenruháját leadta a Nemzetőröknek, erről igazoló írást kapott, amelyet aztán a házmesternek megmutatva, a továbbiakban bántatlanul és szabadon közlekedett.

[117] Kádár János ekkor még sem az egyik, sem a másik csoporthoz nem tartozott, hanem őszinte híve volt mind a forradalomnak, mind Nagy Imrének.

[118] A szerző mint történész nem szívesen folyamodik ilyen, kellően alá nem támasztott elemzéshez. De a feldolgozás teljessége és a kérdés fontossága miatt néhány hazai és emigrációs dokumentum birtokában mégis vállalkozik e feladatra.

[119] A „Mindszenty bíboros szabadulásának hiteles története" c. cikkben, amely Balogh-Bain László amerikai riporter írása alapján a müncheni Új Hungáriában 1956. december 28-án jelent meg, ezt olvassuk: „Október elején a hercegprímás érezte, hogy valami van a levegőben. Október 24-én elvették tőle a rádiót, és nem adtak be újságokat sem. Egy hétig teljesen elszigetelték a világtól."

[120] Lovas Márton: „Mi történt Budapesten október 23-tól november 4-ig", Budapest, 1957. február 16., 83. o. — Szobácsi itt ÁVH főhadnagyként van megnevezve, míg a budapesti Fehér Könyv II. kötete, amely Szobácsi tanúvallomását erősen megcsonkítva és értelméből kiforgatva közli, az ÁVH-tisztet egyszerűen csak „főhadnagy"-nak titulálja. (I.m. 67., o.)

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

„ ... 1956. október 29-én magához hivatott Mátyás ezredes. Mátyás ezredes, utána pedig Seller őrnagy, a Belügyminisztérium munkatársa kinevezett annak az őrségnek parancsnokává, amelyet kirendeltek Horváth (az egyházi ügyek intézője) és két, előttem ismeretlen polgári személy kíséretére, akik Mindszentyért mentek. Kísérőül jelölték még ki a Belügyminisztérium két futárát, Vallde Gézát és Juhász Bélát. Ezenkívül velünk kellett utaznia az orosz tolmácsnak, akinek nevét nem tudom ... 1956. október 29-én körülbelül 15-16 órakor érkeztünk a kastélyba, ahol Mindszenty tartózkodott. Öt órától este tíz óráig Horváth tárgyalásokat folytatott Mindszentyvel, aki azonban nem egyezett bele abba, hogy a kastélyt velünk együtt elhagyja. A következő nap, október 30-án Horváth 12 óráig folytatta a tárgyalásokat, amelyek ismét sikertelenek voltak. A Horváth és Mindszenty közötti beszélgetés tárgyáról nem tudok, mert a beszélgetéseken nem voltam jelen és Horváth erről nem tájékoztatott. Csak annyit mondott, hogy Mindszenty nem hajlandó velünk utazni. Tekintettel arra, hogy a telefonösszeköttetés a város és a kastély között nem működött, s szigorúan megtiltották nekünk, hogy Mindszentyvel szemben erőszakot alkalmazzunk, elhatároztuk, hogy visszaindulunk Budapestre. Ezenkívül október 30-án a faluból jött villanyszerelőtől megtudtuk, hogy a felkelők támadásra készülnek a kastély ellen.[121] Elhatároztuk, hogy visszatérünk a BM-be, jelentést teszünk a helyzetről. ... 1956. október 30-án 17 órakor hagytuk el a kastélyt. Előttünk ment egy nyitott IFA gyártmányú gépkocsi, amelyben Horváth, az egyházi ügyek intézője, két polgári személy, akik velünk jöttek és Vallde Géza ült. A gépkocsit Mindszenty őrségétől kaptuk. Utánunk jött a páncélgépkocsi *négy szovjet katonával,* (kiemelés tőlem, G. P.), Juhász Bélával és a tolmáccsal. Útban Budapest felé a páncélgépkocsi valahol elmaradt tőlünk..."[122]

A többi, mármint Szobácsi személye nem érdekes. Újpesten a felkelők, akik ekkor már a helyi rendőrséggel és hadihajós katonákkal a nemzetőrséget alkották, lefogták az ÁVH-főhadnagyot, aki az első kihallgatás után, rögtön bevallotta, hogy Mindszentyt akarták „biztonságos helyre" vinni. „Megvádoltak, hogy Mindszentyt a szovjet hatóságoknak akartuk kiszolgáltatni. Ezt tagadtam. Ők azonban, ki tudja honnan és hogyan, tudták, hogy szovjet páncélgépkocsikon utaztunk. A vallatók kijelentették, hogy hazudok..."[123]

Ha a budapesti Fehér Könyv II. kötetének hitelt adhatunk, a kihallgatók nem bántak kesztyűs kézzel a kezükbe került ÁVH-s tiszttel.

A szovjet páncélgépkocsik távozása után a hercegprímást felkereste ÁVH őrségének parancsnoka és közölte vele, társaival egyetemben úgy döntött, hogy a „nép oldalára áll". „Megállapítottuk — mondotta —, hogy önt törvénytelenül tartották fogságban. E pillanattól kezdve ön szabad!" De ekkor már Felsőpetény határához közeledtek a rétsági magyar páncélosok, akiket Pálinkás honvédőrnagy Mindszenty elhurcolásának megakadályozására riadóztatott.[124] Az ávósok és a honvédség között nem került sor összeütközésre. Mindszenty még október 30-án este 21 óra után a falubeliek és a katonák sorfala között szabad emberként hagyhatta el fogságának színhelyét.[125]

A sztálinista pártvezetők a tűzszünet megszegésére és újabb összecsapásra készültek. Ehhez azonban fegyverekre és emberekre volt szükségük, mivel a szovjet hadsereg támogatásával *egyelőre* nem számolhattak.[126] A forradalom után Zele Ferenc erről így írt:

---

[121] A szovjet katonák és páncélautók megjelenése Felsőpetényben izgalomba hozta a falubelieket, akik erről értesítették a községtől nem messze levő páncélos csapatokat. Ezek jövetele késztette visszavonulásra végsősoron az ÁVH-sokat.

[122] Lovas, i.m. 81-82. o.

[123] U.o., 84. o.

[124] „Magyar Nemzet", Budapest, 1956. október 31.

[125] Egy sztálinista újságíró a budapesti „Népakarat" 1956. december 7-i számában „elkésett riportot" közölt Mindszenty hercegprímás előszobájában tett november 1-i látogatásáról. Ebből idézzük az alábbi sokatmondó sorokat: „ ... Az előszobában sürgölődő-forgolódó 'hívek' között az ablaknál húzódott meg az ügyeletes őr, T. J. (Tar János) főhadnagy. Arcának kemény, éles metszésű vonala, munkához szokott széles tenyere, egész megjelenése arra vallott, hogy mielőtt katonaruhát öltött, fizikai munkát végzett. Beszélgetni kezdtünk. Főleg az érdekelt, milyen meggondolások alapján vállalta a rétsági páncélos ezred javarészt volt munkásokból és bányászokból álló tisztikara a hercegprímás kiszabadítását. — Mindszenty bebörtönzését és fogvatartását az Almássy kastélyban — felelte T. J. főhadnagy — mi valamennyien törvénysértésnek tekintettük és ezért határoztuk el Mindszenty József kiszabadítását, anélkül, hogy politikai vagy más egyéb közösséget kívántunk volna vele vállalni. Ezt egyébként meg is mondtuk ..."

[126] Mikoján Budapesten járt, tárgyalt Nagy Imrével és ennek kérésére rendelte el a szovjet csapatok kivonását Budapestről. — A sztálinisták és az ÁVH felső vezetői ezt helytelenítették.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

„ ... Az árulás és a fejetlen kapkodás közepette bűnös módon elodázódott a munkásezredek megszervezése és felfegyverzése is. Erre vonatkozólag ugyanis a párt a fegyveres harc kirobbanása után közvetlen határozatot hozott.[127] Október 27-re virradó éjszaka a pártközpont és a HM összekötője jelenti a Politikai Bizottságnak, hogy a HM szerint nincsenek számottevő fegyvertartalékok a munkásezredek felfegyverzésére. (Mellesleg megjegyzem: *jelentős mennyiségű* fegyverkészlettel rendelkeztünk. November 4-e után több olyan fegyverraktár volt, amely sértetlen maradt az ellenforradalom alatt).

A párt javaslatára kidolgoztak egy tervet, amely szerint *Budapesten négy titkos fegyverbázis létesül,* s itt fegyverezték volna fel a leendő munkásezredeket. Az októbervégi napokban, mikor óráról-órára nőtt a zűrzavar, nagy nehézséget okozott a fegyvereknek vidékről a bázisokra való szállítása. Amikor a HM tüzérparancsnokságáról Váradi vezérőrnagyhoz fordultak — aki a szállító eszközökkel rendelkezett —, a vezérőrnagy egyszerűen megtagadta azt.

Mindezek után a pártközpont adminisztratív és gazdasági osztálya szervezett meg harminc gépkocsivezetőt, volt partizánokból őrséget verbuvált, akik 28-án reggel a bázisokra többezer fegyvert szállítottak ... Két nap alatt 13-14 ezer fegyver érkezett a bázisokra. Sajnos, ez a helyes intézkedés későn történt. A fegyvereknek már csak kis hányadát tudták szétosztani. Ezekben a napokban a katonai kiegészítő parancsnokságok zöme többé-kevésbé már szétzilálódott, azért a Köztársaság téri pártházba települt egy törzs, amely a munkásezredek felfegyverzését irányította ..."[128]

A fegyvereket azonban — ahogy Zele is írja — csak igen kis számban tudták szétosztani. Alig akadt jelentkező, aki hajlandó volt a sztálinista pártklikk érdekében szembeszegülni a győztes népi forradalommal. Az üzemi párttisztviselőket összeíró szervezőknek még „öt-hatszáz bolsit" sem sikerült tervüknek megnyerniök.[129] A terv célja a Nagy-kormány konszolidációjának a megakadályozása vagy legalább is lelassítása volt. A sztálinista klikk tűzharcot akart a felkelőkkel kiprovokáltatni, hogy így, megszegve a fegyvernyugvási megállapodást, polgárháborút robbantson ki s „kikényszerítse" a szovjet beavatkozást. Ezt igyekeztek elősegíteni az ÁVH vezetők. A „kékek" azonban, mármint a legénység, október 28 után egyszerűen szétfutott, feloszlott; a tisztikar részben polgári ruhába bújt, részben pedig semmi hajlandóságot sem mutatott, hogy bőrét egy bizonytalan ügyért a vásárra vigye. Ami pedig a honvédség felső vezetésében működő sztálinistákat illeti, az események nyomán ezek sem tápláltak illúziókat. „Október 31-én a kormány több tagja bizalmas megbeszélést folytatott a honvédség néhány vezető emberével. A honvédség vezetői kijelentették, hogy a honvédség *nem lő a tömegre!*"[130] Érdemes megjegyezni a dátumot: október 31-én még egyes vezetők a néphadsereggel szerették volna a forradalmat leveretni. A néphadsereg vezetésére — a megbízhatatlannak bizonyult Honvédelmi Minisztérium tisztjei helyére — Moszkvából hazarendelték az ott továbbképzésen, tanfolyamokon időző magasrangú ÁVH-tiszteket.

E tiszti csoportot a budaőrsi honvéd-légierő egy gépe szállította 1956 november 1-én Debrecenből Budapestre.

„ ... A budaőrsi repülőezred közvetlenül a Honvédelmi Minisztériumnak volt alárendelve és gépeinkkel kizárólag csak a legfelsőbb állami és pártvezetők utasítására repültünk. Így nem csodálkoztunk azon, amikor B. Varga őrnagy a minisztériumból bizalmas parancsot kapott, hogy november 1-ének reggelén küldjön egy gépet Debrecenbe, amivel onnan Moszkvából hazatérő honvédtiszteket kell Pestre szállítani. A tájékoztató szerint 20-30 főnyi csoportról volt szó, amelynek tagjai eddig a szovjet főváros Mérnökkari Továbbképző Intézetében tanultak, s akiket most hazarendeltek ... Debrecenben már vártak bennünket. A jelentkezésnél a csoport vezetőjét láthatóan meglepte, hogy sapkánkról hiányzott a Rákosi-jelvény. Az meg egyenest megdöbbentette, hogy gépünk sem viselte az eddigi felségjelet, a vörös csillagot, hanem a nemzeti színekben a Kossuth címert. Nekünk meg az volt gyanús, hogy utasaink semmiképpen sem akarták kiadni kezükből személyi poggyászukat. Mind magával akarta vinni a fülkébe. Végül is

[127] A párt vezetője ekkor még Gerő Ernő volt.

[128] Zele Ferenc: „Amikor eldördültek a fegyverek ... Mi bénította október 23 után a fegyveres erők vezetését?" II. rész, Magyar Ifjúság, Budapest, 1957. március 21.

[129] Zalka Miklós: „Aknamező", II. kötet, 116 o., Budapest 1962. (Zalka könyve politikai regény. Az adatok számos helyen megegyeznek az igazsággal. Az író, katonatiszt lévén, eléggé bennfentes volt a HM-ban. Könyvében sok érdekes dologról számol be hűségesen.)

[130] Lovas, i.m., 95. o.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

határozottan meg kellett mondanunk, hogy ilyen körülmények között nem vállalhatjuk a repülést. Az előírásokról, meg a repülés alatti egyensúly elosztásról beszéltünk, de közben a kíváncsiság is hajtott, vajon mi lehet a féltve őrzött bőröndök mélyén. A tisztek — mellesleg szólva csupa főtiszt s parolijuk után különböző fegyverneműek — kis ideig tanakodtak, aztán végül mégis beadták derekukat. Átnyújtva poggyászukat, beültek a gépbe. Mi meg, miután felszálltunk, módját ejtettük, hogy közelebbről megnézzük azokat. Annál is inkább, mivel a felszállás előtti percekben a csoport egyes tagjai látható izgalommal érdeklődtek a fővárosi események után, s már a második mondatukban azt kérdezték, 'igaz-e, hogy az ÁVH-t felosztották' és 'igaz-e, hogy Pesten üldözik az ÁVH-s tiszteket és családjaikat?' ".

Gyanúnk egy-két bőrönd kinyitása után beigazolódott. ÁVH-s egyenruhákat s hozzájuk tartozó személyi holmikat találtunk bennük ... Később, Pest felé közeledve, beültem a csoporthoz s szántszádékkal az ÁVH-sok várható jövőjére tereltem a szót. Nem sok időbe tellett, s már másról sem beszéltünk: én fantáziámnak bő teret engedve ecseteltem a városban folyó 'ÁVH-s vadászatot'. (A Köztársaság téri dolgokról már tudtunk akkor.) S ők sápadtan érdeklődtek családjuk sorsa után. Még el sem értük Budapestet, már egyikük bevallotta: ő bizony ÁVH-s tiszt, Moszkvában tanult, onnan rendelték sürgősen vissza speciális feladatra, soha senkit nem bántott, nem kínzott meg egy magyart sem, vajon mi vár rá otthon? Most már mindegyik nyíltan beszélt, engem ostromoltak kérdéseikkel, mi lesz velük Pesten? — mintha én döntenék efelett! Csak vezetőjük nem nyitotta ki száját. Ült, sápadtan és némán. Nem kérdezett és nem reagált sem beosztottai siránkozásaira, sem az én kérdéseimre. Így érkeztünk Budaőrsre ..."[131]

Ott már vártak rájuk. Nem az ÁVH, hanem a néphez állt és a forradalomhoz hű néphadsereg tagjai. A Honvédelmi Minisztérium „bizonyos tábornokai" és az ÁVH budapesti vezetői tehát hiába reménykedtek a „friss káderekben". Polgárháborút nem sikerült kirobbantaniuk.[132]

A Köztársaság téri csata

A magyar főváros legnagyobb terén, a Köztársaság téren (a volt Tisza Kálmán téren), az Erkel Színházzal szemben állt a Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Pártbizottságának központi épülete. Valamikor a Volksbund székháza volt. 1945 után az MKP vette birtokába, idővel átépítette, modernizálta és hozzácsatolt néhány szomszédos épületet is. Részint irodahelyiségeket, részint a kommunista ifjúsági szövetség, a DISZ budapesti központját helyezte itt el.

A Köztársaság téri pártházat 1956 október 23-a délutánján két szakasznyi „kék" ÁVH-s szállta meg. Az egység parancsnoka Tompa Károly ÁVH-hadnagy volt, aki helyettesével, Várkonyi György ÁVH-hadnaggyal egyetemben 46 ember felett rendelkezett. Az őrséget Orbán Miklós ÁVH-ezredes (a budapesti Belső Karhatalom 2. őrzászlóaljából), a Szamuely laktanyából vezényeltette az épületbe. Ezenkívül az épületben tartózkodtak még a pártbizottság munkatársai és az eddigi állandó őrség: 3 rendőr és egy pisztollyal rendelkező portás. Fegyverekben nem volt hiány. Tompa Károly ÁVH-hadnagy forradalom utáni vallomásából — amelyből később még bőven idézünk —, kitűnik, hogy október 23-án személyenként 60 darab puskalőszert, a géppisztolyokhoz egyenként 2 töltött tárat és ezenkívül egy láda könnygázgránátot vittek magukkal.[133] A későbbiek folyamán a Honvédelmi Minisztériumból még 50 puskát, két láda kézigránátot és három láda lőszert kaptak.[134] Október 27-én este új erősítés érkezett: „20-30 géppisztoly és egy láda lőszer, majd egy szombathelyi ÁVH-egység révén még egy golyószóró."[135] Tompa vallomása szerint a pártházban levők a támadás előestéjén kb. 120-126 puskával és géppisztollyal és elegendő

[131] Kövesdi Miklós repülő-főhadnagy (Zürich) visszaemlékezései a budaőrsi repülőtér forradalom alatti napjairól. Kézirat a szerző birtokában.

[132] Valószínű, hogy az ÁVH a polgárháború kirobbantásával sem tudott volna a forradalmon úrrá lenni. De a zűrzavar, a helyzet kiéleződése kiváló alkalmat adhatott volna Moszkvának a szovjet csapatok beavatkozására és okot szolgáltathatott volna a Nagy kormány „tehetetlenségének és gyengeségének" demonstrálására.

[133] Tompa Károly vallomását Sólyom — Zele i.m. közli, 44. o.

[134] Tompa Károly vallomásából, Sólyom — Zele i.m., 47. o.

[135] U.o. 48. és 49. oldalon.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

lőszerrel rendelkeztek. A többlet fegyvereket Tompa hadnagy a pártbizottság munkatársai között osztotta szét. Október 25 és 28 között szovjet páncélosok is állomásoztak a téren és a ház előtt, de a legénységük nem mozdult ki a harckocsikból.[136]

„Tulajdonképpen pártmunka ezekben a napokban nem volt" — emlékezett később vissza erre az időre Lovas Márton pártfunkcionárius — „Mező Imre (akit később meggyilkoltak[137]) vette át a vezetést. 29-én eljött Kovács István is, a házban akart maradni, de Mező hazaküldte.[138] A kerületi párttitkárokkal rendszeresen telefonon kapcsolatot tartottunk... A hét végén megkezdődött az üzemekben a munkásőrségek szervezése, amelyet a budapesti pártbizottság irányított..."[139]

E közben az ÁVH-sok megszállták az egész épületet, s felkészültek egy esetleges támadásra. Parancsnokuk erről így nyilatkozott:

> „ ... 23-án este Várkonyi hadnaggyal közösen megszerveztük az épület védelmét. Én a szakaszommal az első emeletet foglaltam el, ezenkívül néhány embert felküldtem a negyedik emeletre, elsősorban azzal a feladattal, hogy a Rákóczi út felőli polgári épületek tetejét figyeljék, nem szerveznek-e abból az irányból támadást a pártbizottság épülete ellen. Várkonyi hadnagy szakaszávai a földszintet, a lépcsőházat és a második emeletet biztosította. A földszintet, a kapubejáratot öt-hat harcos védte, a lépcsőházban négy-öt őr volt elhelyezve, az étkezdében ugyancsak öt harcost helyezett el Várkonyi hadnagy, tekintettel arra, hogy az étkezde ablakai a Köztársaság térre néztek. Ezenkívül a második emeleten volt még három-négy beosztott katonánk... A következő napokban a védelem elhelyezésén kisebb átszervezéseket hajtottunk végre, az egyik helyről, mely kevésbé látszott fontosnak, elvettünk néhány harcost, hogy velük megerősítsünk más, fontosabbnak látszó helyeket... Magát a védelmet azonban már a későbbiek során alapvetően nem változtattuk meg. Minden harcos megkapta a felállítási helyét, a figyelési sávokat és a lőirányokat. A harcosok felállítása után megszerveztük a figyelést úgy, hogy az egység fele pihent, másik fele pedig szolgálatot teljesített..."[140]

A fenti idézet egyöntetűen bizonyítja: a pártház védelmét az első perctől kezdve szakszerűen biztosították. „Orvtámadásról", „meglepetésről" tehát nemigen lehetett szó. Különösen azután, hogy a pártbizottság, — amely minden valószínűség szerint kellő tájékoztatással bírt a városban folyó események felől —, maga is tisztában volt egy esetleges támadás *lehetőségével* — mint látjuk — sőt arra fel is készült.[141]

Csak a harcosok hangulatával, harcikedvével volt baj.

Legtöbbjük parasztfiú volt, megkérdezésük nélkül, mint sorköteleseket osztották be őket 1955-ben az ÁVH-hoz. Ezek a fiatalok, ha a városi dolgozók helyzetével nem is, de saját otthoni problémáikkal tisztában voltak: Egyikük, K. Farkas József a forradalom után ezt mondotta:

> „Apáméknak tizenkét holdjuk van. Ehhez a földhöz kilencen vannak, ötven mázsa búzánk termett, s annyit vittek el a beszolgáltatásnál, hogy a fejadag sem maradt meg, a kenyeret a péktől kell venniök.

---

[136] Lovas Márton: „A Köztársaság téri pártházban", Magyarország, Budapest, 1957. május 24 (A jövőben Lovas II-ként idézem).

[137] 1956. október 30-án.

[138] Kovács István Rákosi egyik legbensőbb híve volt, akinek a Budapesti PB éléről való leváltása 1956. október elején már napirendre volt tűzve.

[139] Lovas II.

[140] Tompa Károly vallomásából, Sólyom — Zele, i.m. 46. o.

[141] „Vasárnap — október 28-án — reggel két tehergépkocsival körülbelül 40-50 tüzértiszti iskolás növendék érkezett a Köztársaság térre. Parancsnokuk közölte velünk, hogy ők a színház épületében lesznek elszállásolva, *s amennyiben a pártbizottság épületét támadás érné,* a színházra ne lőjünk . . . Nem tudom pontosan, hogy mikor távoztak el onnan, de hétfőn délelőtt, a támadás előtti napon, már nem voltak ott..." Tompa, i.m. 49. m. 49-50. o.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Elhiszik, hogy nekem nincs egy ruhám, amiben majd kimenjek a kórházból, ha meggyógyulok? Hát nekünk nem épp úgy fájtak Rákosiék embertelen intézkedései, mint a többi dolgozónak?"[142]

Nagy Imre „tűzszüneti parancsa", az ÁVH feloszlatásának híre aztán itt is megtette a magáét. Minderről a legénység az épületben bent értesült, hisz egész nap több szobából is bömbölt a rádió. Azt hitték, az ÁVH megszüntetése leszerelésüket jelenti. Tompa erről egy más helyen így számol be:

„ . . . Ezekben az órákban egyre romlott az őrség állományának hangulata. Nem értették, hogy mit jelent a rádióban közvetített rendelkezés az Államvédelmi Hatóság felszámolásáról. Megérttettem velük, hogy ez csak az operatív szervekre vonatkozik, karhatalomra most nagyobb szükség van, mint bármikor ezideig — mire a harcosok megfogadták, hogy megvédik a pártházat minden eszközzel, ha kell életük árán is."[143]

Miért volt erre a nagy fogadkozásra (a parancsnokság részéről) szükség? Miből következtettek egy várható támadásra? Hisz ahol nem provokált az ÁVH, ahol nem lépett fel fegyveresen, orvul tüzet nyitva a tüntetőkre, ott általában október 30-ig nem bántottak senkit a felkelők. Tompa és Várkonyi ÁVH-hadnagyok tisztában lehettek helyzetükkel, főleg mindazok után, ami az épületben és a téren október 23-a óta történt. Mert a pártházba vezényelt őrség csak október 30-án vált egyszerre „megtámadottá", azaz a „párt házának védőjévé". Addig, ahol tudták és ahol tehették ott vadásztak a felkelőkre. Így például október 24-én Tompáék a Köztársaság téren több fegyveres csoportot láttak. „Ezek nem a pártház ellen akartak támadást intézni, csak ott mentek át fegyveresen a téren és a levegőbe lövöldöztek. A reggeli órákban a lövöldözők közül három személyt a Köztársaság téren elfogtunk. Két személynél katonai puska, a harmadiknál pedig egy új légipuska volt. Az elfogott személyeket lefegyvereztük, igazolványaikat elvettük, őket pedig egy szobába zártuk, ahol egy katona vigyázott rájuk."[144] Október 25-én este a térről újabb három személyt fogtak el a pártházi ÁVH-sok. Október 29-én, hétfőn este pedig, mikor az ÁVH-soknak nemcsak testületük feloszlatását, de a kormány tűzszüneti parancsát is végre kellett volna hajtaniok, a pártház előtt veszteglő szovjet páncélgépkocsi tűzfedezete alatt a Köztársaság téren „három fegyveres ellenforradalmárt" tartóztattak fel.

„ . . . közülük két személy nemzetőr igazolvánnyal rendelkezett, amit Kopácsi írt alá.[145] Az elfogott személyeket behozták a pártbizottság épületébe és ott megmotozták őket. Az egyik személynél egy géppisztoly, a másiknál puska, a harmadiknál kézigránát volt... Az elfogott személyeket kikérdeztük, hogy hol szerezték a fegyvert és milyen céllal tartózkodtak a Köztársaság téren. Válaszukban elmondották, hogy a VIII. kerületben a rendőrőrsön kapták a fegyvereket, a nemzetőr igazolványokkal együtt ... Az épület védelmére kirendelt három rendőr közül az egyik betelefonált a Mosonyi utcai rendőrlaktanyába és jelentette az esetet. Röviddel ezután egy rendőrszázados kijött, az elfogott személyeket ott helyben kikérdezte, igazolványaikat elvette és őket szabadon engedte. Az elfogott személyektől elvett fegyvereket otthagyta nálunk ..."[146]

Október 30-án hajnalban, még szürkület előtt teherautó állt meg a pártház előtt. Élelmiszert és rendőrruhákat hozott az ÁVH-sok részére. Valószínűleg a Szamuely-laktanyából. Tompa parancsára

[142] K. Farkas József a pártház eleste után a felkelők fogságába esett. A felkelők sebesülten a kórházba szállították, ahol a Népszabadság riportere november 4-e után felkereste és a beszélgetés eredményét a már idézett Sólyom — Zele könyvben közölte. 63. o.

[143] „Fehér Könyv" II. kötet, 75. o. (A kötet szerzőinek pontatlanságait méltóan jellemzik az olyanfajta elírások, mint pl. Tompa Károly nevének Tompa Istvánra, vagy Várkonyi hadnagynak alhadnaggyá való 'változtatása').

[144] Tompa Károly vallomásából, Sólyom — Zele i.m. 47. o.

[145] A nemzetőrség a Nagy-kormány határozata után alakult meg. Tagjai a honvédek, rendőrök és felkelők voltak. Célja: a rend helyreállítása, ill. biztosítása. Tagjait igazolvánnyal látták el, amelyet a nemzetőrség első parancsnoka, Budapest Főváros rendőrfőkapitánya, Kopácsi Sándor r. ezredes írt alá.

[146] Tompa Károly vallomásából, Sólyom — Zele i.m. 50. o.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

valamennyi ávós rendőrruhába öltözött.[147] Most már gyorsan peregtek az események. 7 és 8 óra között öt-hat fegyveres fiatal, minden támadási szándék nélkül szóba elegyedett a pártház bejáratánál álló igazi és ál-rendőrökkel. ÁVH-sok után érdeklődtek, s kérdezték, kik vannak az épületben. (A környék lakóinak feltűnt ugyanis, hogy naponta teherautók állnak meg a ház előtt és élelmet, még féldisznókat is raktak le róluk.) A felkelők feltehetően társaikat is keresték, akiket Tompáék előző nap fogtak el, és a Mosonyi utcai rendőrlaktanyába szállítottak be.[148] Talán ki akarták deríteni, igaz-e, hogy a pártház ÁVH-sai a kormányrendelet ellenére továbbra is egyenruhás és fegyveres feladatokat látnak el. Tény, hogy ezeket a fiatalokat Tompa, vagy egy másik társa az előcsarnokban fegyverrel fogadta. Maga az ÁVH-hadnagy vallja:

> „ ... a reggelizés után elmentem borotválkozni. A borotválkozást még be sem fejeztem, amikor egy harcos jelentette, hogy a téren fegyveresek gyülekeznek, és egy csoport civilruhás fegyveres férfi igyekszik kifelé az épület csarnokából. A fegyveresek öten-hatan lehettek. Odaérkezésemig az épületben lövés nem hangzott. *Közvetlen ezután az előcsarnokban kézigránát robbant. Ekkor már a harcosok körülfogták a lépcsőházat, s a gránátrobbanás után — amelytől senki sem sebesült meg — tüzet nyitottak.* (Kiemelés tőlem. G. P.). Ennek következtében egy személy az ellenforradalmárok közül már nem tudta elhagyni az épületet, így elfogtuk az előcsarnokban . . ."[149]

Az épületből kifelé haladó fegyveresek nem dobhatták el azt a „bizonyos" kézigránátot, amely Tompa szerint oly személytelen módon robbant. Mint ahogy nem is az „ellenforradalmárok", hanem az ÁVH-hadnagy nyittatott tüzet a háttal feléje állókra. Valószínűleg a sortűz halálos áldozatot is követelt a fiatalok soraiból. Hisz „csak egy személyt sikerült" ezesetben őrizetbe venni. Hogy e hősi cselekedetről hogyan vélekedtek a kapuban álló ÁVH-sok és rendőrök, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy (Csizmadia, Szabó és Jónás nevű) három rendőrtörzsőrmester és két ÁVH-s katona elhagyta őrhelyét és átállt a nemzetőrök oldalára.[150]

Tény továbbá, hogy a „pártház ostroma" még ezután sem indult meg. Lovas Márton pártfunkcionárius, aki október 30-án a reggeli órákban érkezett meg a pártházba, útjáról így számol be:

> „ ... A 30-ára virradó éjszakát otthon töltöttem, reggel megfürödtem, tiszta inget vettem, és gyalog útnak indultam, vissza a pártházba. Az utcán nem vettem észre semmi különöset. A Köztársaság téren, a Bezerédy utca sarkán azonban megpillantottam egy poszton álló fiatal, szakállas felkelőt, vállán géppisztollyal. Két-három személy diskurált vele. Még nem volt kilenc óra.
>
> A pártházban közölték az elvtársak, hogy a felkelők megszállták a teret és az Erkel színházat. Mező elvtárs kilenc órakor összehívta a jelenlévőket és elmondta, hogy értesülései szerint támadás várható a pártház ellen ... Mező a jelenlevőkkel mindjárt azt is közölte, hogy segítségért a kormányhoz fordult. Megígérték neki, hogy küldenek erősítést. Egyöntetűen elhatároztuk, hogy az értesítés megérkezéséig a pártházat megvédjük. Ezután mindenki elfoglalta a helyét."[151]

Az ostrom a Köztársaság téri pártházban meghúzódó ÁVH-sok ellen október 30-án, reggel 10 óra 10 perckor vette kezdetét.

Hogy az első lövést ekkor a pártházból vagy a pártházra adták le, nem állapítható meg, és az előzmények után e kérdés vizsgálata feleslegesnek is látszik. A támadás az akkor már nemzetőrséggé átalakult felkelők részéről jogos volt. Jogos, mert egy testület ellen irányult, amelyet a kormány feloszlatott. Jogos, mert e

---

[147] U.o. (Jóllehet dr. Münnich Ferenc, a Nagy kormány belügyminisztere egész működése alatt a legerélyesebben cáfolta az ÁVH-sok rendőrruhába való átöltöztetésének tényét).

[148] Lovas II. visszaemlékezése alapján. Ugyanis Tompa „elfelejtette" megemlíteni fent idézett vallomásában, hogy október 29-én este a foglyokat bekísértette a Mosonyi utcába, ahonnan, mint Lovas írja, „az akkori szokás szerint elengedték őket".

[149] Tompa Károly vallomásából, Sólyom — Zele i.m. 51. o.

[150] U.o. 52. o. (Ez a tény is a pártházi őrség valódi hangulatát, kedvetlenségét tükrözi. S azt is, hogy ha mód lett volna rá, szívük szerint kinek a pártjára álltak volna az ÁVH-s sorkatonák!).

[151] Lovas, II.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

testület többször is fegyveresen beavatkozott a harcokba, felkelőkre lőtt, foglyokat ejtett. Továbbá jogos volt a támadás azért is, mert egy illegális fegyveres egység ellen irányult, amely álcázás céljából idegen formaruhát (rendőregyenruhát) öltött magára, megszegte többször is a kormány által hirdetett tűzszünetet, lefogta a kormány támogatásával megalakult vagy alakulófélben lévő nemzetőrség tagjait, és amikor azok felvilágosításért az épületben lévőkhöz fordultak, tüzet nyitottak rájuk.[152]

A nemzetőrség támadása — s ez nagyon fontos — nem az MDP budapesti Pártbizottság székházának, hanem kizárólag az ott befészkelt és a forradalmat többször is provokáló ÁVH-nak szólt. Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy Budapesten a Köztársaság téri pártház kivételével egyetlen párthelyiség ellen sem történt fegyveres támadás. A budapesti pártbizottság, és ezt épp Lovas tanúsítja, október 30-ig a különböző kerületi pártbizottságokkal akadálytalanul tartotta a kapcsolatot, sőt ezek erősen dolgoztak a „munkásezredek" felállításán is.

A Köztársaság téren az első szórványos lövések után mindjobban fellángolt a csata.

A felkelők az Erkel színház tetejéről, a park gyér fáinak védelméből lőtték a velük szemben levő épület homlokzatát, amíg az ÁVH a pártház ablakai mögül tartotta állandó tűz alatt támadóit. A fegyveres harc híre szétfutott a városban. Mindenünnen újabb és újabb csoportok jöttek a térre, erősítve a támadók seregét. Kivonult a Mosonyi utcai rendőrség is s még a kőbányai rendőrőrs tagjai is megjelentek.[153] Az ÁVH alaposan kihasználta kezdeti előnyét. A fegyveresek hiába kísérelték meg az épület kapuit egy rohammal bevenni, a jól megszervezett és irányított védelem tüzében minden kísérlet összeomlott.

> „ ... az emberek úgy hullottak a parkban, mint a legyek — írta egy szemtanú, John Sadovy amerikai újságíró. A fehér köpenyes elsősegélynyújtók, főleg asszonyok jöttek-mentek és szedték össze a sebesülteket. Ekkor észrevettem, hogy az elsősegélyt nyújtó nőkre is lőnek. Tizenöt, tizenhat és tizenhét év körüli fiatal gyerekek jelentek meg a helyszínen. Saját szememmel láttam, ahogy egy srác meggörnyedve rohan előre, minden fedezet nélkül, hogy egy sebesültet biztonságba helyezzen. Láttam, ahogy találat érte. A társa egymaga vonszolta ki hordágyon."[154]

Az ÁVH tüze sok kárt tett a támadók soraiban. A színház és a pártház közti téren fedezetlenül feküdtek a sebesültek. Fájdalmas jajszavuk jól hallható volt a csatazaj közepette is.

> „ ... Hatalmas vöröskeresztes zászlóval egy ápolónővér és két hordágyas mentő indult a térre, hogy összeszedjék a szabadságharcosok sebesültjeit. És ekkor megtörtént, amit a világháborúk legszörnyűbb óráiban, gyűlölködő, ádáz ellenségek sem követnek el, az ÁVH gyilkosok rájuk lőttek, s az elől haladó ápoló véresen arcrabukott — olvashatjuk egy korabeli lapban, majd a tudósító így folytatja: — Tollat forgattam eddig, és gyűlöltem a vérontást, de ekkor puskát ragadtam, és a szabadságharcosokkal együtt rohamoztam én is..."[155]

Vajon látták-e a sebesültvivők legyilkolását, a sebesültek elvérzését azok a magyar páncélosok, akik nem sokkal 13 óra előtt a Keleti pályaudvar irányából a Köztársaság térre érkeztek. A Honvédelmi Minisztériumból küldték őket a pártház felmentésére.[156] A támadók a páncélosokat későn vették észre, a nemzetőrök egy része megpróbált fedezékbe menni, más részük, látván, hogy menekülésre már nincs módjuk, megadóan várták a fejleményeket. Az ÁVH-sok is észrevették a páncélosokat, s beszüntették a tüzet. A téren halálos csend támadt. „Idegtépő feszültség. Négy-öt perc telt így el. A három páncélos így

---

[152] Később kiderült, október 30-án reggel a felkelők társaikat keresték. Azok után érdeklődtek, akiket a pártházban meghúzódó ÁVH-sok október 29-én fogtak el. Az érvénybe lépett fegyvernyugvási, tűzszüneti parancsra hivatkozva, követelték a foglyulejtettek szabadonbocsátását. Az ÁVH fegyverrel válaszolt. M. G. (Zürich) közlése a szerzővel.

[153] „Egyetemi Ifjúság", Budapest, 1956. október 31.

[154] Sadovy, John: „In Budapest: People were dropping like flies." A Life (USA) 1956. decemberi, magyar különszáma.

[155] Magyar Függetlenség, Budapest, 1956. november 1.

[156] „A déli órákban Asztalos ezredes elvtárs közölte velem, hogy tartsuk magunkat, mert a Honvédelmi Minisztériumból már beszélt valakivel, aki segítséget fog nyújtani nekünk és az erősítés már el is indult. Mi a harcot tovább folytattuk és az ellenforradalmárok nem is tudták az épületet megközelíteni. Tompa Károly vallomásából, Sólyom — Zele, i.m. 51. o.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

közelíti meg a pártházat. Közben csövük fenyegetően fordul. Még senki sem tudja, kit vesz célba, hová lő a következő pillanatban. Ahogy elérik a színház épületét, megállnak, csikorogva fordulnak lánctalpaikon, és lövegeiket az ÁVH-soktól megszállt épület felé emelik. Hatalmas dörrenés, és az első gránát vijjogva vág bele a pártház falába . . ."[157]

A három magyar páncélos átállása a nemzetőrség oldalára és beavatkozásuk az eddig kézifegyverekkel folytatott csatába, eldöntötte a pártházi ÁVH-sok sorsát.[158] Amíg a támadók, fellelkesülve és veszteségeikkel mit sem törődve, a páncélosok tüzérségi tüzének fedezetében vakmerően törtek előre, mind kevesebbszer szólaltak meg a „kékek" fegyverei.[159] Már csak a legfelsőbb emeletről szórta a tüzet egy golyószóró, és itt-ott lőttek az ablakokból.

Pedig a pártházban lévők mindent elkövettek, hogy szorongatott helyzetükből időben kiszabaduljanak. Alig indult meg a téren a felkelők támadása, már segítségért ostromolták a Szamuely-laktanyát, a pártközpontot, a Honvédelmi Minisztériumot és Kopácsi Sándort, a budapesti rendőrkapitányt. Nagy Imre titkára, dr. Szilágyi József többször is áttelefonált a Deák téri főkapitányságra, Kopácsi rendőrezredest utasítva felmentő csapatok küldésére. Uszta és Horváth vezérőrnagyok — mindketten ma is szolgálatban — tanúi voltak e telefonbeszélgetésnek. De Kopácsi nem merte embereit a Köztársaság térre küldeni. Félt, hogy a rendőrök megjelenésével csak még jobban elmérgesedik a helyzet, újra fellángolnak a harcok a városban, és az épp kivonulófélben lévő szovjet csapatok kitűnő alkalmat kapnak a beavatkozásra. Úgy határoztak Horváthtal, Usztával, Nemes őrnaggyal és M. G.-vel együtt, hogy Pongrácz Gergelyt, a Corvin-közi nemzetőr ezred parancsnokát kérik fel, menjen ki a helyszínre és embereivel teremtsen rendet a környéken. így is történt.

Miközben Pongrácz nemzetőrei úton voltak a Köztársaság tér felé, a pártház védelme utolsó perceit élte.

> „...Körülbelül 12-13 óra lehetett, amikor egy nagy robbanás rázta meg az épületet. Azt tudtam, hogy kézigránátot az épületbe bedobni nem tudnak. Kerestem, hogy mitől származott ez a nagy detonáció. Amikor kinéztem az ablakon, a tér túlsó oldalán a fák között megláttam egy tankot, s akkor már tudtam, hogy az lövi az épületet. Ekkor én a negyedik emeleten tartózkodtam harcosaimmal. Miután a tank tüzet nyitott, igyekeztünk fedezni magunkat, és még tűz alatt tartottuk a teret. Ezt követően fokozódtak az ágyúlövések. Tekintettel arra, hogy a tank rombológránáttal lőtt, az épületben teljesen lehetetlenné vált a közlekedés. Már délután két óra tájban az erős ágyúzás következtében nyilvánvalóvá vált, hogy az épületet nem lehet tartani, ezért hét-nyolc harcosommal levonultam a pincébe. Röviddel ezt követően az ellenforradalmárok elfoglalták a Budapesti Pártbizottság épületét..."[160]

Közben azonban még történt egy és más, amiről Tompa Károly hadnagy elfeledkezett. Mező Imre, a pártbizottság titkára, maga is a Rákosi-önkény áldozata s Nagy Imre híve, már rég véget kívánt vetni a harcnak. Hogy ő maga mennyire volt értesülve a fegyveres összetűzés valódi okáról, nem tudjuk. De Lovas Márton megírta, hogy Mezővel együtt a honvédtisztek (névszerinti Papp József, Asztalos János, Szabó Lajos és Váradi ezredesek) azt javasolták, hogy szüntessék be az ÁVH-sok a harcot, szüntessék be a védelmet, és tegyék le a fegyvereket.[161] K. Farkas József, az ÁVH egyik tagja azt vallja, hogy mikor ágyúval kezdték lőni a pártbizottság épületét, „Mező elvtárs, a pártbizottság titkára ... kiadta a parancsot nekünk: tegyük le a fegyvert."[162]

Mező Imre és Váradi honvédezredes vállalkoztak, hogy fehér zászlóval kimennek a térre tárgyalni a támadókkal. El is indultak, de a térre már nem érkeztek ki. Legalábbis senki nem látta őket a felkelők

---

[157] D. M. (Basel) visszaemlékezései a Köztársaság téri harcról.

[158] Sólyom — Zele a három magyar páncélos bátor átállásáról így emlékezik meg: „Három tank volt a Köztársaság téren. Ezek azzal a paranccsal indultak el a Honvédelmi Minisztériumból, hogy felmentsék a Budapesti Pártbizottság védőit. A parancsnokuk azonban útközben elrendelte, hogy a pártbizottság épületét lőjék és az ellenforradalmárokat segítsék. A tank parancsnokát és legénységét elfogták, rövidesen a bíróság előtt felelnek árulásukért." I.m. 54. o.

[159] John Sadovy 30-40 civil halottat számolt össze a pártház előtti téren.

[160] Tompa Károly vallomásából, Sólyom — Zele i.m., 53-54. o.

[161] Lovas II.

[162] Idézi Sólyom — Zele, 61. o.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

közül.[163] A hazai kiadványok is homályosan tárgyalják az esetet, vagy megkerülik a kérdést.[164] Annyi bizonyos, hogy Mező Imrét haslövés érte, míg kísérőjének, Váradi ezredesnek bántódása sem esett, hisz „az ellenforradalom áldozatainak névsorában" a Fehér Könyv III. kötetében nem szerepel a neve. Mező Imre nem is a pártházban halt meg, hanem a Péterfy Sándor utcai kórházban, ahová a nemzetőrök által kihívott mentők szállították be. Ott megoperálták, iparkodtak életét megmenteni, de csak annyit értek el, hogy halála előtt még magához tért. Feleségét és közvetlen munkatársait megismerte, és pár szót váltott is velük.[165]

Ezután a pártházban minden ellenállás megszűnt. Már korábban, a magyar páncélosok beavatkozása után, a pártbizottság dolgozói, a funkcionáriusok, gépírónők, mindenki, aki tehette, leszállingózott a pincékbe. Velük ment az ÁVH-sok nagy része is. Csak a IV. emeleti golyószóró és egy-egy ablakból tüzeltek még a támadókra. De az épületbe való benyomulást már nem tudták megakadályozni. Egy munkás, aki a szigeti vízműveknél eltöltött szolgálata után a Rákóczi úton ment hazafelé, hallván a lövöldözést, a Luther utcán keresztül a térre sietett. Közben egy katonai teherautóról 5 kézigránátot vett magához. A tér torkolatához érve, azonnal felismerte előnyös helyzetét. A földön kúszva, két-három nemzetőr géppisztoly tüzének fedezete alatt megközelítette a DISZ bizottság egyik földszinti ablakát és berobbantotta azt. A következő percben már bent volt az épületben, nyomában a többiek. A folyosón egy ajtó mögül egy kézigránát esett az elől lévők lábához. A munkás megpróbálta visszadobni, abban a reményben, hogy ellenfele a kioldás után rögtön eldobta, de tévedett. A gránát a kezében robbant. „Eszméletlenül került a Péterfy Sándor utcai kórházba, társai mondták el cselekedetét. Így születtek akkor a hősök" — írta visszaemlékezéseiben dr. M. T. az esetről.[166]

Amíg a DISZ épületébe így nyomultak be a nemzetőrök, a pártbizottság főkapuján kezdtek felemelt kézzel, mésznél fehérebb arccal kijönni az ÁVH-sok, fegyver nélkül, kék rendőregyenruhában.

„Az első egy tiszt volt, egyedül jött ki. Halála a leggyorsabb gyilkosság volt, amit életemben láttam. Mosolyogva jött ki és a másik pillanatban már azt láttam, hogy laposan a földön fekszik. Nem hittem el, hogy lelőtték. Azt gondoltam, hogy csak megbotlott.

Aztán a felkelők kihoztak egy jókinézésű tisztet, akinek arca fehér volt, mint a kréta, öt métert mehetett, visszahőkölt, valamit magyarázott. Utána elvágódott. Kész volt. Halott volt.

Most újabb két ÁVH-s jelent meg. Puskatusok csattantak, ütések zuhogtak. Hirtelen egy lövés.

Hat fiatal tiszt jött most sorra, az egyik igen jól nézett ki. Vállpántjuk le volt tépve. Hadarva magyarázgattak 'Mi nem vagyunk olyan rosszak, mint képzelitek. Adjatok lehetőséget, hogy ezt bebizonyítsuk' — mondták, Három lépésre voltam a csoporttól. Hirtelen az egyikük megrogyott. Majd társai is összeroskadtak, mint a gabona kaszáláskor. Igen lassan. S amikor már a földön elterültek, a felkelők még mindig tüzeltek rájuk.

Csupa tiszt volt az épületben.[167] Most egy másik rohant ki a kapun. Mikor társait holtan látta maga előtt, megfordult és a tömeg közé rohant. A felkelők ráncigálták ki onnan. Gyorsan felvételt csináltam róla, és már halott volt" — írja John Sadovy, amerikai újságíró.[168]

---

[163] Sem a harcokban résztvett magyarok, sem a külföldi megfigyelő, John Sadovy nem látott az ostromlott épületből kijövő fehérzászlós parlamentereket.

[164] Ha összevetjük a hazai tanúvallomásokat ez ügyben, kitűnik, hogy egyikük sem látta „a téren, az ellenforradalmárok golyóitól szinte lekaszált hadiköveteket". Tompa, Lovas és K. Farkas ez időben már a pártbizottság pincéjében húzódtak meg és csak később, „hallomásból" értesültek Mező sorsáról.

[165] Mező Imre haláláról a hazai propagandisták legendákat szőttek. Eddig sajnos, nem sikerült e sorok írójának egy orvost sem találni, aki a Péterfy Sándor utcai kórházban kezelte Mezőt. Tudjuk azonban, hogy a haldoklót meglátogatta Surecz József, a párt nagybudapesti PB volt 2. titkára, ő kérdezte Mezőt sebesülésének körülményeiről. Mező kitért a felelet alól. Többször is, s feltűnően. Esetével kapcsolatosan két verzió van közforgalomban: az ÁVH-sok közül lőtte őt le valaki, mivel Mező ellene volt a vérontásnak; vagy az épületbe behatoló civilek közül valamelyik. Elképzelhető, — s akik ismerték Mezőt, ezt igen valószínűnek tartják —, hogy a haldokló a forradalom védelmében és érdekében, nem akarta ezt nyilvánosságra hozni. (E feltevések osztoznak Surecz véleményével).

[166] Dr. M. T. beszámolója a Péterffy Sándor utcai kórház forradalom alatti napjairól. Kézirat a szerző birtokában.

[167] Bécsből a forradalom kitörése után a magyar fővárosba érkezett amerikai újságíró nem ismerte a hazai rendőr egyenruhákat. A tányérsapkák után ítélve úgy hitte, tiszteket lát maga előtt.

[168] Sadovy, i.m.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A pártbizottság épületének elfoglalása után a teret elözönlő vegyes összetételű tömeg és a fegyveresek egy kis hányada, a kezébe került néhány ávóst és a három honvédtisztet meglincselte. A fegyveresek, nemzetőrök és civilek megdöbbenve nézték a borzalmas jelenetet. Ahol tudtak — főleg az épületen belül —, ott közbeléptek, s hol erélyes fellépéssel, hol csellel, eredményesen mentették az elfogottakat. Ezekről az esetekről a hazai Fehér Könyvek is beszámolnak, elfeledvén hozzáfűzni, hogy az ÁVH-s foglyok védelmezőinek legtöbbje, alig egy félórával azelőtt még, fegyverrel harcolt a pártházban lévő ávósok ellen.[169]

A téren a csata befejezése után sem akart helyreállni a rend. Az őrjöngő, tomboló csőcselék, kivetkőzve minden emberi formájából, a halottakra vetette magát. Fákra kötötte fel a holttesteket, másokat acélsodrony segítségével a kövezeten hurcoltak végig, vagy benzinnel lelocsolva máglyát raktak a tetemekből. A nemzetőrök részéről igen erélyes fellépésre volt szükség, hogy a Péterfy Sándor utcai kórház mentői épségben szállíthassák el a megsebesült foglyokat.[170] A csőcselék és a Corvin-közi nemzetőrök között, akik csak az ostrom befejezése után érkeztek a Köztársaság térre, s akiknek sikerült néhány foglyot a szadisták kezéből élve kiszabadítaniuk, majdnem összetűzésre került a sor. Pongrácz Gergely maga mesélte később, hogy ezért embereit egyesek ávósoknak nevezték.[171]

Míg a téren a csőcselék őrjöngött (a külföldi fotóriporterek örömére), a nemzetőrök mindent megtettek, hogy a kezükbe került épületet megóvják a kirablástól. Csak az ÁVH-sok számára felhalmozott élelmiszert szállították el, és a fegyvereket vették birtokukba. Majd összegyűjtötték az írógépeket, az értékesebb szőnyegeket és azokat a pártház kasszájával együtt a késő délutáni órákban bevitték a Péterfy Sándor utcai kórház gazdasági hivatalába, megkérve a tisztviselőket, hogy vegyék át megőrzésre.[172]

A Köztársaság-téri pártház ostromának volt még az egész helyzetre jellemző utójátéka: a legenda a pártház alatt meghúzódó titkos, földalatti börtönről. Ennek magyarázata abban keresendő, hogy a téren levő tömeg kevesellte a kezébe jutott ÁVH-sokat. A csata hevessége után ítélve több száz fogollyal számoltak és azt várták, hogy a pincékben rábukkannak az ÁVH-sok által elfogott fiatalokra. Ez nem történt meg. S most, hogy alig egy tucat „kéket" láttak az épületből kijönni, keresték a többieket. A téren uralkodó tömeghangulat hamar „magyarázatot" is talált kérdésükre. Világos, ha a keresett személyek nincsenek meg, akkor elbújtak valahová. Mivel az épületben nincsenek, így valami rejtekhelyre. S mivel egyesek emlékeztek rá, hogy a Rákóczi-úton pár évvel ezelőtt még a földalatti folyosóján dolgoztak, máris „megszületett" a válasz: a pártház alatt titkos börtönök vannak. Oda húzódtak meg foglyaikkal az ÁVH-sok! Már akadt olyan is, aki hallani vélte, hogy kopogtatnak a föld alatt a szerencsétlen foglyok, akiket „az ÁVH-sok biztosan magukra hagytak". S megindult a lázas kutatás. Gödröket ástak, baggerokat hoztak, sőt mozgósították a Geodéziai Intézetet is, hogy az műszereivel a helyszínen kutasson a „titkos börtön" után. Mondani sem kell, hogy hiába. Ahogy hiába faggatták ki a pártház gondnokát, az átépítő vállalat különböző mérnökeit, olyan felelős személyeket, akiknek — ha ilyen börtön lett volna — mindenképpen tudniuk kellett volna erről. Az eredmény elmaradt.[173]

---

[169] Lásd erre vonatkozóan: Sólyom — Zele, i.m., 57. o., 62. o., 64. o., Lovas II., továbbá: „Kommunisták a viharban", Budapest 1957. 70. o. (Ezek az esetek 10-15 fogoly ÁVH-s és sebesült megmentéséről számolnak be. Írtak Tompa Károly ÁVH-hadnagy szöktetéséről is, akit egy rendőr vitt át a tömegen).

[170] „13 óra után néhány sebesült ÁVH-st is hoztak a forradalmárok a kórházba, akik külön kórteremben lettek elhelyezve és őrség állt az ajtajuk előtt. Az intézeten belül semmi bántalmuk nem történt, gyógyulásuk után eltűntek a kórházból." (Dr. M. T. beszámolója alapján).

[171] „A Köztársaság téri lincseléssel kapcsolatban még talán annyit, hogy a tömeggel egyszerűen nem lehetett bírni. A kiküldött nemzetőr egység megpróbált a foglyok érdekében beavatkozni, de a végén örültek, hogy ép bőrrel kerültek vissza a Corvinba ..." (Részlet Pongrácz Gergelynek a szerzőhöz intézett leveléből).

[172] Dr. M. T. beszámolója alapján. — Hogy mennyire komolyan vették feladatukat a nemzetőrök, jellemző erre Steili István esete is. Steili — miként a budapesti Honvéd Újság 1957. március 22-i száma írta — „elsők között rohant be a pártházba. De hogy mit akart ott, arra azt válaszolja: 'Szóltam az egyik embernek, aki írógépet szorongatott a hóna alatt, hogy ne lopja azt el... Sőt találtam egy pénztárcát és annak ellenére, hogy tetszett nekem, visszatettem az asztalra, ott hagytam.'" A kádárista lap azonban Steilit „közönséges bűnözőnek" titulálja, mert — mint írja — bebizonyosodott, hogy a nemzetőr a pártházban vörös molinó anyagot lopott. A vörös molinó anyagból a pártzászlók készültek. Ezeket valóban elvitték a felkelők, de azért, hogy mint a gyűlölt rendszer jelképeit — a pártház előtt elégessék!

[173] „A Köztársaság-téri pártházzal kapcsolatban annyiban voltam informálva, hogy évekkel ezelőtt az a tervező vállalat tervezte az épületet, amelyik Forradalmi Tanácsának elnöke voltam. A tervezőket személyesen ismertem. A forradalom alatt többen felkerestek a titkos alagutak miatt. Sem a tervek, sem a tervező, sem a statikus nem tudtak semmi ilyesmiről, pedig más esetben (mint pl. Rákosi svábhegyi villájánál) ha nem is mi terveztük a földalatti részt, de megkaptuk a belügyminisztériumból a kijáratait helyét." (Részlet P. L. építészmérnök, USA, a szerzőhöz intézett leveléből). Pongrácz Gergely meg arról tudósít, hogy az „alagút" miatt Ceglédről felhozatták külön kocsin Radosza ÁVH-ezredest, akitől azt várták, hogy ismerője lesz a kijáratnak. „Sajnos ő sem tudta, s ez talán annál inkább elhihető, mert most mint egy ceglédi TSZ könyvelője dolgozik."

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Lehet, hogy az ÁVH máshol rendelkezett ilyenfajta földalatti börtönberendezéssel — a Köztársaság-téri „titkos pincék" a túlfeszített idegzetűek fantáziájának szüleményei maradtak.

Végezetül egy nem lényegtelen kérdés: hány áldozata volt a Köztársaság téri lincselésnek?

A hazai dokumentációk, érthető módon, nem adnak pontos feleletet. 1957 elején a budapesti rendőrfőnök, Soós György rendőrezredes mintegy „60 legyilkolt hazafiról" beszélt.[174] Később azonban az illetékesek mellőzték a pártházi ostrom felidézésekor a számok közlését. Lovas Márton pártfunkcionárius szerint 16 ÁVH-s, 3 honvédtiszt, 2 pártfunkcionárius és 1 munkás (a párthaz borbélya) esett a lincselés áldozatául.[175] Ezeknek csak egy része fejezte be életét a megvadult mob kezei között, mások a 4 órás harc során, fegyverrel a kézben estek el, vagy pedig a kórházban belehaltak sérüléseikbe.[176] Nem kívánjuk a lincs súlyosságát kicsinyíteni, teljes mértékben elítéljük azt, de úgy hisszük, hogy a történelmi igazság érdekében helyesen járunk el, ha a hazai pártlegendákkal szembeszállva kimondjuk, hogy a Köztársaság téren a legóvatosabb becslés szerint is körülbelül egy tucatra tehetjük a lincs áldozatainak számát.

Az ÁVH a forradalom győzelmének időszakában

A Köztársaság téri pártház ostromának híre hamar bejárta a várost. Az ÁVH, azzal hogy még feloszlatása után is fegyveres harcot provokált, végképp maga ellen hangolta a tömeget. Miután Budapestet a szovjet csapatok kiürítették, és a városban honvéd (rendőr), nemzetőr egységek vették át a rend biztosítását, megindult egy bizonyos mozgalom a még fegyverben lévő ÁVH-sok felderítésére és foglyul ejtésére.

A legénység sokhelyütt szétszéledt. Jellemző példája volt ennek a Bimbó utcai őrszakasz esete. Ez az ÁVH-s különítmény a Rózsadombon, a „káder-dűlőn" az új osztály villáinak őrzését látta el. Október végén parancsnokuk otthagyta őket. Élelem és utasítás nélkül. A katonák egy darabig kitartottak, majd amikor a közeli Széna téren elült a harci zaj, küldöttséget menesztettek a Szabó bácsi vezette felkelőkhöz. Fegyverrel jöttek, de jószándékkal. Nem is esett bántódásuk, sőt, mikor a széna-tériek megtudták, hogy a katonák már napok óta nem jutottak főtt ételhez, megvendégelték őket. Ezután egy honvédfőhadnagy által vezetett csoport felment a Bimbó utcába, de ott már csak az eldobott fegyvereket találta. A 22 főnyi ÁVH-s őrség szétszéledt. Szabó bácsi sem akadályozta meg, hogy a hozzá küldött ÁVH-s katonák, fegyvereik leadása után, hazatérjenek otthonukba.[177]

Egy vidéki ÁVH-s egység sorsáról így tudósít a korabeli újságíró:

> „ ... A Tűzoltó utcában csend volt, a házak ablakában sárgapiros lángocskákkal lobogtak a gyertyák. Halottak napjának előestéje ...
>
> A főhadiszálláson mindenfelé lehet találkozni paroli nélküli zubbonyban mászkáló katonákkal. Nincs rajtuk derékszíj. Hadifoglyok. Besorozták őket az ÁVH-ba, ahol műszaki alakulatnál dolgoztak. Tényleges idejét töltötte mindegyikük. A budapesti forradalom kitörése Pécsett érte őket. Tisztjeik ekkor felfegyverezték az egységet — a maguk védelmére. Ijesztgették őket: ha a nép egyet is elfog közülük, elevenen felkoncolja! Aztán egymásután elszöktek a tisztek, csak egy maradt velük, egy Beke nevű őrnagy. Gépkocsira szálltak, és elindultak Budapest felé. A város közelében Beke őrnagy eltűnt. Sorsukra hagyta a kiskatonákat. A főváros határában szovjet csapatokkal találkoztak. Lefegyverezték

[174] Népakarat, Budapest, 1957. január 3.

[175] Lovas Márton: „Becsületes vagy becstelen embereket gyilkoltak meg a Köztársaság téren? Válasz Horváth Zoltánnak." Magyarország, Budapest, 1957. III. 20., 15. o.

[176] Lovas könyvében („Mi történt Budapesten ...") maga is azt írja: „Több halott feküdt az összerombolt szobákban és szaporodtak a sebesültek". I.m. 72. o. Ugyanezt írja a budapesti Fehér Könyv I. kötete is. (18. o.) De a harcban elesett halottakról nyilatkozott e sorok írójának két olyan felkelő is, akik közvetlenül a csata befejezése után hatoltak be az épületbe. — Hogy a 22 halott közül nem egy a fegyveres harc közepette vesztette életét, tanúsítja az a kis újsághír is, amely szerint a budapesti Kerepesi temetőben katonai pompával temették el Várkonyi György ÁVH-hadnagyot, Sz. Nagy István, Gyurgyovics Sándor és Nagy János államvédelmi katonákat, akik — mint azt a Honvéd Újság 1957. V. 12-i száma írta — „utolsó leheletükig védték a Köztársaság téri pártházat." Ezeken felül, a vidéki illetőségű halottakat legnagyobbrészt szülőföldjükön temették el ünnepélyes külsőségek között.

[177] T. I. (St. Gallen) visszaemlékezése alapján.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

őket. Nem szállhattak le az autókról, ott aludtak a ponyva alatt a határban. Reggel aztán — nem tudván velük mit kezdeni — az oroszok szélnek eresztették mind a harmincötüket. Sorbaálltak, és dideregve, ijedten indultak a város felé. Mire a Petőfi hídra értek, már csak huszonhármán voltak. A többiek megszöktek félelmükben. Ők meg befordultak, csak úgy találomra a Tűzoltó utcába. Itt találkoztak a forradalmárokkal, akik foglyul ejtették őket. Azóta itt élnek és dolgoznak a Tűzoltó utcai főhadiszálláson. Senkisem bántotta őket. Úgy kerültek az ÁVH-ba, mint Pilátus a Crédóba. .."[178]

Október végén, amikor az utolsó szovjet katona is elhagyta a főváros területét, az *Igazság,* a forradalmi magyar honvédség és ifjúság lapja ezt írta:

„Az ÁVH-hoz bekényszerített sorkatonaság nem azonosítja magát az ÁVH-val!

Szerkesztőségünket küldöttség kereste fel. Kék-parolis munkás és parasztfiatalok, akiket mint sorkatonákat a Kerepesi út 49 alatt lévő ÁVH laktanyába vonultattak be.

Kérték, közöljük a forradalmi magyar néppel, hogy ők tényleges katonai szolgálatukat és idejüket töltő közkatonák, nem ÁVH-sok. Soha nem vettek részt a politikai ÁVH-sok kegyetlenkedéseiben, és a nemzet hű fiai, akik a forradalom ügyét kívánják szolgálni. Kérik a magyar népet, ne tekintse őket a sztálinisták pribékjeinek ..."[179]

A „zöld" ÁVH Forradalmi Katonai Bizottsága már október 29-én (!) kinyilatkoztatta, hogy nem azonosítja magát a „kékekkel". Hűségükről és bizalmukról biztosították a magyar népet, és azzal a követeléssel fordultak a minisztertanácshoz, hogy testületüket csatolják újra a Magyar Néphadsereghez, és változtassák vissza nevüket a „hagyományokhoz híven Honvéd Határvadásszá". E kérésnek Nagy Imre később helyt is adott.[180] „Zöld" ÁVH-s tisztnek vagy közlegénynek nem is történt bántódása sem a forradalom első napjaiban, sem győzelmének időszakában.[181]

A „kékek" helyzetét több más tényező is súlyosbította. Egyes ÁVH-s tisztek, fittyet hányva a kormány tűzszüneti parancsának, október 30 és november 3-a között több helyen fegyveresen léptek fel a nemzetőrök ellen. Ha szemtől-szembe tették volna, katona módra, még lett volna mentség tevékenységükre. De orvul, gyáván, békés járókelőkre nyitottak forgalmas utakon tüzet, vagy bandita módra alkonyatkor robogó kocsikból lövöldöztek szerteszét.[182] Igaz, számuk csekély volt — a többség civilbe vagy rendőrruhába öltözve bujkált —, azonban fellépésükkel még jobban felingerelték a nemzetőröket, s még inkább a tömeget.

A kormány, a karhatalom, a forradalmi szervek kezdettől erélyesen felléptek az ávósokkal szembeni jogos népharag borzalmas kilengései ellen. Elég, ha a korabeli magyar sajtó közleményeit olvassuk. Majd minden újság vastagon szedett cikkekben ítélte el az önbíráskodást. A *Magyar Függetlenség* így írt például:

„nem akarunk önbíráskodást. Nem akarunk kollektív ítélkezést. Igenis, felszámoljuk azokat a forradalom ellenes csoportokat, melyek veszélyeztetik a közbiztonságot.[183]

---

[178] Igazság, Budapest, 1956. november 2.

[179] Igazság, Budapest, 1956. november 1.

[180] Lásd Nagy Imre és Maléter Pál honvédelmi miniszter által aláírt „Határozatot". — „Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése" című budapesti Fehér Könyv V. kötete.

[181] Pedig a hazai kormányzat mindent elkövetett, hogy a „zöld" ÁVH-t a „kékkel" együtt mártírrá avassa. Így pl. a Fehér Könyv III. kötetében Matuzsa György határőrfőhadnagyot a Köztársaság téri pártház védői és halottai közé sorolja, jóllehet Lovas listájából tudjuk, hogy a pártházban „zöld" ÁVH-sok nem estek el. Lehet, hogy Matuzsa György a nemzetőrök soraiban küzdve „kapott halálos lövést" a Köztársaság téren? — Egyébként a „zöld" ÁVH vesztesége a Fehér Könyv szerint, a forradalom alatt 10 fő volt.

[182] Így esett el pl. október végén Danner János műegyetemi hallgató, akit a Műegyetem előtt lőttek le ÁVH-s rendszámú, robogó kocsiból 'ismeretlen tettesek'. A Dudás-csoportot a fegyvernyugvás idején a Rákóczi út és a Baross tér sarkán lévő házból vették tűz alá; egy diáklányt le is lőttek. Csak egy nagyobb nemzetőr különítmény tudta a 6 főből álló, géppisztollyal felszerelt ÁVH-s csoportot lefogni és a Szabad Nép házba bekísérni.

[183] 1956 október 31-i szám.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Az „Igazság" szerint

„A forradalom a rendért és a törvény uralmáért, ezért a szabadságért robbant ki. Lincs bíró és az ávéhás hóhérok gyilkosságai ugyanazon táplálékon élnek. A magyar forradalom igaz hívei éppúgy elítélik a lincset, mint elítélték és elsöpörték a rákosista-ávh-s fasizmust.

Minden bűnöst a törvény elé — ez a forradalom parancsa. Az utca nem törvényszék! Leplezzétek le a múlt bűnöseit, adjátok át őket a karhatalomnak, és lökjétek ki magatok közül a lincsre uszítókat.

Sajátmagatok biztonságát, a forradalom nyugodt napjainak, az alkotó élet kivirágzásának alapját teremtitek meg ezzel!"[184]

A Magyar írók Szövetsége az „Irodalmi Újság"-ban tekintélyének teljes tudatában emelte fel tiltó szavát:

„Nemzeti forradalmunk, szabadságunk és függetlenségünk kivívásának legnagyobb erénye az erkölcsi tisztaság.

A magyar írók kivették részüket a forradalom előkészítéséből. Kötelességük, hogy őrködjenek a forradalom tisztaságán is.

Követelik, hogy vonják felelősségre mindazokat, akik a nép ellen vetkeztek. *Ugyanilyen határozottsággal követelik azt is, hogy a bűnösök a szabad magyar bíróság előtt feleljenek. A nép ne az utcán ítélkezzék, hanem a tárgyalóteremben!*

Felszólítunk mindenkit, hogy a vétkeseket bántatlanul adják át a nemzetőrség vagy a honvédség járőreinek. A személyi bosszú méltatlan hozzánk. Meggyőződésünk, hogy a magyar nép ebben is egyetért íróival.

A világ szeme rajtunk. Csodálja forradalmunk tisztaságát. Ne essék rajta folt! Budapest, 1956. november 1."

Ilyen szellemben, ilyen hangon írtak a többi újságok is.[185] Budapesten, a Köztársaság téri mészárlást kivéve, csak egyetlen helyen, az Aradi utca és a Nagykörút sarkán került sor halálos kimenetelű lincselésre. Egy civilbe öltözött ÁVH-százados, Tóth Ferencet, október 31-én délután a körúton a tömeg felismerte (ÁVH-s sportmelegítőt, khaki színű nadrágot és hozzá csak az ÁVH részére rendszeresített világosbarna félcipőt viselt), és rövid percek alatt egy vasárubolt előtti fára felakasztotta.[186]

---

[184] Igazság, Budapest, 1956. november 2.

[185] S ezekre, a forradalmi szellemet a humanizmussal összekötő újságokra merte W. Leonov szovjet újságíró a magyarországi eseményekkel foglalkozó könyvében megjegyezni: „November elején Budapesten sok újság, illetve lapocska jelent meg, amelyekben Horthy-legények, volt nagybirtokosok és gyárosok írtak ... rablásra és gyilkosságokra uszítva embereiket." (L.: Leonov, W.: „Die Ereignisse in Ungarn", Moskau, Verlag für Fremdsprachige Literatur, 1957.)
Hasonlóan ferdíti el a tényeket Eva Priester osztrák kommunista újságíró, a bécsi „Volksstimme" szerkesztője, aki magát a budapesti események szemtanújának nevezi: „Újságok, amelyek ezekben a napokban itt-ott, kevés példányszámban megjelentek és amelyeket nem pénzért adtak, hanem a falakra ragasztottak, (a lincsekkel kapcsolatban) az ÁVH-gyilkosok elleni igazságos népharagról cikkeztek. Egy újság például, amelyet az Írószövetség adott ki és amely eddig csak esztétikai kérdésekkel foglalkozott, vagy finomkodó verseket nyomtatott ki, 'humorosan' a 'budapesti karácsonyfákról' ír. Meg is magyarázta mindjárt, hogy ma Budapesten a 'karácsonyfák' alatt azokat a fákat értik, amelyek ÁVH-sok hulláival vannal feldíszítve." (L.: Priester, Eva: „Was war in Ungarn wirklich los? Bericht einer Augenzeugin." Berlin-O. Dietz Verlag, 1957, 38. o.).

[186] A hazai kormányzat kezdetben tagadta, hogy a lincs áldozata ÁVH-tiszt lett volna. A budapesti Fehér Könyv I. kötetében a 11. oldalon közölt kép alá még ki is iratta: „A Körúton elfogott járókelőt azzal, hogy ávós felakasztották". De a történelemhamisításban a hazai propagandisták ez esetben nem álltak egyedül. A Schorndorfban, Nyugat-Németországban élő volt magyarországi népi német tanár, Johann Weidlein, aki magyargyűlöletéről ismert, 1957-ben megjelentetett brosúrájában (Der Aufstand in Ungarn und das ungarländische Judentum. Wiederaufflammen des madjarischen Rassennationalismus) azt állította e gyilkosságról, hogy a tömeg azért lincselte meg a civilt, mert az zsidó volt. Sőt odáig ment, hogy kijelentette, a halott nyakába akasztott táblán („Így jár minden ÁVH-s") az volt olvasható: „Így jár minden zsidó". Weidlein tanár e példával a magyarok idegen- (és német-) gyűlöletét kívánta bizonyítani.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A közelben harc soha nem volt. Fegyveres csoportok sem közlekedtek itt. így senki nem tudta e gyilkosságot megakadályozni. Mert ott, ahol nemzetőr egységek járőröztek, útját állták mindenfajta „népítéletnek". Sok példa közül álljon itt csak a legjellemzőbb:

„A nép jogos követeléseiért tüntető budapesti ifjúságot az elmúlt napokban gyakran titulálták 'fasiszta csőcseléknek'.

Hogy nem fasiszta csőcselék vonult fel Budapest utcáin, azt hűen tükrözi az alábbi történet.

A tüntetők találkoztak egy ÁVH-tiszttel. A feldühödött tömeg bántalmazni akarta. Több fegyveres szabadságharcos sietett védelmére, mert látták, hogy a tiszt zsidó. Nemes cselekedet volt! A fasisztáknak nevezett szabadságharcosok csupán azért védelmezték a tisztet, nehogy okot adjanak a nagyszerű forradalom 'antiszemita, fasiszta' megbélyegzésére."[187]

November 1-től már rendszeresen honvéd, rendőr és nemzetőr járőrök járták a pesti utcákat, és sok helyen megakadályozták a tömeg által közrefogott, vagy bántalmazott ÁVH-s tisztek meglincselését.[188] Ezek legnagyobb részét, saját érdekükben, nem engedték el, hanem a népharag lecsillapodásáig, illetve az elfogottak ügyének kivizsgálásáig magukkal vitték körletükbe. Így kerültek ezek a tisztek, nyomozók a Corvin-közi nemzetőrség, a Kilián laktanya, a Szabad Nép székházában lévő Dudás csoport vagy Szabó bácsiék Széna téri „fiai"-nak fogságába. Sokan önként jöttek, ide mentve magukat lakótársaik, ismerőseik haragja elől. Másokért, feljelentések alapján, a nemzetőrség járőrei mentek ki, s hozták be magukhoz. Bántódásuk egyiküknek sem esett. Pongrácz Gergely, a Corvin-közi felkelők vezetője e sorok írójának kérdésére így nyilatkozott:

„A Práter utcai iskola 2 tanterme volt tele foglyokkal, összesen körülbelül 120 ember. Többek között Radosza ezredes, akit Ceglédről hoztak fel a corvinisták, és akiért én küldtem egy kocsit, hogy a Köztársaság téri földalatti börtönnek a bejáratát megtudjuk tőle. Sajnos, ő sem tudta, s ez talán annál is inkább elhihető, mert most mint egy ceglédi TSZ könyvelője dolgozik, illetve dolgozott még ezelőtt három éve. Olyan személyek is voltak fogságunkban, akik német, spanyol, francia állampolgárok voltak, hazajöttek látogatni, illetve működésükről referálni.

Sokszor problémát okozott megfelelő őrséget biztosítani a foglyok mellé, mert a corvinisták között voltak olyanok, akik felismerték kínzójukat. Azzal csillapítottuk a kedélyeket, hogy majd a bíróság számonkéri tetteiket, és ilyenkor még bajtársaim is gyanúsítgattak, de azért mindig sikerült lecsendesíteni őket.

Ellátásuk nem okozott különösebb gondot, mert élelmünk volt elegendő. Azt ették, amit mi, illetve nekik volt idejük azt enni, amit mi ehettünk volna. Cigarettával is úgy voltak ellátva, mint a corvinisták ..."[189]

A Kilián laktanyának is voltak foglyai. November elseje körül 18 személy. Legtöbbjük ÁVH-s tiszt, néhány orosz tolmács, akik ÁVH-s kötelékben működtek. Az utóbbiak közül ketten önként jöttek be a laktanyába. Biztonságosabban érezték magukat a honvédség védelme alatt, mint lakhelyeiken. „Foglyaink nagy részét a felkelők járőrei hozták be a laktanyába, nemegyszer a feldühödött tömeg lincselése elől mentve őket. A foglyok között sebesültek is akadtak, ezeket az egészségügyiek rendszeresen ellátták. Élelmet, cigarettát ugyanúgy kaptak, mint honvédeink. Rangidős Csiki Gyula ÁVH-őrnagy volt közöttük, aki Rónai Sándor

[187] Igazság, Budapest, 1956. október 30.

[188] Egy ismert angol újságíró, Basil Davidson leírásában olvashatjuk: „Másnap (november 3-án) Kovács István tábornokkal beszélgettem, amikor telefonon jelentették neki, hogy a tömeg állítólagos ÁVH-sokat akar megkövezni. A tábornok parancsot adott, hogy a Néphadsereg egy egysége menjen a helyszínre és tartóztassa le a gyanús egyéneket." — New Statesman and Nation, London, 1956. december 8.

[189] Még a budapesti Fehér Könyv III. kötete is megjegyzi: „Azok az államvédelmi beosztottak, akik foglyok voltak a Corvin közben, elmondták, hogy a csoportban megoszlott a vélemény az ávósokat illetően. Az őrök között voltak olyanok, akik menteni akarták az ávósokat, sokszor megvédték az államvédelmi beosztottakat a Corvin közi fegyveresek vad dühétől. A fegyeresek között ugyanis egyre szaporodott azoknak a bűnözőknek a száma, akiknek valami leszámolni valója volt a hatóságokkal." — I.m. 83. o.
Mi lett a Corvin közben levő ÁVH-s foglyok sorsa november 4. után? — Pongrácz Gergely szerint: „November 9-én, amikor elhatároztuk a Corvin felszámolását... az összes ÁVH-st szabadon engedtük, s még csak a 'fejesebbeket' sem emeltük ki közülük ..."

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

személyes testőreként tevékenykedett" — olvashatjuk a bejegyzést G. P. honvédtisztnek a Kilián laktanya forradalom alatti szerepéről vezetett naplójában. Csiba Lajos százados, laktanyaparancsnok visszaemlékezéseiben pedig felemlíti: „Tudomásom szerint a Corvin-közben nem bántották a foglyokat, sőt két szovjet páncélos tisztet is láttam náluk, akiket a corvinisták bátorították, ne féljenek, ők tiszteletben tartják a genfi konvenciót... Később Pongráczék maguk küldték át hozzánk az ÁVH-s foglyokat. Nagyon meg voltak ijedve, alig győztem őket személyesen is bátorítani... November 3-án aztán, mikor a helyzet kezdett rendeződni, Raffai főhadnagy vezetésével, egy kísérőlevéllel átküldtem őket a rendőrkapitányságra, hogy onnét azokat, akiknek lelkét nem terheli bűn, elengedjék. Ezt megállapítani ugyanis nem az én dolgom volt. Ez a rendőrség, vagy később a bíróság dolga lett volna."[190]

A műegyetemi diákok is vagy 50 ÁVH-s tisztet szedtek össze. Részint az utcáról, járőreik útján, részint feljelentések alapján. „Ezek átmeneti rabságuk alatt (átmeneti, mert november 4-én az oroszok meglepték az őket őrző Petőfi akadémistákat és magukat az ÁVH-sokat is) rántott csirkét ettek, s unalmukban nagyokat sakkoztak. Az ÁVH-sok műegyetemi jóléte olyan híres volt, hogy többen maguktól is jelentkeztek, félve az utcától" — írja visszaemlékezéseiben L. B.

T. I., a Széna téri felkelők egyik szakaszparancsnoka, ha más szavakkal is, szintén arról biztosította e sorok íróját, hogy harci körletükben lefogtak ugyan ÁVH-s tiszteket és nyomozókat, de bántódásuk nem esett. „Nincs kizárva, hogy az első időkben, főleg a Maros utcai ÁVH-s laktanya elfoglalása után a fiúk egy-kettőt, a felfedezett kínzókamrák láttán, tettleg is bántalmaztak, de később, különösen amikor a kialakult fegyveres csoportokat honvédtisztek vezették, ilyesmi nem fordult elő."

A Dudás csoport tevékenységéről, illetve „haladó emberek tucatjain elkövetett gyilkosságairól" és a „Szabad Nép székház borzalmairól" (ez volt a Dudás csoport körlete) is regéket zengett a hazai kommunista sajtó.[191] Dudásra, a magyar forradalom „Machno-bátyjára" sok mindent lehetett mondani, de védtelen foglyok legyilkolásával semmiképp sem lehet őt megvádolni. Erre vonatkozóan álljon itt Garamvölgyi János nyilatkozata:

> „A forradalom alatt az Országos Forradalmi Nemzeti Bizottmány javaslatára, mint a Nagy Imre kormány által kinevezett rendőralezredes, én voltam az Országos Rendőrkapitányság politikai vezetője. Ilyen minőségben úgyszólván mindennap megfordultam a Dudás csoportnál, a Szabad Nép székházban, s nyugodt lelkiismerettel kijelenthetem, hogy az épületben sem gyilkosság, sem pedig kínzás nem történt.
>
> Egy esetben fordult elő, november 1-én, hogy a Dudás csoport kb. 60-70 ÁVH-st foglyul ejtett. Dudás helyettese ez alkalommal felkeresett engem Jászai Mari téri hivatalomban és ott, az ő javaslatára, megegyeztünk abban, hogy a foglyokat átadják nekünk és mi bírói eljárás céljából továbbítjuk őket az ügyészségre. Megállapodtunk abban is, hogy az ÁVH-sok fogvatartási helyét nem hozzuk nyilvánosságra, nehogy a jogosan elkeseredett és felháborodott tömeg erőszakos lépésre szánja el magát. A megbeszélésen Dudás helyettesén, két, a forradalmárok által delegált, ugyancsak új rendőrtiszten és rajtam kívül jelen volt Pőcze Tibor rendőrvezérőrnagy és Oszkó Gyula rendőrezredes is.
>
> A feltűnés elkerülése végett Dudásék teherautón éjjel hozták át a foglyokat a Jászai Mari térre. Az elfogottakat megbízottam jelenlétében Kárpáti László rendőralezredes vette át. Közülük többet személyesen hallgattam ki: ezek mind kijelentették, hogy bántódás nem érte őket. Rövidesen valamennyiüket átadtuk az Ügyészség Forradalmi Tanácsának, ahol a Markó, illetve Fő utcában túlnyomó többségben honvédek őrizték a foglyokat, akiket később az oroszok innen engedtek szabadon.
>
> A Szabad Nép székházban egyébként a kommunisták egyáltalán nem voltak veszélyben, hiszen november 3-án délelőtt személyesen találkoztam ott Szirmai Istvánnal (jelenleg az MSzMP politikai bizottságának tagja és Kádár közvetlen munkatársa), aki Dudásékkal megegyezett abban, hogy a székház egyik emeletét átadják a Népszabadság és a kommunisták egy induló délutáni lapja részére."[192]

---

[190] Csiba Lajos, i.m. — A budapesti Fehér Könyv pontatlanságát mi sem bizonyítja jobban, minthogy azt állítja: a Kilián laktanya foglya volt Fodor Pál ÁVH-s főhadnagy és Sarkadi István ügyész, akiket a katonák „november 4-én kivégzés céljából Dudásék kezére adtak". A fogolylista birtokában kijelenthetjük, hogy ilyen nevű foglyok a laktanyában egyáltalában nem tartózkodtak, és november 4-e hajnalán csak egyetlen fogoly, egy volt Horthysta-ezredes volt őrizetben, akit a szovjet támadás után az őrség szabadon engedett.

[191] L. Sólyom — Zele cikkeit a Magyar Ifjúságban.

[192] Garamvölgyi János rendőralezredes nyilatkozatát a Bécsi Magyar Híradó 1957. május 15-i száma közölte.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Egyes kirívó esetektől (Köztársaság tér) eltekintve a foglyul ejtett államvédelmisták életét nem fenyegette veszély. Sőt, őrizetbevételük épp a népharag elől való megmentésüket jelentette. Ennek felismerése késztette többek között a Nagy Imre kormányt, hogy november 3-án a rádión keresztül a következő felhívást adja ki:

> „A kormány felhívja az államvédelmi hatóság és a belügyi államvédelmi szervek beosztottjait, hogy saját érdekükben haladéktalanul jelentkezzenek V. Markó utca 25. szám alatt, ahol felülvizsgáló bizottság elé kerülnek. Azokat, akiket felelősség nem terhel, ügyük kivizsgálása után haza engedik. A felelős személyeket a független bíróság törvényes úton fogja felelősségre vonni."[193]

Néhány órával e szöveg közvetítése után, 9 óra 25 perckor közölte a Szabad Kossuth Rádió:

> „Tömegesen jelentkeznek és maguk kérik letartóztatásukat az ügyészségen az ÁVH-sok. Dr. Nemes Sándorhoz, a budapesti államügyészség forradalmi bizottságának elnökéhez jelentés érkezett arról, hogy pl. a XIII. kerületben, az Angyalföldön a kora reggeli órákban már 30 volt ÁVH-s jelentkezett. Hasonló a helyzet a többi kerületi ügyészségeken is."[194]

Hol volt hát a „fehér terror", a „véres ellenforradalom" — amelyről 1957 óta Dante poklát meghaladó rémmeséket költöttek Kádárék propagandistái?[195] Hisz maguk a hazai hivatalos körök tették 1957/58-ban közzé az ÁVH veszteséglistáját, amely összeállítás alapján a „kék" ÁVH 1956. október 23 és 1957 tavasza között 84 embert vesztett.[196] S ezek között is a legtöbbje vagy a Rádió körüli harcokban, vagy pedig a Köztársaság-téren esett el. A halálos áldozatok közül 43 tiszt, 10 tiszthelyettes és 31 államvédelmi őr volt.

A vezetők a forradalom egész ideje alatt bántatlanok maradtak. Hajuk szála sem görbült meg, mint ahogy a börtönben levő Péter Gáborhoz, Farkas Mihályhoz, Farkas Vladimírhoz és társaihoz sem nyúltak a felkelők, jóllehet tudomásuk volt tartózkodási helyükről.

1956 november 3-án este, úgy látszott, hogy a sok probléma között az ÁVH-sok ügye is megoldódott. A nép, a jobb jövő küszöbén megbocsájtónak mutatkozott és lecsillapodott. Bízott abban, hogy a „kékek" testületének bűnös tagjait független magyar bíróság fogja felelősségre vonni. Ez november 4-e és a későbbi események miatt nem következett be.

---

[193] „A Magyar Forradalom és Szabadságharc a hazai rádióadások tükrében", Free Europe Press, New York, 1956. november 3.

[194] U.o. 1956. november 3.

[195] Fehér Könyv, Budapest, III. kötet.
A számos példából álljon itt csak egy: „November második. Budapest utcáin ordít, dühöng az ellenforradalom. Gyilkolják a legjobb hazafiakat. Kommunistákat vernek agyon, kínoznak meg, akasztanak fel, a legszörnyűbb terrorakciók követik egymást." („Igaz Szóval", Budapest, 5/1957). A külföldi kommunista beszámolók hárijánoskodásukban meg ezt is túlszárnyalják. Professzor Hans Adler Ulbricht Németországából így ír: „Ami október 30. és november 3. között Budapest utcáin és házaiban lejátszódott, az leírhatatlan. Fegyveres banditák haladó és hazájukat szerető magyarokat kergetnek végig az utcákon, halállistákkal hatolnak be lakásaikba, a helyszínen gyilkolják le áldozataikat, vagy magukkal hurcolják őket. Ahol pedig a keresett személyt nem találják otthon, ott a családon töltik ki bosszújukat, legyilkolva még a csecsemőket is. Emberek tucatját lövik le az utcákon, csak azért, mert világosbarna cipőt viselnek, amely állítólag (!) a biztonsági rendőrség felszereléséhez tartozik. A metró alagútját vízzel árasztják el, amelynek következtében emberek százai, akik a terror elől ide menekültek, szörnyű kínszenvedések közepette fulladnak meg." (Adler, Hans: „Zwischen Kairo und Budapest", Berlin-O., 1957, 84. o.)

[196] „Fehér Könyv" III. 125-142 oldal. (Érdemes itt külön megemlíteni, hogy a budapesti Fehér Könyvekben — hol a szerkesztők lázas igyekezettel próbálták a „fehér terrort" bizonyítani — példáikat legtöbb esetben név nélkül hozzák fel. Pl. a Corvin-köziek esetében megjegyzik: „A Corvin-közben a fegyveresek ölték meg Kovács államvédelmi főhadnagyot... A Práter utcai iskola előtt több államvédelmistát megvertek, egyet a fal mellé állítottak és agyonlőttek." *Kit?* Név nem szerepel. Mint ahogy ugyan-e könyv végén felsorolt áldozatok nevei között sem található egy „Kovács" nevű ÁVH-főhadnagy.)

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

KENDE PÉTER : *A Szabad Nép szerkesztőségében*

— *Tanú, álljon elő, s mondja el, mikor találkozott először a Forradalommal.*

— 1954 őszén.

— *1956-ot akar mondani, ugye?*

— Nem. 1954 őszén a Szabad Nép szerkesztőségében dolgoztam, s két esemény-sorozat keltette bennem azt az érzést, hogy rohanunk valami ismeretlen új felé.

— *Milyen eseményekre céloz?*

— Az események egyik csoportja az utcán játszódott le, mindenki szeme láttára. Magyarország ebben az esztendőben elvesztette a futball-világbajnokságot, s a sportrajongók dühödt hada három napon át a Blaha Lujza téren, a Nagykörúton és az Országos Sporthivatal előtt fejezte ki elkeseredését, a rendőrség minden beavatkozásával dacolva. Az első napi tüntetést szerkesztőségi szobám ablakából figyeltem, s láttam, hogy a rendőrség záró-kordonja miként növeli ezrekre az eredetileg néhányszáz főnyi hadonászó és kiabáló csoportot. Röviddel ezután mint önkéntes — de kollégáimhoz hasonlóan hallgatásra kényszerülő — riporter szemtanúja voltam annak az emlékezetes jelenetnek, amikor az Orczy téren egy ismét többezerre feldagadt tömeg mindenáron meg akarta akadályozni, hogy a rendőrség az egyik üresen álló üzlethelyiségből kilakoltasson egy oda illetéktelenül beköltözött állapotos asszonyt. A rendőrség a trolibusz-sofőrökkel szerette volna a sűrű tömeget fellazítani, de azok megtagadták az engedelmességet.

— *Milyen érzést keltettek Önben mint kommunista újságíróban ezek az események?*

— Kínosat. Egyrészt felháborodtam a rendőrség ellen, melyet elsőízben láttam ilyen brutálisnak. Másrészt gondolkodóba estem a közhangulatot illetően, melyet a másfél éve folyó újszellemű politika ellenére is (vagy talán éppen azért?) pattanásig feszültnek találtam.

— *A Szabad Nép milyen szellemben foglalkozott a tömegjelenetekkel?*

— Hallgatott róluk, s ez egyike volt az újságírói önbecsülésünket ért sérelmeknek, melyekből a későbbi lázadás kisarjadt.

— *„Későbbi" alatt mit ért?*

— Még mindig 1954 őszét. Most akartam rátérni a második eseménycsoportra, amely a földindulás előérzetét adta (habár akkor még másképpen képzeltük el a földindulást).

— *Hol játszódtak le ezek az események?*

— A Szabad Nép, majd pedig több más központi sajtószerv párttaggyűlésén. Nagy Imre legfelső szinten folyó reform-küzdelmét támogatandó, elhatároztuk, hogy pártszerű keretek között kiteregetjük a Politikai Bizottság „ellenállóinak" (akkor még így neveztük a sztálinistákat) a szennyesét.

— *Nyilván a Nagy Imre frakció megbízásából, nemde?*

— Éppen ez az, hogy nem. Egyébként Nagy Imrének nem volt frakciója; az is lett a veszte, hogy nem mert idejében összeesküdni Rákosi ellen. Legfeljebb egy-két bizalmasának panaszkodott. Minket azonban senki nem bízott meg azzal a szereppel, amelyet eljátszottunk. Saját lelkiismeretünk szavára, saját taktikai elgondolásunk szerint, magunktól lázadtunk fel, mert azt képzeltük, hogy jeladásunkra egyemberként kel fel az alapjában jóra hajló öntudatos párttagság. „Alulról" akartuk befolyásolni a pártvezetőséget.

— És *sokan követték a hívást?*

— Kevesen. Néhány más szerkesztőség, ezenkívül a Rádió, az Írószövetség és — a Központi Pártfőiskola pártszervezete. Legalábbis ezek ellen indított utólag eljárást a budapesti pártbizottság. De az a tény, hogy egyáltalán voltak, akik lázadni mertek, méghozzá a párt belső köreiben, már magában véve is jellemzi a helyzetet.

— *Tulajdonképpen miben állt a lázadás?*

— Abban, hogy voltunk néhányan, akik névszerint bírálni mertük a párt néhány legfelsőbb vezetőjét, s a pártdemokráciát sértő módszereket, sőt még néhány ártatlan s derék elvtárs — például Kádár János — törvénytelen elhurcolását is szóvátettük. Tudomásom szerint 1948 óta ez volt az első eset Magyarországon,

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

hogy Rákosi, Gerő és Farkas Mihály nevét nyilvános összejövetelen nem ováció közepette ejtették ki. A „lázadás" ízét ezenkívül még az adta, hogy a taggyűlést alkotó mintegy 150-200 szerkesztőségi dolgozó tapsviharral fogadott minden kemény felszólalást, s lehurrogta a felsőbbség védelmére kelő főszerkesztőt.

— *Hogyan függ össze a pártújságíróknak ez az 1954 októberi lázadása a Forradalommal?*

— Úgy, hogy a szívvel-lélekkel kommunistáknak ezt az első forrongását újabbak követték. Az írók mozgalma 1955-ben, majd a Petőfi kör vitái 1956-ban a nyilvánosság elé vitték ezt a „kritikai forradalmat", amelynek eredete azonban 1954 őszére nyúlik vissza. Nagy Imre politikai köre is nagyrészt a lázadó újságírókból került ki. Azt hiszem, nagyobb túlzás nélkül mondhatom, hogy a rendszer belső bomlása 1954 októberében, a Szabad Nép említett taggyűlésén kezdődött. A magam részéről mindenesetre e lázadók lelkiségével éltem végig a későbbi eseményeket.

— *E „lázadókat", s ezek szerint önmagát is, az 1956-os forradalom előkészítői közé sorolja?*

— Abban az igen szerény mértékben, ahogyan a társadalmi elemek kitörését egyének előkészíthetik.

— *Számítottak-e a forradalomra, s akarták-e?*

— Csak a magam nevében válaszolhatok: számítottam a forradalomra, de nem akartam. Szívem szerint egy újjászervezett kommunista párt demokratikus uralmát akartam. Lelkem mélyén azonban tudtam, hogy ez nem lehetséges, mert a nép nem fogja szabadon azokba helyezni bizalmát, akik akkorát tévedtek, mint mi.

— *Ezek szerint milyen érzéssel gondolt — például 1956 tavaszán a jövőre?*

— Reménységgel vegyes aggodalommal. Egy hozzám közelálló gondolkozású barátomnak azt mondtam: „Ez így már sokáig nem tarthat. De az meglehet, hogy a kritikus pillanatban Te meg én Rákosi oldalán leszünk..."

— *A forradalom tehát nem érte önt váratlanul?*

— De nagyon is. Hol volt az én homályos elképzelésem a valóságtól? S ki gondolta volna, hogy éppen az ifjúság tüntetése indítja el az elemek láncreakcióját?

— *Hol volt Ön 1956. október 23-án délelőtt?*

— A Rádiónál. Mint „szabad újságíró" (lázadásom óta elhagytam a sajtót) éppen egy lengyel tárgyú kommentárt próbáltam elhelyezni, részben lelkesültségből, részben pénzszerzés céljából. Rendkívül „harcos" írás volt, már az akkori (október 21-22-i) fogalmak szerint. Legnagyobb meglepetésemre elfogadták. Kifelé jövet, a Rákóczi úton hihetetlen dolgokat tapasztaltam: a falakra ragasztott „pontokat". Átsétáltam az Andrássy-úti újságíró-székházba, ott értesültem az ifjúsági felvonulás tervéről, s annak betiltásáról. Ekkor a kíváncsiság a Petőfi térre hajtott, mint ezer és ezer más embert, aki ugyancsak véletlenül értesült a dolgokról. Ott kapott el a forradalom sodra.

— *Mindjárt tudta, hogy „forradalom" van?*

— Mikor ott meneteltem a tömeggel a budai rakparton a Bem-szobor felé, már tudtam. Még soha életemben ilyen „sodrást" nem éreztem. A lehetséges következmények nem nagyon foglalkoztattak, legfeljebb egy olyan fojtott ujjongás formájában, hogy ilyen elemi erőnek senki sem állhat ellen. A Bem-téri (megafonok híján néma) színjáték egyszerre volt megrendítő és vidám. Jóllehet a nemzetieskedés nem volt kenyerem, a megszaggatott háromszínű lobogó látványa engem is feltüzelt, s valami felemelő nagy kárörömet éreztem az oroszokkal szemben: no, most végre megkaptátok! A Kossuth téren, a százezres tömeg közepére préselődve még magasabbra csapott a hangulatom. Ez igen, ez az a vértelen magyar forradalom, amelyről még az elemiben tanultam. A csodák napját éljük ... Aztán letörtem.

— *Mitől?*

— Először is, a többiekkel együtt, kifárasztott a többórás eredménytelen várakozás. Most vagy soha — kiabáltuk, de a csoda valahogyan nem akart megjönni. De főleg: megdöbbentett Nagy Imre értetlensége. Imre bácsi élete legrosszabb beszédét mondta el ott a Parlament előtt. Először is a megszólítás: „Kedves elvtársak..." Micsoda megbocsáthatatlan fáziselmaradás volt ez azok után az órák után, amelyeket a tömeg ott együtt megért! S maga a beszéd, ez az ügyetlen csillapítási kísérlet. A népvezérnek előbb azonosulnia kell a tömeggel ahhoz, hogy hatni tudjon rá. Nagy Imre nem találta meg a megfelelő hangot s ez talán végzetes volt. Mindenesetre a felhalmozódott energiák nem abban az irányban működtek tovább, mint ahogy ő (s ahogy én is, s valószínűleg egész baráti körünk) szerette volna.

— *Próbált valamit tenni a gyűlés után?*

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

— Igen, éreztem, hogy valami nincs rendben, s hogy ezt „meg kellene mondani" valakinek. A Magyar Nemzet szerkesztőségébe siettem, egyrészt, hogy valamivel többet megtudjak a nap eseményeiről, másrészt, hogy összeköttetésbe kerüljek barátaimmal. Eddig egy ember voltam a tömegből, s nemigen törődtem vele, mozgatja-e valaki a szálakat, és ha igen, kicsoda. Most azonban égető szükségét éreztem annak, hogy barátainkkal együtt „tegyünk" valamit, amíg nem késő.

A Magyar Nemzetnél bent találtam Losonczyt többedmagával. Szemmelláthatóan még nálam is jobban el volt keseredve, ugyanis a rádió röviddel azelőtt fejezte be Gerő beszédének közvetítését. Losonczy katasztrofálisnak tartotta a Gerő által megütött hangot, de hadd jegyezzem meg, hogy a közhiedelemmel ellentétben, az október 23-i *tüntetőkre* ez a beszéd nemigen hathatott, hiszen ők — velem együtt — a Kossuth téren Nagy Imrét és nem Gerőt hallgatták.

— *Volt-e ekkor kontaktus Losonczy és Nagy Imre között?*

— Amikor én odaérkeztem, vagyis a Kossuth téri gyűlés után, már nem. Losonczy az est folyamán állandóan próbálta Nagy Imrét telefonon elérni, de hasztalan. Imre bácsit akkor már minden jel szerint elnyelte az Akadémia utca.

— *Miért akarta Losonczy elérni Nagy Imrét?*

— Mert érezte, hogy a szellemek végzetesen elszabadultak, s tudta, hogy amit Imre bácsi akkor tesz, döntő hatással lehet a további eseményekre. Losonczy ezt megelőzően a Rádió épületében volt, éppen akkor, amikor ott a tüntetők első rohama lezajlott. Nem egészen tudta hová tenni az ott látottakat. Hozzá képest én sokkal „forradalmibb" voltam, mert én még a délutáni tüntetés-csoda hatása alatt állottam. A helyzet azonban percről percre romlott.

— *Mit ért azon, hogy „romlott"?*

— Azt, ami a Kossuth téren is történt. Az emberek vártak valami döntő változást, például Nagy Imre miniszterelnökké való kinevezését. Ehelyett a pártvezetés hallgatott, illetve Gerő szavával szólt. Pedig akkor már csak döntő engedménnyel lehetett volna az elszabadult energiákat megállítani. Gerőék láthatóan nem voltak tisztában az utca hangulatával, még kevésbé azzal, hogy az „utca" egyik óráról a másikra kombattáns erővé vált. Nagy Imre első forradalmi szereplése rosszul sikerült, utána pedig Imre bácsi eltűnt. Losonczy szerkesztőségi szobájában ülve világosan éreztük tehetetlenségünket.

— *A lövöldözés megindulásáról tudtak?*

— Igen. Még ma is világosan emlékszem a jelenetre. Éppen indultunk le a földszintre, a „Hungáriába" vacsorázni, amikor a folyosóról egy dúlt arcú ember rohant be a szerkesztőségbe. „Maguk újságírók? — kiáltotta. — Hát akkor jöjjenek! A Rádiónál az ávó sortüzet adott le. Folyik a magyar vér! Most terítettük ki az első halottat a Szabad Nép székházában..."

Másodmagammal útrakeltem. Az utca képe ítéletnapi volt. A Rákóczi út és a Körút sarkán a tömeg már felborított egy-két villamoskocsit és felszedte a síneket. A Szabad Nép székháza előtt két autó égett, magasracsapó lánggal. Az épületből egy rögtönzött hangszóró harsogott, a felizgult tömeg ki- és beáradt az előcsarnok szétvert üvegtáblái között. Kezembe került egy félig megpörkölődött röpcédula, amelyet nyilván a pártlap munkatársai nyomattak sebtiben, s szórták le a tüntetők közé. A hang tisztességes volt, de anakronisztikus:

A SZABAD NÉP SZERKESZTŐSÉGE KÖZLI:

A Szabad Nép üdvözli Budapest népének hatalmas erejű felvonulását és tüntetését a szocialista demokrácia kibontakozásáért, közéletünk megújulásáért!

Kommunista lelkiismeretünk követve mélységesen elítéljük a karhatalmi szervek erőszakos fellépését. Követeljük az azonnali felelősségrevonást!

A Szabad Nép szerkesztősége megfogadja a pártnak és a népnek, hogy egyetlen sorral *sem támogatja, hanem megtagadja azokat, akik sortűzzel, terrorral felelnek a nép szavára és követeléseire.*

Budapest népe! Közöljük veletek, hogy a Központi Vezetőség leninista erőinek követelésére ma éjjel összehívták a Központi Vezetőség rendkívüli ülését.

A Szabad Nép *szerkesztősége*

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A cédulákat dühösen elégették.

— A Rökk Szilárd utcában már hallani lehetett a lövöldözést. Csak a Bródy Sándor utca sarkáig merészkedtünk, onnan visszafordultunk. Losonczyék még a „Hungáriában" voltak, s én kétségbeesetten próbáltam Gézát rávenni arra, hogy menjen be a pártközpontba, értesse meg, hogy a lövöldözést abba kell hagyni, s pozitív lépéseket kell tenni, mert különben minden összeomlik. Losonczy ugyanígy látta a helyzetet, de láthatóan fázott attól, hogy bedugja a fejét az Akadémia utcai oroszlánbarlangba. Ellenben ismét felmentünk a szerkesztőségbe, s egy körtelefon révén a pesti napilapok megállapodtak egymással, hogy Gerő beszédét egyelőre nem közlik. (A Szabad Nép akkor már nem jelentkezett.) Ennek különben nem nagy jelentősége volt, mert az október 24-i lapok soha nem jutottak ki az utcára. Vidéken azonban más volt a helyzet, s az ottani lapokban Gerő beszéde az MTI szövege nyomán meg is jelent.

— *Arra nem gondoltak, hogy rendkívüli kiadásban, becsületesen feltárják a helyzetet az ország előtt.*

— De igen. Csakhogy mire ez az ötlet megfogamzott bennünk, néhány összeverődött újságíróban, Losonczy már eltávozott, a nyomda végzett, egyszóval hiányoztak a megvalósítás „technikai" eszközei. Ezenkívül a helyzet is olyan zavaros volt, hogy nemigen láttuk — legalábbis én nem láttam —, mit is „kellene" írni. Így aztán éjjeli kettő óra tájban mindannyian szétszéledtünk. Én Buda felé igyekeztem, gyalog, de a hidakon olyan zűrzavaros volt a helyzet, hogy végülis egy barátom pesti lakását választottam.

— Hajnali hat felé arra ébredtem, hogy a rádió „fasiszta" bandák támadásáról beszél, továbbá, a párt- és a kormányvezetés újjászervezését jelenti be. Losonczy, Donáth a központi vezetőségben, Nagy Imre ismét a kormány élén! De mi ez? Hallgassuk csak tovább: „a kormány a szovjet megszálló erők parancsnokához fordult segítségért"! Gyalázat! S épp akkor, amikor Nagy Imre visszatért a kormány élére? Minden összezavarodott.

— *Hogy-hogy „minden"?*

— Először is a forradalom maga. Amennyire együttéreztem, sőt együtt lélegeztem a békés tüntetéssel, annyira megzavart a fegyveres harc kitörése. A látottak alapján kész voltam ezért a felelősséget Gerőékre vagy a rendőrségre hárítani, de ez nem jelenti azt, hogy érzelmileg mindjárt a felkelés mellé állottam. Inkább kíváncsisággal, mint együttérzéssel figyeltem előző éjjel, hazafelé jövet azokat az összeverődött csoportokat, amelyek az Oktogonnál, a Nyugati előtt és a Margit hídnál feltartóztatták az autókat, s igazoltatták utasaikat. „Hagyjátok futni őket, ezek nem ávó-sok, ezek a honvédséghez tartoznak, a honvédek velünk harcoltak a rádiónál" — kiabálta például valaki az egyik jelenetnél. Nem nagyon értettem, kik ezek, s magában véve kész voltam elfogadni, hogy az ifjúság forradalma ellenforradalmi kilengésekbe csapott át. Az oroszok behívását azonban katasztrofálisnak és vérlázítónak tartottam.

— Nagy Imre első rádióbeszéde sem nyugtatott meg. Abban, hogy ismét ő került a kormány élére, láttam valami vigasztalót. De nem értettem, hogyan vállalhatta el a megbízást *ilyen* körülmények között. Minden különösebb közvéleménykutatás nélkül megértettem, hogy ezzel Nagy Imre végzetesen lejáratja magát. Oda az az erkölcsi tőke, amelyet másfél év gerinces hallgatásával felhalmozott.

— *Barátainak is ez volt a véleménye?*

— Nagyjából igen. Ezúttal volt időnk véleményünket kicserélni, mert az utcán folyó harcok a lakásokba szögeztek minket. Amikor nem hallgattuk a rádiót, telefonon hívtuk egymást. Egy embernek volt gyökeresen eltérő véleménye: Gimes Miklósnak. Gimes október 23-án éjjel a Szabad Nép nyomdájában rekedt, ahol a nyomdászokkal együtt a gépeket igyekezett a betörő tömeg elől megvédeni. Rajta és Lőcsei Pálon kívül a lap minden szerkesztője elmenekült a tömeg rohama elől, Révaival az élen, akit különben Gimes szöktetett ki egy hátsó kapun. Egy szedőgépre támaszkodva, Gimes a legnagyobb ostrom közepette sem zavartatta magát a gondolkodásban, s mikor másnap délelőtt a szerkesztőség egyik titkos számát tárcsázva véletlenül a vonal másik végén találtam őt, kétségbeesett kitörésemre szokott nyugodt hanghordozásában válaszolt: „Nincs minden elveszve." Mérsékelt optimizmusát egyrészt az épületet körülzárva tartó fegyveres felkelőkkel való beszélgetésekre, másrészt a kormányátalakításra alapozta. Véleménye szerint, a hatalomba visszakerülve Nagy Imre kezdeményezhet egy olyan kompromisszumot, amely egyrészt a felkelőket lecsillapítja, másrészt Gerőéknek a hatalomból való fokozatos kiszorulásához vezet. „Tudtál már az öreggel beszélni?" — kérdeztem tőle. (Nagy Imre akkor még mindig elérhetetlen volt, még a hozzá legközelebb állók számára is.) „Nem — felelte. De meg fogom találni."

— *Gondolja, hogy Gimes véleménye befolyással volt Nagy Imre további magatartására?*

— Igen. Gimes különben a következő napokban jóformán átvette a Szabad Nép szerkesztését, a vezércikkeiben egy olyan hangot ütött meg, amely előrevetítette az október 30-i kibontakozást. Más kérdés, hogy a lap nem jutott el messzire, mert a tömeg az utcákon újból és újból elégette.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

— Ön is Gimeshez hasonló szellemben dolgozott?

— Nem, én négy napig egyáltalán nem csináltam semmit, azon kívül, hogy lakásomra visszavonulva a rádiót hallgattam, telefonon eszmecseréket folytattam, s a díványon fekve töprengtem a helyzeten.

— Miért vonult vissza?

— Mert nem tudtam, kinek az oldalán állok. Nagy Imre első nyilatkozatait és a kormány kezdeti kiszélesítését elégtelennek tartottam, csakúgy mint a közvélemény. A fegyveres felkeléssel azonban továbbra sem rokonszenveztem, s az volt az érzésem, hogy a felkelők nagy része nem is tudja, miért harcol. Az egész helyzet főleg értelmetlenségével idegesített. Nagy Imre például a rádióban napról-napra nagyobb engedményeket tett, de azok, akikhez elsősorban szólt — a fegyveres felkelők — nem is igen értesültek erről. Azt sem lehetett világosan látni, hogy hol és kik között húzódnak a „frontok". A különböző magánértesülések meglehetősen ellentmondóak voltak. Minthogy azokkal, akik „csinálták" a dolgokat, személyes kontaktusom nem volt, várakozó álláspontra helyezkedtem.

— Tehát semleges volt.

— Nem. Nagy Imrének „drukkoltam". Reméltem, hogy előbb-utóbb helyreállítja tekintélyét a nép előtt. Ugyanakkor sejtettem, hogy a koalíciós kormányzatnál és a szabad választásnál kevesebbet ma már nem lehet „adni". A fantasztikus az volt (s a forradalmak irányíthatatlanságát tanúsítja), hogy még *ennek* bejelentése sem állította teljesen helyre a közrendet. Az anarchikus lövöldözések még november elseje után is folytatódtak, habár csökkent mértékben.

— Még ekkor is odahaza volt?

— Nem. Október 29-én Gimes Miklóssal és még néhány más volt Szabad Nép-essel megírtuk és kinyomattuk a „Magyar Szabadság" című független lap első számát. Tulajdonképpen véletlenül akadtunk össze aznap a Lenin körúti sajtóházban (az újságírótársadalom aznap már elég nagy mozgásban volt), amelyet mindannyian azzal a homályos szándékkal kerestünk fel, hogy kellene alapítani egy tisztességes lapot. Hogy olyan kormányhatalom, amely ezt megakadályozhatná, már nincsen, azt láttuk. Ennek ellenére vasárnapig csak a pártellenőrzés alatt álló újságok jelentek meg, amelyeket az utca népe különben nyomban elégetett. Célunk hármas volt: egyrészt egy igazi újságot kiadni, amely a fejleményekről *tájékoztat;* másodszor valóban *forradalmi* lapot, amely október 23-a eredeti követeléseit képviseli; harmadszor olyan lapot, amelyet a nép nem éget el.

Lénárt Gábor barátunk fedezte fel, hogy a Szabad Nép szerkesztői végleg elhagyták a süllyedő hajót, s hogy ennélfogva ez a hatalmas nyomda teljesen üresen, de egyszersmind munkára készen áll; a nyomdászok ugyanis a helyükön maradtak. Lénárt is, miként jómagam, a Szabad Nép 1954-es lázadó s onnan eltávolított gárdájához tartozott. Vele s még egy harmadik barátunkkal együtt átsiettünk a feldúlt épületbe (régi munkahelyünkre), ahol az ismerős nyomdászokkal hamar megállapodtunk abban, hogy a munka folyik tovább, ámbár új keretek között. A korrektori szobákban telepedtünk meg, ingujjra vetkőztünk, s a mettőr máris megszokott rutin-idegességével harsogta fülünkbe: „Kéziratot, szaktársak, mert elúszunk ..." Nekünk meg más se kellett, csak ez a biztatás.

Innen is, onnan is felbukkant egy-egy ismerős, aki valahogyan megszimatolta az új vállalkozást. Mindenki eleget látott az előző napokban ahhoz, hogy az „anyag" összejöjjön. Estefelé befutott Gimes, aki miután kikérdezett céljaink felől, nyomban leült, hogy megírja a programadó vezércikket. „Lapunk a magyar szabadság ügyét kívánja szolgálni. A külső szabadság, a függetlenség ügyét, és a belső szabadság, a demokrácia ügyét. Tettekkel akarunk szolgálni: a teljes és tiszta igazság kimondásával" — így kezdődött ez a cikk (amely különben teljes terjedelmében olvasható „Az igazság a Nagy Imre ügyben" című kötetben). A „Magyar Szabadság" volt az egykori pártellenzék első önálló, nyomtatott jelentkezése. Ha halkan is, de a magunk hangján szólaltunk meg, s végre úgy éreztük, hogy a *mi* forradalmunkat csináljuk ...

— Hogyan fogadták a „Magyar Szabadság"-ot a hatóságok?

— Első éjjel a pártközpont el akarta koboztatni a lapot, s ki is küldött e célra valamilyen karhatalmi alakulatot. Csakhogy mi ekkorra már megállapodtunk egy nemzetőr-alakulattal, amely kérésünkre körülvette az épületet, s megakadályozta kiűzetésünket. Mindenesetre ott aludtunk az épületben, s hajnalban személyesen ellenőriztük a kinyomtatott lap szétküldését. Az utca népe nagy érdeklődéssel fogadta az új sajtóterméket, amely Obersovszkyék „Igazság"-a után a második szabad hang volt a forradalomban. Kedden-szerdán azonban már egy csomó új lap kezdte meg működését, s így a független újságírás nem maradt a mi privilégiumunk.

— Arra nem gondoltak, hogy a Nagy Imre és Kádár vezetése alatt újjászervezett pártdirektóriummal felvegyék a kapcsolatot?

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

— Nem, mert kezdettől fogva láttuk, hogy Kádár a régi hasznavehetetlen alakokkal akarja az új apparátust felépíteni. A félig-meddig föld alá kényszerült kommunista párt azonban hamar észrevette, hogy más új sajtótermékektől eltérően a „Magyar Szabadság" nem kommunista-falással és ávó-üldözési hisztériával akarja kenyerét megkeresni. Tudomásom szerint például mi voltunk az egyetlen lap, amely a lincselések ellen nagyon komoly tiltakozást emelt, s azt a forradalom beszennyezésének nevezte. Talán ennek, talán múltunknak tudható be, hogy valamikor november elseje táján, Rökk Szilárd utcai barlangunkban felkeresett minket az agit-prop osztály megbízottja, Szántó Rudi bácsi, s nagy titokzatossággal megkérdezett minket, nem érezzük-e szükségét egy szorosabb együttműködésnek... Nagyon udvariasan megmondottam neki, hogy frissen megszerzett mozgásszabadságunkat nem akarjuk máris korlátok közé szorítani.

— *Kommunista pártlap ekkor nem volt?*

— De igen, november elsejétől vagy másodikától kezdve a központi pártlap is újra megjelent, de most már Népszabadság címen, Haraszti Sándor és Fehér Lajos együttes szerkesztésében. Fehér Lajos is kapacitált többünket, hogy lépjünk be hozzá, mert nincs kivel dolgoznia, s most már a pártlap is egy demokratikus megújulás érdekében harcol — de ehhez még kevésbé volt kedvünk. Fehér Lajos ajánlatán különben még gondolkozni sem volt sok időm; ugyanis szombat délután váltam el tőle a Sajtóház egyik irodájában, ahol összeakadtunk, s vasárnap hajnalra ismét bent voltak az oroszok. Ez az esemény végleg eldöntötte, hogy hová tartozom.

— *November 4-e után a Magyar Szabadság még megjelent?*

— Az új harcok első napjaiban egyetlen újság sem jelent meg Budapesten; egyébként is az oroszok azzal kezdték, hogy lefoglaltak minden nyomdát. Néhány nappal később, ha jól emlékszem, november 10-én az Újságírószövetség székházában egy rögtönzött újságíró-közgyűlésre került sor, ahol különben megint három Szabad Nép-lázadó vitte a szót... Itt határoztatott el az az újságíró-sztrájk, amelynek elvileg addig kellett volna tartania, amíg az oroszok ki nem vonulnak Magyarországról... A sztrájkhatározatot az első hetekben csak a (immár Haraszti nélkül működő) Népszabadság újonnan toborozott munkatársai szegték meg. De még ők is sztrájkba léptek, amikor november 24-én Nagy Imrét álnokul ismeretlen helyre hurcolták. Erre azonban valószínűleg nem szívesen emlékeznek vissza.

— *A Magyar Szabadság gárdája később is együtt maradt?*

— Csak részben. Majdnem december végéig kiadtunk egy sokszorosított ellenállási lapot „Október Huszonharmadika" címen. Ez azonban már egy másik történet, részben más szereplőkkel. Remélem, egyszer eljön az ideje annak, hogy erről is az igazat lehet tanúskodni.

(1961. október)

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

GOSZTONYI PÉTER : *A néphadsereg a forradalomban*

1956 késő nyarán azzal a tervvel foglalkoztam Budapesten, hogy összegyűjtöm és megírom az 1944/45-ös magyar fegyveres ellenállási csoportok harci történetét, mégpedig azoknak pártállására, vagy világnézeti különbségére való tekintet nélkül. Rákosi Mátyás Magyarországán eddig ugyanis csak a Vörös Hadsereg felszabadító harcait volt szabad dicsérni s széles körben hirdetni. Mert ha szó is került néhanapján azokra a bátor hazafiakra, kik maroknyian, egymagukban, fegyverrel szálltak a hazai és a német fasizmussal szembe, névszerint csak egy kicsinyke klikknek, az ún. moszkovita partizánoknak, juttattak alamizsnamorzsákat az elismerésből az illetékesek. A többiek, a túlnyomó többség emlékét a feledésre bízták. Pedig ezek, kik számszerint is majd tízszeresét tették ki a rendszer által pártfogoltaknak, valóban önzetlenül s csak a nemzet, a magyar nép jövőjét tartva szem előtt, nyúltak a fegyverhez és haltak hősi halált, hol egy pesti bérház udvarán, hol a Mátra rengetegében, hol pedig a Gestapo vallatókamráinak egyikében ... Csak kevesen, nagyon kevesen érték meg közülük a háború végét, amelyről úgy hitték, népük teljes felszabadulását hozza.

Ezekről az emberekről, életükről, sorsukról kívántam a néphadsereg Zrínyi Kiadójának megbízásából könyvet írni.

Az adatgyűjtés és előkészítő munkák során többek között egy fiatal páncélos ezredessel, Maléter Pállal kerültem érintkezésbe. Az ezredes 1944 őszén kicsiny, de jól képzett fegyveres csoportjával eredményesen nyugtalanította az Észak-Magyarországról visszavonulóban levő hitleri Wehrmacht 8. Hadseregének hadtápvonalait. Dacára magas szovjet kitüntetésének, Maléter is a hivatalosan feledésre ítéltek körébe tartozott. Mikor felkerestem, barátságosan fogadott és készségesnek mutatkozott kérésem irányában, megígérve, hogy beszámol nekem partizáncsoportjának tevékenységéről. Elfoglaltságára való tekintettel azonban arra kért, hogy látogatásomat egy későbbi, számára alkalmasabb időpontban ismételjem meg. A napot is megadta, október 24.-ének délelőttjében. Nem rajta s nem e sorok íróján múlott, hogy e találkozás már nem jöhetett létre. Maléter Pál azonban mégsem feledkezett meg kérésemről. Október végén, az egyik esti eligazításon a Kilián György laktanyában, az ezredesnek eszébe ötlött az elmaradt megbeszélés. Jelentéstételem után e szavakkal engedett utamra:

— „Sajnálom hadnagy bajtárs, hogy összeülésünkből nem lett semmi. De azt hiszem 1944-ről még később is lehet írni. A történelem most az egyszer megelőzte magát s ezt a körülményt úgy hiszem, helyes lenne kihasználni... Ne egyes emberek tettéről, hanem a forradalmi nép, népi hadseregünk helytállásáról adjon majd, reméljük mihamarabb, számot..." Hittem és reméltem, hogy e megbízatás teljesítésére otthon fog majd sor kerülni. Nem így történt. Mégis úgy érzem, kötelességemnek teszek eleget, ha most, e rövid tanulmány keretében áttekintést nyújtok a néphadsereg fővárosi és vidéki alakulatainak a Magyar Októberben viselt szerepéről és bátor helytállásáról.

Tanulmányom dokumentációja részint a hazai (forradalmi és kádárista) sajtón és kiadványokon, részint a Nyugatra menekült tisztek és honvédek írásbeli és szóbeli nyilatkozatain alapszik. Teljességre — már a kutatási munka korlátozottságára való tekintettel is — nem törekedhet, mint ahogy nem is törekszik. A tanulmány célja egyesegyedül: emléket állítani a néphadsereg katonáinak s a forradalomban a forradalomért elesett hősi halottainak, akiknek élén Nagy Imre nemzeti kormányának honvédelmi minisztere, a Kilián György laktanya parancsnoka, a szovjet által orvul tőrbecsalt és meggyilkolt Maléter Pál tábornok áll. Az Ő és bajtársai emlékének szánom e szerény munkámat...

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

I. A MAGYAR NÉPHADSEREG MEGSZÜLETÉSE, MEGSZERVEZÉSE ÉS FEJLŐDÉSÉNEK TÖRTÉNETE 1945 ÉS 1956 KÖZÖTT

Ahhoz, hogy a magyar néphadsereg viselkedését, szerepét és állásfoglalását az Októberi Forradalomban teljes egészében megismerjük, szükséges — ha nagy vonalakban is — ismertetni azt a fejlődést, amelyet a hadsereg 1945 és 1956 között, tizenegy esztendő alatt megtett.

1. Az első szakasz: Debrecen (1945)

Még tombolt a második világháború Európában, még kemény harcok folytak Magyarország területén, amikor Debrecenben összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés, hogy 1944 december 22-én soraiból megválassza az ország új, demokratikus vezetőit: az Ideiglenes Nemzeti Kormányt.[1] A kormány, amelynek elnökéül dalnoki Miklós Béla vezérezredest, az 1. honvéd Hadseregnek a Vörös Hadsereg oldalára átállt parancsnokát jelölték, széleskörű és számos feladata között elsőrendű fontosságúnak tartotta, hogy a Szövetséges Hatalmak oldalán mihamarabb egy magyar hadsereg vegye ki részét a német fasizmus elleni küzdelemből. E meggondolást, többek között, a reálpolitikai szükség is diktálta. Magyarország, a háborúból való október 15-i meghiúsult kiválási kísérlete után, a hazai fasiszták, Szálasi bábkormánya révén, Hitler utolsó európai szövetségese maradt. S ha Szálasiék nem is voltak képesek német segítség nélkül posztjukon megmaradni, még kevésbé aktív ellenállást kifejteni, félő volt, hogy az elkövetkezendő béketárgyalásokon a nagyhatalmak az ország viselkedését, jövőbeli helyzetét egyoldalúan és a nemzet kárára fogják megítélni. Ennek megelőzése érdekében, a helyzet tragikus komolyságát átérezve, az Ideiglenes Nemzeti Kormány, karöltve az Ideiglenes Nemzetgyűléssel, már megalakulásának első napján „Szózattal" fordult a még hitleri Wehrmacht oldalán harcoló gyér számú (és harcikedvű) honvédalakulatokhoz, felszólítván őket, hogy „fegyvereiket a német elnyomók ellen fordítva, támogassák a felszabadító Vörös Hadsereget s csatlakozzanak a magyar szabadságharchoz, a szerveződő új magyar nemzeti haderőhöz!"[2] Ezt követte az Ideiglenes Nemzeti Kormány hadüzenete Németországnak, majd 1945 január 20-án, a Moszkvában megkötött fegyverszüneti szerződés, amelynek értelmében a nyolc hadosztályból álló új, demokratikus szellemű hadsereg megszervezése hivatalosan is kezdetét vehette.

E szervezőmunka súlyos feladatot rótt a Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormány Honvédelmi Minisztériumára. A hároméves háborúban kivérzett, a szeptember óta magyar földön folyó véres harcok során tönkretett és a német-szovjet küzdőfél által kifosztott országban egy új hadsereget talpraállítani, felfegyverezni és frontvonalba küldeni — s hozzá mindezt a lehető legrövidebb időn belül — jóval meghaladta a minisztérium vezetőinek erejét. „Szinte el sem képzelhető nehézségek között kezdtük meg a munkát" — írta visszaemlékezéseiben Vörös János vezérezredes, az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere.[3] — „Emberanyag kis mértékben állt csak rendelkezésünkre ... de még az emberanyagnál is sokkal nagyobb gondot okozott a felállítani kívánt hadosztályoknak fegyverzettel,

---

[1] Magyarország 1941. június 27-én üzente meg a háborút a Szovjetuniónak, majd ugyanez év decemberében Nagybritanniának és az Egyesült Államoknak. A magyar állam a Szovjetunió elleni háborúban 1941-ben egy hadtesttel, 1942-ben egy hadsereggel és 1943-ban hat megszálló hadosztállyal vett részt, míg a nyugati angolszász hatalmakkal szemben mindvégig csak képletes háborút viselt. 1944. március 19-én — miután Hitler tudomást szerzett Magyarországnak a háborúból való kiválás érdekében folytatott külföldi tárgyalásairól — a náci Wehrmacht megszállta az országot, amelynek élére, Horthy kormányzó tisztségének meghagyásával, németbarát kabinettet neveztek ki. 1944 késő nyarán és őszén Horthy kormányzó, hogy az országot a visszavonuló német s az őket követő szovjet hadsereg pusztításától megmentse, titkos fegyverszüneti tárgyalásokat kezdeményezett a Szövetségesekkel. A tárgyalások 1944. október 12-én Moszkvában végül is eredményre vezettek: J. W. Sztálin és Horthy között létrejött a fegyverszüneti szerződés. Gyakorlati megvalósítására azonban már nem kerülhetett sor. A rosszul előkészített, többszörösen elárult háborúból való kiválási kísérlet 1944. október 15-én teljes kudarccal végződött. Horthy kormányzót, rövid fegyveres összetűzés után, a német SS csapatok védőőrizetbe vették s helyére a hazai fasiszták, a nyilaskeresztesek bevonásával Quisling kormányt állítottak, Szálasi Ferenc vezetésével. A magyar hadsereg, amely az események tétlen szemlélője volt, később legnagyobbrészt felesküdött Szálasira s ha csökkent számban s lelkesedésben is, de tovább kitartott a német oldalon. A szovjet Vörös Hadsereg oldalára csak egy pár magasrangú magyar katonatiszt (mint Miklós Béla vezérezredes, vagy a magyar királyi honvédség vezérkari főnöke, Vörös János vezérezredes), s kevés számú legénységi állományú személy állt át. E tábornokokból és más, demokratikus polgári politikusok bevonásával jött létre Debrecenben az Ideiglenes Nemzeti Kormány.

[2] „Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója", 1944. december 21.

[3] Közli: Paál Jób és Radó Antal: „A debreceni feltámadás", Budapest 1947, 237. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

ruházattal, gépjárművel, vonatanyaggal, egészségügyi anyaggal való felszerelése. Ebben kizárólag a Vörös Hadsereg segítségére voltunk utalva. Március közepéig felszerelési nehézségek miatt nem volt behívható a már időközben toborzott 23.000 fő sem."[4]

Mindezek dacára mégis megindult a munka. Az új hadsereg emberanyaga kis részben önkéntesekből, túlnyomórészben volt hadifoglyokból — kiket a Vörös Hadsereg bocsátott a Honvédelmi Minisztérium rendelkezésére — tevődött össze. A tisztikar összetétele ezzel szemben igen vegyes volt. Amíg a minisztérium a vezető posztokra igyekezett antifasiszta, demokratikus érzelmű tiszteket állítani, addig a csapatoknál — káderek hiányában — e kérdést nem mindig sikerült kielégítően megoldani. Honnan is vehettek volna pár hónap alatt újszellemű és megfelelő számú tiszteket? Hisz, amíg más kelet-európai államok szovjet hadifogságba esett katonáinak Moszkva még az 1942/43-as években lehetőséget nyújtott, hogy a hadifogolytáborokban iskolákat, politikai tanfolyamokat hallgassanak s soraikból később önkéntes hadosztályokat állítsanak fel,[5] addig magyar vonatkozásban e téren semmi sem történt. A tervezett Kossuth-Légió megalakítása is már kezdeti szakaszában megfeneklett. Okát nem tudhatjuk, de gyökere valószínűleg J. V. Sztálinnak Magyarországgal, Keleteurópa nem szláv népével szembeni ellenszenvében keresendő.[6] Mindenesetre érdekesen jellemző, hogy habár a magyar kommunista párt az új honvédség szervezésével kapcsolatos toborzás és propaganda terén szóban és írásban alaposan ki is vette részét, gyakorlati vonalon inkább gátolta, mintsem támogatta e munkát. Így partizáncsoportjait, kádereit — ahelyett, hogy az új hadsereg rendelkezésére bocsátotta volna — külön fegyveres szervezetként tartotta s őket a párt szolgálata érdekében bent az országban használta fel.[7]

1945 márciusában végül is megszerveződött az új nemzeti hadsereg első frontszolgálatra képesített hadosztálya; a debreceni 6. gyaloghadosztály. A hadosztály parancsnoka, Székely László vezérkari ezredes, egységeinek felszerelése hiányában azonban csak egy hónappal később, április közepén tehette meg előkészületeit a hadműveleti területre való elvonulásra. Ekkor már a háború Magyarországon végetért s Tolbuchin marsall 3. Ukrán Frontja Ausztriában harcolt. A hadosztály először közvetlenül a Front parancsnokságának, majd később a 27. szovjet hadseregnek volt alárendelve. De miután sem harci szellemben,[8] sem fegyverzet terén[9], nem felelt meg a korszerű hadviselésnek — a hadosztály ideiglenesen

---

[4] Vitéz Vörös János vezérezredes 1944. április 2-ától 1944. október 15-ig a magyar királyi honvédség vezérkari főnöke volt. A Horthy féle háborúból való kiválási kisérlet kudarca után a Vörös Hadsereg oldalára menekült át. A debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormányban honvédelmi miniszterként szerepelt. Később, lemondása után még rövid ideig a honvéd vezérkar főnöke volt, majd 1945 őszén nyugdíjba vonult. 1949 kora tavaszán az ÁVH fiával együtt letartóztatta s egy titkos perben, összeesküvés vádjával, életfogytiglani fegyházzal sújtották. Az 1956-os forradalom alatt még a gyűjtőfogházban volt, szabadlábra nem került. Bizalmas hírek szerint, még ma is börtönben van, elborult elmével.

[5] Így alakult meg a Szovjetunióban a lengyel „Koscziusko Tádé" hadosztály, a csehszlovák „Jan Ziska" brigád és a román „Tudor Vladimirescu" hadosztály, amely a későbbi harcok során magját képezte e nemzetek antifasiszta hadseregeinek.

[6] Jellemző megnyilvánulása megtalálható Roosevelt és Eden közötti beszélgetésben, amelynek során Eden 1943. március 14-én Washingtonban kijelentette: „he thought Stalin would want to be pretty arbitrary about Hungary, because the Russians did not like the Hungarians". Közli: Sherwood, E: „Roosevelt and Hopkins", New York 1948, 711. l.

[7] Ez történik többek között a Nógrádi partizánegységgel is. A debreceni Néplap c. újság is ilyen esetről számol be, mikor közli, hogy „Magyar őrzászlóalj vette át a szolgálatot a minisztérium mellett. Ez az őrzászlóalj volt partizánokból alakult, akik már Magyarország felszabadításának megkezdése előtt felkészültek a német fasiszták elleni harcra és sokan közülük részt is vettek a német fasiszták elleni harcokban." Közli: „Néplap" (Debrecen) 1945. március 3.

[8] „Ami a hadosztály szellemét illeti, erről nem sok jót mondhatok. Az emberek tudták, hogy miért kell majd harcolniuk, de legnagyobb részük nem ezért volt a hadosztály katonája, hanem azért, mert így elkerülhette az orosz hadifogságot. Nem sok reményem volt rá, hogy ha tényleg harcra kerül majd a sor, hadosztályom dicsőséget fog aratni. Benyomásom az volt, hogy legtöbbje úgy gondolkodott, hogy ha már idáig megúszta a háborút ép bőrrel, akkor a még hátralévő időt szintén ép bőrrel szeretné megúszni. Ez emberileg nagyon is érthető, de harci kedvnek nehezen lehetne nevezni. A fegyelem is gyenge lábon állott, különösképpen a kevés, talán pár száz főnyi toborzottnál, akik az új demokráciáról majdnem, hogy azt gondolták, hogy most ők fognak parancsolni a tiszteknek. Később, a hadműveleti területre való megérkezés után, amikor Tolbuchin marsallnál jelentkeztem, ő megkérdezett a fegyelemre vonatkozóan is, mert szerinte ezen a téren a bolgárokkal nagyon rossz tapasztalataik voltak. Meggyőződésem ellenére megnyugtattam őt, hogy nálunk ezzel nincs baj. Később sikerült a helyzetet némileg javítanom azzal, hogy a megérkező szállítmányoknak beszédeket mondtam, amelyekben említettem azt is, hogy mit mondott Tolbuchin marsall és azt ígértem, hogy ha a fegyelem terén baj lesz valakivel, azt majd átadjuk a Vörös Hadsereg fegyelmező büntető osztagainak, hogy megtanulja, mi a demokratikus fegyelem. Azt hiszem ez elrettentően hatott rájuk . . ."

Részlet Székely László sz. k. (szolgálaton kívüli) tábornok, a 6. gyalogos hadosztály volt parancsnokának a szerzőhöz intézett leveléből.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Eberau és Deutsch-Ehrensdorf körzetében helyőrségi szolgálatot látott el. Ugyanez a sors érte a május elején szintén Ausztriába, Wiener Neustadt környékére irányított jászberényi 1. gyaloghadosztályt is, amely 10.000 főnyi létszámmal, pontosan a német kapituláció napján érkezett ki rendeltetési helyére.

A Magyarországon kívüli fegyveres szolgálat így nem tartott sokáig. Az európai háború közvetlen befejezése után, május 13-án mindkét hadosztály hivatalosan is kilépett a 3. Ukrán Front alárendeltségéből s megindult hazafelé, hol újabb feladatok várták őket.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a magyar néphadsereg történetének első szakasza, a „debreceni korszak" nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A rengeteg szervezési nehézség, az ország kifosztottsága, a lakosság háborús fásultsága, fáradtsága és jövőbeni bizonytalansága[10] — rendkívüli mértékben akadályozta az Ideiglenes Nemzeti Kormány hadseregfelállítási munkáját. Ehhez hozzájárult még az a kétségtelenül lényeges tény is, hogy a hivatalos szovjet szervek, politikai meggondolásokból kiindulva, csak félerővel s igen vontatottan segédkeztek — az ő támogatásuk nélkül egyáltalán létre sem jöhető — új hadsereg felállításánál, felszerelésénél.[11] A végül is hadműveleti területre küldött, de harcba nem vetett két hadosztálynyi erő, ha felvonulásával képletesen be is bizonyította részvételét a Hitler elleni háborúban, gyakorlati eredmény ebből sem az országra, sem a valójában megszületésre váró néphadseregre nem származott.

2. A második szakasz: a demobilizáció és a demoralizáció évei (1945 — 1947)

Az Ausztriából visszatérő két hadosztály s a többi szervezés alatt lévő egység új feladatai nem voltak katonai jellegűek. A fegyverzet nagyrészének leadása,[12] a nagyarányú létszámcsökkentés után a megmaradt alakulatok egyrésze különleges feladatokat (aknaszedést, műszaki munkálatokat) láttak el, másrészük pedig, munkabrigádokként, aktívan bekapcsolódtak az ország újjáépítésébe. Szomorú tényként kell megállapítani, hogy a fiatal magyar köztársaság még e kis létszámú, hozzávetőlegesen nem több, mint 10.000 főnyi hadsereget sem volt képes rendesen ellátni. A legénység a szó szoros értelmében éhezett. A honvéd és a tiszt ruházata a hadifoglyokéhoz volt hasonló.[13] A korrupció, a fegyelmezetlenség szinte

---

[9] „A fegyverzetre vonatkozóan azt mondhatom nagy általánosságban, hogy a gyaloghadosztály rendszeresített fegyverei többé-kevésbé megvoltak, de kézi lőfegyvereken kívül mást, azaz a nehéz gyalogsági fegyvereket, valamint a tüzérséget nem nagyon lehetett volna használni. Géppuskáink megvoltak, de hevederek alig voltak hozzájuk. Ezek nélkül pedig a géppuska, nem géppuska. Aknavetőhöz, páncéltörő ágyúhoz és tüzérségi lövegekhez nem voltak optikai irányzékok és lőtáblázatok. Ezek hiányában pedig csak legfeljebb közvetlen irányzással lehettek volna alkalmazhatók. Lőszerünk alig volt. Pl. a nehéz aknavetőkhöz csak 8-10 akna. Géppisztoly majdnem semmi. Sebkötözőcsomagok egyáltalán nem voltak. Híradó eszköz nagyon gyéren. Nagyon kevés orosz térkép ..."

Részlet Székely László, sz. k. tábornok, a 6. gyalogos hadosztály volt parancsnokának a szerzőhöz intézett leveléből.

[10] Balogh István katolikus plébános, az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnökségi államtitkára így emlékezik meg emlékiratában a szovjet csapatok által „felszabadított" területek lakosságának hangulatáról:

> „ ... Nyomatékosan ki kell emelnem és rá kell mutatnom, milyen beteg állapotokban sínylődött akkor (t.i. 1944/45-ben)... az egész magyar nép. Sem a letargia, sem a fejvesztettség, sem a bizalmatlanság szavak külön-külön nem fejezik ki azt az állapotot, amelyben akkor éltek az emberek. E szavak talán csak együttvéve fejezhetik ki mindazt, ami megbénította az életet és alvajáráshoz tette hasonlóvá ..."

Lásd: Balogh István: „Az első lépések. Emlékeimből." Közli: „Katolikus Szó" (Budapest) 1960. április 3.

[11] Lásd erre vonatkozóan — többek közt — Vörös János vezérezredes személyi naplóját, amelyet kivonatosan közöl Mucs Sándor: „A magyar néphadsereg megszervezése" (Budapest, 1960) c. tanulmánya 37-38 oldalon.

[12] Így pl. az „I. Vasútbiztosító őrzászlóalj" 700 főből álló legénységének mindössze 15-20 Mauser és Manlicher tipusú puskája volt. Ezek a fegyverek is gyűjtésekből származtak. Ilyen körülmények között történtek a vonatkísérések, a vasúti szállítmányok biztosítása, amely nem kevés halálos áldozatot kívánt. Kovács Mihály alezredes, az őrzászlóalj egykori tagja visszaemlékezéseiben különösen a Kisújszállás-Szolnok-Mezőtúr háromszög területe biztosításának eredményességéről ír, mert mint megjegyzi „ezen a területen bujkáltak a frontról lemaradt vagy megszökött (szovjet) harcosok és állítólag a vlaszovisták, akik a magyar huligánokkal együtt szovjet uniformisban veszélyeztették a vonatok utasait."

Kovács Mihály: „Az I. Vasútbiztosító őrzászlóalj története." Közli: „Hadtörténelmi Közlemények" (Budapest) 1960/2. 146-148. l.

[13] Jellemző példaként idézzük egy újoncnak a budapesti Szabad Népben leközölt levelét:

> „Három hete hívtak be bennünket, de még nem kaptunk ruhát. Most adtak ugyan néhányunknak, de ezt nem vehetjük fel, mert csupa tetű... Az elszállásolás is hasonló. Egymás hegyén-hátán fekszünk a földrevetett szalmán,

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

napirenden volt.[14] A legtöbb katonai egység legénysége nem érezte magát másnak, mint hadifogolynak, kiket meghatározatlan időre az országban fogtak munkára.[15] Ehhez jött még az állandó és késhegyre menő pártpolitikai harc, amely, mint a civil életben is szerte az országban, az új hadsereg legénységére és tisztikarára sem maradt hatás nélkül.

A magyar kommunista párt látszólag keveset törődött a hadsereggel. Egyesegyedül csak a nevelő tiszti intézmény bevezetését és a D-tiszteknek (kémelhárító, defenzív tiszteknek) a hadseregben való alkalmazását harcolta ki a koalíciós pártoknál. E posztokra aztán az ő embereit, volt partizánokat, a hadifogolytáborokban jó előre kiválogatott kádereket állíttatott. Ezek a tisztek nyílt kommunista propagandát fejtettek ki a csapatoknál, figyelmen kívül hagyva, sőt egyenesen megszegve ezzel Bartha Albert tábornok, honvédelmi miniszternek 13831/1946-os számú körrendeletét, amely a honvédség egységes *pártpolitikamentes* demokratikus neveléséért szállt síkra.[16] Általában, amíg a demokratikus polgári pártok az új hadsereg korszerű átnevelését, szellemi továbbképzését előadássorozatokkal, széleskörű felvilágosító munkával kívánták — ismételjük: pártpolitika mentesen! — elérni,[17] addig a kommunista párt 1945/1947 között arra törekedett, hogy ha a hadsereget nem is tudja a saját oldalára állítani, legalább semlegesítse, kikapcsolja a hatalomért folytatott harcból. Erre szolgált többek között 1946-ban a honvédegységek kislétszámú határvadászörsökre való feldarabolása, a főváros, Budapest teljes demilitarizálása, a tisztikarban folytatott állandó politikai aknamunka, az egymásra uszítás, zavarkeltés s nem utolsó sorban az állandó zsarolás a Vörös Hadsereg jelenlétével. E politikáról vallotta később Rákosi Mátyás büszkén, hogy:

> „Amíg mindkét kezünk el volt foglalva a munkás- és paraszttömegek megnyerésével, s amíg a kormánykoalíció pártjai parlamenti képviseleteik arányában követelték maguknak a parancsnoki posztokat, addig a honvédség megnyeréséért folyó harcot úgyszólván elnapoltuk. Ezt úgy értük el, hogy megakadályoztuk, hogy a honvédség a fegyverszüneti és a békeszerződésben megengedett létszámot elérje. A honvédség létszáma emiatt a megengedett 65-70 000 helyett 1948-ig csak 12 000 főt tett ki, annak is túlnyomó többsége a határokon kis őrsökre volt szétosztva. Budapesten, ahol az ország

---

39-en egy kis szobában ... Tisztálkodási lehetőségünk nincsen... Élelmezésünk a lehető legrosszabb: reggel 40 dkg. lisztből főznek rántottlevest — só nélkül — az egész század részére..."

Közli: Szabad Nép (Budapest), 1946. február 21. sz. „Negyven deka liszt egy századnak."

[14] Megint csak példaként emeljük ki az 1. Honvéd Műszaki Hadosztálynál levő helyzetet, hol „Az 1. híradó építő zászlóalj 1. századának 89 fő legénységéből 1945. VII 16-án 47 katona volt szökésben, míg a 2. század 90 emberéből 28 távozott el önkényesen alakulatától. Nem túlzott tehát a 2. század parancsnoka, amikor így írt jelentésében:

„A fegyelem a legelképzelhetetlenebb módon alacsony színvonalon áll. Az egység inkább egy munkavállalkozó, rosszul fizetett, elégedetlen kubikusok csoportját adja vissza, mint az új demokratikus hadsereg első egységeit."

Gazsi József: „Dokumentumok a magyar néphadsereg történetéhez. Az 1. Honvéd Műszaki Hadosztály." Közli: „Hadtörténelmi Közlemények" (Budapest) 1961/1. 287. l.

[15] Lásd bővebben: Munk Károly: „A hadsereg helyzete az 1945-ös választások után". Közli: „Hadtörténelmi Közlemények" 1961/1. (Budapest).

[16] Ölvedi Ignác alezredes, aki 1945/48 között nevelő tiszt volt, így emlékezik meg ez időről:

> „... Már említettem, hogy a nevelő tiszti intézmény a Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére jött létre és a párt irányítása alatt működött. A nevelő tisztek kb. 80 százaléka kommunista volt. Ebből következett, hogy a politikai nevelés irányítása a kommunista párt irányelveinek megfelelően történt. Azt a jelszót, hogy a hadseregben nem lehet pártpolitikát folytatni és nem működhetnek pártszervezetek — bármennyire is furcsán hangzik —, de a hadsereg építésének első szakaszában a kommunisták is támogatták. *Ezzel a jelszóval hiúsítottuk meg a kisgazda, a szociáldemokrata stb. pártok létrehozásit és akadályoztuk meg propaganda és agitációs munkájukat.* Más életképes pártszervezet a csapatoknál — mint a kommunista párt —, nem létezett ... A nevelő tiszt tehát már akkor mint a kommunista párt hivatásos funkcionáriusa működött." Ölvedi Ignác: „Visszaemlékezés a néphadsereg 1945/46-os éveire."

Közli: „Hadtörténelmi Közlemények" (Budapest) 1960/1. 185. l.

[17] Ilyen volt például a budapesti honvéd szabadegyetem, amelyen többek között Veres Péter a földreformról, Zsolt Béla a nyugati demokráciáról, dr. Bolgár Elek a Szovjetunió társadalmi és államrendjéről tartott rendszeres előadást. A HM kulturális és oktató osztálya ezzel kapcsolatosan igen helyesen jegyezte meg, hogy:

> „ ... az új honvédség létjogosultsága azon fordul meg, hogy minden tagjában gyökeresen demokratikus szellemet képvisel-e vagy sem és ezen át feltétlenül megbízható pajzsa, kardja és építője lesz-e a fiatal demokráciának vagy sem."

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

politikai sorsa dőlt el, semmiféle katonai helyőrség nem volt, úgyhogy időnként nehezen tudtunk külföldi követek beiktatásánál egy díszszázadot összeállítani."[18]

Az elhanyagolás mértékét azonban ennek ellenére sem kell túlbecsülnünk. Amíg a nevelő tiszti intézményen keresztül a legénységre, ha lassan is, de csak érvényesítette befolyását a kommunista párt, addig a honvédség felső vezető köreiben sikerrel helyezte kulcspozícióba saját embereit. Jóllehet 1945/1948 között a honvédelmi miniszter posztját kommunista nem töltötte be,[19] a határvadászparancsnokság vezetője, a HM nevelésügyi főcsoportfőnökség, a személyügyi főcsoportfőnökség irányítója, sőt az 1945-ben felállított katonapolitikai (kémelhárító) osztály vezetője mind a párt katona káderei sorából kerültek ki.[20] Az 1947-es esztendő több kritikus próba elé állította a hadsereget. Itt volt először is a Magyar Közösség állítólagos „összeesküvés"-e, amely a polgári demokrácia megvalósítását, mindenekelőtt azonban az országnak a szovjet érdekszférából való kimentését tűzte ki célul. A mozgalom vezetőjének, Veress Lajos nyugalmazott vezérezredesnek[21] jó kapcsolatai voltak az új honvédséggel is. Letartóztatása után tehát megindult a tisztogatási hullám a hadseregnél, amely nem kevesebb, mint 93 személy — főleg magasrangú tiszt — lefogását és a honvédségtől való eltávolítását vonta maga után. Bartha tábornok tiltakozása eredménytelen maradt. Az összeesküvéssel vádolt tisztek felett nem egy pártatlan hadbíróság, hanem a kommunista vezetés alatt álló katonapolitikai osztály — amely a letartóztatásokat végezte — ítélkezett. A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet képviselője, Szviridov vezérőrnagy fenyegetésével még annak is elejét vette, hogy Bartha Albert honvédelmi miniszter Pálffy ellen fegyelmi eljárást indíttasson, mivel intézkedéseit a szolgálati út megkerülésével, előljárójának teljes tudta nélkül foganatosította.[22] A miniszteri intervenció csak azt eredményezte, hogy 1947 tavaszától a katonapolitikai osztályt a HM hatásköre alól — egyelőre meghatározott időre — a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet tagozata alá rendelték. E durva, s a HM hatáskörét korlátozó intézkedés elleni tiltakozásul Bartha tábornok benyújtotta pár hónap után lemondását, majd külföldre emigrált.

Nem maradtak hatás nélkül a honvédségre, főleg a tisztikarra a békeszerződés, illetve annak előkészítő munkálatai során kiszivárgó hírek sem. A Magyarország kárára történő határkiigazítások jogosan keltettek haragot a tiszteknél és közhonvédeknél egyaránt. Hiszen úgy tudták, több mint egy éven keresztül úgy magyarázták nekik, hogy a „magyar nép nagy és önzetlen barátja" a Szovjetunió, éppen az Ideiglenes Nemzeti Kormány háborús erőfeszítéseit figyelembe véve, támogatni fogja Párizsban a magyar béketárgyalási delegációnak a határokra vonatkozó javaslatait. Ennek éppen az ellenkezője történt. Molotov külügyminiszter „nyet"-je egycsapásra véget vetett ennek az elgondolásnak. Magyarország határait Jugoszlávia, Csehszlovákia, a Szovjetunió és Románia javára változtatták meg.[23] S az eddig a hazafias vonalat megjátszó nevelő tisztek nyomban felhördültek, amikor pl. az 1. hadosztály egyik őrnagya a tiszti étkezdében a határkérdésről vitatkozva kijelentette: „Hazaárulónak tekintek mindenkit, aki most közvetlen a békeszerződés előtt nem követeli a néprajzi határokat!"[24] Az ilyen és hasonló megnyilvánulások elégnek bizonyultak, hogy valakire már ráüssék a „soviniszta", „nacionalista" jelzőt s a hadseregből való eltávolítását követeljék.[25]

De hasonlóképpen hallgatásra volt ítélve a hadsereg a szlovákiai magyarok 1946/47-es üldözése, kitelepítése idején is. Aki szólni mert, arról a nevelő tisztek mint „fasisztáról", „reakciósról" cikkeztek, felhíva

---

[18] Népi demokráciánk útja, A Magyar Dolgozók Pártja Pártfőiskoláján, 1952. február 29-én tartott előadás; Rákosi Mátyás: „Válogatott beszédek és cikkek", 4. kiadás, Szikra, Budapest 1955, 555. old.

[19] Így az 1945-ös választások után a kisgazdapárti Tombor Jenő tábornok lett a honvédelmi miniszter, majd hirtelen halála után, 1946-ban Bartha Albert tábornok (KGP). Őt váltotta fel e poszton — kommunista nyomásra — 1947 őszén a parasztpárti Veres Péter író, akinek katonai rangja: közhonvéd volt.

[20] Sorrendben: Pállfy György, Beleznay István, Illy Gusztáv s végül újra Pálffy György.

[21] Lásd bővebben: „Fehér Könyv. A magyar köztársaság és demokrácia elleni összeesküvés okmányai." Kiadja a Magyar Tájékoztatásügyi Minisztérium, Budapest 1947.

[22] Lásd erre vonatkozóan bővebben Generalmajor Béla Király: „Honvéds unter Sowjetbefehl, Persönliche Erlebnisse eines hohen ungarischen Offiziers." Közli: Hinter dem Eisernen Vorhang", München 1958, 4. Jahrgang, Heft 5. — 6. l. — A jövőben Király I.-nek idézve.

[23] Lásd részleteiben Ignotus Pál visszaemlékezéseit az 1947-es párizsi békeszerződéssel, annak előkészítő munkálataival kapcsolatosan. Közli: „Népszava" (London) 1962. október 1.

[24] Megjelent: „Első Hadosztály". Az 1. hadosztály nevelő törzsének lapja. Budapest, 1946. évf. 25. szám.

[25] Ugyanott.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

mindjárt a katonapolitikai osztály figyelmét is az esetleges ellenvéleménnyel élőkre. Az eredmény nem is maradt el: az ellenállás mind gyengébb, a terror mind erősebb lett...

1947 szeptember 15-én érvénybe lépett a magyar békeszerződés. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság elhagyta az országot, ahogy a Vörös Hadsereg megszálló csapatainak kivonulása is kezdetét kellett hogy vegye. De az utóbbira nem került sor. Moszkva, azzal az ürüggyel, hogy Ausztria szovjet megszállási övezetébe vezető vasútvonalakat biztosítania kell, továbbra is csapatokat állomásoztatott Magyarországon. Puszta jelenlétükkel a magyar kommunista párt hatalomra törő politikája hathatós támogatásra talált.[26] Hiába volt ezentúl a honvédség demokratikus gondolkodású vezetőinek minden igyekezete a hadsereget a kommunista infiltrációtól megóvni — a kommunista párt, mely eszközeit nem válogatta, erősebbnek bizonyult.

Így történt, hogy amikor a polgári életben eldőlt a lenini „ki kit győz le" kérdése és 1948 nyarán sor került Rákosi Mátyás pártjának nyílt hatalomátvételére, az új magyar hadsereg, a fiatal demokratikus Köztársaság honvédségénél is elkezdődött a teljes szovjet minta szerinti „néphadseregre" való átszervezés korszaka.

3. A harmadik szakasz: a néphadsereg megalakulása, megszervezése és ereje 1948/1956 között

Az eddig teljesen elhanyagolt magyar haderőkiépítés és korszerűsítésének programja, szovjet utasításnak megfelelően, 1948 májusában készült el. A távlati tervek szerint a hadseregnek 1952 év végéig 12 hadosztály, háború esetén 20 hadosztály felett kellett rendelkeznie.[27] Ehhez, első lépésként, 1948 telén 4 gyalogos és 1 páncélos hadosztály felállítását rendelték el, összesen 70.000 főnyi létszámmal. A hadsereg felszereléséről, felfegyverzéséről a Szovjetunió gondoskodott. A szállított gyalogsági fegyverek, ha jó részük a II. Világháború utolsó éveiből is származtak és 20-30%-ban erősen használtak is voltak, egyszerű kezelésükkel, praktikusságukkal megfeleltek a kiképzés követelményeinek.[28] A fegyverekkel együtt kiképzők is jöttek Moszkvából. Ezek feladata nemcsak a hadsereg technikai kiképzésében, hanem politikai átnevelésében is állott. Minden fegyvernem élén ott állt a „szovjet tanácsadó", vagy ahogy a köznyelv mondta, a „TADÓ". Vezetőjük az első években A. J. Prokofjev altábornagy, aki a háború alatt hasonló tisztséget látott el Kínában, Csang Kai-sek tábornoknál. Első fellépésük diplomatikus és megnyerő volt.[29] Azonban megjelenésükkel új szellem költözött be a budapesti Honvédelmi Minisztériumba, amelynek élére 1948 őszén Rákosi egyik legközvetlenebb munkatársát, Farkas Mihályt neveztette ki vezérezredesi rangban.[30]

Farkas Mihály kész tervekkel jött a minisztériumba. Rövid hónapok alatt „megtisztította" a hadsereg felső vezetését a koalíciós pártok embereitől. Helyükbe pártkáderek kerültek, mint Nógrádi Sándor, Bata István, Szabó István, Janza Károly, Szalvai Mihály, Székely Béla, Bercelli Tibor és mások, akik egyik napról a másikra pártfunkcionáriusokból tábornokokká léptek elő.[31] Új, széles alapokon szerveződött meg a tisztkérdés is. A budapesti Kossuth-Akadémia nem bizonyult elégségesnek a megemelt követelmények teljesítéséhez. Az 1949/50-es években gombamódra nőttek ki az újabb és újabb, szakosított tisztképző iskolák,[32] míg a párt arra is gondot fordított, hogy a Szovjetunióból hazatérő hadifogolytisztek közül

---

[26] Rákosi, i.m. 123. l.

[27] Paul Darnoy: „Ungarn als Mitgliedstaat des 'Warschauer Paktsystems'". Köilz: „Wehrkunde" (München) November 1956, 562. l. — A jövőben Darnoy I.-nek idézve.

[28] Király I. — 10. l.

[29] „Prokofjevék fellépése részünkről határozottan kellemes meglepetés volt. Nem parancsolgattak, nem tolakodtak, 'önök a hadsereg vezetői, mi csak tanácsadók vagyunk' — mondották. 'Feladatunk önöknek megmutatni, hogy csináljuk mi ezt otthon, önök vegyék csak azt át tőlünk, melyet hadseregük sajátosságai megengednek."

Király Béla vezérőrnagy közlése a szerzővel.

[30] Farkas Mihály fellépéséről, személyéről kitűnő karcolatot nyújt, Vass Elemér (Aczél Tamás): „Panoptikum. A fiók Napóleon". „Népszava" (London) 1959. március 1. 10. l.

[31] Székely Béla eredetileg parasztpárti volt.

[32] Így a „Dózsa György" lövésztisztiiskola Pécsett, a „Kossuth" tüzértisztiiskola Budapesten, a „Ságvári Endre" hadtáp tisztiiskola Budapesten, a „Rákosi Mátyás" páncélos tisztiiskola Tatán, a „Táncsics Mihály" műszaki tisztiiskola Szentendrén, a „Zalka Máté" híradó tisztiiskola Budapesten, a „Kilián György" légierő-hajózó tisztiiskola Szolnokon, a „Vasvári Pál" légierő-műszaki tisztiiskola Budaőrsön, a „Gábor Áron" tüzérszer tisztiiskola Budapesten és a „Petőfi Sándor" politikai tisztiiskola Budán.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

kiválogassa azokat, akikről úgy gondolta; hasznosak lehetnek a hadsereg technikai fejlesztése terén. Ezeket a tiszteket rövid, pár hónapos „átképzés" után, régi rendfokozatuk meghagyásával csapatszolgálatra osztották be. De a néphadsereg leendő parancsnoki gárdáját valójában a munkásfiatalok és a szegényparasztság köréből toborozták. Az ezzel kapcsolatos propagandának már kezdetben is nagy sikere volt. A Horthy-hadsereg tisztikarának mesterségesen is fenntartott nimbusza még ez idő tájt a magyar tömegeknek élénken emlékezetében élt. A párt éppen ezt a nimbuszt használta ki, amikor azt hirdette toborzó akciója során, hogy a népi demokráciában a munkásság és a szegényparasztság is fel tud emelkedni a katonatiszti gárdába; hogy ez a pálya most már nem a kiváltságosaké, hanem elsősorban a nép fiaié. A kiképzési idő alatt — kezdetben egy esztendő — a tisztjelölteknek lépten-nyomon hangoztatták, hogy a katonatiszti pályához, az ezzel járó kiváltságokhoz, egyedül a kommunista párt bizalmából jutottak, s így minden igyekezetükkel egyedül a pártot kell szolgálniuk. Azt a pártot, amely „az egész dolgozó népet vezeti" és amelynek erőfeszítése nyomán „Hazánk nem rés, hanem erős bástya a békefronton!"

Kezdetben a párt igyekezete meglehetősen sikerrel járt. A katonatiszti egyenruhában feszítő, gyakran alacsony műveltségű tisztek megszédültek a magyar társadalomban számukra hivatalosan kiosztott viszonylag magas pozíciótól. Lassan átformálódott az életük, szűkös munkáskeresetüket vagy még szűkösebb szegényparaszti jövedelmüket, a magasabb katonatiszti fizetés váltotta fel.[33] Korábbi primitív lakásviszonyaik nagy mértékben javultak: a néphadsereg igyekezett tisztjei részére komfortos lakásokról gondoskodni. Megélhetésüket sokfajta más kedvezmény is megkönnyítette: olcsóbb beszerzési lehetőségeik voltak, kulturális igényeik kielégítéséről, szórakoztatásukról ún. tiszti klubokban gondoskodtak. Mindezek azt eredményezték, hogy életmódjuk, magatartásuk kezdett hasonlítani az eléjük elrettentő példaként állított Horthy-hadsereg tisztikarának életmódjához, magatartásához, a kiválasztottak, a kivételezettek magatartásához.

Ez az életmódbeli változás természetesen eltávolította őket attól a munkás- vagy parasztrétegtől, amelyből származtak. Mintha a párt szándékosan is igyekezett volna ezt az elszakadást siettetni: a pártnak janicsárokra volt szüksége, olyanokra, akik alkalomadtán nem a magyar népet, hanem a pártot, azaz a hatalom képviselőit, haszonélvezőit szolgálják.

E közben a kül- és belpolitikában egyaránt gyökeres változások történtek az országban. A szovjet-jugoszláv viszály kirobbanása és annak mélyreható kihatása Magyarországra nézve, meggyorsította a néphadsereg szervezését és mennyiségi felfejlesztését. A béke-hadosztályok számát egyik hónapról a másikra 12-ről 17-re emelték.[34] Ugyancsak kezdetét vette a néphadsereg mélységi szervezetének kiépítése is. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy minden béke-szervezetben megalakult, ütőképes sorhadosztály után további két hadosztály kiképzett emberanyagát kellett rendelkezési tartalékállományba állítani. A tartalékhadosztályoknak a mozgósítás 6-ik, illetve 10-ik napján az előkészített és tárolt fegyverzettel, felszereléssel menetkész állapotban kellett lenniük. A hivatásos tisztképzéssel párhuzamosan megkezdődött tehát a tartalékos tiszti, tiszthelyettesi képzés, amelyhez a káderek egyrészt az üzemi munkásság, pártbürokrácia, másrészt az egyetemi és főiskolai hallgatók köréből vették.[35] A kiképzés általában 3-6

---

[33] Találóan jegyezte meg ezzel kapcsolatban Szondi József alezredes a Forradalom bukása után, a Néphadsereg helyzetét elemezve:

> „ . . . Néphadseregünk tisztjei zömében a munkások és a dolgozó parasztság gyermekei. Nagy százalékban önként kerültek a hadsereg kötelékébe 1946-tól 1951-ig. Abban az időben politikai életünk napról napra szilárdult, gazdasági fejlődésünk érezhető volt, forintunk stabil és pártunk egysége szilárd volt. Jöttünk a párt hívó szavára, nem nézve anyagi előnyöket, addigi pályafutásunkat, előttünk álló lehetőségeket, mert a proletárdiktatúra állama a nép hadseregét, a néphatalom biztosítóját szervezte. Voltak-e ebben az időben anyagi előnyei a hadsereg tisztikarának? *Igen, zömének voltak.* Csak egy példát említek. 1949-ben egy községi kisegítő havi 250 forint fizetést kapott, egy tanító pedig 400 forintot. Ezzel egyidőben nekem, mint tanfolyam hallgatónak 800, majd mind felavatott tisztnek 1200 forint fizetésem volt. Tehát politikai meggyőződésünk, viszonylagos áldozatvállalásunk találkozott az anyagi téren tapasztalt megbecsüléssel. Akkoriban nem volt lakásprobléma, nem féltünk a leszereltetéstől, az évenkénti áthelyezéstől..."

Szondi József: „Hozzászólás a 'Néhány szó a Magyar Néphadseres bomlásának okairól' című cikkhez." Közli: „Honvéd Újság" (Budapest) 1957. február 12. 2. l.

[34] Darnoy I. — 562. l.

[35] Lásd részleteiben: Darnoy Pál: „Tartalékos tiszti kiképzés a magyar néphadseregben". Közli: „Hadak Útján" (München) 1955/4.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

hónapig tartott, de a tanfolyam elvégzése után csak olyanokat avattak tartalékos tisztekké, akiket politikai szempontból megbízhatónak tartottak.[36]

Általában: az 1949/51 évek a fokozott éberség jegyében múltak el. A nyugati határon ekkor épült meg a „vasfüggöny",[37] vagy hivatalos nyelven „a műszaki zár", míg a déli határon ez időben vette kezdetét egy nagyarányú erődrendszer kiépítése, amely — szemtanúk állítása szerint — mélységi tagozásával, földalatti bunker-rendszerével sok tekintetben a francia Maginot-vonallal volt összehasonlítható.[38] A hadsereg, már hivatalosan sem „honvédség", hanem „néphadsereg" politikai-erkölcsi nevelését a teljesen szovjet mintára létrehozott politikai tiszti intézmény látta el, amely a D-tiszti intézmény meghagyásával,[39] a legfelsőbb parancsnokságtól kezdetben egészen a szakaszig, ki lett építve. A politikai tiszt, az új szolgálati szabályzat szerint, a parancsnok helyettese, de nem alárendeltje, hanem *mellérendeltje* volt. Tudta és beleegyezése nélkül a parancsnoknak nem volt intézkedési joga. A szovjet „TADOK" rendszere is mind jobban kiépült. Már nemcsak a Honvédelmi Minisztériumban, akadémiákon, de egészen a hadosztályokig szovjet tisztek felügyelete és ellenőrzése mellett folyt a kiképzés.

Az 1949/50-es esztendő a nagy tisztogatások esztendeje is volt. Amíg a polgári életben a kommunista Rajkot és társait „titóizmussal" vádolva, bíróság elé állították, halálra ítélték és kivégezték, addig Farkas Mihály is gondoskodott róla, hogy a hadseregben is sor kerüljön egy magyar „Tuhacsevszkij-perre", a „Tábornokok perére." Az első áldozat Pálffy György altábornagy, Farkas Mihály vezérezredes helyettese volt. Letartóztatása, amely 1949 nyarán egy balatoni üdülőhelyen, egy mozielőadás kellős közepén történt, mindenkit meglepett. Pálffy, jóllehet kommunista volt, a „nagy politikával" soha sem foglalkozott. Mindig is végrehajtva a párt utasításait, csak a szakmájának, katonai mesterségének élt. Még Rajk László ismeretségi köréhez sem tartozott. Ennek ellenére ügyét Rajkkal és társaival kötötték össze s három más társával, titkos tárgyaláson halálra ítélve, 1949 október 24-én kötél által kivégezték.[40] A kivégzésről — Rákosi utasítására — film készült, melyet (miként Hitler tette azt volt a „július 20"-összeesküvők felakasztásánál) a HM magasrangú parancsnokai előtt „elrettentő például" többször is levetítettek.[41]

De a Pálffy-per csak bevezetője volt a néphadsereg tábornoki karában lefolytatandó nagy tisztogatásnak. 1950 tavaszán Farkas nem kevesebb, mint nyolc tábornokot és vezérkari tisztet fogatott le és ítéltetett zárt hadbírósági tárgyaláson halálra, jóllehet az áldozatok valamennyien ártatlanok voltak az ellenük emelt vádakban.[42] A kivégzésekkel együtt megkezdődött a polgári származású, „megbízhatatlannak" minősített tisztek, parancsnokok elbocsájtása, leszerelése a hadseregből, sőt bebörtönzése is. Ennek eredményeként jelentette Farkas Mihály az MDP II. Pártkongresszusán, 1951-ben, hogy „amíg 1949. január 1-én a magyar hadsereg tábornokai között egy munkás és parasztszármazású sem volt, addig 1951 év végére a magyar néphadsereg tábornoki kara 68%-ban munkás és parasztszármazású káder."[43]

Az 1951-es esztendő a néphadsereg szovjetizálásának beteljesülését hozta meg. A régi, hagyományos magyar egyenruhákat felváltották a szovjet formaruhák: az orosz zubbony; a gimnasztorka, a bugyos lovagló nadrág, a bugyonij nadrág, a sapka; a pilotka. A tiszti váll-lap bevezetése, a „pagony" is a szovjet majmolást

---

[36] Ha ehhez hozzávesszük, hogy ezekben az években a magyarországi egyetemekre, főiskolákra nemhogy „osztályidegent", de még „egyéb" származásúakat sem nagyon vettek fel, felmérhetjük valójában mennyire alaposan átszűrték azokat, akiket tart. tiszti rendfokozattal láttak el.

[37] A „vasfüggöny" építése a nyugati határon 1949 októberében indult meg. Lásd: „Neue Zürcher Zeitung", 1949. okt. 20. sz. (déli kiadás).

[38] A. K. honvédtiszt közlése a szerzővel. Megjegyzendő, hogy 1955 után, midőn a Szovjetunió kibékült Jugoszláviával, szovjet parancsra az egész déli erődrendszert fel kellett számolni, a bunkereket, földalatti folyosókat felrobbantani, illetve megszüntetni. Hogy az erődrendszer kiépítése, majd lerombolása mibe került a magyar népgazdaságnak — arról még a jövőben egyszer írni kell.

[39] A D-tisztek közvetlenül az ÁVH-nak voltak alárendelve, kilétükről még maga az illető egység parancsnoka sem tudott.

[40] Pálffyval együtt végezték ki Németh vezérkari ezredest, Korondy rendőrezredest, Horváth Ottó rendőrezredest. A kivégzések egyenes okát nem tudjuk. Valószínű, hogy Pálffyék fizikai likvidálása Rákosiék számára „megelőző rendszabály" volt: hisz a moszkovita csoporton kívül őbelőle és környezetéből nőhetett volna esetleg ki egy pártellenzék. Ezért kellett tehát pusztulnia!

[41] I. Klára, egykori polgári beosztott a HM-ben, közlése a szerzővel.

[42] Névszerint: Sólyom László, Kuthy László, Révay Kálmán, Illy Gusztáv, Merényi Gusztáv, Pórffy György, Beleznay István tábornokok és Lőrincz ezredes. Esetükről lásd bővebben: Generalmajor Béla Király: „Honveds unter Sowjetbefehl, Teil II: Die Rolle der ungarischen Armee im Volksaufstand". Közli: „Hinter dem Eisernen Vorhang", München 1958, IV. Jahrgang, Heft 7. 14. p. — Jövőben Király II.-nek idézve.

[43] „A Magyar Dolgozók Pártja II. Pártkongresszusa", Budapest 1951, Farkas Mihály vezérezredes felszólalása.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

szolgálta.[44] Megszűnt a „bajtárs" elnevezés, az „elvtárs" szó lépett helyébe. Ugyanúgy már nem „honvéd" volt a bevonuló katona, hanem — szintén szovjet mintára — „harcos", vagy „lövész"[45]. Nincs többé magyar szolgálati vagy harcászati szabályzat — mindez az orosz nyelvű szószerinti és szolgai fordítása. A szovjet „TADOK", kiknek új vezetője I. V. Bojko vezérőrnagy, kíméletlenül és a legotrombább módon hajszolták keresztül a néphadsereg teljes szovjetizálását.[46] A bevonuló újoncokat politikailag szelektálták, kopaszra nyírták s az állandó ellenőrzés megkönnyítése érdekében — moszkvai szokások szerint — hatalmas, 200 személyt befogadó hálótermekbe helyezték őket.[47]

A budapesti kitelepítések, az „osztályidegeneknek" vidékre való deportációja során bevezették a néphadseregben a munkaszolgálatot. Ezek az alakulatok, melyeket hivatalosan C-alakulatoknak neveztek, a kulákoknak minősített falusi fiatalokból, iparosok, kereskedők, nagytőkések, földbirtokosok, katonatisztek, arisztokraták és a politikai perekben elítéltek gyermekeiből tevődtek össze, valamint azokból az ifjakból, akik 20. életévük előtt valamilyen állítólagos politikai bűntényt követtek el. Ebbe a kategóriába tartoztak többek között a tiltott határátlépés megkísérlői, vagy akik hosszabb-rövidebb időt töltöttek nyugati államokban. Ezeknek katonai kiképzése a fegyvernélküli, alaki kiképzésben merült ki. Két éves szolgálatukat nagy állami, főleg katonai jellegű építkezéseken, később bányákban, mint fizikai segédmunkások teljesítették. Létszámuk erősen ingadozott, 1953 első felében azonban számuk meghaladta a 20.000 főt.[48]

1953 nyara, Nagy Imre kormányprogramja a néphadsereg számára is vízválasztónak számíthat. Farkas Mihályt, kit közben vezérezredesből hadseregtábornokká léptettek elő, egyik napról a másikra leváltották honvédelmi miniszteri tisztéről, beosztottainak nem kis örömére.[49] Helyébe Bata István altábornagy, egy könnyen puhítható, pártkáder került. A szovjet „tanácsadók" száma is megcsappant. Oka ennek egyrészt Moszkva új politikájában, másrészt a néphadsereg felső parancsnoki karának más alapokra fektetett kiképzésében kereshető. Ezentúl a magyar hadsereg felső vezetőit, a tábornoki kar jórészét a Szovjetunióban, az ottani hadiakadémiákon képezték ki, illetve ott kaptak az új haditechnikából továbbképzést. Ugyanakkor Budapesten két új katonai akadémia felállítására, kibővítésére, került a sor: a vezérkari tiszteket képző „Zrínyi"-re és a katonai pártapparátust felső fokon kiképző „Sztálin Katonapolitikai Akadémiá"-ra. Mindkét helyen a párttagság és az orosz nyelv tudása kötelező volt.

Dacára a Sztálin halálával a világpolitikában beállott nagyfokú enyhülésnek — a jugoszláv-szovjet viszony rendezése, a koreai háború befejezése — a néphadsereg mennyiségi és technikai felfejlesztése tovább folytatódott. 1954/55-ben a földi haderő négy hadtestre tagozódott, egyenként 3-3 hadosztállyal, amelyek közül a mechanizált hadtest 1 páncélos és 1 mechanizált, a 3 lövészhadtest pedig 3-3, összesen 9 lövészhadosztályt foglalt magában.[50] A seregtestek közül egy lövészhadtest a Dunántúlon, (Hadtest

---

[44] Ide kívánkozik az anekdota: Amikor Farkas Mihály először szemlélte meg a magyar Néphadsereg szovjet egyenruhába bújtatott egységeit, nem állta meg, hogy oda ne szóljon a mellette álló és e parádéért felelős Király ezredesnek: „Mondja, nem valószínű, hogy a díszszemle után a nézők felteszik majd maguknak a kérdést: 'Jó, jó, a szovjet csapatok tetszettek, de hol maradnak a mi katonáink?'

[45] Ennek megértéséhez hozzátartozik annak ismerete, hogy a „honvéd" szó a magyar népben az 1848/49-es szabadságharc óta szent hagyománnyá merevült. Megjegyezendő csak, hogy a népi demokrácia éveiben a „honvéd" szó annyira eltűnt a hivatalos közhasználatból, hogy kizárólag a „Honvéd Sport Intézet" és a „Honvéd Kórház" viselte ezt nevében.

[46] A szovjet „tanácsadók" száma 1953-ban kulminált. Így pl. a budapesti „Zrínyi" Akadémián a szovjet „TADO" törzs egy tábornokból, egy politikai tisztből és 13 ezredesből állt. (Lásd Király I.—12. p.)

[47] Külön említést érdemelnek az első ötéves terv keretében végrehajtott laktanyaépítkezés méretei. A II. Világháború végén a zászlóalj, vagy osztály befogadására alkalmas laktanyák száma (a határőrség beszámításával) 176 volt. 1949/1954 között mintegy 155 új laktanyaépületet emeltek. Mindez azokban az években, amikor Budapesten és az ország többi városában minimális számú lakás épült!

[48] Lásd erről bővebben: K. G. (Kocsis Gábor): „Munkaszolgálat a Néphadseregben", Közli: „Nemzetőr" (München) 1957. II. évf. 9. és 14. szám.

[49] Farkas Mihály leváltásának okáról sok mende-monda volt forgalomban Budapesten. Egyesek szerint Rákosi Farkast is szívesen likvidálta volna (mint „imperialista kémet", vagy „titoistát") Rajk után, tartva attól, hogy a honvédelmi miniszter a fejére nő. Ezzel is példaképét, Sztálint követte, aki soha sem engedte meg, hogy generálisai túl népszerűek legyenek, vagy túlontúl is előtérbe helyeződjenek. Sztálinnak ezzel kapcsolatban kedvenc mondása volt: hogy „minálunk nem lesz soha még egyszer egy Russkij-tábornok!" (Russkij tábornok volt 1917-ben annak az Északi Frontnak a parancsnoka, aki katonáival Szt. Pétervárra masírozva, leköszönésre kényszerítette II. Miklós cárt).

[50] A magyar néphadsereg páncélosainak száma 1955 végén 620 darabra becsülhető. Ebből 500 darab a II. világháborús T-34/85-ös típusú, 120 a középnehéz J. V. Sztálin-II típusú. Nehéz rohamlövegek (Typ SU-152) főleg a páncélos, illetve mechanikus hadosztályoknál találhatók. Lásd bővebben Darnoy I. — 562. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

parancsnokság: Székesfehérvár), egy lövészhadtest a Duna-Tisza közén, (Hdt. pkság: Kecskemét) egy a Tiszántúlon, (Hdt. pkság: Debrecen) míg a mechanizált hadtest az ország északi iparvidékén (Hdt. pkság: Hatvan), nagyjában Tata-Szolnok vonalától északra nyert elhelyezést. Ezenkívül ide számíthatók még a Honvédelmi Minisztérium alá tartozó „hadsereg közvetlen egységek": 2 önálló tüzér hadosztály, 2 műszaki brigád, 1 műszaki hadosztály és 1 híradó hadosztály, amely utóbbi egyben kiképzési célokat szolgált. Lényegében a földi erőhöz számítható az államvédelmi határőrség („zöld ÁVH" — a népnyelven, mivel tányérsapkájuk zöldszegélyű) 15.000 főnyi létszámmal, 11 határkerületi sávba felosztva.

Az ország légvédelmét 9 önálló légvédelmi hadosztály volt hivatva ellátni. Löveganyaguk nagyrészt még a második világháborús szovjet mintájú felszerelésből származott.[51]

A magyar néphadsereg csak harcászati légierővel rendelkezett, amely 3 hadosztályra tagozódva az ország különböző repülőterein volt szétosztva. Később 1956 elején a hadosztályok száma lecsökkent kettőre s felszerelésük a szovjet mintájú MIG-15-ös léglökéses gépekből állott. A modernebb, MIG-17-es gépekkel csak mutatványszámban rendelkeztek a hadosztályok.[52]

1955 május 14-én, közvetlenül az Osztrák Államszerződés megkötése előtt, a Lengyel Népköztársaság fővárosában a Szovjetunió kezdeményezésével és vezetésével a kelet-európai népidemokráciák egy katonai szövetséget, a Varsóról elnevezett „védelmi szövetséget" hoztak létre. E katonai szövetség tagállamai kötelezettséget vállaltak, hogy saját hadseregük technikai korszerűsítése és átszervezése mellett, 1957 őszéig bizonyos meghatározott haderőrészeket bocsátanak a „Varsói Védelmi Szövetség" egyesített vezérkara szovjet főparancsnokának, Konyev marsallnak rendelkezésére. A magyar néphadseregnek e tervek szerint 2 gépesített (mechanizált) hadosztályt, 2 harcrepülő csoportot és 1 hadtesttörzset kellett volna kiállítania.[53] E kontingens 1957 őszétől már nem magyar vezetés mellett, hanem Konyev marsallnak közvetlenül alárendelve, az ország területén kívül, Csehszlovákiában és Romániában teljesített volna szolgálatot. Ezzel egyidejűleg csehszlovák és román hadosztályok állomásoztak volna — szintén a Varsói Szerződés értelmében — Magyarországon. Ezek a „nemzetközi katonai egységek" szovjet parancsnokság alatt, a legkorszerűbb fegyverekkel — ideértve az atomfegyvereket is — felszerelve magját alkották volna a jövő, a nemzetek felett álló, szovjet vezetésű „keleti blokk" hadseregnek.[54] Mindeddig a népidemokráciák hadseregének felszerelése és kiképzése valójában a II. Világháború utolsó éveinek szintjén mozgott.

Az új irányelvek szerinti átszervezési munkák Magyarországon számtalan problémát vetettek fel. Kiderült hirtelen, hogy az évek során mesterségesen felduzzasztott néphadsereg egy része — részint nem tudva lépést tartani az új haditechnika követelményeivel, részint egyszerű racionalizálás miatt — feleslegessé vált. Így 1955 őszén 20.000 embert, közülük számos aktív tisztet, 1956 nyarán újabb 15.000-et bocsájtottak el a hadseregből anélkül, hogy róluk megfelelő formában gondoskodás történt volna.[55] Miként ezekben az esztendőkben a polgári életben, úgy a néphadsereg felső vezetése sem volt képes a hadsereg tisztikara túlnyomó részének, a beosztott és a csapattiszteknek erkölcsi, gazdasági és nem utolsósorban politikai helyzetét a valóságnak megfelelően felmérni.

---

[51] A légvédelmi tüzérhadosztájyok központjai Budapesten, Veszprémben, Sztálinvárosban (Dunaújváros) és Miskolcon voltak. Ezek szervezete nem volt egységes. Így pl. a budapesti honilégvédelmi tűzér-hadosztálynak 288 lövege volt (85 mm. kaliber), míg a veszprémi hadosztálynak csak 114. A 85 mm-es lövegeket 37 mm-es légvédelmi lövegek egészítették még ki a hadosztályokon belül.

„Légierő és honilégvédelem". Szerkesztői cikk a „Nemzetőr" (München) 1957. május 15-i számban.

[52] Az első vadászrepülő hadosztály parancsnokság Kecskeméten, a második Taszáron volt. Feladatuk nagyjából a következő volt: a taszári repülő hadosztály a Dunántúl balatoni tengelyétől délre eső légtér védelmét volt hivatva ellátni, míg a kecskeméti hadosztály légterének súlya a Duna-Tisza közére és a Tiszántúl északi sarkára esett. A fontosabb repülőterek: Kecskemét, Kiskunlacháza, Kunmadaras, Sármellék, Taszár, Zalaszentiván. Az ország légterének többi része súllyal a szovjet és csehszlovák légierő védelme alá került, amely hozzávetőlegesen 3 vadászrepülő hadosztálynyi erőt állított e cél érdekébe.

L. m. f.

[53] „Az új magyar néphadsereg", közli: „Hadak Útján", (München) 1959. október, 14. l.

[54] L. m. f.

[55] A leszerelésre kerülők nagyrésze érthetően nem volt képes helyét újra a polgári életben megtalálni. Egyrészük, mivel fiatalon, 19-20 évesen vonult be a hadsereghez, még szakképzettséggel sem rendelkezett. A hathetes végkielégítés hamar elfogyott s a leszereltek mint építkezési segédmunkások, vagy mint bányászok voltak kénytelenek kenyerüket megkeresni. 1955 telén a szerző saját szemével látott váll-lap nélküli tiszti öltönyben leszerelt tisztet hólapátoló munkásként. Egy másik forrás (Juhász főhadnagy közlése a szerzővel), egy leszerelt századosról tudósít, aki paraszti származású lévén, állást nem találva, hazament falujába — kanásznak!

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Hogy valójában, az igazságnak megfelelően, hogyan festett a helyzet a csapatoknál, arról tanúskodjanak elsősorban azok, akik ezt maguk átélték. Véleményük egy részét 1957 legelején a Kádár-kormány még ki merte nyomatni és mi — jobb, vádlóbb dokumentációt keresve sem találva — ebből idézünk egy csokorravalót.

Kezdjük talán a csapattisztek anyagi problémájánál. Mint már más helyen említettük, az 1948/49-es években a tiszti fizetés biztos megélhetést nyújtott nemcsak élvezőjének, hanem családjának is. Nem úgy azonban később, főleg 1951 után, mikor a forint értékének rohamos csökkenésével, a tisztikar életszínvonala is a minimumra csökkent.[56] Hajdú József főhadnagy írja:

„ ... Aki kint élt a csapattisztek között, láthatta, hogy nagyon sokan súlyos anyagi gondokkal küzdöttek. Egy szakaszparancsnok vagy különösen egy század vagy zászlóalj technikai tiszt sokszor a polgári életben többet keresett, mint a tiszti iskola elvégzése után. Ugyanakkor éjjel-nappal dolgoznia kellett a hadseregben, hogy feladatát maradéktalanul elláthassa ... Egyáltalán nem frázis az a marxista tétel, hogy 'a lét határozza meg a tudatot'. Ha a tisztikarnak jobban biztosítjuk az élet fenntartásához szükséges anyagi eszközöket, mint eddig, minden bizonnyal jobban is lehet rájuk számítani minden körülmény között... "[57]

Szondi József alezredes tovább megy:

,, ... A 'nadrágszíj-húzó politika' odáig juttatta hadseregünk tisztikarát, hogy a leglehetetlenebb lakásviszonyokat is kénytelen volt elviselni. Előfordult olyan eset, amikor egy háromszobás lakásban három tiszti család lakott, egy konyha, egy WC, egy fürdőszoba közös használatával. Normálisnak számított és egyes helyőrségekben parancsban rögzítették a tiszti családok összeköltöztetését. A fiatal nős, különösen a gyermekes tisztek zöme megélhetési problémákkal küzdött. Igen sok áthelyezési kérelem ebből adódott. Közelebb igyekeztek kerülni a szülőkhöz, rokonokhoz, hogy krumplit, almát, húsféléket kapjanak ajándékba, vagy jutányosabb áron a megélhetés biztosításához.[58]

Igen sok esetben a tisztet otthon is csalódás érte. Nem egyszer felsepert padlást, kiürített hombárt talált szülei házánál is. A hadsereg tisztikara akarva, akaratlanul tudomásul vette, hogy szavaink és tetteink nem egyeznek. Jólétről beszéltünk és megélhetési gondokkal küzdöttünk.[59] Tisztjeink megbecsüléséről beszéltünk és a felső rétegektől eltekintve ez egyáltalán nem érződött. Határozott létbizonytalanság uralkodott a hadseregben. Senki sem tudhatta mire fekszik, mire kél. Évekig nem volt tiszti törvény, a tisztek életlehetősége, pályafutása minden törvényes formák mellőzésével ki volt szolgáltatva egyes emberek kénye-kedvének. A fluktuáció olyan nagy méreteket öltött, hogy a létbizonytalanságot még a politikailag és szakmailag legképzettebb tisztekben is állandóan fenntartotta. Állandó ellentétként kaptuk a politikai szólamokat: 'Pártunk soha nem volt olyan egységes mint ma', 'Országunk nem rés, hanem erős bástya a béke frontján', 'Legfőbb feladatunk a hadsereg minden irányú fejlesztése és technikával való ellátása.' Valójában pedig ott tartottunk, hogy a nagy megbecsülés mellett tisztjeink társadalmi helyzete ma sem tisztázott. Az új értelmiség rétegeként emlegetnek bennünket, de születendő gyermekeink származása 'ht. katona', amit úgy is kifejezhetünk, hogy 'egyéb'. Tisztjeink

[56] A tisztikar fizetése rendfokozat és beosztás alapján volt megszabva. A beosztás után járó illetmény mindig magasabb volt, mint a rendfokozat utáni alapilletmény. Egy zászlóaljparancsnok őrnagy 1956 előtt kb. 1600 forint, egy századparancsnok hadnagy 1400 forint, egy szakaszvezető hadnagy 1200/1300 forint összilletményt kapott átlagosan havonta, ami utóbbi kettőnél egy jobb szakmunkás átlagkeresetének felelt meg. A főtisztek fizetése így alakult: alezredes (1930 Ft), ezredes (2500-3000 Ft), vezérőrnagy (3700 Ft), altábornagy (4200 Ft), vezérezredes (5500 Ft).

[57] Hajdú József főhadnagy: „Hozzászólás a 'Néhány szó a Magyar Néphadsereg bomlásának okairól' című cikkhez." Közli: „Honvéd Újság" (Budapest) 1957. febr. 27. 3. l.

[58] Akik meg ezt — vidéki szülők híjában — nem tehették, bármilyen szomorú is e tény, „eltávozásokért", „szabadságlevelekért" élelmiszert vagy pénzt fogadtak el beosztott honvédeiktől. E sorok írója példával is tud élni: 1956 nyarán a budapesti PF. 1222 zászlóalj egyik tisztje, többgyermekes családapa, vasárnap az egész szakasznak eltávozást adott, csak azért, hogy a szakasz déli ebédjének húsadagját családja részére összeszedhesse. Ezt a tisztet kétség nélkül a kényszer vitte erre rá: 1300 Ft fizetésből képtelen volt ötödmagával megélni!

[59] Sok tiszt a szolgálat után éjszakai munkát vállalt: zsákot hordott vagy havat lapátolt.

Juhász főhadnagy közlése a szerzővel.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

tanulási és művelődési lehetősége szinte nullára csökkent. Csapattisztjeink zöme szabadidővel alig rendelkezett..."[60]

A hivatástudattal, a tekintély kérdésével is sok baj volt. A protekciós rendszer is súlyos károkat okozott.

„ ... 1950 óta egyre nagyobb számban kerültek a tiszti iskolára olyan fiatalok, akik nem érezték hivatásuknak a katonai szolgálatot, akiknek képességei nem érték el azt a színvonalat, amit a tiszti beosztás megkövetel" — írja Bottyán János főhadnagy — „Ezenkívül felelőtlen ígérgetéssel az iskolák elvégzése után azonnal magasabb beosztásba való javaslatokkal, a rendfokozatok lejáratásával is sok hibát követtek el az iskolák és a személyügyi szervek. Avatás előtt megkérdezték a végző növendékeket, hogy hova akarnak menni, és amikor megkapták a beosztásukat, sok esetben az ellenkező helyre kerültek, mint ahová kérték. Az iskoláról kikerült fiatal tiszteket századparancsnoki, előadói, sőt nem egyet még magasabb beosztásba is helyeztek, s emiatt egyes tisztek lenézték, semmibe értékelték a szakaszparancsnoki beosztást. Az egyik évfolyamból például kiválogatták a legjobb előmenetelő növendékeket és idő előtt felavatták őket alhadnaggyá. Azok viszont, akik gyengébb előmenetelt tanúsítottak és szeptemberben avatták őket, hadnagyok lettek...

A növendékek nagyrészének fogalma sem volt a csapatéletről, a tiszti feladatokról, mivel az iskolai kiképzés főleg elméleti tantárgyakra szorítkozott... Az állandó szervezés következtében sok tiszt magasabb beosztásba került, mint azt képessége, tapasztalata megengedte volna. Munkájában kevés támogatást, annál több szempontot, utasítást és ledorongolást kapott felülről. Sok esetben előfordult, hogy a parancsnokok nem úgy foglalkoztak beosztottjukkal, ahogy azt egy népi hadsereg szelleme megkívánta volna. Nem növelték a tisztek tekintélyét az olyan esetek, amikor például az egyik folyamátkelési gyakorlaton Farkas Mihály volt honvédelmi miniszter letépte az egyik tiszt vállapját és egy szakaszvezető vállaira rakta. Az sem szilárdította a fegyelmet, amikor tiszteket, tiszthelyetteseket beosztottjaik előtt vontak felelősségre ...

Nem szilárdította a fegyelmet a hosszú és értelmetlen táborozás sem,[61] ami miatt a tisztek és tiszthelyettesek sokáig távol éltek családjaiktól..."[62]

A H. M. által oly kedvelt évről-évre való átszervezések „eredményességéről" is olvashatunk:

„ ... Az évről-évre történő átszervezések (különösen az utóbbi három-négy évben) is szerencsétlenek voltak. A létszámcsökkentés indokolt volt, de *nem oldotta meg azokat a kérdéseket, amelyek miatt végrehajtották:* (Kiemelés tőlem G. P.) a minőségi javulást, a tisztek beosztásának, anyagi helyzetének megszilárdítását. Sok tiszt minden évben más beosztásba és más állomáshelyre került. Sokan a fejlődés ellenére évről-évre alacsonyabb beosztásba kerültek, ami sem politikai sem fegyelmi szempontból nem vezetett jóra ... "[63]

A katonai felső vezetésben a beosztottakkal szemben megmutatkozó és eluralkodó bizalmatlanságról, (ami egyébként nemcsak a néphadseregben, de a polgári életben is ez évek sajátossága volt) az önállótlanságra való nevelésről, a bürokráciáról beszél Szondi alezredes, mikor így ír:

„ ... Sajnos azonban nemcsak az alakulatoknál mutatkoztak hibák. Az elmúlt években a hadsereg felső vezetése a bürokrácia melegágyává vált. A hadtörténelemben valószínűen egyedülállóan odáig jutottunk, hogy még a századgyakorlatok formáját, végrehajtási módját és idejét is a minisztérium szabta meg. Ez a beteges bizalmatlanság, az alárendeltek tudásának mélységes lebecsülése, a kezdeményezőképesség teljes elaltatása hólabdaként gurult és temetett el minden rendű és rangú parancsnokunkat. Milliós értékekkel foglalkozó és azért anyagilag is felelős parancsnokaink nem

[60] Szondi, i.m.

[61] A csapatok, illetve alegységek a szovjet kiképzés szerint kora-tavasztól késő őszig a szabadban táboroztak, a laktanyákban csak télen tartózkodtak.

[62] Szondi, i.m.

[63] Bottyán István főhadnagy: „Hozzászólás a 'Néhány szó a Magyar Néphadsereg bomlásának okairól' című cikkhez". Közli: „Honvéd Újság" (Budapest) 1957. február 22. 4. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

költhettek el ötven forintot felsőbb szerv engedélye nélkül. Felelős parancsnokok nem iktathattak be önállóan még egy karbantartási napot sem...

Kitört a hadseregben a papírháború. Mindenre, mindenért, mindenhol a papír dominált. Szép papírmunka — biztos siker. Pozícióféltés, székhez való ragaszkodás eredményeképpen megindult a 'rózsás' jelentések áradata. Sok-sok becsületes munka, sok szép elért eredmény vált a 'rózsás' jelentések között szürke teljesítménnyé, említésre sem méltó eseménnyé. Az aktagyártók mohósága nem ismert határt. Nekik a rossz is jó volt és a jó is csak jó volt... 'Megvalósítottuk' a titoktartás oly fokát, hogy rendkívüli helyzetben követendő eljárásokat, a megvédendő objektumokat a végrehajtásra kijelölt parancsnok sem ismerte. Alsó beosztású parancsnok véleményére pedig a 'csalhatatlan' felső vezetés nemigen volt kíváncsi ...[64]

És a politikai-erkölcsi nevelés? A néphadsereg sokat emlegetett politikai ereje? Szondi József alezredes e vonatkozásban sem tesz lakatot szájára:

„ ... Feltétlenül meg kell vizsgálnunk a kommunisták sokat emlegetett egységét. Mit takart nálunk ez a látszólagos egység?

A hallgatást, a véleménynélküli tudomásulvételt vezetőink egyszerűen beleegyezésnek tekintették. A felső politikai vezetés évek óta olyan pártéletet diktált, amelyben nem nyílt lehetőség vitákra. A pártszervezetek sok helyen a parancsnok és politikai helyettesek eszközévé váltak. Ugyanakkor szavazógépül szolgáltak a felsőbb utasítások és az elöljárók által sugalmazott feladatok elfogadtatására.

Ilyen körülmények között a korábban aktív tisztek nagy része politikailag passzívvá vált és csupán a napok csendes folytatásától várta sorsa és egyben politikánk javulását. Egyes tisztek szinte önmagukkal szemben is meghasonlottak és még a templomi esküvőt is igénybe vették, hogy szabadulhassanak hadseregünktől, nem egyszer a párttól is..."[65]

Vajon ennél világosabban, ennél egyértelműbben nyilatkoztak-e még egy hadsereg erkölcsi, belső csődjéről? Pedig ha a fenti nyilatkozók, kihasználva közvetlenül a Forradalom utáni idők nagyobb szólásszabadságát, nyíltan is beszéltek, egy-két lényegbevágó dologról még most sem írhattak, így a tisztikarban, főleg a fiatal tisztekben mind jobban felébredő és eluralkodó nemzeti öntudatról, amely az erőszakos oroszosítás dacára (vagy épp annak eredményeképp) annyi év mesterséges elnyomása után 1955/56 telén a felszínre tört s napról napra erősödött. Sok minden külső esemény táplálta ezt, többek között — érdekes módon — az Osztrák Államszerződés, Ausztria semlegesítése, amely tényből a politizálgatásra nevelt agyakban Magyarországra nézve is messzemenő következtetéseket vontak le.[66]

1956 április 4-én, mint minden esztendőben hét év óta, a néphadsereg válogatott egységei színpompás díszmenetben tisztelegtek Budapesten. A szovjet-szabású ruhák feszültek a katonákon, a fegyver, a felszerelés ragyogott. A dörgedelmes „Hurrá"-ra is, mint máskor, visszhangzott a tér. A páncélosok dübörgése, a „lökős" repülők tisztelgése is előírásszerűen zajlott le. Minden pompás volt, minden nagyszerűnek hatott. A magyar néphadsereg — mint azt az akkori lapok megállapították — jól vizsgázott a párt és a kormány tagjai előtt.

De vajon sejtette-e a párt, hogy e „nagyszerű díszmenetben" tisztelgő egységeken csak a felszerelés, a fegyverzet *valódi*? Hogy a katona, „a pártunk és kormányunk előtt" díszlépésben elvonuló katona már csak lélektelenül és szív nélkül, mint egy masina teljesíti a rá kirótt feladatot?

---

[64] Szondi, i.m.

[65] Szondi, i.m.

[66] Az Osztrák Államszerződés után 1955 nyarán megkezdődött Ausztriából a szovjet csapatok kivonása. A katonavonatok egyrésze Győr-Budapest-Miskolc-i vonalon hagyta el Magyarországot. A magyar Néphadsereg katonái — e kivonulást szemlélve — először tették fel maguknak a kérdést: vajon ha Ausztriából kivonul a szovjet, miért nem vonul ki tőlünk, Magyarországról is? S ha — a Szabad Nép értékelése szerint — Ausztriának olyan előnyös a semlegesítése, a katonai tömbökön kívüli állapota —, miért nem tudjuk vajon ezt mi is követni?

C. L. százados közlése a szerzővel.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

II. A HADSEREG ÉS A FORRADALOM

Az erjedés első látható jele a hadseregben a katonaírók érdeme volt. 1955 év végén a „Szabad Hazánkért" elnevezésű katonai szépirodalmi folyóiratban egy novella jelent meg, amely — horribile dictu! — egy tisztjelöltnek egy kuláklány iránti tiszta szerelmét mondta el. Habár az „Elátkozott úton" című novella végkövetkeztetésében tragikus kicsengésű is volt, az olvasók mégsem szabadulhattak egykönnyen annak tartalmi hatása alól. A sorok közül szinte kisütött a vádló kérdés: vajon két ember szerelmét, egymáshoz való viszonyát meghatározhatja-e valamilyen osztályérdek, pártpolitika? Az olvasók leveleinek tucatja egyik részről, a pártszervezetek ledorongolása másrészről napok alatt ismertté és híressé tette a katonák előtt e kis írást. A novella hónapokig kézről kézre járt...

1. Villámlik messziről...

S aztán jött a Szovjetunió Kommunista Pártjának nevezetes XX. Kongresszusa. A katonaírók mind merészebben kezdtek az élettel, a realitásokkal, a hadsereg belső életének valódi helyzetével foglalkozni. Először ugyan még novellisztikus formában, az allegóriát használva spanyolfalként, később már bátrabban, riportokban, interjúkban. Hiába ágált Rákosi, hiába igyekezett a régi, ortodox módon a hadseregre nyomást gyakorolni, és főleg a katonai akadémiák növendékeit, hallgatóit kordában tartani — miként a polgári életben, itt is kudarcot vallott. Bata István honvédelmi miniszternek a „Zrínyi" akadémiások nyíltan a szemébe vágták: nincs bizalmuk többé sem Rákosiban, sem az ő általa folytatott politikában.[67] Az Akadémia párttagsága egyöntetűen a „bölcs vezér" távozását és egy új gazdasági politikára való áttérést követelte ...

Nem lehet véletlennek minősíteni azt a tényt sem, hogy 1956 nyarán a Petőfi Kör épp a néphadsereg Központi Tiszti Házának Váci-utcai helyiségében tartotta meg utolsó két, mondhatni nyugodtan: történelmet alakító ülését. Amíg az ú.n. „Régi illegális kommunisták és fiatal értelmiségiek találkozóján" csak a Tiszti Ház nagyterme telt meg, a június 28-i „Magyar sajtó és tájékoztatás problémái" vitát már majd 6000 ember kívánta végighallgatni. Nemhogy a Tiszti Ház díszterme, de minden helyisége, sőt udvara és a környező utcák is tömve voltak az érdeklődők tömegével. A hallgatók között, érthetően, hiszen saját klubjukról volt szó, igen nagy számban jelentek meg honvédtisztek, akik lázas izgalommal figyelték a legtöbbjük számára merész kritikai hangot. Igaz, csak a kezdetben. Később, éjfél után — e sorok írója tanúsíthatja — mind jobban, mind hangosabban vettek maguk is részt a vitában, nemegyszer még egykori H.M. politikai főcsoportfőnöküknek, Nógrádi Sándor tábornoknak — ki ez időben mint az MDP agit. prop. osztályának vezetője vett részt az ülésen — is élesen szavába vágva.[68] De emellett nem mulasztották el a szorgalmas jegyzetelést sem, amelynek alapján másnap aztán pontról pontra beszámolhattak az elhangzottakról alakulataiknál.

A Petőfi-Kör hirtelen betiltása, a poznani felkelés híre — de főleg az, hogy lengyel katonai egységek megtagadták a népre való tüzelési parancs teljesítését — megdöbbenést, zűrzavart s egy bizonyos tanácstalanságot keltett a hadseregben.[69] De a pangás alig három hétig tartott. Rákosi Mátyásnak az MDP főtitkári tisztségéből és miniszterelnökhelyettesi posztjából való leváltása, kétségtelenül az új szellem győzelméről tanúskodott. Hiába próbálta Rákosi utóda, Gerő Ernő székfoglalójában a néphadsereg tagjait

---

[67] Lásd Király II.

[68] A vita jegyzőkönyve alapján idézünk egy részt a hangulat érzékeltetésére Nógrádi Sándor felszólalásából:

„Én, aki, ha megengedik az elvtársak, kivéve az ilyen szélsőséges hangot, mint amit Déry elvtárs sok tekintetben és Tardos elvtárs ... (Nagy zaj). Türelem elvtársak! Engedelmet kérek, én nagyon örülök a tapsoknak, nagyon örülök a szidásnak. Türelem elvtársak, én meg fogom azt is magyarázni, hogy miben ... (Zaj: — Halljuk! Halljuk'!), azt, hogy kicsendül belőlük, hogy új márciusra van szükség, új forradalomra... (Úgy van!, úgy van!) Türelem, elvtársak! Az én véleményem az, hogy a mi pártunk, a mi kommunista pártunk együtt a tagsággal, együtt a néppel, éppen azért, mert együtt magukkal, felismertük azokat a tragikus tévedéseket, súlyos hibákat, amelyeket a párt elkövetett, ki fogja tudni javítani (Nagy zaj) ... a mi tragédiánk is, de ha megengedik, az önök nevében is nyilatkozom (Közbeszólás: Nem!), az, hogy sok tekintetben a mi tragédiánk is, hogy így gondolkoztunk, ahogy gondolkoztunk..."

[69] Habár az újságok nem írtak róla, a hadseregben mégis elterjedt a híre, hogy a katonai egységek megtagadták először a poznani tüntetőkbe való lövetést. E kérdés körül élénk vita alakult ki, de még a politikai tisztek is úgy nyilatkoztak, hogy ilyen parancs teljesítése „népellenes" s ezért teljes egészében elvetendő.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

burkoltan fenyegetni, bejelentve több száz honvédtiszt közeljövőben sorra kerülő kényszerleszerelését[70] — az események menetén már változtatni nem tudott.

1956 július 22-én — egy nappal az MDP Központi Vezetősége ülésének befejezése után — a párt napilapja, a „Szabad Nép" feltűnő helyen közölte, hogy a Központi Vezetőség kizárta a párttagok sorából az egykori mindenható honvédelmi minisztert, a szovjet mintájú néphadsereg tulajdonképpeni megalapítóját. Ezen túlmenően — így olvashatták a tisztek — Farkast megfosztották összes politikai funkciójától, azt javasolva továbbá az Elnöki Tanácsnak, hogy az „a személyi kultusz idején elkövetett törvénytelenségekért" még katonai rangjától is fossza meg.

Ez a hír, a Központi Vezetőség közzétett egyéb határozataival egyetemben, a néphadseregben felnyitotta az eddig úgy ahogy őrzött zsilipeket. Hiába távozott ugyanis már három esztendővel ezelőtt a Honvédelmi Minisztérium éléről Farkas Mihály, a néphadseregben eluralkodó, félelmet árasztó légkört még 1956-ban is a többség neki tulajdonította.[71] Most — teljes politikai és erkölcsi bukásával — szinte akadálytalanul ömölhetett be a hadsereg zárt világába a külső, a polgári világ tisztuló levegője, a magyar nép egyre erősödő kritikája, változást követelő hangja.

1956 július végén megkezdődött a nyugati határszélen a „vasfüggöny" lebontása. Az eddig a néphadsereg tagjai elől többé-kevésbé elzárt határsávban műszaki alakulatok vonultak fel. Nehéz, áldozatokkal járó munkával s több hónapon keresztül tisztították meg e katonák az aknáktól, drótsövényektől, figyelőtornyoktól a nyugati határvidéket, ezzel is közelebb hozva Magyarországot Európához. A szabadságra távozó, vagy a leváltott alakulatok katonáinak elbeszélései nyomán hamarosan. országszerte ismeretessé vált nemcsak ez az esemény, de annak a híre is, hogy a katonák és az osztrák határőrök, parasztok között nemegyszer élénk baráti eszmecserére is sor került a határvidéken. A hosszú évek során mesterségesen szított Nyugat-ellenes gyűlölet egycsapásra meleg, baráti, sőt jószomszédi viszonnyá alakult át.[72]

És a hadsereg tagjai mind nyíltabban mertek színt vallani. A katonaság keretében működő DISZ-csoportok tevékenysége megélénkült, a vitaesteken már nemcsak a hadsereg problémáitól, de a polgári élet különböző, szőnyegen fekvő kérdéseinek megvitatásától sem riadtak vissza. Tiszti gyűléseken, pártaktivisták értekezletén kiélezetten „kényes" kérdések feltevése szinte napirenden volt.[73] A csapattisztek együttérzése a legénységgel mindinkább nyilvánvalóvá vált. Az eddig elrejtett vagy leplezett érzelmek napvilágra jöttek s éppúgy sodorták a hadsereg tagjait a még ismeretlen események, a változás felé, mint ekkor már a magyar társadalom valamennyi rétegét.

A néphadsereg felső vezetése, a tábornoki kar — amelynek tagjai lényegében nem voltak katonák, hanem elsősorban kommunista pártfunkcionáriusok — gondja ezen az őszön nem a hadsereg problémája volt. A párton belül betöltött pozíciójuk izgatta őket elsősorban. Nézegették, milyen csoportok, személyiségek felé kellene helyezkedniük. Általánosságban azonban bizonytalanság uralkodott soraikban. Ennek ellenére csak szavakban — tettek nélkül — kívántak az új idők szelleméhez igazodni. Igaz, szeptember 12-én Bata

---

[70] „Szabad Nép", 1956. július 20.

[71] A Néphadsereg tisztjei úgy tudták, hogy Farkas Mihály 1953-ban „felfelé bukott" s a pártapparátusban a Fegyveres Erők (tehát a Néphadsereg, ÁVH, Rendőrség, Határőrség) parancsnokának tisztét tölti be.

[72] Zalka Miklós katonaíró „Aknazár" című politikai regényében — amelyben néha meglepő realitással számol be a Néphadsereg 1956-os szelleméről — így ír a nyugati határszéli barátkozásokról:

„ ... Bolond világ. Milyen ostoba ez a zászlóaljparancsnok! Az utolsó délelőtt annyi aknát szedtek fel, mint máskor másfél nap alatt. Ez az oktalan ökör — mert más nevet nem adhat épeszű ember az ilyennek — ráparancsolta zászlóaljját a mentesített részre. Mint aki nem tudja, hogy el is hagyhattak volna néhány aknát! Igen, előfordult már. Végeztette volna el mégegyszer a munkát! De nem. Ez rátrappoltatta az embereit az aknamező helyére. Azok meg örömükben úgy verték a díszlépést, hogy döngött bele a föld. Vége. Hazamennek. Az osztrákok azt hitték, tiszteletükre masíroznak az őrsük előtt. Kitódultak, fonott üveg meg csatos a kézben, nyújtogatták a műszakiaknak áldomást inni, és énekelni kezdtek. Egy pillanat, s az egész alakulat összegabalyodott az osztrák határőrökkel, ölelkeztek, összecsókolóztak, barátságból úgy megpüffölték egymás hátát, hogy a lélekzetük elállt. Na, hogy a hirtelen támadt ünnepség fénye nagyobb legyen, feltűnt két portyázó határőr is. Elől a járőrparancsnok, nyakában géppisztoly, másiknak meg puska, szintén a nyakában, egyik könyökét a csőre, a másikat a tusára támasztotta. Markában zsebsakkot szorongatott, és nagyon elmerülhetett a kombinációkban, mert majd hasra esett egy bucka oldalán ..." Zalka Miklós: „Aknamező" (Budapest 1961), I. kötet, 164. l.

[73] Így például a budapesti PF. 1227 számú alakulatnál a tisztek 1956 nyarán a magyaros egyenruháért, az újoncok kopaszra nyírása ellen és a Kossuth címer újból való bevezetéséért törtek pálcát. De szóba került itt Katyin is, illetve a katyini erdőben 1940-ben legyilkolt lengyel hadifogoly tisztek sorsa is, amelyről ez időben Nyugaton újra élénken beszéltek s amelynek visszhangja Magyarországra is eljutott.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

vezérezredes bejelentette, hogy „a közeljövőben a hadseregben nagyjelentőségű intézkedésekre" fog sor kerülni, megígérte egyes „régi" tisztek rehabilitációját, a kényszerleszerelendőknek foglalkozásuk szerinti elhelyezését a polgári életben és más egyéb változásokat[74] — mindezekből azonban alig váltott valamit be.[75] Szeptember 28-án, a „Néphadsereg napján" Janza Károly altábornagy, honvédelmi miniszterhelyettes beszédében is csak homályos és távoli ígérgetésekig jutott el. A katonák, a tisztek életkörülményeinek és munkakörülményeinek megjavítását, a lakásproblémák megoldását 1957-re, illetve 1958-ra ígérte — anélkül, hogy konkrétan kifejezésre juttatta volna, milyen mértékben és miért nem azonnal kíván e rég vajúdó problémákhoz hozzányúlni.[76]

Október elején — Rajk László és társai ünnepélyes temetésének napján — az Elnöki Tanács Tóth Lajos vezérőrnagyot a magyar néphadsereg vezérkari főnökévé, Uszta Gyula és Madarász Ferenc vezérőrnagyokat honvédelmi miniszterhelyettesekké nevezte ki.[77] Az alig 38 éves Tóth, aki Moszkvában végezte a hadiakadémiát, a Rákosi-féle vezetés kádere volt és a másik kettő frissen kinevezett H.M. helyettes is „sztálinista" hírében állott. Mindez azonban már nem tartóztathatta fel az eseményeket. Október 13-án a magyar lapok Farkas Mihály őrizetbevételéről tudósítanak s a Farkasréti temetőben katonai gyászpompa, díszsortűz visszhangja mellett kísérték útjukra a Rákosi-Farkas féle „hadseregtisztogatás" halottaiban rehabilitált tábornok áldozatait: Sólyom Lászlót, Illy Gusztávot, Beleznay Istvánt, Révay Kálmánt, Pórffy Györgyöt és társaikat. A gyászolók között igen nagy számban jelentek meg fiatal tisztek, katonák — főleg a budapesti Akadémiák hallgatói. Hiába figyelmeztették őket jóakaratúan, hogy vigyázzanak a soraikban megbújható spiclikre, a provokatőrökre, legtöbbje nem tett már lakatot a szájára. Nyíltan és félelemmentesen vallottak színt az uralmon levő kormány ellen, tüntetően körülvéve a gyászszertartáson megjelenő Nagy Imrét. Nyugodtan állíthatjuk, ahogy Rajk László temetése a „civil társadalomnak" a Gerő féle ortodox pártvezetés elleni nagy tüntetésévé csúcsosodott ki, úgy a budai Farkasréti temetőben lejátszódó események a néphadsereg valódi érzésvilágát, politikai öntudatra ébredését és cselekedni akarását tükrözték. Mindazok, akik résztvettek ezen a temetésen, tanúsíthatják: a küszöbön álló forradalom szinte tapinthatóvá vált az összegyűltek között. Most már nemcsak „messziről" világított fel a villám, hanem a közelgő vihar dübörgése is jól hallhatóvá vált...

2. Október 23. Pesten

Tévedés lenne feltételezni, hogy a néphadsereg felső vezetése, a Gerő féle párt Központi Bizottságával egyetemben, tétlenül és előkészületlenül fogadta az október 23-i tüntetésbe, majd népfelkelésbe átcsapó eseményeket Budapesten. Október elején a Budapesti Pártbizottság egyik tagja, a Forradalom alatt tragikus körülmények között meghalt Mező Imre figyelmeztette Nagy Imrét, hogy jó lesz résen lennie, mert Gerő nagyszabású provokációra készül.[78] A párt akkori első titkára egy mesterségesen kiprovokált tüntetésre, sőt kisebb zavargásra számít, amit a legnagyobb eréllyel elfojtana s ennek kapcsán az ellenzékkel való leszámolásához a lehető legjobb ürügyhöz jutna. E provokációs felkelés leveréséhez katonai erőkre volt szükség, mivel a fővárosi Belső Karhatalmi Zászlóaljat (ÁVH) — számszerint kettőt — ez akció lebonyolításához kevésre becsülték, így a HM-ben október 10 és október 20-a között egy egész sor éjszakai ülésen — magasabb parancsnoki szinten — kidolgoztak egy karhatalmi tervet és kijelölték azokat a katonai egységeket, amelyeket a tüntetés kirobbanására haladéktalanul a fővárosba vezényelnének.[79] Miután Budapest katonai helyőrsége lényegében csak az akadémiák, intézetek, iskolák, valamint a légvédelem egységeiből állott, a tervek szerint a III. hadtestnek egy ezredet (a kiskunhalasi 37. lövész ezredet), a VI. hadtestnek két ezredet (a tatabányai 33. páncélos ezredet és a piliscsabai gépesített lövész ezredet) kellett a lehető leggyorsabban a fővárosba vezényelni. A kijelölt egységeket október 20-tól állandó riadókészültségbe helyezték és a vezetés megkönnyítése érdekében teljhatalmú miniszteri biztosokat küldtek ki hozzájuk.[80] De ezzel a H.M. tevékenysége nagyjából ki is merült. A tábornoki kar józanabb

[74] Lásd „Szabad Nép" (Budapest) 1956. szeptember 13.

[75] Lásd Király II. 17. l.

[76] Lásd „Szabad Nép" (Budapest) 1956. szeptember 29.

[77] Lásd „Esti Budapest" (Budapest) 1956. október 6.

[78] Lásd Molnár Miklós — Nagy László: „Két világ közt, Nagy Imre útja", Brüsszel, évszám nélkül, 110. l.

[79] Zele Ferenc: „Amikor eldördültek a fegyverek... Mi bénította október 23. után a fegyveres erők vezetését?" Közli: „Magyar Ifjúság" (Budapest) 1957. február 23., 2. l.

[80] Zalka, i.m. 269. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

többsége tisztában volt vele, hogy ha e karhatalmi terv kivitelezésre is kerülne, a tüntetőkre, a népbe való lövetési parancsot senki sem fogja merni kiadni, illetve azt végrehajtani. A H.M. hadműveleti csoportfőnök, Kovács vezérőrnagy nyíltan meg is mondta: „már pedig a népre egy katona sem fog lőni!"[81] Ennek alapján inkább szabotálták, mintsem hogy támogatták volna a Gerő-féle provokációs terv kivitelezését.[82]

Így virradt fel október 23-ának napja.

A műegyetemi diákok délutánra, a Bem József szoborhoz tervezett felvonulásukról időben értesítették a „Zrínyi" és a „Petőfi" Akadémiák tisztjeit, sőt a Budapest határában lévő „Rákóczi Ferenc" kadettiskola növendékeihez is küldtek szervezőket.[83] Felhívásuknak meglepő eredménye volt. A Petőfi szobortól elinduló tüntető tömegben résztvevő katonatisztek igen nagy száma először feltűnést, majd lelkesedést keltett a polgári lakosság körében. Megbízhatónak tűnő értesülések szerint mintegy 300 katonatiszt, főleg akadémikus, indult el a szobortól Bem tábornok emlékműve felé.[84] Útközben számuk egyre gyarapodott. Feltűnt közöttük a „Rákóczi Ferenc" kadettiskola növendékeinek kékszínű formaruhája, akik a Kossuth hídnál zárt sorokban csatlakoztak a vonulókhoz. Az eddig néma tüntetés most vált először hangossá: a tömeg tüntető tapssal üdvözölte a hozzájuk csatlakozó kadettokat. A Néphadsereg tagjainak ez a nyílt kiállása majdnem azt jelentette a népnek, hogy a hadsereg, a fegyverek birtokosa, velük van. S a menet akadálytalanul vonult tovább. A Bem szobor mögött, ahol a délutáni órákban a tüntetés még a lengyel-magyar barátság és szolidaritás jegyében folyt — a Honvédelmi Minisztérium őrzászlóaljának laktanyája állt. A tüntető tömeg láttán a laktanya ablakai percek alatt megteltek katonákkal, akik sapkájukat lengetve üdvözölték a teret benépesítő tömeget. Az ifjúság csatlakozásra szólította fel a honvédeket, amit azonban Kővágó alezredes, a laktanya parancsnoka megakadályozott. Amit azonban az alezredes nem tudott megakadályozni, az a laktanya fellobogózása volt. Még ömlött a térre a tüntetők tömege, mikor a környező házak ablakaiban — szinte egyöntetűen — megjelentek az első nemzetiszínű lobogók. Egyrészük csak háromszínű volt, más részükön még ott éktelenedett a néptől idegen címer, a Rákosi féle szovjet mintájú kalapácsos-buzakalászos állami jelvény. A Bem téri laktanyáé az érdem, hogy Budapesten először lengette meg a szél a piros-fehér-zöld zászlót e cimer nélkül. Helyét a szöveten csak egy ormótlan lyuk jelezte s aki ezt cselekedte, maga sem tudta, hogy e pillanatban ezzel a Forradalom egyik szimbólumát alkotta meg. A téren levők eget verő éljennel fogadták a látványt s nem telt bele kis idő, ollóval, bicskával tépték ki az idegen jelvényt a nemzeti zászló közepéből...

Ugyanez időben a pesti oldalon, a Honvédelmi Minisztérium épületében teljes csend honolt. A hivatalos órák végetértével csak az ügyeleti szolgálat és pár személy tartózkodott a minisztériumban. Ezek legnagyobbrészt is a híreket lesték. S amikor mind nyilvánvalóbbá vált a tüntetés tömegjellege, Tóth Lajos vezérőrnagy, a vezérkar főnöke azt javasolta Batának, hogy a kidolgozott karhatalmi terv értelmében, haladéktalanul hívják be a tiszteket s indíttassák útnak Budapestre a kijelölt egységeket. Bata azonban ellenvéleménnyel élt:

— Nem kell felesleges pánikot kelteni. Elég ha egyelőre a hadműveleti csoportfőnököt, a páncélos- és tűzérparancsnokot, valamint a vezérkar főnökének helyettesét rendelik be![85]

Ez délután 6 órakor történt. A Bem szobornál ekkorra ért véget a gyűlés, de a tömeg nem oszlott szét. Rendezett sorokban vonult a Parlament épülete elé, hol Nagy Imrét kívánta hallani. A hatalmas kiterjedésű Kossuth Lajos tér hamar megtelt emberekkel. Az összegyűltek, Nagy Imrét várva, kórusban jelszavakat kiabáltak. Batának, Tóthnak és a többi tábornoknak csak az ablakot kellett kinyitniuk, hogy megértsék a tömeg jelszavait, amelyeket hol erősen, hol halkabban, de fáradhatatlanul harsogtak a közeli Parlament felől:

— Minden ország katonája — menjen vissza hazájába!

— Azt kérdezik Pesten, Budán — hová lett a magyar urán!

---

[81] K. T. honvédtiszt, H.M. beosztott beszámolója a szerzőnek a Honvédelmi Minisztérium forradalom alatti hangulatáról.

[82] Zele erről így ír: „Jellemző a helyzet hibás megítélésére, hogy október 21-re magasabb parancsnoki értekezletet akartak összehívni a H.M.-ben, de ez is elmaradt, mondván: 'ne keltsünk pánikot, hiszen nincs még semmi!'" Zele, i.m.

[83] A „Rákóczi Ferenc" katonai középiskola a moszkvai „Szuvorov" kadettintézet mintájára jött 1954-ben Magyarországon létre. Feladata volt a hivatásos tisztképzést már egy katonai középiskolában előkészíteni. Az iskola növendékei túlnyomó többségben a rendszer „új osztályának" fiaiból tevődött össze, ahová „egyszerű halandó"-nak bejutni igen nehéz volt. Mindezek dacára a rákóczisták az első pillanattól kezdve a Forradalom mellé álltak s ahhoz mindvégig hűek is maradtak. 1956. november 4-e után az iskolát Kádárék feloszlatták.

[84] Sztáray Zoltán: „A Néphadsereg és a Forradalom", Közli: „Új Látóhatár", 1961. évf. 5. sz. (München) 443. l.

[85] Zele, i.m.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

— Nagy Imrét a kormányba — Rákosit a Dunába!

— Ez a haza, magyar haza — minden orosz menjen haza!

És újra és újra: — Éljen a népi hadsereg! Éljen a népi hadsereg!

Majd jöttek a hírek. Hol telefonon, hol meg a H.M.-be beszállingózó tisztek révén. Az egyöntetű tudósítások szerint a városban nemcsak mind szélesebb körben terjed a tüntetés, de a tömegben feltűnő módon igen sok honvédtiszt és rendőrtiszt található.[86] Ezek részvétele, aktív viselkedésük buzdítóan hat a tüntetőkre. Mindezek ellenére Bata még most sem mert intézkedni. Csak a pártközpontot hívta, Gerővel igyekezett összeköttetést teremteni. Tőle várta utasításait. De a „K" vonal süketen búgott. Gerő mással volt elfoglalva. Így a honvédelmi miniszter, Tóth vezérőrnagy többszöri sürgetésére, csak nem sokkal este 8 óra után rendelt el riadókészültséget és adatott a tatabányai és piliscsabai egységeknek a fővárosba való indulásra parancsot.[87]

Ekkorra azonban már a Rádiónál eldördültek az első lövések és a délután oly békésnek induló tüntetés kezdett fegyveres népfelkeléssé válni.[88] A Rádió Bródy Sándor utcai épületét, amelyet máskor csak egy kisebb ÁVO-s osztag őrzött, október 23-ának koradélutánján Piros László belügyminiszter vagy 500 fővel erősítette meg, gondoskodván arról is, hogy az őrség megfelelő számú géppisztollyal, kézigránáttal, tölténnyel és könnyfakasztó bombával legyen ellátva.[89] A megerősített őrség parancsnokává egy honvédezredest, Konok Ferencet tették meg. Az ezredes azonban átérezhette feladatának népszerűtlenségét, kényszerűségét: amellett, hogy állandóan közvetíteni igyekezett a tüntetők és a Rádió vezetősége között, még a fegyveres harc kitörése előtt honvédnek „álcázta magát", egyenruháját egyszerűen megszabadítva a főtiszteknek kijáró vállapoktól és rangjelzésektől.[90] Természetesen ez nem hatott bátorítóan az ÁVO-s védőkre, akik erre a honvédezredest megfosztották parancsnoki tisztségétől és az épület védelmét Fehér József ÁVH-s őrnagyra ruházták. De az új parancsnok sem tudott egyebet tenni, mint a már folyamatban levő tűzharcot folytatni és közben felettes szerveitől, valamint a Honvédelmi Minisztériumtól állandóan újabb segítséget sürgetni. Orbán Miklós ÁVH-s ezredes, a budapesti belső karhatalmi zászlóaljak parancsnoka meg is ígérte minden esetben az erősítést, sőt több alkalommal küldött is a belső karhatalom Bajcsy-Zsilinszky laktanyájából ÁVH-s legényeket, de ezek egyrésze vagy nem jutott már a Rádiót ostromló tömegen át, vagy pedig a harcokba be sem avatkozva, fegyvereit önként a tüntetőknek átadva, visszatért támaszpontjára.[91] Hasonlóképpen viselkedtek a Rádióhoz erősítésként

---

[86] „A történelmi igazság kedvéért őszintén meg kell mondani, hogy a tömegben feltűnően sok honvédtiszt és jónéhány rendőrtiszt volt... A Keleti pályaudvar előtt s más helyeken összeverődött kisebb csoportok fő hangadói is sok helyütt honvédtisztek voltak."

Sólyom-Zele: „Harcban az ellenforradalommal" (Budapest 1957), 19. l.

[87] Havasi-Herczeg-Kerek: „A Rádió ostroma, 1956. október 23", (Budapest 1957) 52. l.

[88] Ki lőtt először a Rádiónál? A Kádár-kormány propaganda szervei természetesen azt állítják, hogy a tüntető tömeg nyúlt először a fegyverhez. Állításaikkal azonban egymást hazudtolják meg. K. N. őrnagy, a Rádióban szolgálatot teljesítő ÁVH-s század egyik parancsnoka az „Ellenforradalmi Erők A Magyar Októberi Eseményekben" c. Fehér Könyv II. kötetében (Budapest) így emlékezett vissza: „Később (19 óra 30 perc előtt) riasztólövéseket adtunk le, mire két ízben is kiürült a Bródy Sándor utca" (i.m. 25. l.). Két oldallal odébb ugyane könyvben olvashatjuk: „Fél 11 óra körül a katonák parancsot kaptak néhány riasztó lövés leadására." A már idézett Sólyom-Zele féle könyvben ez így szerepelt: „Éjjel fél tizenkettő felé Orbán ezredes tűzparancsot adott." (i.m. 21. l.). Ugyanakkor a Havasi-Herczeg-Kerek által írott „Rádió ostromá"-ban szóról szóra így áll: „1956 október 24., 0 óra 35 perc. Megint cseng a telefon. Az ügyeletes parancsnok kapja fel. Mindenki őt nézi. — Viszonozni a tüzet. Értettem! — ... A Rádió védői éjfél után 1 órakor lőttek először élessel." (i.m. 62. l.)

A tűzparancs kiadásának ez utóbbi variációja található meg leggyakrabban a Kádár féle kiadványokban. Ugyancsak ott olvasható, hogy a Rádiót ostromló tömeg már este 9 órakor, sőt egyesek szerint 19 óra 30 perckor, kezdte el a tűzharcot. Fura egy állítás! Hiszen ez esetben hogyan lehetséges az, hogy a nagyszámú támadósereg nem volt képes hajnal előtt a fegyverrel csak éjfél után 1 órakor védekező ÁVH-s őrséget legyűrni és az épületet birtokba venni?!

[89] Sólyom-Zele, i.m. 19. l.

[90] Havasi-Herczeg-Kerek, i.m. 62. l.

[91] A Rádió ostromának egyik résztvevője az ávósok magatartására vonatkozóan érdekes felvilágosítással szolgált: „Ezekben a napokban találkoztam egyik barátommal, aki a budapesti ávós hadosztályon teljesített tényleges katonai szolgálatot. Oda sorozták be. Ő elmesélte, hogyan telt el náluk az előző hét. 23-án a híradósokat utolsóként vezényelték ki délután 4 órakor (a Bajcsy-Zsilinszky laktanyából) a Stúdióhoz, ők nem az épületben voltak, hanem a szomszédos utcákban. A harcokba nem avatkoztak be, később fegyvereiket átadták az egyetemistáknak s ők visszavonultak a laktanyába." Pál János: „Ahogy egy diák látta", közli: „Katolikus Szemle", (Róma), 1957. IX. évf. 1. szám. 38. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

odavezényelt határőrök, a „zöld" ÁVO-sok is.[92] Miután kocsijukkal a Bródy Sándor utcát már nem tudták megközelíteni, kisebb-nagyobb csoportokba verődve, tisztjeik irányítása alatt, igyekeztek a hatalmas embergyűrűn átszivárogni és a Rádióba bejutni. Eközben több katona, kettesével-hármasával, no meg egyenként is leszakadt a csoportjától és elvegyült a tömegbe.[93] Fegyvereikkel, katonai tapasztalataikkal értékes segítőtársaikká váltak a felkelőknek.[94]

Ezen az estén a Honvédelmi Minisztérium hadműveleti osztályán állandóan csengtek a telefonok. Hol Orbán ezredes, hol a minisztertanács vezetői, hol maga a Rádió közvetlenül sürgette a segítséget. Bata István elsőként a megbízhatónak gondolt Petőfi-Akadémiásokat mozgósította. Az Akadémia parancsnoka, Trizna alezredes fel is szerelt azonnal pár száz politikai tisztet s útnak is indította őket a Rádióhoz, de azok megtagadták, hogy géppisztolyosan, karabélyosan menjenek a tömeg közé. Csak oldalfegyverrel felszerelve, kisebb csoportokban vegyültek el az ostromlók között s kevesen közülük elérték a Rádiót. A többség, miután tájékozódott az eseményekről, arról, hogy az ÁVH-s őrség a fegyvertelen tüntetők tömegébe tüzelt, egy-kettőre döntött. Csatlakozásukkal a felkelők sorait erősítették meg.[95]

Eközben már Piliscsaba felé tartott az a személygépkocsi, amely Hegyi László vezérőrnagyot és K. páncélos ezredest szállította a riadóztatott helyőrség felé. A piliscsabai gépesített lövészek Budapest határában várták a vezérőrnagyot. Hegyi László összehívta a tiszteket és gyors eligazítást tartott:

— A városban nagyarányú tüntetések zajlanak... A tüntetők Gerő beszédét akarják megakadályozni... A Rádió épületében ostromállapot uralkodik ... Felelőtlen elemek felgyújtották a stúdiót...

A harckocsi-zászlóalj és a hozzátartozó gépkocsizó lövészzászlóalj tisztikara megdöbbenéssel fogadta a híreket. De a vezérőrnagy nem hagyott időt a kérdésekre. Egyenest a piliscsabaiak parancsnokához, Solymossy alezredeshez fordult:

— Lőszerük van?

— Vezérőrnagy elvtársnak jelentem, nincs! De nem is volt szabad hozni.

— Nagyon helyes. Nem is kell! Mi nem lövünk a népre.[96] Majd intézkedett:

— A harckocsik mennek elől. Mögöttük a gépkocsizók. A feladat a következő: körülvesszük a Stúdiót és a faltól kezdve, csupán testünkkel, kiszorítjuk a tömeget, minél távolabb az épülettől. Megértették?

Mindez féltíz után történt, a főváros határában, az országúton. A vezérőrnagy, az ezredes, a politikai helyettes ezután helyet foglaltak a „Pobedá"-jukban, s az oszlop megindult. A harckocsik hernyótalpa nyomot hagyott az úttesten. A legénység teljes harci felszerelésben. Minden előírásos: a fegyverek ragyognak, a csizmák fényesek, a derékszíjak feszesen állnak. Csak a katonák arcára rajzolt kérdőjelet a gond. Mi lehet vajon Pesten, hova és miért viszik őket? !

A kocsioszlop a Marx-térig gyors ütemben haladt. Ott találkoztak először nagyobb tömeggel. A katonák láttán csend támadt, de az oszlopot vezető jeepet pillanatok alatt körülfogták.

— Hová mentek? Mit akartok? — pattogtak a kérdések és a szállító kocsikon ülők füleihez ilyen félmondatok jutottak: „Gyertek, segítsetek nekünk... Az ÁVO-sok tüzet nyitottak ránk ... A Rádiónál halomra lövik a diákokat... Nincs fegyverünk ... Segítsetek!"

Az egység tovább haladt.

A Deák-tértől a Rákóczi útig — a Rádió közvetlen környékéig — az úttest és a járda egyformán tele volt emberekkel. A Dob utca vonalában egy autóbusz keresztezte az úttestet. Nem sokkal arrébb a tömeg egy „Pobeda" gyártmányú kocsi körül foglalatoskodott. A vezérjeep utasai itt megálljt parancsoltak s kiszálltak kocsijukból. „Haditervük" szerint ők innen gyalogosan előremennek a Rádióhoz, az egység csak kövesse az eredeti parancsot s menjen a Múzeum-kert felé tovább. A gépkocsik ekkor már csak lépésben haladtak tovább. A tömeg oly sűrű volt — és oly barátságos. Valaki elkiáltotta magát: „A honvédek mennek az ÁVO-

---

[92] Hogy Gerő és az általa vezetett Központi Bizottság mennyire készült egy diák-tüntetés megrendszabályozására, tanúsítja többek között az is, hogy október 23-ára a Belügyminisztérium mintegy ezer határőrt (zöld ávósokat) rendelt fel Budapestre. Sólyom-Zele, i.m. 104. l.

[93] Havasi-Herczeg-Kerek, i.m. 67. l.

[94] Havasi-Herczeg-Kerek, i.m., 49. l.

[95] Zalka Miklós: „Aknazár", (Budapest 1962) II. kötet, 94. l. (A jövőben Zalka II.-nek rövidítve.)

[96] Havasi-Herczeg-Kerek, i.m. alapján.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

sok ellen!" — s a visszhang egy erőteljes „éljen" volt. A tömegből itt is ott is emberek kapaszkodtak, ugrottak a szállítókocsikra. Lassacskán már nem lehetett megállapítani, hogy a kocsikban ülők közül a katonák, vagy a civilek voltak-e többen. Mindenki magyarázott, beszélt, mutogatott. A honvédek között kézről-kézre járt az „egyetemi 16 pont" géppel sokszorosított példánya. Az előlhaladó kocsira, honnan-honnan nem, kibontott piros-fehér-zöld zászló került.

Jóval 10 óra után, hatalmas tömegtől kísérve így értek el a katonai gépkocsik a rádióépület utcájába, a keskeny Bródy Sándor utcába — ahol megtorpantak.[97]

A harc a Rádió birtokáért ekkor még kezdeti stádiumában állt. De már halottak borították a kövezetét, sebesülteket ápoltak a kapualjakban és a meg-megújuló sortüzektől visszhangzott a környék. A Múzeum-kertnél lobogó lánggal egy katonai szállítóautó égett, egy másiknak — valaha mentőkocsi lehetett — már csak roncsai látszottak.

Az újonnan jöttéknek mindjárt feltűnt, hogy a Múzeum-kertet, a Bródy Sándor utcát, a Puskin utcát ellepő tömegben feltűnően sok katonatiszt volt látható.[98] Ezek cselekvőén a nép pártjára álltak. A Rádió épülete felől rövid időközökben égő könnygázbombák röpültek az ostromlók közé, dörögtek az ÁVO-sok géppisztolyai és karabélyai. A bombákat, ha valaki meg tudta fogni, csupasz kézzel hajította vissza a betört ablakon, nem törődve azzal, hogy az izzó anyag elégeti kezét. A hangulat a tömegben igen elkeseredett volt. Egy-egy sortűz után az emberek karjukban vitték hátra sebesültjeiket. Válaszolni — egyelőre — azonban csak kiabálással, füttykoncerttel, no meg féltéglák, kövek hajításával tudtak. Komoly harcra senki sem készült fel. Fegyverrel ekkor még csak az ÁVH rendelkezett. Annál felháborodottabban, annál nagyobb dühhel zúgott a tömeg hangja: „Gyilkos az ÁVO, vesszen az ÁVO!!" Ebben a gondolatban sűrítették kiszolgáltatottságuk, tehetetlenségük tudatát, fájdalmukat és dühüket. De hátrálni, nem hátráltak meg!

E kép fogadta a piliscsabaiakat, kik az első percben megzavarodottan álltak az eseményekkel szemben. De nem sokáig! Tájékoztatást elsősorban a nép között levő honvédtisztektől, nem egyszer ismerősöktől kaptak. A hallottak alapján hamar megszületett az eredmény: az egység megállt, nem volt hajlandó a Rádió épületében levő ÁVH-sok segítségére sietni. De ennél több is történt. A katonákat, a szállítókocsikon és páncélosokon egyaránt, körülvette a tömeg. Fegyvert, lőszert, kézigránátokat kértek, követeltek. Solymossy alezredes a tisztekkel kívánt beszélni. De nem volt képes valamennyit elérni. A legtöbbje a gépkocsik körül tolongó, magyarázó civilekkel beszélt. A látványra Solymossy alezredes tehetetlenségében a fogát csikorgatta. Katonái fegyelmezetten álltak a gépkocsik mellett zárt rendben. Miközben Solymossy politikai tisztjével eltávozott, hogy a hadosztály parancsnoknak, Mecséry ezredesnek jelentést tegyen, a tömegben levő Zrínyi-akadémiások[99] gyutacsot kértek a 3. zászlóalj parancsnokától, Szabó Sándor századostól. E kérést támogatták a szintén jelenlevő honvédtisztek az Eötvös Loránd Tudományegyetem katonai tanszékéről. Szabó rövid habozás után magához intette az egyik század szolgálatvezetőjét és utasította, hogy adjon át rögtön 50 darab gyutacsot. „Az egyetem védelmére" — kacsintott. Közben újra felbukkant Hegyi vezérőrnagy. A magasrangú tiszt láttán, az emberek hozzáfordultak magyarázatért. Körülfogták, ostromolták:

— „Álljon közénk vezérőrnagy elvtárs! Nem látja, hogy öregek és fiatalok, asszonyok és férfiak, diákok és munkások pusztulnak! Ha ismer Istent, ha magyar ember, közénk áll!"

De Hegyi nem hagyta magát a tényektől befolyásolni. Sápadtan, a tömeg közepén, a jólismert s rég lejáratott pártjelszavakkal próbált a feldühödött szenvedélyeken úrrá lenni. Ez csak olaj volt a tűzre. A tömeg elkezdte lökdösni. „Áruló! Hát nem a néptől kapta ezt a rendfokozatot?" — kiabálták. — „Hát nem a néppel van? A gyilkosokkal tart!? Üssétek agyon!" Hegyi alig tudott a tömegen keresztültörni. Halálsápadtan, verejtékezve menekült a régi olasz követség árkádjai alá. Segítségért katonákat parancsolt maga köré. De azok nem mozdultak. Úgy tettek, mintha nem hallották volna meg a hozzájuk intézett parancsot. Solymossy alezredes utasítását követték, ki meghagyta, míg vissza nem jön, semmiféle akcióban részt ne vegyenek. Hegyi erre parancsot adott a legközelebb álló tisztnek, hogy vonjon kordont körülötte és tisztítsa meg azonnal az utcát a tömegtől. A tiszt jelentette, hogy nem teheti, mert más parancsa van. Hegyi erre volt beosztottjához, Decsi János főhadnagyhoz fordult, aki diákjaival érkezett a Múzeum kerthez. Utasította, hogy vegye át a parancsnokságot s lövessen a tömegbe. Decsi a parancsot megtagadta, jelentve, hogy egyetért a tömeggel s nem hajlandó népellenes parancsot végrehajtani. Hegyi teljesen elvesztette erre idegei felett az

[97] Király II., 19-20. l.

[98] Pál, i.m., 37. l.

[99] A „Zrínyi-Akadémia" a Néphadsereg vezérkari tisztképző iskolája volt. Az Akadémia hallgatói parancsnokukkal, Márton ezredessel együtt szinte egy emberként csatlakoztak a forradalomhoz.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

uralmat. A körülötte levőket szétlökve határozott léptekkel a szállító kocsik legénysége felé sietett. De az időközben visszatért Solymossy alezredes megelőzte. Harsány hangon, a tömeg moraját túlkiabálva, karját tiltóan a katonák felé emelte:

— Honvédek! Fenntartom a jogot a parancsadásra! Csak az én parancsomra cselekedjetek!

A nép megértette és megéljenezte a parancsot. Hegyinek távoznia kellett. S miközben a Rádió felől újra sortüzek dördültek, kezdtek megüresedni a tehergépkocsik. A honvédek közül mind többen és többen hagyták el helyüket és álltak be az ostromlók sorába. Az 1. század politikai tisztje még biztatta is embereit: „Mire vártok? Cselekedjetek lelkiismeretetek szerint és én követlek titeket!"

Éjfél előtt 11 óra körül aztán lőszer is került a piliscsabaiak fegyvereibe. Csepelről, az ottani fegyvergyárból egy tehergépkocsi rakományú muníció érkezett a Múzeumhoz. Munkások hozták, kik maguk is beálltak az ostromlók körébe. A harc a Rádióban védelemre kényszerült ÁVH ellen egész éjjel tartott. Október 24-én hajnalban aztán a pesti diákok, munkások, polgárok Solymossy alezredes honvédeivel együtt megadásra kényszerítették a Rádióba szorult ÁVH-sokat.[100]

Ezzel a Bródy Sándor utcai Rádió épület, amely kiinduló és gyújtó pontja volt a magyar forradalomnak, majd 10 órás kemény harc után a békés tüntetőkből az éj folyamán fegyveres felkelőkké változott nép kezébe került. De a harc ezzel még nem ért véget. A Rádiónál történt október 23-i esti események híre futótűzként terjedt el a városban. Az ÁVH-sok elleni gyűlölet szinte az egekig lángolt. Aki tehette, sietett a Rádióhoz, mások a „Szabad Nép" székháza előtt, a Nagykörúton és a város egyéb pontjain tüntettek a kormány ellen. Csepel, Újpest, Soroksár s Budapest más ipari negyede is megmozdult. Az éjszakai műszakban dolgozó munkások — telefonon értesülve az ÁVH viselkedéséről, no meg Gerő Ernőnek az üzemekben hangszórón keresztül közvetített provokatív beszédétől feltüzelve — letették a szerszámot, s maguk is a városba siettek. Aki tehette, az nem üres kézzel ment. Az első fegyverek az üzemi fegyverraktárakból kerültek ki.[101] Ahol meg maga az üzem foglalkozott fegyvergyártással, ott a raktárakat törték fel — nem egyszer a párttitkárok aktív segítségével — a feldühödött munkások. Nem volt ritka az olyan hely sem, ahol honvédtisztek kényszerítették pisztolyukkal a gyár igazgatóját a raktár kulcsának átadására.[102] Bent a városban a nép pedig a laktanyák katonaságától kért segítséget.

A Rádióhoz legközelebb eső laktanya, az Üllői út és Ferenc körút sarkán elterülő hatalmas épülettömb, a Kilián György honvédlaktanya volt. A tömeg, abban a hiedelemben, hogy az épülettömbben több zászlóaljnyi katona állomásozik, legelőször is ide fordult segítségért. Nem tudták, hogy a Kilián laktanya 1956 nyara óta csak egy foghíjas s újoncokból álló műszaki zászlóalj legénységének nyújtott szálláshelyet. S az egységnek alig volt fegyvere. A tüntetők először szép szóval, majd amikor ez nem vezetett sikerre, erőszakkal próbálkoztak. A laktanya ügyeletes tisztje, Vörös főhadnagy hiába próbálta elvonulásra bírni a fegyvert követelőket, a tömeg puszta erővel betörte a kaput, elözönlötte az épületet és a honvédek segítségével a raktárt feltörve, szétosztotta maga között az ott talált fegyvereket. Eközben sem a tömeg, sem a laktanyai őrség részéről nem került fegyverhasználatra sor. Sőt a felkelők, az időközben helyszínre érkező laktanyaparancsnok, Csiba százados felszólítására, éjfél előtt elhagyták a laktanyát. Velük együtt távozott azonban még vagy 150-200 honvéd is.[103]

Hasonló jelenetek játszódtak le a főváros többi honvédlaktanyája előtt is. A nép — joggal félve az ÁVH bosszújától és a Gerő-Hegedűs klikk ellentámadásától — idejében fel akart készülni az elkövetkezendő összecsapásra. Így az éjszaka folyamán — felbátorodva és felbátorítva a sorukban nagy számban található tisztektől, honvédektől — a Róbert Károly körúti laktanyához, a Kossuth Akadémiához és egyéb katonai intézmények elé siettek.

Ellenállásba igen kevés helyen ütköztek. A laktanyák parancsnokai, ha értetlenül is álltak az eseményekkel szemben, nem mertek és nem akartak a tömeggel tűzharcba bocsátkozni. Egy évtizeden keresztül azt tanulták s azt tanították, hogy ők mint a nép fiai, a népért vannak s a „dolgozó népet

---

[100] Hogy a Rádiót végül is a piliscsabai honvédek segítségével foglalták el a felkelők, arról tanúskodik a Kádár-kormány dokumentációjának egyik elszólása is. Az „Ellenforradalmi Erők A Magyar Októberi Eseményekben" című Fehér Könyv II. kötete a 27. oldalon azt írja: „... Október 24-én hajnalban *magyar katonaruhába öltözött* (??) személyek vették birtokukba az épületet." — A Rádiót védő ÁVH-sok vesztesége 7 fő halott volt. Lásd: Népszabadság, (Budapest) 1957, április 20.

[101] A nagyobb ipari üzemekben 1953 óta ún. „ipari őrségeket" állítottak fel. Ezek fegyverraktára, meg az üzemi MÖHOSZ (Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség) céllövő és kispuskái jól jöttek azon az estén a munkásoknak.

[102] Így például a „Lámpagyárban", a „Danuviá"-ban stb. Lásd: Sólyom-Zele i.m., 27. l.

[103] Csiba Lajos százados, a Kilián laktanya parancsnokának visszaemlékezései. Gépelt kézirat. A szerző birtokában.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

szolgálják". S most ez a nép fordult hozzájuk segítségért, támaszért. Így kiadták, vagy elszedni engedték a laktanyák fegyvereit s hallgatólagosan szemet hunytak afelett is, ha a fegyveresekkel együtt katonák is eltávoztak a körletből.

A budai Bem-laktanyából, a Honvédelmi Minisztérium őrzászlóaljának kaszárnyájából, így nemcsak a fegyvereket vitte el a tömeg, de csatlakozásra bírta a legénység nagy hányadát is.[104] De a főváros laktanyáiban talált fegyverek száma elenyésző volt a felfegyverkezni óhajtók számához mérten. Hogy tehát fegyvert szerezzenek, annak következő módját találták ki nem egy helyen:

Az út közepére két fegyveres katona állt, akik az arrajövő gépkocsikat igazoltatás céljából megállították. Ha a kocsikban ülőknél fegyver volt, akkor a katonák jelt adtak, mire a kapualjakból kifutók körülfogták a gépkocsit és fenyegető magatartásukkal elérték a bentülők lefegyverzését.[105] Ilyen „fegyverszerzési-gócpontok" alakultak ki a főváros több helyén, különösen a hidak és útkereszteződési csomópontok közelében. De ezen az éjszakán szabályos harcra még alig került valahol — a Rádió környékét kivéve — sor.

3. A szovjet hadsereg fellépése

Másnap, október 24-én, szerdán Budapesten megállt az élet. A közlekedés szünetelt, az üzemek, intézmények nem dolgoztak, az üzletek zárva voltak. A Hegedűs-Gerő kormány gyülekezési tilalmat rendelt el és délután 2 órától kezdve kihirdette a statáriumot. De a parlamenti szükségadó által sugárzott reggeli híradás másról is számot adott. A kormány ország-világ előtt beismerte: az előző este kitört zavargásokon saját erejéből nem képes úrrá lenni és így segítségért „a Varsói Szerződés értelmében a Magyarországon tartózkodó szovjet alakulatokhoz" fordult. A szovjet alakulatok — így szólt továbbá a közlemény — „a kormány kérését teljesítve résztvesznek a rend helyreállításában. A kormány felhívja a város lakosságát, hogy viselkedjék nyugodtan, ítélje el az ellenforradalmi bandák véres garázdálkodását, s támogassa a rendet fenntartó magyar és szovjet csapatokat."[106] Ez először október 24-én reggel 9 órakor hangzott el. De ekkorra a szovjet hadsereg Magyarországon állomásozó csapatai rég megkezdték már mozgásukat, felvonulásukat a számukra kijelölt riadóterv alapján.

1956 őszén Magyarországon három szovjet hadosztály állomásozott. Az egyik, a 17. gárda-mechanikai hadosztály Szombathely térségében, a másik, a 2. mechanikai hadosztály Székesfehérvár, Hajmáskér, Győr általános területén, a harmadik pedig, a 92. páncélos hadosztály a fővárostól délkeletre, Kecskemét, Cegléd, Szolnok térségében. Az ország északkeleti részében, Nyíregyháza, Záhony stb. környékén szintén szovjet egységek biztosították az anyagi utánszállítási támaszpontokat. Ezenkívül erős légikötelékek állomásoztak több korszerűen kiépített repülőtéren, a légitér ellenőrzése, a radarhálózat és a légifigyelő szolgálat ellenőrzése szovjet kézben volt.

Október 23-án, a késő délutáni órákban a 2. mechanikai hadosztály egységei és a 92. páncélos hadosztály részei megkezdték vonulásukat Székesfehérvár, illetve Kecskemét környékéről Budapest felé. A hadosztályok többi része általában a helyőrségek körül maradt, csak a 92. páncélos hadosztály egy zászlóalja foglalt állást Szolnoknál, a Tisza-hídnál, annak biztosítása érdekében. A főváros felé tartó egységek éle október 24-én, 02 és 03 óra között érte el Budapestet.[107]

Ki hívta be őket Pestre? Milyen paranccsal érkeztek? Hogy képzelték a vezetők, hogy a felkelésen úrrá legyenek? Sajnos, mindeme lényegbevágó kérdésekre — okmányok hiányában — nem adhatunk egyenes feleletet. Csak következtetésekre szorítkozhatunk. Valószínű, hogy a Gerő-Hegedűs klikk már egyszer vázolt „karhatalmi megelőző rendszabályozási terv"-e mellett, párhuzamosan a szovjet hadsereg magyarországi alakulatait is biztonsági riadóállapotba helyeztette. Ha felvonulásuk tervszerint is folyt le, a fővárosban végbemenő események mind a Tökölön székelő parancsnokságot, mind az egyszerű alparancsnokokat váratlanul érte. Ezért az első órák a teljes zavar jegyében teltek el. Miután a magyar H.M.-ből a beérkező páncélos ékeket sehol sem várta eligazító tiszt, a helyi ismeretekkel nem rendelkező oroszok az éjszakai

[104] Kónya József főhadnagy visszaemlékezése a Bem-laktanya megtámadásáról.

[105] Lásd: „Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben", A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatalának kiadványa, Budapest, évszám nélkül, II. kötet, 32. l. (A jövőben „Fehér Könyv" II.-nek rövidítése.)

[106] Közli: „A Magyar Forradalom és Szabadságharc a Hazai Rádióadások Tükrében", 1956, október 23 — november 9. New York, évszám nélkül, 20. l. (A jövőben „Rádiós könyv"-nek rövidítve.)

[107] Aczél Tamás: „Az első éjszaka", Közli: „Irodalmi Ujság", Páris, 1961. október 15, 4. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

lecsökkentett közvilágítású városban kénytelenek voltak térképeik, de inkább a járókelőktől szerzett útmutatás alapján eligazodni. A Bródy Sándor utcába, a Rádió épületéhez akartak jutni, hisz ennek ostromáról rövidhullámú adójukon keresztül értesülhettek már.[108] Mi lehetett a szándékuk? Egyet biztosan tudunk: lőparancsuk nem volt. Elképzeléseik szerint puszta megjelenésükkel, technikai fölényükkel, határozott fellépésükkel kellett volna az ostromnak — melynek arányáról valószínűleg nem volt tudomásuk — véget vetni. Úgy, mint tették azt Berlinben, 1953-ban. Harcra nem is gondoltak, arra fel sem készültek. Sőt, kezdetben még nyitott páncéltoronnyal, kisebb kötelékekben közlekedtek a pesti utcákon, láthatóan minden határozott cél nélkül.

A vöröscsillagos páncélosok Budapesten való megjelenése, az utcákon való vonulása érthető izgalomba hozta az október 23-a óta forradalmi lázban égő pestieket. Eddig az események menete csak „belügyként" volt számontartva, számvetésként a nép s a néptől idegen, reakciós Gerő-Hegedűs klikk között. Egy idegen nagyhatalom — ez esetben a Szovjetunió — közvetlen beavatkozásával senki sem számolt. Sem az „egyetemi 16 pont", sem a tüntetések jelszavai között nem voltak találhatók soviniszta vagy antikommunista követelések. A Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok hazaküldését a tüntetők összekapcsolták az általános európai béke kérdésével. („Minden ország katonája, menjen vissza hazájába!" — követelték a fiatalok a Parlament előtt.) Magyarország és a Szovjetunió között egy „új és az egyenlőség alapján létrejövő kapcsolat" kialakítását kívánták. Így, többek között, sem október 23-án, sem a későbbi napokon a Szovjetunió nagykövetsége előtt tüntetésekre nem került sor.

Ennek alapján érthető megrökönyödéssel és felháborodással fogadták a hírt a szovjet csapatok budapesti beavatkozásáról, amely az alig pár órás forradalmat egy egész más mederbe terelte. Ez volt az a pillanat, amely a forradalmat szabadságharccá tette. A vöröscsillagos páncélosok egy idegen nagyhatalomnak a magyar belügyekbe való beavatkozását jelentették s erre csak egyetlen reakció volt lehetséges: felvenni a harcot velük, leszámolni az intervenciósokkal! Akárki és akárhol határozta el a szovjet csapatok bevetését Budapesten, elképzeléseinek épp ellenkező hatását érte el ezzel.

Az idegen hadsereg fellépése csak olaj volt a tűzre, amelynek elfojtása egy táborba vitte a népet. Ha a felkelők között lehetett is az első időben a jövő elképzelése terén ellentét, ez most egy csapásra megszűnt. Kommunista és nem kommunista egyaránt nemzeti büszkeségében érezte magát sértve. S ennek alapján cselekedtek is...

Nincs pontos adatunk, hol és mikor támadták meg először fegyverrel a budapesti utcákon felvonuló szovjet páncélosokat a felkelők. Tény, hogy október 24-ének hajnalán a Népszínház utca és a József körút sarkán már fegyveres harcba bocsátkozott egy felkelőcsoport a Keleti pályaudvar felől, a Rákóczi úton közlekedő szovjet páncélos ékkel. A felkelők nagyrésze diákokból és ifjúmunkásokból állt, akik M. A. és Decsi János honvédfőhadnagyok vezetése alatt hajtották végre ez akciót. A honvédtisztek meglepetéssel (és helyzetükből kiindulva, örömmel) észlelték, hogy bár a páncélosokat követő páncélgépkocsikon egy-egy raj szovjet katona húzódott meg, az utcai harcokhoz elengedhetetlenül szükséges támogató gyalogság, teljes egészében hiányzott. Nem tudhatták, hogy a magyarországi szovjet katonai parancsnokság első intervenciójának teljes ideje alatt híjában volt a gyalogos erőknek, s hogy ennek dacára állandóan szorgalmazta a páncélosok harcbavetését a felkelők ellen. Pedig, s ezt jól tudták Tökölön, páncélosok utcai harcban, támogató gyalogság nélkül, szinte kényre és kedvre ki voltak szolgáltatva az ellenfélnek.

Így volt ez Decsi Jánosék esetében is; ez a felkelőcsoport, az alig pár órával azelőtt ÁVH-soktól zsákmányolt kézifegyvereikkel s pár kézigránátköteggel sikerrel vette fel a harcot a szovjettel.[109] De október 24-én reggel és délelőtt fellángolt a harc a Soroksári úton (a Vágóhíd környékén), Újpesten s bent a városban, az Üllői úton, a Kilián laktanya előtt is. A felkelők a páncélosok ellen kézigránátkötegekkel, benzinespalackokkal és más kézifegyverekkel harcoltak. Vezetőik nem egy helyen honvédek, honvédtisztek voltak, akik alkalmi csoportokba tömörülve vették fel a harcot a város szíve felé igyekvő szovjet páncélosokkal.

Az első jelentős s állandó védelmi gócpont az Üllői út és a Nagykörút sarkán fekvő lakóháztömbnél, a Corvin-közi háztömbben alakult ki. Jóllehet a felkelők minden különösebb meggondolás vagy terv nélkül foglaltak itt állást — aligha választhattak volna előnyösebb ellenállási gócot. A Corvin-közi blokk hatalmas méreteivel, szilárd építményével, jól kialakított több bejáratú udvarrendszerével megbízható bázist és

[108] Több eset példázza, hogy október 23-tól 24-re virradó éjszakán a Budapestre érkezett s a városban tájékozódni nem tudó szovjet harckocsioszlopokat a pestiek rendeltetési helyükkel ellenkező irányba „irányították", miközben a hozzájuk forduló szovjet tisztekkel a legbarátságosabban elbeszélgettek. Csak így magyarázható meg, hogy miként történhetett, hogy a Rádió épületét a szovjet katonák csak október 24-én d.e. érhették el s foglalhatták vissza a felkelőktől!

[109] Decsi János főhadnagy, a Nemzetőr Főparancsnokság hadműveleti osztálya vezetőjének személyi naplója alapján.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

manőverezési lehetőséget nyújtott a felkelőknek. Az udvarban levő benzinkút napokra biztosította a primitív, de jól bevált páncélhárító „gránát"-hoz, a Molotov-koktail készítéséhez az alapanyagot, míg a háztömb háta mögött elterülő munkásnegyed a harcicsoportok létszámának kialakításáról, illetve feltöltéséről gondoskodott. Ezenfelül — stratégiailag nézve a Corvin-közi blokk helyzetét — a felkelők által elfoglalt állások a főváros két jelentős útvonalát; a délkeleti Szolnok-Ceglédről és a déli, a Kalocsa felől a város szívébe vezető főútvonalakat blokkírozta. A hely jelentőségét emelte az is, hogy a felkelők által birtokban tartott háztömbbel szemben a néphadseregnek egy laktanyája, a Kilián György laktanya állt.

A szovjet páncélosok október 24-i támadásai alatt a laktanya hivatalosan teljes semlegességet tanúsított. Egyebet egyenlőre nem is igen tehetett, mert az elmúlt éjjel a tömeg a fegyvereket — ami úgyis édes kevés volt — elvitte a laktanyából, s így még ha valaki harcolni is kívánt volna, eszközök híjában ezt nem tehette volna meg. — A hangulat semmiképp sem a szovjet mellett volt. A legtöbb tiszt s a legénység zöme ekkorra már eltávolította sapkájáról a „Rákosi-jelvényt", sőt volt olyan is, aki a régi negyvennyolcas Kossuth-címert tűzte a helyére.[110] Ha ez bizonyos mértékben a felkelés melletti rokonszenvtüntetésnek is számított — ennél több, legalábbis szervezett módszerekkel nem történt. Csiba százados, laktanyaparancsnok utasítására a legénységnek az épület hátsó traktusába kellett vonulni, míg az Üllői útra néző részben csak a kislétszámú, főleg tisztekből és tiszthelyettesekből álló őrség maradt. Ezek szeme előtt játszódott le aztán az első szovjet páncélosnak, egy közepes „J. V. Sztálin" típusú harckocsinak a felkelők által való megsemmisítése. A bátor tett a honvédekre sem maradt hatás nélkül. A harci szünetben mind többen és többen hagyták el a számukra kijelölt körleteket, tódultak ki az utcára s léptek érintkezésbe a sikerüktől szinte megmámorosodott Corvin-közi felkelőkkel. Senki nem akadályozta meg őket ebben. Sőt a tisztek — ki rejtve, ki meg már nyíltan — géppisztoly tárolásra, kézigránátok élesítésére oktatták a hozzájuk forduló civileket. Délben pedig — mikor a laktanya konyhája ebédre jelzett — mintha a világ legtermészetesebb dolga lenne, a honvédekkel együtt a fegyveres felkelők is ebédre jelentkeztek. S mivel a laktanyaügyeletes tisztnek nem volt ellenvetése, vagy félszáz fegyveres a néphadsereg Kilián György laktanyájában fogyasztotta el aznapi ebédjét.

Azonban nem mindenütt mentek ilyen simán a dolgok. Egyes budapesti laktanyákban a sztálinista, szektás vezetésnek sikerült még a forradalom első napján a hatalmat kézben tartani s a honvédeket a néptől elszigetelni. A Róbert Károly körúti laktanyában a politikai tisztek tüzet vezényeltek az épületet fegyverért ostromló civilekre s ugyanilyen módszert használt a Népliget szélén lévő tisztiiskola parancsnoksága is. Hogy ebből nem lett vérfürdő, az csak annak volt köszönhető, hogy a honvédek és az akadémisták nem a tömegbe, hanem a levegőbe lőttek.

Általában már a forradalom első 24 órája után kezdtek a frontok a fővárosban kialakulni. Azokon az útvonalakon, amelyeken szovjet páncélos csapatok mozogtak, állandó védelmi körlettel bíró felkelő csoportok foglaltak állást. Soraikban szép számmal voltak találhatók katonák és tisztek — az utóbbiak főként a katonai akadémiák, intézetek, katonai vezetési-törzsek állományából. Jelenlétük nemcsak a felkelők részéről volt döntő, de egyben megdöbbentette a magyar párt- és katonai legfelsőbb vezetést is. Aki ezekben a napokban a rádiónál ült, saját fülével hallhatta, mint ígért a minisztertanács elnöke felmentést a statáriumi eljárás alól azonnali fegyverszünet esetében nemcsak a polgári felkelőknek, *de, külön kiemelve a katonai személyeknek* is![111] Egyébként, hogy mennyire tipikus volt a felkelők soraiban található katonatiszt, példázza a kormányrádió egyik adása is, amelyben a riporter (eredeti módon) egy helyszíni közvetítés keretében számolt be „egy budapesti középületben", fegyveres harcban foglyulejtett felkelőcsoportról. Egyikük kihallgatását e szavakkal vezette be:

> „ ... a negyedikre néznek a legkeményebben a katonák. Vállpántját már letépték. És így szólítják meg: 'a volt tiszt jöjjön ide!' A volt tiszt remeg. Gyáva volt, mikor talán néhány fenyegető szótól, talán revolvercsőtől megijedt, áruló lett, elhagyta csapatát, népét..."[112]

Tekintsünk el a frázisoktól, torzításoktól hemzsegő mondatoktól. Csak a tényt vegyük figyelembe. Annak az ismeretlen magyar honvédtisztnek példáját, amelyről a rádió jóvoltából ország-világ értesülhetett s bizonyságot szerezhetett, hogy az „ellenforradalmi banditáknak" kikiáltott felkelők között ott küzdöttek, ha nem is csapatosan, de egyenként a néphadsereg katonái, tisztjei is.

---

[110] Gosztonyi Péter: „Napló a Kilián-laktanya harcairól", Szemle, Brüsszel, 1960 október.

[111] „Rádiós könyv", 24. l. (Bejegyzés: október 24, 13 h. 23')

[112] „Rádiós Könyv", 37. l. (Bejegyzés: október 24, 19 h. 23')

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A hangulat s a helyzet a Honvédelmi Minisztériumban a szovjet hadsereg fellépése következtében sem javult. A néphadsereg tábornokai már a forradalom kitörését követő reggelen képtelenek voltak a saját portájukon a rendet megőrizni. Hiába érkezett be az éjszaka folyamán Tatáról a 33. páncélos ezred s helyezkedett el zömmel a Minisztérium épületcsoportja védelmére, a magyarországi katonai műveletekért felelős szovjet vezetők erős szovjet páncélosköteléket irányítottak a minisztérium elé. Ezek, a tatai páncélosokat maguk között felosztva, adták az őrszolgálatot a minisztérium körül. Engedelmük nélkül senki sem közelíthette meg az épületcsoportot.

Bent, a nagykiterjedésű épületcsoportban ezalatt a minisztérium magasrangú tisztjei, tábornokai jobbra-balra kapkodva, egymással ellentétes intézkedéseikkel óráról-órára csak bonyolították a helyzetet. A felderítés, a katonai és a politikai tájékozódás teljesen csődött mondott. Bata István vezérezredes, honvédelmi miniszter apatikusan hagyta, hogy mások intézkedjenek helyette. Tóth vezérőrnagy, vezérkari főnök legalább azt kívánta elérni a szovjet parancsnokságnál, hogy hadműveleteikről, ha utólag is, de őket is értesítsék. A káosz teljes volt. Nem mi, hanem a hazai, kádárista sajtó állapította meg, hogy a „néphadsereg hivatott parancsnokainak tevékenysége ezekben és a rákövetkező napokban legtöbbnyire abban merült ki, hogy szobájukban topogva 'édes fiamozták' a hadműveleti tiszteket."[113]

S ezek a tisztek — legtöbbnyire a fiatal korosztály tagjai — minden tőlük telhetőt megtettek, hogy segítsék a felkelést, amelyet az ő ügyüknek is éreztek. Bereczky őrnagy a vezérkartól, Kindlovics őrnagy a hadműveleti osztálytól a hozzájuk forduló parancsnokokat szigorúan óvták a civilek elleni fegyverhasználattól s utasították őket, hogy ha azok fegyvert követelnek, inkább „engedjenek az erőszaknak", és adják ki azokat, de ne nyissanak tüzet a felkelőkre. Janza Károly vezérőrnagy, a H.M. hadtápfőcsoportfőnökség vezetőjének osztályán október 24-étől kezdve minden éjszaka működésbe került a házi sokszorosító gép. Nyomta a röpcédulákat, amelyek a tisztek szolidaritásáról biztosították s a további harcra buzdították az ifjúságot. A kész röpcédulákat aztán reggel a H.M. anyagi szolgálat teherautói juttatták el — az élelmiszerszállítmányok mellett — rendeltetési helyükre: Lágymányosra, Óbudára, a XIII. kerületbe és a csepeli dolgozók közé.

4. A Forradalom vidéken

A budapesti október 23-i események híre igen hamar elérte a vidéket és 24 óra leforgása alatt az egész országban elterjedt. Ha a nyílt összecsapás, a fegyveres felkelés ténye meg is lepte az embereket, váratlanul nem érte őket. 1956 nyara, de inkább koraősze óta a vidéken is egymást érték az őszinte eszmecserék, a nyílt szókimondó kritikák. Legelőször csak a helyi bajokról, a „túlkapásokról" volt szó, majd kitágult, kiszélesedett a vita és a mezőgazdaságra, az életszínvonalra, a párt és az állami vezetés bűneire került a sor. A fővárosi újságok mind bátrabb hangja mögött a vidéki sajtó sem maradt el. A jugoszláviai munkásönkormányzatokat, az osztrák semlegességet példázták. Hiába igyekezett a párt a kedélyek csillapítására, ígéretekkel, Pestről szalajtott „személyiségek" propagandabeszédeivel hatni — kísérletük egyre másra kudarccal végződött.[114] Szerte az országban, majd minden községben érlelődött a „régit" elsöpörni kívánó vihar első szellője ...

Mindebből a néphadsereg vidéki helyőrségéiben semmi, vagy alig valami volt érezhető. A katonáknak s tiszteknek nem sok lehetőségük volt a társadalmi élet megnyilvánulásainak tanulmányozására, úgy mint pl. a fővárosban szolgálatot teljesítőknek. A falutól vagy a kisvárostól nemcsak távolságilag, de eszmeileg is el voltak zárva. Szondi József alezredes, aki 1956 októberében Pápán szolgált, így írt az akkori hangulatról:

> „ ... Nálunk Pápán nem voltak a Nagy Imre-féle csoportnak aktív tagjai. Közülünk senki sem vett részt a Petőfi Kör vitáin, sőt nem ismertük a vitákon elhangzott felszólalásokat sem. Ezekről csupán a rádió cáfolatait, az újságok kommentárjait, valamint a politikai munkások elítélő nyilatkozatait hallottuk. Az Irodalmi Ujságnak jóformán csak a hírét hallottuk, helyőrségünkbe alig-alig jutott belőle. Nyilvánvaló tehát, hogy a Petőfi Kör tevékenysége nem gyakorolt befolyást a helyőrségre... Itt kell megemlítenem azt is, hogy a vidéki helyőrségek különösen rossz tájékoztatása annyira elkendőzte a valóságot, az ellentétek ütközéseit, hogy a Pesten járt katona visszatérve, alig merte elmondani tapasztalatait. Amit Budapesten már széltében-hosszában tárgyaltak, azt a vidéki helyőrségek politikai munkásai még

[113] Zele, i.m.

[114] Így például Kaposvárott, 1956 október elején, amikor a párt rendezte nagygyűlésen Dobi István, Kiss Károly elnökölt, s amely dacára a megjelent személyiségeknek, kudarcba fulladt.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

hétpecsétes titokként kezelték. Mindezek alapján állítom, hogy a vidéki helyőrségekben nem volt és nem is lehetett kifejlődött pártellenzék, illetve kormányellenzék ..."[115]

Így a néphadsereg vidéki alakulatai teljesen váratlanul és értetlenül álltak a budapesti eseményekkel szemben. A Honvédelmi Minisztérium riadóparancsát végrehajtva, teljes fegyverzetben, de laktanyájukat, körletüket el nem hagyva várták a további parancsokat. Ezek azonban egyre késtek. Amíg azonban a legénységet még sikerült a sztálinista pártapparátusnak hamis hírek terjesztésével[116] lekötni, a tisztikarral már nem boldogultak ilyen könnyen. A csapattisztek — akiknek a körletekben természetesen szabad mozgásuk volt s így a rádiószobát is látogathatták, vagy maguknak is volt rádiójuk — hamar értesültek a fővárosi harcokról! A szovjet hadsereg fellépését majdnem mindenütt kivétel nélkül elítélték.[117]

Más helyőrségekben — mint pl. Várpalotán — az alakulatok pártbizottsága tiszti gyűléseken kívánt a fejleményeken úrrá lenni. Kevés sikerrel. A fentemlített helyőrségben pl. Szekeres Mihály alezredes, alapszervezeti párttitkárnak beosztottai nyíltan szemébe vágták: „Nem csodálkoznának, ha a hadseregben is felkelés törne ki!" Szekeres döbbenten kérdezte: vajon miért? Mire az egyik tiszt — a hazai kormányzat propagandafüzete szerint — indulatosan szemébe vágta: „Kevés a fizetés! Ezért!"[118] De téved, aki a tisztek és honvédek kormány- és pártellenes hangulatát holmi anyagi problémákkal indokolja. A forradalmi hangulat már a levegőben volt, csak az nem vette észre, aki nem akarta. Hiába éltek elszigetelten a néptől, annak problémáitól s gondjaitól a vidéki helyőrségek, a pesti események híre már elegendő volt, hogy ők is gondolkodjanak és cselekedjenek. A sztálinista párt és hadseregvezetőség vidéken is értetlenül és megzavarodottan állt a fejlemények előtt. Soha annyira nem volt igaza a hivatásos forradalmár Leninnek, a marxista társadalomtudomány gyakorlati átültetőjének, mint amikor azt írta:

„ ... A forradalomhoz nem elegendő az, hogy a kizsákmányolt és elnyomott tömegek belássák, hogy a régi módon lehetetlen tovább élniük és változást követeljenek: a forradalomhoz az is szükséges, hogy a kizsákmányolok ne tudjanak élni és kormányozni a régi módon. Csak akkor, ha az 'alul levők' nem akarják a régit, a 'felül levők' pedig nem tudnak tovább élni és kormányozni a régi módon, csak akkor győzhet a forradalom. Ezt az igazságot más szavakkal így fejezhetjük ki: a forradalom nem lehetséges *általános nemzeti* (a kizsákmányoltakat és kizsákmányolókat egyaránt érintő) válság nélkül."[119]

Ez az igen helyesen „általános nemzeti válság"-nak nevezett indítóok, ha helyőrségenként különböző időben s különböző módon is hatott, szellemében, törekvéseiben kísértetiesen azonos volt. Így például az ország dunántúli részében, a somogymegyei *Kaposvárott*[120] az események a következőképpen alakultak:

Október 24-én az egész város dermedten hallgatta a pesti rádió ellentmondásos, zavaros híreit. Másnap, október 25-én a kaposvári „Zrínyi Kör" vezetői, Kunszabó és Petőcz[121] elhatározására a diákok nemzeti

---

[115] Szondi József alezredes: „Hozzászólás a 'Néhány szó a Magyar Néphadsereg bomlásának okairól' című cikkhez". Közli: Honvéd Újság, Budapest, 1957. február 13. 2. l.

[116] Így a 27. gyalog hadosztályhoz tartozó kiskunfélegyházai önálló tüzér ezrednél a tisztek a riadó készültség okát egy „váratlan jugoszláv orvtámadás"-ban jelölték meg.

Egy magát megnevezni nem akaró kiskunfélegyházai honvéd közlése a szerzővel.

[117] Juhász József (Paks) főhadnagy, T. S. százados, Kovács Imre (Miskolc) hadnagy, K. F. (Budaőrs) százados közlése a szerzővel.

[118] Thiery Árpád (összeállító): „Vádirat. Az ellenforradalom Veszprém megyében." Budapest 1957, 31. l.

[119] Lenin, V. I.: „Válogatott művei", Budapest 1954, II. kötet, 730 l.

[120] Kaposvár Somogy megye székhelye 43 500 főnyi lakossal. A város egyharmad része iparból él.

[121] Kik voltak valójában a kaposvári forradalom vezetői? A kádárista „Somogyi Néplap" 1957 júniusi 2. száma így mutatta be őket: „Kunszabó szülei agrárproletárok voltak. Ő maga az Oleg Kosevoj szakérettségis kollégiumban tanult, ösztöndíjjal járta az egyetemet, párttag és újságíró (volt)." Petőczről a lap pedig ezt írta: „Apja alkalmi munkás, azelőtt (1945 előtt!) nem tanulhatott. Színművészeti főiskolás lett, majd újságíró..." Petőcz bírósági tárgyalásán kijelentette: „Én Zalaegerszegen láttam, hogy egy pártvezető mennyire kihasználja helyzetét, a gépkocsivezetőt még 100 méteres útra is odahívta. És sokat is ivott. Aztán láttam nagy családokat két kis szobában meghúzódva, másokat meg, vezetőállásúakat nagyobbakban, kevesebb családdal. Nekem ezek nagyon fájtak ... és egyéb dolgokat is láttam, hisz újságíró vagyok..., mert hiszen én kommunista voltam s az is maradok ..."

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

színű szalagokkal feldíszítették a Kossuth és Petőfi szobrot. Beszéd is hangzott; el, amelyben a szónok a harcoló, vérző Budapestet a város dolgozóinak szolidaritásáról biztosította. A hangulat szinte óráról-órára forrósodott s hatalmába kerítette a város dolgozóit. Mindez a kaposvári honvéd helyőrségre sem maradt; hatástalanul. Hiába záratta be Martics ezredes, hadosztályparancsnok a laktanya kapuit, tiltotta meg az egyenruháról, sapkáról a Rákosi-címer eltávolítását, katonái nem hallgattak rá. Egy fiatal tiszt, Adorján százados vezetésével egyre-másra tűntek el a vörös-csillagos sapkarózsák a honvédek sapkájáról, egyre-másra szivárogtak ki a hátsókapun a katonák s vittek fegyvert, biztatást az akkoriban alakuló Nemzeti Tanács vezetőinek. Martics ezredesnek nem is kellett nagyon emberismerőnek lennie, hogy megértse: honvédei nem fognak a szovjet csapatok mellett, a város lakói ellen fegyvert fogni...

A Dunántúl egyik legjelentősebb ipari városában *Győrben*[122] már október 23-án este nyugtalanság s a párt és ÁVH vezetők között zűrzavar uralkodott. Tüntetésre azonban csak másnap került sor. Az ifjúság kezdeményezte felvonuláshoz órákon belül a munkásság is csatlakozott. A felvonulók a megyei pártbizottsághoz tartottak, amelyet Hortobágyi párttitkár kérésére magyar és szovjet páncélosok gyűrűje „védett". Amint azonban a magyar páncélosok észreveszik, hogy a tömegnek nincs támadó szándéka, s hogy a rendezett sorokban felvonulók között gyári munkások, diákok vannak, elhagyják helyüket s a tömeg éltetése közepette laktanyájukba távoznak. Csak a szovjet páncélosok maradnak a téren, kiknek távozását követelik most a tüntetők. Időközben a többezresre felduzzadt tömeg a fogházhoz vonul s megkezdik a politikai foglyok kiszabadítását.[123] A szabadonbocsátást a tüntetők egy küldöttsége a fogház vezetőségével együtt hajtotta végre. Erre a győri ÁVH is életjelt adott magáról. A kivonuló ÁVH-sok minden felszólítás nélkül belelőnek a tömegbe. Több halott, 4 sebesült. De a felbőszült ifjúság elől az ÁVH-nak tágítani kell. Laktanyájába vonul vissza, míg a városban már a budapesti eseményekkel magukat szolidárisnak vallók a Győrben fel-alá vonuló szovjet páncélosok elvonulását követelik. Október 25-én a tüntetések a győri Rákóczi laktanya előtt folytatódtak. Miután ekkor már a rendőrség bejelentette csatlakozását a forradalomhoz, egy küldöttség a honvédség parancsnokságára ment, színvallásra bírni őket.[124] Az ifjúság és a munkásság képviselőit Krecz Géza honvédőrnagy fogadta. Kijelentette, hogy egyetért a győriek követeléseivel s katonáival együtt a honvédeskühöz híven, „A néppel tűzön vízen át" szellemében fog cselekedni. Biztosította a küldöttséget, hogy ha a várost támadás érné, katonái tudni fogják kötelességüket. A néptől idegen jelvények eltávolítására már kiadta a parancsot. A küldöttségtől csak azt kéri, hogy a laktanya területére ne engedjenek idegen polgári személyt.[125] Ezekután az őrnagy a Városházára sietett, hogy Szigethy Attilával — ki ezidőben a győri Nemzeti Tanács megalakításán munkálkodott[126] — beszéljen s a Tanácsnak felajánlja szolgálatait.

Időközben a városban tartózkodó szovjet csapatok — látszólag elkerülni iparkodva a konfliktust — családtagjaikkal együtt, elhagyták Győrt s a közelben levő győrszentiváni erdőben húzódtak meg.

A városban azonban még nem állt helyre a nyugalom. A tüntetők az ÁVH-laktanyában foglyultartottakat kívánták kiszabadítani. Mivel fegyverük nem volt s számoltak vele, hogy az ÁVH erőszak nélkül nem fogja teljesíteni követelésüket, a honvédséghez fordultak segítségért. Krecz őrnagy fegyvert adott és engedélyezte, hogy katonái résztvegyenek az ÁVH-s laktanya megostromlásánál.[127] Szerencsére fegyverhasználatra nem került sor. Az ÁVH legénység, látva a tömeg nagyságát s a jelenlevő honvédeket, rendőröket, nem volt hajlandó parancsnokaiért életét kockáztatni. Egyöntetű elhatározással kitűzték az épületre a fehér zászlót, letették fegyvereiket s bántatlanul távoztak.[128]

---

[122] Győr Győr-Sopron-megye székhelye 70 810 főnyi lakossal.

[123] „Így történt nálunk, Győrött. Mozaik az 1956 évi szabadságharcból. Elmondja egy győri szabadságharcos." Közli: Új Hungária, München, 1956. december 21. 7. l.

[124] u.o.

[125] „Az ellenforradalom támadása Győr megyében", összeállította a Győr-Sopron megyei párt-végrehajtóbizottság által megbízott szerkesztő bizottság, Budapest 1958, 23. l.

[126] Kik voltak tagjai ennek a Tanácsnak? A Tanács elnöke a szociáldemokrata Szabó György lett, Szigethy Attila parasztpárti, aktív országgyűlési képviselőt a Tanács elnökhelyettesévé választották. A Tanács munkájában még részt vett többek között a kommunista Földes Gábor színházi rendező, Tihanyi Zoltán építész technikus és a szintén kommunista párttag Kéri József megyei ügyészségi vezető.

[127] „Az ellenforradalom támadása...", 24. l. Az MSZMP kiadvány szószerint ezt írja: „Krecz Géza honvédőrnagy húsz honvédet elengedett és nem akadályozta meg, hogy a műszaki század beosztottjai csatlakozzanak a főosztály (értsd ÁVH központ) épületének támadóihoz."

[128] Szöllősy Árpád: „A forradalom Győrött", Közli: Új Látóhatár, München, 1961. évf. 5. sz. 415. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Lázas napok következtek. Október 26-án, a forradalom győri győzelme után megkezdődött a forradalom szervezetének felépítése. A forradalmi Katona Tanács vezetője Krecz Géza őrnagy lett, aki Elias Ferenc rendőrőrnaggyal egyetemben nyomban nekilátott az új karhatalom, a nemzetőrség szervezéséhez. A szintén megalakult győri Nemzeti Tanács munkástanácsának vezetőjével egyetértésben felhívással fordultak a megye dolgozóihoz és a tanulóifjúsághoz. A felhívást röplapon juttatták el a tüntető tömeg közé.[129] Ezenkívül a Rákóczi-laktanya honvédei élenjártak a városbeli rend és nyugalom helyreállításában. Őrséget adtak a középületek előtt, járőrtevékenységet folytattak a nemzetőrséggel s biztosították a győri „Szabad Petőfi Rádió" zavartalan működését.

Október 27-én délelőtt a munkás és katona tanács csúcsszerve, a győri Nemzeti Tanács nagy horderejű intézkedésre szánta el magát. Mosonmagyaróvárott az ÁVH belelőtt a békésen tüntető tömegbe, majd a sortűz után a fekvő emberek közé kézigránátokat dobott. Ez a vandalizmus több mint 80 ember életét követelte, mintegy kétszázan megsebesültek. A mosonmagyaróvári eseményekről szóló hírek villámgyorsan terjedtek el Győrött, mivel a megyei székhely és Mosonmagyaróvár között[130] közvetlen (automata) telefonkapcsolat volt. Nemsokára befutottak Győrbe az első sebesültszállító autók, mivel a mosonmagyaróvári kórház már nem tudta felvenni az áldozatokat. A vérző sebesültekkel megrakott autók látványa felkorbácsolta a szenvedélyeket. Az emberek lefoglalták a közlekedési vállalat gépkocsijait, fegyvert követeltek a honvédségtől és Mosonmagyaróvárra készültek menni. Szigethy Attila utasította erre a honvédség parancsnokát, hogy küldjön katonai egységet az ÁVH lefegyverzésére. A Nemzeti Tanács joggal félt ugyanis attól, hogy ha az ÁVH ellenáll, a katonailag kiképzetlen fegyveresek között mészárlást képes véghezvinni. Földes Gábor vezetésével honvédségi fegyverekkel felszerelt civilek és katonák indultak el tehát Mosonmagyaróvárra. A menetet a honvédség páncélosai kísérték és biztosították. A győriek segítségével a mosonmagyaróváriak hamar leszámoltak a védtelen polgárokat gyilkoló ÁVH-val. A mosonmagyaróvári honvédhelyőrség parancsnoka, Ambrus József őrnagy, mikor az ÁVH gaztettéről hírt kapott, maga osztotta ki a hozzá fordulók és katonái között a helyőrség fegyvereit és honvédéivel együtt alaposan kivette részét az ÁVH-s laktanya megostromlásában.

A Mosonmagyaróvárról visszatérő civilek az esti órákban a legteljesebb rendben szolgáltatták vissza fegyvereiket a honvédségnek.[131]

Október 28-án a kora délelőtti órákban nagy tömeg gyűlt össze a Városháza előtt. A pesti hírek hallatán a tüntetők a Nemzeti Tanácstól követelték, hogy küldjön katonai segítséget a fővárosba. Ez a terv már előbb felmerült, sőt a Tanácsot foglalkoztatta is. Krecz őrnagy ennek alapján hozzá is látott az önkéntesek toborzásához és gyakorlatoztatásához. Jelentkező akadt elég, akik aztán honvédtisztek, vagy tartalékos tisztek vezetése alatt tanulták meg a fegyverforgatás mesterségét. De a fővárosba szánt segítőcsapat útbaindításából végül is nem lett semmi. A Nemzeti Tanács — igen helyesen — idejekorán felismerte a terv kivitelezésének nehézségeit. Győr megyében túl bizonytalan volt a helyzet, nem volt ismeretes, hol állomásozhattak harcrakész szovjet csapatok, vagy ÁVH-s osztagok, erről felderítés hiányában nem volt tudomásuk. Enélkül pedig minden kilométerkőnél ellenség várhatta volna a Pestre siető ifjúságot. Végeredményben Szigethyék hittek benne, hogy a fővárosi események további vérontás nélkül is befejezést nyernek s így elvetették a felfegyverzettek útbaindítását.

A győri forradalmi események ismertetése nem tárgya jelen tanulmányunknak. Így azoknak részletes leírásától el kell hogy tekintsünk. Ami a katonai tanács győri tevékenységét illeti, az ezekben a napokban több irányú volt. Először fenn kellett tartani a rendet s nyugalmat a városban, segítenie kellett a Nemzeti Tanács munkáját (A „Szabad Petőfi Rádió" zavartalan működése érdekében állandó honvédőrség tartózkodott a stúdióban), másodszor: hathatósan ki kellett vennie részét a Nemzeti Tanács és a szovjet parancsnokság közötti tárgyalásokból. Ugyanis a Győr közelében állomásozó szovjet harckocsi-osztagok miatt nyugtalanság uralkodott a városban. Híre terjedt, hogy a szovjet támadni akar. A Nemzeti Tanács erre tárgyalásokat kezdeményezett a szovjet parancsnokkal, Schwarz alezredessel. Az alezredes pozitívan értékelte a városban, de az országban lefolyó eseményeket is. Kijelentette: „Nincs szándékunkban a ti belső ügyeitekbe beavatkozni. A magyar nép felkelését azok ellen a vezetők ellen, akik a népet elnyomták, teljesen jogosnak tekintjük. A szovjet csapatok semmiféle támadást nem készítenek elő, mert számukra a világbéke éppen olyan fontos, mint a béke Győrött."[132] Ezután a parancsnok köszönetet mondott azoknak, akik kérés nélkül negyven liter tejet bocsátottak az orosz katonák gyermekei rendelkezésére. A

[129] A röplap hasonmása megtalálható „Az ellenforradalom támadása ..." című budapesti kiadvány 32. oldalán.

[130] A mosonmagyaróvári eseményekről bővebben ír Fryer, Peter: „Ungarische Tragödie", Köln 1957, 19. l.

[131] Szöllősy, i.m. 417. l.

[132] Szöllősy, i.m. 419. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

tárgyalásokon Krecz őrnagy tolmácsolt, mivel ő Moszkvában hadiakadémiát végzett, kitűnően beszélte az orosz nyelvet. Ezenkívül is mint katona, nem kis hatással volt a szovjet tisztekre.

Kényesebb feladat volt azonban az egységes dunántúli Forradalmi Katonai Bizottság létrehozása. A cél a dunántúli egységes katonai szervezet megteremtése volt. Szükségességét diktálta többek között az is, hogy eddig a Dunántúlon a katonai vezetés szervezetileg a székesfehérvári hadtestparancsnok, Mikes vezérőrnagy kezében volt. Mikes azonban kezdettől fogva ellenséges szemmel figyelte a népmegmozdulást. A székesfehérváriakat katonáival akarta féken tartani és megrendszabályozni. Ez azonban nem sikerült. Erre kétkulacsos politikába kezdett. Látszólag úgy tett, mintha az események meggyőzték volna s a forradalom mellett foglalt állást. De saját törzse leplezte le, kihallgatván egyik telefonbeszélgetését a honvédelmi miniszterrel, amelynek során Mikes kijelentette, hogy a „győri fasiszta csűrhet" ha kell, fél óra alatt szétveri. Így a vezérőrnagyot ki kellett kapcsolni a továbbiakból.

November 1-én Győrött megalakult a dunántúli Forradalmi Katonai Bizottság, amelynek vezetője Kemendi Béla ezredes lett Székesfehérvárról. A Bizottság által hozott határozatok leglényegesebb részei a nemzetőrség megalakítására, a dunántúli honvédalakulatok rendezésére vonatkoztak. Különösen az utóbbi volt az adott helyzetben lényeges, mivel Mikes vezérőrnagy, hadtestparancsnok leleplezésével, sürgősen szükségesnek látszott a dunántúli honvédalakulatok felett a rendelkezést átvenni. Annál is inkább, mert nem egy helyen a forradalom első napjainak zűrzavarát kihasználva a politikai apparátus (mikor meggyőződött az alakulat „megbízhatatlanságáról") azon volt, hogy a csapatokat dezorganizálja. A fegyelem meglazult, számos katona egyszerűen „leszerelt", hazament falujába. Kemendi ezredes a dunántúli katonai erők megszervezését egy hétben állapította meg — tekintetbe véve az akkor már közismertté vált újabb szovjet csapatmozdulatokat.[133]

Tatabányán, a Dunántúl egyik legjelentősebb bányászvárosában[134] székelt az 1951-ben alapított „Hunyadi János Lövész Tiszti Továbbképző Iskola", melynek feladata század és zászlóaljparancsnokok kiképzése volt. A forradalom előestéjén a hallgatók túlnyomó többsége épp szabadságát töltötte. Az Iskolában, melynek parancsnoka Tóth József ezredes, politikai helyettese Bódi János őrnagy volt, lényegében egy pár tucat hallgató s az 51 főnyi kiképzést vezető tiszt és a törzsszázad tartózkodott. A budapesti forradalom kitörésének napján a Honvédelmi Minisztérium az Iskolát is riadóállapotba helyezte. Az óráról-órára ellentmondó, zavaros parancsok hamar megérttették Tóth ezredessel és tisztjeivel a való helyzetet. Így ugyan végrehajtották feletteseik utasításait, kiküldték felfegyverzett járőreiket a tatai utcákra — de sem röpcédulákat nem szedtek össze az utcán, sem pedig nem tartóztattak le egyetlen tüntető dolgozót. Pedig a Minisztérium parancsa így szólt s ezt követelte tőlük Tóth Ferenc ÁVH-alezredes, a Komárom megyei ÁVH parancsnoka is. Tóth Ferenc alezredesnek azonban más tervei is voltak. Október 25-én vagy 300 megbízható kommunista hírében álló bányászt szállásoltatott be a „Hunyadi János Lövész Tiszti Továbbképző Iskola" főépületébe. Pufajkával és géppisztollyal szereltették fel őket s az volt a terv, hogy ezek segítségével fékezzék meg a városban akkor már a győzelem felé haladó forradalmat.

A nagy változás október 26-án történt. E nap délelőttjén az iskolaparancsnok Tóth ÁVH alezredes és Bódi János őrnagy, politikai tiszt követelésére 3 géppuskát rendelt a főépület tetején tüzelőállásba. A géppuskákhoz irányzókat Bódi őrnagy a legmegbízhatóbb párttagok közül választott ki. A katonáit egyszerű és velős feladat elé állította: mivel híre ment, hogy a város népe az Iskola előtt is tüntetni akar, a géppuskák feladata lett volna az „embereket jobb belátásra bírni". A tüzelésre való jelt egy piros rakéta fellövése adta volna meg. De Simon őrnagy, az Iskola kiképzési osztályának vezetője jóidőben ellenintézkedésre határozta el magát. Közvetlen a géppuskák felállítása után eligazítást tartott a törzsszázad tagjainak, amelyen egyöntetűen elhatározták, hogy történjék bármi, ők nem nyitnak tüzet véreikre. Simon őrnagy ezen a gyűlésen ki is jelölte azokat a forradalommal rokonszenvező tiszteket, akiknek feladata lett volna „az adott pillanatban" a tömegre tüzet nyitni akaró irányzók megsemmisítése.[135]

A délutáni órákban valóban egy 6-700 főnyi tömeg gyűlt össze az Iskola előtt. Igen fegyelmezettek voltak. A Himnuszt énekelték el s a forradalomhoz való csatlakozásra hívták fel a katonákat. Később, pár óra után az akkor már munkásokkal és diákokkal felduzzadt tömeg megismételte a tüntetést. Ennek már más jellege volt. Tatabányán ugyanis elterjedt a hír, hogy szovjet csapatok vonulnak a város felé. A tüntetők, hogy védjék magukat, fegyvert kértek a honvédektől. Ami ezután lejátszódott, arról a hazai hivatalos kiadványok így emlékeztek meg:

---

[133] Szöllősy Árpád közlése a szerzővel.

[134] Tatabánya Komárom megye székhelye, 54 640 lélekszámú lakosságú, jelentős bánya és iparváros.

[135] Beszámoló a „Hunyadi János Lövész Tiszti Továbbképző Iskola" forradalom alatti tevékenységéről. Simon István őrnagy visszaemlékezései. Hangszalag. A szerző birtokában.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

„ ... A tömeg a Hunyadi-laktanya elé érkezett. Az épületben tartózkodó néhány pártbizottsági tag felszólította a laktanyaparancsnokot, Tóth ezredest, hogy gondoskodjon az épület védelméről.[136] Tóth ezredes már nem sokat törődött a párttal, a népidemokráciával. Kebelbarátja, Simon őrnagy még délelőtt kiadta a parancsot a tiszteknek: tüzet csak akkor nyithatnak, ha a piros rakéta felrepül. Titokban azonban már megbeszélte a tisztek egy részével, hogy 'az a bizonyos piros rakéta nem fog felrepülni'. Hiába hívta fel a pártbizottság egyik jelenlevő tagja titokban a Honvédelmi Minisztériumot, Tóth ezredes választott. A laktanyát megnyitotta a felkelők előtt..."[137]

Az esetről ezzel szemben Simon István őrnagy így számol be:

„ … Bocskai Lajos hadnaggyal, a törzsszakasz parancsnokával álltam épp a kapuban, amikor a tüntető tömeg közrefogott. Igen barátságosak, de ugyanakkor határozottak is voltak. A közelgő orosz veszéllyel kapcsolatban kértek fegyvert a katonaságtól. 'Hát hova forduljunk, ha nem a saját katonáinkhoz?' — tették fel a kérdést. Közben a törzsszakasz több tagja ismerőst, barátokat fedezett fel a tömegben, amely rám, fegyelmezettsége miatt is, jó benyomást tett. Határoztam, s Bocskai hadnagy segítségével tízes csoportokban beengedtem az embereket a laktanyába s a raktárban felfegyvereztem őket...

Összesen 500 főnek jutott fegyver."[138]

Simon őrnagy a tömeg felfegyverzéséről parancsnokát Tóth ezredest még aznap este értesítette. Az ezredesen látszott, hogy nagy lelkicsatát vív magával. A magyar ember küszködött benne a moszkvai hű kommunistával. De meghallgatta Simon őrnagyot s egy kurta „jól van"-nal elbocsájtotta.

Másnap, október 27-én Tatabányán győzött a forradalom. A laktanyában levő tisztek ezt abból vették észre, hogy Tóth ÁVH-alezredes és Nyírfalvi ÁVH-százados, a megyei államvédelmi hatóság operatív osztályának vezetője vadonatúj honvédtiszti egyenruhában, tenyérnyi széles nemzetiszínű kokárdával a karján bebocsátást kért az épületbe. Az őrség mindkettőjüket Tóth ezredes elé vezette. A honvédezredes a két ÁVH-s tisztnek a laktanyában menedékjogot biztosított. Amikor a forradalomhoz hű tisztek ezt kifogásolták, Tóth ezredes kijelentette: „Én a forradalommal érzek, de kommunista is vagyok. Nem nézhetem tétlenül, hogy egy elvtársamnak bántódása essen!" S ehhez hozzáfűzte még: „Ha majd kiderül, hogy Tóth és Nyírfalvi lelkén ártatlan emberek vére szárad, a bíróság bizonyára módot talál a felelősségrevonásra!" Ez ellen az álláspont ellen a tiszteknek nem is volt ellenvetésük. A két ÁVH-s tiszt menedékjogot nyert az Iskolában.

Hogy az esetleges lincseléstől a városban tartózkodó ÁVH-s tiszteket megóvják, Simon őrnagy védőőrizetbe vetette az államvédelmi hatóság vezetőit. Ugyanakkor erőteljes szervezést indított egy nemzetőr zászlóalj felállítására. A zászlóalj, amely önkéntesekből állt s pár nap alatt elérte a 600 főt, tartalékos tisztek vezetése alatt az iskolában kapott szállást. Fegyvereinek legnagyobb részét a 300 „megbízható" bányász készleteiből merítette, mivel azok már október 26-án, egyenként vagy csoportosan kiszállingóztak az épületből, természetesen a fegyverek nélkül. Ezeket, szépen gúlába rakva, az iskola folyosóin hagyták.

De nem mindenütt zajlottak le az események ilyen simán. A baji laktanya előtt tüntető tömegre, az ott elszállásolt két bányász zászlóalj parancsnoka, Krasz őrnagy tüzet nyittatott. Nyolc halálos áldozata, több tucat sebesültje volt az incidensnek. Krasz őrnagy azonban nem szegülhetett sokáig ellene a nép akaratának. A laktanya kapuit még ugyanazon este megnyitotta a városiak előtt a honvédlegénység ...

Krasz őrnagy esete intő például szolgált az iskola forradalmi érzelmű tisztjeinek: így a tatabányai ÁVH laktanyát két szakasz nemzetőrrel birtokukba vették. Az akció simán folyt le, ellenállásba nem ütköztek. Az

[136] Azaz tüzeljen bele a védtelen tömegbe! (G. P.)

[137] „Az ellenforradalom Komárom megyei eseményei". Az MSZMP Komárom megyei Intéző Bizottságának kiadása, megjelenési hely nélkül, 1957, 7. l.

[138] „... A laktanyában kiosztották a fegyvereket. Mindenkinek jutott puska, géppisztoly, sőt még a díszkardok is gazdára találtak. A később jövők pedig felfegyverkezhettek a megyei rendőrkapitányságon, ahol ugyancsak nem ütköztek komolyabb ellenállásba." „Az ellenforradalom komárommegyei eseményei. . ." 8. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

ÁVH-sok puskalövés nélkül ürítették ki épületüket, s amíg egy részük megadta magát, a többség felhúzódott a Tatabányát környező hegyekbe.

Október 30-ára aztán végleg kitisztult az ég Tatabánya felett. A forradalom — úgy tűnt — az egész vonalon győzelmet aratott. A „Hunyadi" vezetői elérkezettnek látták az időt, hogy a város polgári Forradalmi Bizottságaival intenzíven felvegyék a kapcsolatokat. A „Dózsa György" gyalogsági és páncélos tiszti iskola parancsnokával, Kantár alezredessel együtt Tóth ezredes, Simon őrnagy résztvettek a Komárommegyei Munkás-Katona Tanács ülésein, megbeszélésein. Hathatós támogatásukkal a közigazgatás visszatért medrébe, a Nemzetőrséggel a felderítést végrehajtották és megkezdődött a kompromittált, sztálinista vezetők leváltása.

1956 október 15-én a Hazafias Népfront értelmiségi ankétot rendezett a veszprémi egyetemen, melyen Orbán László az MDP Központi Vezetőség tudományos és köznevelési osztályának helyettes vezetője tartott előadást. Az előadást igen szókimondó, őszinte vita követte: a levegőben már ott vibrált az az elektromos feszültség, mely nyolc nappal később *Veszprémben*[139] is kirobbant.

Október 23-án, a budapesti eseményekkel egyidőben a veszprémi egyetem is összehívta a hallgatók nagygyűlését a helyi színházban. Miként fővárosi társaik tették, meghívták ide a városi pártbizottság, a tanács vezetőit, a rendőrség és a honvédség képviselőit. Ő előttük ismertették az ifjúság jogos követeléseit, többek között, az egészséges gazdaságpolitikát, a bérek rendezését, a normák eltörlését, az Alkotmányban foglalt demokratikus jogok biztosítását és nem utoljára a szovjet csapatok kivonulását. A többpártrendszerről is szó volt. A diákok azonban e kérdések megvitatásánál is demokratikus módon jártak el. Felszólalni engedték még a megyei pártbizottság titkárát, Sebestyén Ferencet is. Ez aztán nem takarékoskodva a pártdemagógia jólismert jelszavaival, tudálékosan kifejtette, hogy a szovjet csapatok kivonulásának kérdését nem lehet a „kicsi Veszprémben" eldönteni, bízza ezt a diákság „kormányunkra", hisz ilyen dolgok nem mennek máról-holnapra ...

De a mondatot nem tudta befejezni. A veszprémi helyőrség küldöttségéből egy hang megzavarta:

— Hagyja csak elvtárs, amilyen fejlett technikájuk van az oroszoknak, 24 óra alatt el tudják hagyni az ország területét![140]

Az ékes bemondást az egész terem dörgő tapssal jutalmazta. A megyei PB titkárának, vörösen a dühtől, abba kellett hagynia szólamai elmondását...

Ez a kis epizód igen közel hozta a veszprémi helyőrséget az ifjúsághoz s követeléseikhez, amelyet a honvédek is most magukénak tekintettek. Ha az október 25-i és 26-i tűntetésekben még nem is vettek részt, de az október 26-án délutánra összehívott egyetemi gyűlésen a helyőrség hat tisztje, Sánta alezredes helyőrségparancsnokkal az élen képviselte a honvédséget. Itt, ezen a gyűlésen, amelyen minden üzem, szövetkezet, hivatal 2-3 megbízottat küldött, együttes javaslat alapján megválasztásra került egy „Forradalmi Katona Tanács". Feladata a megye területén való rend fenntartása és a közigazgatási teendők ellenőrzése volt.

„A gyűlés hangulata egyre forróbb lett, végül egyöntetűen követelték, hogy az ÁVH vezetője jelenjék meg és valljon színt: mit tesz az ÁVH, elismeri-e a Forradalmi Tanácsot és aláveti magát a Tanács rendelkezéseinek? Az egyik katonatiszt ment el az ÁVH-parancsnokságra, majd kis idő múlva egy halottsápadt, remegő, civilruhás, alacsony férfivel tért vissza. Havas őrnagy volt, az ÁVH helyettes vezetője, aki mindent megígért, csak a lakosság ne bántsa őt..." — írta e gyűlésről majd két évvel később egy résztvevő.[141]

Ilyen előzmények után kezdte meg munkáját a Forradalmi Tanács, amely a Forradalmi Katona Tanácsot is felölelte. A Tanács elnöke Brusznyay Árpád, a helyi gimnázium tanára lett. Október 27-én Brusznyay körvonalazta, hogy miben látja a Tanács közvetlen feladatát. Ezek szerint a Tanács teljesen szolidáris a pesti forradalommal, csodálatot és együttérzést nyilvánít a hősök iránt és azonnal élelmiszeres gyógyszerszállítmányokat indít a fővárosba, de a veszprémi egyetemisták és munkásifjúság felfegyverzését mégsem engedi meg. Ez utóbbi nehéz és rendkívül népszerűtlen elhatározás volt. Mégis Brusznyay, Sánta alezredessel történt tüzetes megbeszélés után, ragaszkodott ennek betartásához. Hiába követeltek fegyvert az ifjak, hogy teherautón Pestre menjenek segíteni, a Tanács megtagadta ezt tőlük. Sánta alezredes által

---

[139] Veszprém, Veszprém megye székhelye, 26 780 lélekszámú város. A Dunántúl egyik legjelentősebb kulturális központja. Több gyár és egy egyetem van a városban.

[140] Csaba Imre, Hazai Sándor, Kanizsa István, stb. „Vádirat. Az ellenforradalom Veszprém megyében", 1957, 54. l.

[141] Csitáry Imre: Egy vértanú arcképe. Közli: Irodalmi Ujság, Páris, 1958. június 1.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

kiküldött honvéd felderítők azzal a hírrel jöttek vissza, hogy a hajmáskéri és szentkirályszabadjai szovjet páncélosok megszállva tartják a főváros felé tartó valamennyi utat: a fiatalokat a túlerő lekaszabolná, mielőtt Pestre érkeznének. Brusznyay, mikor ezt ismertette az összegyűltek előtt, hozzáfűzte:

> „Veszprémben megvan adva minden lehetőség ahhoz, hogy békésen megvalósítsuk a forradalom követeléseit. A katonaság, a rendőrség a mi oldalunkon áll, az ÁVH tehetetlen. Ilyen körülmények között halálos bűn lenne bármit tenni, ami vérontáshoz vezet..."[142]

Brusznyay Árpád intencióinak alapján készült el a forradalmi tanács kiáltványa, amely egyebek közt kimondta:

> „ ... Semmilyen személyi bosszúra, üldözésre nem kerülhet sor! Aki vétett is a múltban, de most szívvel lélekkel a nemzet mellett áll, annak köztünk a helye... A tanácsapparátus dolgozóinak általában helyükön kell maradniuk, szolgálják teljes tudásukkal és képességeikkel az új, független, demokratikus Magyarországot! Csak azokat szabad eltávolítani, akik durván visszaéltek a kezükben volt hatalommal. Ezek ellen sem szabad azonban fellépni. Távolítsák el, fegyverezzék le őket, de egyébként semmi bántódásuk nem lehet... Nemzeti forradalmunk ma azért folyik, hogy megvalósítsa a szocialista demokráciát és megtisztítsa az alapjában helyes eszmét a szennytől és salaktól..."[143]

A Forradalmi Tanács mindvégig ragaszkodott a kiáltványban lefektetett elvekhez. Jellemző, hogy október utolsó napjaiban eltávolítottak ugyan a különböző hivatalokból néhány ÁVH-st és sztálinistát — az ügyészségtől összesen négyet, a városi tanácstól hármat — de ettől eltekintve a bíróságok valamennyi bíráját és alkalmazottját megerősítették állásában és a megyei tanácsnál még a személyzeti felelőst is meghagyták.[144] Veszprémben és környékén egyetlen ÁVH-snak, vagy kommunistának nem történt bántódása — s ez nem utolsósorban Brusznyaynak, Sánta alezredesnek és néhány társának volt köszönhető. Az ötvenegynéhány főnyi megrémült ÁVH-s legénység s tisztek a laktanyájukból, hol háziőrizet alatt voltak, Szentkirályszabadjára, a szovjet parancsnokságra akartak szökni. Erre a Tanács egyik tagja volt segítségükre — Brusznyay Árpád tudomásával. De nem sokáig élvezhették a „szovjet elvtársak" vendégszeretetét. Mint a Veszprémi Megyei Hírlap november 1-i számából kitűnik:

> „ ... a veszprémi ÁVH-sok — annak ellenére, hogy a helyettes ÁVH-vezető ígéretet tett együttartásukra — kiszivárogtak a laktanyából s a Szentkirályszabadján állomásozó orosz parancsnokságtól kértek védelmet. Az orosz parancsnokság tegnap közölte velük, hogy nem nyújt nekik tovább menedéket. Az ÁVH-sokat a megyei nemzeti forradalmi tanács utasítására lefegyverezték és letartóztatásba helyezték ..."

A tanács munkája nyomán rövid napok alatt a rendes kerékvágásba fordult az élet Veszprémben és a megye jó részében. Működött a közellátás, a közszolgáltatások, november 3-án megindult a munka a legfontosabb nagyüzemekben és vérontás — egy sajnálatos incidenstől eltekintve sehol sem történt. Sánta alezredesék vezette katona tanácsnak sikerült még egy formális „megnemtámadási egyezményt" kötni a hajmáskéri szovjet parancsnoksággal, amelyet azonban az oroszok csak november 4-éig tartottak meg…

Tapolcán és környékén[145] állomásozott 1956 októberében a 38. gépkocsizó lövészezred. Október 23-a eseménytelenül telt el. A legénység napi, megszabott foglalkozását végezte, csak estefelé érződött valami idegesség az ezredparancsnokság törzsénél. Október 24-én, hajnali fél négy körül az ezred legénysége riadóra ébredt. Idegesség, zavar érződött a tiszteken. Miközben kiosztották az éles lőszert, Farkas

---

[142] u.o.

[143] Veszprémmegyei Népújság, 1956. október 28. (Veszprém).

[144] Csitáry, i.m.

[145] Tapolca járási székhely Veszprém megyében. 8 580 lélekszámú. Több középiskolával, kisebb üzemekkel rendelkezik. A Balaton északi partján végigfutó vasútvonal végállomása.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

főhadnagy, az ezred egyik politikai tisztje beszédet intézett a legénységhez, amelyben „fasiszta csőcselék orvtámadásáról" beszélt, hozzáfűzve mindjárt, hogy „mindez nem komoly, mert az államvédelmi szervek eredményes fellépésével az egész ügy délelőtt 9-ig befejezést nyer".[146] De mint szerte az országban, a többi helyőrségeknél, itt is a rákövetkező napok az egymással ellentmondó, zavartkeltő hírek s parancsok végrehajtásával telt el.

Október 25-én a táborbeli riadót kivonulás váltotta fel. Az alegységek — parancs szerint — megszállták Tapolcát, a közhivatalokat, postát, állomást és a környező falvakat. A pártirodák elé is erős őrség került. Habár tiltva volt az érintkezés a lakossággal, ezt hiánytalanul nem lehetett megvalósítani. Az eredmény nem is váratott sokat magára: a „Postafiók 5331" számú páncélos zászlóaljnál kisebb fajta zendülés tört ki az este. A politikai tisztek az utolsó percben fedezték fel, hogy a páncélos legénység 3 harckocsit szerelt fel, helyezett készenlétbe, hogy az éjszaka folyamán azokkal kitörve, Budapestre menjenek „segíteni".[147] Az ügyből azonban csak jelentés lett. A felelősségrevonás, a büntetés elmaradt. Az ezredparancsnok, Gucsi István őrnagy utasítására az ezred ügyeletes tisztje délben a vörös csillagos sapkajelvények eltávolítását rendelte el. Az egységek politikai tisztjei és pártmunkásai előtt „miniszteri parancsra" hivatkozott ezzel kapcsolatban, jóllehet ilyen utasítás még nem érkezett (nem is érkezhetett!) az egységhez. (Erre Budapesten is csak október 28-án került sor.)

Most már gyorsan peregtek az események. Másnapra, október 27-re a politikai tisztek is színt váltottak. Hangoztatták, nem ellenzik, sőt támogatják az ezred forradalmi katona tanácsának megválasztását és váltig bizonygatták: tudták ők maguk is, hogy állandóan hazudtak, de hát mit lehetett tenni, politikai munkások voltak, ez volt a kenyerük. Remélik azonban, hogy a katonák látják már: ők is magyarok és magyarok módjára gondolkodnak!

Az ezred Forradalmi Katona Tanácsának azonban más gondja volt, mint e sirámokat meghallgatni. Még október 26-án sikerült a forradalommal együttérző néhány tisztnek a kapcsolatot a tapolcaiakkal felvenni. Most ezt kimélyítették s mikor híre jött, hogy a Várpalota körzetében tartózkodó szovjet csapatok Budapest felé készülnek vonulni, a katona tanács az ezred harcbavetésének tervét kezdte kidolgozni. A következő 24 óra a páncéltörő lövegek, aknavetők csöveinek zsírtalanításával, az éles lőszer kiosztásával telt el. S mivel az ezred létszáma, az őszi átszervezések következtében, nem volt feltöltve, sőt a páncélosok egyrészét a hadosztály parancsnokság még október 25-én Keszthelyre vezényelte, a Katona Tanács a tapolcai kiegészítő parancsnoksággal karöltve megkezdte a környék tartalékosainak behívását. Azaz részleges mozgósítást rendelt el.

Október utolsó napjaiban az ezred egy zászlóalja Várpalota területére bevetésre indult. Állítólag szovjet csapatok megindultak Várpalota felé és a helyi nemzetőrség és a kis létszámú honvédség a tapolcaiakhoz fordult segítségért. De mire a kiküldött egység elérte a várost, Várpalotán már minden csendes volt. Az oroszok az első összecsapás kudarca után — halottaikat, sebesültjeiket a helyszínen hagyva, visszakozót fuvattak és még a város környékéről is visszahúzódtak. A tapolcai honvédzászlóalj dolgavégezetten térhetett a táborba vissza ...[148]

Ezekben a napokban két gazda volt úr a tapolcai honvédek felett. Amíg a Katona Tanács szívvel és energiával a budapesti események nyomán a táborban is az új, a szocialista, független Magyarország megvalósításáért küzdött, addig az ezred és hadosztályparancsnokságon megmaradt sztálinisták, élükön a hadosztályparancsnokkal, Fejes Lajos ezredessel azon munkálkodtak, miként tudnák az események kifejlődését gátolni, illetve ezeket óvatosan szabotálni. Mert hősök nem voltak. Elveikért kiállni nem mertek. Habár mindegyikük tenyérnyi nemzeti kokárdát viselt zubbonyán, szívükben Moszkva híveinek vallották magukat. Csak az alkalomra vártak, mikor kerülnek „övéik" túlsúlyba, hogy akkor „bátran" kimutathassák foguk fehérjét. A híradósoknak sikerült is (sajnos később) egy ilyen szellemű bizalmas beszélgetést Fejes ezredes és a páncélosok parancsnoka, Révész őrnagy között kihallgatni. Ebben Fejes óvta beosztottját a „fejleményekben való túl aktív részvételtől" és tanácsot adott, hogyan lehet a legeredményesebben a Katona Tanács tekintélyét aláásni.

November 1-én az ezredet a Honvédelmi Minisztérium Budapestre rendelte. A Katona Tanács örömmel közölte e hírt a honvédekkel. Az egység a megadott időben és a tapolcaiak sorfala között meg is indult Pestre. A balatoni műúton, Siófokon keresztül, Székesfehérvárott, az ottani szovjet garnizont messzire

---

[146] „Mozzanatok a szabadságharc történetéhez. A tapolcai lövészezred a forradalom napjaiban". Közli: Hadak Útján, München, 1958. júliusi sz.

[147] u.o.

[148] „Új Várpalota", Várpalota, 1956. október 30.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

kerülve, laza menetben a Széna téren, Margithídon át érkezett meg a fővárosba, hol a Lehel úti laktanyában nyert elhelyezést.

Nem ilyen simán és egyszerűen történt a régi rend megdöntése *Keszthelyen*[149], ahol a már fentebb ismertetett Fejes Lajos ezredes hadosztály parancsnoksága székelt. A pesti események itt is hamar éreztették hatásukat. És épp azoknál, akik az ország vezetésére hivatva voltak: a keszthelyi mezőgazdasági akadémia diákjai és a déldunántúli MÁVAUT munkásainak küldöttsége október 24-25-re virradó éjjel, titokban, az Akadémia épületében ülést tartottak. Ezen egyöntetűen hitet tettek a fővárosi szocialista forradalom mellett, s elhatározták, hogy ennek ország-világ előtt egy nagy, tömegeket megmozgató tüntetéssel adnak hangot. Hiába járőröztek 24 óra óta Fejes ezredes katonái a városban, hiába rendelték el a közigazgatási szervek a kijárási tilalmat, másnapra, október 25-re megmozdult Keszthely. De nemcsak a városi lakosság, hanem igen nagy számban a környék parasztjai is bejöttek ezen a napon Keszthelyre, hogy ezzel is mutassák egységüket a munkássággal és diákokkal. A tüntetésről azonban Fejes ezredes is idő előtt tudomást szerzett. Ellenintézkedésre azonban nem tellett erejéből. Ekkorra a városi ÁVH már nem létezett, tagjai szétszéledtek, a rendőrség pedig nyíltan a lakosság oldalára állt. De mivel ekkor értek Keszthelyre a Tapolcáról felrendelt páncélosok, ezeket a Mezőgazdasági Akadémia épülete köré irányította. Azt hitte, ezzel „hatást" gyakorol a diákokra. De szándéka teljes kudarccal végződött. Egyrészt, mivel a páncélosok legénysége hamar érintkezésbe került a „vesztegzárra" ítélt egyetemistákkal s azok felvilágosították őket a való helyzetről, másrészt, mivel a MÁVAUT-os dolgozók vezetői megüzenték az ezredesnek, hogy ha nem vonja azonnal vissza katonáit, majd ők, a munkások gondoskodnak erről. Így, még a tüntető menet elindulása előtt a harckocsik elkerültek a Mezőgazdasági Akadémia elől és az egyetemi hallgatók megindulhattak a város főtere felé.

A felvonulás impozáns méretekben zajlott le. A tömeg rendezett sorokban vonult a Főtéren terpeszkedő szovjet emlékműhöz. Itt csatlakozott hozzájuk egy szakasznyi honvéd és két honvédtiszt, akik már kokárdát hordtak sapkájukon a Rákosi-címer helyett. Mindketten délelőtt érkeztek Pestről, s mindjárt friss hírekkel is tudtak a keszthelyieknek szolgálni. A főtéri gyűlésen egy munkás a MÁVAUT-tól, egy helyi polgár és egy katona beszélt. Utána a tömeg elénekelte a himnuszt, majd a szovjet csapatok kivonulását követelték az országból. Az emlékmű ledöntésére nem került sor. A keszthelyiek a II. Világháborúban Magyarországon elesett szovjet katonák emlékét nem kívánták meggyalázni, csak a szovjet címert és a vörös csillagot távolították el az ormotlan emlékmű tetejéről.[150]

Október 26-án megalakult Keszthelyen is a helyi forradalmi tanács. A Tanácsban a honvédség részéről két tiszt vett részt: Losonci és Xanthoffer őrnagyok. Fejes ezredes is „delegált" egy alezredest, de e tisztnek csak a hírközvetítő szerep jutott. Ő rajta keresztül üzente meg a tanácsnak Fejes, hogy „jó lesz vigyázni, mert ha a fennálló államrend ellen tovább izgatnak, hamar közéjük üt és szétveri őket pereputtyostól!"[151]

Ezek az üzenetek és a nyugtalanító hírek a szovjet csapatok beavatkozásáról arra késztetik a Tanácsot, hogy ellenintézkedéseket foganatosítson. Fegyvert kellett szerezni... de honnan? Tépelődésre azonban nem volt sok idő. Fejes ezredes e kérdésben megelőzte a tanácsot. Megelégedve „a rongyosok" (így nevezte a Tanácsot!) uralmát, az este folyamán katonáival rátört a városra. A hírt a Tanácsnak a Fejes által delegált alezredes hozta. S mivel a Tanács minden vérengzést, testvérharcot el akart kerülni, kimondta, hogy hajlik az erőszaknak, de feloszlását nem mondja ki s működését átteszi a megyei központba, Veszprémbe.

Így is lett. Mire Fejes katonái megszállták a várost, a Tanács vezetői, mellékutakon, már útban is voltak Veszprém felé. A sztálinista ezredes Keszthelyen katonai uralmat teremtett. Géppuskákat állíttatott fel, járőröket küldött széjjel és megtiltott minden csoportosulást. Egy helyre azonban ő sem merte lábát betenni! A Mezőgazdasági Akadémia forradalmi bizottsága őrséget állított az Akadémia kapujába, s ha ezek a diákok fegyvertelenek is voltak, jelenlétük, fellépésük meggátolta az épületnek Fejesék által való elfoglalását.

Az elkövetkező napokban így vált a Mezőgazdasági Akadémia a keszthelyi forradalom fellegvárává. T. László, K. Béla, R. Barabás, Sz. Tamás egyetemi hallgatók közben már Budapesttel is felvették a kapcsolatot, sőt le is érkezett hozzájuk a fővárosi testvér-egyetemük küldöttsége. A forradalommal érző két

---

[149] Keszthely, járási székhely Veszprém megyében a Balaton dél-nyugati sarkában. Lakossága 14 900 fő. Üdülő és fürdőhely központ, mezőgazdasági kis üzemekkel.

[150] A második világháborúban Magyarországon elesett szovjet katonák emlékére az ország minden városában és majd minden nagyobb községében az elmúlt 8 évben a párt — lehetőleg a főtereken — emlékműveket állított fel. Ezek az emlékművek évek során hódoltsági jelképekké nőttek, ízléstelenek, túlméretezettek és feleslegesen kihívóak, groteszkek voltak. Ugyanakkor a második világháborúban elesett sok százezernyi magyar katonának sehol az országban nem jutott emlékmű.

[151] Gaál K. volt keszthelyi múzeumigazgató beszámolója a szerzőnek.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

honvédtiszt, Xanthoffer és Losonci őrnagyok is bejártak hozzájuk s rajtuk keresztül üzenték meg a diákok Fejesnek, hogy „még nem fújták le a mérkőzést", még nem ő a győztes.[152]

A nagy változás október 30-án történt. Fejes hirtelen bevonatta őrjáratait az utcákról, feloldotta a csoportosulási tilalmat és (ami a legfeltűnőbb volt) üzent Veszprémbe a forradalmi tanácsnak, hogy településen vissza Keszthelyre, bántódása nem lesz, sőt ő maga is szívesen részt vesz további fontos munkájában. Az ezredes pálfordulása — mint később kitudódott — ügyes taktika volt. Igaz, ezekben a napokban katonái fegyelme is erősen meglazult. Ha a nép ellen kellett volna őket harcbavetni, biztosan megtagadták volna a parancs teljesítését. Azonkívül ez időre sikerült már a diákoknak Losonci őrnagyon keresztül a Hévizi-úti honvédségi fegyverraktár őrségével jó kapcsolatokat felvenni s amely — N. N. szakaszvezetőn keresztül — biztosította a fiatalokat, ha Fejes valóban lövetni mer, nemcsak a raktár fegyvereit adják át, de maguk is mind egy szálig a keszthelyiek mellé állnak.

Erre azonban nem került sor. A Tanács visszaköltözött Keszthelyre, felvette munkáját, sőt Fejes ezredest is — ami utólag nézve hiba volt — bevette soraiba. Erre azért került sor, mert Fejes vállalta a keszthelyiek követelését: az elmúlt napok reakciós viselkedéséért, a forradalom gyalázásáért, a keszthelyiek becsmérléséért kérjen az ezredes a város főterén nyilvános bűnbocsánatot!

Úgy látszott, többé senki sem állja útját a forradalom teljes kibontakozásának. Az egyetemi hallgatók követelése is meghallgatásra talált. Fejes ezredes utasítást adott a városbeli honvédségi raktárnak a helyi nemzetőrség (amely mint másutt is, munkásokból, polgárokból és a diákokból alakult) felfegyverzésére. Körülbelül 300-350 főnek jutott puska, géppisztoly és pár tucat golyószóró az akadémikusok köréből s ettől fogva még a Keszthelyen tanuló koreai diákok is fegyverrel jártak.[153] A városban rend és nyugalom uralkodott. Az utcákon vegyes honvéd-nemzetőr járőrök közlekedtek és hogy esetleges gyújtogatásoknak a környék TSZCS-iben elejét vegyék, a városi forradalmi tanács a rendőrséget és a tűzoltóságot ennek megakadályozása érdekében éjjel-nappal készenlétben tartotta.

Fejes ezredes közbelépésére november első napjaiban az akadémikusok egy bizottsága, köztük a budapesti műszaki egyetem delegátusa látogatást tett a városi börtönben. Ugyanis az a hír érkezett, hogy a nemzetőrség parancsnoka nemcsak ÁVH-sokat tart itt bezárva, hanem egyszerű kommunista párttagokat is. A hír valótlannak bizonyult. A bizottság a börtönben kb. 15-20 ÁVH-s fogollyal beszélhetett, akik rendes elbánásban és az őrszemélyzet kosztjával megfelelő értékű juttatásban részesültek. A legtöbbnek bűne a letartóztatottak kínzása volt, parasztok körömletépése, ájulttá pofozása, csak azért, mert nem voltak hajlandók a termelőszövetkezetbe belépni. A bizottság, látogatása alkalmával, tudomásukra hozta, hogy sorsuk felett majd egy független bíróság fog ítélkezni és csak azokat sújtja majd ítélet, kiknek embertelenségéről és szadizmusáról bizonyíték lesz.

Gondot okoztak a november elejei szovjet csapatösszevonások is. Habár a keszthelyi akadémikusok, Xanthoffer őrnagy segítségével utat találtak a környék és a szomszédos megye nagyobb szovjet garnizónjaihoz, az újabb és újabb hadosztályok beözönlését az országba (erről a vasutasok keszthelyi telefonközpontján keresztül állandóan értesültek!) nem tudták kellően megmagyarázni. Hisz nem tekintették az oroszokat ellenségnek, csak azt kívánták, hogy 10 évi megszállás után hagyják el az országot, térjenek vissza hazájukba. „Magyarország független, szocialista állam akar lenni, s a világ valamennyi népével barátságban és békében kíván élni" — így hirdette programjukat az orosznyelvű röplap, amelyet Titkos László akadémikus segítségével és a hajmáskéri garnizon parancsnokságának *beleegyezésével*[154] a szovjet katonák között az egyetemisták nyíltan terjesztettek. Sőt, a diákoknak sikerült még „egyezségre" is rábírni a hajmáskéri szovjet egységet, névszerint Tyereptschakov őrnagyot, aki meg is ígérte, hogy egységével semmi körülmények között nem fog „a magyar szovjetek ellen fellépni."[155]

November 2-a izgalomba hozta a várost. A Balaton északi partvidékén Keszthely felé vonuló szovjet páncélosokról hoztak hírt a vasutasok. A harckocsik elé Losonci őrnagy vegyes honvéd-nemzetőr szakasszal sietett ki, míg a várost riadókészültségbe helyezték. De a feszültség hamar feloldódott, mikor a honvédőrnagy a szovjet páncélosok válaszát meghozta. Ezekszerint e csapatok Magyarország elhagyására

[152] Egy magát megnevezni nem akaró szemtanú beszámolója nyomán.

[153] S. L. keszthelyi akadémikus visszaemlékezése nyomán.

[154] T. Lászlóék ügyes taktikával férkőztek a szovjet parancsnokok bizalmába. Tejet és húst szállítottak az orosz táborba s meghívták magukhoz, az egyetemre és a városba a szovjet csapatok parancsnokát, hogy saját szemükkel győződjenek meg az igazságról. E látogatás eredményeként engedélyezte Tyereptschakov őrnagy, hogy katonái tájékoztatására az akadémikusok orosz nyelvű röplapot osszanak szét a táborban.

[155] S. L. beszámolója nyomán.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

készülnek. Mivel azonban a kelet felé vezető utak zsúfolva vannak a Duna-Tisza közéből és Pestről kivonuló csapatokkal, az ő parancsuk úgy szól, hogy Szombathelyre menve, ott csatlakozva a Dél-Dunántúli gyülekező egységekkel, velük együtt délen hagyják el az országot.

Valóban, úgy tűnt e napokban, mintha végleg kisütött volna a nap Keszthely felett...

Dunapentelét, a mai Dunaújvárost 1956-ban még *Sztálinvárosnak* nevezték.[156] A kis Duna menti faluból Magyarország diktátora, Rákosi Mátyás az ország első „szocialista városát" kívánta megalkotni. Az építkezések 1949-ben indultak meg és pár év után már meg is mutatkoztak a mammut-program első eredményei. Ahol azelőtt szántóföldek húzódtak, ahol csak sáros dűlőkön lehetett a parasztok kukoricásaihoz hozzájutni, ott modern lakóházak, kivilágított utcák sora támadt. Kisebb-nagyobb üzemek és az ország egyik legmodernebb gyártelepe, a Dunai Vasmű épült fel itt. Sztálinváros, a párt akaratához híven, „szocialista munkásváros" lett, Csepel után az egyik legjobban propagált ipari bázis.

1956 októberében Sztálin városban a honvédség két légvédelmi tüzér zászlóalja állomásozott. Parancsnokuk — egyben helyőrségparancsnok is — Nagyéri Károly százados volt.

A budapesti események híre hamar eljutott Sztálinvárosba, és mint az ország többi városaiban, községeiben, itt is a pesti tömegek melletti rokonszenvet váltott ki. Tüntetések támadtak, melyek megrendezésében, vezetésében a Dunai Vasmű munkásai és a helyi „Kerpely Antal" kohászati technikum diákjai vitték a vezető szerepet. A tüntetők, többek között a honvédség laktanyái elé is felvonultak, követelve a katonáktól „a nép oldalára való átállást" és a laktanya fegyvereinek kiszolgáltatását. Amíg Nagyéri százados a tüntetők küldöttségét biztosította, hogy katonái nem a nép ellen vannak, a laktanya fegyvereinek kiadását a leghatározottabban megtagadta.

Október 25-ről 26-ra virradó éjjel a városban megalakult a „Dunapentelei Nemzeti Bizottság", amelynek élére a Dunai Vasmű munkástanácsának közreműködésével Pados Mihály, 53 éves fizikust, a „Kerpely Antal" kohászati technikum tanárát jelölték. Az ezt követő gyűlésre Pados a honvédség képviselőjét is meghívta. Nagyéri százados nem zárkózott el ez elől és Izinger Gyula főhadnagyot delegálta a Bizottsághoz. A sok felmerült probléma között első helyet foglalta el a város felfegyverzésének kérdése. A sztálinvárosiak, illetve új „régi" nevükön a dunapenteleiek hírt kaptak a szomszédos szovjet garnizon mozgósításáról. Tudták, ha az oroszok nem is városukat kívánják megrohanni, de a város határában húzódó 6. sz. műúton (hadiút, melyet még a Jugoszlávia elleni kampány idején építettek ki) Budapest felé vonulhatnak, hogy délről hátbatámadják a forradalmat. Nagyéri százados azonban hajthatatlan maradt: a rábízott fegyvereket még a budapestiek megsegítése érdekében sem adja ki, jóllehet nem tagadja a forradalmárok iránti rokonszenvét. E kérdésben heves vita támadt a Dunai Vasmű munkástanácsával. „Hiába hangoztatja Nagyéri százados, hogy ő 'semleges', ha őket nem támadja senki, ők sem támadnak senkit, ha az oroszok itt vannak az országban. Ők bizony nem 'semlegesek', ők jól tudják mit akarnak!" — üzenték be a munkások a laktanyába, felszólítva Nagyérit, hogy végre színtvalljon.[157] A századost ekkorra már saját katonái és tisztjei is befolyásolták, akik egyöntetűen a forradalom pártjára álltak.

Nagyéri azonban nem adta be olyan könnyen a derekát. A Vasmű munkásaitól és a Nemzeti Bizottságtól gondolkozási időt kért. Ez idő alatt — tájékoztatás végett — a Dunaföldváron székelő légvédelmi osztály parancsnokához, feletteséhez fordult. Onnan csak azt a hírt kapta: a szovjet csapatok nemhogy az országban szabadon mozognak, manővereznek, de Románia felől újabb és újabb kötelékek lépik át a határt. Ezzel a felvilágosítással Nagyéri beérte. Személyesen ment el a Nemzeti Bizottság gyűlésére, hol bejelentette: a honvédség fegyvereit ezekután sem hajlandó szétosztani, de egységével kész a forradalmárok oldalára állni. A dunapentelei honvédhelyőrség a honvédeskű szellemében kíván továbbra is élni, vagy meghalni. Feletteseitől az a parancsa, hogy a várost, minden körülmények között védenie kell. Ha a szovjet Dunapentelét meg akarja támadni, akkor ő és honvédei tudni fogják kötelességüket.

A Nemzeti Bizottság köszönettel nyugtázta Nagyéri százados nyilatkozatát s belenyugodott abba is, hogy a honvédségtől nem szerezhet fegyvert. Szüksége nagyon nem is volt rá. A megalakult Nemzetőrség az önmagától feloszlott ÁVH raktáraiból és a rendőrség állományából elegendő kézifegyverhez jutott. Október 28-tól kezdve vegyes rendőr-honvéd-nemzetőr járőrök rótták a pentelei utcákat, beavatkozásukra azonban nem volt szükség. A városban teljes rend uralkodott: az ÁVH-s legénység puskalövés nélkül széledt szét, míg a párt és az ÁVH-s tisztek, hajolván a Nemzeti Bizottság felszólítására, önkéntesen védőőrizetbe adták magukat.

---

[156] Sztálinváros (1949 előtt Dunapentele, 1957 után Dunaújváros) lakosságának lélekszáma 34 000.

[157] S. J. közlése a szerzővel.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Csak a szovjet csapatok manőverezéseinek híre nyugtalanította a Nemzeti Bizottságot, különösképp Nagyéri századost. Honvéd megfigyelői óráról-órára jelentették a szovjet gépesített alakulatok mozdulatait, különösen a Dunaföldvári híd körzetében. Nagyéri hamar felismerte a helyzetet, s habár nem számított egy közvetlen szovjet támadásra, a város körzetében megtette előkészületeit a védelem érdekében. Ekkor már a honvédség tisztjeiből alakult törzs, élén Boros István, Nagy Sándor főhadnagyok fegyverforgatásra, páncélhárításra oktatták a nemzetőröket. A légvédelmi lövegek, melyek eddig a város feletti légitér felett őrködtek, erősen megritkultak. Nagyrészüket Nagyéri százados Dunapentele szélső házai között és a 6. számú műút vonalába telepítette, földi célok leküzdése érdekében. November 2-án, miközben a Dunai Vasmű munkástanácsa a november 5-i, hétfői újból való munkakezdést készítette elő, Nagyéri százados, Izinger, Boros főhadnagyok, Pados Mihállyal és Küllös tartalékos őrnagy, műszaki tisztviselővel egyetemben számbavették Dunapentele védelmének lehetőségeit. Riadótervet dolgoztak ki, s mivel az őszi átszervezés következtében a 2. honvédzászlóalj legénysége foghíjas volt (különösen lövegkezelőkben mutatkozott nagy hiány) tartalékos tüzérek behívását rendelték el.[158]

November 3-án válságosra fordult a helyzet Dunapentelén.

Az összeköttetés Budapesttel megszakadt és Dunaföldvárról újabb és újabb szovjet csapatokról hoztak hírt a felderítők. A Nemzeti Bizottság úgy döntött, hogy hadiköveteket küld a szovjet csapatok elé és tájékoztatják őket a városban levő valódi helyzetről. Tichó Pál a Nemzeti Bizottság elnökhelyettese vezette a parlamentereket, akik Dunaföldváron túl találkoztak a felvonulóban levő szovjet páncélosokkal. Az oroszok igen udvariasan és barátságosan fogadták a dunapenteleieket. Tichó Pál a tárgyalásokról még aznap este a következőkben számolt be a Nemzeti Bizottságnak:

> „ … Küldöttségünk kérdésére, hogy miért járnak erre, az oroszok a következőket mondták: 'Minket úgy tájékoztattak, hogy Magyarországon fasiszta ellenforradalmárok német és nyugati tisztek vezetésével véres ellenforradalomban a rendszer megdöntésére törnek. Úgy tudjuk, a magyar kormány kérte a szovjet csapatok beavatkozását a fasiszta ellenforradalom fegyveres leverésére'. Küldötteink elmagyarázták nekik, hogy ez Gerő és Hegedűs aljas rágalma volt a magyar forradalom ellen. Elmondották Rákosi és bandájának hazaárulását s megmagyarázták a szovjet vezetőknek a magyar forradalom jelenlegi helyzetét, a magyar nép függetlenségi és semlegességi akaratát.
>
> A szovjet tisztek ezt megértve, megegyeztek parlamentereinkkel abban, hogy egyik fél sem kezdeményez tűzharcot. A szovjet páncélosok nem jönnek be a városba, se fegyverrel, se fegyvertelenül, sem támadó, sem békés szándékkal. Megértették, hogy a város lakóinak nyugalma ezt megköveteli...[159]

Majd Tichó Pál közölte Nagyéri századossal, hogy a parlamenterek és a szovjet csapatok végleges megállapodását, szovjet javaslatra, a következő napon, november 4-én d.e. 10 órakor a dunaföldvári laktanya hivatalos helyiségében fogják megkötni. Személyes észrevétele, hogy ez minden nehézség nélkül zajlik le, mivel az oroszoknak „nem érdeke a helyzetet bonyolítani".

Hogy is kezdődött *Pécsett?*[160]

Hasonlóan a többi vidéki városhoz. A forradalom vihara itt is előre éreztette szelét. A pesti események híre tehát nem érte váratlanul a pécsieket. A Gerő beszéd osztatlan felháborodást keltett s másnap, amikor a fővárosi harcoknak híre jött, megmozdult a város. Délutánra már több ezren gyülekeztek a Széchényi-téren. Ott hallgatták némán, ökölbe szorított kézzel az ablakokban kitett rádiókból ömlő táncmuzsikát, a budapesti Kossuth Rádió műsorát, amelyet a közbeszúrt felszólítások: „Tegyétek le a fegyvert!", „Adjátok meg magatokat!" és újra és újra a jelzők, mint „Fasiszta, ellenforradalmárok..." és végül a statárium kihirdetése tarkított.

De cselekedni még semmit sem lehetett. A városban az ÁVH volt az úr és Bradács alezredes, az ÁVH parancsnoka erősnek érezte magát az első napokban. A Széchenyi-téri néma tüntetést legényei puskatussal

[158] A Rádiós Könyv nyomán.

[159] Rádiós Könyv, 359. l.

[160] Pécs a Dunántúl legnagyobb, legnépesebb és egyik legrégibb városa. Lakosságának lélekszáma 119 000.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

és a levegőbe lőtt sorozatokkal kergették szét.[161] Sőt, hogy elejét vegye esetleges további megmozdulásoknak — bizonyára Pestről szerzett bizalmas értesülések nyomán — szerte a városban nagyarányú razziákat rendelt el. „Idegen ügynökök" — és fegyverek után kutattatott. Talált is, miként a forradalom után kiadott pécsi „Fehér Könyv" tanúsítja, számos nagykést, borotvát, bilincset, láncot lakattal és más hasonló „fegyvert" a megmotozottak zsebeiben.[162]

A néphadsereg pécsi helyőrsége a pesti forradalom első két napján dermedt szemlélője maradt az eseményeknek. A laktanyái üresek voltak: a helyi határőr zászlóaljat még október 24-ike hajnalán riadóztatták és elindították Budapestre. A pécsi honvédség csak október 27-én kapott pótlást. A nagyatádi lövészezredet vezényelték sebtiben a városba, mikor kiderült, hogy Bradács alezredes ÁVH-sai már nem bírnak a tömeggel. Ez volt az az idő, amikor a pécsiek is belátták — mint szerte az országban — hogy szép szavakkal nem győzhetnek. Amíg az ÁVH-nál fegyver van, addig a pestiek vérével megváltott szabadság náluk továbbra is veszélyben forog. S mivel a málomi-lőtér elfoglalása és az ott tárolt fegyverek megszerzése csak terv maradt, más módszerhez kellett folyamodni. Egyenként szólítgatták meg a rendőröket, ÁVH-s katonákat és az itt-ott feltűnő gyérszámú honvédokat, a tettre vágyó pécsiek. S ki pár szó után, ki pedig kis rábeszélés után, hajlandónak mutatkozott fegyverétől megválni. Ha nem is sok puskát és pisztolyt, de legalább egy tucatot így is szereztek a pécsi fiatalok![163]

Október 25-én újra megmozdult Pécs. A 48-as téren volt a gyülekező és onnan vonult a tömeg, rendezett sorokban, fegyelmezetten a Széchenyi térre. Egy szemtanú így ír erről:

„ ... Fiatal egyetemi hallgató szaval. Utána a másik. Mély elgondoltság, higgadt bölcsesség cseng a szavaiból. Nyugalomra, mérsékletre, türelemre inti társait... Riadó éljen fogadja a bányából érkező teherautókat. Fekete arcokból fehér fogak csillannak a napban. Otthagyták a műszakot, kifürödni nem volt idő. Az első autón hatalmas zászló. A közepéből már hiányzik a címer... Kerek lyuk tátong a helyén. S amint kifeszíti a selymet a szél, a címer helyén már átnéz a nap ... Megindul a tömeg... Most már nemzetiszínű szalagok áradata hömpölyög — fekete alapon. — Érdekes, hogy ezt sem kellett megbeszélni és mégis mindenki tudja, mint ahogy mindenki tudja, merre kell indulni innen ... 'Aki magyar velünk tart!' zúgja a tömeg, amint a Széchenyi tér felé árad, egyre gyarapodva a mellékutcákból kisiető emberekkel...

Új jelszavak habját borzolja fel a szó orkán erejű szele... Az arcok felfelé fordulnak ... A Nádor szálló tetején még mindig ott gőgösködik a csillag. A félelem és kegyetlenség jelképe. Meddig trónol még felettünk? Már nem sokáig! Apró emberek tűnnek fel a magasban, fekete karok lendülete nyomán csilingelve záporoznak a tetőre és a kövezetre a piros cserepek és a fémfűrész lassú, de biztos munkája kikezdi a szilárd vörös vasrudakat.

'Dobd le, dobd le!... A szó szinte kacagó ütemben harsog. Ember, ember hátán, és talán a leeső gombostűnek sem lehetne helyet szorítani. Csak a lelkesedés ereje tud utat nyitni a kővágószöllősiek autóinak s az előttük gördülő oldalkocsis motornak, amelyen — micsoda öröm — nemzetiszínű szalagos rendőrök ülnek ... Tovább ... Nem messze csak az ÁVH épülete elé. A tömeg elcsendesedik és nem megy közel. S a kiáltás, ami a nagy ellenséges épület felé száll, szinte baráti: 'Gyertek velünk! Gyertek velünk!'

A hangszóró recseg. Bradács alezredes az ÁVH parancsnoka beszél, sunyi sápadt remegéssel a hangjában. Csillapítónak szánja amit mond, bejelenti az ÁVH csatlakozását a nép akaratához és felszólítja az embereket, hogy térjenek haza. Beszédére ütemes zúgó kérdés a válasz: „Mi volt tegnap? Mi volt tegnap?" Valamit hebeg még túlkapásokról és egyebekről, de nem hallgatja senki. Gúnyos vállrándítással, a meghátrált ellenségen való egyszerű keresztülnézéssel vonulnak tovább az emberek ... A Széchenyi téren ismét ott áll a tömeg. A hangszórókból frissen csengő női hang hirdeti a Forradalmi Bizottmány megalakulását, majd a pontokba foglalt követelésüket olvassák fel, persze szaggatottan, mert minden pont után felzúg az éljen ..."[164]

[161] Magyar városok hősi harca. Baranyai képek a forradalomból, Közli: Nemzetőr, München, 1957. március 5.

[162] Az ellenforradalom Baranyában, Pécs 1957, 15. o.

[163] Ugyanott.

[164] Magyar városok hősi harca...

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Ekkorra már a honvédség is felengedett feszültségéből. Még mielőtt a nagyatádi lövészek megérkeztek volna, Csikor Kálmán alezredes, a pécsi tudományegyetem katonai tanszékének parancsnoka, a honvéd helyőrség (törzs) több tisztjével tartott megbeszélést. A forradalom melletti rokonszenvüket bizonyítja, hogy erre a tanácskozásra több egyetemi hallgatót is meghívtak. A városról és a legsürgősebb teendőkről volt itt szó.

Erre szükség is volt. A pécsi ÁVH vezetőjének a Széchenyi téren elhangzott fogadkozásai minden őszinteséget nélkülöztek. Bradács ÁVH-alezredes kezében ekkorra már ott volt a besúgók által összeállított lista a „leghangosabb" elégedetlenkedők neveivel és az alezredes megtette az előkészületeket letartóztatásukra. Hogy e tervből mégsem lett semmi, az elsősorban a budapesti eseményeknek, Nagy Imre miniszterelnökségének volt tulajdonítható.[165] A BM illetékes fővárosi szerveinek morális ereje már meg volt törve; vidéki beosztottait „mindenfajta erőszak" alkalmazásától óvta. Mindezt a forradalom lázától megmámorosodott tömeg természetesen nem tudta. Azt hitte, hogy az ÁVH habozása, ellentmondásos viselkedése a vezetők forradalom iránti rokonszenvének következménye. Ekkor hangzott fel Pécsett a jelszó: „győztünk, hisz még az ÁVH is mellettünk áll!"[166] Ekkor fogadták el a város ideiglenes forradalmi vezetői az ÁVH-alezredes meghívását „tárgyalásra". Az ÁVH parancsnokságon Bradács aztán igazi csekista módon viselkedett. A budapesti utasítások ellenére letartóztatta a küldöttséget.[167]

A forradalmi vezetők szabadulásukat csak annak köszönhették, hogy a pécsi rádió (amely ez időben már teljes egészében a forradalom szolgálatában állt) és a posta távbeszélő központ (amelynek dolgozói csatlakoztak a pécsi ifjúság megmozdulásához) lehallgatta az ÁVH Budapestre küldött jelentéseit és maguk is belekapcsolódva a beszélgetésekbe, erélyes fellépésükkel kieszközölték a Belügyminisztérium illetékes főosztályánál a letartóztatottak szabadlábra helyezését.

Ezen a hétvégén az egész város, sőt a környék parasztsága is talpon volt. Az újonnan alakított „Forradalmi Magyar Párt" röplapon ismertette programját:

"Kik vagyunk és mit akarunk.

Nem vagyunk sem fasiszták, sem szovjet barátok: magyarok vagyunk!

Nem vagyunk sem jobboldal, sem baloldal: mi az egész nép vagyunk!

Nem vagyunk sem az állam, sem a munkavállaló pártján. Nem vagyunk sem proletár, sem a plutokraták oldalán: mi magyar dolgozók vagyunk és minden dolgozóért harcolunk!

Mi semmiféle politikai mesterkedésbe nem megyünk bele, mi megakadályozunk mindenféle népcsalást. Nekünk nem kell semmiféle politikai huncutság sem fehérbe, sem vörösbe, sem feketébe.

Nem kell nekünk sem díszmagyar, sem pufajka, sem lampasszos nadrág, sem csuha alatt való vezetés.

Mi megelégszünk munkásruhánkkal.

Mi sem a régiek, sem az eddigiek osztályuralmát nem akarjuk.

Minden becsületes ember jó megélhetését kívánjuk ebben az országban."

Október 28-án összeültek a városi SZOT-Székházban a munkástanácsok küldöttségei, hogy megválasszák a Baranyai Forradalmi Munkástanácsot. Ennek vezetője dr. Kertész Endre lett.[168] Ez az esemény a forradalom győzelmét jelentette Pécsett. Az ÁVH — a gyér számú sztálinisták egyedüli támasza — ekkorra már önmagától felbomlott. A legénység szétszéledt, a tisztek egyenként vagy csoportosan szökdöstek. A városi rendőrség már rég a forradalmárok pártján állott. A honvédek — beleértve a Pécsre vezényelt nagyatádi lövész ezred személyi állományát is — az első napok tétovázásai után, szintén a népi megmozdulás mellé álltak. A néphadsereg alakulatai felett az újonnan alakított Forradalmi Katona Tanács vette át a vezetést, amelynek parancsnoka Csikor Kálmán alezredes lett. Mellette tevékenykedett Molnár Pál százados a főiskoláról, Bukszár és Illés alezredes a nagyatádi lövészektől, míg a helyőrség tisztikarát Meder

[165] Az ellenforradalom Baranyában..., 15. o.

[166] Ugyanott, 17. l.

[167] Ugyanott, 17. l.

[168] Ugyanott, 24. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

főhadnagy képviselte. A Forradalmi Katona Tanács egyik legfontosabb feladatának a rendfenntartó erők létrehozását tartotta. Az Egyetemen a honvédtisztek útmutatásai alapján megalakult a MEFESZ egyetemi zászlóalja (vezetője: Rozsos István), míg a pedagógiai főiskolásokból két századot hoztak létre. E „maghoz" csatlakoztak aztán a nagyatádi lövészek, a csekély számú pécsi helyőrség személyi állománya és az időközben Vidovics Nándor szociáldemokrata munkás parancsnoksága alatt álló helyi nemzetőrség.

A honvédség eskütétele a forradalom ügye mellett igen ünnepélyes formában a Széchenyi téren a város lakossága előtt zajlott le.

De sok idő nem volt az ünneplésre!

Hiába győzött Pécsett vér nélkül a forradalom, november első napjainak sötét fellegei hamarosan előrevetették árnyékukat. Vasutasok hozták először a hírt, hogy a dombóvári szovjet páncélos egységek teljes harci készültségben, bevetésre készen állnak. A taszári katonai repülőtér vadászgépei — amelyek október utolsó napjától kezdődően rendszeres felderítést végeztek az ország keleti részeiben és szoros kapcsolatot tartottak a kaposvári és pécsi katonai tanáccsal — újabb és újabb szovjet csapatmozdulatokat, felvonulásokat jelentettek. Ehhez jöttek meg a pesti hírek, a MÁV, a posta-szolgálat közlései, amelyek Kárpátalja és Románia felőli friss szovjet csapatok Magyarországra való belépéséről szóltak.[169]

Csikor Kálmán alezredesnek nem voltak illúziói. Tudta, hogy a pécsieknek, de még a budapestieknek sincs sok esélyük egy eredményes és hosszú ellenállásra. Mégis, a Forradalmi Katona Tanács tagjaival egyetértésben, úgy döntött, hogy Pécs védelmét megszervezi. Abban reménykedett, hogy ha a szovjet hatóságok szervezett erőt látnak maguk előtt — legyen az bár csekély —, már a nemzetközi bonyodalom elkerülése végett is, nem mernek fegyveresen fellépni. Csikor, Bukszár, Illés alezredesek először a város forradalmi harci erejét vették számba. A nagyatádi lövészekkel, az egyetemi zászlóaljjal és az október végén szervezett mecsekszabolcsi bányász-zászlóaljjal együtt kb. 1800-2000 lehetett a fegyveresek száma.[170] A védelmi terv szerint ez erőket a következőképpen osztották szét:

Pécs déli és nyugati részén a nemzetőrök és egyetemisták, az északi részén a nagyatádi honvédek foglalnak állást. A legkritikusabb pontot, a város keleti részét a pécsi helyőrség katonái és a Pedagógiai Főiskola hallgatói védik. Mivel az esetleges szovjet támadás épp ebből az irányból, Pécsvárad felől volt várható, Csikor alezredes úgy döntött, hogy „seregének" egyetlen nehéz fegyverét, az egyetem katonai tanszékének egy darab oktatási célokra szolgált, kimustrált, éppenhogy üzemképes harckocsiját is ideirányítja. Ezenkívül, az északi oldal megerősítésére, az A/1 laktanyába telepítette a nagyatádi honvédok páncéltörő ütegét. A védelem tartalékát a Málics Ottó és dr. Horváth Géza által vezetett bányászzászlóalj alkotta.

Így érkezett el november 3-a.

Pécsvárad felől szovjet páncélosok közeledését jelentették a felderítők. Dombóvár irányából is megindultak az oroszok. Nem volt kétséges: céljuk Pécs! A Baranya megyei Forradalmi Munkás Tanács, a Csikor Kálmán vezette Forradalmi Katona Tanács szinte egész nap ülésezett. A város felelős vezetői végül is abban egyeztek meg, hogy küldöttséget menesztenek az oroszokhoz, felvilágosítják őket a pécsi helyzetről és iparkodnak rábírni őket, hogy ne jöjjenek be a városba. Csikor alezredes a harcikészültséget, amelyben reggel óta egységeit tartotta, nem függesztette fel.

Szombat, késő este volt, amikor a küldöttségek Pécsvárad és Dombóvár irányában elhagyták a várost. Nem kellett messzire menniök. Pécstől alig 4-5 kilométernyire rábukkantak az országutakon veszteglő vörös csillagos páncélosokra. Vass Vilmos, a Baranya megyei Forradalmi Tanács titkára e találkozásról később így beszélt:

„Bukszár alezredessel két taxival, magyar zászlóval a sárhányókon, így hagytuk el az este Pécsett. Tolmácsként a Pedagógiai Főiskola orosz tanára jött még velünk. Az országutat, ahol az első szovjet páncélossal találkoztunk, csak a tank és a mi kocsijaink reflektora világította meg. A szovjet páncélos az országút közepén állott, tornya nyitva volt s körülötte katonák sürgölődtek. Minket egy tábornokhoz vezettek. Az első kérdést mi tettük fel:

— Mit akarnak önök tőlünk? Miért veszik körül városunkat?

A tábornokot láthatóan meglepte nyugodt fellépésünk. Kijelentette, hogy ő nem tudja *miért* kell Pécsett körülfogni, ő katona, utasításra cselekszik.

---

[169] Rádiós Könyv, 1956. november 3.

[170] Vass Vilmos, a Baranya megyei Forradalmi Munkástanács titkárának közlése a szerzővel.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

— Ha megtámadják a várost, tudják-e önök, hogy akkor mi ellenállunk?

Erre a tábornok:

— Nincs okunk az aggodalomra, ő és katonái nem jönnek be a városba. Nincs is ilyen szándékuk, hisz a parancsa is csak azt írja elő, hogy páncélosaival csak a város küszöbéig menjen. Reggel 5 órakor kap majd újabb parancsot.

— És mit jelenthet ez a parancs?

— Honnan tudnám?! Csak 5 órakor kapom meg.

— Ne becsülje le ellenállásunk szellemét. Egész biztosan nem kívánja ön sem a vérontást. Pedig, ha önök megtámadnak bennünket, akkor közöttünk harcra kerül a sor!

Ezzel, egy kurta fejmozdulattal, kézfogás nélkül elbúcsúztunk a tábornoktól, megfordítottuk kocsijainkat és visszahajtottunk a városba ..."[171]

A visszatérő küldöttségek végül is arra az eredményre jutottak, hogy a szovjet nem kíván fegyveresen a forradalom ellen fellépni. Csikor alezredes lazított valamelyest a riadókészültségen, ugyanakkor azonban megerősítette a felderítő láncot. A pécsiek megnyugtatására és egy esetleges provokáció elkerülése végett, a helyi rádió késő este a következő felhívást bocsátotta ki:

„Figyelem, figyelem!

A szovjet hadsereg alakulatai városunk felé közeledtek. A Baranya Megyei Munkástanács küldöttsége eléjük ment. Közölték, hogy békés szándékkal vannak, a város ügyeibe beavatkozni nem kívánnak. Nyomatékosan felhívjuk a város lakosságát, hogy őrizze meg nyugalmát, az utcán ne tartózkodjék! Egyetlen lövés a város pusztulását hozhatja magával!"[172]

És a Pécsett körülvevő szovjet katonák részére, orosz nyelven, többször egymásután az alábbi szöveget olvasták be:

„Orosz katonák!

A Szabad Pécsi Rádió a felszabadult magyar nép nevében szól hozzátok! Sok téves hírt hallottatok a legutóbbi magyarországi eseményekről. Azt híresztelték a magyar nép ellenségei, hogy Magyarországon ellenforradalom van, fasiszta reakciós elemek vették birtokukba a hatalmat és a régi, rossz rendszert akarják visszaállítani, ezért kell nektek Magyarországra bejönni, hogy ezt megakadályozzátok.

Ez nem igaz!

A magyar nép most vette csak igazán kezébe a hatalmat, mi szabad, független, demokratikus állam akarunk lenni! Mi nem akarjuk újra a nagybirtokosokat, a bankárokat a nyakunkra ültetni, de nem kell a sztálinista, rákosista klikk sem, amely nyomorba, szenvedésbe döntötte országunkat! Nem! Szabadságot akarunk adni minden állampolgárunknak, hogy szabadon beszélhessenek, cselekedhessenek!

Nem akarunk meghódítani más országokat és nem akarunk egyetlen más népet sem kényszeríteni arra, hogy úgy gondolkodjanak, úgy éljenek, ahogyan mi. Minden országnak, népnek megvannak a maga jellegzetességei, sajátosságai.

Ti oroszok vagytok. Éljetek úgy, ahogyan nektek legjobban megfelel. Mi magyarok vagyunk, kérünk benneteket, hagyjatok minket, hogy a mi kis országunkban magunk módjára rendezzük be életünket! Ti nekünk ezelőtt 12 évvel meghoztátok a szabadságot. Hálásak vagyunk érte. Miért akarnátok most elvenni tőlünk? Mi barátságban akarunk veletek élni, mint minden más nemzettel. Oroszok! Sokat szenvedett a mi népünk: menjetek haza, hogy a mi békés, nyugodt életünket megkezdhessük!"[173]

[171] Vass Vilmos közlése nyomán.

[172] Rádiós Könyv, 1956. november 3.

[173] Rádiós Könyv, 1956. november 3, 22.15 h.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Salgótarján, Észak-Magyarország egyik ipari központja, megyeszékhely, a budapesti rádió adásai nyomán értesült először a fővárosi eseményekről.[174] A megye pártbizottságának vezetői, Hajdú József első titkár és helyettese, Jakab Sándor az első napokban, fűhöz-fához kapkodva azon munkálkodtak, hogy a megyét és a megyeközpontot elszigeteljék az ország többi részében zajló eseményektől. Salgótarjánban honvéd alakulatok nem állomásoztak, a rendőrség a forradalom kitörésének hírére azon nyomban megbízhatatlanságáról tanúskodott, szovjet csapatok sehol a megye területén nem tartózkodtak, s a néptől elszakadt és tőle rettegő pártvezetők még saját embereik felfegyverzését sem merték végrehajtani — így tervüket csak ideig-óráig tudták keresztülvinni.[175] Rácz Károly ÁVH-őrnagy, a megyei BM Főosztály vezetője legényeivel ugyan elállta a fővárosból Salgótarjánba vezető utak egy részét és a pesti ifjúság küldötteit sikerült is még október 24-én, s részben 25-én a helyi üzemek, bányák munkásaitól távoltartania, de a megyéből ezzel még nem tudta a forradalmat száműzni. A fővárosi hírek hallatára október 25-én a munkások, a bányászok letették a munkát. Salgótarjánban a hivatalok, az iskolák bezárták kapuikat. Az utcákon, a gyárak területén az emberek kisebb-nagyobb csoportokba verődve a pesti rádió híradásait és az időközben kerülő utakon a városba érkezők elbeszéléseit hallgatták és vitatták.

A pártbizottság vezetői kétségbeesésükben segítségért a gyöngyösi honvédséghez fordultak. A néphadsereg ott állomásozó páncélos alakulatától kértek harckocsizókat, akiket aztán Salgótarjánban a munkások ellen akartak felvonultatni.[176] A parancsnok meg is ígérte a segítséget, de csak három nap múlva küldött egy szakasz páncélost. Ezek vezetője, egy a vöröscsillagos sapkarózsa helyett nemzetiszínű kokárdát viselő fiatal főhadnagy, a helyzetről tájékozódva kijelentette, hogy ők „nem lövöldözni jöttek", a nép ellen nem lépnek fel és még abban az órában páncélosaival elhagyta a várost.[177]

Félresikerült a megyei pártvezetőségnek az a mesterkedése is, hogy a határőrség segítségével a szomszédos Csehszlovákiából hozasson nagyobb fegyverszállítmányt és azokkal szerelje fel a pártalkalmazottakat. Október 26-án a határőrség nógrádi őrsei kivétel nélkül csatlakoztak a megye forradalmi mozgalmához. A rendőrkapitányság, Szabó István őrnagy vezetésével pedig kereken megtagadta a pártnak a fegyverkiszolgáltatást.[178] A Salgótarjánban székelő katonai kiegészítő parancsnokság vezetője, Borsos Pál alezredes is nyíltan rokonszenvezett a forradalommal. A párt pár tucat alkalmazottával és a megyei ÁVH vezérkarával, még mielőtt harcba vonult volna, csatát vesztett...

Október 27-én reggel az Acélgyár 4000 munkása nemzetiszínű zászlók alatt tüntetett a budapesti ifjúság és munkásság mozgalma mellett. Dr. Garamvölgyi Antal, a nógrádi forradalom egyik aktív résztvevője így emlékezik vissza, mint szemtanú a felvonulásra:

„ ... A tüntetéshez, minden előzetes szervezés nélkül, sorra csatlakoztak az üzemek, a bányák, a hivatalok dolgozói és az iskolások. Csak a kevésszámú hazaárulók maradtak sorainkon kívül, öröm volt nézni, mennyire egy volt e felvonuláson a szénmedence népe! S ahol csak elvonultak a felvonulók, lehullottak a csillagok, elégtek a piros zászlók, porba hullott a zsarnokság jelképe, az orosz emlékmű. Bár a pártvezetőség még a felvonulás alatt kiadta a jelszót, 'ha az emlékműhöz nyúlnak, lőni fogunk!' — nem lőttek. A hatalmas demonstráció annyira megdöbbentette a pártbizottság és az ÁVH vezetőjét, hogy még aznap este, 'elvtársaikat' félrevezetve, feleségestül átszöktek a határon és Szlovákiában találtak menedéket.[179]

Nagy lelkesedés közepette alakult meg a Megyei Forradalmi Nemzeti Bizottság, amelynek irányításával az egész megye területén egységes forradalmi szellem alakult ki. Nógrád megyében vérontás s mindenféle vagy fajta ellenforradalmi zavarójelenség nélkül győzött az október 23-i forradalom!"[180]

---

[174] Salgótarján lakosainak száma 27 460. A keresők 67% a helyi bányákban és ipari üzemekben dolgozik.

[175] Bozsik, Valéria: A nógrádi kommunisták harca az ellenforradalom ellen, Budapest 1957.

[176] Ugyanott, 13. l.

[177] Ugyanott, 13. l.

[178] Dr. Garamvölgyi Antal, a Nógrád megyei Nemzeti Bizottság elnökének közlése a szerzővel. Lásd továbbá Bozsik, i.m., 32. o.

[179] Erről a sztálinista Bozsik is megemlékezik, amikor idézett munkájában így ír: „Hajdú József... néhány óra múlva feleségével együtt átlépte a határt és míg a megye kommunistái (értsd: sztálinistái! G.P.) életharcot vívtak a fennmaradásukért, ő Besztercebánya mellett üdült... Hajdú Józseffel együtt távozott Rácz Károly (ÁVH) őrnagy is ..." (28. l.)

[180] dr. Garamvölgyi Antal közlése a szerzővel.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Október utolsó napjaiban aztán végleg kitisztultak a frontok a megyeszékhelyen és a megye más részein is. A párt Hajdú József szökése után teljes egészében elvesztette maga alól a talajt. Mivel a budapesti országos pártközponttal szünetelt az összeköttetés és öntevékeny állásfoglalásra még ebben a helyzetben sem szánták rá magukat a vezető funkcionáriusok, mint jó internacionalisták a közelben levő szlovák „testvérpárthoz" fordultak tanácsért, támogatásért. Kaptak is az ottani kerületi titkártól, J. Franktól „agitáció céljából" egy pár köteg „Új Szó"-t, a Szlovák Kommunista Párt lapját, sőt fegyverszállítmányra is sor került volna, ha a magyar határőrség ébersége ez utóbbit meg nem akadályozza.[181] Így a megyébe csak pár száz „Új Szó" került be, amely a megye hangulatára hatástalan maradt. De Jakab Sándor, a párt megyei bizottságának másodtitkára nem hiába tette meg ezekben az október végi napokban az utat Szlovákiába. Elvtársaitól jó tanácsot kapott. Ennek alapján ő munkálkodott a leghangosabban a Megyei Nemzeti Bizottság megalakításán, arra számítva, hogy a vezető szerepet megkaparinthatja.

Október 30-án reggel nyolc órakor összeült Salgótarjánban Nógrád megye ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottsága. Ezen az ülésen, mint ahogy a „Szabad Nógrád" című forradalmi lap megírta, részt vettek az üzemekben újonnan megválasztott munkástanácsok küldöttei, a megye parasztságának képviselői, az értelmiség különböző rétegeinek megbízottai. „Mivel így a megye egész népét átfogó plénum jön össze — írta a lap —, lehetőség nyílik arra, hogy a résztvevők demokratikus alapon, a nép kívánságának megfelelően megválasszák Nógrád megye ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottságát, amely arra hivatott, hogy a mostani nehéz időkben a megye ügyeit irányítsa, megszervezze a karhatalmat, biztosítsa a rendet, nyugalmat, békét s őrködjön azon, hogy a megye dolgozóinak jogos követelései megvalósuljanak."[182] A megyei Nemzeti Bizottság megalakulásáról a „Szabad Nógrád" így számolt be:

„Reggel nyolckor, amikor a küldöttek megérkeztek, még teljes tanácstalanság uralkodott. Korelnök ült az asztalfőre, megpróbált néhányszavas útmutatást adni, aztán ő is lemondott. Senki sem tudta biztosan, mit kell csinálni, hogyan kell csinálni.

Akkor felállt valaki: vigyázzunk, mert olyanok is vannak itt, akik nem ide valók! Mintha gátat vágtak volna a hömpölygő áradatnak. Egyszerre medrébe talált és zúgva, tajtékozva megindult. Izgatott közbekiabálások mindenfelől: kik azok? Jöjjenek elő! Egymás után felálltak: Jakab Sándor, Fekete Ottó, majd a többiek. Beszéltek, de szavukban nem volt meggyőződés. Segítséget ígértek, de aligha tudtak volna segíteni abban, amit eddig gátoltak. Aztán elpattant a húr. Megkérdezték tőlük, kik hozták be Szlovákiából az 'Új Szó'-t, ezt a forradalmunkat gyalázó, nívótlan uszító szennylapot? És Jakab Sándor hazudott. Nem volt bátorsága igazat mondani.

Meg kell állítanom a tollat, hogy az izgalmas, forró atmoszférájú eseményeknek tárgyilagos képét adjam. Igaz, kiabálás volt. Ajtót mutattak azoknak, akik éveken át hamis elvek céljaira használták fel a pártot —, de más nem történt. Nem volt egy túlzó szó, senki sem kiáltott halált. Még csak felelősségre vonást sem emlegettek. Egyet kívántak: távozzon az, aki nem tud, aki nem akar az újjászülető Magyarországért harcolni! És ebben igazuk volt. Nem lehet rejtett sziklazátonyok között hajózni! Nem kockáztathatjuk még egyszer a magyar nemzeti szabadságot.

Az önmagunkat megtisztító tűz vezette ezután minden szavunkat. Nem volt szervezett hozzászólás. Nem volt felső utasításra összeállított napirend, mégis egyre tisztábban bontakoztak ki az új szerv körvonalai. Először a politikai elvek tisztázódtak. Tomboló taps közepette összegezte az elnökség, mi az, amivel mindenki egyetért: Azonnal vonuljon ki a szovjet hadsereg! Kós Pétert, Magyarország ENSZ-képviselőjét hívják vissza!

Mindenben azonosítjuk magunkat azokkal a célokkal, amelyekért a forradalmárok vére folyt! Együttműködünk az ország többi Nemzeti Bizottságával!

Az új kormányt a forradalmárok képviselőivel folytatott tárgyalások alapján kell összeállítani! Azután megkezdődött a szavazás. A nagylétszámú testület megválasztotta a Nemzeti Bizottságot. Milyen okos maradt a nép, mennyire megedzették eszét és szívét a lélekölő szemináriumok, az egyhangúlag hozott szavazatok ásító unalmassága!

Mindenki nyíltan beszélt. A pásztói küldött néhány szóból megismerte a kisterenyei bányászt. Nem kellett életrajz. Elmaradtak a politikai meggyőződést bizonygató szánalmas formalitások. Mégis tudtuk, kire szavazunk. Délután kettőkor 46 küldött ült az asztalokhoz. Képviselve volt a karhatalom, a sajtó, a

[181] Bozsik, 25. l.

[182] Szabad Nógrád, Salgótarján, 1956. október 30.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

diákság, a pedagógusok, a MÁV, az autóközlekedés, az államigazgatás, a jogászok, a gyárak, a bányák, a közellátás, az egészségügy, a kisipar és a parasztság.

És máris jöttek a küldöttek. Lucfalva fegyvert kért, hogy nemzetőrséget alakíthasson. Három járási orvos fizetésének 50 százalékát ajánlotta fel, hogy abból a forradalomban elesett hősök hozzátartozóit támogassák! Aztán a kazári bányászok szóltak.

Még meg sem született az új szerv, még azt sem tudta, milyen keretek között dolgozzon, még kapkodta a fejét a sok tennivaló között — mégis megindult a munka. Az első és legfontosabb megteremteni a forradalomhoz hű karhatalmat.

Voltak nyugtalanító hírek. Itt-ott kihasználták a tüntetések-adta lehetőségeket és fosztogattak. Az új keretek között, megtisztultan munkához látó karhatalom rövid idő alatt leszámol velük. Nem szennyezhetjük be a tiszta, piros vért.

A Megyei Nemzeti Bizottság átvette a sajtó és a hírközlés felügyeletét, megvizsgálta a közellátás jelenlegi nehézségeit, intézkedett a bérek kifizetésének folyamatosságáról. A legsürgősebb feladatok megoldását, a járásokkal és a szomszédos megyékkel való kapcsolat megteremtését egy szűkebb elnökség végzi. Tagjai: Garamvölgyi Antal (Kisgazdapárt), Kovács János (Parasztpárt), Laukó György (Kommunista párt), Kecskés Károly (Szociáldemokrata párt), Mlinarik István, Édes György, Szabó István, Bajtai Jenő, Sartóris Kálmán, Esztergomi Antal és Lénárt Andor.

A Megyei Nemzeti Bizottság a forradalom szülötte. Feladata, hogy a forradalmat vezető politikai célkitűzések talaján állva, kezébe vegye Nógrád megye irányítását, biztosítsa az élet normális folyását, és megakadályozzon mindenféle restaurációs kísérletet. Segítsen ebben minket Nógrád megye népe!"[183]

Még aznap este megkezdődtek az előkészületek a megyei karhatalokm felállítására. A Megyei Nemzeti Bizottság karhatalmi parancsnoka Szabó István r. őrnagy (bűnügyi vonalon), Kormos Géza százados, a megyei kiegészítő parancsnokság beosztotta (honvédelmi vonalon), míg Deme Attila, a Nógrád megyei Építőipari Vállalat terv-előadója a nemzetőrség vezetője lett. A gyenge határőrség megerősítésére az illetékesek — mivel Szlovákia felől támadással számoltak — a rétsági páncélos alakulathoz fordultak segítségért. Kaptak is onnan november 2-ára egy félszakasznyi, könnyű, gyorstüzelő fegyverekkel ellátott egységet, amely négy tiszttel, Dely főhadnagy vezetése alatt vonult be a városba és helyezkedett el Salgótarján északi részében, a volt pártiskola épületében. Ezenkívül Rétságról még fegyver is érkezett. A honvédek a nemzetőrökkel és a bányász-alakulatok katonáival szabályosan megszállták a megyébe vezető utakat. A tisztek kidolgozták a részletes védelmi terveket. Ekkor már nemcsak Szlovákia felől számoltak támadással, de a keletről beözönlő szovjet páncélosok részéről is.

Így november 2. és 3. nagyjában a harci felkészültséggel telt el. Lassan kialakultak a csoportok, amelyekben szép számban vettek részt a megyébe máshonnan hazajött honvédek és tisztek is.[184]

De a fegyveres erőkön kívül a polgári szervek is felkészültek egy esetleges szovjet támadás elhárítására. Sartoris Kálmán, a megyei Szénbányászati Tröszt vezérigazgatója a Pétervásár felől közeledő páncélosok útjában Homokternye és Nádújfalu közötti útvágást le akarta robbantatni, hogy ezzel is akadályozza az ellenfél manőverezését. A tervet Árvai Mihály alezredessel beszélte meg. Az alezredes a város védelmének kidolgozásában is alaposan kivette a részét.

November 4-ének hajnala a remény és a kétség között érte Nógrád-megyét és központját, Salgótarjánt.

Egerben, Észak-Magyarország egy másik, történelmi hírű városában az októberi események a többi városokhoz hasonlóan zajlottak le.[185] A budapesti diáktüntetés, majd a felkelés hírére Eger is tüntetéssel válaszolt. A párt és a közigazgatás vezetői elvesztették fejüket. A honvéd-helyőrség először semleges volt, de aztán rokonszenvéről biztosította a spontánul megalakult egri „Forradalmi Tanácsot". E Tanács „Védelmi Bizottságának" vezetője Joób László főhadnagy lett.[186]

[183] Nógrád Népe, Salgótarján, 1956. október 31.

[184] Mlinárik István közlése a szerzővel.

[185] Eger lakosainak száma: 34 000.

[186] A. T., egri lakos közlése a szerzővel.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A rendőrség már október 25-én a tüntetők oldalára állt. A rendőri vasúti őrsöt — amely kezdetben ki akarta magát vonni a népi megmozdulásból és így félő volt, hogy az ÁVH felhasználja a tüntetők és a „Forradalmi Tanács" ellen —, maga az őrs parancsnoka, Tompa András százados fegyverezte le. Segítették őt ebben többek között a helyi Teherfuvarozási Vállalat dolgozói, akik általában az egri forradalmi megmozdulás rohamcsapataként tevékenykedtek. Az egri ÁVH puskalövés nélkül feladta pozícióit. Vezetői nagyrészt Szlovákiába menekültek, a legénység meg szétszéledt.

November elején, amikor a keleti határról aggasztó hírek érkeztek, a „Védelmi Bizottság" is fokozott munkához látott. Az egri „vértelen forradalmat", a dolgozók kivívott jogait fegyverrel akarták megvédeni. A honvédség és rendőrség raktáraiból jutott fegyver a nemzetőrségnek, amely aztán hivatásos és tartalékos tisztek szakavatott vezetésével, hozzálátott a város védelmének megszervezéséhez.

Kecskeméten, a magyar néphadsereg III. hadtestének parancsnoksága, a város különböző laktanyáiban pedig egy teljes szovjet motorizált hadosztály állomásozott.[187]

1956. október 24-én hajnalban, amikor Bata honvédelmi miniszter a teljes néphadsereget riadóztatta, Gyurkó Lajos vezérőrnagy, a III. hadtest parancsnoka azonnal felvette a kapcsolatot a kecskeméti szovjet hadosztály parancsnokával, Sarucin vezérőrnaggyal. Arról tanácskoztak, miként csendesíthetnék le az esetleges kitörő zavargásokat. A budapesti harcok hírére ugyanis Kecskemét városa is megmozdult. A szervezetlen tömeg elárasztotta az utcát. A nemzeti zászlók alatt vonuló tömegben hamar megjelentek a katonák is. Az 5. lövész hadosztály honvédei, tisztjei, akik valamilyen ürüggyel (vagy hivatalosan) laktanyájukon kívül tartózkodtak, szinte egyemberként csatlakoztak a felvonulókhoz. „Különösen a légvédelmi és páncéltörő tüzérek dezertáltak nagyobb tömegben és juttatták fegyverhez a lakosságot" — így emlékszik vissza a kecskeméti forradalmi napokra egy magát megnevezni nem akaró volt honvédtiszt. — „Délutánra már izzó lett a hangulat és a város utcáin hatalmas tömegek mozogtak, közöttük honvédek és tisztek, akik a forradalom melletti rokonszenvüknek leszedett sapkarózsáikkal adtak kifejezést. A nép végül is a Nagytemplom előtti Szabadság-téren verődött össze. Itt nagygyűlést rögtönöztek, amelyen azt követelték, hogy a kecskeméti honvédség egységesen álljon át a nép oldalára, szólítsa fel a szovjet csapatokat, hogy a várost hagyják el, és küldjön csapatokat a budapesti felkelők megsegítésére."

Gyurkó vezérőrnagy, volt jutasi altiszt, aki karrierjét pártösszeköttetéseinek, no meg a szovjet „elvtársakhoz való jó viszonyának" köszönhette, első perctől kezdve idegenül és ellenségesen állt a nép követeléseivel szemben. Mint a Szovjetunióban többéves hadiakadémiát végzett főtiszt s ízig-vérig bolsevik, mindenben Sarucin vezérőrnagy utasításaihoz igazodott. Az 5. lövész hadosztálytól a tömegmegmozdulás hírére kisebb gyalogos egységeket, valamint néhány páncélost mozgósított. Ezeket a Szabadság térre irányította, majd beült kocsijába, hogy szűkebb törzskarával katonái után induljon. A tüntetők minden további nélkül utat engedtek a katonáknak. Sőt Gyurkó és törzskara megjelenésekor még éljenzésbe is kezdtek, mert azt hitték, hogy a hadtestparancsnokkal egyetemben az egész helyőrség a forradalom oldalára áll.

„Alig kezdte el azonban Gyurkó beszédét — amelyben a legdurvább hangon oszlásra szólította fel a tömeget és a budapesti felkelést 'fasiszta csőcselék orvtámadásának' minősítette, majd azzal fenyegetőzött, ha nem áll helyre a nyugalom a városban, akkor a szovjet alakulatok segítségével a várost a 'föld színével teszi egyenlővé' — a tömegen a felháborodás lett úrrá. Sőt, egy lövész hadnagy felháborodásában fegyveréhez nyúlt. Lövése azonban nem Gyurkót, hanem a mellette álló Vági Lajos alezredest, a helyőrség parancsnokát találta el, aki haslövéssel összeesett. Mit tett erre Gyurkó! A gyűlést, katonáit, Vágit vérében fetrengve hátrahagyva, fejveszetten menekült a tömeg dühe elől. Annyira nem bízott katonáiban, hogy nem is a hadtestparancsnokság épületébe, hanem egyenest a 'Csapajev' szovjet laktanyába, Sarucin vezérőrnagyhoz hajtatott. Így terjedt el aztán Kecskeméten a téves hír, hogy Gyurkót a felkelők agyonlőtték. Vági alezredest később egy katonai gépkocsi szállította kórházba és még sikerült életét megmenteni."[188]

Gyurkó ettől kezdve nem mutatkozott a városban. A helybeli sztálinista pártfunkcionáriusokkal, pár katonatiszt hívével, no meg az ÁVH vezetőivel a szovjet csapatok oltalma alá helyezte magát. A kecskeméti tüntetők hiába vonultak október 25-én a „Csapajev" laktanyához, hogy az oroszokat a város elhagyására bírják. Sarucin vezérőrnagy a felkelők tudomására hozta, hogy ő és csapatai nem avatkoznak bele a város belügyeibe. Ha azonban a kecskeméti szovjet laktanyákat, vagy valamely szovjet egységet támadás érné, a teljes hadosztály erejével fog visszaütni.

[187] Kecskemét lakosainak száma: 67 000.

[188] Egy magát megnevezni nem akaró *sz. k.* honvédtiszt közlése a szerzővel.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Gyurkó vezérőrnagy dezertálása után, a kecskeméti honvéd helyőrség tömegesen hagyta el laktanyáit és állt, fegyvereivel együtt, a felkelés oldalára. Ezt megtudván, Gyurkó a szovjet laktanyából megpróbálta híveit mégegyszer gyülekeztetni. Sikerült is az 5. lövész hadosztály egyik alegységéből annyi katonát verbuválnia, hogy azokkal ellentámadást hajtasson végre. Káldi őrnagy vezetése alatt e csoport október 26-án tüzet nyitott egy kisebb felkelő menetre. A vállalkozás öt halálos áldozatot követelt. Ugyanakkor a hadtest néhány páncélosával és a Kiskőrösről felrendelt gépesített ezreddel betört a város külterületén levő munkás- és cigánynegyedbe, a „Rendőrfaluba" és ott — össze-vissza lövöldözve, védtelen, nagyjából asszonyokból és öregekből álló lakosságot terrorizálva — munkásházak és putrik egész sorát pusztította el.

A kiskőrösi honvédek már október 27-én vörös csillagos sapkarózsa nélkül látták el szolgálatukat. Hamarosan ők is értesültek a kecskeméti forradalom követeléseiről s azt (kevés kivétellel) magukévá tették. Ez volt egyébként az a nap, amikor Gyurkó és sztálinista törzskara a hadtest többi, vidéken szétszórt egysége felett is elvesztette a hatalmat. Jóllehet utolsó intézkedéseként, Gyurkó még október 26-án Budapestre irányította a halasi 37-es lövészezredet, hogy a H. M. utasításainak megfelelően „vegyen részt a fasiszta lázadás leverésében."[189] De ennél többre már nem tellett hatalmából. Sőt, amikor látta, hogy Kecskeméten már nem terem neki babér, egyik éjszaka, titokban, szovjet kocsival Budapestre menekült. Onnan meg egy szovjet helikopter, a néphadsereg más sztálinista vezetőivel együtt, október 30-án Csehszlovákiába vitte, ahonnan csak a második szovjet intervenció után, november 6. körül tért vissza.

A kecskeméti helyőrség és a városban lévő 5. lövész hadosztály felett október 29-től kezdve a helyi Forradalmi Bizottság, illetve a néphadsereg katonái és tisztjei által megválasztott Katona Tanács vette át a vezetést.

A forradalmi Katona Tanácsok, hasonlóan a polgári forradalmi szervekhez, spontánul jöttek létre. Jóllehet október 31-ig majd minden helyőrségben, majd minden katonai egységnél megszülettek e forradalmi szervek, munkájukról, működésükről csak igen keveset tudunk. Csak a szolnoki tiszthelyettesi tanezred Forradalmi Katonai Tanácsának megalakulásáról, tevékenységéről sikerült kielégítő anyagot szerezni.

Szolnokon, akárcsak Kecskeméten, a magyar katonai egységeken kívül szépszámmal állomásoztak szovjet csapatok is. Ezek a város öt laktanyájában helyezkedtek el. A budapesti forradalom híre október 24-én terjedt el a városban.[190] A hús-szállító munkások, akik Pestről jöttek, mondták el a fővárosi fejleményeket. Október 25-én aztán megmozdult a város. A gyárakban munkástanácsokat kezdenek választani és laza szervezés indul egy felvonulás létrehozására. Amíg a polgárság visszahúzódva, várakozóan szemléli az eseményeket, a szolnoki munkásság, miként Budapesten is, a helyi forrdalmi megmozdulás élére áll. Egyik gyári munkástanács mozgósítja a másikat: október 26-ra nagygyűlést hirdetnek a Hősök-terén.

A nagygyűlésen több ezer ember vett részt. A gyári munkástanácsok küldöttei és a budapesti Műszaki Egyetem MÁV mérnökképző tanszékének (amely Szolnokon volt) diákjai beszéltek. Utána a nép ledöntötte a téren elhelyezett és a gyarmati sorsot jelképező szovjet emlékművet. A Tisza Szálló előtt hivalkodó másik szovjet emlékművet azonban nem sikerült kézi erővel eltávolítani. A munkát azután elvégezték az alcsiszigeti Állami Gazdaságból érkezett hernyótalpas vontatók. Ekkorra már eltűnt minden szovjet csillag és Rákosi-címer. A hatalom a nép kezébe került. Szarvas Imre, az MDP megyei pártbizottságának első titkára, egy rákosista-sztálinista pártbürokrata, a forradalom kitörésének hírére elhagyta Szolnokot, és családjával Mezőberénybe menekült. A rendőrség tétlenül nézte a fejleményeket. Jóllehet fegyvereit nem adta ki a kezéből és a Ságvári utcai székházát tartotta, az eseményekbe nem avatkozott be fegyveresen.[191] Az ÁVH sem lépett színre. Vezetői időben a szovjet laktanyákba menekültek, míg a megyei ÁVH központ Beloiannisz utcai székházában a legénység elbarrikádozta magát és felkészült az épület ellen irányuló esetleges fegyveres támadás visszaverésére.

A magyar néphadsereg több egysége állomásozott a városban. A Rékássy-úti Bokányi Dezső laktanyában tüzérek voltak elszállásolva, a szolnoki katonai repülőtéren a Kilián György repülőtiszti iskola és az új laktanyában egy tiszthelyettesi tanezred beosztottai tartózkodtak.

A szovjet csapatok, hasonlóan a kecskemétiekhez, október 23-tól kezdve laktanyáikba húzódtak vissza. Parancsnokaik megüzenték a munkástanácsok vezetőinek, ha őket „provokáció" nem éri, nem avatkoznak

[189] Zele Ferenc: Történetek három hősi hadosztályról. Közli: Magyar Ifjúság, Budapest, 1957. március 5.

[190] Szolnok lakosainak száma 47 920. Az állami ipar 70 telephelyén 9000 munkás dolgozik.

[191] Takács József, volt szolnoki lakos közlése a szerzővel.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

bele a városban folyó eseményekbe. Ugyanakkor a leghatározottabban megtiltottak minden érintkezést katonáik és a polgári lakosság között.[192]

A szolnoki forradalom azonban alig pár napig tartott. Október 27. körül Debrecen irányából megindult a Szovjetunióból jött friss szovjet csapatok átözönlése a városon. Dr. Farkas László egyetemi docens megpróbálta a repülőtér parancsnokát rávenni, hogy segédkezzék a szolnoki Tisza-híd felrobbantásában. Hiába. A repülőteret már körülvették a szovjet páncélosok, megszállva a várost is. A szolnoki Munkástanács vezetőjét, Dancsi József MÁV-munkást, egykori szociáldemokratát, majd MDP tagot az újonnan érkezett szovjet egységek parancsnoka, egy vezérőrnagy tárgyalásra hívta meg. Dancsi a tárgyalásról sápadtan jött vissza. A parancsnok tudtára adta, ha csak egyetlen lövés dördül el a városban, a szovjet hadsereg ágyúi szétlövik egész Szolnokot!

Ennek ellenére október 29-én óriási tömeg gyűlt össze a Megyei Tanács épülete előtt. Az addigi elnököt, Juhász Imrénét akarták lemondatni. Működése ugyanis azt bizonyította, hogy nem a nép, nem a dolgozók érdekeit képviselte. Dr. Sebők György orvos a Megyei Tanács házának erkélyéről csillapító beszédet intézett az összegyűltekhez: a törvényes rend csak úgy állhat helyre, ha a nép távol tartja magát mindenféle bosszútól. A küldöttek erre elálltak ama szándékuktól, hogy Juhásznét megbüntessék, csak ahhoz ragaszkodtak, hogy az „Elnök Asszony" nyilvánosan kérjen a szolnokiaktól bocsánatot és mondjon le. Juhászné sírva lemondott. Így került a megyeháza a forradalmárok kezébe.[193]

A szolnoki tiszthelyettesi tanezred személyi állománya október 30-ig a városban zajló eseményekben nem vehetett részt. Az elhelyezési körletek kijáratait lezárták, a legénységi szobákban fellelhető rádiókat a politikai tisztek elszedték. Október 30-ra azonban megváltozott a helyzet. Budapesten győzött a forradalom. A szovjet csapatok elhagyták a várost és az új honvédelmi miniszter, Janza altábornagy, a HM Forradalmi Katona Tanácsa nyomására, utasította a vidéki egységeket is, hogy ahol még nem választottak Katona Tanácsot, ott sürgősen pótolják azt. Ekkorra már több tiszt, aki a rádióból értesült a budapesti helyzetről, cselekvésre határozta el magát. A kádárista „Honvéd Újság" a forradalom leverése után erről így írt:

„Október 30-án délutánra a fegyelem és a rend bizonyos fokú romlása már tapasztalható volt. Ehhez hozzájárult az, hogy egyesek szervezkedni, bujtogatni kezdtek a növendékek között. T. főhadnagy első ténykedése például az volt, hogy tagsági könyvét leadta és kijelentette, a mai naptól kezdve nem tagja a pártnak. Ugyanakkor egy négy pontból álló követelést állított össze, amelyet személyesen körözött a tisztek között, hogy azt aláírásukkal támogassák ... A négy pont az alábbiakat tartalmazta:

1. A politikai apparátus azonnali eltávolítása és munkájának beszüntetése.

2. Az elhárító tiszt azonnali lefegyverzése és eltávolítása.

3. Az alakulaton belül a forradalmi katonai tanács 31-én történő megválasztása.

4. A szovjet csapatok azonnali kivonulása az egész ország területéről.

Október 31-én reggel a megbeszélt tisztigyűlés összejött. Ezen a gyűlésen a tisztikar 80%-a vett részt. A jelentésbeadás után a parancsnok ismertette a honvédelmi miniszter távirati parancsát a forradami katonai tanács megválasztásáról, annak hatásköréről és ténykedéséről. Az ismertetés után L. hadnagy felállt és javaslatot tett arra, hogy a forradalmi katonai tanácsba 6 tisztet jelöljön a tisztigyűlés. A javasoltak közül négy a kiképzési alosztály beosztottja volt. Ez vitát váltott ki az ütegek tisztjei részéről. A vita során fel akart szólalni Sz. hadnagy, az üteg politikai helyettese is. Mikor azonban szólásra emelkedett, D. főhadnagy erélyesen rászólt: 'üljön le és hallgasson maga áruló szociáldemokrata!' Sz. G. főhadnagy felszólalásában arról beszélt, hogy mindenki nyugodtan nyilatkozzék, nyugodtan jelöljön, mert most már nem érvényesül a 'politikusok' terrorja. Hangsúlyozta, hogy ez a választás igazán demokratikus. Végül még néhány hozzászólás és javaslat után úgy határozott a tisztigyűlés, hogy a 11 órakor tartandó választásra 11 tisztet javasol a forradalmi katonai tanácsba. Közülük a személyi állomány megválasztja azt a 6 főt, akit jónak lát."[194]

A forradalmi Katona Tanács tagjait az egység minden különösebb incidens nélkül, demokratikus módon választotta meg. Az ülés után a Tanács azonnal összeült, hogy megtegye a szükséges intézkedéseket. H. J.

---

[192] A malomba, lisztért menő szovjet katonák csak tisztek felügyelete alatt közlekedhettek. Egyikük azonban megsúgta az ottani dolgozóknak az igazi okot: „Parancsnokaink a legszigorúbban megtiltották, hogy veletek beszéljünk. Félnek, hogy ti megfertőztök bennünket!"

[193] Takács József közlése után.

[194] Egy „forradalmi katonai tanács" tündöklése és bukása. Adalékok az ellenforradalom történetéhez. Közli: Honvéd Újság, Budapest, 1957. január 18., 3. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

százados, a Tanács elnöke intézkedésére a telefonközpont használatát messzemenően korlátozták, ezentúl csak a Tanács tagjainak beleegyezésével lehetett távolsági beszélgetést lebonyolítani. Ugyancsak elrendelték az új kapuügyeletet, amelynek alapján a laktanyát csak a Tanács engedélyével lehetett elhagyni. Erre azért volt szükség, hogy a politikai tisztek, vagy a gyér számú, a forradalommal szemben álló parancsnokok esetleges ellenlépéseit megakadályozzák. De más intézkedésekre is sor került: az üzemképes gépkocsik parancsot kaptak, hogy a lőszerraktárból az összes páncélgránátot, valamint 0,5 javadalmazás repeszgránátot azonnal szállítsák be a laktanyába. Ekkor kapott utasítást a II. üteg parancsnoka, hogy kezdjen hozzá a lövegek zsírtalanításához, valamint a szükséges műszerek előkészítéséhez. H. J. százados harcikészültségbe helyeztette a laktanyát, kiadva a tüzéreknek az utasítást, hogy készüljenek fel a páncélelhárításra.

„A katonai intézkedések után került sor egyes személyi kérdések elintézésére. A Tanács először a törzsfőnököt (az egység vezérkari főnökét) hivatta. Tudomására hozta: adja le fegyverét és távozzon a laktanyából. Utána a politikai helyettest hivatták. Tudomására hozták, hogy az egész politikai apparátussal együtt adja le fegyverét és hagyják el a laktanyát. Ezt követte a hadtápfőnök, a nyilvántartó, az irodavezető és mások eltávolítása. Legutoljára hagyták a parancsnokot."[195]

Mindezt H. J. százados a forradalmi Katona Tanáccsal teljes egyetértésben rendelte el. Hiszen teljesen világos, egy harcra készülő katonai egységben nincs helye olyanoknak, akik nyíltan vagy titokban a kialakult helyzet ellenségei. A Katona Tanács ekkorra már megválasztotta intéző bizottságát, amely H. J. századosból, T. J. főhadnagyból és B. K. tisztiiskolás növendékből állott. A Tanács felvette a kapcsolatokat a vidéki és a szolnoki forradalmi tanácsok képviselőivel, megszervezte a rádió összeköttetést és parancsvételre jelentkezett a budapesti HM forradalmi Katona Tanácsánál.

Október 31-én délután teljes erővel megindult az ezred összes lövegeinek páncélelhárításra való előkészülete. H. J. százados személyesen kereste fel az ütegek személyi állományát és kijelentette, ha Szolnokot szovjet támadás érné, az ezred — karöltve a szolnoki munkásokkal, diákokkal — fegyverrel válaszol az intervencióra. Ezért szükséges, hogy a lövegek harcképes állapotban legyenek.

A kádárista „Honvéd Újság" nem kis szomorúsággal jegyezte meg, hogy a Katona Tanács „mindenre gondot viselt". Így: „szerepel az intézkedésekben a lövegek és műszeranyag gyors előkészítése és az esetleges hibák gyors kijavíttatása is. Gondoskodtak a városi, valamint a szomszédos katonai alakulatok 'forradalmi katonai tanácsaival' való minél szorosabb összeköttetés és együttműködés kiépítéséről. Nyomatékosan hangsúlyozták a 'nemzetőrség' felállítását, az ezred gyalogsági fegyverrel és lőszerrel történő feltöltését. Nem feledkeztek meg a szükséges üzemanyagbiztosításról, egyes ütegek villámkiképzéséről, különös gonddal a harckocsik elleni harc és az alacsonyan támadó repülőgépek elleni elhárítás elsajátításáról. Végül utasították a vezető orvost, hogy gondoskodjon az alakulat részére kellő mennyiségű gyógyszer és kötszer tartalékolásáról."[196]

E sürgős munka közben a Katona Tanács még az eltávolított tisztek sorsának további intézésére is gondolt. Elveiknek megfelelően még a sztálinista-rákosista parancsnokok ügyében is demokratikusan akartak eljárni. Felettes hatóságukat, az Országos Légvédelmi Parancsnokságot (OLP) a leváltásokról értesítve, a határozatuk felülvizsgálatát kérték. Az OLP Forradalmi Katona Tanácsa erre egy háromtagú bizottságot küldött le Szolnokra, hogy a végleges döntést meghozza. Erről az előbb idézett újság így írt:

„A bizottság és az eltávolítottak délelőtt 11 órakor (november 1-én) találkoztak. Az alakulat 'forradalmi tanácsa' részéről jelen volt H. J. százados és T. J. főhadnagy, az OLP 'tanácsát' Kalcsics főhadnagy képviselte. A beszélgetés azzal kezdődött, hogy a kiküldött bemutatkozott és hangsúlyozta, nagyon barátságosan akar elbeszélgetni az eltávolított bajtársakkal. Főleg arról, hogy tudják-e, miért távolították el őket. Mivel az alakulat 'forradalmi katonai tanácsa' az indokokat nem közölte, a főhadnagy megkérte H. J. századost, hogy ismertesse azokat. H. J. százados a következőket hozta tudomásukra:

1. Eddigi munkájukkal, amelyet a Rákosi-Gerő klikk idején végeztek, kivívták a személyi állomány megvetését.

2. Nem tettek meg minden intézkedést a szovjet csapatok feltartóztatására, illetve annak megakadályozására, hogy Budapest felé haladjanak.

3. Jelenlétük nem biztosítja a 'forradalom' eredményes befejezését.

---

[195] Ugyanott.

[196] Ugyanott, 1957. január 20, 2. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Miután az eltávolítottak az elmondottakhoz egy-két véleményt fűztek, a központi kiküldött nyomatékosan felhívta a figyelmüket arra: 'nehogy valami ellenforradalmi csoportot alakítsanak, vagy ilyesmiben résztvegyenek, vagy szembeszálljanak, mert menthetetlenül eltaposssák őket, mint a férgeket!' Amíg ez a beszélgetés az irodában folyt, addig az 'OLP forradalmi katonai tanácsának' két másik tagja, M. főhadnagy és H. törzsőrmester a személyi állományt hívta össze. A gyűlésen kijelentették, hogy azért jöttek ki, mert az alakulat 'forradalmi katonai tanácsának' az eltávolításokkal kapcsolatos határozatát a felsőbb parancsnokság 'katonai tanácsának' is jóvá kell hagyni. Anélkül nem érvényes. Nekik most az a feladatuk, hogy összesítsék a kifogásokat és attól függ majd, hogy milyen határozatot hoznak. Ezután a küldöttek eljárásuk igazolására (?? G. P.) egész sor olyan cselekményt vetettek a parancsnok és az eltávolítottak szemére, ami — ha meg is történt —, úgy ezeknek a bajtársaknak gerincességét és elvhűségét (de nem hazaszeretetét! G. P.) bizonyította. Ezeket a cselekményeket vádként értékelték és *megszavaztatták* (kiemelés tőlem, G. P.) a szóban forgó tisztek eltávolítását.

Az eltávolítottak még a laktanyában tartózkodtak, amikor a gyűlésről visszaérkezett az OLP küldöttje. Hangsúlyozták, hogy azok után, amit nekik a személyi állomány elmondott, más nem lehet, minthogy az eltávolításokat megerősítsék, de úgy, hogy az ne csak a laktanyából, hanem a hadseregből is megtörténjen. Kalcsics főhadnagy ehhez hozzátette, hogy a végleges döntést 48 órán belül megkapja az alakulat, s arról értesíti az érdekelteket. Addig is maradjanak a lakásukon, bántódásuk nem lehet, mert továbbra is az alakulat védelme alatt állanak."[197]

E hosszú idézet önmagáért beszél. Hol volt „fehér terror" a hadseregben? Hol fenyegette halál a néphez *hűtlen* parancsnokokat, politikai funkcionáriusokat? Hisz maga a kádárista sajtótermék is elismeri, hogy a leváltott, pozíciójuktól megfosztott tisztekkel demokratikus úton, a lehető legszélesebb vizsgálat és felülvizsgálat alapján jártak el! Többet abban a forradalmi helyzetben bizonyára nem lehetett tenni.

H. J. százados november 1-én és 2-án minden tőle telhetőt megtett, hogy az egység harcikészültségét fokozza. A laktanyában elhelyezett II. sz. üteget négy közepes löveggel az éjszaka folyamán a szolnoki repülőtérre vezényelte ki, ahol a szovjet páncélosokkal szemben felállította. B. és R. növendékek kapcsolatot teremtettek a szolnoki vegyiüzemmel, ahol megkezdték azoknak az üvegfioláknak gyártását, amelyekből a harckocsik ellen felhasználható „Molotov-coctailt" akarták készíteni.[198] Ugyanakkor előkészületek történtek arra is, hogy az I. üteget Budapest irányában útbaindítsák, mivel a szolnokiak — saját gondjuk, bajuk ellenére — a fővárosi felkelőkön is segíteni kívántak. Ez azonban már nem sikerült. November 2-ról 3-ra virradó éjjel a szovjet hadsereg megszállta a várost és külön erőket csoportosított a néphadsereg különböző alakulatainak lefegyverzésére. Jóllehet a szovjetek hirtelen és meglepetésszerűen törtek rá a laktanyára, itt-ott mégis ellenállásba ütköztek, így a Bokányi Dezső laktanyát egyórás tűzharc után sikerült csak megadásra kényszeríteni. A közelben lakók állításai szerint a sebesültek száma több tucat volt, ezenkívül 7 honvéd és 5 szovjet katona vesztette el életét.[199]

A „Viharsarokban", az ország egyik legkeletibb megyeszékhelyén, *Békéscsabán* is úgy kezdődött a forradalom, mint azokban a napokban mindenütt Magyarországon.[200] A Rákosi-Gerő klikk által vezetett MDP, minden erőszakszervével egyetemben, órák alatt felbomlott. Október 26-án, 27-én egyre másra alakultak meg az üzemek munkástanácsai és létrejött a négy koaliciós párt (Kisgazdapárt, Parasztpárt, Szociáldemokrata Párt és az átalakult Kommunistapárt) vezetésével a megyei és a városi Forradalmi Tanács. Polgár János munkás és Fekete Pál általános iskolai tanár voltak a békéscsabai események vezetői. Huzsvai Gyula alezredes, a Békés megyei rendőrkapitányság vezetője szinte a forradalom első napjától a felkelők pártján állott. Október 27-én a Kossuth szobornál ő jelentette be az ÁVH feloszlatását és adott utasítást rendőreinek az ÁVH-s körletek elfoglalására.[201] Amint azonban helyreállt a rend Békéscsabán, a forradalmi vezetők aggódva tekintettek kelet felé, Románia felé. A felderítők szovjet csapatösszevonásokról, felvonulásról hoztak híreket. Tóth István honvédalezredes, aki alakulatával szintén a forradalom pártjára állt s a honvédség fegyvereivel egy teljes nemzetőr zászlóaljat szerelt fel, ezekben a napokban a következő táviratot küldte Budapestre, az MTI munkatársának:

---

[197] Ugyanott, 1957. január 23, 2. l.

[198] A. T. növendék közlése a szerzővel.

[199] Takács József közlése után.

[200] Békéscsaba lakosainak száma: 50 000. Dél-Tiszántúl legnagyobb forgalmi központja, vasúti csomópont, jelentős malom, hús és textiliparral.

[201] Békés Megyei Népújság, Békéscsaba, 1957. május 19. és augusztus 16.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

„Békéscsabától délnyugatra és Szarvastól délre egy-egy gépesített szovjet ezred állomásozik. Úgy vettem észre, hogy körül akarják fogni a várost. Később parlamenterek útján érintkezésbe léptünk velük útirányukat, céljaikat illetően. A szovjet parancsnok nagyon csodálkozott, amikor felszólítottuk őket, hogy kerüljék el a lakóterületeket, mert a nép nagyon fel van háborodva jelenlétük miatt és így fegyveres összetűzésre kerülhet a sor. A szovjet parancsnok elmondotta, hogy őket azzal az utasítással küldték: fasiszták ellen kell harcolniuk, olyanok ellen, akik vissza akarják állítani a fasiszta rendszert. A parlamenterek megmagyarázták, hogy erről szó sincs, ellenben a magyar nép teljes szabadságot, független Magyarországot akar. Felvilágosították a szovjet parancsnokokat arról is, hogy Rákosi népelnyomó rendszere milyen nehéz helyzetbe juttatta a magyar munkásokat. A szovjet tisztek a kapott felvilágosítás után kijelentették, hogy nem fognak lőni sohase a magyar népre, de ők is megértést kérnek a magyar dolgozóktól.

A Békés megyei forradalmi tanács hangos híradón tudatta a lakossággal a történteket, kérte őket, kerüljék az összetűzést a szovjet csapatokkal, hiszen a szovjet nép és a magyar nép között nincsen ellentét."[202]

Amikor azonban Tóth alezredesek észrevették, hogy a szovjet csapatok gyülekezése egyre tart, sőt kisebb-nagyobb egységek a határon is átjöttek már és az ország belseje felé haladtak, akcióra határozták el magukat. Tóth alezredes a békéscsabai Forradalmi Tanáccsal egyetemben úgy döntött, hogy két helyen, Lökösházán és Battonyán több száz méter hosszan felszedeti a vasúti síneket, míg más helyeken aknát telepíttet.[203] Csimma Jenő százados vegyes honvéd és nemzetőr egysége el is végezte e munkát, amellyel ideig-óráig sikerült feltartóztatni a szovjet csapatoknak az ország belsejébe történő beáramlását.

[202] Másolat a szerző tulajdonában.

[203] Békés Megyei Népújság, Békéscsaba, 1957 június 29.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

SZÖLLŐSY ÁRPÁD : *A forradalom Győrött*

1956 október 23-án meglehetősen nagy zűrzavar uralkodott a győri kommunista párt, a hadsereg és a rendőrség köreiben. A belügyminiszter rendelkezése, mely a budapesti egyetemi ifjúság tervezett békés tüntetését betiltotta, pártkörökben megkönnyebbülést keltett, ám annál nagyobb nyugtalanság követte a betiltó rendelkezés hatályon kívül helyezését. Ez a zavar és bizonytalanság némileg érthetetlen volt, mert a győri kommunista vezetők állandóan azt hangoztatták (még október 24-én délelőtt is, amikor a budapesti események már ismertté váltak), hogy a magyar munkás, a kelet-német és a lengyel munkássággal ellentétben, soha sem fog kezet emelni a kommunista rendszerre. Miután magukról, mint hajdani munkásokról, ilyesmit elképzelni sem tudtak, egykori társaikról sem feltételezték, hogy valaha is szembefordulnak a rendszerrel. Október 24-én délelőtt Flexi őrnagy, a határőrség parancsnoka még teljes magabiztossággal jelentette ki, hogy bárhol az országban megtörténhet, ami Budapesten végbement, csak Győrött nem. Ott ez lehetetlen. Egyébként is minden óvintézkedést megtettek, a katonaság és a munkásság hangulata kitűnő. Elítélték a budapesti „fasisztákat". Érthető idegességgel ültünk az irodában és vártuk, mikor kezdődik itt is valami. Véletlenül összetalálkoztam egy öreg, igen intelligens, teljesen mellőzött tizenkilences kommunistával, aki rövid eszmecsere után kijelentette, ha valaki piros-fehér-zöld zászlóval megindulna a Baross úton (Győr főutcáján), tíz perc múlva nem léteznék Győrött kommunizmus, és a jelenlegi pártvezetők egy óra múlva már Csehszlovákiában lennének. Meghökkenve bámultam az öregre, nem voltam ugyan ennyire optimista, de őt sem tartottam beugratónak. Az öreg kommunistából viszont a próféta beszélt. Amit megjósolt, arra nem kellett sokáig várni.

A déli órákban megindult a Baross úton egy körülbelül 20-30 főnyi csoport, élén egy kommunista népnevelő, nemzeti zászlóval. A csoport perceken belül tömeggé nőtt, és mire a Deák utcán át a városháza elé ért, már félelmetesen morajló tengerré vált. A zászlókról pillanatok alatt eltűnik a kommunista címer, és a városházán diadalmasan leng a forradalom szimbóluma, a lyukas nemzeti lobogó, egyelőre még az óriási méretű vörös csillag szomszédságában. Nem sokáig. Míg egyesek a szovjet emlékművet veszik „kezelés" alá, az előbb említett népnevelő hihetetlen akrobatikával ledönti a városháza homlokzatán virító vörös csillagot. A menet azután megindul a megyei pártbizottság felé, amely nem messze a városházától, a volt kereskedelmi és iparkamara épületében székel. A tömeg állandóan nő és ellepi az egész Szent István utat. Megérkeztek a vagongyár és a többi gyárak munkásai. Nemzeti zászlók alatt a Kisfaludy Színház társulata, élén a később kivégzett Földes Gáborral. Egyelőre még skandálják: „Éljen a párt". Hortobágyi párttitkár és a párttitkárság tagjai a lépcsőfeljáratnál sápadtan várják a tömeget. A pártház körül magyar és szovjet könnyű páncélosok. Alig hogy megérkezünk, a honvédség páncélosai megindulnak, sapkájukat lengetve visszavonulnak a laktanyájukba. A pártbizottság tagjai riadtan nézik. Földes Gábor tart rövid beszédet. (Mint a Kisfaludy Színház párttitkára, annak idején azonosította magát Nagy Imre nézeteivel, és 1955-ben, Rákosi újbóli hatalomrajutása után, persona non grata lett a pártbizottság előtt.) Kéri a pártbizottságot, amíg nem késő, közölje a párttal és a kormánnyal Győr város dolgozóinak üzenetét: szüntessék be azonnal a Pesten harcoló munkások és diákok gyalázását. Nem fasiszták ők, hanem szabadságukért és a mi szabadságunkért harcoló becsületes magyarok. Hortobágyi sápadtan és megilletődötten megígérte az üzenet továbbítását, kérte a tömeget, hogy oszoljon szét, — a pártbizottság a dolgozók érdekeit kívánja képviselni. „Maga is elfelejtette, hogy bányász volt — szólalt meg egy vagongyári munkás —, most nagyon halkan beszél, pár nappal ezelőtt még nagy hangon szónokolt, akkor még a norma megszorításának szükségességéről beszélt." Az orosz páncélkocsik még a pártház körül tanyáznak, a tornyok zárva, egy lélek sem mutatkozik. A tömeg követeli, hogy a pártbizottság azonnal küldje el az oroszokat. Hortobágyi dadogva válaszol: „nem oroszok azok, hanem magyarok". Az emberek nem tágítanak, felmásznak a páncélkocsikra, bekiáltanak a réseken, felszólítva a bennlévőket, hogy feleljenek. Végre előbújnak a katonák: oroszok. Az előbbi munkás Hortobágyihoz fordul: „még most is hazudik, maga nyomorult!" Aztán az orosz páncélosok is elvonulnak, a tüntetők szitkozódásától és átkozódásától kísérve. Az egész város egyetlen felbolygatott hangyaboly. A tüntetők egy része a fogházhoz vonul, megkezdik a foglyok kiszabadítását. A szabadonbocsátást a tüntetők egy küldöttsége a fogház vezetőségével együtt végzi. A közönséges bűnözőket visszatartják. A pártbizottsággal már senki sem törődik, ennek tudható be, hogy az „elvtársak" lélegzethez jutnak. Kivezénylik az ÁVH-t, a fogház melletti kis utcába riadóautók hajtanak be, állig felfegyverzett ávósok a fogház elé nyomulnak. Eldördül a sortűz. Az első pillanatban, földön fekve, riasztólövésekre gondoltunk. Sajnos, komoly volt. A kövezeten négy halott és négy sebesült feküdt. A tömeg megrohanja az autókat. A tüntetőknek sikerül fegyverhez és lőszerhez jutniok. Az ávósok visszavonulnak. Lassan esteledik, a pártbizottság az orosz parancsnoksághoz fordul sürgős segítségért. Az elvonult páncélkocsik helyett megjelennek a harckocsik, hosszú sorban és tüzelésre készen vonulnak fel a Szent István úton. Az emberek nem tágítanak, gyerekek másznak fel a tankokra, és a néha előbújó orosz katonákat paradicsommal meg

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

kövekkel dobálják. Az egyik tank tornyában megjelenő oroszt egy körülbelül tizenöt éves gyerek arcul köpi. Az orosz lövésre emeli géppisztolyát, de azután meggondolja magát. A harckocsik felvonulásának látszólag elsősorban az orosz családok védelme volt a fő oka. A Szent István úton lévő hatemeletes új bérházat, amelyben számos orosz család lakott, hermetikusan körülzárták. A tömeg hangulata mind izzóbbá válik, és ez az idegfeszítő állapot a késő éjjeli órákig tart. A tömeg követeli, hogy az oroszok vonuljanak ki a városból. Az oroszok közben összeszedik családtagjaikat, és látszólag iparkodnak a konfliktust elkerülni. Később megtudjuk, hogy erre határozott utasítást kaptak. Hajnal felé, családtagjaikat összegyűjtve, visszavonultak és a Győrtől körülbelül tíz kilométerre lévő győrszentiváni erdőben húzódtak meg.

Másnap, október 25-én reggel az egész város talpon van. Óriási tömeg gyülekezik a városháza előtt. A tüntetések még éjszaka is folytatódtak. Az ÁVH ugyancsak az éjszaka folyamán a délutáni tüntetők közül néhányat letartóztatott vagy megkísérelt letartóztatni. A reggeli tüntetők behatolnak a városházára és a szónokok követelik, hogy az ügyészség vezetője azonnal utasítsa az ÁVH-t és a rendőrséget a fogvatartottak szabadonbocsátására, valamint a sortüzet elrendelő ávós tiszt letartóztatására. Küldöttség megy a rendőrségre is, de a küldöttség vezetői sokáig nem jönnek vissza. A tömeg nyugtalankodik és aggódik a küldöttek sorsa miatt. Egyesek a rendőrség lefegyverzését követelik. A szónokok kezdetben főként diákok.

A tömeghez a környező falvakból érkező parasztok is csatlakoznak. Az ügyészséghez indult küldöttség nem találja a vezetőt hivatalában. A rendőrségen járt küldöttség visszaérkezik és szóvivője bejelenti, hogy az egész rendőrség rokonszenvezik a tüntetőkkel és a forradalom mellé áll. Aztán a honvédség parancsnokához megy egy küldöttség, azzal a kéréssel, hogy a honvédség is kövesse a rendőrség példáját. Ez meg is történik. A katonák kicserélik sapkarózsájukat, a parancsnok azonban a laktanyák területére polgári személyeket nem enged be. A városháza előtti tömeg egy javaslat alapján elhatározza, hogy küldöttséget meneszt Pestre azzal a céllal, hogy a kormánytól az ÁVH azonnali feloszlatását, a vérontás beszüntetését és az orosz csapatok visszavonását követelje. A küldöttségbe beválasztanak néhány exponált kommunista vezetőt is, de ezek csak Komáromig tartottak a küldöttséggel, ott egyszerűen átléptek Csehszlovákiába, öreg kommunista ismerősöm jóslata tehát huszonnégy órán belül bevált. Ezután a tömeg az ÁVH-laktanya felé indul. Az ávósok a Nádorvárosban lévő Wennesz Jenő út és a Felszabadulás út kereszteződésénél épült új központban voltak elhelyezve. Az épület, amely nemrégen készült el, négy emeletből állott: kettő a föld felett és kettő a föld alatt. A földalatti helyiségekben voltak a letartóztatottak cellái. Az épület minden ablakában géppisztollyal és kézigránáttal felfegyverzett ávósok. A laktanyát könnyű volt védeni; a tüntetők egy szűk utcában zsúfolódtak össze — a tűz megnyitása esetén gyakorlatilag sehol sem találtak volna menedéket, illetve nehezen tudtak volna szétszóródni. A tömeg lassan nyomul előre a laktanya felé. Az ávósok még mindig nem nyitnak tüzet. Több fiatalember átmászik a kerítésen, de belülről még mindig nem lőnek. A tüntetők lassan ellepik a belső udvart. Az ávósok erre kitűzik a fehér zászlót. Egyetlen egy lövés hangzik el: az előző napi tűzparancs elrendelője, félve a népítélettől, önmaga felett ítélkezik. Megkezdődik a foglyok kiszabadítása, az ávós tisztikar és legénység lefegyverzése és a katonai fogdába szállítása. A tüntetők sorfala között elvonuló ávósok megúszák egy-egy pofonnal és fenékberúgással. Láthatóan igen elégedettek a népítélet ilyen enyhe formájával. Sohasem képzeltem volna el, hogy egy tömeg, amely néhány perc előtt még életét teszi kockára, ilyen nyugodtan és nagylelkűen viselkedjék halálos ellenségével és elnyomójával szemben.

Október 26-án, a forradalom győri győzelme után megkezdődött a forradalom szervezetének felépítése. Az előző napok eseményeinek irányítói, a különféle szervezetek és intézmények küldöttei a városháza tanácstermében gyűlnek össze. A szónokok a forradalmi tanács megalakítását követelik. A városháza előtt megint beláthatatlan tömeg. A beszédeket és a tanácskozások részleteit a hangos híradó közvetíti a téren összegyűlt embereknek. Hirtelen hangos éljenzés hallatszik, egy autó körül csődület támad. Az autóban Szigethy Attila. Pestre igyekszik, tájékozódni akar és kapcsolatot teremteni barátaival. Szigethy Attila népszerűsége még a forradalom előtti időkből származik. Annak idején a Nemzeti Parasztpárt tagjaként került be a parlamentbe, és mandátumát a későbbi „választások"-on is megtarthatta. A rendszernek Győr-Sopron megyében népszerű emberre volt szüksége. A forradalom előtti időkben egy ideig a Győr-Sopron megyei tanács alelnöke volt. A pártonkívüliek elsősorban hozzá fordultak ügyes-bajos dolgaikkal. Kapuvári háza állandóan nyitva állt a parasztok előtt, akik éltek is ezzel a lehetőséggel. Szigethy Attila népszerűsége még csak nőtt Nagy Imre első kormányának megalakítása után; köztudomású volt, hogy a miniszterelnök baráti köréhez tartozott. Amikor 1955-ben újból Rákosi ragadta magához az ügyek irányítását, a győri sztálinisták nem tudták Szigethynek megbocsátani a Nagy Imre éra alatti tevékenységét. A megyei tanács alelnöki tisztéből eltávolították. Később Erdei Ferenc közbenjárására — aki akkor földművelésügyi miniszter volt — kinevezték egy határmenti állami gazdaság vezetőjének. A politikai rendőrség — mint a forradalom alatt az ÁVH irattárában talált dosszié igazolta — állandó megfigyelés alatt tartotta, leveleit ellenőrizte és továbbítás előtt lefényképezte. Véleményéről, szűkebb körben folytatott beszélgetéseiről és kapcsolatairól egy közeli jóismerőse tájékoztatta az ÁVH-t. Szigethy ezt az embert

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

sokszor segítette és megbízható, jó magyarnak tartotta. Amikor az ÁVH-dossziéból előkerültek barátjának feljelentései, mély csalódás vett erőt rajta.

A városháza előtti tömeg nem engedte Pestre Szigethy Attilát: a forradalmi szervezetek küldöttei megválasztották a Győri Nemzeti Tanács alelnökének. A tanács elnöke a szociáldemokrata Szabó György lett. Kívülről úgy tetszett, hogy Szigethy a tanács elnöke, mert egyfelől mindenki ismerte, másfelől meg valójában ő irányította a tanács politikai tevékenységét és a külföldi újságírókkal is ő tartotta a kapcsolatot. Mindenki vele akart elsősorban beszélni: a megyei küldöttségek, a forradalmi szervek képviselői, a kormány tagjai, a külföldi újságírók. Szabó György elsősorban a város és a megye nagyipari üzemeinek munkástanácsaival tartotta az összeköttetést.

A Nemzeti Tanács rendelkezése szerint legkésőbb másnap, tehát október 27-ének délelőttjéig meg kellett alakítani a vállalati, üzemi munkástanácsokat. Ez meg is történt. A tanács, nyomban megalakulása után, nagy horderejű intézkedésre szánta el magát. Mosonmagyaróvárott az ÁVH belelőtt a békésen tüntető tömegbe, majd a sortűz után a földön fekvő emberek közé kézigránátokat dobott. Ez a vandalizmus több mint száz ember életét követelte, mintegy kétszázan megsebesültek. A mosonmagyaróvári eseményekről szóló hírek villámgyorsan elterjedtek Győrött. Győr és Mosonmagyaróvár között közvetlen (automata) telefonkapcsolat volt. Nemsokára befutottak Győrbe az első sebesültszállító autók, miután a mosonmagyaróvári kórház nem tudta már felvenni az áldozatokat. A vérző sebesültekkel megrakott autók láttán felkorbácsolódtak a szenvedélyek. Az emberek lefoglalták a közlekedési vállalat autóit, fegyvert követeltek a honvédségtől, és Mosonmagyaróvárra készültek menni, így is lett. Szigethy Attila utasította a honvédség parancsnokát, hogy küldjön katonai egységeket a mosonmagyaróvári ÁVH lefegyverzésére. Félt ugyanis attól, hogy az ÁVH ellenáll, és a katonailag kiképzetlen, szakszerű vezetés nélkül fellépő szabadságharcosok nagy vérveszteséget szenvednek. A tanács képviseletében Földes Gábor indult Mosonmagyaróvárra. Az volt a feladata, hogy értesse meg az ÁVH-parancsnoksággal: az ellenállás hiábavaló, és csak felesleges vérontáshoz vezet. Megindult tehát a menet, az élen katonai páncélkocsik, utánuk pedig negyven teherautó, zsúfolásig megtöltve felfegyverzett civilekkel. Földes Gábor sikerrel fejezte be küldetését: az ÁVH megadta magát, a vérengzés értelmi szerzői és kivitelezői még a győriek megérkezése előtt átmenekültek Csehszlovákiába. Az természetesen elkerülhetetlen volt, hogy a végsőkig elkeseredett mosonmagyaróváriak tettlegesen ne bántalmazzanak néhány ávós tisztet. Ezeket rögtön kórházba szállították és ápolás alá vették. Az esti órákban a szenvedélyek a tetőfokra hágtak. A halottak száma állandóan nőtt. A tömeg a kórházban fekvő ávósok kiadását követelte. A vezető főorvos ezt megtagadta. Hogy a kórház megrohanását elkerülje, a város katonai parancsnoka elrendelte: szállítsák el az ávósokat a kórházból. A tömeg nem tágított, és a kezébe került néhány ávóst meglincselte.

Földes Gábort a forradalom leverése után lényegében mosonmagyaróvári küldetése miatt végezték ki. Józan, logikus beszédén kívül, melyet az ávósokhoz intézett, semmi más szerepe nem volt a mosonmagyaróvári eseményekben. A Mosonmagyaróvárról visszatérő civilek az esti órákban a legteljesebb rendben szolgáltatták vissza fegyvereiket a katonaságnak.

A Nemzeti Tanács, megalakulása után, rádión azonnal felhívást intézett a budapesti kormányhoz, hogy szüntesse be a harcokat, rendeljen el általános amnesztiát, vonja vissza a statáriális rendeletet, követelje az orosz csapatok azonnali visszavonását és az országból való távozását. Nagy örömmel fogadtuk a hírt, hogy Veszprémben szintén megalakult a Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács. A győri tanács arra törekedett, hogy a forradalom bázisát kiszélesítse, a megyei forradalmi tanácsok megalakulását szorgalmazza és ezáltal lehetetlenné tegye, hogy — Mosonmagyaróvárhoz hasonlóan — ávós vagy más alakulatok esetleg ellenakciókat kezdeményezzenek. A szomszédos Veszprém megye csatlakozása a forradalomhoz minket is erősített. A forradalom gyors győzelme Veszprémben jelentős esemény volt. A megyében ugyanis tekintélyes szovjet és magyar katonai erők állomásoztak (Pápa, Várpalota, Hajmáskér, Szentkirályszabadja), a kommunista rendszer nagyszabású iparosítási programot hajtott végre, és a megyében igen sok ipari dolgozó élt (Pét, Inotai Erőművek). A forradalmi eseményekben kimagasló volt a veszprémi vegyiipari egyetem szerepe. A Nemzeti Forradalmi Tanács működését a törvényesség, józanság és felelősség jellemezte. A forradalom győzelmét gyorsan és határozottan kiadott rendelkezések szilárdították meg. Sopron városában a forradalmárok ugyancsak ellenállás nélkül vették át a hatalmat.

Győr és Veszprém forradalmi szervei egyetértettek a MEFESz pontjaiban kifejezésre jutó politikai programban; a pillanatnyi politikai helyzetet is többé-kevésbé azonosan ítélték meg. Nagy Imre iránti bizalmuk nem rendült meg, noha a miniszterelnök egyes intézkedései érthetetlennek tűntek. Csak később tudtuk meg, hogy ezek a kifogásolt intézkedések nem tőle származtak, de az ő nevével jelentek meg. Mindkét megye tanácsa szükségesnek tartotta, hogy álláspontja és követelése határozottságának dokumentálására elrendelje az általános sztrájkot, amely természetesen nem terjedt ki az élelmiszeripari vállalatokra, az egészségügyi szolgálatra és a közüzemi szolgáltatásokra. Hogy a sztrájk milyen értékes fegyvernek bizonyult, nemcsak nálunk, hanem az egész országban, csak később tudtuk meg Nagy Imrétől.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A sztrájk elrendelésének megvolt a maga árnyoldala is. Főleg a tanács tevékenységét és munkáját hátráltatta. Az utcákon és a városháza előtti téren állandóan többezer ember tanyázott, akiket szóval kellett tartani, beszédeket kellett nekik mondani. Mikor elfogytak a hivatalos szónokok, alkalmiak léptek fel, sokszor nem éppen reális és célszerű követelésekkel. Némelyek azt követelték, hogy a tanács rádión és hangos híradón keresztül állandó helyszíni közvetítést adjon a tanács munkájáról. „Akarjuk tudni, mi történik odabent" — mondották. Ez önmagában nem helytelen követelés, csakhogy gyakorlatilag nehezen valósítható meg.

Az eredményekkel elégedettek lehettünk. Október 27-én, már a kora reggeli órákban közölhettük a megye lakóival: „Győrött teljes a rend és a fegyelem. A rendet a katonatanács irányításával a nép mellé állt fegyveres honvédség, rendőrség és a kisegítő karhatalom tartja fenn." A Nemzeti Tanácson belül megalakult a munkástanács, a katonatanács, a paraszttanács, az értelmiségi tanács és az ifjúsági tanács. A munkát erősen hátráltatta Szigethy Attilának az a közlése, hogy vele bárki, bármikor, minden bejelentés nélkül beszélhet. Az emberek ezt ki is használták. Egymásnak adták a kilincset a falvakból érkező küldöttségek, sőt más megyékből is érkeztek látogatók. Mindenki beszélni akar Szigethyvel. A győri sztrájkoló tömeg is egész napon át különféle delegációkat meneszt Szigethyhez, egyre túlzóbb követelésekkel. A kommunistaellenes hangulat állandóan nő, némelyek nem akarnak kommunistát látni a Nemzeti Tanácsban. Egy kis túlzó csoport Földes Gábor eltávolítását követeli, kommunista párttagsága miatt. Ez már Szigethy Attilának is sok. A követelődzőket jó magyarosan leszidja és a szemükbe vágja: „Hol voltak maguk akkor, amikor Földes Gábor a színház tagjait a pártbizottság elé vezette, amikor a mosonmagyaróvári ÁVH-t megadásra kényszerítette? Otthon nyüszköltek és várták, hogy más kaparja ki a gesztenyét!" A küldöttség eloldalgott. A tanács épületében mind több gyanús alak jelenik meg. Végre Szigethy Attila is belátja, hogy így nem mehet tovább, lehetetlen ilyen körülmények között rendszeresen dolgozni: a tanácsnak erélyesen kell fellépnie. Ezt az elhatározást egy szerencsétlen vállalkozás is megerősíti. Egy fiatalokból álló csoport Pestre akar menni, részt kíván venni a harcokban — a tanácstól teherautókat kér. A csoport tagjai katonailag képzetlenek. Szigethy Attila magyarázza nekik, hogy a Budapestre vezető úton veszélyek fenyegetik őket: Győr megye határán túl több katonai alakulat még nem állt a forradalom mellé, és az sem biztos, hogy jóakaratú tétlenséget tanúsítanak majd. A figyelmeztetés nem használt. A fiatalok önkényesen lefoglaltak néhány teherautót és útnak indultak. Eljutottak ugyan Pilisig, de ott ávósok és oroszok tőrbecsalták és megsemmisítették őket. A hozzátartozók természetesen minket, a tanácsot okolták.

A tanácsok egymás után hozzák a határozatokat, a gépezet kezd megindulni. A határőrség, a zöld ÁVH aláveti magát a katonatanácsnak, és ennek utasításai alapján szigorú határzárat tart fenn. A győri rádió felveszi a Szabad Győr Rádiója nevet és közli a Magyar Dolgozók Pártja Győr-Sopron megyei szervezetének felhívását, amelyben a pártbizottság a Nemzeti Tanácsot és a kebelében működő tanácsokat támogatásáról biztosítja. A pártbizottság egyetért a Nemzeti Tanácsnak azzal a követelésével, hogy az ÁVH-t az egész országban oszlassák fel, fegyverezzék le, és fegyvereiket adják át a magyar néphadseregnek. A párt azt a követelést is helyesli, hogy az orosz csapatok vonuljanak ki Magyarországról. A mosonmagyaróvári és a szombathelyi rádióadó is a Szabad Győr Rádiója műsorát sugározza.

Tatabánya és Komárom közli, hogy megszűnt az ávós uralom, és mindenütt a legteljesebb rend uralkodik. Vasváron is megalakul a forradalmi tanács. A mosonmagyaróvári munkásság küldöttsége köszönetet mond a győri helyőrségnek, hogy a város lakóinak segítségére sietett, és megmentette őket az ávósok terrorjától. Az örvendetes események ellenére a városban erős a nyugtalanság a Győr közelében állomásozó orosz harckocsi-osztagok miatt. Hírek terjednek el, hogy az oroszok támadásra készülnek. A Nemzeti Tanács tárgyalást kezdeményez az orosz parancsnokkal, Schwarz alezredessel. Az orosz parancsnok kijelenti: „Nincs szándékunkban a ti belső ügyeitekbe beavatkozni. A magyar nép felkelését azok ellen a vezetők ellen, akik a népet elnyomták, teljesen jogosnak tekintjük. A szovjet csapatok semmiféle támadást nem készítenek elő, mert számukra a világbéke éppen olyan fontos, mint a béke Győrött." Ezután a parancsnok köszönetet mondott azoknak, akik kérés nélkül negyven liter tejet bocsátottak az orosz katonák gyermekei rendelkezésére. A parancsnok végül megígérte a küldöttségnek, hogy az oroszok esetleges kilengései ellen épp úgy el fog járni, mint a múltban. A Szabad Győr Rádiója esti műsorában beszámol az orosz katonák hangulatáról. Azt mondja, hogy az oroszok hangulatában és magatartásában országszerte örvendetes változás következett be. Az orosz katonák közlik a rádió riporterével, hogy a győri eseményeket a magyar nép jogos szabadságharcának tekintik; nem akarják a magyarokat megtámadni, hacsak őket meg nem támadják; és akkor lesznek a legboldogabbak, ha hazaindulhatnak. Hasonló volt a helyzet Veszprém megyében is. A tanács és az oroszok közötti tárgyalásokról jegyzőkönyvet vettek fel. Eszerint az orosz parancsnok a magyar nép harcához sikert kívánt. A Veszprémi Megyei Hírlap néhány nappal később, november 1-én a következőket írta a veszprémi ávósok lefegyverzéséről: „A veszprémi ávósok — annak ellenére, hogy Tamás helyettes ÁVH-vezető ígéretet tett együttartásukra — kiszivárogtak a laktanyából s a Szentkirályszabadján állomásozó orosz parancsnokságtól kértek védelmet. Az orosz parancsnok tegnap

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

közölte velük, hogy nem nyújt nekik tovább menedéket. Az ávósokat a Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács utasítására lefegyverezték és letartóztatásba helyezték."

A Nemzeti Tanács kiveszi a megyei pártbizottság kezéből a sajtó irányítását. A Győr-Sopronmegyei Hírlapot Szigethy Attila jelzi, mint kiadó. A lap október 28-i száma közli az MDP újjászervezett és a sztálinistáktól megtisztított megyei vezetőségének felhívását a párthoz és a kormányhoz. Ebben az ÁVH feloszlatását és a szovjet haderő kivonulását követeli. Azután így folytatja: „Nem ellenforradalomról van szó, hanem a dolgozó magyar nép nemzeti követeléseiről. Győr-Sopron megye munkássága és parasztsága nem kívánja a gyárosok és nagybirtokosok hatalmának visszaállítását. A régi rendszer feltámasztása nem célja a nemzeti forradalomnak."

Hasonló értelemben foglalt állást a MDP Veszprém megyei új intézőbizottsága is. A Veszprém Megyei Népújság 1956. október 29-i számában követeli, hogy a megye lakossága jogos igényeit teljesítsék. „Elismerjük és megköszönjük az egyetem MEFESz szervezetének bátor kiállását — olvassuk az intézőbizottság nyilatkozatában —, melyet hazánkban a szocialista demokrácia és egész dolgozó népünk jogos követeléseinek megvalósításáért kezdeményezett. E félelmet nem ismerő harc biztosítéka a követelések teljes kivívásának és ebben a harcban megtisztítva magukat a sztálinista vezetőktől, részt vesznek a megye kommunistái is." A pártbizottság követeli továbbá, hogy rendeljék el az azonnali tűzszünetet, az oroszok vonuljanak vissza támaszpontjaikra, induljanak meg tárgyalások a csapatok végleges kivonásáról. „Jelszavunk: Oroszok, barátságunk feltétele: békés hazatérésetek!" A követelések között szerepel az ÁVH feloszlatása, azonkívül a honvédségnek magyar egyenruhával való ellátása is. A bizottság azt is javasolja, hogy amennyiben a Budapestről visszatért veszprémi küldöttség szükségesnek tartja, a megye felfegyverzett osztagai induljanak el a fővárosba a hazafiak megsegítésére és a rend helyreállítására.

Ezután számos helyi vonatkozású követelés következik, majd a felhívás így fejeződik be: „Szocializmust akarunk építeni, de nem szovjet mintára, hanem magyar módra. Hallja meg ezt a párt Központi Vezetősége! A legrövidebb időn belül hívja össze a pártkongresszust. De addig is Nagy Imre elvtárs mellé állva követeljük, válasszanak sztálinistáktól, rákosistáktól teljesen megtisztított legfelsőbb intézőbizottságot, melléje állunk, nem a mostani Központi Vezetőség mellé."

A magyar forradalommal rokonszenvező nyugati baloldali körök, de egyes baloldali magyarok is szemünkre vetették a forradalom után, hogy a kommunistáknak a kormányból való kiszorítása és általános mellőzése taktikai hiba volt, túlságosan előrefutottunk. A nyilatkozatok és felhívások számot vetettek a nép hangulatával, amely mindenütt a volt kommunista vezetők ellen nyilatkozott meg. A pesti harcok következtében folyton nőtt az elégedetlenség, mert a harcok folytatását az emberek a kormányban lévő rákosista elemeknek tulajdonították. Ez a bizalmatlanság Rákosi pártvezetőségi tagjai és a Rákosi-Gerő kormány miniszterei iránt jogos volt, és a sztálinisták eltávolítása egészen az utolsó Nagy Imre kabinet megalakulásáig a legfontosabb országos követelések közé tartozott. Kimaradásukat a nemzeti kormányból nemcsak a nemzeti gondolkozású közvélemény üdvözölte örömmel, hanem a vidéki kommunista pártszervezetek is helyeselték.

Október 28-án a kora délelőtti órákban nagyszabású tüntető tömeg követeli, hogy a Nemzeti Tanács küldjön katonai segítséget Pestnek. Az ötlet a tanácsot már korábban is foglalkoztatta, sőt a katonatanács már harcra jelentkező önkénteseket is gyakorlatoztatott. A tüntetők küldöttségének vezetője Galambos Ireneus páter. Szigethy Attila ismerteti vele a katonai helyzetet és a követelés megvalósításának nehézségeit. A Győr és a Budapest közötti alakulatok nagy része nem fogad el katonai átcsoportosításra vonatkozó utasításokat sem a helyi, sem a győri forradalmi tanácstól. Erről többször meggyőződhettünk. A vidéki forradalmi tanácsoktól állandóan felhívtak minket: a Győri Nemzeti Tanács és a rádió segítségét kérték a katonaság és rendőrség passzivitása, sőt egyes esetekben a forradalmi tanácsokkal szembeni ellenséges magatartás miatt. Ezeknek a kérelmeknek iparkodtunk eleget tenni: a katonatanács útján megfelelő utasításokat adtunk ki. Ezeknek általában volt foganatjuk, sokszor azonban nem, mert egyes katonai parancsnokságok nem voltak hajlandók elismerni a győri katonatanács illetékességét és parancskiadási jogát. A Dunántúlon a katonai vezetés szervezetileg a székesfehérvári hadtestparancsnok kezében volt. Az ottani parancsnok szerepére később még kitérek. Hosszas tanácskozás után megállapodtunk a küldöttséggel, hogy rosszul felszerelt, kisszámú katonai erő bevetése többet árt, mint amennyit használ, különösen, ha még Budapest elérése előtt semmisülne meg. Galambos páter felismeri a való helyzetet, és felajánlja munkáját, segítségét Szigethy Attilának.

A Tanács különösen azzal végez kiváló munkát, hogy megszervezi a gyógyszerek és élelmiszersegélyek átvételét a határon, s elvégzi a vele járó sokféle teendőt. Elhatároztuk ezenkívül, hogy a kormányhoz ultimátumot intézünk (az ún. első győri ultimátum), és hozzá is fogtunk a megfogalmazásához. Közben Erdei Ferenc telefonál Pestről és kétségbeesetten kérdi Szigethy Attilától, mi igaz azokból a hírekből, hogy Győrött

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

ellenkormány alakul. Szigethy Attila dühösen válaszol: napok óta hiábavalóan kísérli meg, hogy Nagy Imrével beszéljen. Érthetetlennek tartja, hogy Nagy Imre nem válaszol üzenetére. Erdei kitér az egyenes válasz elől; megígéri azonban, hogy érintkezésbe lép Nagy Imre vejével és átadja Szigethy üzenetét. Erdei továbbra is óv attól a gondolattól, hogy ellenkormányt alakítsunk. Kéri Szigethyt, vesse latba népszerűségét és befolyását: akadályozza meg az ellenkormány megalakítását. Szigethy közli Erdeivel, hogy a kormány határozatlansága és érthetetlen intézkedései folytán nemigen képes a szenvedélyeket lecsillapítani. Nagy Imrének félreérthetetlenül állást kell foglalnia. Szigethy keserűen hozzáteszi, hogy Nagy Imre népszerűsége elhalványodott: akik napokkal ezelőtt lelkesen ünnepelték, most lemondását követelik.

Az ultimátum, amelyet a kormányhoz szándékoztunk intézni, végre elkészült. Így szólt: „A Győr Megyei Nemzeti Tanács Dunántúl nevében felhívja Nagy Imre miniszterelnököt, hogy a következő intézkedéseket azonnal tegye meg: 1956. október 28. napján 20. óráig tegyen intézkedéseket a harcok beszüntetésére. Az előbbi követelés végrehajtása érdekében kérje fel a szovjet csapatok főparancsnokát a harcokban való részvétel abbahagyására. Ezeket a követeléseket rádió útján közvetítjük és Nagy Imre személyes válaszát este 8 óráig várjuk." A tanács jelenlévő tagjai aláírták ezt a szöveget, amelyet a Szabad Győr Rádiója 11 óra 15 perckor olvasott be s utána még néhányszor megismételt.

Délután folyó ügyekkel foglalkoztunk és néhány időszerű kérdésben határoztunk. Így például döntünk a külföldi újságírók beengedése ügyében. A vita után a következő határozatot hozzuk: minden újságírót beengedünk nyugatról, függetlenül attól, hogy rendelkezik-e magyar vízummal vagy sem. Szabadon megtekinthetik az ÁVH épületét és beszélhetnek a Dunántúl különböző börtöneiből szabadult politikai foglyokkal. Kijelöltük az összekötő embereket is. Nagy problémát okozott elhelyezésük, mert minden szálloda zsúfolt volt (gyakorlatilag az egyetlen Royal volt szállodának nevezhető). Ezért az újságírók egy része esténként visszatért Bécsbe. Állandó be- és kilépővel láttuk el őket. A határőrség igazolás nélkül senkit sem engedett ki- vagy beutazni. Iparkodtunk az újságírók munkáját megkönnyíteni. Szigethy Attila nagy súlyt helyezett erre.

Mikes vezérőrnagy, a székesfehérvári hadtest parancsnoka közli, hogy csatlakozik a forradalomhoz és kész alávetni magát a Nemzeti Tanács utasításainak. Röviddel e bejelentés után lehallgatjuk Janza honvédelmi miniszterrel folytatott beszélgetését, amelyből kitetszik, hogy ajánlata színlelés volt. Azt mondja Janzának, hogy „a győri fasiszta csűrhet fél óra alatt szétveri." Azonnal megpróbálunk Janzával beszélni, de letagadtatja magát. Segédtisztje jelentkezik, akitől követeljük Mikes azonnali leváltását. A segédtiszt közli, hogy ebben az ügyben csak a miniszter intézkedhet. Akkor — mondjuk — saját hatáskörünkben váltjuk le és felszólítjuk a hadtest forradalmi tanácsát, hogy távolítsa el Mikest helyéről. A segédtiszt ezt nem veheti tudomásul; ismét hangoztatja, hogy Mikes eltávolítására csak Janzának van joga. A hadtest forradalmi tanácsa azonban, miután Mikes kétszínűségét tudomására hoztuk, rögtön cselekszik és a hadtestparancsnokot eltávolítja állásából.

Október 28-án temetjük Mosonmagyaróvárott és Győrött a szabadságharc áldozatait.

A Nagy Imréhez intézett ultimátumra nem érkezik válasz, ellenben Erdei Ferenc megbízásából felhív minket felesége, Majláth Jolán, majd később Veres Péter. Mindketten azt kérdezik, miért alakítottunk ellenkormányt. Nem értjük a dolgot. Szigethy magyarázza nekik, hogy a Nemzeti Tanácsban ennek még a gondolata sem merült fel s hogy az erről szóló hírek alaptalanok. Szigethy ismét követeli, hogy beszélhessen Nagy Imrével. Majláth Jolán megígéri, hogy átadja az üzenetet.

Megszervezzük a hírszolgálatot is. Hozzáértő munkatársaink éjjel nappal a rádió mellett ültek, jegyezték a híreket, elolvasták és értékelték az újságokat, elemzéseket készítettek a helyzetről. Munkájuk igen értékes volt. Tőlük tudtuk meg, hogy a bécsi bulvársajtó röpítette világgá az ellenkormány megalakulásáról szóló híreket. Ez volt a magyarázatuk az ideges budapesti telefonhívásoknak. Óvatosaknak kellett lennünk, mert egyes újságírók sok valótlanságot összeírtak. Minden interjúnál hangsúlyoztuk, hogy csak a győri Nemzeti Tanács nevében nyilatkozunk. Még ennek ellenére is sokszor úgy láttuk viszont nyilatkozatainkat, hogy „a Szigethy-kormány szóvivője közli,..." Mind nagyobb gondot okozott a külföldi újságírók fogadása mellett a Győrbe érkező számos vidéki küldöttséggel való tárgyalás. Ez sok időt vett igénybe. Igyekeztünk a dolgokat koordinálni, a küldöttségek részére a városháza nagytermében két-három óránként helyzetismertetést és útbaigazítást adtunk. Természetesen voltak, akiket ez nem elégített ki és minden áron Szigethy Attilával akartak beszélni. A legjobb idegekkel kétségtelenül Szigethy rendelkezett közülünk, nyugalmát és humorát ritkán vesztette el. Persze, mindnyájan fáradtak voltunk, néhány nap óta semmit sem aludtunk.

Bécsből egy nagyobb újságírócsoport érkezik. A világsajtó majd minden jelentősebb lapja képviselve van. Fényképezés, majd interjú Szigethy Attilával. Én tolmácsolok. Szigethy türelmesen válaszol az okos és az ostoba kérdésekre. A sajtókonferencia két óra hosszat tartott. Szigethy azt fejtegeti, hogy a jövendő magyar kormánynak koalíciós alapon kell létrejönnie. A forradalomnak semmiképpen sem volt a célja, hogy az 1945 előtti helyzetet restaurálja. Osztatlanul bízik Nagy Imrében, benne látja azt a személyt, aki az

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

elkövetkezendő tárgyalásokon meg tud egyezni az oroszokkal. Az újságírók felteszik a kérdést, miért nem alakítunk ellenkormányt és miért nem kérjük a nyugati hatalmak segítségét. Szigethy elveszti türelmét és humorát, ingerülten hozzám fordul: „Fordítsd le nekik, légy szíves: „Nem kívánunk két pogány közt egy hazáért elvérezni". Megpróbálom közérthetően lefordítani, a legtöbben megértik, csak egy angol újságírónő kérdi tovább Szigethytől: „Kommunista ön?" Szigethy röviden válaszol: „Nem!" Következő kérdés: „Miért támogatja Nagy Imrét, aki kommunista és behívta a szovjet csapatokat?" Szigethy határozottan válaszol: „Biztos vagyok benne, hogy Nagy Imre nem hívta be a szovjet csapatokat. Nagy Imrét a legtisztább, a legbecsületesebb magyar embernek tartom." Ezzel véget ért az első győri sajtókonferencia, melyet a következő napokban számos hasonló követett.

Sopronból egyetemi küldöttség érkezik, hogy közölje követeléseit a Nemzeti Tanáccsal. A diákok kívánságai nagyjából azonosak a szakszervezetek és a Petőfi Kör követeléseivel. Nincsenek megelégedve a parlament és a kormány összetételével, szükségesnek tartják egy új választási törvény kidolgozását: az új parlamentnek a forradalmi tanács képviselőiből kell állnia. Követelik a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatok felülvizsgálását és kártérítést azokért a károkért, amelyek a Szovjetuniótól való függőségi viszonyból keletkeztek. Nem tartják kielégítőnek Nagy Imre október 28-i nyilatkozatát, amelyben arról volt szó, hogy az ÁVH-t fel fogják oszlatni. Sokkal szívesebben vették volna, ha a kormány-nyilatkozat már a feloszlatás befejezését közli.

Az október 28-i kormány-nyilatkozatot mi sem tartjuk kielégítőnek. Első és időközben Budapestre menesztett második küldöttünk konkrét eredmények nélkül tért vissza Nagy Imrétől. Mindketten azt jelentették, hogy az ÁVH-alakulatok továbbra is harcolnak és nem hajlandók a fegyvert letenni. Ezek a hírek sürgős cselekvésre ösztönzik a tanácsot. Katonai helyzetünk javulásával erőteljesebb hangú ultimátumot intézhettünk a kormányhoz. Ez a második ultimátum, amelyet a Szabad Győr Rádiója október 29-én olvasott be, így hangzott: „A Győr Megyei Nemzeti Tanács felhívja a kormányt, hogy félreérthetetlenül és ténylegesen szüntesse be a harcot, és azt rádión keresztül közölje az ország népével. Amennyiben ez nem történik meg, Dunántúl népe egységesen Budapest segítségére siet!" Az ultimátumot a győri rádió többször megismételte. Katonai helyzetünk kétségtelenül javult, ám egyes katonai parancsnokok megbízhatatlansága miatt és megfelelő átszervezés nélkül komoly katonai akcióra még nem gondolhattunk — annál kevésbbé, mivel a Dunántúl erős szovjet páncélos, repülő és gyalogos alakulatokkal volt teleszórva. Lényegében tehát csak a magunk minimális védelméről gondoskodhattunk, így az ultimátumban foglalt fenyegetés bizonyos mértékben nagyzolás és elképesztés volt. Mégis nagy volt a hatása, nemcsak a kormányra, hanem a Budapesten küzdő szabadságharcosokra is, akiknek ez a felhívás erkölcsileg sokat segített. Az ultimátum, valamint az egész Dunántúlra kiterjedő sztrájk nem tévesztette el hatását. A pécsi, dorogi, tokodi, tatabányai, tatai és miskolci munkástanácsok elhatározták, hogy addig sztrájkolnak, amíg a szovjet csapatok vissza nem vonulnak.

A közös problémák szaporodása mindinkább szükségessé tette az egész Dunántúlra kiterjedő egységes politikai szervezet létrehozását. Ezt elsősorban a katonai erők átszervezése és ütőképessé tétele indokolta. Dunántúl minden részében megkezdődött az exponált sztálinisták eltávolítása a közigazgatási apparátusból. Vigyázni kellett, hogy e tekintetben ne történjenek túlkapások és önkényeskedések. A személyi kérdések rendezése a legtöbb esetben tárgyilagosan és méltányosan történt. A Győri Vagongyárban nemcsak megerősítették állásukban azokat a funkcionáriusokat, akik a munkásság problémáit megértéssel kezelték, hanem bizottságot is szerveztek a kifogásolt személyek munkájának és magatartásának kivizsgálására, megadva nekik a védekezés lehetőségét is a kontradiktórikus tárgyalásokon. Persze, akadtak túlzások, néhány esetben érvényesült a bosszú is. Központi problémának bizonyult a nyugatról érkező gyógyszer és élelmiszer elosztása és továbbítása is. A többpárt-rendszer bejelentése után a Dunántúlon is gombamódra nőttek ki a földből a pártok. A forradalmi és nemzeti tanácsok ezekkel a pártalakulásokkal szemben eléggé tartózkodóak voltak. A pártok megalakításával elvben egyetértettek, de sokallták a ráfordított időt és energiát, amikor Budapesten még súlyos harcok folytak és a tanácsok szinte megoldhatatlannak látszó gazdasági és szervezési problémákkal álltak szemben.

Az egységes dunántúli nemzeti tanács megalakítása tehát létkérdés volt. G. L. tanácstag kapott megbízást, hogy készítse elő a dunántúli értekezlet egybehívását. Huszonnégy óra állott rendelkezésére, hogy rádió és telefon útján mindent megszervezzen. A feladatot példás gyorsasággal és eredménnyel oldotta meg, úgyhogy október 30-án délután három órakor összeülhettek a teendők megbeszélésére a Dunántúl nemzeti és forradalmi tanácsainak küldöttei.

Huszonkilencedikén éjjel, mielőtt pihenni indultam volna, a városházán belebotlottam két osztrákba, akik kitüntetésüket mutatva — vaskeresztjük volt — közölték, hogy Budapestre akarnak menni és az oroszok ellen harcolni. Megkértem őket, hogy inkább menjenek vissza az osztrák határra és segítsenek a gyógyszereket továbbítani. Erre van a pestieknek elsősorban szükségük. Megértették. Egész ténykedésem alatt ez volt az egyetlen nyugatról érkezett „katonai segítség".

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Október 30-án jó híreket kapunk. Nagy Imre beszél a rádióban. Bejelenti az egypártrendszer megszüntetését, a kormányzásnak az 1945-ös koalíciós pártok demokratikus együttműködésének alapjaira helyezését és a tárgyalások felvételét az orosz csapatok azonnali visszavonásáról. A Kossuth Rádió bevallja, hogy eddig állandóan hazudott. Ezt eddig is tudtuk, mégis komoly elégtétel volt a most már Szabad Petőfi Rádió néven működő győri rádióállomásnak, amely állandóan cáfolta a pesti adó sorozatos hazugságait. Az új székesfehérvári hadtestparancsnok bejelenti a dunántúli értekezleten való részvételét. Esztergomban is győz a forradalom, a katonaság átáll a forradalmárok oldalára. Hírek terjednek el, hogy Mindszenty hercegprímás kiszabadult fogságából. Egyesek úgy tudják, hogy Győrbe igyekszik, és a győri rádión kíván az országhoz szólni. A győri nemzeti tanács mélységesen elítélte a hercegprímás bebörtönzését és az egyház jogainak korlátozását. A hitoktatás kérdésében a tanács a fakultatív oktatás mellett állott, jogosnak tartotta az egyház igényét, hogy élhessen tanítói jogkörével. A tanács véleménye szerint minden iskolában módot kell adni a hitoktatásra. A kötelező hitoktatás bevezetését viszont nem helyeselte a tanács. A szülőkre kívántuk bízni, döntsék el, hogy gyermekeik részesüljenek-e vallásoktatásban vagy sem.

Amikor elterjedt a hír, hogy Mindszenty a győri rádión kíván szólni a nemzethez, Szigethy Attilának az volt a véleménye, hogy a hercegprímás beszélhet a győri rádióban, de beszédének szövegét — tekintettel a kényes politikai helyzetre és a munkástanácsok kívánságára — be kell mutatni a Nemzeti Tanácsnak. Erre nem került sor. Mindszenty egyenesen Budapestre ment. Ebben az elhatározásában minden bizonnyal befolyásolta őt Nagy Imre kormánynyilatkozata és a budapesti rádiónak az a bejelentése, hogy csatlakozik a forradalomhoz. Megvolt tehát a lehetősége, hogy az ország fővárosából nyilatkozzék.

Az örvendetes hírek — a többpártrendszerre való áttérés, a sztálinisták félreállítása, negyvenötös politikusok bevonása az ügyek intézésébe — derűlátásra hangoltak minket. Ekkor azonban váratlanul feltűnt egy Somogyvári nevű egyén, aki a kora délutáni órákban érkezett Budapestről, gépkocsival, fehér köpenyben. Köpenyén friss vérfoltok voltak láthatók. Mellette a gépkocsiban két másik férfi, pufajkában, géppisztollyal. Ilyesmi ebben az időben mindennapos jelenség volt. Somogyvárit az utcán ténfergő emberek közül sokan körülvették. Beszélni kezdett a tömeghez. Arról akarta meggyőzni az embereket, hogy itt Győrött minden elalvóban van, Budapest vérben úszik, Nagy Imre hazudik, nincs fegyverszünet és az ávósok öldösik a szabadságharcosokat. Egyesek vitatkozni kezdtek vele. Nem igaz, amit Somogyvári mond, hiszen a győri rádió és a hangosbemondó ismertette Nagy Imre beszédét: a miniszterelnök bejelentette a többpártrendszerhez való visszatérést. A Győri Nemzeti Tanács egy követ fúj Nagy Imrével és szándékosan félrevezeti a győrieket, amikor azt állítja, hogy Budapesten helyreállt a rend — hangoztatta rendületlenül Somogyvári. Azért jött Győrbe, hogy rádión keresztül tájékoztassa a világot az igazságról. Erre a célra a győri rádiót szándékozik igénybe venni, mivel a Petőfi adónak rövidhullámú közvetítései is vannak. A jövevény megszállott dervisként üvöltözött és sikerült is néhány fiatalembert rávennie arra, hogy a rádióhoz vezessék őt. Az őröknek szigorú utasításuk volt, hogy a rádió épületébe senkit se engedjenek be. Érthetetlenül mégis beengedték Somogyvárit, fegyveres kísérőivel együtt. A számbeli túlsúlyban lévő őrség könnyen ártalmatlanná tehette volna őket és ezzel sok kellemetlen órát megtakaríthattunk volna. Somogyvári követelte a rádió vezetőjétől, hogy proklamációját mikrofonba mondhassa. A rádió vezetőjének utasítása volt, hogy csak a Nemzeti Tanács által láttamozott nyilatkozatokat lehet beolvasni. Somogyváriék géppisztolyt fogtak a vezetőre és így akarták kényszeríteni, hogy a proklamáció közvetítéséhez hozzájáruljon. A kényszer hatására a rádió vezetője közölte, hogy ezt Szabó György, a tanács elnökének hozzájárulása nélkül nem teheti meg. Hajlandó szalagra venni a proklamációt, hogy időt nyerjenek — de az engedélyt be kell szerezni. Somogyvári tehát szalagra olvasta beszédét. Aztán társaival együtt autóba vágta magát, hogy felkeresse a városi tanács épületében Szabó Györgyöt. Közben a rádió vezetője telefonon érintkezésbe lépett Szabóval és tájékoztatta a történtekről. Ismertette a proklamációt is, amelynek lényege az volt, hogy Somogyvári keresztes hadjáratot hirdet a Szovjetunió ellen. Ennek keresztülvitelére külön kormányt akar alakítani, melyben a miniszterelnöki és honvédelmi miniszteri tárcát magának osztotta ki. A Dunántúli Forradalmi Tanács ülésén akarja magát miniszterelnökké kikiáltatni. A rádió vezetője kérte Szabó Györgyöt, hogy Somogyvárit és társait tartóztassa le. Ha ez nem sikerülne, és fegyverrel kényszerítenek, hogy a proklamáció elmondásához hozzájáruljon, adja meg nyugodtan az engedélyt, mert a rádió úgysem közvetíti a beszédet. Szabó nemigen gondolt arra, hogy Somogyváriék bejutnak a városházára, mivel a Dunántúli Forradalmi Tanács alakuló ülésére való tekintettel az őrség csak a szabályszerű megbízó levéllel ellátott forradalmi tanácsi küldötteket engedhette be. A városháza felé tartó Somogyvárinak időközben megnőtt a tábora; sikerült betörniük a városháza kapuját és benyomulniok Szabó György szobájába. Somogyvári röviden közölte, hogy a rádióból jön, ahol szalagra vették a proklamációját, és most kéri a közvetítéshez az engedélyt. Az ügy rendkívüli fontosságára való tekintettel követelte, hogy Szabó adjon azonnali utasítást a rádió vezetőjének a felvett szöveg közvetítésére. Szabó György úgy tett, mint aki semmiről sem tud; érdeklődött a proklamáció tartalma iránt, de a mind türelmetlenebbé váló Somogyvári nem volt hajlandó a proklamáció tartalmát ismertetni. Szabó adjon utasítást a közvetítésre, a tanács tagjai

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

menjenek ki vele az erkélyre és onnan hallgassák a rádióbeszédet. Erre hosszas vita keletkezett, amely mind élesebbé vált. Aztán Somogyvári parancsára két kísérője hirtelen Szabó György hátába nyomta géppisztolyát és így kényszerítették a hozzájárulás megadására. Ezt végül Szabó — a rádió vezetőjével való megállapodása alapján — meg is tette. Somogyvári és két társa az erkélyre ment és várta, hogy a városházi hangosbemondó közvetítse a rádióból a proklamációt. Ám erre hiába vártak. Szabó gépkocsiba ugrott és kihajtatott a Vagongyárba, hol a munkástanács éppen ülésezett. Az ülésen Szigethy Attila tartott beszámolót. A vagongyári munkástanács tekintélyes testület volt, a gyár dolgozói valóban a forradalom gerincét alkották. Szabó a munkástanács azonnali segítségét kérte. A gyárban megkezdték az üzemőrség mozgósítását. A munkástanács a honvédhelyőrség parancsnokának is telefonált, kérve a rádió őrségének megerősítését, a városháza és a rádió védelmére páncélosok kirendelését, a rend helyreállítását. Somogyvári látta, hogy a proklamáció elmarad; erre a városházi bemondón keresztül kezdett a téren összegyűlt tömeghez beszélni. Újból elmondta hangszalagra felvett zagyvaságait, de nem sokáig beszélhetett, mert a Nemzeti Tanács tagjai észbekaptak, hogy tulajdonképpen mi is megy itt végbe, s elvágták a mikrofon vezetékét. A katonatanácsnál szolgálatot teljesítő századost kértem, hogy lépjen közbe fegyveresen, de ő visszautasított azzal, hogy Somogyvárinál és társainál géppisztoly van és nem vállalhat felelősséget az esetleges vérontásért. Sajnos, a helyőrség parancsnoka szintén késlekedett az intézkedéssel. Somogyvári visszatért a városháza nagytermébe, két társa a terem sarkában foglalt helyet és géppisztollyal tartották sakkban a forradalmi tanács küldötteit, akik a meghirdetett tanácskozásra gyülekeztek. Somogyvári tombolt és ordított, hogy a helyzet megmentésének egyetlen lehetősége a külön-kormány megalakítása, melyben ő hajlandó vállalni a miniszterelnöki és a honvédelmi miniszteri tárcát. Néhány küldött pillanatnyi dermedtségéből felocsúdva megszólalt, és kérdéseket tett fel Somogyvárinak: kicsoda és honnan jön. Nem kaptak választ. Időközben mozgósítottuk az ifjúsági tanács tagjait, akik a városháza előtti tömegbe vegyülve felvilágosították az embereket, mit akar ez a Somogyvári és milyen felelőtlenség a terve, amikor Nagy Imre nyilatkozata mindenkit kielégíthet. Az ifjaknak sikerült Somogyvári megszédített alkalmi híveit sarokba szorítaniuk. Egymásután elhallgattak és eltűntek. A tömeg hangulata kezdett Somogyvári ellen fordulni. Ugyanez történt a teremben is. Éppen visszatértem, amikor egy honvédőrnagy fejére olvasta felelőtlenségét. Egy öreg bányász ezt kiáltotta oda Somogyvárinak: „Fiatal barátom, lődözzön tovább egyedül, de ne akarjon másokat a vágóhídra vinni!"

Somogyvári sarokba szorult. Végre megjelent az erősítés, amelyet a helyőrségi parancsnok vezényelt ki; a katonaság kiürítette a tanácstermet és letartóztatta Somogyvári egyik társát. Maga Somogyvári és másik társa a honvédek megérkezésekor eltűnt a tömegben. A letartóztatott „hadsegéd" kihallgatása során előadta, hogy Somogyvári Budapesten, az utcán szedte fel őt, és szándékáról csak útközben tájékoztatta. Neki is, meg másik társának is magas állást ígért a honvédségnél. Ezért hallgattak rá és csatlakoztak hozzá. (Már emigrációban kapott értesüléseim szerint Somogyvári jelenleg Nyugaton él. A „Somogyvári" csak álnév és állítólag egy nyilast takar.)

A Somogyvári-féle kísérlettel az Új Látóhatár 1960. március-áprilisi számában Zádor István is foglalkozott. Zádor naplótöredékének néhány részlete helyreigazításra szorul. Zádor Szigethynek jó ismerőse volt; Győrbe érkezése után Szigethy arra kérte őt, menjen néhány diákkal együtt a falvakba és világosítsa fel a parasztokat a forradalom céljáról. Néhol ugyanis sikerült a leváltott sztálinista vezetőknek a néppel elhitetniük, hogy a forradalom vissza akarja állítani a nagybirtokot. Szigethy Attila szükségesnek tartotta, hogy a parasztok megtudják, mi az igazság. A Budapesti Forradalmi Diáktanács részéről Ankerl Géza és Huszár László jelent meg a Dunántúli Nemzeti Tanács alakuló ülésén. Zádor egyébként érdekes naplórészlete több pontatlanságot tartalmaz. Ennek oka nyilván az, hogy összetévesztette a rádió előtti jeleneteket a győri városháza előtt lezajlott eseménnyel (Somogyvári és hívei behatolása a városházára és a hangosbemondó kézbekerítése). A Somogyvári-esetnek volt még egy mosolyt derítő utóhangja is. A Kádár-kormány sajtója az esetet felfújta, hogy ezzel is bizonyítsa: Győrben ellenforradalom volt. A nagy buzgalomban ezt a Somogyvárit Gyula diákkal (Somogyvári Gyulával) azonosították, és a győri kormányalakítási komédiát a halott politikus és író nyakába varrták — természetesen, mint „jellegzetes megnyilvánulását a feltámadott Horthy-reakciónak".

Október 30-án este megkezdődött a Dunántúli Nemzeti Tanács alakuló értekezlete. A dunántúli megyék küldöttein kívül megjelentek Borsod, Bács-Kiskun és Csepel nemzeti tanácsának küldöttei. Mint megfigyelők jelen voltak Dudás József megbízottai is. Hét óra tájban vonultak be a nagyterembe a vendéglátó győri nemzeti tanács tagjai. A honvéd helyőrség zenekara a Rákóczi-indulót játsza. A vidéki küldöttek és vendégek felállva köszöntik a bevonulókat. Szabó György nyitja meg az ülést és a győri nemzeti tanács nevében üdvözli a megjelenteket. Aztán átadja a szót Szigethy Attilának, aki rövid történeti áttekintésben elmondja, miképpen kezdődött el az új „reformkor". Neki személy szerint különös elégtételül szolgál, hogy az eseményekben az egykori falukutatók eszmei és gondolatai irányító szerepet játszottak. Újra lehetővé vált, hogy a magyar nép, annyi elvetélt kísérlet után, magyar módra építsen szocializmust — mondotta. Rátért a délutáni eseményekre is és hangsúlyozta, hogy történelmünk folyamán a meggondolatlanság, az esztelen

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

kapkodás és a maguk mögött mindent felégető fellobbanások legalább annyi tragédiát okoztak, mint a restség, a széthúzás és a csodavárás. Utána Ankerl Géza szólalt fel, majd Tihanyi Árpád beszélt. Szigethy nagyra becsülte őt, súlyt helyezett véleményére és részvételére a nemzeti tanácsban. A haladó, szociális keresztény gondolatnak volt elismert képviselője. Ragyogó beszédet mondott; ám az emberek akkoriban annyira a tetteknek éltek, hogy Tihanyit is félbeszakították s kérték, fogja rövidebbre mondanivalóját. (A forradalom leverése után a Kádár-kormány Tihanyi Árpádot Földes Gáborral együtt kivégeztette.) Az értekezlet elé a következő határozati javaslat került:

1. A dunántúli nemzeti tanácsok Győrben megjelent küldöttei október 30-án megalakították a Dunántúli Nemzeti Tanácsot. Székhelye: Győr.

2. A Dunántúli Nemzeti Tanács csatlakozásra hívja fel az ország többi nemzeti tanácsát. Borsod és Csepel már csatlakozott.

3. A csatlakozott Megyei Nemzeti Tanácsok 4-4 taggal vesznek részt a Dunántúli Nemzeti Tanácsban.

4. A Dunántúli Nemzeti Tanács elhatározza, hogy a kormánnyal 24 órán belül tárgyalásokat kezd a nemzet követeléseiről.

5. Bizonyságot és biztosítékot kíván a kormány ígéreteinek beváltásáról, a szovjet haderő kivonulásáról.

6. A pápai, győri és zalaegerszegi honvédalakulatok csatlakoztak és megígérték, hogy a népet minden támadó ellen, esetleges ellentétes felső utasítás ellenére is, megvédik.

7. Dunántúlon egységes katonai vezetést kívánnak megszervezni.

A javaslat felett órákig tartó vita alakult ki, elsősorban a sztrájk kérdésében hangzott el sok felszólalás. A küldöttek között lévő műszaki szakemberek a sztrájk által a nemzetgazdaságnak okozott kárra és Nagy Imre legújabb bejelentéseire való hivatkozással a sztrájk beszüntetését javasolták. A balinkai és tatabányai bányák küldöttei és a zalai olajvidék megbízottja közölték, hogy addig nem dolgoznak, amíg a kormány nem váltja be ígéreteit. Amennyire hajthatatlan volt ebben a kérdésben a bányászok álláspontja, annyira reális volt felfogásuk az ország bel- és külpolitikai helyzetéről. A balinkai bányászok képviselője, aki több mint harmincezer bányász nevében beszélt, a szabad választások mielőbbi megtartását követelte. Véleménye szerint e választások alapján kell Magyarország jövendő szociális felépítéséről határozni és az építő munkát elkezdeni. A kommunista pártnak is biztosítani kell a választáson való indulás jogát. A nép majd eldönti, kibe helyezi bizalmát. A bányászküldött hangsúlyozta, hogy Nagy Imre újjáalakítandó kormányában a szabadságharcosok képviselőinek is helyet kell foglalniok. A bányászok abban a pillanatban, amikor a nemzet követeléseinek teljesítésére biztosítékot kapnak, felveszik a munkát és úgy fognak dolgozni, ahogyan még az ún. „szocialista munkaversenyben" sem dolgoztak.

A vita eredményeként a következő határozat született:

„Dunántúl megyéi, járásai, városai nemzeti forradalmi tanácsának küldöttei közös ülésen vitatták meg problémáikat és aggályaikat afelett, hogy a kormány nem elég erélyes intézkedései miatt nem látják biztosítottnak követeléseik teljesítését. A tanácskozáson szélsőséges javaslatok is hangzottak el. A felelősségérzet azonban teljesen egyhangú álláspontot hozott és a Tanács a következő határozati javaslatot fogadta el:

1. A dunántúli nemzeti tanácsok Győrben megjelent küldöttei 1956 október 30-án megalakították a Dunántúli Nemzeti Tanácsot, Győr székhellyel. A Tanács teljes mértékben támogatja a szabadságharcosokat.

2. A csatlakozó megyék 4-4 küldöttel vesznek részt a Dunántúli Nemzeti Tanácsban.

3. A Dunántúli Nemzeti Tanács maga állapítja meg szervezetét és ügyrendjét.

4. Csatlakozásra hívja fel a többi megyéket és megállapítja, hogy Borsod, Bács-Kiskun megyék és Csepel már csatlakoztak.

5. Elhatározza a Dunántúli Nemzeti Tanács, hogy a kormánnyal 24 órán belül tárgyalásokat kezd a nemzet követeléseinek teljesítése érdekében.

6. A Dunántúli Nemzeti Tanács bizonyságot kíván szerezni és kapni a kormány ígéreteinek valóraváltására, elsősorban a szovjet csapatok kivonásáról és annak időpontjáról.

7. Tudomásul veszi, hogy a pápai, győri és zalaegerszegi honvéd alakulatok csatlakoztak és megígérték, hogy a népet minden támadó ellen, esetleges varsói utasítás ellenére is megvédik. A Dunántúlon egységes katonai vezetést kívánnak megszervezni.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

8. A kormány a szovjet csapatok kivonása után, de legkésőbb január végéig írjon ki általános és titkos választásokat.

9. A nemzeti kormány hozza létre az új karhatalmi szerveket.

10. Az országgyűlés összehívásáig a honvédség ezredes, és annál magasabb rendfokozatú tagjait a kormány a nemzeti tanáccsal egyetértésben nevezze ki.

11. A kormány összetételére vonatkozólag tárgyalásokat kíván folytatni és biztosítani kívánja a szabadságharcosok részvételét a kormányban.

12. A kormány jelentse be az ENSz-nek Magyarország semlegességét.

13. Teljes szólás-, gyülekezési és sajtószabadságot.

14. Amennyiben a kormány nem teljesíti e követeléseket, a Dunántúli Nemzeti Tanács továbbra sem ismeri el, és a sztrájkot tovább folytatja. Küldöttséget indít Budapestre, és a küldöttség haladéktalanul felveszi a kapcsolatot Nagy Imrével."

Szigethy Attila a 14. pontban foglaltakkal nem értett egyet, és a munka felvétele, valamint a kormány fenntartás nélküli elismerése mellett volt. (Azt a kormányt értette, melyet Nagy Imre aznap jelentett be, s amely már a többpártrendszerre való áttérés után alakult.)

A határozat elfogadása után a jelenlévők három tagú elnökséget választottak. Ebben Szigethyn kívül a székesfehérvári hadtest és a bányászok egy-egy képviselője foglalt helyet. Aztán megválasztották azt az öttagú küldöttséget, amelynek feladata volt, hogy Nagy Imrével tárgyaljon. A küldöttség vezetője Szigethy Attila lett. Ezzel az értekezlet, egyúttal a győri forradalom egyik legizgalmasabb és legjelentősebb napja véget ért.

Másnap, október 31-én az öttagú küldöttség elindult Pestre. Nagy Imre délután fogadta a győri delegációt. A miniszterelnök magáévá tette a Dunántúli Nemzeti Tanács követeléseit. Kérte a küldöttséget, hogy a sztrájk befejezésére tegyék meg a szükséges intézkedéseket. Nagy Imre ebben a kérdésben a csepeli munkásokkal és a bányászokkal is megegyezett. A sztrájk folytatása csak abban az esetben indokolt — mondotta a miniszterelnök —, ha követeléseink nem nyernek kielégítést. Így nyilatkozott Nagy Imre a küldöttség előtt. Szigethy később szűkebb körben elmondotta, hogy Nagy Imre hivatalosan a sztrájk beszüntetését szorgalmazta, de rövid magánbeszélgetésük során helyénvalónak nevezte a sztrájkot, mivel ez a fegyver — mint mondta — nagy hatást gyakorolt és gyakorol az oroszokra. A küldöttség egy tagja megemlítette Nagy Imrének, hogy véleménye szerint a nép nem bízik benne, s szívesebben látná Kovács Bélát a miniszterelnöki székben. Nagy Imre nyugodtan válaszolt; azt mondta, hogy érzése szerint a magyar nép változatlanul bízik benne — de ha ennek ellenkezőjéről meggyőződik, minden további nélkül leköszön miniszterelnöki megbízásáról. Le fog mondani ezenkívül akkor is, ha neki és kormányának nem sikerül a szabad választásokat keresztülvinni és levezetni. A beszélgetés során azt is közölte, hogy a szovjet csapatokat Hegedűs András hívta be Budapestre. A küldöttség kifejezte aggodalmát, hogy a Szovjetunió újabb katonai akciót kezdhet az országban; a környező népi demokráciákban állomásozó csapatai segítségével megszállhatja Magyarországot és ezzel befejezett tények elé állíthatja a nyugati hatalmakat. A küldöttek megkérdezték Nagy Imrét, mit tett egy ilyen eshetőség megelőzésére. Nagy Imre közölte, hogy az ENSZ-nél delegált magyar megbízottat már visszahívta, és ezzel a diplomáciai szokásoknak megfelelő legerélyesebb tiltakozását fejezte ki.

A küldöttség Tildy Zoltánnal is megbeszélést folytatott a helyzetről. Tildy az oroszokkal kezdett tárgyalások kimenetelét illetően nagyon optimista volt. A küldöttség visszaérkezése után újból tanácskozásra ült össze a Dunántúli Nemzeti Tanács. Szigethy beszámolója rövid és tömör volt. A beszámolót ismét heves vita követte a sztrájk folytatásáról. Szigethy Attila, legnagyobb meglepetésünkre, ezúttal nem szállt síkra a sztrájk beszüntetése mellett. Később elmondta nekem, hogy Nagy Imre lényegében a sztrájk folytatása mellett van, és a miniszterelnök véleményét ő is magáévá teszi. Hajnalba nyúló tanácskozás után a Dunántúli Nemzeti Tanács a sztrájk mellett döntött és felhívta a magyar népet: mindaddig ne vegye fel a munkát, amíg az orosz csapatok el nem hagyták az ország területét.

A Tanács számos más kérdésben is határozott. Csehszlovákia felé teljes határzárat rendelt el, és az osztrák határon is bevezette a legszigorúbb ellenőrzést. Az első intézkedés egyik oka az volt, hogy a csehszlovák vasutasok a Szlovákiából érkező vonatokkal nagymennyiségű forradalomellenes röpcédulát csempésztek be az országba. Egy ilyen röpcédula, vérvörös nyomással, többek között felszólította a magyar munkásságot, legyen hű 1919 hagyományaihoz és védje meg a proletárdiktatúrát. A röpcédulán lévő kép egy anyát ábrázolt, aki gyermeke szívébe döfi a kést. Alatta a szöveg: „Magyar munkás, ne semmisítsd meg a proletárdiktatúrát". A magyar munkások nem tartották saját gyermeküknek a proletárdiktatúra semmilyen formáját. Kár, hogy a röplap szerzői nem látták a magyar munkás és bányász reakcióját erre az otromba és

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

ízléstelen provokációra. A csehszlovák rádió-állomások egyébként is élen jártak a magyar forradalom elleni uszításban és időnként csehszlovák repülőgépek az előbbihez hasonló tartalmú röpcédulákat szórtak le a dunamenti helységekre.

A Tanács másik intézkedése az volt, hogy delegációt küldött Bécsbe, azzal a feladattal, hogy az osztrák fővárosban székelő külföldi diplomáciai képviseleteket tájékoztassa a történtekről, és felkérje őket, hassanak oda, hogy kormányuk támogassa a magyar ügyet az Egyesült Nemzetek Szervezetében. A delegációt Helmer osztrák belügyminiszter fogadta. Közölte, hogy a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének egy küldöttsége rövidesen Magyarországra érkezik tájékozódás céljából. Az osztrák semlegességre való tekintettel azonban a győri küldöttséget visszatérésre szólította fel. Hogy az ellenőrzés a határon mennyire rendszeres és szervezett volt, arra misem jellemzőbb, mint az a körülmény, hogy a határőrség a szabályszerű megbízólevéllel ellátott delegációt csak akkor engedte ki Ausztriába, miután telefonon meggyőződött a megbízatás valódiságáról. Az értekezlet alatt kaptuk az első híreket nagyobbszabású orosz csapatmozdulatokról, orosz csapattesteknek Záhonynál való beáramlásáról és a csehszlovák—magyar határon történő összevonásáról. Kisebb csapatmozdulatokról már előzőleg értesültünk. A hírt a záhonyi vasútállomás Keszthelyen keresztül közölte velünk. (Úgy tudom, hogy Keszthelyen volt a vasutasok külön telefonközpontja.)

Tekintettel e hírekre, különös fontossága volt a honvédség átszervezéséről és a tisztikar megbízhatóságáról kialakult vitának. A tisztikar több tagja iránt némi bizalmatlanság nyilvánult meg és magam is vegyes érzelmekkel gondoltam egyes tisztek megbízhatóságára. Némelyek úgy vélték, hogy a forradalom túlságosan előrefutott, féltek a tisztikar átszervezésétől, a régi tisztek szolgálatba állításától és sokan közülük csak az események kényszerítő hatására, színleg álltak a forradalom mellé. Egyes parancsnokok határozatlansága a Somogyvári-eset kapcsán nem biztatott sok jóval. Az általánosítás természetesen hiba volt. Sokan valóban a forradalom mellett álltak és helyesen ítélték meg a helyzetet. Ezt a következő eset szemlélteti a legjobban. A dunántúli értekezleten résztvevő egyik magasrangú tiszt kifejtette, hogy a honvédség feltétlenül átszervezésre szorul; a fegyelem meglazult, és számos katona egyszerűen „leszerelt", otthagyta csapattestét. Az egyik bányászküldött élesen támadta a tisztikar határozatlanságát; kijelentette, hogy semmi bizalma sincs a moszkovita tisztekben, másokat meg azzal vádolt, hogy elmulasztották megtenni a szükséges intézkedéseket. Az előbb említett tiszt azt válaszolta, hogy ő maga mint egyszerű parasztgyerek kezdte tanulmányait, aztán a moszkvai hadiakadémián képezték tovább; úgy érzi azonban, hogy azt, amit az akadémián tanult, most a forradalom javára kamatoztathatja. Hűvösen és szakszerűen beszámolt azokról az intézkedésekről, amelyeket parancsnoki minőségben tett. A Győr-környéki orosz csapatmozdulatokról mindent tudott, a magyar rádiósok rendszeresen lehallgatták a szovjet páncélosok rádiós érintkezését. Aztán hozzáfűzte, lehetséges hogy bizonyos tisztek csak színleg álltak a forradalom mellé; de ő nem tartozik ezek közé. Szívvel-lélekkel csatlakozott a forradalomhoz, és ezt tettekkel fogja bebizonyítani. Szavát megtartotta. Az oroszok támadását követő napokban elfogták, és statáriális tárgyalás után agyonlőtték.

Voltak, akik a vita során az orosz katonai erők ellen preventív támadást javasoltak. A tanács egyik fiatal nő-tagja más véleményen volt; kifejtette, hogy a Dunántúlon az orosz páncélos és légi alakulatok fölényben vannak. Óvta az értekezlet tagjait, hogy ne értékeljék túl az orosz katonák passzivitását és a forradalom gyors győzelmét. Meggyőződése szerint, az orosz csapatok megakadályozhatták volna a forradalmi erők felülkerekedését, ha ezt akarták vagy erre parancsot kaptak volna. Szigethy Attila osztotta ezt az álláspontot, és röviden csak ennyit mondott: „Ez okos beszéd volt, Asszonyom!" A kérdés lekerült a napirendről azzal, hogy a hadsereg vezetői másnap konkrét javaslatokat terjesztenek elő a teendőkről.

Az orosz csapatmozdulatok által előidézett csüggedt hangulatot némileg feloldotta az a — később valótlannak bizonyult — értesülés, hogy Bukarestben szintén kitört a forradalom. A hír csak pár óráig tartotta magát. Egy külföldi rádió közölte, téves információ alapján.

A szabad választások időpontjára vonatkozóan különféle elgondolások vetődtek fel. Megkezdtük egy új választójogi törvény kidolgozását. Szigethy Attila korainak tartotta a januári időpontot. Az volt a nézete, hogy az orosz csapatok kivonulása után — ami katonai és politikai okok miatt egyébként is hónapokat venne igénybe — meg kell várni, míg a szenvedélyek lecsillapodnak, és csak azután célszerű választásokat rendezni. Szigethy egyébként a koalíciós kormányzás fenntartása mellett volt. A kommunisták részvételét szükségesnek tartotta, tekintettel a Szovjetunió szomszédságára. Gondolt haladó, demokrata keresztény politikusok bevonására is, amennyiben ezek hajlandók lettek volna egy koalíciós kormányban részt venni. Szigethy félt azonban attól, hogy a kommunisták tizenkét évi működésének ellenhatásaként egy elhamarkodottan megrendezett választáson, egy ún. keresztény programmal induló párt, a klérus támogatásával, esetleg többséghez juthat, és később eltér a forradalom céljaitól. Tudatában volt annak, hogy egy ilyen párt mögé — mint 1945-ben a Kisgazda Párt mögé — a szocializmus és a demokrácia ellenségei is felsorakoznának. Az értekezleten, miután a legszükségesebb teendőket megtárgyaltuk,

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

váratlanul Szigethyhez lépett Dudás József egyik megbízottja, hogy átadja főnöke üzenetét. Dudás azt javasolta, hogy a Dunántúli Nemzeti Tanács — melyet Szigethy szívesen nevezett Bizottmánynak — és a Dudás-csoport alakítson Nagy Imrével szemben különkormányt. A megbízott közölte, hogy a Budapesten harcoló fegyveres csoportok közül az övéké a legnagyobb és legerősebb, sőt a többi szabadságharcos alakulat is Dudást támogatja. (Ez egyébként nem felelt meg a valóságnak.) Szigethy erélyesen visszautasította az ajánlatot, és azt üzente vissza Dudásnak, hogy a tervét egyenlőnek tekinti a hazaárulással.

Amikor az értekezlet után hajnalban hazaindultunk, a Nádorváros utcáin még hosszasan elbeszélgettem Szigethyvel erről a témáról. Újra hangsúlyozta, hogy egy keresztény pártnak egy rövidesen tartandó választásokon aratott esetleges győzelme bel- és külpolitikai bonyodalmakhoz vezetne. A jószándékú, becsületes kereszténydemokrata vezetők nem tudnák kivonni magukat a túlzók és forrófejűek befolyása alól. Ebben éppen olyan biztos volt, mint abban, hogy a szenvedélyek lecsillapodásával és a szélsőséges hangok elnémulásával egy később megtartott választáson a koalíciós pártok (természetesen a kommunisták kivételével) feltétlenül megnyerik a választók többségének bizalmát, ha a nem kompromittált politikusokat helyezik előtérbe.

Szigethy tartott a szélsőséges hangulatok felülkerekedésétől. Ezt mindenképpen meg akarta előzni, mert rendkívül rossz külpolitikai hatása lett volna. Azt tudta, hogy a nyugati hatalmak részéről semmiféle komolyabb támogatásra nem számíthatunk. Éppen ezért minden reményét azokba a tárgyalásokba helyezte, melyeket Tildy Zoltán Mikojánnal és Szuszlovval folytatott. Nagy Imrét nemcsak egy átmeneti kormány miniszterelnökének tekintette; kívánatosnak tartotta, hogy a választások utáni koalíciós kormányban is — függetlenül attól, milyen eredményeket érnek el a kommunisták a választásokon — ő töltse be a kormányelnöki tisztet.

Ami a maga szerepét illeti, Szigethy kijelentette, hogy az átalakítandó Nagy Imre-kormányban nem vállal miniszteri tárcát. Ezt a kérdést egyébként már Nagy Imre is feltette neki. Arra számított, hogy minden valószínűség szerint a Nemzeti Parasztpárt főtitkári tiszte hárul rá. Voltak, akik felismerték, hogy országos népszerűsége és hírneve nyilván növelni fogja a Parasztpárt tagjainak és szavazatainak számát, ami — legalábbis a Dunántúlon — minden bizonnyal bekövetkezett volna.

A nap — október 30-a — krónikájához tartozik még, hogy rövidhullámú rádióadónk is megkezdte működését. A Petőfi Rádió balatonszabadi reléjének csatlakozása után a „Szabad Győr Rádiója" megváltoztatta nevét „Szabad Petőfi Rádió"-ra (Győr), és a rövidhullámú adó üzembehelyezésével újabb hírközlő szervvel gazdagodtunk. A Dunántúli Nemzeti Tanács ezekben a napokban gyakorlatilag a rádió útján intézkedett és kormányzott. Annál is inkább, mert a Dunántúlon mindenki Győr felé tekintett, és így tudtuk a lakosságot a leggyorsabban tájékoztatni az eseményekről. A közigazgatási és gazdasági apparátust is rádión keresztül irányítottuk.

A Dunántúli Nemzeti Tanács november 1-ét munkaszüneti, november 7-ét pedig munkanappá nyilvánította. A tanács november 1-én megkezdi a közigazgatási feladatok átadását a sztálinista vezetőktől megtisztított hivataloknak. A tanács azonban változatlanul tovább dolgozott. Elhatároztuk, hogy átköltözünk a volt Kereskedelmi- és Iparkamara épületébe, a városháza pedig kizárólag a közigazgatási hivatalok elhelyezésére szolgáljon. November 1-én újabb szovjet csapatmozdulatokról érkezik hír. A záhonyi vasutasok jelentik, hogy az orosz katonai vasúti alakulatok elfoglalták az állomást és átvették a vasúti forgalom irányítását. A hírt haladéktalanul közöljük Nagy Imrével. A katonatanács lázasan ülésezik, előkészíti a honvédség átszervezését. A katonák véleménye szerint a dunántúli erők átszervezése, átcsoportosítása és hathatós katonai ellenmozdulatok kidolgozása, valamint a honvédség felvonulása az előírt védelmi vonalakra legalább egy hetet vesz igénybe. Az adott helyzetben csak rögtönzésekre van lehetőség. Orosz támadás esetén, tekintettel az orosz páncélos és tüzérségi erők túlsúlyára, Győr megvédése kilátástalan.

Nagy Imre bejelenti az ország kilépését a varsói paktumból, és kinyilvánítja Magyarország semlegességét. Szigethy tájékoztatja őt a dunántúli helyzetről, és azt javasolja, hogy — az előrelátható orosz intervenció miatt — a kormány helyezze át székhelyét Sopronba, mely katonailag a leginkább védhető, és mozgási, cselekvési szabadságot biztosítana a kormánynak. Nagy Imre azt válaszolja, hogy mindenképpen Budapesten marad. Kéri Szigethyt, hogy a tárgyalásokra való tekintettel kerüljünk minden összeütközést az orosz csapatokkal.

November 2-án az oroszok lezárják a mosonmagyaróvári utat. A külföldi újságírók kezdik Sopron felé elhagyni az országot. Szigethy hosszabb interjút ad a BBC-nek. Egy oxfordi professzor (orosz szakértő, vagy mint mondja, „kremlinológus"), aki a keletberlini és lengyel eseményeket is személyesen élte át, gyalázatos tettnek nevezi a szuezi akciót; rettenetesen mentegetőzik, mintha ő tehetne róla. Az angol politika — mondja — megint más nép, most a magyarok véráldozatából akar hasznot húzni.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

November 3-án folytatódnak a Győr környéki katonai mozdulatok. A szovjet csapatok gyakorlatilag teljesen körülzárják a várost. Megalakul Nagy Imre nemzeti kormánya, melynek összetétele általában mindenkit kielégít. Ezzel a miniszterelnök eleget tett a különféle forradalmi tanácsok egyöntetű kívánságának. A Dunántúli Nemzeti Tanács elrendeli a sztrájk beszüntetését és a munka felvételét. A tanács megítélése szerint az általános sztrájk, amellyel az ország népe egységesen a Budapesten harcolók oldalára állt, hatásos fegyver volt: megmutatta a nép erejét és elszántságát. A további sztrájk már az új, forradalmi, demokratikus Magyarországot gyengítené, és ellenkeznék a nép érdekeivel. A november 3-i események közül kiemelkedik még a soproni egyetemi hallgatók távirata Nehru indiai miniszterelnökhöz. A diákok India és Nehru segítségét kérik a magyar nép tragikus helyzetében. A táviratban megemlítik, hogy Magyarország India példáját követi, mikor semlegességét kinyilvánítja, és nem kíván semelyik katonai tömbhöz tartozni. Kérik Nehrut, küldjön azonnal megbízottat Magyarországra, hogy egyfelől meggyőződjék az ország helyzetéről, másfelől meg személyesen is lássa, milyen erősen él a nép szívében a béke és a semlegesség iránti vágy. Végül arra szólítják fel, lépjen közbe Moszkvában, hogy a vérontások szűnjenek meg, és az orosz csapatok vonuljanak vissza, „ön megmentheti közbelépésével egy nemzet életét és jövőjét, és hozzájárulhat egy új, békés, semleges ország létrejöttéhez. Egy egész nemzet lesz hálás önnek szavaiért" — fejeződik be a távirat.

November 4-én a szovjet csapatok — nagyrészben mongolok — gyorsan elfoglalják Győr katonailag fontos pontjait. A honvéd tisztikar egy része kétségtelenül nem állott hivatása magaslatán. A Dunántúli Nemzeti Tanács értekezletén felszólaló bányásznak sok tekintetben igaza volt, a moszkovita tisztek magatartását illetően. Ahogy több tiszt a válságos pillanatokban viselkedett, abból jól látszott, hogy a szovjet beavatkozást örömmel és megnyugvással vették tudomásul. A hadsereg tisztikarának átszervezésére bizony nagyon is szükség lett volna.

Szigethy Attilát a megyei pártbizottság vette „védőőrizet"-be. A sorsa miatt nyugtalankodó lakosságnak azt mondták, hogy a védőőrizetre a szovjet csapatok miatt van szükség. Nevetséges érvelés, hiszen a szovjet szuronyok segítségével újból hatalomba ültetett pártbizottság aligha tanúsított volna ellenállást, ha a szovjet Szigethy kiadatását kéri. A védőőrizetnek inkább a tanácstalanság volt a magyarázata, hiszen később hazaengedték őt Kapuvárra. Szigethy továbbra is kiadója maradt a Győr-Sopronmegyei Hírlapnak, majd „Hazánk" címen adott ki független politikai napilapot. Ez a lap 1956 novemberében és decemberében még komoly ellenállást tanúsított. Bizonyítják ezt a lap közleményei, a vagongyári munkásság „Rába" c. lapjából átvett cikk („Bizalom kell", 1956. december 1-i szám), az összegyetemi Forradalmi Bizottság és a MEFESZ ideiglenes intézőbizottsága nyilatkozata, a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsa határozata, mely szintén a december 1-i számban jelent meg. Úgy tudom, hogy ezek a nyilatkozatok a budapesti lapokban nem jelentek meg, csak röplapok formájában jutottak el a lakossághoz.

Szigethy Attila ezt követően egy ideig viszonylagos nyugalmat élvezett. Nemcsak a sajtóban volt hű a forradalom gondolatához, hanem az életben is sokat tett, hogy a forradalom vívmányaiból valami megmaradjon. Erélyesen közbelépett a letartóztatottak érdekében. Ebben nagy segítségére volt a győri munkásság, amely egyöntetűen mögötte állott. A győri munkások nagyra értékelték nyugalmát, megfontoltságát, paraszti bölcsességét, valóságérzékét, melyről a forradalom alatt tanúságot tett. A parasztpárti politikusból munkásvezér lett. Viszonylagos és rövid szabadságának oka nemcsak a munkások előtti népszerűsége volt, hanem Kádárék görcsös erőlködése is, hogy a kormány támogatására és tettei utólagos igazolására köztiszteletnek örvendő embereket nyerjenek meg. Ez volt a céljuk vele is. A Hazafias Népfront delegációjával ezért utazhatott ő is Bulgáriába. Tapasztalatairól 1957 elején számolt be a sajtóban. Nyilatkozatát alaposan elferdítették (ami ellen erélyesen tiltakozott); de még így is sok mindent tartalmazott, ami nem lehetett kellemes a kormányzatnak. Ezután visszavonult Kapuvárra. Itt tartóztatták le, 1957 májusában.

Kádárt olyan személyek informálták Szigethyről, akik Rákosi másodszori uralma alatt távolították el őt a megyei tanács alelnöki tisztéből, és népszerűsége, szellemi fölénye miatt mérhetetlenül gyűlölték. E hamis információk alapján Kádár egy ideig állandóan a „győri ellenkormány"-ról beszélt, különösen azután, hogy hiába igyekezett Szigethyt megnyerni. Letartóztatása alatt Szigethy kétszer kísérelt meg öngyilkosságot. Második kísérlete kioltotta a magyar forradalom egyik legnagyobb egyéniségének életét. Az 1956-os győri forradalom elválaszthatatlanul összeforrt Szigethy Attila nevével.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

PEÉRY REZSŐ : *Pannón napló és jelentés*

A Dunántúl egy határszéli egyetemi városkájában éltem át az Októberi Forradalmat. Előbb mint ámuló, de aggályos szívű, mert növendékeit féltő nevelő, majd mint az Ideiglenes Nemzeti Tanács városi vezetőségének tagja, intézkedői és cselekvői minőségben.

E kétfajta — egymástól annyira különböző — nézőszögnek és élményhelyzetnek megfelelően naplószerű beszámolóban szólok a néző, és működésünket összefoglaló jelentésben a cselekvő kortárs élményeiről. Az erőszaknélküli, a vértelen hatalomátvétel szemlélője, majd szereplője lehettem, s e feljegyzésben városunk egyetemi ifjúságának erről a nagyszerű tettéről szeretnék számot adni. Mivel e sajátságos, majdnem hihetetlen történet legfontosabb szereplői odahaza maradtak, még mindig nem nevezhetem meg az esemény helyét. Akikhez ezek a sorok szólni kívánnak, azok amúgy is felismerik majd. Azoknak, akiktől tartanunk és félnünk kell, maradjon e történet ködben, minden részlete homályban, mintha képzeletem alkotása lenne.

Részben nyilván az is. Mert nem az eseményeket mondom el itt, hanem emlékeimet az eseményekről. Az emberről szeretnék beszámolni, aki előbb passzívan élte át a változást, míg egyszercsak ott volt maga is a nemzeti tragédia szereplői között, mint ahogy ott volt végül szívvel és lélekkel és szinte minden emberével az egész Magyarország...

Október 23.

Koradélelőtt távbeszélőn igazgatói értekezletre rendelnek a pártház tanácstermébe. Körülöttünk az immár befejezett múltnak ható korszak rekvizitumai: felkunkorodó szélű, kifakult papírszalagok öntelt és indulatos felkiáltó mondatokkal, a sarokban téglaszínűre fakult poros zászlótekercsek, az előadói asztal mögött Lenin haragos mellszobra gipszből. E pillanatban, amidőn megilletődötten és mint mindig, ismét félelemmel eltelt szívvel várakozunk a jól ismert teremben, idejétmúlt és valószínűtlen mindez. A nyár és a koraősz alapjában megrendítette az intézmény jelentőségét. Valahonnét a harmadik szobából telefoncsöngés szűrődik át panaszkodóan és türelmetlenül, mintegy figyelmeztetésül, hogy a Házat kívülről és felülről irányítják. Ám a kagylót késedelemmel veszik fel; a feszült helyzetben mintha jelképes lenne ez az elhagyottan felcsörgő telefonsírás, a vontatottság, amellyel a készüléket kezelik.

Városunkban a főiskolások két napja rendezték meg hatalmas visszhangot felverő alakuló értekezletüket az egyik nagyüzem kultúrpalotájában. Pontokba foglalt követeléseik türelmes modorban, tartózkodó hangnemben, de tartalmilag annál határozottabban szállnak szembe a Központi Gondnokság személytelen zsarnokságával s a „mit kíván a magyar nemzet" márciusi szózatának szellemében követelnek szocializmust gyarmati függőhelyzet nélkül, demokráciát és nemzeti önrendelkezést a javak és sorsok, gondolatok és álmok felett. A pontok gépelt sokszorosításban ott forognak már a városi lakosság kezén.

Amidőn mindannyiunk előtt nyilvánvaló, hogy a gondolat szabadsága a cselekvés szabadságát érlelte ki, mit akarnak tőlünk, a helyzetnek minő megoldását tervezik, milyen közbelépést óhajtanak tőlünk, tegnapi diákjaink országos fellépésének szabadító, válságos pillanatában?

Amikor az alacsonytermetű, kövérkés előadónő beszélni kezd, lassan eloszlik szorongásom. T-nét évek óta ismerem. Továbbképző tanfolyamain hónapokig volt módom kitanulni lelki alkatát. A félműveltek utánozhatatlan biztonságérzetével gyötört a Rövid Tanfolyam már nemcsak a szavakat, hanem a hangzókat mérlegelő magyarázatával. T-né a szociálisan sérültek közé tartozik. Szolgáló sorsból emelkedett a sztálini korban a pártoktatók kasztjába. Műveletlensége és korlátoltsága ebben erőteljesen segítette. Ám most gimnáziumot kell végeznie, azóta kegyes és jóindulatú hozzánk.

D., aki tisztességes, jószándékú ember a rózsaszínű házban, nincsen odahaza, így hát a kövérkés és velünk szemben újabban leereszkedően kegyes T-né képviseli az Eszmét és a Szervezetet. Most rendkívül izgatott. Érzi, sejti, hogy a helyzet követelménye jóval meghaladja erőit. Kigyulladt arccal lobogtatja kezében az egyetemi ifjúság nyilatkozatát. Dunántúli dialektusban, de a szóvéget erősen felütő funkcionáriusi hangsúllyal, a párthivatalnokok tipikusan merev le-lecsapó gesztusaival ismerteti a Gondnokság álláspontját a határozatokról. Nyilván a megyeszékhelyről oktatta ki róla az imént türelmetlenül berregő távbeszélő.

Legnagyobb örömünkre és meglepetésünkre ez az álláspont a korántsem kertelő főiskolás követelmények iránt meglepően elnéző és nagyvonalú. Az egyetemista „deákság" — mert így mondja —

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

kívánalmai alapjában véve helyesek és időszerűek. Egy pontban azonban semmiképpen sem lehet egyetérteni velük. Szeretné megértetni velünk ennek a meggondolásnak a helyességét. Ez a pont a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásának az ügye, a külpolitikai semlegesség tarthatatlan kívánalma. „Ez azt jelentené, hogy országunkat kiszolgáltatjuk az imperialisták hódító szándékainak. A jelenlegi világhelyzetben nem lehetünk semlegesek, elvtársak."

Helyeslés és bólogatások helyett feszült, kínos csönd a teremben. Az osztrák példa nem arról győzte meg Magyarország ámuló lakosságát, hogy a semlegesség megvalósíthatatlan követelmény. Ausztriát az oroszok és amerikaiak lojális egyetértésben hagyták el. Az osztrákok „szállták meg", nem az imperialisták. Valamennyien szilárdan hiszünk a semlegesség esélyében, itt a határszélen s érveket várunk. T-né ehelyett patetikusan szavalni kezd s a szovjet hadsereg jelenlétének szocialista előnyeiről szól. A kis termetű, kövér asszony arca a ráeső fényben verítéket tükröz. „Imperialisták" — következetesen így ejti ki a szent szöveg varázsszavát, egy hangzóval kurtábban, hiszen vérbeli funkcionárius, s a helyzet magaslatán érzi magát e nehéz órában. Ahogyan itt csapkod és szaval előttünk, érzi talán, hogy e kenyerét jelentő ámítással egyedül van a teremben. Ránk iskolaigazgatókra nem ez a jólismert lemez hat az „ugrásrakész imperalistákról", hanem a bizonytalanság a félreérthetetlen ifjúsági reformkövetelések megítélésében: a meghátrálás az ésszerűség és józanság irányában. Az orosz csapatok jelenlétén kívül T-né a reformprogramot tárgyalási alapnak hajlandó elfogadni. A telefon tehát óvatosságot sugall a kihívás helyett.

„Önök pedagógus elvtársak jól érezték és látták, milyen hibák történtek ebben az országban a személyi kultusz idején. Most szembe kell néznünk az ifjúság ösztönös válaszával ezekre a hibákra."

A Kétely és Alku szelleme tehát ott hat a Szervezet Központjában. Már csak egyetlen ponthoz ragaszkodnak.

Valamit mondani kell válaszul. Mivel sok van amúgyis a rovásomon, nem oszt, nem szoroz, ha a bűnlistát megtetézem.

Felszólalásomban utalok arra, hogy a múlt nagy mulasztásai és bűnei miatt forradalmi válságba került az ország. Nagyszerű és okos dolog, ha az olyan kiélezett, drámai helyzetben, mint a jelenlegi, a kormány és az uralkodó párt tisztelni és legalábbis meghallgatni kívánja az ellenzék — ezúttal a többség — óhajait. Történelmi érdeme lesz a pártnak, ha a jelenlegi helyzetben nem fordul szembe a nemzet akaratát és vágyait kifejező ifjúsággal.

Megkönnyebbült lélekkel távozunk a Mindenható Szervezet székházából, abban a hitben, hogy mégsem lesz robbanás, mert íme, a hatalom a válság órájában belátja, hogy az ifjúság egésze ellen nem veheti fel a harcot. Nem kértek közvetítő szerepre a lázadó ifjúság és az államhatalom uralkodó felfogása között, nyilván azért, mert a vezető párthivatalnokok ebben az órában maguk is tanácstalanok voltak.

(Később úgy hírlett, hogy T-né a pártházból egy nappal később kérte távbeszélőn az orosz csapatok segítségét.)

A délután eseményei igazolják ezt az indokolatlannak látszó derűlátást. A három főiskola ifjúságának felvonulása — az első alulról kezdeményezett, a nemzet tömegéből kiinduló akaratnyilvánítás a fordulat éve (hanem 1945) óta, a legcsekélyebb zavaró mozzanat nélkül megy végbe! Mi történt itt, milyen csoda, minő változás és varázslat ment végbe? Mintha egy csapásra megváltozott volna a népi demokrácia eddigi, minden spontán kezdeményt csírájában megsemmisítő hatalmi gyakorlata!

Szívbemarkoló, megrendítő, látomásszerű koradélután! A városi emberek tudták már, hogy jönnek a „fiatalok az egyetemről". A műhelyek, boltok, hivatalok, lakások, iskolák népe sűrű rajokban lepte el a főútvonal mindkét járdáját. Három óra után a várakozók sorfala között vonult végig az egyetemi hallgatók némán tüntető, hatalmas oszlopa. Vagy ezerötszáz diák, hatos sorokban, szorosan felzárkózva, lányok és fiatalemberek vegyesen. Elől néhány nemzetiszínű zászló s egyetlen transzparens háromszavas szöveggel: „Együtt a lengyelekkel". A csoport elején babérkoszorút visz két társuk. Az éles őszi fényben szótlanul, emelt fővel haladnak, végig a történelmi város helyenként még mindig romos, sebes palotái és polgárházai előtt, hogy a várostorony tövében megkoszorúzzák a negyvennyolcas forradalom alig észrevehető finom kis emlékoszlopát. A hatóság — mint később megtudtuk — néma tüntetést engedélyezett és a felvonulás néma is maradt. Talán ez adta meg erejét: a néma tüntetés alighanem beszédesebb, erőteljesebb, kifejezőbb a hangosnál.

A felvonuló ifjúságot csodálkozó, megilletődött, mosolygó arcok sorfala bátorítja a járdáról.

A fiaink. A lányaink. A mi főiskolásaink. Ezek a bátor, nagyszerű gyerekek. Ezt mondogatják, ámultan ezt ismételgetik a járdán, ahol párhuzamosan, nehézkesen velük mozog-csoszog a nézősereg. A felvonulók arca önérzetes, komoly és gondterhes. Itt-ott a rendező fiúk utasítása hallik: Ne engedjetek magatok közé senkit. Aztán a járda felé vetik, magyarázólag a jelszót, amit abban a pillanatban csak ők vesznek komolyan:

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Provokátoroknak nincs helye köztünk... A városháza előtt a hivatalnokok, funkcionáriusok, katonatisztek zavart mosollyal, érdeklődve, meghökkenten szemlélik a menetet. Ott állok egy katonatiszti csoport mögött. Stramm gyerekek az anyjuk szentségit — ezt nem mondhatta más, mint népi demokratikus katonaember, ez az ő szavajárásuk, válaszuk a csodára, amit most megélnek. D. is ezt mondaná, így válaszolna a Recrudescunt vulnera ősi üzenetének erre a sajátos októberi felújítására.

Milyen az utca az áramütés után? Mert a diákok megkoszorúzták az emlékszobrot, elénekelték a Himnuszt és visszahömpölyögtek az egyetemre — mindez csodálatos rendben történt, de mi más volt a most megélt tüntetés, mint egy békés forradalom első méltóságteljes, sikeres, de kiszámíthatatlan hatású megnyilvánulása? Az emberek kint maradnak az agorán, a levegőben ott él tovább a felszabadult akarat, a sors feletti rendelkezés mámora és varázsa.

Október 24.

A budapesti rádió, amelynek hullámhosszára reggel félhétkor feleségem keze a kereső gombját csavargatva, ébredésünk utáni pillanatokban rátévedt, helyszíni közvetítést ad a budapesti felkelésről.

A rádióközvetítések történetében nyilván elsőízben, önkéntelen hangképeket sugároz a rádió épületében folyó harcokról. A tünemény lázálomszerűen valószínűtlen. A bemondó színtelen, fakó hangon rebegi a kormányközlemény mondatait, amelyek szerint a felkelést minden vonalon visszaverték, a rend helyreállítása folyamatban van. Ám a szövegbe — drámai erejű helyreigazításként — géppisztolysorozatok meg-megújuló sziszegése és kopogása szól bele. A közlemény a hivatalos Magyarország. „Pártunk és Kormányunk." A hatalom, az ideológia. Ám a hatalom szószólója egy ország elé tárja szorongatott s nyilván kétségbeejtő helyzetét, kiáltó ellentétben a hivatalos jelentés megnyugtató állításaival. A kommüniké szavait fülünk hallatára lyukasztják, járják át a golyók. A mikrofon még a hatalomé, de a felkelés már a folyosón harcol.

A sorozatok egyre erősödően csattognak. A bemondó szaván érezni, hogy halálfélelemben teljesíti kötelességét. A pompéji katona hűségével mondja a kezébe nyomott szöveget, de hangja remegéséből kivenni, hogy halálfélelemben ül a mikrofon előtt. Azután hanglemezek következnek. Majd ismét a kommüniké. Egyízben — már nem tudom, reggel volt-e ez, avagy napközben — a lemezt nem tudták valamely okból megcserélni s az utolsó vájaton járó tű zord és egyhangú nyekergést közvetített ritmikusan az űrbe: Tarám, tarám, tarám.

A géppisztolysorozatokkal megcáfolt kommüniké, a lejárt lemez lehetetlen és komor gépi jajszava az űrben: lehetett-e bizonyítóbb erővel, hatásosabban közölni a világgal és az országgal, hogy Budapesten felkelt a nép a hatalom ellen, s a forradalmi tömeg elérte a rádió épületét? A lövések olykor majd szétvetik a mikrofont: velem együtt a felkelők hangját várja az ország. Ám a Felkelés — amely az imént ott csattogott és dörgött a szomszéd folyosón —nem jelentkezik.

Később erőtlenebb hangon ugyan, de ismét „pártunk és kormányunk" szólít meg. A bemondó hangja aggályt éreztet, félelmet, amelyet fölénnyel kell ellensúlyoznia, de már nem a halálbainduló remegését. A közleményt most nem lyukasztják át géppisztolysorozatok, de feltűnő, gépies ismétlése a hanglemezek hagyta szünetekben majdnem olyan árulkodó, olyan esztelen, olyan teljes bizonytalanságot keltő, mint a reggeli csatajelenet hangképei az előtérben a felkelés visszaveréséről költött hazugsággal.

Mi van, mi minden van, miféle dráma zajlik e hevenyészett álcázás, e hitelét vesztett hangkulissza mögött? A lakosságnak küldött technikai jellegű figyelmeztetésekből arra kell következtetni, hogy Budapesten vad utcai harcok folynak ...

Így indulunk a szokott időben a két gimnázium felé, ahol délelőttünk eltelik. Az iskolában a rendkívüli reggelnek megfelelően rendkívüli a helyzet. A nevelőket arra kérem, legyenek tekintettel a villamos légkörre, a drámai sorsfordulóval járó feszültségre. Oldja meg az órákat kiki értelme, lelkiismerete és szíve szerint.

Mint kiderül, az alsó osztályokban még van tanításféle, de a felső osztályokban a hangulat rendkívül feszült. Budapesten az ifjúság a főszereplő: nemzedékük forradalmi drámája a fiúkat a felnőtteknél is erőteljesebben foglalkoztatja. A nagy vállalkozást a saját ügyüknek tekintik, s nem hajlandók mással foglalkozni. Csakhamar rádiót kerítenek, szerelnek be az osztálytermekbe és szótlanul, egymást átölelve kuporodnak köréje.

A városban kísérteties csönd. Aki csak teheti, a rádió mellett ül, ha nem otthon, a munkahelyén. Az emberek kapualjakban, az üzletek előtt beszélik meg a legutóbb hallottakat. Katonát, rendőrt nem látunk a városparkra néző ablakokból.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Délben két anyóka galambokat etet a főtéren. Amidőn a galambsereg kék cikkázással lesurrog vagy felrebben, szárnysuhogással telik meg a levegő. A suhogás mögötti csendben felcincog valahol a pesti rádió félelmes operettmelódiája, e halált és jajszót elfedő hangkulissza. A félelemtől és fájdalomtól megkövülten hallgatjuk. A színes melódiákat megszakító közlések mintha tudatosan a kétségbeesés örvényébe kívánnának hajszolni valamennyiünket. A kormány mostmár — tragikus késéssel — felismeri, hogy az ország Nagy Imrére vár. Most már ő a miniszterelnök, de Gerő tartja kezében a párttitkári, tehát a vezető pozíciót. A kormányban a Rákosi korszak siralmas kreatúrái.

Délután L.-től megtudom, hogy együttes diákkezdeményezés van folyamatban az orosz nyelvtanulás ellen — az orosz csapatok fellépésére való hivatkozással. Az osztályok ezt hol udvarias formában közölték tanárjaikkal, hol pedig — ahol ellenállással találkoztak — oszlopba állították könyveiket és hallgató sztrájkot kezdtek. Ahol a tanár erről tudott, megelőzte a tüntetést és egyszerűen tárgyat cserélt, vagy szabad foglalkozást rendezett.

Az ilyenfajta helyzetek kiélezéséhez mindig két fél magatartása szükséges, a bölcsesség pedig sohasem olyan életmentő erény, mint polgárháborús időkben.

Az emberek keresik egymást, társakra, barátokra, közlésre van szükségük.

És várunk, riadtan, félelmes szívvel lessük, mi lesz. A helyi hatóság türelmesen és értelmesen viselkedik, azaz nem fenyeget, nem plakátoztat rendeleteket. Iskolai életünket sem bolygatja a körtelefon. Az okos ember pedig ilyenkor nem fordul a hatóságokhoz. Foglalkoztatni a tanulókat, ahogy lehet — ebben egyezünk meg.

A külföldi adóállomások szerint a budapesti felkelés világesemény. Ezt takarja a Hoppsza Sári és a felkelőknek küldött amnesztia üzenet.

Október 25.

Egy ifjú kollégánknak nagynehezen sikerült hazavergődnie Pestről. Víziószerű élményeket mond el. Látta egy hatalmas tankoszlop támadását a budai utcákon; elmondja, hogy a felkelők mint osztottak fegyvert egy hídfőnél — minden járókelőnek. Délben erőteljes szóváltása támad kollégiumunk gondnokával, aki maga szegény ember, de veje vezető funkcionáriusa a megyének. A gondnok — behemót, durvavágású ember — indulatosan szidalmazza a felkelőket. Ezúttal azonban éles visszavágások érik, amitől 1945 óta elszokott. A fiúk — akik sohasem szerették — fenyegető, dacos pillantásokkal figyelnek, a helyzet már-már robbanáshoz közelít. Az igazgató derék, bölcs, jóhumorú, tapintatos dunántúli fiú. Valahogyan elsimítja a dolgot az utolsó pillanatban, more patrio, ahogyan ez itt már szokás.

A rádió mellett töltjük a napot, immár abban a tudatban, hogy a rémképek a valóság kompozíciói. Közben lelkiismeretfurdalás gyötör: Pest egyedül harcol és cselekszik, mi vidékiek nem vagyunk benn a felkelés áramkörében. A kegyetlen centralizmus, amellyel egy évtizede bénítják a vidék életét, most erőteljesen kihat a felkelés sorsára. A népi demokratikus rendszerben a főváros volt az ország, a vidék csak a pártsajtó hasábjain szerzett tudomást arról, hogy létezik. Soha a vidék nem volt jelentéktelenebb, mint ebben a hatalmi rendszerben. Most — e törvénynek megfelelően — ismét nézők vagyunk csak a drámában.

A városban feltűnően nagy a csend. „Pártunkkal és kormányunkkal" a nyílt színen, hála a Sorsnak, nem azonosítja magát senki sem. A városháza diplomatikusan visszavonul a maga területére, közigazgatással foglalkozik, nem politizál. (Nyilván rádiót hallgat, mint mi az iskolában.) A rózsaszínű ház sem jelentkezik újabb kezdeményezéssel. Az utcán nem látni egyenruhát; mintha a polgárok vették volna újból birtokukba a várost. Mint hírlik, az üzemekben jelen vannak a munkások, de termelő munka csak a malmokban, kenyérgyárban és a vágóhídon folyik. Egyebekben az általános sztrájk állapotában vagyunk. A vasutasok is sztrájkba léptek.

Az iskolában röpcédulák jelennek meg a faliújság tábláján, amelyet eddig nem kevés humorral és iróniával — a nagypolitika szigorú mellőzésével — teljesen az iskola belső ügyeivel foglalkozó glosszákkal közös szerkesztésben láttunk el anyaggal. A fiúk most — mintha meg kellene erről győzniük minket, s mintha nem tudnák, mi a véleményem erről — az orosz nyelvoktatás fakultatívvá tételét, a marxista történelemkönyvek bíráló felülvizsgálását, illetve azonnali kivonását, a vallásoktatás szabadságának helyreállítását, önálló diákszervezetet követelnek és bejelentik csatlakozásukat a főiskolások mozgalmához.

Mivel a Megyei Tanács emberei — akik között nyilván van polgáriruhás rendőrtiszt is — erre járnak a városban, a cédulázást még veszélyesnek tartom, s a papírlapokat az órák megkezdése után összeszedem. Pótlásukról a fiúk villámgyorsan gondoskodnak. Később az iskolai irattár nevében köszönetet mondok a

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

forradalmi gyűjteményért, amelyet majd gondosan megőrzünk, mint elődeink is megőrizték az ifjúságnak az iskola vezetősége ellen intézett röpiratait 1848-ból. Aztán megegyezünk abban, hogy egymás pleonazmusként ható meggyőzése helyett a főiskolások pontjait függesztjük ki a falitáblára — s ezzel a béke az átmeneti közjáték után újból helyreáll.

Óvatosságom helyesnek bizonyult: délután a megyei lap szerkesztője — funkcionáriusforma emberke — járt nálam s kért nyilatkozatot az eseményekről, amiből arra következtetek, hogy a Régi Rend a megyeszékhelyen elevenebb és kezdeményezőbb, mint nálunk, intézményei még fennállnak, hivatalnokai még tevékenykednek.

Határszéli városkánkban, mely történelme folyamán olyan hagyományos ügyességgel diplomatizált, békült és egyezkedett Császáriakkal és Felkelőkkel, mintha egy bizonyos átmeneti, csendes interregnum alakult volna ki. A Régi Rend visszavonult a színről, „pártunk és kormányunk" nevében senki sem ingerli a lakosságot, az új Magyarország pedig lehet, hogy készülődik valahol a háttérben, de még nem jelentkezik. Egyelőre várakozik és a rádió mellett kuksol mindenki. A pesti állomás második napja beszél a felkelők utolsó maradványainak felszámolásáról, ám fenntartja a kimenő tilalmat s a szabadságharcosoknak immár óráról-órára hosszabbított határidővel kínálja az amnesztiát. Erre olykor sportszerűen figyelmeztet: Még két óra van hátra. Még egy óra. Egy fél. Még tíz percet engedélyez azután. Ám a fegyverletétel bejelentése elmarad, helyette újabb határidő megjelölése következik.

Este sétára indulok a kihalt, csendes utcákon. Útközben figyelmeztetnek a tetők felett átsuhanó, keresgélő fényfoltokra. A város feletti dombsorról tankok fényszórója pásztáz végig rajtunk. Az oroszok állítólag itt vannak páncélosaikkal a közelben. A dombokról figyelik a várost, mint macska a lába előtt kerengő egeret.

Szörnyűséges, félelmetes ez a várakozás, ez a bizonytalanság, ez a kiszolgáltatottság. Aggályokkal és szorongással gondolok a jövőre.

Október 26.

A hajnalba nyúló rádióhallgatás egybemossa a napok határait, úgyhogy reggelenkint kimerülten, ám a társas együttlét hatására meg-megújuló belső lázban találkozunk a gimnázium tanári szobájában. Tanításról persze továbbra sem lehet szó, ám a szülők és az ifjúság érdekében együtt kell tartanunk a diákokat. Iskolai tevékenységünk egyetlen — nem kis — gondja, hogy elejét vegyük a szenvedélyek kirobbanásának. A városi oktatási osztály is ezt az álláspontot képviseli: kihívó, ellenállásra ingerlő központi utasítások helyett a józan várakozást ajánlja. Az ifjúság ragaszkodik a rádióhallgatás szokásjogához, egyebekben nem nehezíti meg munkánkat e felette szabályszerűtlen iskolai együttlét fegyelmének fenntartásában.

Délelőtt telefonhívás érkezik, nem a városházáról, ahonnét utasításainkat kapjuk, hanem a pártházból. A kövérkés előadónő beszél, ezúttal támadó, izgatott és éles hangnemben. Felelősségre von, miként engedhetem meg, hogy diákjaim leszereljék a szomszédos postaépület tetején levő óriási vörös csillagot.

Elönt a rémület: ez a csillag hatalmas vaspóznán vagy öt emeletnyi magasságban trónol felettünk. Aki megközelíti, életét kell kockára tennie.

— Egy pillanat múlva visszahívom, elvtársnő.

Kiszaladok, amúgy kiskabátban. Látom, hogy a téren nagykaréjnyi ácsorgó bámul felfelé, akár a gimnázium ablakaiból kikandikáló gyerekfejek fürtje. Az épület mellett a homlokzatnak támaszkodó tűzoltólétra. Odafenn a magasban néhány tűzoltó szakszerű óvatossággal matat az óriás csillag testén. Idelenn rendőrkordon, nehogy a lehulló alkatrészek kárt tegyenek valakiben. A csillagot valóban leszerelik — a városi tűzoltók a városi rendőrség jelenlétében. Az emberek a művelet műszaki nehézségeit méltatják, féltő és bátorító kiáltással üzennek a magasba. A diákok kíváncsian, izgatottan figyelik a látványt, hiszen vörös csillagot leszerelő tűzoltóságot egy népi demokratikus államban most látnak először. Ezzel a szerepléssel a városi karhatalom, a rendőrség magatartása is nyilvánvaló. A rendőrség azonosult immár a felkelés ügyével! Ezek szerint — egyelőre — avagy láthatóan a városi hatóság nincsen „pártunk és kormányunk" oldalán.

Az újságot igen határozott hangon közlöm telefonon az előadónővel, aki még mindig nincsen tisztában a pártház elszigeteltségével, s a valódi helyzettel, mert azt hiszi, ugratom csupán. Aztán leteszi a kagylót, hiszen nyilván más gondja van, semhogy elnézést kérjen.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Délben félelmes zaj veri fel az utcák csöndjét. Ez már nem a megkönnyebbülés trécselésből és kommentárokból szövődő zaja, hanem a bosszú kiáltása, a megtorlásra készülődök vad moraja, amely könyvtárszobámig hatolva szorongással és félelemmel tölt el.

Később szemtanúk mesélik, miként szabályozták meg ezt az áradatot a nálam bátrabb, jóindulatú és leleményes emberek.

A város belsejében ijesztően hatalmas, fékezhetetlennek látszó tömeg követelte a hatalom jelképeinek eltávolítását. A piactéri orosz emlékoszlop, e fájdalmas jelkép előtt — ahová évente több ízben rendelték ki fárasztó kényszerünnepre az embereket — a helyzet válságosnak látszott. Ám a kivonuló rendőrség a főiskolásokkal együtt elmés és hatásos beavatkozással vetett véget a szenvedélyek baljós lehelletű kitörésének. Kordont vont az egyetemistákkal a hódoltságot hozó felszabadítók emlékoszlopa köré, s a város fiatal rendőrparancsnokának vezényletével maga döntötte le az emlékoszlopot, mielőtt a tömeg e munkával kárt tehetett volna egynémely vigyázatlanban. A jóvágású, határozott fellépésű őrnagy a taps és vivát után legényeivel és a főiskolásokkal barátságosan szétoszlatta a tömeget.

A jelképek — mint szerte az országban — a mi városunkban is túlméretezettek, ízléstelenek, bizánci stílusukkal sajátságosan és feleslegesen kihívóak voltak, hitetlennek, hívőnek egyaránt, ha maradt volna is hívőnek valaki. A városkép nem szenvedett, hanem nyert eltávolításukkal.

Alkonyattájban váratlan telefonzaj ver fel tűnődésemből az irodámban. A fakópiros neobarokk házból szólít az előadónő. Komor és elszánt hangnemben mondja a körtelefon szövegét. Az „üzemünkben" dolgozó megbízható párttagok jelentkezzenek azonnal fegyverekért a pártházban.

Optimizmusunk tehát korai volt: a másik oldal eszmélni és védekezni kezd, illetve most már *támadni* kíván. Jelentkezzenek fegyverekért — ez igen konkrét, félelmes beszéd. A polgárháborút tehát mi sem kerülhetjük el.

Lefekvés előtt megjön a hír — hiszen kisvárosban élünk —, hogy a felhívásra egyetlen lélek sem jelentkezett. A városban e pillanatokban tehát nincsenek megbízható elvtársak, akik fegyverrel a kezükben védelmeznék „pártunk és kormányunk" ügyét. E vereség után a kövérkés előadónő — az ügy egyetlen harcos aktivistája — számot vetett a helyzettel, kivonult a parancsnoki toronyból és eltűnt a városból. A házban másnap már a Pestről hazatért D. üldögélt, akit a polgármesteri székből kizavarva neveztek ki párttitkárnak néhány hónapja, hogy a felelősebb pozícióban annál biztosabban zúzza össze magát. Nyugodt, jóindulatú, talpig becsületes lénye a legjobb kezesség arra, hogy a fakópiros kastély ezentúl semleges marad. D. a város ügyeinek lelkes és értelmes szolgálatában sokunk igaz barátja lett: immár őt féltjük a fakópiros házban a forrófejűek esetleges rajtaütésétől. Node erre talán nem kerül sor, hiszen a rendőrség közben megalapozta tekintélyét az utca előtt.

Késő este megered az eső. A pesti rádió újból úgy viselkedik, mintha a felkelést már leverték volna. Szétszórt csoportokról, menekülés közben eldobált s elhagyott fegyverekről beszél, foglyokkal vesz fel helyi közvetítést és amnesztiát kínál. Sétára indulok, hogy forró fejemet lehűtsem, hiszen ezen az izgalmas napon estünk át vérontás nélkül a forradalmi tűzkeresztségen.

A főtér sarkán néhány ember álldogál a városi rádió megafonja alatt.

Igen fáradt, fakó hangon olvas be valaki, szinte gépiesen valamilyen hivatalos közleményt. Nem hátul felütő, hanem normális hangsúllyal ejti a szavakat, tehát alighanem diákféle. Nyilván sokszor ismétli már az előtte levő szöveget, attól olyan monoton az előadásmódja.

A szűkszavú közlemény egy megegyezés szövege, amelyet az imént fogalmazhattak meg. Megtudjuk belőle, hogy a forradalmi megmozdulást kezdeményező Diákszövetség ma délután megegyezett a járás katonai és rendőri egységeinek parancsnokaival. Az aláírók azonosítják magukat a nemzeti felkelés ügyével és a MEFESZ vezetőségével közösen gondoskodnak ezentúl a forradalom érdekében a közbiztonság fenntartásáról.

A karhatalom az egész járás területén átállt tehát a forradalom táborába. A háttérben tevékenykedő szívós, makacs erő: a három egyetem, illetve főiskola diákságának együttes akarata átsegítette a várost a polgárháború veszedelmes buktatóján.

Hazamenet meghatott szavakkal köszöntöm az első őrjáratot. Egy karszalagos fegyveres diák, egy határvadász katona, egy rendőr és egy munkás köszönt vissza. Lassú léptekkel, az úttest közepén haladva egy sorban vonulnak el, mintha egyetértésük és egységük a világ legtermészetesebb dolga lenne.

A határban állomásozó orosz tankokon kívül tehát „másik oldal" — legalább láthatóan: nincsen. A mi sorskérdésünk a továbbiakban, mit szólnak majd ők e változáshoz.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Október 27.

Reggel nemzetiszínű zászlókkal üzemi teherautók robognak el az iskola előtt. Főiskolás fiúkat látni rajtuk egy-egy kékzubbonyos munkással. A diákok és munkások balkarján nemzetiszín karszalag.

Az embereket az utcákon, a tanárokat és diákjainkat a vértelen forradalom, a váratlan győzelem sikerének eufóriája tölti el. Az emberek bizakodva, mosolyogva néznek egymás arcába.

Reggel a városi oktatási osztály vezetője körtelefont ad az iskoláknak. A rendelkezés kilenc órára az egyik gimnázium dísztermébe szólítja a város nevelőit. Küldötteket kell választanunk a város Ideiglenes Nemzeti Tanácsának testületébe.

A gyűlésen zömök, rokonszenves, az alvatlanságtól feltűnően sápadt arcú, biztosan és hibátlanul rögtönző diák elnököl. Látnivalóan több ilyen gyűlést vezetett a napokban. In medias res kezd bele a feladatba. Azaz arra kéri a jelenlévőket, hogy éljenek a szabad és titkos akaratnyilvánítás évek óta nem gyakorolt jogával és válasszanak képviselőket a Nemzeti Tanács testületébe, mely még a mai napon alakul meg, hogy a város vezetésének ügyét, mint demokratikusan konstituálódó szervezet, kezébe vegye. Az egyetemi ifjúság nevében nem kér mást, mint korrekt, titkos választást: ezzel küldetése be is fejeződik. A diákság átsegítette a forradalmi interregnumon a várost; az igazgatás gondját immár a Nemzeti Tanács vezetőségének kívánja átadni.

A jelenlévők közfelkiáltásos választási forma mellett döntenek, így kerülök néhány tétova, izgatott perc után a frissen megválasztott küldöttek sorába. Szólnom is kell, hogy a bizalmat megköszönjem. A változást köszöntő szavaimat bíráló passzus követi, mert úgy érzem, nélküle kétségben hagyom felfogásom felől azokat, akik az imént bizalmukkal kitüntettek. Tiltakozom az orosz katonasírok vandál megrongálása ellen. Képtelen, kihívó gondolat volt e sírokat a történelmi szépségű városok főterén elhelyezni. Ám a sírgyalázás, amit a csőcselék mivel, méltatlan felkelésünk szelleméhez.

Szavaimat nagy taps fogadja, így tehát nyilván nemcsak a magam aggályát fejeztem ki vele.

A gyűlés befejeztével kiállítják meghívóinkat a Nemzeti Tanács alakuló összejövetelére.

Egy óra múlva a legnagyobb üzemi kultúrház óriásméretű dísztermében üldögélek, a diákok által összehívott parlamentben, hogy megalakítsuk a város új kormányzó testületét, az Ideiglenes Nemzeti Tanácsot. A főiskolások a mienkhez hasonló választásokkal az egyetem, a város, a vasút, a posta, a karhatalmi alakulatok, az üzemek, a szövetkezetek és ipartestületek képviselőit hívták meg a tanácskozásra. A jelöltek igazolását, bevezetését, most is karszalagos egyetemisták végzik. Bámulatos fegyelemmel, tapintattal, ügyességgel szerveznek, ügyködnek, míg a többszáz polgári és egyenruhás ember a nézőtéren elcsendesedik és megkezdődik, majd egyre értelmesebb formát ölt a tapogatódzó, bizonytalankodó tanácskozás. Izgatottak vagyunk valamennyien, nem tudom már, mint sikerült a diákfiúknak ez a fülünk hallatára végbemenő öntudatra és munkára ébresztés.

Az emberekből, polgáriakból és egyenruhásokból eleinte csakúgy zuhog, árad a tüneményes szóláslehetőség felszabadította öröm és a múlt fájdalmai nyomán évek óta feltorlódott keserűség. A felszólalók előbb a főiskolások szervező és felszabadító munkáját köszönik meg, azután ki-ki a munkahelyén tapasztalt abszurditásokról számol be figyelmeztetésül, minek kell azonnal megváltoznia.

A Rákosi-rendszer politikai és gazdasági, no meg emberi csődtömege lehangoló, elképesztő, dermesztő részletekben bontakozik ki a felszólalásokból, ám a küldöttek, mintha ebben megegyeztek volna, az önkényuralom képtelen rendszerét támadják, nempedig helyi kiszolgálóit és képviselőit. A felszólalók javarészükben szeretettel, féltéssel és bizalommal nyilatkoznak Nagy Imréről: a teremben összegyűltek szemében a volt miniszterelnök jelenti a kibontakozás egyetlen reális esélyét. Annál nagyobb az ellenszenv és a radikálisan megnyilatkozó bizalmatlanság a naponta meg-megújuló kormánylista elkoptatott és a múltban kompromittált emberei iránt, úgyhogy egyik első határozatunk e kormánylista egyöntetű elutasítása. Vita közben — a forradalmi helyzet újszerűségének és történelmi komolyságának kiemeléseként lassan megszületik a megszólítás terminológiája. Az elvtárs — bár e pillanatban az elvek tekintetében tökéletesen egyetértünk — képtelennek hat, mert a múltat idézi, amelytől meg akarunk szabadulni. A kartárs megszólítás a népi demokratikus gyakorlatban komikussá vált, az „úr" hideg és esetleg félrevezető: ezért némileg patetikusan „polgártársnak" szólítjuk egymást. Ez a furcsa kifejezés a szabad és rögtönzött forradalmi társulások és tanácskozások légkörét idézi, valahogyan hiteles és idevaló, idegenszerűsége ellenére kifejezi e rendkívüli pillanat hangulatát, a tudatos visszakanyarodás óhaját a polgári forradalom emberi követelményeihez és szabadságra szomjas pátoszához.

A vitában személyi sérelmekről, elintézni valóról, támadásról alig esik szó, csak a hatalom gócából felénk igyekvő honvédségi küldöttek említenek csetlő-botló modorban ilyesmit. Arra kérjük őket, intézzék el ügyüket

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

a maguk fórumán, most pedig segítsenek. A tanácskozás folyamán az értelmiségi felszólalók a múlt panaszai felől a jelen gondjai és elvégezni valói felé terelik az érdeklődést, s vagy másfél órai munka után a testület megválasztja a Nemzeti Tanács vezetőségét. A teremben vagy húszan maradunk, s ebben a kisebb közösségben szinte önként kialakulnak a szerepek. A Városi Tanács vezetőjének valamennyien E.-t kívánjuk, ezt az élete delén levő, ércből való, pompás és okos embert, akinek kivételes rátermettségét, mérsékletét, tapintatát és egyenes jellemét jól ismerjük. A városi parlament a Tanács vezetőségébe beválasztotta D.-t, a város volt polgármesterét, aki magas pártfunkciója ellenére a legnehezebb időkben, a legmostohább körülmények között humánus és becsületes emberként viselkedett.

Egyetemi tanár, városi főtisztviselő, gimnáziumi igazgató, rendőr és katonatiszt, diák, munkás és iparos ül most együtt a jövő töménytelen gondja előtt, a város, a környék forradalmi vezető testületeként.

A márványhomlokú E. félórán belül testületet formál a tétován tanácskozókból. Akarata, határozottsága, közigazgatási tudása és erélye rendet teremt sorainkban. Komoly, elszánt arcán látom, tudja milyen nehéz feladatra vállalkozott.

Alkonyatkor a Nemzeti Tanács néhány vezetőtagjával a MEFESZ egyetemi központját keressük fel, hogy megbeszéljük a „hatalomátvétel" módozatait.

A látogatás emléke lázálomszerű. A hatalmas egyetemi épület olyan, mint a megbolygatott méhkas. A főbejárat előtt gépkocsipark és embertömeg. A folyosókon izgatottan vitatkozó csoportok. A szobákból telefoncsengés és sűrű írógépcsattogás zaja hallatszik ki. Az első emelet nagy tanácskozó helyiségébe vezetnek, itt telepszünk egy óriás asztal köré néhány ólmos mozdulata és karikásszemű diákkal. A fal mellett körben dupla széksorokban elnyújtott tagokkal, a krónikus alvatlanságtól sápadtan a társaik, akik részben tanácskozásunk menetét figyelik, részben a velünk foglalkozó fiúkat tehermentesítik. A szomszéd szobákból ugyanis állandóan kiszólítanak közülük valakit s tanácskozásunk folyamán — mintha főhadiszálláson lennénk — szakadatlanul jönnek-mennek gépelt szövegekkel a kezükben a küldöncök s a fekete bőrzekés futárok. A főbejárat felől az induló és érkező gépkocsik és motorkerékpárok pöfögése szűrődik fel s vegyül el a telefonberregésbe és írógépcsattogásba. A teremben rajtunk kívül mindenki álmos, a tartalékban pihenők néhánya alszik is, csak az riad fel, akit szólítanak, vagy bevonnak a vitába.

A jelenlévők — egymást váltva és helyettesítve napok óta élnek így, a szakadatlan tanácskozás, együttlét és készültség állapotában.

A fiúk — részben óvatos tartózkodásból, részben időhiány miatt — csak néhány szóval vázolják a hatalomátvétel történetét. A részletekre ki nem térően közlik velünk, hogy a politikai rendőrség helyi vezetőit sikerült idejében letartóztatniuk, a karhatalom képviselőivel megegyeztek, így a város egységesen a felkelés ügye mellett áll. A régi rendszer nincsen jelen többé, a probléma most az új rend fenntartása és biztosítása. A munkássággal az együttműködést illetően már előzetesen megegyeztek, a karhatalom a mi oldalunkon áll, most azt kérik tőlünk, vegyük le a diákság válláról a városi ügyvitel, közigazgatás és rendfenntartás gondját, mert a részletmunkához a diákság képviselői nem értenek, amit eddig elvégeztek, kényszerűségből tették. Most, amidőn minden gond a nyakukra szakadt, arra kérnek, mielőbb kezdjünk munkába és alakítsuk ki a szerepkörök megosztását.

Itt azután valamennyien hálásak vagyunk a Tanács új elnökének, aki közigazgatási tapasztalatával messze kimagaslik valamennyiünk közül és energikusan kézbe veszi a tanácskozás irányítását. Nagy vonalakban elhatároljuk a szerepköröket és bejelentjük, hogy a vasárnap folyamán átvesszük a város ügyeinek irányítását.

Egy hét a Nemzeti Tanácsban

Amikor az Ideiglenes Nemzeti Tanácsot a főiskolás ifjúság sugallatára és annak segítségével létrehoztuk, nem tudtuk, mi történik az országnak a megszálló hatalom agressziója által nem érintett részein. Néhány nap múlva kiderült, hogy többé-kevésbé azonos módon, illetve túlságosan el nem térő változatokban ugyanaz történt. Ahol a főiskolás ifjúság állott a szétomló államhatalom helyébe, a változás tudatosabb, gyorsabb és vértelenebb volt, mint egyebütt. A budapesti felkelés megbénította a népi demokratikus hatalmi gépezet középpontját: ezzel a vidéken egy vértelen forradalmi átalakulás esélyeit teremtette meg. Az egyetemi városok egységes új diákszervezete ebben a vákuumban építette ki az üzemi munkássággal együtt az új államhatalom rögtönzött formáit. Eddig a vidéknek fizetnie és szenvednie kellett a túlhajtott centralizmusért. A hatalom központját támadó felkelés most váratlan mozgási szabadságot kínált az országnak. A minden területen központi irányításra, központi utasításra berendezett pártállam diktatórikus hatalma a kormányzó szerkezet zavara következtében egy-két válságos nap elteltével szétesett,

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

megsemmisült, avagy legalábbis láthatatlanná vált. Az átmenet válságában a főiskolás ifjúság otthonai: az egyetemek és internátusok vették át a pártirodák, laktanyák és városházák szerepét. Az egyetemi ifjúság szervezettsége, akarati egysége, rögtönző képessége, értelmi ereje vezette ki vidéken az országot az anarchia és káosz örvényéből.

A szellemi-politikai tanácsadás tekintetében az egyetemi ifjúság mögött ott állt nem egy kitűnő professzoruk; később tanácskozásainkon, amelyeket a tanács és az egyetemi ifjúság politikájának egyeztetése céljából folytattunk, a tanári karok megbízottai is résztvettek, országos hírű tudósok, akiknek nyilván nem kis szerepük volt abban, hogy a főiskolások forradalmi tevékenységük ellenére sem tértek le a reálpolitika útjáról, azaz mindvégig Nagy Imrében látták azt a magyar politikai személyiséget, aki az országot válságos helyzetéből kivezetheti.

A főiskolások a városi tanácsszervezetet azért létesítették, hogy a közellátás, közigazgatás, helyi rendfenntartás gondjaitól mentesüljenek. A szabadság hetének állandó problémája maradt, miként helyettesítse a diákok forradalmi szervezete és az Ideiglenes Nemzeti Tanács a volt államhatalmat a nyakunkba szakadt gondok különböző területén: például a külpolitikában, az ország forradalmi autonómiáival való együttműködés, vagy a honvédelem síkján. A Tanács a diákság kezdeményezésére létesült, ám megalakulása után alkotmányos erőnek tekintette magát, igyekezett hatalmi befolyásának övezetét tisztázni és kiterjeszteni. Vezetőnk széles látóköre, kitűnő szervezőképessége, közigazgatási gyakorlata és erélye néhány nap alatt egyre nagyobb tekintélyt szerzett a tanácsnak. Mi jelentettük a mérséklő, a konzervatív vonalat a változásban, a diákságé maradt a forradalmi rögtönzés és kezdeményezés területe.

Nem egy kérdésben ellentétes volt álláspontunk. Mi kételyeink ellenére is abban reménykedtünk, hogy az oroszok nem kockáztatnak meg egy fegyveres beavatkozást, illetve ebben az esetben ügyünket reménytelennek tartottuk. Ezért mielőbb a helyzet megszilárdítását, a forradalmi vívmányok legalizálását szerettük volna elérni.

A főiskolások magatartásában erőteljes optimizmus nyilvánult meg a felkelés általános esélyeit és külföldi visszhangját illetően, óvatosság a régi rend szerepet cserélt karhatalmának vezetőivel és némi fenntartás a tanáccsal szemben. Az oroszok szándékait mindvégig igen nagy kétellyel ítélték meg, — e tekintetben ítéletük felette érettnek bizonyult.

Az egyetemi felkelő központ és az Ideiglenes Nemzeti Tanács mellé a rögtönzött államhatalom harmadik tényezőjeként a hét elején felépült a városi Munkástanács. Az országos jellegű problémákat együtt vitattuk meg. A Dunántúli Nemzeti Tanács összejövetelét előkészítő tanácskozásunkon drámai eszmecsere után a három szervezet a szeparatista politikai irányzat elutasítása mellett döntött s ilyen elvi megbízatással menesztette útjára küldötteinket.

Az ipari munkásság választott képviselőinek szereplése elevenen tükrözte a vidéki proletariátus diktatúra érlelte keserűségét, csalódottságát, bizalmatlanságát és hagyományos radikalizmusát, amely ezúttal a nemzetet s az országot féltő éberségben és bátorságban mutatkozott meg. Hányszor emlékszem vissza lángoló vitáinkra, amelyekben egy kialakítandó reálpolitikáról volt szó, amidőn a gyakran felvetett kérdésről hallok: milyen erő okozta az októberi robbanást? A magyar munkásság mélységes keserűségében a zsarnoksággal szemben kialakult abszolút bizalmatlanságában tanultam e napokban megismerni a nemzeti robbanás egyik legfontosabb előidéző tényezőjét.

A mi Ideiglenes Nemzeti Tanácsunknak a főiskolásokkal megkötött egyezmény alapján, tehát mintegy hivatalból tagjaivá váltak a karhatalmi szervek parancsnokai is. E fiatal tisztek jellemét és bátorságát a felkelés nehéz döntések elé állította. A nép fiaiként, a rendszer nyújtotta előnyökkel és kedvezményekkel, pártszerű előképzettséggel értek el ifjú fővel magas rangot, tekintélyes pozíciót. A tragikus válság napjaiban részint nemzeti érzésből, részint osztályszolidaritásból álltak át a felkelő diákok és munkások táborába. Ezek az emberek elítélték az orosz beavatkozást, ám a rendszer reformját kívánták, s a forradalomnak a szocialista célkitűzéseken túlhaladó akarati elemét bizalmatlanul fogadták. Bátor arcvonalváltásuk tette lehetővé a vértelen hatalomátvétel csodáját, de a magyar felkelés esélyei felől eleve igen nagy pesszimizmussal ítélkeztek. Életükkel, jövőjükkel voltak jelen a játszmában, amelyet csak fenntartásokkal tudtak a magukénak. Ez eleve tragikus pozícióban higgadtan, bátran és értelmesen tevékenykedtek a rendfenntartás, a forradalom konszolidálása, hatalmunk külső biztosítása és belső védelme érdekében. A katonai és rendőri parancsnokok lélekjelenléte és ügyünk melletti hűsége nem egy komisz buktatón segített át bennünket.

Velük működtünk együtt a tanács csakhamar kialakult „közcsendi" bizottságában, mely a városházán egy héten keresztül éjjel-nappal készültségben őrködött a forradalom rendje felett s késztette hátrálásra és vereségre a minden értelmes változás lappangó nagy ellenfelét: a káosz, az anarchia erőit.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Összeomlott a régi rend, mert megbízható elvtársak nem találtattak és kialakult az ideiglenes új helyi hatalom, ám mindez az oroszok szomszédságában történt. A város határában változatlanul ott táborozott és várakozott az orosz páncélos egység. Legsürgősebb feladatunknak azt tekintettük, hogy kipuhatoljuk szándékaikat és rávegyük őket a visszavonulásra. Jól tudtuk: a mi helyi, vértelen forradalmunk sikere e páncélosok magatartásán múlik. Ha megindulnak a város felé, nem tudjuk megakadályozni a vérontást és összeomlik mindaz, amit a diákok, katonák és polgárok egyezménye után felépítettünk.

Megkértük a határvédelmi alakulat rangidős tisztjeit, próbálják megértetni velük, hogy bevonulásuk milyen következményekkel járhat.

A tiszti küldöttség egyezkedési kísérletei váratlan sikerrel jártak. Az orosz páncélosegység parancsnoka tudomásul vette a hatalomátvételt, ellátást és üzemanyagot kért és ígéretet tett arra, hogy páncélosaival visszavonul támaszpontjára, s a várost mindaddig nem fogja megközelíteni, amíg ott a rend fenntartását biztosítani tudjuk. Lövöldözés esetén azonban megszállnak bennünket. A tankok elvonulását a helyi megegyezés valóban biztosítani tudta — a végzetes novemberi reggelig.

Így kezdtük meg működésünket az országos polgárháború és káosz napjaiban a nem könnyű feltétellel, hogy puskalövésnek nem szabad felcsattannia a változástól megzajdult városban.

Közigazgatást kellett szerveznünk s egyben át kellett vennünk a volt központi hatalom közéleti funkcióit a közellátástól kezdve a rendfenntartásig. Ehhez jól működő hivatali gépezetre volt szükségünk, amely egyszerű eszközökkel, gyorsan és hatályosan működik. A helyzet olyan felelős embereket kívánt, akik ésszerűen viselkednek és értenek a rögtönzés művészetéhez. A városháza kiépített hivatalnoki rendszerével rendelkezésünkre állt. Szerkezetén elnökünk — aki egy megyét igazgatott a 45-ös változás után — huszonnégy óra alatt végrehajtotta az új munkakör megkívánta változtatásokat. Ez néhány vezető tisztségben hozott csak helycserét. Azokat a vezető tisztviselőket érintette, akiket a népi-demokratikus kor antiszelekciós hulláma, a politikai érdem emelt a helyükre. E néhány tisztviselővel közöltük, hogy beosztásukról később döntünk majd, addig tekintsék magukat szabadságon lévő alkalmazottaknak. A városháza élére helyükbe visszahívtuk azokat a vezető tisztviselőket, akik 1945 után a városi közigazgatást a semmiből, a romokból újjáépítették. A jó szakember hírében álló régi osztályvezetőket — akik bizalommal fogadták a változást, megerősítettük beosztásukban. A változás alig érintett néhány embert s nem bolygatta meg a hivatali szerkezetet. Türelmes és tapintatos fellépésünket a hivatalnoksereg ragaszkodással és fokozott teljesítménnyel hálálta meg. Két nap leforgása alatt a városháza megyényi területet igazgatott, ha nem mindig ügyesen, de bizonyára több jószándékkal és meggyőződéssel, mint annak előtte.

Primum vivere: a közlekedés megbénulása s az élelmiszerkereskedések vészes ostroma egyre súlyosabb válsággal fenyegette a közélelmezést, amelyet eddig a főiskolások és az élelmiszer üzemek áldozatos rögtönzése mentett meg a teljes összeomlástól. A megszállás lehetőségének lidércnyomása mellett a mindennapi kenyér biztosításának gondja nehezedett ránk: a készleteket felemésztették a zűrzavaros napok s immár ínség fenyegette a várost. A válságos helyzetet a vasutastanács egy közlése nyomán oldottuk meg. A teherpályaudvaron egy kivitelre szánt hatalmas szerelvény vesztegelt: ha jól emlékszem, Angliának küldendő „minőségi" magyar élelmiszerrel teli vagonokkal. A szállítmányt a Tanács nevében lefoglaltattuk és átadtuk a város kereskedelmi szerveinek. A háziasszonyok így abban a váratlan örömben részesültek, hogy végre kitűnő magyar lisztet vásárolhattak a boltokban.

Elhárítottuk a megszállás veszélyét s a városnak volt kenyere: az Ideiglenes Nemzeti Tanács megkezdhette a forrongó helyzet konszolidálására irányuló munkáját. Hatalomátvételünk vértelen volt: alattunk az utcákon az országos események a bosszú és a megtorlás szellemét élesztették. Tevékenységünk első napjától kezdve a magánbosszú, a partizáni ítélkezés és megtorlás megakadályozását tartottuk egyik legfontosabb feladatunknak. Ebben valamennyien egyetértettünk: diákok, munkások és tanácsbeliek. Hangszórókkal közvetített első üzenetünk a város lakosságához igen nyomatékos tilalmat és óvást hirdetett meg e tárgyban: azonnali letartóztatással fenyegettünk meg mindenkit, aki a múltban elszenvedett sérelemért bosszút vesz vélt vagy tényleges üldözőjén. Működésünk nyolc napja folyamán sem a városban, sem a környékén semminemű önkényeskedés, megtorlás, erőszakoskodás nem történt. Az utcákon végighaladó őrség nemcsak a forradalom rendjére, hanem valamennyiünk testi épségére és sértetlenségére ügyelt.

Az orosz páncélos alakulat parancsnokával kötött egyezmény értelmében puskalövés nélkül kellett megoldanunk közbiztonsági kérdéseinket. Egy puskaporos helyzetben a diákság és a munkásság felfegyverzésével egyidőben puskalövés nélkül a lázongó és fel-fellobbanó szenvedélyeken úrrá lenni nem volt könnyű feladat. Egyszer azt hittük: nem sikerül többé. A hét közepén ugyanis néhány zavaros tekintetű és zavaros szándékú idegen fegyveres suhanc — Rákóczi-csoportnak nevezték magukat — váratlanul megszállta városi hírközlő központunkat és gyarló fogalmazású közleményben megafonunkon üzent hadat a tanácsnak.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A különítményesek kínos szereplésének a főiskolások nemzetőri gárdája néhány óra leforgása alatt véget vetett. Valamely fortélyos ötlettel sikerült lefegyverezniük a titokzatos csoport tagjait, akikről a balsikerű vállalkozás után többé nem hallottunk.

A különítményesek rajtaütésén túl s az orosz megszállás elhárításán felül csakhamar akadt egy másfajta, ugyancsak súlyosnak látszó gondunk: a várostól néhány kilométernyire fekvő, félelmes és fájdalmas nevű államfegyházban kitört a zendülés.E börtöntelepen százegynéhány politikai és „gazdasági" elítélten kívül az ország legsúlyosabb bűnözői töltötték büntetésüket: ezernél több bűnöző.

Egyik legelső hivatali tevékenységünk az volt, hogy kiküldtünk a telepre egy ügyészi-bírói bizottságot, amely gyorsított eljárással revízió alá vette a politikai és gazdasági elítéltek többnyire képtelen ítéleteit s az ártatlanul, vagy lappáliákért meghurcolt embereket szabályos jogi eljárás után az államügyészség felmentő ítéletével szabadon bocsátotta. A politikai okokból elítélteknek ez a törvényes kiszabadítása viszont — mint várható volt, felpezsdítette a bűnügyi elítéltek szabadságvágyát. A forradalom ott tevékenykedett körülöttük: úgy vélték, ezzel elérkezett a szabadulás esélye részükre is.

Parancsnokuk, egy jószándékú, de nehézkes észjárású és gyarló képességű idősebb munkáskáder, a politikai foglyok távozásának veszélyes hatását meglepően szabadelvű újításokkal kívánta ellensúlyozni. Ez az önmagában nemes és indokolt reform a válságos pillanatban végzetesnek bizonyult. A fegyencek ugyanis nem humánusabb kezelést és jobb ellátást kívántak, hanem feltétel nélküli szabadulást. Lefegyverezték a belső őrséget, túszul ejtették az idős parancsnokot és elfoglalták a fegyháztömb belső épületrészeit.

E fenyegető helyzetet ismét a főiskolások mentették meg. Egy diákokból álló parlamentercsoportnak hosszas egyezkedés után sikerült a parancsnokot kiszabadítania. A fegyház azonban megbolygatott méhkas maradt, a fegyelmet képtelenség volt immár helyreállítani. Így szakadt a városra egy másik aggasztó fenyegetés: több mint ezer súlyos bűnöző — köztük nem egy többszörös gyilkos — kiszabadulásának lehetősége. Ez a feltartóztathatatlan általános anarchiával lett volna egyértelmű. A kitörést tehát mindenképpen meg kellett akadályoznunk. A fegyház őrségének katonai erősítést küldtünk, s az épülettömb körül a katonák drótakadályt és állásokat rögtönöztek s riadókészültségben várták a fegyencek támadását.

Az éjszakai ügyeletet a városházán mostmár nemcsak az orosz páncélosokkal kapcsolatos gond tette félelmessé, hanem a fegyencek sorsa is. Aggódva gondoltunk a balkezes öreg parancsnokra és fiatal tisztjeire.

Egy éjszakán a hét végefelé megilletődött hangon fegyverhasználati engedélyt kértek a fegyházparancsnokságról, amit fájó szívvel azonnal megadtunk.

Reggel azután megtudtuk, mi történt. A rabok megkísérelték a kitörést, kísérletüket a katonaság rövid, erélyes tűzharc után visszaverte. A fegyencek közül, úgy tudom, ketten fizettek életükkel a próbálkozásért, de a katonáknak is volt vesztesége. A tűzharc folyamán az egyik fiatal hadnagyot egy társa nagy izgalmában véletlenül halálosan megsebesítette. A tanács a szerencsétlen fiatal katonát, aki a városlakók épségéért vesztette életét, az özvegy sovány nyugdíját megtoldandó, főhadnaggyá léptette elő s a maga halottjának tekintette. Az oroszokkal létesített egyezményünket ez a tragikus epizód nem érintette: a sorsunk feletti döntés nem a helyi megegyezés vonalán érlelődött immár.

Az Ideiglenes Nemzeti Tanács az egykori városállamok módjára igyekezett néhány külpolitikai-diplomáciai jellegű kezdeményezéssel használni ügyünknek.

Az egyetemisták, akik az ország egyik kapuját felnyitották a hét folyamán, már érintkezésben voltak a világgal, újságírókat, diákküldöttségeket fogadtak, egy tornateremből rögtönzött raktárban tárolták a nyugati elsősegély adományait, átvezették a vöröskeresztes autóoszlopokat, feldolgozták a felkeléssel kapcsolatos külföldi és magyarországi rádiójelentéseket, futárokkal és távbeszélőn építettek ki összeköttetést az országgal.

Mi a tanácsból kiindulva a szocialista közvélemény felvilágosítását tartottuk életbevágóan fontosnak. Az volt az elgondolásunk, hogy valamely úton-módon érintkezést keresünk valamely nyugaton levő kínai misszióval és megpróbáljuk így Peking diplomáciáját ügyünk javára áthangolni. A kínaiakat nem tudtuk elérni, de a bécsi jugoszláv követség egy diplomatája eleget tett kérésünknek és meglátogatta a várost, hogy meggyőződjék a magyar felkelés jellegéről. A diplomata megígérte, hogy intézkedik a jugoszláv rádióállomások hírközléseinek és kommentárjainak a valóság irányát kereső áthangolásában. A svájci Vöröskereszt hozzánk érkező képviselőjét arra kértük, vizsgálja meg néhány politikai foglyunk helyzetét és tegyen erről jelentést feletteseinek.

Belpolitikai tevékenységünk területéről két mozzanatot szeretnék megemlíteni.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Az egyik hatalomátvételünk sajátos és nyilván párját ritkító „legalizálása" az eddigi uralkodó állampárt részéről. A másik: álláspontunk a pártalakítások kérdésében.

Az uralkodó párt passzív magatartása jóvoltából kezdhettük meg — miután az ÁVH-nak nem volt már cselekvési szabadsága — munkánkat a káosz kikerülése érdekében. A Kommunista Párt helyi vezetősége ezt a tartózkodó és várakozó álláspontot is tarthatatlannak tekintette és jövője érdekében továbblépett. A tanács rádiója részére fogalmazott nyilatkozatában állást foglalt a fordulat mellett, a felkelést a diákság és munkásosztály mozgalmának ismerte el s a város lakosságát az Ideiglenes Nemzeti Tanács támogatására szólította fel. A nyilatkozatra nekünk nem volt már szükségünk. Mégis mi kezdeményeztük, hogy a felelősségük elől el nem menekült funkcionáriusok számára hidat építsünk, amelyen a közgyűlölet szigetéről a normális polgári lét közegébe léphetnek át. A vezetők között volt a tisztaszívű és jószándékú D., aki a múltban sok nehéz helyzetben olyan bátran küzdött a városért és embereiért.

Segítettem a szöveg elkészítésében, mert úgy gondoltuk valamennyien, értelmes magatartásukat humánus viselkedéssel kell meghálálni győzelmünk órájában. Bántódás senkit sem ért közöttük, s ebben a nyilatkozatnak nyilván volt szerepe.

Amidőn D.-t a hét elején a pártházban fegyver után kutató diákok véletlenül ott találták és letartóztatták, a tanács gépkocsiján mentünk érte, kiszabadítottuk, hazavittük s azt is elértük, hogy a főiskolások elnézést kérjenek e cselekedetükért.

A másik nyilatkozatot a volt koalíciós pártok képviselőivel együtt adtuk ki a pártok felújításáról folytatott tanácskozás után. A volt koalíciós pártok helyi vezetői ebben elvileg igenlően köszöntötték a politikai pluralizmus újjáéledt lehetőségét, de megegyeztek abban, hogy a jelen pillanatban nem tartják még időszerűnek a pártok felújítását. Ehelyett volt párthíveiket a Nemzeti Tanács s a forradalmi diákság ügyének támogatására szólították fel.

A nyilatkozatot megelőző eszmecserében a helyzetet egységesen ítéltük meg: ostromlott várban, óriási válságban, bizonytalan jövendővel szembenézve a politikai és közéleti energiák összpontosítására, egységre, összefogásra, szervezeti tömörülésre van szükség.

A nyilatkozatot ismertette, de nem kommentálta a külföldi sajtó. Lehet hogy azért, mert az egypárt rendszer korának nehézkedési erejét látták benne. Holott csak a nemzeti tűzvész idején ésszerűnek látszó helyi védekező reflex megnyilatkozása volt.

A központi hatalom szétesése után, a Párt-Leviathán helyébe alulról jövő spontán kezdeményezéssel épültek ki a tanácsok, a helyi autonómiák. Előbb óvatosan, majd egyre bátrabban tájékozódtunk társak, szövetségesek után. A városi közvetlen vonal, amelynek segítségével a városok utasításaikat kapták, ezúttal Magyarország sajátságos újjászületéséről adott számot. Távolból, közelből sztereotip mondattal jelentkezett vonalvégi ismeretlen társunk: itt a városi nemzeti tanács beszél, itt a városi forradalmi tanács szól hozzátok...

A miniszterelnökség jelentkezésünket a hét elején még hallgatag tartózkodással fogadta, ám a hét közepén mintha már onnét is az ismerősnek vélt baráti hangszínt észleltük volna. Pesttel roppantul nehéz volt beszélni, a vonal hörgött és sivított, morzejelek és orosznyelvű utasítások szóltak közbe, jelezvén, hogy Pest és az ország között ott volt az idegen hadsereg, repülőivel, páncélosaival, csapataival, ismeretlen szándékaival.

A külön vonalon a hét közepe óta egyre riasztóbb híreket kaptunk az országszerte erősödő orosz katonai mozdulatokról. Ezek a félelmes, lehangoló közlések árnyékolták be ügyünk váratlan jórafordulásának országos eseményeit.

A Dunántúli Nemzeti Tanács értekezletéről hazatérő küldöttségünk emberei az örömtől, a megrendüléstől könnyes szemmel hozták ugyanis a fantasztikusan csengő, jó hírek özönét: a Dunántúl fiai a szeparatizmus ellen foglaltak állást, az oroszok elvonulásuk technikai részleteiről kívánnak egyezkedni. Pesten megszületett a kormány és a felkelő nemzet egysége, az Egyesült Nemzetek megfigyelők kiküldését tervezik, egy második orosz beavatkozás veszélye valószínűtlen, ügyünk a jelek szerint győzelmet aratott.

Kétség és remény között igazgattuk tovább — egyre zaklatottabb lelki állapotban — a kis városközösség ügyeit a független hazával való mielőbbi egyesülés irányában. Feladatunk az utolsó napokban egyre nehezebbnek tűnt. Az egyetemi központban bizalmatlanul fogadták az oroszok politikai visszavonulásának híreit, de annál éberebben figyelték s elemezték a hadmozdulatok erejét és jelentőségét. Mi a nehéz helyzetben Szigethy Attila sugalmazására a politikai követelések mérséklését kívántuk, egyfajta középút kidolgozását a szocialista és polgári demokrácia pólusainak erőterében, mert attól féltünk, hogy a teljes cselekvési szabadság politikai követelésével mindent elveszthetünk. A diákság és a munkásság a fegyverek erejében bízott, mi a forradalom politikai esélyeiben. Eltérő volt a véleményünk a város védhetősége

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

tekintetében, s itt azt a felfogást képviseltük, hogy a második intervenció esetén nincs immár reménye az országnak, a város pedig elpusztulna csapásai alatt.

Súlyos és drámai viták után a hétvégén mégis sikerült megegyeznünk abban a munkásság és a főiskolások képviselőivel, hogy az ország helyzetének konszolidálása jegyében hétfőn — ha nem ér közben meglepetés — az iskolákban megkezdjük a tanítást, az üzemekben a munkát.

A tanács egyik utolsó ténykedéseként az egyházak magunkhoz kért képviselőit kértük, legyenek segítségünkre e súlyos helyzetben a lelkek megbékéltetésének, a kedélyek megnyugtatásának munkájában.

Hétfőn — ha addig váratlan fordulat nem áll be — minden rendbejön majd. Hétfőn kezdődik majd új életünk: ezzel búcsúztunk egymástól.

Nem rajtunk múlt, hogy minden másképpen történt.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A NÉP ÉLÉN

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

BORBÁNDI GYULA : *Nagy Imre és a forradalom*

Az 1956-os magyar forradalom óta eltelt idő túlságosan rövid ahhoz, hogy Nagy Imre szerepéről és magatartásáról végleges ítéletet mondjunk. Még lehetetlen teljesen tiszta képet alkotni az egy év előtti eseményekről és a forradalomban résztvett személyek cselekedeteinek mozgató rugóiról. A történetírók feladata, hogy a ma még homályos mozzanatokra fényt vessenek és olyan összefüggéseket tárjanak fel, amelyek jelenleg még rejtve vannak előttünk.

A volt miniszterelnök forradalom alatti működéséről eltérnek a vélemények. Személye körül folyik a harc. Nézetek, előítéletek, érzelmek és indulatok csapnak össze, ahelyett hogy tárgyilagos történelmi kutatómunka indulna meg a múlt őszi események felderítésére. Sajnos, a kutatók nehéz helyzetben vannak. Két körülmény teszi lehetetlenné, hogy alapos munkát végezzenek. Elsősorban az a tény, hogy Magyarországon ma csak egyetlen véleménynek van polgárjoga: annak ugyanis, hogy a magyar forradalom lényegében ellenforradalom volt és Nagy Imre árulója a szocializmus ügyének. Ilyen viszonyok között a történelmi kutatómunka meddőnek látszik. A hivatalos véleményt politikai meggondolások szülték és ezen a tárgyilagos vizsgálat eredményei úgysem változtathatnának. Másik sajnálatos körülmény, hogy hiányzanak éppen a legfontosabb közszereplők őszinte vallomásai, beszámolói, helyzetábrázolásai. Akik a forradalmi napok eseményeiről hiteles képet adhatnának és a ma még ismeretlen részletekre is kitérhetnének, börtönben ülnek, némaságra vagy a hivatalos magyarázat ismételgetésére kényszerülnek. Lehetetlen például a forradalomról hű képet festeni anélkül, hogy tudnók, mit mond róla Nagy Imre. Nem nélkülözhetünk olyan fontos beszámolókat, mint például a Mikojánnal tárgyaló Tildy Zoltánét, a kormányzat munkájában résztvevő Losonczy Gézáét, a szovjet hadsereggel való megbeszélésre kiküldött Erdei Ferencet és Maléter Pálét, a parlament épületéből utolsónak távozó Bibó Istvánét, vagy a győri forradalmat vezető Szigethy Attiláét. Csak a legfontosabbakat említettem, de a helyes értékelés szempontjából még számos szemtanú beszámolójára lenne szükségünk ahhoz, hogy a mainál világosabb képet nyerjünk. Sajnos, azok sem beszélhetnek őszintén és nem mondhatják el az események igaz hátterét, akik szabadok, sőt azok sem, akik felelős kormányzati állásban vannak.

A hazai hivatalos magyarázatok és ismertetések értéke meglehetősen csekély. Sokszor rendkívül fontos eseményeket elhallgatnak, máskor összefüggés nélküli eseményeket raknak egymás mellé, teljesen eltorzítván ezzel az általános képet. Sokszor helyi jelenségekből országos érvényű következtetéseket vonnak le. E magyarázatok igazságok, féligazságok és hazugságok vegyüléke, úgyhogy a tárgyilagos tájékozódásra törekvő érdeklődőnek kevés segítséget nyújtanak. A forradalomról szóló hazai írások szerzői észleleteikből csak annyit mondanak el és a részleteket úgy csoportosítják, hogy fejtegetéseikkel az előre elkészített végkövetkeztetést illusztrálják.

A külföldön élő érdeklődő tehát elsősorban néhány menekült író és politikus élményeire, az újságírók riportjaira és kommentárjaira van utalva. Ez az értesülés már csak azért sem lehet kielégítő, mert legtöbbször olyan személyektől származik, akik az eseményeknek csak külső szemlélői voltak és így sok belső összefüggésre nem irányulhatott a figyelmük.

Éppen e nehézségek miatt nem lehet szándékom, hogy Nagy Imre személyét történelmi megvilágításba helyezzem, vagy pedig működéséről ítéletet mondjak. Csak egyes vele kapcsolatos nézeteket és véleményeket szeretnék közelebbről megvizsgálni és néhány szempontra a figyelmet felhívni.

A forradalom eseményeinek, tehát a történelmi tényeknek felsorolása, úgy hiszem, felesleges. Eléggé ismertek ahhoz, hogy ne kelljen az olvasó emlékezetébe idéznem.

Az első probléma, amely ebben az összefüggésben felvetődik: mi volt Nagy Imre szándéka, amikor 1956 október 24-ének hajnalán a miniszterelnöki tisztet átvette. Kétségtelen, hogy az 1955-ben erőszakkal félbeszakított *új szakasz* folytatása, természetesen az új helyzet, a szocializmus megvalósításának különböző útjairól szóló belgrádi deklaráció, a sztálini módszereket elítélő huszadik pártkongresszus és a lengyelországi változások figyelembevételével. Hogy Nagy Imre korábbi programjának folytatására, illetve továbbfejlesztésére gondolt, nemcsak első miniszterelnöki beszéde bizonyítja, hanem magatartása is a forradalom első napjaiban. A Magyarországon elrendelt hivatalos magyarázat szerint Nagy Imre és társai már a forradalom előtti hónapokban a népi hatalom megdöntésére készülődtek. Ennek igazolására felhozzák, hogy Nagy Imre rendszeres megbeszéléseket folytatott a pártellenzék tagjaival és írókkal. Ez azonban bizonyítéknak aligha elegendő. E beszélgetések több résztvevője szerint nem volt másról szó, mint a belgrádi deklaráció és a huszadik kongresszus következményeinek levonásáról, tehát egy olyan szocialista rend kialakításáról, amely figyelembe veszi az objektív adottságokat és a szocializmust építő társadalom

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

nemzeti érzelmeit. A Nyugaton megjelent és Nagy Imrének tulajdonított kiadvány, amely feljegyzéseit és a Központi Vezetőségnek címzett memorandumait tartalmazza, világos képet nyújt Nagy Imre akkoriban vallott nézeteiről. Kétségtelen, hogy gyökeres reformokra gondolt és nem csak tessék-lássék intézkedésekre, mint például Gerő. Az iratokból kitűnik, hogy Nagy Imre szeme előtt egy olyan szocialista Magyarország képe lebegett, amely külpolitikájában a jugoszlávok által gyakorolt és bevált aktív semlegességet, belpolitikában pedig a Gomulka által Lengyelországban bevezetett reformokat követi.

Ezzel kapcsolatos kül- és belpolitikai fejtegetései tökéletes összhangban állanak a belgrádi nyilatkozattal és a huszadik kongresszus határozataival. Aki alaposan megvizsgálja Nagy Imre feljegyzéseit, látni fogja, hogy elképzelései a realitás talaján mozogtak és az általa javasolt út járható volt. Vita legfeljebb az aktív semlegesség időszerűsége körül lehetett volna. Viszont, ha a külön út elvét nemcsak belpolitikailag, de a nemzetközi kapcsolatok terén is irányadónak tekintjük, nem elképzelhetetlen, hogy egy szocialista ország, a körülmények kényszerítő hatására vagy józan politikai számításból, éppen szocialista rendjének és nemzetközi helyzetének megerősítése érdekében a külpolitikai semlegességet vallja. Egy szocialista országnak a „szocialista tábor "-hoz való tartozása nem erősíti szükségképpen ezt a tömörülést. Bizonyos esetekben a szocializmus ügyének és a „szocialista tábor”-nak is nagyobb szolgálatot tehet egy ország, ha kimarad ebből az együttesből. A szocialista Magyarország semleges státusa a világ szocialista erőinek nem gyengülését, hanem erősödését vonta volna maga után.

Nagy Imre természetszerűen a ténylegesnél sokkal következetesebb leszámolást kívánt a sztálinizmussal és Rákosi áldatlan örökségével. Persze, nem látványos és kegyetlen likvidálásokra gondolt. Ez irataiból is kitűnik. Természete is tiltakozott ellene. 1953 és 1955 közötti kormányzati politikájának egyébként is egyik hibája volt, hogy túlságosan megbízott a sztálinista funkcionáriusokban. Feltételezte, hogy igazi szocialisták és a változás szükségét legalább annyira megértik, mint azok a moszkvai vezetők, akik Rákosit a háttérbe, Nagy Imrét pedig az előtérbe tolták. Hiba volt, hogy nem gondoskodott megfelelő munkatársakról és a pártegység érdekében elfogadta oly kompromittált személyek támogatását, mint Farkas Mihály, Hegedűs András, Kovács István és mások. Ez a naivitása és jóhiszeműsége később megbosszulta magát, mert amikor Rákosi leszámolni készült vele, alig volt felelős állásban lévő híve és támogatója.

Nem tartozik ide, de Nagy Imre kormányzati hibájának tekinthető ezenkívül a párton belüli sztálinellenes erők elhanyagolása. Nem a párton belül keresett szövetségeseket, hanem azon kívül. A Hazafias Népfrontot és a népi írói mozgalmat iparkodott terveinek megnyerni. Ez nem lett volna baj, ha közben kellő kapcsolatot tudott volna teremteni a pártellenzékkel és a Rákosi-féle katasztrófapolitikával mindjobban szembeforduló kommunista írókkal. (Ez csak bukása után történt meg.) Kommunista államban minden hatalom a párt birtokában van. Aki tehát e hatalom mechanizmusán akar változtatni, annak elsősorban a pártot kell megreformálnia, mégpedig belülről és nem kívülről. Nagy Imre tragédiája éppen abban állott, hogy — noha a nép túlnyomó többsége rokonszenvezett intézkedéseivel — a párton belül nem volt kellő erő, amely meghiúsíthatta volna Rákosi likvidátori terveit. Igazi szövetségesei a hatalmon kívül voltak. A Népfront és az írók nem rendelkeztek kellő súllyal, hogy Rákosi visszatérését megakadályozzák.

Nagy Imre 1953-55 közötti kormányfői működése bizonyítja, hogy nem konspiratív elme és nem a hatalom megszállottja. Erről tanúskodik a forradalom előtti és alatti magatartása is. Ha a politikai fejlemények nem lökik a közélet előterébe, bizonyára nem mozdult volna ki politikai visszavonultságából. Nem tartom elképzelhetetlennek, hogy leghőbb vágya nem a miniszterelnökség, hanem a tanári katedra és az akadémiai tagság volt. Ez természetének logikus következménye. Helyesen jegyezték meg egyesek, hogy Nagy Imre nem népvezér. Legalábbis nem olyan *vezér,* aki tömegeket tud maga mögé szervezni és minden áron — ha kell, erőszakkal is — a hatalom megszerzésére tör. Ennél ő sokkal inaktívabb.

Tétlen volt a forradalmat megelőző hónapokban is. Noha 1956 nyarán világos és véglegesen kialakult elképzelései voltak a jövendő feladatokról és tennivalókról, mégsem tett semmit eszméi megvalósítása érdekében. Igaz, Rákosi uralma alatt keveset is tehetett volna. De Nagy Imre Rákosi bukása után sem lépett ki visszavonultságából. A pártba való visszavételét kérte, írókkal és diákokkal csevegett a politika időszerű kérdéseiről, de ennél többet alig tett. Október huszonharmadika teljesen felkészületlenül és váratlanul érte. Még a parlament elé sem akart menni, noha a tömeg órákig követelte megjelenését. Barátai hiába unszolták, menjen az Akadémia utcába. Nem akart menni, mert nem volt tagja semmilyen pártszervezetnek. De így voltak barátai is, akiket az események ugyancsak meglepték.

Az a magyarázat tehát, hogy Nagy Imre és társai a népi hatalom megdöntésére készülődtek, nem állja meg a helyét. Ha valóban erre törekedett volna, akkor nyilvánvalóan másképp viselkedett volna a forradalom kirobbanásakor.

Nagy Imre tehát minden kétséget kizáróan új-szakaszos politikáját akarta folytatni és a rendszer demokratizálását végbevinni. Egy ilyen evolúciós program megvalósítására azonban már nem kedveztek a viszonyok. 1956 október 24-én már nem lehetett egyszerűen az új-szakaszt folytatni. Gerő otromba,

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

provokatív, a békésen tüntető és a szocializmus megjavítását követelő tömegeket vérig sértő beszéde, az ÁVO-nak adott tűzparancs és a szovjet csapatok beavatkozása, a békés demonstrációt órák alatt véres forradalommá változtatta. Nem Nagy Imre hibája, hogy terve későn jött. Gerőn és társain múlott, hogy a szükséges politikai reformokat nem lehetett kellő időben, tehát Rákosi lemondatásakor, legkésőbben azonban 1956. október 23-án este — a Gerő beszéd előtt — meghirdetni. Amit a Gerő beszéd és a szovjet tankok megjelenése előtt a nép még örömmel üdvözölt volna, néhány órával később már kevés volt. Mert a felkelt nép — miután egy ostoba politikus durván megsértette és az ÁVO, meg az oroszok tüzet nyitottak rá — már nem elégedett meg a népi demokratikus rendszer kiigazításával, „az elkövetett hibák kijavításával". Nagy Imre iratai egyébként profetikus éleslátásról tanúskodnak. Egy helyütt ezeket írta: „a népi demokráciát, társadalmunkat és pártunkat alapjaiban ingatta meg" a párt korábbi politikája és „a tömegek végül esetleg hátat fordítanak mind a júniusi útnak, mind a kommunista pártnak és sokkal hátrább kell majd lépni ahhoz, hogy a helyzet urai lehessünk". Pontosan ez történt a forradalom kirobbanásakor. Bizony hátrább kellett lépni: az új-szakasz ígérete már nem csábította a népet.

Hogy a nép mit akart, meggyőző bizonyítékok igazolják. Forradalomban az összes elnyomott és föld alá szorított erők felszínre jönnek. A forradalom igazi jellegének megítélése szempontjából azonban az a legfontosabb, hogy a nép többsége mit akart. Mit akartak elsősorban a munkások, az írók, a hadsereg tagjai, a paraszt és munkás származású diákok, a szövetkezetekben, állami gazdaságokban és kis földjeiken dolgozó parasztok. A nemzet többségének akarata és szándéka félreérthetetlen volt. Ez a politikai és társadalmi szervezetek, az alulról kifejlődött önkormányzati testületek, munkástanácsok és forradalmi bizottságok határozataiban, a népgyűlések döntéseiben és a szabad sajtó cikkeiben dokumentálódott. Felesleges lenne elismételni a legfontosabb követeléseket és programpontokat. Az bizonyos, hogy egy törpe kisebbségtől eltekintve, senki sem gondolt ellenforradalmi rendszerre, az úri világ visszaállítására, a földesurak és nagytőkések vagyonának visszaadására, a nyugati szövetségi rendszerhez való csatlakozásra, a kapitalista társadalmi rend újbóli bevezetésére.

Egyesek előszeretettel hangoztatják, hogy a forradalmi szervezetek és politikusok leplezték igazi céljaikat. Miért kellett volna leplezni programjukat, amikor szabad volt minden eszmét hirdetni és — láthattuk — bátran előjöttek azok is, akiknek eszméi — enyhén szólva — bizony nagyon elavultak? Ki elől leplezték tehát céljaikat? A nép elől! — mondják. De ha a nép elől leplezniök kellett gyanús céljaikat, hogyan képzelhető el, hogy megvalósításukra egyáltalán sor kerülhetett volna? Ki támogatta volna őket, ha terveiket még csak meg sem merték mondani? A mai hazai történelemmagyarázóknak végtelenül rossz véleményük lehet a magyar népről, ha feltételezik róla, hogy szabad, demokratikus viszonyok között rá lehet venni a Horthy-korszak felújítására vagy valamilyen fasiszta rend elfogadására. Mindegy, hogy ki mit akart, mit vallott be és mit hallgatott el, Magyarországon a régi világot semmilyen fondorlattal sem lehetett volna visszaállítani, mert ennek nem voltak meg sem gazdasági, sem politikai előfeltételei, a külpolitikai légkör meg még kevésbé kedvezett neki. Vannak, akik különös kedvteléssel hajtogatják, hogy nem írunk 1919-et. Valóban. Ez a tény is bizonyítja, hogy egy ellenforradalmi hatalomátvétel nem tartozik a realitások és a lehetőségek birodalmába.

Noha a nép nem ellenforradalmat és az ancien régime visszaállítását akarta, a fegyveres harc kirobbanásakor mégis többet kívánt, mint amennyit Nagy Imre az első napokban megvalósítani iparkodott. A nép túlnyomó többsége már a nemzeti függetlenség kivívását, a szovjet haderő elvonulását, az egyenjogúságon alapuló nemzetközi kapcsolatokat és az egypártrendszernek demokratikus koalícióval való felváltását követelte. Meg akarta azonban tartani a demokratikus és szocialista vívmányokat: a földreformot, az államosítást, a címek és rangok eltörlését, a szociális és egészségügyi berendezéseket, a munkás- és parasztifjúság támogatását. Olyan Magyarországról volt tehát szó, amely független, semleges, szomszédaival és a világ minden népével jóviszonyban él, a kormányzás alapja a négy demokratikus párt koalíciója, a gazdasági életet pedig az állami, a szövetkezeti és a magángazdasági részlegek rendezett együttműködése jellemzi.

Nagy Imre tehát hamarosan az elé a dilemma elé került, hogy vállalja-e a nemzet többségének programját, vagy csatlakozik az ellentáborhoz, amely a szovjet csapatokból, az ÁVO-ból és a kompromittált pártfunkcionáriusok maroknyi csapatából állott. Harmadik lehetőség szinte nem is kínálkozott, mert hiszen abban a kritikus helyzetben a félreállást és visszavonulást mindenki a forradalom és reformpolitika megtagadásának tekintette volna.

Nagy Imre az első megoldást választotta. Ez nem volt könnyű elhatározás. Ne felejtsük el, hogy Nagy Imre minden rendelkezésünkre álló adat és személyes élmény szerint a forradalom egész ideje alatt kommunista meggyőződésből cselekedett és egy pillanatig sem tagadta meg marxista-leninista mivoltát. Viszont látnia kellett, hogy pártja végleg elszakadt a tömegektől, elvesztette befolyását, dezorganizálódott és felbomlott. Kommunistának ez nem valami szívderítő látvány. A tények tudomásulvétele és a megfelelő következtetések levonása pedig nem oly egyszerű dolog, miként sokan hiszik. A nép akaratának

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

tudomásulvétele és a kormányzati politikának a nép követeléseihez való igazítása egyet jelentett egy újfajta kommunista szereppel. A korlátlan hatalom megszűnt. A kommunista pártnak hátrább kellett lépnie és a hatalmon másokkal osztozkodnia.

E probléma megérdemli, hogy egy pillanatra megálljunk. A kommunista tábornak az a része, amely az önálló gondolkodás helyett, elfogadja a szovjet magyarázatokat, Nagy Imrét árulónak kiáltotta ki, mert — mint mondják — kommunista létére feladta az MDP vezető szerepét, sőt likvidálta pártját és burzsoá pártokkal szövetkezett. (Az *áruló* szó meglehetősen relatív fogalom ebben az összefüggésben, mert feltehető, hogy Révai Kádár Jánost, Rákosi pedig Révait is árulónak tartja.) Egy hatalmon lévő kommunista párt vezető szerepének feladása a kommunisták szemében valóban bűn. De vizsgáljuk meg a tényleges helyzetet. Amikor Nagy Imre a vezetőszerepről lemondott, a pártnak a valóságban már nem is volt vezető szerepe. Hatalma már korábban összeomlott, a párttagok meg az utcán harcoltak az oroszok és az ávósok ellen. Nagy Imre tehát nem adhatott fel olyasmit, ami a gyakorlatban már amúgy-sem létezett. A párt vezető szerepe megszűnt abban a pillanatban, mikor az elvakult vezetők és a szovjet hatóságok utasítására a vörös hadsereg és az ÁVO egységei többek között a párt tagjaira is tüzelni kezdtek. A párt ebben a pillanatban kettészakadt: Nem Nagy Imréék izgatására, hanem a Gerő által elrendelt fegyveres megtorlás következtében. A párt tagjainak túlnyomó többsége Nagy Imre mellé állott és a régi vezetést csak egy elenyésző kisebbség támogatta. Abban a pillanatban, amikor az ÁVO lőni kezdett a népre, a ketté szakadt párt vezető szerepe is semmivé foszlott. A magyar forradalom figyelemreméltó jelensége, hogy a régi vezetés bűnei következtében a szovjet hadsereget csak az ÁVO és egy csoportnyi funkcionárius támogatta. Munkások például alig harcoltak a szovjet csapatok oldalán. Az ávósok gondolkodás nélkül használták fegyverüket és főleg a védtelen lakossággal szemben léptek fel. De igazi harcba sohasem bocsátkoztak a fegyveres felkelőkkel és — amikor a forradalmárok oldalán még a 12 éves gyerekek is csodálatos hőstetteket vittek végbe — az ávósok alig tudnak felmutatni valamennyire is meggyőző egyéni helytállást és személyes bátorságot. Bizonyára másoknak is feltűnt, hogy az ÁVO rehabilitálásának szorgalmazói minden igyekezetük ellenére sem tudnak bátor és hősies helytállásról tudósítani és az ávósok köré legendákat szőni. Pedig megtennék, ha tudnák. Mit bizonyít ez a tény? Azt, hogy míg a forradalom ügye tízezreket lelkesített rendkívüli tettekre, a szovjet csapatokkal való közös fellépés és a régi pártvezetők védelme legfeljebb egy kis csoportot tudott úgy-amennyire harcra bírni. Az ÁVO halottainak többsége is a nép ítéletének — most ne vitassuk, jogos vagy jogtalan, csak bűnösöket vagy ártatlanokat is ért ítéletének — esett áldozatul és nem fegyveres harcban pusztult el.

Nagy Imre tehát nem lehetett a párt vezető szerepének elárulója, mert nem volt mit elárulnia. A felbomlott és összezsugorodott párt olyan helyzetbe került, mint az MKP volt 1944-ben. Kisebbségi párt lett, nemcsak az egyeduralomra való jogcím, de az egyeduralom megteremtésének és fenntartásának lehetősége nélkül. A hatalmat a tömegek fellépése következtében meg kellett osztania másokkal. Nagy Imre, amikor az egypártrendszer megszűnését bejelentette, tulajdonképpen egy befejezett tényt közölt. Az MDP-t tehát nem Nagy Imre és társai fosztották meg uralkodó állásától, hanem a nép, amelyben együtt harcoltak párttagok és pártonkívüliek. Nagy Imrének tehát ugyanott kellett kezdenie, mint Rákosinak 1944-ben: szövetségre kellett lépnie a három demokratikus párttal és a jövendő kormányzati politikát koalíciós alapokra kellett helyeznie. A kommunista mozgalom taktikája lehetővé teszi, hogy ha a párt kisebbségben van és egyedül képtelen a hatalmat gyakorolni, koalícióra lépjen más politikai irányzatokkal. Ilyen helyzet állott elő 1956 októberének utolsó napjaiban. A vezető szerepet a valóságban Gerő és társai játszották el, amikor figyelmen kívül hagyták az objektív társadalmi törvényszerűségeket, a nemzetközi helyzet kényszerítő tényeit és a nép követeléseit. A munkásokra lövettek, de az orosz, meg ávós sortűz nem a felkelő népet, hanem a párt vezető szerepét pusztította el. A kommunista mozgalomban ma sem bocsájtják meg Noskenak és Jules Mochnak, hogy a tüntető munkásokra tüzeltettek. Ezt tették Gerőék és szovjet támogatóik is.

Edvard Kardelj szerint Magyarországon „a bürokratikus önkényuralom antidemokratikus rendszere évekig egy csoport önkényes politikáját szolgálta a munkástömegek akaratával szemben". Nagy Imrének tehát lényegében e klikk önkénye és a néptömegek akarata között kellett választania. A néptömegek pedig megelégelték — nem a szocializmust, hanem — azt a politikai gyakorlatot és mechanizmust, amelyet a sztálinista vezetők a szocializmus építésének ürügyén intézményesítettek. Véget akartak vetni egy olyan rendszernek, amely — hogy ismét Kardeljt idézzem — „a szocializmus nevében tulajdonképpen a további szocialista fejlődés kerékkötőjévé vált, olyan mértékben, hogy a munkásosztályt, azaz a szocializmus legfőbb erejét, fegyveres ellenállásra kényszerítette maga ellen, mert ez az osztály semmiféle más eszközökkel nem fejezhette ki akaratát." (Mind a két Kardelj-idézet a jugoszláv képviselőház 1956 december 7-i ülésén tartott beszédből való.) Nagy Imre tehát nem lehet felelős olyan eseményekért, amelyek a korábbi politika következményeként robbantak ki. „Nem mi árultuk el a mozgalmat, a mozgalom árulta el eszményeit" — írta Arthur Koestler egyik művében. Nyilván így gondolkodnak — és joggal — Nagy Imre és társai is.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Egyébként is Nagy Imre és kormánya október utolsó napjáig közvetlen érintkezésben volt a szovjet politikusokkal és Mikoján személyesen is tárgyalt a magyar vezetőkkel. Ha Nagy Imre és barátai árulók, akkor nyilván Mikojánt is annak kellene nevezni, hiszen október végéig helybenhagyta a kormány és a párt intézkedéseit. Nagy Imre vele egyetértésben járt el. Persze, magyar ember lévén, nem forgathatott oly gátlástalanul köpönyeget, mint később az oroszok. Nekik a magyar forradalom politikai ügy és probléma volt, a magyaroknak sorsuk és jövendőjük függött tőle.

Vannak, akik azt mondják, hogy Nagy Imre megbocsáthatatlan bűnt követett el, mert nem fegyverezte fel a kommunistákat. E vád alaptalan, mert a kommunisták fel voltak fegyverezve. Csakhogy fegyvereikkel nem a hazafias tömegekre, nem a felkelt népre, hanem az ávósokra és a magyar ügyekbe beavatkozó szovjet csapatokra lőttek. Akik viszont azt hiányolják, hogy esetleg az oroszok és ávósok oldalára állni szándékozó és fegyvereiket Nagy Imréék ellen — és Kádár János ellen is — fordító kommunisták nem voltak felfegyverkezve, semmiképpen sem okolhatják Nagy Imrét. Azokban a napokban mindenkinek alkalma volt fegyvert szerezni. Különös, hogy minden felkelő talált fegyvert, csak a „legharcosabb és legöntudatosabb" kommunisták nem, akiknek java például éppen a fegyverek őrzésével volt elfoglalva. Ezeknek, állítólag az oroszok és az ávósok mellett harcolni kívánó kommunistáknak, jobban kellett volna tudniok, hol vannak a fegyverek, mint például az ilyen dolgokban járatlan józsefvárosi ifjúmunkásoknak. Ha e „lelkes és bátor" férfiak fegyverre áhítoztak, bizonyára megszerezték volna, külön miniszterelnöki kiutalás nélkül is. A valóságban ezek a kommunisták nem nagyon lelkesedtek azért, hogy fegyverrel a kézben szálljanak szembe a jogos követeléseik megvalósításáért harcoló munkás- és elvtársaikkal.

Nagy Imre szerepének és magatartásának megítélése tekintetében külföldön is találkozunk olyan megállapításokkal, amelyeket érdemes szemügyre venni és megvizsgálni.

Elterjedt nézet, hogy Nagy Imre állandóan bizonytalankodott. Ezt írta róla Kovács Imre is a Látóhatárban megjelent tanulmányában. Ez a bizonytalankodás azonban csak október 28-ig, tehát négy napig tartott. Ettől az időponttól kezdve Nagy Imre azonosította magát a népi felkeléssel és elismerte demokratikus, forradalmi jellegét, majd a forradalmi politikai erők elismert fejévé vált. Erről tanúskodik az a tény is, hogy a személye iránt kezdetben megingott bizalom október 28-tól kezdve napról-napra nőtt. Amit egyesek bizonytalankodásnak, ingadozásnak tekintenek, lényegében a forradalom fejleményeire való reagálás. Nagy Imre e napokban nemcsak forradalmár, de felelős politikus is volt, tehát a népi követelések vizsgálata közben nemcsak szívére, hanem eszére is kellett hallgatnia. Döntéseit nemcsak a forradalmi hét és a magyar nép tettének lelkesítő, ösztönző hatása, de a józan megfontolás, a lehetőségek és veszélyek gondos mérlegelése, a politikai bölcsesség is befolyásolta. „Futott az események után" — mondják rosszallóan egyes kritikusai. Igen. De végeredményben mit tehet egy békés evolúciót akaró politikus, ha a körülmények alakulása folytán mégis a forradalom élére kerül? Intézményesíti a forradalom vívmányait és őrködik azon, hogy e vívmányok megmaradjanak. Ezt tette Nagy Imre is.

E kérdésben nem érthetek egyet Kovács Imrével, aki egyfelől azt kéri számon Nagy Imrétől, hogy nem állt azonnal a forradalom élére és nem fordította a Szovjetunió ellen az ország egész fegyveres erejét, másfelől pedig igen helyesen állapítja meg, hogy a külpolitikai helyzet legfeljebb a lengyel megoldást tette lehetővé. Ha a lengyel példát, a Gomulka-féle megoldást tartjuk reálisnak, és az adott viszonyok között követendőnek, nem marasztalhatjuk el Nagy Imrét, hogy kullogott az események után és nem iparkodott a forradalmi eseményeket irányítani. Nagy Imre nem tehetett mást, mint amit tett. Néhány napig még megkísérelte a lengyel megoldásnak kedvező légkört megteremteni — tehát valójában az időt visszaforgatni —, a fegyveres viszályt megszűntetni és egy masszív szovjet megtorlást megelőzni. Persze ez nem sikerülhetett, mert a forradalomnak sajátos törvényei vannak. A forradalmi áradatot nem lehet józan szóval, az észre való hivatkozással és reálpolitikai bölcselkedéssel megállítani.

Amikor a Gomulka-példa követése már mint gyenge lehetőség sem volt időszerű, Nagy Imre az elé a választás elé került, kivel haladjon tovább: a néppel, a munkásosztállyal, a párt többségével, vagy pedig a bukott vezetőséggel, az ÁVO-val és a jogtalanul beavatkozó idegen haderővel? Az előbbit választotta. Akiben valóban éltek hazafiúi érzelmek, annak a forradalom mellé kellett állni, még akkor is, ha a forradalom győzelmes befejezésének esélyeit borúlátóan ítélte meg. A helyzet ugyanis annyira kiéleződött, hogy a döntés már nem reálpolitikai mérlegelés, hanem etikai állásfoglalás kérdésévé vált.

Végezetül meg kell említenem még egy nézetet, amely Nyugaton meglehetősen el van terjedve. Eszerint a magyarországi események egészen másképpen mentek volna végbe, ha Nagy Imre Gomulka-szerű államférfi lett volna és a lengyel pártvezető képességeivel rendelkezett volna. E tetszetős megállapítás nagyon sántít. Tudománytalan eljárás egymástól eltérő eseményeket egymás mellé állítani és emberek viselkedését ilyen összehasonlításból megítélni. Nem tudhatjuk ugyanis, hogy Gomulka Nagy Imre helyében mit cselekedett volna, hiszen sohasem került Nagy Imrééhez hasonló történelmi helyzetbe. Ő egészen más — békés — körülmények között jutott a párt élére. Nem a lengyel nép és a szovjet hadsereg harca közepette

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

vette át az ügyek intézését. Más volt a magyar és más a lengyel helyzet. Hogy Nagy Imre mit tett, azt nem népvezéri képesség vagy államférfiúi bölcsesség döntötte el, hanem ennél sokkal jelentősebb erő: egy felkelt nép harcának és forradalmának alakulása. Spontán, szervezetlen, terv és vezérkar nélküli forradalmat még a legragyogóbb politikai képességek sem tudják irányítani. Ha már párhuzamról beszélünk és összehasonlítunk, akkor egy másik párhuzam sokkal inkább helyénvaló: a magyar események valószínűleg csak akkor alakultak volna másképpen, mint ahogy végbe mentek, ha Gerő Ernőt Ochabnak és Hegedűs Andrást Cyrankiewicznek hívják. Ochab tudta ugyanis, mikor kell az első titkári tisztet Gomulkának átadnia és Cyrankiewicz is tudta, mit követelt tőle ama kritikus napokban a lengyel nép érdeke. Gerő és Hegedűs viszont makacsul megakadályozta, hogy Magyarország is a lengyel útra lépjen és Nagy Imre társaival együtt elfoglalja megillető helyét a párt és az állam élén. Amikor a két sztálinistát távozásra már a fegyverek ropogása kényszerítette: késő volt. Gomulka más szempontból is szerencsésebb helyzetben volt, mint Nagy Imre. Nemcsak hogy jobb munkatársai és megbízhatóbb hívei voltak a párton belül, de egy olyan jelentős támogatója akadt, mint Wisinszky varsói bíboros érsek. Nagy Imre ehhez hasonló értékes segítséget még a Gomulkáéhoz viszonyítva sokkal kritikusabb helyzetben sem tudott kapni. A magyar események menetét objektív tényezők határozták meg, nem pedig a két férfi között fennálló képességbeli és vérmérsékletbeli különbségek.

(1957. november)

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

GOSZTONYI PÉTER : *A forradalom tábornoka*

1956 őszén a magyar néphadseregnek valamivel több mint kétezer ezredese volt. Egyikük, egy magas, alig negyven éves páncélos főtiszt, október 24-én reggel, jóval a megszokott idő előtt a Várban lévő parancsnokság hivatala felé tartott. A csendes budai utcák szürke, hétköznapi arcukat mutatták. Itt még nem látszott meg, hogy ezekben az órákban Pesten kemény harcok folynak, és hogy az előző napi lelkes és békés diáktüntetés véres forradalommá szélesedett. Csak fent, az Úri-utcai dandárparancsnokságon, a *Postafiók 1200* fedőszámmal megjelölt törzs székhelyén volt valami érezhető a városban lezajló eseményekből. Telefonok csengtek, küldöncök rohangáltak, és miközben a tisztek kisebb-nagyobb csoportokban a múlt esti élményeiket mesélték, a város különböző pontjairól egymással ellentétes hírek érkeztek. Maléter Pál ezredest e pillanatban azonban elsősorban a Kilián György laktanya érdekelte. A dandár alig pár hónappal azelőtt vette át a Honvédelmi Minisztériumtól a laktanyát. Az ezredest az ott elhelyezett három műszaki kisegítő zászlóalj legénységének, mintegy ezer újoncnak a sorsa aggasztotta. A hivatalos összeköttetés még előző éjjel megszakadt, miután a tömeg betörte a laktanya kapuját, s az ott található kevés fegyvert birtokába vette. A vezérkari főnökség felderítő osztályának értesülése szerint az Üllői-út és a Ferenc-körút környéke hajnal óta a szovjet páncélosok tüzében áll. Ezt jelentette egyébként 9 órakor Csiba Lajos százados, a Kilián parancsnoka is, miután sikerült egy magánvonalon az összeköttetést az Úri-utcai dandárparancsnoksággal helyreállítani.

Hiába ígérte azonban meg Maléter ezredes, hogy a délelőtt folyamán személyesen igyekszik a laktanya környékének helyzetét tisztázni — a felsőbb parancsnokság keresztülhúzta e szándékát.

Délelőtt 10 órakor a HM vezérkari főnökségről telefonhívás érkezett a PF 1200-as dandárhoz.

— Maléter ezredes elvtárs délben jelentkezzék a HM-ben és a váltásnál vegye át a vezérkar ügyeletesi szolgálatot![1]

Miután a városban kialakult helyzetről sem a minisztérium, sem az állandóan tánczenét közvetítő rádió nem tudott átfogó és megközelítően reális képet adni, Maléter, hogy személyesen tájékozódjék, gyalog indult el a Várból a minisztériumba. Útja, melyet több bajtársa kíséretében tett meg, a Széna téren, a Mártírok útján és a Szent István körúton keresztül vezetett. E háromnegyedórás séta alatt eleget látott, sokat tapasztalt. A Rákosi-címertől megfosztott nemzeti zászlók, a munkások, diákok, polgárok fegyveres csoportjai épp úgy önmagukért beszéltek, mint a Jászai Mari téren s a Honvéd utca körzetében felsorakozott szovjet nehéz páncélosok. A tisztek hallgatagon érkeztek meg a minisztériumba, ahol a legnagyobb zűrzavar fogadta őket.

A katonai felső vezetés már a forradalom kitörését követő reggelen képtelen volt a saját portáján a rendet megőrizni. A minisztérium magasrangú tisztjei, tábornokai jobbra-balra kapkodtak és egymással ellentétes intézkedéseikkel óráról órára bonyolították a helyzetet. A felderítés, a katonai és politikai tájékozódás teljesen csődöt mondott. Még a szomszéd kerületekben történt eseményekről sem tudtak a vezetők.[2] A néphadsereg hivatott parancsnokainak tevékenysége ezekben és a rákövetkező napokban legtöbbnyire abban merült ki, hogy szobájukban topogva „édes fiamozták" a hadműveleti tiszteket.[3] De nemcsak a HM-ben és a pártberkekben volt teljes a káosz, hanem a minisztériumban levő szovjet „tanácsadó" törzsnél is. A nemzeti érzelmű s a forradalommal az első pillanattól kezdve rokonszenvező fiatal csapattisztek legnagyobb örömére maguk a „tanácsadók" voltak a legnagyobb tanácstalanságban. E magasrangú katonai funkcionáriusok közül csak kevesen, igen kevesen mérték fel reálisan az eseményeket, s nevezték maguk között „grazsdanszkaja vojná"-nak, polgárháborúnak, a budapesti harcokat.

Ilyen külső és belső körülmények között vette át Maléter Pál ezredes a HM vezérkari főnökségén az ügyeleti szolgálatot. S miután a következő 24 óra a budapesti felkelés megszilárdulását, sőt annak kiterjedését hozta, a vidéki katonai alakulatok parancsnokainak jelentései, beszámolói csak kikerekíthették a HM tisztjei előtt azt a képet, amelyet a legtöbben már amúgy is sejtettek. Nemcsak Budapest, hanem az egész ország a felkelés lázában égett s a forradalom az egész népet magával ragadta.

---

[1] Zele Ferenc: „Amikor eldördültek a fegyverek... Mi bénította október 23-a után a fegyveres erők vezetését?" Magyar Ifjúság, Budapest, 1957. március 22. 4. l.

[2] K. T. honvédtiszt, HM. beosztott beszámolója a szerzőnek a Honvédelmi Minisztérium forradalom alatti hangulatáról.

[3] Zele i.m.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Maléter Pál ügyeleti szolgálata október 25-én délelőtt telt le. Időközben sikerült az ezredesnek többször is telefonon beszélnie a Kiliánnal, s így értesült arról is, hogy a laktanyát éjjel felkelők támadták meg. „A Kiliánt — jelentette Csiba százados — még tartjuk. De fegyverünk alig van, s lőszerünk is fogytán. Sürgős segítséget várunk a HM-től."[4] Mindezek tudatában Maléter közvetlenül a honvédelmi miniszterhez, Bata altábornagyhoz fordult, s miután a laktanyában az ő katonái állomásoztak, engedélyt kért, hogy személyesen tisztázza a helyzetet. Bata beleegyezett, s így Maléter az esztergomi 33. harckocsi ezredtől kapott öt T 34-es páncélos kíséretében, teljes sebességre kapcsolva, nekivágott a Nagykörútnak. Célja a Kilián György laktanya elérése s annak az ostrom alól való felmentése volt.[5]

Az Üllői út és a Ferenc körút sarkán álló hatalmas kiterjedésű kaszárnyaépület, amely történelme során már Mária Terézia, Marx Károly és 1945 óta a felvidéki partizánharcokban elesett magyar kommunista, Kilián György nevét viselte, éjféltől kezdve valóban állta a környék csoportjainak összpontosított támadását. Az összetűzést a laktanyából kiinduló provokáció okozta. Amíg ugyanis Csiba százados laktanyaparancsnok az egész október 24-i napon a fegyvereitől megfosztott kaszárnyát az utcai eseményektől elszigetelni igyekezett, néhány politikai tiszt, élükön Szabó századossal elhatározta, hogy véget vet a környék „ellenforradalmának", s lefegyverezi a Corvin közben akkor már kialakult fegyveres csoportot, össze is szedtek mintegy tíz tisztet és honvédet, akikkel aztán a főkapu mögé húzódva akcióba léptek. Rövid idő alatt sikerült körülbelül egy tucat felkelőt lefegyverezniök, és a foglyokat délután folyamán a Kilián udvarába menekült rendőrségi rabomobilba bezárniok. De fogolyvadászatuk nem tartott soká. Egy csoport felkelő, Szabóék felszólítását figyelmen kívül hagyva, golyóval válaszolt. Szabót rögtön haslövés érte, a Corvin köziek, akik eddig a Kiliánban barátot láttak, ellentámadásba lendültek.[6] A tűzharc megkezdődött. A környéken szétfutott a hír: a laktanyába az éjjel ÁVO-sok fészkelték be magukat, és felkelőket tartanak fogságban. Reggelre már négy oldalról támadták a Kiliánt.

Ez volt a helyzet, amikor Maléter öt páncélosával, nemzeti színű zászló alatt a laktanya elé ért. Déli 11 óra volt, és a felkelők, látva a magyar felségjelzésű harckocsikat, beszüntették a tüzelést. De nem így a páncélosok! Miközben Maléter páncélosa a főkapuhoz farolt, addig a másik négy a laktanya sarkáról a Corvin köz irányába rövid időközökben több lövést adott le. A harc újra fellángolt.

Ezalatt az ezredest a laktanyában Csiba százados tájékoztatta a kialakult helyzetről. Maléter a jelentés után a HM-et, a hadműveleti csoportfőnökséget hívta, és hosszan beszélt Kindlovics őrnaggyal. Majd értesülve arról, hogy foglyok is vannak a laktanyában, látni kívánta a rabomobilba zárt felkelőket. A foglyokat a főkapu alatt lévő egészségügyi szobába vezették, ahol, ott lévén az egyetlen használható telefonkészülék, Maléter is tartózkodott. Mielőtt azonban a kihallgatást megkezdte volna, parancsára a páncélosok beszüntették a tüzet. Az így támadt csendben az ezredes a foglyokhoz fordult. S ami ezután a karbol-szagú kis helyiségben történt, bevezetője volt Maléter ezredes csatlakozásának a forradalomhoz. E tanulmány szerzője, mint a Kilián laktanyában akkoriban szolgálatot teljesítő honvédtiszt és szemtanú, naplójában így ír erről az esetről:

„ ... Maléter tekintete egy fiatal, feltűnően értelmes fiún akadt meg legelőször. Megkérdezte nevét, foglalkozását, kikérdezte, honnan s miért szerzett fegyvert, miért vett részt a fegyveres felkelésben? A fiatal nyílt arccal, bátran válaszolt, nyoma sem volt benne a félelemnek, a meghunyászkodásnak. A személyes természetű kérdések egyre inkább a politikai jellegű területek felé tartottak. A fiatal a magyar nép életszínvonaláról beszélt, a szabadságról, ami csak papíron létezik. Szót kerített a hazafiasságra is, amit az esztendők során meghamisítottak, háttérbe szorítottak. Beszélt a 16 pontról is, amit két napja a tüntetések során terjesztettek az utcán. Amikor valahol megakadt, hirtelen a zsebébe nyúlt, s furcsa ellentmondásként a gyűrött kommunista párttagsági könyvéből szedett elő egy papírlapot, amin a tizenhat pont gépelt követeléseinek elmosódott sorai látszottak ...

Furcsa csend ülte meg hirtelen a szobát, mintha senkinek sem lett volna több kérdeznivalója, s mintha semmit sem kellett volna már megmagyarázni. Maléter felállt, és valamennyiünket, a felkelőket is, kiküldött a helyiségből. Kívülről hallottuk, hogy valahová telefonált.

Kisvártatva visszamehettünk a szobába. Maléter ahhoz a felkelőhöz fordult, akivel utoljára beszélt:

---

[4] Csiba Lajos százados visszaemlékezései a Kilián laktanya harcairól. Gépelt kézirat, a szerző birtokában.

[5] Mecséri János volt honvédezredesnek, az esztergomi páncélos hadosztály parancsnokának a Maléter-perben tett tanúvallomása. — Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése. Budapest, 1958. 68. l.

[6] Habár a laktanya hivatalosan október 24-én nem avatkozott az Üllői úton folyó harcokba, a legénység és a tisztikar túlnyomó része a felkelőkkel rokonszenvezett. Ennek többek között egyik jele volt, hogy nem egy tiszt kézigránátdobásra, géppisztolytárolásra oktatta ki a civileket és a konyha délben a honvédeken kívül még a felkelőket is ebéddel látta el. Ezt a jó viszonyt rúgta fel Szabó százados október 24-én éjjel.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

— Figyeljen rám! Magát és társait most szabadon engedem. Menjen vissza a felkelőkhöz. Mondja meg nekik, hogy fegyverszünetet ajánlok. Mindannyian magyarok vagyunk: én nem lövök, nem lövetek a felkelőkre, de maguk se lőjenek ránk! Megértette?

Keményen, katonásan csendült a válasz:

— Meg!

— Tehát sem ők, sem mi! — ismételte szavait megnyomva Maléter, majd kezet nyújtott a fiatal felkelőnek. A néphadsereg ezredesének és a kormány által akkor még „ellenforradalmi banditának" kikiáltott fiatal kézfogása önkéntelenül is egy hangos éljent váltott ki a jelenlevőkből …"[7]

De az ünneplésre e pillanat nem volt alkalmas. Ha hallgattak is odakint a fegyverek, a laktanya ostromát senki sem oldotta fel. Sőt, a Kossuth Akadémia parancsnoksága telefonon egy század tüzérnövendék jövetelét helyezte kilátásba, akik, a jelentés szerint, útban a Kiliánhoz már tűzharcba is bocsátkoztak a felkelőkkel. Maléternek, ha a testvérharc megszüntetését akarta, intézkednie kellett. Parancsára három tagból álló, fehérzászlós, fegyvertelen honvédjárőr hagyta el a laktanyát, hogy a tüzérnövendékeket is és a felkelőket is a harc beszüntetésére bírja. A parlamenterek derekasan megoldották feladatukat: délután három órára az egész környéken megszűnt a fegyverzaj. S amíg a Kossuthosok visszavonultak az Akadémiára, az Üllői utat ellepte a tömeg. A legsűrűbb emberáradat azonban a Kilián előtt hullámzott. Itt a páncélosához támaszkodva, egy fejjel az őt körülvevő embergyűrűből kimagasodva, Maléter ezredes állt a kapuban. A visszatérő járőrök jelentését fogadta éppen. A 4. számú járőr parancsnoka is ide igyekezett:

„ ... Mindenki mosolygott, boldogságtól sugárzó emberek fogadtak minket is, és látva, hogy Maléter felé igyekszünk, utat nyitottak. Jelentettem a visszaérkezésünket, s hogy a feladatot végrehajtottam ... Maléter kezét nyújtotta. Ekkor megint felharsant egy minden zajt elnyomó éljen. Most egy fiatal fiú tört utat a páncélosai előtt álló ezredes felé. Kezében egy rögtönzött Kossuth-címer, amit nyilván maga készített. Kéri, engedjék, a Rákosi-jelvény helyett ezt helyezhesse el a laktanya homlokzatán. Maléter mosolyogva int, pillanat múlva honvédeink csákánnyal esnek neki a gipszből öntött Rákosi-címernek, ami éveken keresztül csúfolta meg a Kilián laktanya főbejáratát.[8] Egy perc múlva már a helyén is van a Kossuth-címer. Kicsit ákom-bákom jellegű, de ez most csak emeli a jelentőségét, a laktanya hatalmas épületcsoportja szinte eltűnik mögötte, mindenki csak a címert látja."[9]

Majd a tömeg, fegyveresek, fegyvertelenek egyaránt, Maléter Pált ostromolta kérdéseivel. Az ezredes derekasan állta a sarat, a „kényes" kérdések elől sem tért ki. Igyekezett mindenkinek sorra-rendre válaszolni, s ha nem is beszélt még forradalomról, ha nem is biztatta további fegyveres ellenállásra a civileket, az emberek érezték, nem ellenség áll előttük. Amikor az orosz csapatok beavatkozására, pusztítására került a szó, Maléter arca megkeményedett. Láthatták, szívből, őszintén beszélt: egyetért a felkelőkkel, idegen hatalom csapatainak nincs helyük az országban. Magyarország ügyeit egyes-egyedül mi magunk, a dolgozó nép intézheti. Hogy helyreálljon a rend, ahhoz a szovjet csapatoknak el kell hagyniok az országot! — A kölcsönös eszmecsere meglepő eredménnyel zárult: az ezredes és a felkelők között alig volt véleménykülönbség. S ami volt, az sem elvekben, hanem csak megfogalmazásukban ...

Egy munkáskülsejű, idősebb férfi egyenest Maléter mellének szegezte a kérdést:

— Ezredes bajtárs, mondja csak, és Maga... és ön mit akar?

A meghökkenés csak egy pillanatig tartott Maléternél. Válasza annál határozottabban, annál erőteljesebben csengett: — Azt, amit remélem, valamennyien kívánunk. Egy szabad, független, szocialista Magyarországot! Ehhez azonban mindannyiuk támogatására szükség van.

Ilyen üdvrivalgást, ilyen örömet keveset látott eddig az Üllői út! Az emberek körülfogták Malétert, mindenki kezet akart szorítani vele, meg akarta ölelni, majdhogy vállukra nem emelték az ezredest. Maléter azonban szabadkozott, minden ünneplést elhárított magától, jóllehet arcán meglátszott, legjobban ő örült a

---

[77] Gosztonyi Péter: „Napló a Kilián laktanya harcairól." Szemle, Brüsszel, 1960. október, 45. l.

[8] Mindez a Nagy Imre és társai ellen lefolytatott perben Budapesten így hangzott el: „Október 25-én délután a harckocsiból többször tüzeltünk a Corvin közi ellenforradalmárokra, erről tudomása volt Maléternek is. Tűzszünetet rendelt el, megtiltotta, hogy lőjünk, parancsot adott arra, jöjjünk ki a harckocsikból és a lövegeket ellenkező irányba fordítsuk. Ugyanebben az időben a laktanyára kitűzette a nemzeti színű zászlót, amelyből a népköztársaság címerét kivágatta. Több száz fegyveres személy... körülfogott (ezután) bennünket és különböző fasiszta jelszavakat kiabáltak." — Tari János honvédtisztnek, Maléter ezredest kísérő páncélosok parancsnokának a Maléter-perben tett tanúvallomása. „Nagy Imre és bűntársai ...", 47. l.

[9] Gosztonyi i.m. 47. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

felismerésnek, nézete megerősítésének: e felkelők nem holmi „fasiszta ellenforradalmárok", hanem a nép ügyéért, az ország sorsáért őszintén aggódó, tettre kész, bátor hazafiak!

Aznap este a felkelők a honvédekkel közösen adták az őrséget az Üllői út és a Ferenc körút sarkán... A környéket meg szélsebesen járta be a hír: a Kilián parancsnoka, Maléter ezredes a mi oldalunkon, velünk van![10] De e tényen és puszta néven kívül mást nemigen tudtak az ezredesről, hisz Maléter Pált 1956 októbere előtt kevesen, nagyon kevesen ismerték. Pedig életútja sokunknak példaképül szolgálhatott volna. S ha későn, ha idekint az emigrációban tesszük is fel a kérdést, szeretnénk mégis választ nyerni rá: honnan jött, ki volt valójában Maléter Pál, 56-os forradalmunk e jeles alakja?

Élete rövid történetét nem volt könnyű összeállítani. Maléter 1917 szeptemberében, a felvidéki Eperjesen született. Apja, a város jogakadémiájának professzora, izzó Kossuth-párti, haladó szellemű, demokrata volt[11]. Egyetlen fiát a magyar haza szeretetére és az 1848-as nemzeti forradalom tiszteletére nevelte. Maléter Pál gyermekkorában ez nem volt könnyű, hisz a trianoni országcsonkítás után a Felvidék a Csehszlovák Köztársasághoz tartozott, ahol a benesi demokrácia ellenére, nem jó szemmel nézték a határontúli hagyományok ápolását. De a professzor ezzel mitsem törődött, s a fiát továbbra is magyarul és magyarnak nevelte. Az ifjú Maléter, amióta az eszét tudta, mindig katona akart lenni.[12] De nem idegen hadsereg tagja, nem csehszlovák katona! Így érettségi után, ha kelletlenül is, de eltemette álmát, és 1935-ben a prágai egyetem orvosi fakultására iratkozott be. Kilenc szemesztert végzett, s már majdnem cselédkönyves orvos, amikor a nagy politika beleszólt életébe. Az első bécsi döntés alapján a Felvidék egy része visszakerült Magyarországhoz. Vajon, volt-e még valami keresnivalója Prágában az ifjú Maléternek? Egyik napról a másikra félbeszakította tanulmányait és Budapestre utazott. Most megvalósíthatta gyermekkori álmát: a Ludovika Akadémia növendéke lett, s három esztendeig a haditudományok mesterségét tanulta. Évfolyamtársai szerették, becsülték. Jó katonának, példamutató tanulónak, de mindenek előtt tisztességes bajtársnak tartották.[13] Felettesei meg is voltak vele elégedve, jóllehet Maléter egyéniségét a tisztiiskolán is megőrizte. Szakmai és politikai véleményét egyaránt önállóan alkotta meg, nem majmolt szolgaian másokat, mindig egyéni felfogása volt.[14] 1942 decemberében, Miklós napján Horthy kormányzó rangelsőként avatta hadnaggyá.[15] A harctérre azonban csak 1944 tavaszán, az 1. hadsereg mozgósítása után került ki. Frontszolgálata pár hónapig tartott; május 2-án, a kolomeai harcszakaszon, Izviesláv falunál fogságba esett. Illés Béla leírása nyomán tudjuk, hogy Maléter az utolsóelőtti töltényig tüzelt az oroszokra. Az utolsó golyót magának tartotta. De szándékát nem tudta megvalósítani; egy szovjet tiszt időben kiütötte kezéből a már homlokára szorított pisztolyt.[16] A hadifogolytábort, ahová Maléter is került, egy napon Moszkvából jött propagandisták látogatták meg. Az *Antija* iskolába való belépésre agitálták a tiszteket. Egyiküknek, Vas Zoltánnak, megtetszett a hórihorgas eperjesi páncélostiszt. Szóba elegyedett vele, s fogságba esésének körülményeiről érdeklődött. Maléter szókimondó volt: „magyar tiszt vagyok, természetes, hogy az utolsó golyóig küzdöttem ellenetek. Ha fegyver lenne nálam, most is tovább harcolnék!" A karakán, egyenes válasz visszhangra talált Vasnál: az *Antija* iskolának ilyen emberekre volt szüksége. Gyúrni kezdte tehát Malétert, megígérve neki, ha az iskola nem győzi meg, még a tanfolyam elvégzése után is visszaléphet, visszatérhet a táborba.[17] Talán a hadifogolyélet unalma, talán a kíváncsiság, talán Vas személyes varázsa, vagy mindezek együtt, nem tudjuk — az egyezség megkötésére késztette Malétert. A

---

[10] Ismeretlen szabadságharcos, valószínűleg corvinista, feljegyzései a Kilián körüli harcokról és Maléter Pállal való ismeretségéről. — A Szabad Európa Rádió magyar osztályának irattára, 10670/56. számú beszámoló.

[11] Erről egyébként megemlékezik Horváth Zoltán is a Magyar Századforduló c. művében, amikor Maléter István nevét a Választójogi Liga 1913-as küzdelmei során Ady Endrével, Jászi Oszkárral, Márffy Ödönnel együtt emlegeti. Magyar Századforduló, Budapest, 1961, 365. l.

[12] Csiba Lajos százados, aki az 50-es években Maléter segédtisztje volt, elmondotta, hogy Maléter még ezredes korában is őrizte játékkardját.

[13] Bálint Nagy Zoltánnak, Maléter ludovikás bajtársának közlése.

[14] L. m. f.

[15] A forradalom leverése után a hivatalos szervek hirtelen felfedezték e tényt Maléter életrajzában. Azokban a cikkekben, tanulmányokban, amelyekben a forradalom utáni kormány elmarasztalja Malétert 56-os magatartásáért, mindenütt mint „perdöntő bizonyíték" szerepel a ludovikás múlt. Pedig ilyenfajta technikával Rákosi Mátyásról is megírhatnák, hogy „osztályidegen, kispolgári származású politikus, Ferenc József volt tisztje", stb., stb.

[16] Illés Béla: „Történetek A. B. C.-ről" című novellája.

[17] Rácz Gyula közlése nyomán. Rácz Gyula Révész Gézával, Nógrádi Sándorral, Vas Zoltánnal és Garasin Józseffel együtt a magyar hadifoglyok politikai felvilágosító munkájában vett részt, majd egy partizáncsoportot vezetett. L. Gerőné, Fazekas Erzsébet: „Vándorló szerkesztőség", Budapest 1955. 143. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

kievi *Antija* iskola aztán megtette a magáét. A volt ludovikás tiszt, aki eddig kerülte a politikát, egyszerre olyan problémákkal találta szemben magát, amelyek előtt nem mehetett el szó nélkül. A megoldatlan magyarországi földbirtokviszonyok, az alsó társadalmi osztályok elnyomása és elnyomorodása, a nemzeti függetlenség elvesztésének veszélye (ne feledjük, 1944. március 19-e után vagyunk!) mind kemény argumentumok voltak! S Maléter az apja fiának bizonyult: útja nem a táborba vezetett vissza. Az iskola meggyőzte. Harcolni akart; az új, demokratikus Magyarországért. Fegyverrel, katonaként. Így lett partizán. Először Rácz Gyula egységében szolgált, majd amikor átesett a tűzkeresztségen, saját csoportja élén. 1944 őszén és telén Észak-Erdélyben, Tasnádtól Nyíregyházáig nyugtalanította a német hadtápvonalakat.[18] S hogy eredménnyel, arról Malinovszky marsalltól kapott magas szovjet kitüntetése is tanúskodott.

1945 tavaszán Magyarország területén befejeződött a háború. De Maléter nem szerelt le. Először Debrecenben az új hadsereg szervezésében vett részt, majd határvadász-századosként Balassagyarmatra került.[19] Ekkor lett tagja a Magyar Kommunista Pártnak is. Amikor Tildy Zoltán köztársasági elnök mellé testőrséget szerveztek, Maléter őrnagyként e testületbe nyert beosztást. 1949-ben azonban Rákosiék feloszlatták ezt az egységet, s Maléter néhány más beosztása után nemsokára a Honvédelmi Minisztériumban kötött ki. Itt érezte először, hogy párttagsága, partizán múltja ellenére Rákosi és Farkas őt továbbra is a „megbízhatatlanok kategóriájába" sorolja. Katonai pályafutása 1950-től láthatóan lelassúdott. Amíg vele egykorú, egyenrangú főtisztek magyar és szovjet hadiakadémiákat végeztek, lépést tarthattak a kor haditechnikájával, s közben máról-holnapra tábornokokká léptek elő, ő ezredesként a HM-ban a Szabályszerkesztési Csoport vezetője maradt. Aktafaló, bürokrata beosztás! Nem így képzelte el katonai pályafutását. De szólni nem szólt semmit. Legalábbis önmagáért nem.[20] Maléter egyébként nyitott szemmel járt és látta, hogy Rákosiék politikailag, gazdaságilag és erkölcsileg miként teszik tönkre az országot. Visszahúzódott, mogorva lett, baráti eszmecserei óvatos, szavanként mérlegelt, rövid szóváltásokká alakultak. Tudta, hogy az ÁVO figyeli, és csak az alkalomra vár, hogy lebuktathassa.[21] Mindehhez még családi problémája is hozzájárult, amely 1953-ban feleségétől való elváláshoz vezetett.

Nagy Imre első miniszterelnöksége Maléter életében is változást hozott. Bata altábornagy, Farkas Mihály utódja, új feladatokkal bízta meg. A Rákosi időkben felállított C-Honvéd (munkaszolgálatos) alakulatokat kellett leszerelnie és új alapokon átszerveznie. A Nagy Imre féle kormányprogramhoz, a magasabb életszínvonal meghirdetéséhez hozzátartozott egy nagyarányú lakásépítkezési kampány is. A tervek szerint ehhez kellett segítséget nyújtaniok az újonnan felállított honvéd műszaki kisegítő zászlóaljaknak, melyeknek legénysége (túlnyomórészt elmaradt korosztályok, többgyermekes családfők) nem zsoldban, hanem az országos normák szerinti rendes fizetésben részesült. 1953 és 1956 között e dandárnak volt parancsnoka Maléter ezredes. Törődött-e ebben az időben a politikával, résztvett-e a Petőfi-kör vitaestjein, figyelemmel kísérte-e az írók, újságírók „új márciusért" lándzsát törő követeléseit — nem tudjuk. Jelek vannak csak rá, hogy hozzá is eljutottak a lelkiismerettől és hazaszeretettől diktált eszmei lázadás hullámai.[22] Az azonban

---

[18] Flórián János: „Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen." Adatok a magyar partizán mozgalom történetéhez. A Magyar Partizánok Bajtársi Szövetsége megbízásából szerkesztette Kovács István és Flórián János. Budapest, 1946. 30. l.

E kiadvány előszavában írta Illés Béla: „Nem szólok azokról a partizánhősökről, akik életben maradtak, holott Nógrádi Sándor, Úszta Gyula, *Maléter Pál* (kiemelés tőlem), Kovács István, Fehér Lajos és még sokan mások éppoly kitörölhetetlenül írták be nevüket a magyar szabadságharc történetébe, mint Esze Tamás vagy Gracza Antal." I.m. 7. l.

L. továbbá Gerőné, Fazekas Erzsébet: „Vándorló szerkesztőség". Budapest, 1955. 144. l.; Nemes Dezső: „Magyarország felszabadulása", Budapest, 1955. Magyar Munkásmozgalmi Intézet, 133. l.

[19] „Debrecenben mint első katonai alakulatot, az őrzászlóaljat állították fel, amelynek Maléter Pál százados volt a parancsnoka, és ez az őrzászlóalj a kormány épülete előtt már 1945 januárjában szolgálatot teljesített." Paál-Radó: „Debreceni feltámadás", Budapest, 1947. 236. l.

[20] 1956 november elején, mikor Maléter megtudta, hogy az Elnöki Tanács vezérőrnaggyá léptette elő, egy délutáni megbeszélés után félig tréfásan, félig komolyan odaszólt Pongrácznak: „Ne gondoljátok, hogy e rendfokozatot ti szereztétek meg nekem. Szolgálati éveim után már rég elő kellett volna hogy léptessenek!

[21] Maléter Mária: „Ungarns stolzer Rebell" c. életrajzi beszámolója. Das Beste aus Readers Digest, Zürich, 1959. febr. 108-152. l.

[22] 1956. október 31-én, a Forradalmi Karhatalmi Bizottság a Kiliánban tartott alakuló gyűlése után a laktanyafolyosó egyik ablakmélyedésében M. G. bemutatta Déry Tibort Maléternek. A nyúlánk, magas ezredesnek le kellett hajolnia, hogy átölelje Déryt. E közben jegyezte meg: „Meg kell mondanom, ti írók, ti adtatok kedvet nekem az egészhez!"

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

bizonyos, hogy hosszú évek hallgatása után Maléter 1956. október 25-én délután a Kilián György laktanya előtt, munkásoktól, diákoktól és polgároktól körülvéve, újra megtalálta régi harcos énjét ![23]

Lázas napok következtek. Amíg a rádió az állandóan változó összetételű kormány felhívásait, amnesztia ígéreteit harsogta, és a felkelőket fegyverletételre szólította fel, a Nagykörutat, a munkáslakta kerületeket szovjet páncélosok lőtték. Ők nem szóval, ígéretekkel, hanem — mint Berlinben 1953-ban — ágyúkkal, puskákkal, harckocsikkal kívánták az alig sarjadó szabadságot letiporni. A legvéresebb harcok a VIII. és IX. kerületben lángoltak fel. A szovjet páncélosok hullámszerűen, hármas-négyes csoportokban, támogató gyalogság nélkül, napokon át kísérelték meg a Belváros felé való áttörést. Kudarcukról a Kilián előtt, a Corvin köznél s a Ferenc körúton elszórt, kiégett, szétlőtt harckocsironcsok tanúskodtak. Zsákmányolt lövegekkel, maguk gyártotta primitív páncélelhárító „fegyverekkel", az ún. „Molotov-koktélokkal", puskákkal és géppisztolyokkal állták a szovjet ostromot a felkelők. A megzavarodott és nemegyszer páni félelemtől hajtott, vöröscsillagos páncélosok már nem is célra, hanem össze-vissza lövöldözve pusztították, rombolták a környék házait, kórházait és műemlékeit.

Maléter csak fél napig nézte tétlenül az eszeveszett rombolást. Utána dühtől kivörösödve több telefonbeszélgetést folytatott a HM-mel, sőt egyszer egy szovjet parancsnoksággal is. Mint a Kilián parancsnoka, mint a néphadsereg ezredese, mint kommunista követelte, hogy a szovjet csapatok szüntessék be a környék lövetését, barbár pusztítását. Minderre többször, szovjet részről is ígéretet kapott. De alig telt bele pár óra, újabb T-34-esek és J. V. Sztálinok jelentek meg a Körúton. Ekkor már, központi parancsot nem várva, több tucat honvéd és tiszt küzdött a laktanya Ferenc körúti részén a felkelőkkel együtt.

Az újult erővel megindult szovjet támadás épp a telefonnál, az egészségügyi szobában találta Malétert. A kinti harcizajra célozva, egy sebesült honvéd ezt mondta neki:

— Látja, ezredes bajtárs, így tartja be szavát a szovjet sógor.[24]

Választ nem kapott. Maléter azonnal a Kilián Ferenc körúti részére sietett. Hosszan és mogorván nézte az utcán mozgó páncélosokat és hallgatta katonái kifakadásait a szovjet beavatkozás és pusztítás ellen. Majd ismét telefonált. A Honvédelmi Minisztériumot tárcsázta, és a miniszterrel kívánt beszélni. A szemtanú így írja le később e beszélgetést: „Ott álltam közvetlenül mellette, hallottam én is a kagylóból kiszűrődött válaszokat. Maléter igen felindult hangulatban is igyekezett határozott maradni. Kimérten beszélt, 'így akar a kormány Budapesten rendet teremteni?' — csattant a hangja, majd az állandóan erősödő harcizaj közepette, ami minden valószínűség szerint a vonal másik végén is hallatszott, követelte a minisztertől, hogy járjon el a szovjet parancsnokságnál a környéken operáló harckocsik visszarendelése érdekében. Tompán szűrődött ki a miniszter válasza:

— Sajnálom, ezredes elvtárs, de nem áll módomban a szovjet hadműveleteket befolyásolni!

Maléter arca megkeményedett, nyugodtabb és még kimértebb lett. Szinte tagolta a szavakat:

— Akkor jelentem: az első szovjet harckocsira, amelyik a Kilián körzetébe kerül, én nyittatok tüzet!"[25]

Ezzel a kocka el volt vetve. Maléter ezredes most már felkészült a szovjet páncélosokkal való összecsapásra. Az udvaron lévő gépkocsik benzinjéből, a kantin sörösüvegeiből Molotov-koktél lett, míg egyéb fegyverekért járőrök járták be a környéket. Mert puska vagy géppisztoly alig két tucat volt csak a Kiliánban. S ezekhez is fogytán volt a lőszer. Szerezni tehát csak az ellenféltől lehetett; sikerült is a rákövetkező napokban többek közt két gépfegyvert zsákmányolni.

Maléterre ezeregy: feladat várt. Meg kellett szerveznie a laktanya védelmét minden oldalról, birtokba kellett vennie és átfésülnie az egész Kilián-tömböt,[26] el kellett különítenie a harcolóktól a fegyver nélkül

---

[23] Csiba Lajos százados a szerzőhöz írt levelében egy rövid történettel jellemezte Maléter Pált: „A forradalom elején a laktanya körúti részének birtokba vétele veszélyes feladat volt, mert nemigen lehetett tudni, mi is ott a helyzet (felderítésre nem volt idő). Én engedélyt kértem tőle a feladat végrehajtására. Nem engedélyezte. Neked családod van — mondta. Én megkockáztattam még egy megjegyzést, hogy neki is van családja. Igen — felelte —, de a veszély ismeretlen, én vagyok az idősebb, és én vagyok a parancsnok. És személyesen vezette a csepeli különítményt: két honvédtiszt halt meg mellette. Az egyik volt Illés százados. Egy orosz őrmester lőtte le, aki aztán maga is megsebesült és mi szállítottuk kórházba."

[24] Berkovits Pál egészségügyi törzsőrmester közlése a szerzővel.

[25] Gosztonyi i.m. 48. l.

[26] A Kilián laktanya, miután nagyobb épületcsoport volt, helyet adott egy civil munkásszállásnak is. Birtokbavétele már a biztonság kérdése miatt is fontos volt. E járőrtevékenység során halt hősi halált Illés százados, akit egy szovjet őrmester lőtt agyon egy pincéből.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

maradt tip-láboló újoncokat,[27] ki kellett építenie a környező felkelőkkel a kapcsolatokat, s vezetnie, irányítania kellett a harcot az egymást váltó szovjet támadásokkal szemben. Mindebben segítették őt tisztjei és katonái, akik közül legjobban a csepeli század katonái tűntek ki.

Maléter ezredes a harcban állhatatos és becsületes katonának bizonyult. Nemcsak a szovjet csapatok ellen harcolt, hanem a felkelők soraiba befurakodott néhány fosztogató ellen is szigorúan fellépett.[28] Azzal sem törődött, hogy ez némely felkelőnek nem tetszett.[29] A harc folyamán megsebesült vagy fogságba jutott orosz katonákat nem tekintette ellenségnek, rendes egészségügyi és élelmezési ellátásban részesítette őket. De nem taktikázott a sztálinista, fegyverrel a forradalomra törő tisztekkel szemben sem, bárhogy is próbálta később az otthoni ellenforradalmi sajtó ezt bizonygatni. Amikor Kádárék „hőse", Hódosán őrnagy, a kiskunhalasi 37. lövészezred parancsnoka október 29-én telefonhoz hívta a Kiliánban tartózkodó Malétert — mint később mondotta —, „színvallásra kényszerítette" az ezredest, ezt a választ kapta:

— „Én a magyar néphadsereg ezredese vagyok, a felkelőkkel tartok..."[30]

Aztán eljött a nap, amikor Maléter Pongrácz Gergellyel, a Corvin közi felkelő csoport, a későbbi Corvin-ezred parancsnokával is felvette a kapcsolatokat. A tárgyalások célja a környéken működő felkelő csoportok tevékenységének összehangolása, a rend fenntartása, a jövő kérdéseinek megbeszélése, s nem utolsó sorban az egységes védelem megszervezése volt. Az utóbbi gyakorlati kipróbálására a következő napokban már nem került sor. A kormány elismerte a forradalmárok követeléseit, általános tűzszünetet rendelt el, és a szovjet csapatok megkezdték kivonulásukat Budapestről. Úgy látszott, az október 23-i népmegmozdulás kivívta győzelmét.

Az új helyzet újabb feladatokat rótt Maléterre. Váradi vezérőrnaggyal együtt, aki a Nagy Imre-kormány honvédelmi minisztere, Janza altábornagy megbízásából kereste fel a Corvint, ismételten tárgyalt Pongráczékkal, s igyekezett közvetíteni a kormány és a felkelők között. Emellett a laktanya belső problémáit is meg kellett oldania, és a védelmet megnyugtató módon át kellett szerveznie. Tisztigyűlést tartott, ahol kijelentette: „Csak olyan parancsnokokra van szükségem, akik éjjel-nappal gáton állnak. Ebben a szolgálatban nincs pihenő! Én nem hagyom el addig a laktanyát, amíg az utolsó szovjet katona ki nem vonul Magyarországról! A Kilián, történjék bármi is, harcálláspontom marad. Aki úgy érzi, hogy családi, vagy egyéb körülményei, nehézségei miatt nem vállalhatja ezt a szolgálatot, az jelentkezzék, s én két hétre szabadságolom."[31] Csak hárman, többgyermekes tisztek éltek e lehetőséggel.

Azután a legénység közötti tisztogatásra került sor. Maléter csak olyan katonát akart a laktanyában látni, aki a fegyverekhez is értett, és aki nem ijed meg a saját árnyékától. A sok kiképzetlen újonc csak akadályozta a munkát, így mintegy 500 honvédet szabadságolt, s a visszamaradottakból három ütőképes századot alakított. Fegyverrel azonban csak 80 főt, a csepelieket sikerült úgy-ahogy felszerelnie.

A laktanya élelmiszerellátása ezzel szemben megnyugtató módon rendeződött. Vidékről, Pestkörnyékről teherautószámra hordták az emberek a Kiliánba a húst, zsírt, lisztet és baromfit. Cserébe csak egyet kértek; hadd szorítsák meg Maléter kezét! S az ezredes, bármennyi dolga is volt, mindig talált időt a kézfogásra ...

De az emberáradatnak csak nem akart vége szakadni. A tömeg megsűrűsödött a laktanya előtt, babérkoszorút helyezett a kapuban álló páncélos löveg csövére, Malétert éltette, és követelte, Maléter legyen a honvédelmi miniszter. Az ezredes, hiába kérték tisztjei, nem beszélt, nem jelent meg az utcán. „Nem vagyok politikus, hagyjatok nekem békét!" — hárította el magától a kérelmezőket.

Október 30-án este a Szabad Kossuth Rádió Maléternek szóló üzenetet olvasott be. A Vas-titkárság kérte, hívja fel őket az ezredes.[32] Vas Zoltán, Budapest közellátási kormánybiztosa volt ugyanis az egyetlen ember Nagy Imre környezetében, aki előtt Maléter neve nem volt ismeretlen, s aki megtartotta

---

[27] Legtöbb újonc vidékről került Pestre, soha még a fővárosban nem járt. Így teljesen értetlenül, sőt a harcizajtól megfélemlítve állt az eseményekkel szemben.

[28] Maléter megpofozott és lefegyverzett egy corvinistát, akinek zsebeiben aranyórát és aranygyűrűket talált. Gosztonyi i.m. 52. l. és „Nagy Imre és bűntársai..." 61. l.

[29] Vö. egy corvinista felkelő feljegyzéseivel, aki bevallotta, hogy a lefegyverzett és felpofozott felkelő visszatérte után csoportja elhatározta, „hogy agyonlövik Malétert". — Szabad Európa Rádió magyar osztályának irattára, 10669/56 sz. beszámoló.

[30] Sólyom—Zele: „Harcban az ellenforradalommal", Budapest, 1957, 129. l.

[31] Gosztonyi i.m. 50. l.

[32] „A magyar Forradalom és Szabadságharc a hazai rádióadások tükrében. 1956. október 23 — november 9." Free Europe Press, New York, 1956. 179. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

emlékezetében a karakán eperjesi páncéloshadnagyot. A két férfi régi ismerősként üdvözölte egymást a telefonban, majd Vas személygépkocsit küldött Maléterért, amely a Parlamentbe vitte az ezredest. Itt találkozott Maléter először Nagy Imrével, s ettől az időponttól számítható bekapcsolódása a kormány munkájába.

Teltek a napok. Október 31-én összeült a Kiliánban a „Fegyveres Felkelők Forradalmi Bizottsága", amely mintegy csúcsszervezetként akarta a forradalmi fegyveres csoportokat összefogni, rendezni, s új formában — mint nemzetőr-alakulatokat —, a honvédség, a rendőrség kötelékébe besorolni. A gyűlésen képviseltette magát a nemzeti kormány, a Honvédelmi Minisztérium, a rendőrség és az Írószövetség is. Maléter Pál bevezető szavai után Király vezérőrnagy, majd a felkelő csoportok parancsnokai beszéltek. A több mint három órás ülés végén a résztvevők határozatot hoztak, amely kimondotta, hogy november 1-től fogva a felkelő csoportok nemzetőr zászlóaljakká alakulnak át. Megegyeztek abban is, hogy a nemzetőrség addig marad fenn és működik, amíg a szovjet csapatok el nem hagyják az országot és a rend teljesen helyre nem áll.[33]

Ezekben a napokban úgy látszott, mintha a Kilián laktanya lépett volna a főváros érdeklődésének központjába. Alig fejeződött be a nagygyűlés, újabb és újabb küldöttségek érkeztek, újabb és újabb emberek kívántak Maléterrel beszélni. Ki tanácsot, ki útmutatást kívánt, mások pedig pártalapítási ügyben keresték fel. Az egyik küldöttség tagjai magukkal hozták az alapszabálytervezetet is, és véleményére voltak kíváncsiak. Maléter beleolvasott a szövegbe, s mindjárt az elején megakadt:

— Mondják bajtársak, mit jelent ez itt, „támogatunk minden keresztény vallást"? Ezek szerint a mohamedánokat, a buddhistákat nem támogatnák?

— De ezredes bajtárs, Magyarországon nincsenek mohamedánok, se buddhisták ...

— Nincsenek, ez igaz, de vannak például zsidók, akik tudvalevően nem keresztények. Ezt a mondatot, hogy „támogatunk minden keresztény vallást", néhány megkergült, maradék fasiszta úgy is értelmezheti, hogy üsd a zsidót!

— No, mi nem így gondoljuk ...

— Hát éppen ezért! Javítsák csak ki az alapszabályt úgy, hogy „támogatunk minden vallást". Jó?[34]

Hiába csalogatták, hiába kínáltak neki elnöki tisztséget, Maléter egyik új pártnak sem akart tagja lenni. 1945 óta kommunista volt, úgy gondolta és érezte, hogy a bűnök és hibák ellenére is hű marad az eszméhez. Véleménye szerint így lehet jóvátenni a Rákosi-korszak népellenes vétkeit. Nagy Imrével, Kádárral, Lukáccsal, Kopácsival együtt Maléter is alapító tagja lett az MSZMP-nek.[35] Tisztjei vele éreztek. Egyikük így nyilatkozott erről J. F. Bálvány svájci újságírónak: „Valószínű, nem hangzik jól az ön fülének, de én és sok bajtársam továbbra is kommunistának valljuk magunkat. Nyugat nem fogja ezt sohasem megérteni, ahogy nem is fog rajtunk segíteni. Ennek ellenére készek vagyunk az idegen uralom ellen fegyvert ragadni, és ha kell, hazánkért meghalni!"[36]

November 1-én nyugati újságírók keresték fel Malétert a Kilián laktanyában. A helyzettel kapcsolatos állásfoglalásáról, de mindenek előtt saját személyéről kérdezték. Hallani szerették volna átállásának „story"-ját is. Maléter, mint mindig, mikor róla volt szó, rövid, majdnem szűkszavú volt. Kerülte a nagy szavakat:

— A múlt szerdán hajnalban azt a parancsot kaptam az akkori honvédelmi minisztertől, hogy induljak el öt harckocsival a VIII. és a IX. kerületi szabadságharcosok ellen, és szabadítsam fel a Kilián-laktanyát. A harc színhelyére érkezve azonban meggyőződtem arról, hogy a szabadságharcosok nem banditák, hanem a magyar nép hű fiai. Bejelentettem a miniszternek, hogy átállok a felkelőkhöz. Azóta együtt harcolunk, és a harcot mindaddig nem fejezzük be, amíg egyetlen idegen fegyveres Magyarországon tartózkodik! [37]

Egy másik újságírót, az Igazság szerkesztőjét ezzel intette le:

---

[33] L. bővebben: „Magyar Honvéd", Budapest, 1956. nov. 1.

[34] Gosztonyi i.m. 52. l.

[35] Mennyire nevetséges és otromba ezek után az a vád, hogy „Maléter, a karriervadász horthysta tiszt úr előkészületeket tett a kommunista-gyanúsak ártalmatlanná tételére a befolyása alá került egységeknél". L. Kerpán István: „Szükséges számadás", Népszabadság, 1957. március 27, 5. l.

[36] J. F. Bálvány: „Nyugati újságírók Maléter Pál ezredesnél." Magyar Honvéd, Budapest, 1956. nov 2, 3. l.

[37] U.o.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

— Nincs idő arra, hogy most rólam beszéljenek, írjanak. Személyem érdektelen. A tettekről kell beszélni. És a holnapról ... [38]

Egy amerikai publicistának, Selfton Delmonnak feltűnt Maléter zubbonyán egy orosz kitüntetés:

— Még mindig viseli ezt? — kérdezte tőle.

— Természetesen — felelte Maléter —, büszke vagyok rá. Ne higyje, hogy nem vagyunk szocialisták. Csakis azok vagyunk. Ez a felkelés nem a kapitalisták forradalma a régi rend visszaállítása érdekében. Inkább az a célja, hogy Magyarországot felszabadítsa, és a népet valójában szabaddá tegye az országban![39]

E nap estéjén értesült Maléter arról, hogy a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa forradalmi magatartásáért vezérőrnaggyá léptette elő, és egyidejűleg honvédelmi miniszterhelyettessé nevezte ki.[40] Az első gratulálok között volt Cowley ezredes, angol katonai attasé is, aki több tiszt jelenlétében körülbelül 20 percig beszélgetett Maléterrel, s annak során elragadtatását fejezte ki a kiliáni harcokkal kapcsolatban.[41]

November 2-ától Maléter alig tartózkodott már a laktanyában. Csak aludni és étkezni járt vissza. Idejét a parlamenti tárgyalások vették igénybe. Belpolitikai tekintetben Dudásék anarchizmusa és a jobbratolódás veszélye ellen küzdött. E harcban is Nagy Imrét támogatta. Kelet felől közben gyűltek a fellegek; a mind nyugtalanítóbb szovjet csapatösszevonások híre, újabb és újabb páncélos egységeknek az országba való beözönlése erősen foglalkoztatták Malétert. Az első pillanattól kezdve tisztában volt azzal, hogy a helyzet veszélyes és a győzelmi mámorban fürdő tömegek valójában vulkán tetején táncolnak. Nem hitt a Nyugat fegyveres segítségében, nem várt onnan támogatást.[42] De a szovjet kormányban sem volt bizalma. Tudta, érezte, hogy csak az mentheti meg a forradalmat, ha a rend minél hamarább helyreáll, a gyárak, az üzemek újra dolgozni kezdenek, s a normális élet ismét megindul. Ezért beszélt a sztrájk beszüntetéséről a rádióban[43], ezért kereste fel Mindszenty bíborost budai palotájában, és kérte Nagy Imre kormányának támogatására.

Maléter parlamenti megbeszéléseiről és tevékenységéről, sajnos, nincs elég adatunk.[44] Egy hazai írástermék, Zalka Miklós katonaíró *Aknamező* című műve — amelyet nem lehet megbízható forrásnak

---

[38] Igazság, Budapest, 1956. nov. 1.

[39] Nemzetőr, München, 1962. nov. 1.

[40] Maléter Pál ezredest tehát nem Nagy Imre nevezte ki hivatalosan honvédelmi miniszterhelyettessé, majd miniszterré, hanem a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke, vagyis ezt a tisztséget ma is viselő Dobi István. Magyar Honvéd, 1956. nov. 3.

[41] Gosztonyi Péter: „Ahogy egy angol ezredes látja..." Magyar Honvéd, Budapest, 1956. nov. 2, 4. l.

[42] Maléter a Forradalmi Karhatalmi Bizottságnak a Kilián laktanyában tartott október 31-i ülésén kijelentette: „Ha az osztrák határon át nyugati önkéntesek óhajtanának harcunkhoz csatlakozni, nagyon udvariasan, de nagyon szilárdan meg kell kérnünk őket, hogy tegyenek le tervükről. A szabadságharcos Magyarország határőrei nem engednek be ilyen önkéntes csapatokat!"

[43] Maléter Pál: „Független, semleges Magyarországot!" Szószerint a Magyar Honvéd 1956. nov. 2-i számában.

[44] Maléternek a Parlament épületében töltött idejéről Heltai György a szerzőnek küldött levelében így emlékezik meg: „Maléter november 1-én néhány órát töltött velünk a Parlamentben. Talán egy óra felé érkezett, és az esti órákban távozott. Ez alatt az idő alatt játszódott le az ismert külügyminisztériumi incidens: Dudásék megszállták a minisztérium épületét, és leállították a munkát. Megkértem Malétert, lépjen közbe. Jelenlétemben azonnal felhívta a külügyet és kérte a rangidős tisztet a telefonhoz. Egy százados jelentkezett a Dudás-csoport nevében, aki feltehetőleg tábornok úrnak szólította Malétert, mert arra lettem figyelmes, hogy dühösen belekiált a telefonba: Tudomásom szerint a hadseregben a megszólítás bajtárs! Nem hiszem, hogy bárki is visszaállította volna az úr megszólítást! Az urak Magyarországa végleg megszűnt! — Ezután kérdéseket tett fel az illetőnek: mióta százados, és ki nevezte ki? Majd hirtelen hangot váltott, és már nyugodtabban mondta: Akkor tehát főhadnagy bajtárs azonnal teljesítse parancsomat. Az embereit azonnal vonja vissza a minisztérium épületéből, ön pedig jelentkezzék egységénél szolgálattételre. Ezután Király Bélát hívta fel telefonon, s kérte, hogy küldjön a Külügyminisztériumba egy nemzetőr egységet Dudásék lefegyverzésére. E telefonbeszélgetések után magyarázatként elmondotta nekem, hogy Dudásék állítólagos ávósokat keresnek a minisztérium épületében, az egységet egy főhadnagy vezette, akit Dudás nevezett ki századosnak. Ezután Maléterrel és Kovács Istvánnal bementünk Nagy Imréhez. A szovjet csapatmozdulatokról érkezett legújabb jelentések és azok vezérkari értékelését terjesztették Nagy Imre elé. Ebben az időpontban a katonák nem látták világosan a szovjet csapatmozdulatok célját — mint mondották, az előredobott ékek célozhatják a magyarországi szovjet egységek visszavonásának biztosítását, de ugyanakkor a hadászatilag fontos helyek megszállását is. Ezután Tildy kérte magához Malétert.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

tekinteni — az igazságot megközelítve adja vissza a vezérőrnagy gondolatmenetét és szándékait. Ezzel akaratlanul is cáfolja a hazai sajtó vádjait. Az író szerint Maléter Pál e szavakkal indítja útnak a rádió kormánybiztosa mellé kirendelt katonai tanácsadókat:

„ ... Munkájukban a következő elveket tekintsék irányadónak: fellépnek mindenfajta sztálinista-rákosista restaurációs törekvés ellen. Világos? A másik szempont: megakadályozni a forradalom jobbratolódását, önök a kormány által képviselt forradalmi rend katonái. Ezek szerint kell dolgozniok. Azt hiszem, egyetértünk abban, hogy nincs az a megrögzött szektás, aki ma nyíltan ki merne állni a maga elveivel. De vannak jelenségek, amelyek arra intenek, hogy a forradalmat veszély fenyegeti. *Legyenek tisztában vele, hogy az oroszok lesik az alkalmat a beavatkozásra* ... (Kiemelés tőlem, G. P.) A túlzott követelések kalandorságot jelentenek, lehetetlenné teszik a gyors konszolidációt, és a legjobb indokokat szolgáltatják az oroszoknak. Ilyen fényűzést mi nem engedhetünk meg... A rádió egész műsorpolitikáját ezen irányelvek szerint formálják. Ha szükséges, fegyverrel kényszerítsék a civileket, akár agyonlövetéssel, felkoncolással, de mindenképpen biztosítsák az általam elmondottak érvényre jutását. Ne feledjék, a rádió kulcspozíció. Ott más elvek, mint amiket kifejtettem, nem juthatnak szóhoz. Megértették?"[45]

És mégis, az orosz hadmozdulatok ellenére, volt egy pillanat, amikor Maléter azt hitte, bízhat a szovjet szóban. November 2-án este nem egyedül tért vissza a Kilián ba. Vendégeket hozott magával: Kovács István vezérőrnagyot, az új vezérkari főnököt és Szűcs ezredest a HM-ből. Örömmel újságolta: „Közeledünk a békéhez, elvben már megvan a megegyezés a szovjettel, hajlandók kivonni csapataikat Magyarországról!"[46] Ezen az éjszakába húzódó estén Maléter először beszélt az ország jövőjéről:

— Szocialista Magyarországot akarunk, ezt aligha lehet vitatni. Se földet, se gyárat, se bankot vissza nem adunk. Eleget nyúzta már mindenki a magyart, végre itt van az idő, hogy a magunk független országát építsük. A legelső feladatunk a rend megteremtése. Munkához kell látnunk, biztosítanunk kell a nyugalmat. Csak ezzel hathatunk a szovjetre!

Csiba százados a szovjet csapatösszevonásokra terelte a szót. Maléter a fejét rázta:

— A Szovjetunió máris akkora katonai erővel rendelkezik Magyarországon, hogy nagymértékben meghaladja azt, ami egy esetleges ellenünk irányuló akcióhoz szükséges. A szovjet hadosztályok felvonulása szerintem a Nyugatnak szól. Valószínűleg a szuezi események miatt. Demonstrálni akarnak. Számunkra a legfontosabb, hogy a fegyvernyugvást meg ne szegjük, akár egy puskalövéssel is. Egy ilyen

---

November 2-án a kora délelőtti órákban jött a Parlament épületébe Maléter. Irodahelyisége nem lévén, én a saját szobámban egy íróasztalt bocsátottam rendelkezésére. Rövid időt töltött itt, majd a délutáni órákban ismét visszajött, amikor már megkaptuk a tárgyalásokra vonatkozó szovjet javaslatokat. Beszélgetésünk a rövidesen megkezdődő katonai tárgyalások körül forgott. Maléter meglehetős derűlátással fogadta már azt a puszta tényt is, hogy az oroszok ilyen gyorsan megkezdik a katonai tárgyalásokat. Álláspontja az volt, hogy minden provokációt elkerülve, rá kell venni az oroszokat az új egységek azonnali visszavonására. Ennek fejében a magyar kormány semmiféle propaganda hasznot a visszavonulás tényéből nem húz, viszont minden technikai segítséget, beleértve a lakosság nyugalmának biztosítását is, megad.

November 3-án reggel Erdei Ferenccel és Maléterrel először hármasban próbáltuk felmérni a helyzetet és a várható orosz ellenérveket, majd Nagy Imréhez mentünk be, ahol Losonczy Géza és néhány később érkezett tábornok bevonásával folytattuk a tanácskozást.

Engem egyéb dolgom elszólított a tanácskozásról, de — mint később értesültem — itt is nagyjából a már előzőleg ismertetett álláspont került megtárgyalásra.

Maléter csak a késő délutáni órákban jött be ismét hozzám. A tárgyalások menetéről ekkor már értesülve voltam, így inkább csak személyes benyomásai felől érdeklődtem. Maléter az oroszokkal folytatott megbeszéléssel kapcsolatban — a közben beérkezett rossz hírek ellenére (újabb harckocsi alakulatok határátlépése, páncélvonatok megjelenése Szolnok térségében) — elég bizakodó volt. Úgy látta, hogy a legfontosabb kérdésben — a csapatok gyors visszavonása — az oroszok nem tanúsítanak ellenállást. A presztízsmentő mellékszempontok, mint például a szovjet csapatok ünnepélyes búcsúztatása, a szovjet emlékművek restaurálása és megkoszorúzása terén pedig kölcsönös engedményekkel remélt eredményt elérni. Nem hitte, hogy a szovjet tábornokok olyan rosszul lennének tájékoztatva, hogy lehetőnek tartanák az adott körülmények között búcsúünnepségek rendezését. Ezt moszkvai utasításnak tartotta, s noha tudta, hogy az ilyen utasítások alól a helyszínen lévő parancsnokok nehezen vonhatják ki magukat, de talán módjukban van, vagy lesz megfelelő magyarázattal a moszkvai parancsnokság álláspontját befolyásolni. A tököli meghívást természetesnek tartotta, hiszen délelőtt az orosz tábornokok jöttek be hozzánk. A kora esti órákban Maléter katonai tárgyalásokra ment, hogy felkészüljön a technikai kérdések megvitatására (hajtóanyag szállítás, az orosz gépjárművek számára, pihenőhelyek és ellátás biztosítása a visszavonulási útvonalon, stb. stb.). Többé sohasem láttam ..."

[45] Zalka Miklós: „Aknamező", II. kötet, Budapest, 1962, 227-228. l.

[46] Csiba Lajos i.m.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

ballépés beláthatatlan következményekkel járna. Vigyázzunk az idegeinkre: nyugalomra, meggondoltságra van szükségünk! [47]

Ez az *egyetlen* helyes válasz arra, az idekint oly gyakran felvetődött önmarcangoló kérdésre: volt 2-3 csendes napunk, miért nem mozgósítottunk, miért nem vont össze Maléter Budapestre honvédcsapatokat? ! Mert reálisan gondolkozott, mert tudta, hogy a kis Magyarország nem képes háborúval legyőzni a hatalmas Szovjetuniót. Jól tudta, hogy egy magyar csapatösszevonás csak provokálná az oroszokat, nem beszélve arról, hogy egyetlen meggondolatlan, forrófejű katona, egyetlen puskalövéssel „beavatkozásra kényszeríthetné" az amúgyis csak alkalomra váró Vörös Hadsereget.[48]

November 3-án, szombaton, Maléter már kora reggel a parlamentbe ment. Malinyin vezérezredessel az élen ott várta őt a szovjet katonai küldöttség, amelynek tagjaival a délelőtt folyamán az orosz csapatok kivonulásáról tárgyalt. E megbeszélések rendkívül szívélyes, barátságos légkörben folytak le, sőt az alapvető elvi kérdésekre már döntés is született. A Szovjetunió késznek mutatkozott 1957. január 15-ig (mint legkésőbbi időpontig) csapatait Magyarországról kivonni. Az erről készült és Malinyin tábornok aláírásával ellátott jegyzőkönyvet Maléter még november 3-án este több tisztnek, köztük Csiba századosnak megmutatta a laktanyában.[49] Mert, jóllehet a vezérőrnagy már honvédelmi miniszter volt, ígéretéhez híven, nem hagyta el a Kiliánt. Egyetlen szobájában, egy elsőemeleti udvari helyiségben — amely hálószoba, dolgozószoba és gyűlésterem is volt egyszerre — jöttek össze esténként tisztjei és a környék nemzetőr csoportjainak parancsnokai. Helyzetmegbeszélést tartottak.

Ezen az estén — az utolsón a Kiliánban — valamivel korábban érkezett Maléter a laktanyába. Derűlátó volt, s társainak arról beszélt, hogy az éjszaka Tökölön, a szovjet főhadiszálláson, már csak az orosz csapatok kivonulásának részleteit fogják megtárgyalni. A kormányküldöttséget, amely Erdei miniszterből, Kovács tábornokból és Szűcs ezredesből áll, ő vezeti. Tisztjei, akik egész nap a szovjet csapatmozdulatok hatása alatt álltak, nem fogadták elragadtatással e hírt. Csiba százados szóvá is tette:

— De vezérőrnagy bajtárs, ha csak csel a meghívás? Ha elfogják, ha egyszerűen ott tartják?

A válasz talán csak egy pillanatig késett:

— Nem, ezt én nem tudom feltételezni róluk ... Bár, ki tudja? Fordult már elő ilyesmi a történelem során. A szovjet történelemben pedig jócskán.[50] De ha így is lenne, akkor is kötelességem elmenni. Ti viszont itt maradtok. Vigyázzatok, őrködjetek helyettem is... [51]

Ezek voltak utolsó szavai bajtársaihoz. Este nyolc órakor kísérőivel beszállt a Pobedába, amely a parlament irányába elhagyta a laktanyát.

A kormányküldöttség tíz óratájt érkezett be Tökölre. Útjuk nem volt eseménytelen. A lakihegyi nagyadó után a „senki földjén", két szovjet páncélos várta a magyarokat. Az egyik az oszlop élére, a másik az utolsó kocsi mögé került. Ezenkívül a levegőből időnként egy vadászrepülő fényszórója pásztázta végig a csoportot. A feszültség a kocsiban csak akkor oldódott fel, amikor az oszlop a tököli szovjet parancsnokság épülete elé érkezett. A küldöttséget díszszázad és egy tábornok fogadta.

---

[47] Csiba Lajos i.m.

[48] A világon talán még egyetlen forradalom sem mutatott fel annyi önuralmat, józan tartózkodást, mint a magyar népfelkelés. Nem győzzük ismételni: hiába óhajtotta Moszkva, hogy csapatait akár honvéd alakulatok, akár a nemzetőrség szóval vagy fegyverrel provokálja, és ezzel jogcímet szolgáltassanak a beavatkozásra. Minden egyes katonát, minden egyes fegyverest áthatotta az az óriási felelősségtudat, mondhatnók diplomáciai érzék, amely forradalmunknak oly jellegzetes vonása volt. November 4-én a szovjet páncélosok kockázat nélkül mehettek támadásba. A forradalmárok inkább keresztülengedték őket harcálláspontjukon — de nem lőttek rájuk! Csak akkor vették fel a harcot, amikor a támadók megnyitották tüzüket.

[49] Csiba Lajos i.m.

[50] Csiba Lajos i.m.

[51] Valószínű, hogy Maléter a hírhedt pruszkovi árulásra, a lengyel tisztek tőrbecsalására gondolt. 1945 márciusában ugyanis Ivanov altábornagy, az 1. Fehérorosz Front vezénylő tábornoka főhadiszállására, megbeszélésre hívta meg a lengyel nemzeti ellenállás (Armaja Krajova) katonai vezetőit. A lengyel tiszteknek az orosz fél a megbeszélések időtartamára bántatlanságot és szabad elvonulást garantált. Mégis, a lengyelek tudták, sejtették, mi várhat rájuk. Vezetőjük, Okulicki tábornok, Bor-Komorovszky után a lengyel nemzeti ellenállási front rangidős parancsnoka, kijelentette: „Nem utasítom vissza a meghívást, jóllehet tudom, hogy csapdába megyek. De ha Lengyelország boldogsága ezt kívánja, meghozom ezt az áldozatot!" A tizenhat főnyi lengyel delegációt a tárgyalások első óráiban az NKVD letartóztatta és 1945 nyarán, summásan életfogytiglani kényszermunkával sújtotta. Az életbenmaradottak, köztük Okulicki tábornok is, csak 1956 után térhettek vissza hazájukba.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A tárgyalást, amelyet szovjet részről Malinyin, Cherbanin és Sztyepanov tábornok, magyar részről Maléter, Kovács, Erdei és Szűcs vezettek, éjfélig a kölcsönös szívélyesség és megértés jegyében zajlott. Miután a fő pontokban már délelőtt döntés történt, most csak a részletkérdések voltak napirenden. Malinyinék kivonulásukhoz a páncélosok számára benzint, a legénység részére búcsúbeszédeket, virágesőt kívántak. Szóba került a forradalomban megrongálódott szovjet emlékművek rendbehozatala és a magyarok részéről történő jövőbeli gondos ápolása is.[52] A magyar kormányküldöttség a tárgyalások menetéről időről időre telefonon Nagy Imrének is beszámolt. Az összeköttetés a Parlament és Tököl között éjfél után szakadt meg. A Király vezérőrnagy által kiküldött felderítők nem tértek vissza támaszpontjukra.[53] A kormány tanácstalanul és tehetetlenül állt a rejtéllyel szemben; mi történhetett a szovjet parancsnokságon? !

Egy szemtanú, Maléter tábornok kísérője, Horváth Sándor honvéd, hat évvel később így beszélt erről:

„ ... Bent a tárgyalóteremben valószínűleg minden a legnagyobb rendben volt, legalábbis így észleltük a kiszűrődő hangokból. A mi időtöltésünket csak néha-néha zavarta meg egy, a belső szoba felé tartó orosz tiszt, amíg aztán, úgy éjféltájt, hirtelen vagy másféltucat zöld tányérsapkás tört ránk. Úgy jöttek, mint a zivatar, csak akkor vettük őket igazán észre, mikor már a belső ajtót tépték fel. Valami jelszót kiabáltak, s gitárjaikat egyből ráfogták küldöttségünkre ... Én az ajtón keresztül épp a „főnökre" tekinthettem ... A többiek elsápadtak, neki az arca sem rándult meg. 'Hát így vagyunk?' — szólt csak oda a ruszkiknak, miközben lassan felemelkedett. Én meg már nyúlok a gitáromhoz, gondolom, mielőtt megdöglenék, odapörkölök egyet a zöldsapkások közé, de már késő ... ketten is fognak. Próbálom lerázni őket, dulakodunk, én vagyok az erősebb, már a kezemben a cső, mikor a 'főnők' odakiáltott: ‚Hagyjátok. Minden ellenállás hiábavaló!'.. . Mit tehettem mást, az ő szava számomra mindig parancs volt, hagytam, vigyék a gitáromat..."[54]

Így, ilyen módszerekkel fogták le, vették őrizetbe az oroszok a magyar kormányküldöttséget! Némelyek később tudni vélték, hogy a MVD-legények élén maga Szerov foganatosította a letartóztatást, amely ellen a jelenlevő szovjet tábornokok valami gyenge ellenállást tanúsítottak. Nevetséges állítás! Az oroszok, mint utólag kiderült, november elsejétől készültek második fegyveres intervenciójukra, katonailag is és politikailag is. November 3-ára megszűnt a szovjet csapatok beözönlése Magyarországra. A felvonulás befejeződött. Moszkvának csak a jelt kellett megadni... És hogy a várható ellenállást a minimumra csökkentsék, orvul, a parlamenterek sértetlenségét biztosító genfi konvenció durva megszegésével, csapdába csalták a forradalom katonai vezérkarát. Ezért nyájaskodtak Malinyinék november 3-án a Parlamentben, és ezért ragaszkodtak a tárgyalások még aznap éjjeli, tököli folytatásához. A hatalmas Szovjetunió a kis Magyarországgal folytatandó háborújában „biztosra" akart menni, és ehhez eszközeit sem válogatta meg.[55]

A letartóztatott magyar kormányküldöttséget egyideig a szovjet parancsnokságon őrizték. Majd egymástól elkülönítve, egyenként az udvarra vezették őket. De alig csapódott be az ajtó a távozók után, kintről géppisztolysorozat hallatszott. A teremben visszamaradok bizonyosak voltak benne, hogy ez a vég... Azonban odakint az oroszok csak a levegőbe lőttek, minden kilépő után egy sorozatot...[56] A hatás nem maradt el. A halálraszánt emberek minden ellenállási kísérlet nélkül tűrték, hogy átvezessék őket egy másik épületbe, ahol az alagsori cellákba helyezték el őket ismét egyenként.[57]

Maléter tábornok és társai november 9-éig maradtak Tökölön. Ezen a hajnalon, még sötétben, mindannyiukat a csepeli kísérleti repülőtérre vitték. Lefüggönyözött ablakú szovjet katonai szállítógépek vártak itt rájuk. A repülőút azonban nem tartott sokáig. Maléterék gépe alig pár kilométerrel odébb,

---

[52] A tököli tárgyalások lefolyásával több szavahihető élménybeszámoló foglalkozik. Az egyiket — egy magát megnevezni nem akaró személy írását — „Der Verrat in Tököl" címen 1958. június 20-21-én a zürichi Tages Anzeiger az első oldalon közölte. — Ugyancsak idézhető itt az ENSZ különbizottságának jelentése is, amely németül a Herder Bücherei gondozásában „Was in Ungarn geschah" címmel 1957-ben Freiburgban került kiadásra.

[53] „The Crimes of Krushcev, Consultation with General Béla Király (and) Mr. Joseph Kővágó", Washington, 1959, 14. l.

[54] Gosztonyi Péter: „Ez történt Tökölön. Egy szemtanú beszámolója. Riport Horváth Sándorral." Irodalmi Újság, Párizs, 1962. október 15. 4. l.

[55] Mint kuriózumot hadd jegyezzük itt meg: Amikor 1914-ben Szerbia és az Osztrák-Magyar Monarchia között kitört az ellenségeskedés, amely végül is a háborúba torkollt, a szerb királyi hadsereg vezérkari főnöke, Putnik vajda épp akkor Karlsbadban gyógyíttatta gyomorbaját. Annak ellenére, hogy a két ország megszakította egymással a diplomáciai kapcsolatokat és általános mozgósítást rendelt el, az osztrák hatóságok nem gördítettek akadályt az elé, hogy ellenségük vezérkari főnöke, külön kocsival, lóhalálban elhagyja a Monarchia területét, és hazájába távozzék.

[56] „Der Verrat von Tököl".

[57] Pár héttel később, e kivégzési komédia nyomán terjedt el Nyugaton a hír, hogy Maléter tábornokot november 3-ról november 4-re virradó hajnalon a tököli szovjet parancsnokság udvarán az oroszok agyonlőtték. L. Neue Zürcher Zeitung, 1956. nov. 12., reggeli kiadás, 3. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Mátyásföldön ismét leszállt. Innen a tábornokot, társaival együtt, erős katonai fedezettel beszállították Budapestre, a Gorkij fasor környéki szovjet diplomata-negyed egyik villájának pincéjébe, amely — mint megállapíthatták — szabályos börtönné volt kiépítve.[58]

Ettől kezdve csend és hallgatás vette körül Maléter személyét. Hollétéről, hogylétéről csak kósza, ellenőrizhetetlen hírek jártak. Egyesek tudni vélték, hogy december közepén Kádár kísérletet tett volna Maléter bevonására a kabinetbe. Természetesen sikertelenül. Mások azt mondták, hogy a Bükkben, a Mátrában partizánvezér,[59] miután — így beszélték ezt Pesten — egy merész felkelő csoport hamis papírokkal és szovjet egyenruhában kicsempészte őt az orosz fogságból. Mindez nem volt igaz. Maléter hosszú hónapokig a szovjet fogságában maradt, sőt jelek vannak rá, hogy egy időre az országhatáron túlra, a Szovjetunióba is kiszállították.[60] Hogy hűtlenségi per készül ellene, erről legelőször 1957. január 18-án a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* adott hírt. De a közlemény, amely Dudás József és Szabó János kivégzése nyomán, hamis következtetésen alapult, tévesnek bizonyult. Maléterről, akárcsak Nagy Imréről és társairól hallgattak a hazai hírközlő szervek.[61]

Február elején egy osztrák kereskedőnek, a 31 éves Hans Petrakovitznak sikerült Budapestről Bécsbe menekülnie. Petrakovitz azt állította magáról, hogy Budán egy fogházban volt Maléterrel elzárva, sőt szabadulása előtt pár nappal még látta a tábornokot. „Maléter nagyon le volt fogyva, de hitét a szenvedések, a zaklatások nem törték meg!" — közölte az osztrák kereskedő.[62]

1957 nyarán végül a Kádár-kormány is színvallásra kényszerült. A Külügyminisztériumnak a külföldi újságírók számára tartott sajtófogadásán Hartmann, az AP. hírügynökség tudósítója nyíltan megkérdezte:

— Tekintettel arra, hogy Maléter tábornok több, mint hat hónap óta börtönben van, és egészségi állapotáról különböző hírek keringenek, lehetséges-e megtudni, hogy szolgál az egészsége, és mikor kerül bíróság elé?

Szirmai válasza lakonikusan rövid volt:

— A magyarországi ellenforradalmi események során vezető szerepet játszott Maléter Pál vizsgálati fogságban van. A vizsgálat befejeztével ügyét át fogják adni a bíróságnak. Tudomásom szerint Maléter Pál nem beteg.[63]

Hónapok teltek el, de Maléterről semmilyen hír nem érkezett. A tábornok elvált felesége, Maléter Mária, aki a gyerekekkel együtt Magyarországról elmenekülve, Kanadában telepedett le, 1957 őszén Hammarskjöldhöz fordult azzal a kéréssel, hogy a főtitkár küszöbön álló moszkvai útja alkalmából eszközölje ki a Kremlben volt férje szabadonbocsájtását. A petíciónak nem volt eredménye. Nem is lehetett. Ugyanúgy annak a levélnek sem, amelyet Maléterné gyermekeivel Bulganyin miniszterelnöknek íratott. Sikertelen és megválaszolatlan maradt az a hivatalos megkeresés is, amelyet az ENSZ különbizottsága Maléter tábornok és Kopácsi ezredes fogvatartása miatt 1957. december 20-án a magyar külügyminisztériumhoz juttatott el. A budapesti kormány, jóllehet ekkor már készült a perre, szigorú hallgatásba burkolózott. A pert, előzményeit és lefolyását nem kívánjuk érinteni. Egyrészt, mivel dokumentációs értékű forrásmunkákkal nem rendelkezünk, másrészt ez már meghaladná e tanulmány tárgykörét. Tény, hogy Maléter tábornok pere, Nagy Imrével és társaival egyetemben, zárt ajtók mögött, a legnagyobb titokban, 1958. január 20-án kezdődött Budapesten. A tábornok jogvédelmét — Maléterné, Gyenes Judit közbenjárására — Dr. Kardos János budapesti ügyvéd látta el. A per hónapokig húzódott, többször a világpolitikai helyzettől, pontosabban a szovjet-jugoszláv viszony alakulásától függően félbemaradt, illetve szünetelt. Sőt, áprilisban, májusban,

---

[58] Erdei Ferencet az oroszok 1957 januárjában hazaengedték. Elfogatásáról, fogvatartásának körülményeiről tilos volt beszélnie.

[59] L. a karcagi összeesküvők bűnperét, akik illegális fegyveres csoportjukkal csatlakozni kívántak volt „Maléter Pál tavaszi hadjáratához", Honvéd Újság, Budapest, 1957. ápr. 19.

[60] Így, 1956 novemberében a záhonyi állomásfőnök, Szűcs Sándor látni vélte Maléter tábornokot a munkácsi börtönben. Vö. Szűcs Sándor: „A záhonyi határállomás a forradalom napjaiban", Szemle, Brüsszel, 1962. 4. sz. 23. l.

[61] Maléter Pál személyével, a forradalom alatti tevékenységével feltűnő módon igen keveset foglalkozott a hazai sajtó. Eltekintve a Fehér Könyvekben megjelent rövid és otromba közleményektől, a tábornok elfogatása és kivégzése közötti időszakban, tehát majdnem másfél év alatt csak három cikk és egy ballada (Madarász pártköltő műve) említette. Ezek az írások sem a nagyközönség számára hozzáférhető újságokban, hanem a néphadsereg (Honvéd Újság) és a belső karhatalom (Igaz Szóval) sajtótermékeiben láttak napvilágot.

[62] New York Times, 1957. febr. 13.

[63] Somogyország, Kaposvár, 1957. jún. 30, 4. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Gomulka budapesti látogatása idején, úgy tűnt, mintha teljesen félbeszakadt volna.[64] A Legfelsőbb Bíróság utolsó tárgyalására június 9-e és 14-e között került sor. Az utolsó szó jogán felszólaló Maléter tábornok, épp úgy, mint több társa, „bűnösségét" teljes egészében tagadta,[65] és a június 15-én (vasárnap!) kihirdetett halálos ítéletet felemelt fővel fogadta.

Maléter Pált, Nagy Imrével, Szilágyi Józseffel és Gímes Miklóssal együtt valószínűleg ugyanabban az órában, 1958. június 16-án Budapesten végezték ki.[66] Még feleségétől sem búcsúzhatott el...

A kivégzés módját a hivatalos közlemény nem említette. A különböző forrású és súlyú hírszolgálati jelentések alapján azonban feltehető, hogy Maléter tábornok életét kivégző osztag sortüze előtt fejezte be.[67] Utolsó kívánságát nem tudjuk, sírjának helyét nem ismerjük, de *tudjuk,* hogy nevét és tetteit az egész magyar nép, pártállásra való tekintet nélkül, örökre szíve mélyén őrzi.

[64] Tages Anzeiger, Zürich, 1957. dec. 20.

[65] Tibor Méray: „13 Tage die den Kreml erschütterten", München, 1961, 257-297. l.

[66] Népszabadság, Budapest, 1958. jún. 17.

[67] A kelet-német kommunista „Szabadságadó" közlése szerint Nagy Imrét és Maléter Pált golyóáltali halállal sújtották. Der Bund, Bázel, 1958. jún. 23. esti kiadás, 1. l. — Ugyancsak golyóáltali kivégzésről tudósít egy-két magánjellegű hírközlő is.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

ZÁDOR ISTVÁN : *Népbarátból népvezér*

Szigethy Attila tragédiája nem csupán egy, a népies baloldalhoz tartozó politikus személyes sorsa és nem csupán a népies baloldal politikai drámájának egyik alternatívája, hanem zsákutcája egy különleges ember különleges életformájának, amely a személyes szabadság legutolsó menedékét jelenthette Magyarországon. Szigethy Attila kétségkívül nem XX. századi jelenség, talán ő volt az utolsó magyar földesúr, aki megpróbált úgy élni, mint boldogtalan ősei a török világban, feladva a nemzeti közösségi lét illúzióját, de átmentve maradványait egy magateremtette kis világba.

Kapuváron, elszegényedett kisnemesi családban született. Professzor apját korán elvesztette, egyetlen atyai öröksége egy gazdag könyvtár volt. Kevés iskolát járt, de magába szívta az egész magyar kultúrkincset. Páratlan veleszületett intelligenciája áttörte az autodidakták szokásos korlátait. Bírósági jegyzőként tanulta meg a jogot, s bár valószínűleg nem felelt volna meg az első jogi alapvizsgán, a környék nem egy ügyvédje az ő tanácsaiból élt. Később így volt a marxizmussal is. A „szocialista" politika és jog kiskapuit úgy ismerte, mint a tenyerét, de bajosan akadt olyan felnőtt állampolgár Magyarországon, aki ily kevés brosúraismerettel akár kistisztviselőként is megállta volna a helyét.

A harmincas évek derekán fiatalon csatlakozott a népies mozgalomhoz. Talán ő volt a mozgalom egyetlen jelentős nem író reprezentánsa, s ez biztosít különleges helyet számára. Illegális kommunistákkal közösen kifejtett antifasiszta tevékenységéért 1944-ben bebörtönözték és halálra ítélték. Baráti segítség és furfang mentette meg életét. 1945-ben beválasztják a nemzetgyűlésbe, mint a Nemzeti Parasztpárt Győr megyei jelöltjét. Tagja volt a Parasztpárt tíztagú elnökségének, de szerepe a neves írók mellett csupán másodrangú lehetett. Világnézetét nem foglalta tételekbe, ösztönös paraszt-demokrata volt, Dózsa György és Ady unokája, kisúr, aki népével összeforrt, de azért tartásban nemes maradt.

Ha valaki, hát ő vállalta az 1945-ös változás társadalmi tartalmát. S bár demokrata hazafisága elválasztotta a kommunistáktól, sohasem mondott le önként képviselői jogairól, mert megértette, hogy a formálisan biztosított jogok sokszor csak azért maradnak papíron, mert nem akad ember, aki merne hivatkozni rájuk. Szigethy mert. Saját mentelmi jogát annyira valóságosnak tekintette, hogy senki se próbálta kétségbe vonni. Panasznapjaira százak jártak, s a választók formálisan védhető, de gyakran sárba tiport jogait egy anyaoroszlán buzgalmával harcolta ki. A helyi kiskirályok rettegték és gyűlölték.

Szigethy gesztusokban élt. Nem kerülhette el, hogy az országgyűlésben Rákosi mögé ültessék, de azt megtehette, hogy sohasem hagyta magát Rákosival együtt lefényképezni. Ha személyes disputákra kényszerült, mosolyogva a bajusza alatt, csak csípett egyet hatalmas ellenfelein. Ezek a kis gesztusok megőrizték személyes integritását. Olyan „útitárs" volt, aki a kommunistákat tekintette saját útitársainak és volt hozzá elég erős belső tartása, hogy a személyes függetlenség illúzióját haláláig megőrizze.

Az óvatos Szigethy a legvakmerőbb hazárdjátékot űzte. Hogy átmenthesse ifjúkori paraszt-demokratizmusának illúzióját, az országos politikából kiszorulva, a maga vidéki kis-világába kellett visszavonulnia, ha nem akart a gyakorlati politikai tevékenységről teljesen lemondani. S közben tudnia kellett, hogy mentelmi joga csupán egy előre aláírt lemondólevelet ér, amelyet elég felmutatni és a képviselői jogok megsértése nélkül bármikor börtönbe vethetik.

Budapestről előbb csak Győrbe száműzték. Állami gazdasági igazgatói kinevezése Győrből is kiűzi. A forradalom előtti években a Kapuvár melletti Kistölgyfamajorban élt. A kistölgyfai nép Attila, vagy néha Atti bácsinak szólította a férfiereje teljében lévő alig 45 éves igazgatót. Kétlovas kiskocsin, vagy lóháton járta a vidéket, esténként pipaszó mellett borozgatott, s ha nem zavarták a panaszosok, ízesen mesélte különféle kalandjait.

Igazgatói tevékenysége szélmalomharc. Egy gazdaságban, ahol mindenki csáki szalmájának érzi az állami tulajdont, Szigethy politikai rendszereken felülemelkedő magasabbrendű hazafiságtól fűtve, naponta újra és újra nekikezd, hogy mintagazdaságot szervezzen az elhanyagolt Eszterházy-birtokon.

A besúgók csak úgy rajzottak körülötte, de néha megtörtek és bevallották, amit ellene vétettek. Az ilyen csalódások nagyon megviselték, mert ő bízott az emberekben és szerette őket. Talán ez a szenvedélyes emberszeretete és vágya arra, hogy őt is viszontszeressék, magyarázza meg, hogy miért nem tudott sohasem felhagyni a halálos játszmával, amelyről mindig sejtette, hogy végül is vesztét hozza. Az országban mindenütt akadt jóbarátja, Szigethy egyedüli hatalma a barátok százainak szeretetéből fakadt. A személyes gesztus nála politikai állásponttá, világnézetté nőtt, megértette, hogy egy elembertelenedett világban más mérce nem lehetséges. Barátai politikai véleményeinek részleteit nem kutatta, elismerte a rendszerrel való

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

kollaboráció jogát és kényszerét, ameddig ez önkéntes felismerés és elhatározás dolga maradhatott. De az elkötelezetteket megvetette és sajnálta.

A forradalom első napján Szigethy kilép a kistölgyfai kisvilágból. Szigethy nélkül Győr sohasem lett volna a forradalom progresszív centruma, de Szigethy sem lett volna világhírű, ha nem Győrt képviseli. Nagy Imre közeli barátjaként eleinte osztozik Nagy Imre tragédiájában, mert teljes mellel kiállt érte. De Nagy Imre minden lépése késett egy-két napot. Bármikor konszolidálhatta volna a helyzetet, ha nem kényszerítik rá, hogy pár napig Gerővel együttműködjék. Október 23-án még elég lett volna, ha Nagy Imre szabadkezet kap, mert a közvélemény egyértelműen mögötte állott. Mire Nagy Imre a hatalmat valóban megszerezte, csak a teljes politikai demokrácia bevezetése és a szovjet tömb elhagyása állíthatta vissza politikai hitelét.

Az első forradalmi hét Szigethy Attila politikai ügyességét keményen próbára tette. Ő is osztozott a forradalom végzetes taktikai hibájában: a győzelmi mámorban nem gondolt a fegyveres erők demokratikus átszervezésére, ő is túlzott nagylelkűséggel fogadott minden átállót és nem gondolt arra, hogy a könnyen átállt győri rendőrparancsnok még visszaállhat orosz szolgálatba. De ez a nemzeti naivitás valószínűleg elkerülhetetlen volt.

A győriek és nem utolsósorban Szigethy ügyessége abban állt, hogy a Győrben állomásozó orosz csapatokat semlegesítve, a helyi ÁVH-t villámgyorsan leszerelték. A győriek érdeklődése ekkor az országos ügyek felé fordult. A pár napos bizalmatlanság Nagy Imrével szemben a győriekben ellenkormány alakításának gondolatát érlelgette. Szigethy a Győri Vagongyár munkásainak támogatásával hajthatatlanul ellenállt ennek a követelésnek és éppúgy leszerelte Somogyvári puccskísérletét, mint a többi ártalmatlanabb zavarkeltőt. Megértette ugyanis, hogy ha van esély arra, hogy a magyar forradalom valóban győzzön, akkor ez csakis Nagy Imrével, de semmiesetre sem Nagy Imre ellenére lehetséges.

Győrben október 29-e a kritikus nap. Az ösztönös türelmetlenséget egy veszedelmes demagóg, Somogyvári és néhány társa megpróbálta kihasználni különkormány alakítására. Végül is Szigethy és a győriek bölcsessége győzött. A dunántúli forradalmi tanácsok közgyűlése úgy határozott, hogy ha Nagy Imre deklarálja Magyarország függetlenségét, akkor támogatják a kormányt, ha nem, akkor október 31-én újra összeülnek és határoznak a különkormány kérdésében.

Október 30-án Szigethy Budapestre utazott, mint Dunántúl öttagú küldöttségének vezetője és átadta Győr ultimátumát. Másnap a dunántúli forradalmi tanács második közgyűlése rádión értesült a függetlenségi nyilatkozatról. Szigethy újra a helyzet ura. A hátralévő három nap a termelőmunka újrakezdésének készületeivel telik Győrben. Ha november negyedikén a szovjet csapatok nem támadnak, november ötödikén a dunántúli üzemekben újra megindult volna a termelés.

A november negyediki szovjet intervenció után Szigethy hazamegy Kistölgyfamajorba. Pár napig pihen, de a hét vége már újra Győrben éri. „Hazánk" címen lapot ad ki, védi, ami még védhető. Kistölgyfáról hét kilométerre van az osztrák határ, ha valaki, hát Szigethy Attila bármikor átléphette volna. Kádárakat és a szovjet parancsnokokat meglepte, hogy Szigethy otthon maradt. Először felajánlották neki a földművelésügyi tárcát a Kádár-kormányban. Szigethy nem mondott kategorikus nemet, bölcsen mosolygott és megkérdezte, hogy Nagy Imre lesz-e a kormány elnöke? Megfenyegették, — de ellenállt. Betiltották a lapját. Hazament a majorba. Felajánlották, hogy alakítsa újjá a dunántúli forradalmi tanácsot és Kádár megbízásából kormányozzon ott. Újra visszautasította a maga diplomatikus módján, de azt már nem tagadhatta meg, hogy részt ne vegyen egy Bulgáriába utazó parlamenti küldöttségben. Kádár 1957 tavaszán különféle komolytalan kísérletet tett, hogy koalíciós kormányt alakítson. Szigethy neve újra és újra szóbakerült s bár nem ismerjük a vele folytatott tárgyalások összes részleteit, tudjuk, hogy lényegében Bibó plattformja mérsékeltebb változatát képviselte. Szigethy bármikor résztvett volna egy igazi népfrontban, ha egyetlen mércéjét, személye és barátai integritását és bizonyos, akár korlátozott cselekvési szabadságát, alapjaiban meg nem sértik. Szigethy sorsának éppen az a tragikuma, hogy bár a kommunisták őszintén sohasem kívánták a népfrontot, Szigethy komolyan vette, s nem tudta feladni eredeti illúzióját; bár nem hódolt be, de a teljes szakítást se választotta.

A forradalom után azonban nem térhetett vissza régi életéhez. Aki egyszer kilépett a kis világból, többé nem szabadulhat az országos politika színpadáról. Kádárékkal folytatott tárgyalásai közben érezte, hogy ez lesz életének utolsó játszmája, de mégse tudta elképzelni, hogy börtönbe merjék vetni. S valóban, bátorsága annyira meglepte Kádárékat, hogy mintegy félévig nem tartóztatták le Szigethyt.

Belső tartása különleges életformájához kapcsolódott s minden kis engedményért gesztusokkal kárpótolta magát. Az elébe hajított kesztyűt mindig felvette. Amikor a kommunisták formálisan is felmondták azt a politikai szövetséget, amelyet az antifasiszta ellenállásban kötött velük és Kádár a teljes restaurációra készülődő sztálinistáktól való félelmében börtönbe vetette, Szigethy Attila utolsó méltóságos gesztusa csak az öngyilkosság lehetett.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

VINCENT SAVARIUS : *A tiszántúli papfiú*

Nagy Imre első miniszterelnöksége idején az enyhülés jelei megmutatkoztak a börtönökben is. A budapesti Gyűjtőfogház rabjai, hosszú esztendők légmentes elzártsága után, először adhattak hírt magukról és írhattak végre hozzátartozóiknak egy kurta levelezőlapot, a rabkórház még járni tudó betegei pedig, naponta fél órára kiülhettek az udvarra. Egy révetegen körültekintő, sápadt és foghíjas fiatalemberben senki sem ismerte meg Losonczy Gézát, a Népművelésügyi Minisztérium hajdani államtitkárát, Révai József első helyettesét. Amikor 1954-ben megjelent a rabkórház udvarán, még régi ismerőseivel is közölnie kellett a nevét. Ám ez a Losonczy Géza nemcsak külsejében ütött el a korán magas hivatalba jutott és tisztét önelégült méltósággal betöltő fiatal politikustól, hanem nyilvánvaló volt, hogy olyan megrázkódtatás érte, ami tudata mélyvizeit kavarta fel és megrendítette idegrendszere egyensúlyát is. Úgy tűnt, merőben ösztöneinek engedelmeskedett csupán, amikor félénk mosollyal társai kezébe csempészett egy-egy kincset érő cigarettát avagy egy kis zacskó cukrot.

Viszonylag rövid idő alatt, hosszú utat járt meg Losonczy Géza, míg a rabkórházban eljutott a lemondás és emberszeretet ehhez a szerénységében is megható gesztusához.

1917-ben született, apja református lelkész volt és fiát a debreceni református kollégiumba adta. Érettségije után Losonczy Géza magyar-francia szakos tanárjelöltnek iratkozott be, de még mielőtt oklevelét megszerezte volna, néhány félévet hallgatott a párizsi Sorbonne-on is. Itt jutott kezébe a Moszkvában élő Révai József egyik polemikus írása, a *Marxizmus és népiesség,* aminek gépiratos másolatát Losonczy Magyarországra csempészte, hogy a művet aztán, ne a moszkvai szerző nevén, se pedig illegalitást sejtető álnéven, hanem az akkortájt csak szűk körben ismert Kállai Gyula munkájaként nyomtassák ki Budapesten. A könyv tagadhatatlan hatást keltett a baloldali magyar intellektuelek között és amikor 1945 után Révai József már hivalkodva vállalhatta a *Marxizmus és népiesség* szerzőségét, elismeréssel szólt Losonczyról, akinek része volt a könyv első megjelentetésében. De Révai aligha csupán ellenszolgáltatásból, avagy személyi rokonszenvből egyengette az egykori párizsi diák pályafutását, hanem feltehetőleg elsősorban azért, mert úgy vélte, hogy a feltűnően egyívású moszkovita pártvezetők a maguk hasznára fordíthatják a tiszántúli papfiú jólhangzó nevét és gyanútlan lelkesültségét.

De amikor Losonczy Párizsból hazatért, legkevésbé sem számíthatott még arra, hogy politikai felfogásával és magatartásával felfele ívelő karriert készít elő. Hiszen a háború idején cikkeket írt a gyanakvással figyelt és hatósági zaklatásoknak kitett szocialista Népszavában, tevékenykedett az illegális antifasiszta mozgalomban, majd Donáth Ferenccel, Újhelyi Szilárddal, Zöld Sándorral és másokkal vezetőjévé vált az ellenállás egyik legjelentősebb csoportjának, a Márciusi Front debreceni szervezetének. 1942-ben résztvett a Népszava karácsonyi számának előkészítésében; ekkor foglaltak állást először közös fasiszta-ellenes program mellett a magyar szellemi élet különböző politikai árnyalatú képviselői. 1943. március 15-én Losonczy a Petőfi szobra előtt lezajlott tüntetésnek egyik vezetője, szinte magától értetődő tehát, hogy Horthy Miklós rendőrsége letartóztatja és bebörtönzi.

A háború után, az akkor még alig 28 éves Losonczy a kommunista párt egyik ifjú nagyságaként kerül előtérbe. Őt delegálják különböző értelmiségi szervezetekbe, bizottságokba, kinevezik a párt hivatalos lapja, a *Szabad Nép* helyettes főszerkesztőjévé, megválasztatják országgyűlési képviselőnek és a Moszkvából hazatért főfunkcionáriusok mögötti sorokban, mint póttagnak, helyet szorítanak neki a párt központi vezetőségében is. Elküldik a magyar kormánydelegációval a párizsi béketárgyalásra és ugyancsak tagja annak a küldöttségnek, amely 1948-ban a szovjet-magyar barátsági szerződést aláírja. Losonczy lelkes hívő még és akár egy iskolásfiú, mindent elkövet, hogy Sztálin közelébe férkőzzék; naivan büszke arra, hogy kezet rázhatott az orosz diktátorral, aki ekkor már kénye-kedve szerint rendelkezett Magyarországgal is. Losonczy nyílegyenes úton haladt, hogy jellegzetes pártfunkcionáriussá váljék. Némely közelebbi barátjának ugyan, 1946-ban úgy tűnt még, hogy Losonczy viszolyog a lélekgyilkoló apparátustól, a merev bürokratáktól, és a Népi Kollégiumok fiataljai között keres feloldódást; de kétségeit minden bizonnyal elaltatta, amikor 1949-ben szerkesztői íróasztalától államtitkárként vonult be a miniszterelnökségre. Nemsokára létrehozták a Népművelési Minisztériumot, amelynek vezetését Révai József vette át, első helyetteséül pedig Losonczy Gézát nevezték ki.

1949 őszén került sor a Rajk-ügy főtárgyalására. A meghívott hallgatóság soraiban a papfiú is helyet foglalt. De amikor elhagyta a Vasas Szakszervezet Magdolna utcai székházát, ahol Rajk és társai mikrofonba mondták vallomásaikat, Losonczyt, éppen a Szabadság téren, rosszullét fogta el, gyomra felkavarodott és, miként útitársa elmondta, hirtelen ki kellett ugrania a járműből. Nincs hozzáférhető

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

tanúvallomásunk, adatunk arra, vajon a műper már ekkor megrendítette-e Losonczyt hitében, avagy a maga eljövendő sorsa rémlett-e fel előtte a főügyész bibliai átkai nyomán. Mert visszanézve kísértésbe esik az ember, hogy kényszerűnek vélje az összefüggést Rajk László pere és ama második tisztogatási hullám között, amely Losonczyt is elsodorta.

A Rajk-perben és mellékpereiben a szovjet titkosrendőrség — a magyarországi ÁVH ekkor még csak kisegítőként működött — azokat a magyar kommunistákat küldte akasztófára vagy börtönbe, akik nem Moszkvából, hanem valamely nyugati országból tértek haza, mert az orosz rendőrállam mértékei szerint megbízhatatlanoknak látszottak. Feltehető volt ezért, hogy egy oly félig-nyugati országban, mint Magyarország, nevelkedett kommunisták, akik ugyancsak nem Moszkvában, nem a párton belüli párt, az orosz titkosrendőrség árnyékában nőttek valódi vagy látszólagos vezetőkké, előbb-utóbb szintén gyanúsakká válnak arra, hogy alkalmilag valami önálló gondolatuk támad. Miután tehát az erőszakszervek előbb a szociáldemokrata és kisgazdapárti vezetőket, a szocialista és demokratikusan gondolkodó magyarok tízezreit távolították el a teljes orosz hatalomátvétel útjából, sort kerítettek a kommunista párton belül a második tisztogatásra is.

Losonczy Gézát előbb áthelyezték az Országos Könyvhivatalba, aztán nemsokára letartóztatták és Kádár Jánossal, Kállai Gyulával, Haraszti Sándorral, Donáth Ferenccel és másokkal egyetemben titkos tárgyaláson ítélték el. A fogságban majdnem katasztrofális tüdővérzés döntötte le lábáról, idegeit pedig az önmarcangoló töprengés viselte meg. Mert nem bírta elszámolni magával, hogy amikor vezető tisztségeket viselt — közvetve bár — olyan cselekedeteknek vált részesévé, amiket neveltetése, erkölcsi felfogása merőben igazolhatatlanoknak ítélt. A rabkórház udvarán morális kérdések ugyan csak ritkán kerültek szóba, de azokban a pillanatokban, amikor a magábaroskadt Losonczy mégis megélénkült, szenvedélyesen, szinte önkínzó módon, faggatta társait ügyükről, meggyötörtetésük részleteiről.

1954 májusában szabadult, súlyos betegen. Egy ideig kórházban, majd szanatóriumban kezelték, bonyolult tüdőműtéten esett át, míg végre munkaképessé vált és Nagy Imre kérésére elfogadta a Magyar Nemzetnél felkínált íróasztalt. Mint a lap főmunkatársa cikkekben, de kivált élőszóban, állt ki Rákosi Mátyás újjáéledő terror-törekvéseivel szemben és mérsékelt, nyugodt hangon, handabandázás nélkül előadott, telibetaláló okfejtésével leplezett le gaztetteket és hárított el készülő fondorlatokat. Rákosi ugyan 1955 nyarán felkereste Losonczyt a Magyar Írószövetség szigligeti üdülőjében és nem a párt első titkárának tekintélyével, hanem a parasztfogásban járatos politikus nyájaskodásával iparkodott őt megkörnyékezni. De Losonczy átlátott a szitán és ugyanennek az esztendőnek őszén ő vált egyik kezdeményezőjévé a magyar írók és újságírók emlékezetes memorandumának, amely *„az erőszak, a megokolatlan adminisztratív beavatkozás, a parancsolgatás antidemokratikus módszerei"* száműzését és *„a népi hatalom, a népi demokrácia szellemétől áthatott szabad, őszinte, egészséges, demokratikus légkör"* megteremtését követelte.

A memorandummal kezdődött a magyar intellektuelek mozgalma és a kommunista párt nem érezte magát már elég erősnek, hogy könyörtelenül latbavesse „az adminisztratív beavatkozás, a parancsolgatás antidemokratikus módszereit". Rábeszéléssel, hitegetéssel igyekeztek az egyes pártvezetők a memorandum előterjesztőit aláírásuk visszavonására bírni. Losonczyt is több magas funkcionárius kérette magához, köztük Kállai Gyula, aki volt vádlott-társát burkolt fenyegetésekkel és egyben vonzalmat színlelő képmutatással próbálta megtántorítani. De Losonczy mosolygós fölénnyel vette tudomásul az egykori barát ravaszkodását és egy pillanatra sem ingott meg. Mostmár nemcsak a múltért — a kommunista párt machiavellizmusáért és erőszaktételeiért — érezte magát felelősnek, hanem a jelenért, sőt a jövőért is. Megtalálta önmagát és fokozatosan bontakozott ki államférfiúi egyénisége. Kinőtt a politikai kamaszkor kritikátlan lelkesültségéből, de a közelmúlt megtanította arra, hogy aki egy nép ügyét viseli szívén, nem vetheti sutba erkölcsi elveit. Ezért elutasította, hogy Rákosival, Gerővel megalkudjék, nem fogadta el — október 23-a éjjelén sem — a párt központi vezetőségének tagságát, mindaddig, amíg Gerő nem távozik, ám még 1956 szeptemberében is realista mérlegeléssel hangoztatta, hogy a kommunista párton belül, a sztálinisták ellen viselt küzdelemben nem szabad elriasztani az ingadozókat sem — akik közé ekkoriban, a későbbi miniszterelnök, Kádár János is tartozott. Ugyanekkor viszont Losonczy maga a sztálinisták elleni harcnak egyik legmerészebb és legkövetkezetesebb szóvivőjévé vált. Egyik vezetője volt a Petőfi Kör 1956 júniusában tartott sajtóvitájának és a forró hangulatú tömeggyűlésen Losonczy követelte, hogy biztosítsanak helyet a kommunista pártból kizárt Nagy Imrének az ország vezetésében.

Gyakran járta a vidéket, előadásokat tartott, eszmecseréket kezdeményezett. Ellátogatott szülőfalujába is, ahol apja hajdanában pap volt. Felkereste gyermekkori ismerőseit, pajtásait, akik talán tartottak volna tőle államtitkár korában, de a hazatért rabot meghívták asztalukhoz és a régi, meghitt hangon panaszolták el gondjaikat. Emlékezem, Losonczy Géza este fél tizenegykor, váratlanul kopogtatott be nálunk és csöndesen, aprólékos részletességgel mondotta el, mit hallott, mit tapasztalt, sőt még azt is, mivel kínálták meg egykori

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

játszótársai. Tárgyilagos beszámolójához nem is fűzött kommentárt, oly egyértelműen világlott ki a felsorakoztatott tényekből, hogy mi a teendő.

A magyar forradalmat nem előzte meg szervezkedés. Losonczy sem szervezkedett, de a hasonlóan gondolkodók akkoriban még a közlésnek módjáról is felismerték egymást. Noha Nagy Imre talán több illúziót fűzött a Szovjetunió józan belátásához, mint számos fiatalabb barátja, a forradalom miniszterelnökéről köztudott volt, hogy mindenkor ellenezte az erőszakos kollektivizálást, a parasztság megnyomorítását. Ez keltett személye iránt már kezdetben is bizalmat az olyan vidékről származott magyarokban, mint Losonczy Géza is, akik nem csupán a fővárosi üzletek kirakatainak hiányain vagy bőségén mérték az egész ország gazdasági, politikai és erkölcsi állapotát. Szorosra fűzte Nagy Imre és Losonczy barátságát, hogy mindketten szocializmust kívántak, ámde demokratikus szocializmust és megegyeztek abban is, hogy kritikájuk a rendszerrel szemben morális szempontokból indult ki. A döntő pillanatban joggal érezhette ezért Nagy Imre, hogy ez a nyugodt beszédű, éles logikájú, vívódásban és szenvedésben tisztult fiatalember lesz egyik legszilárdabb támasza. Hívására Losonczy vállalta is a forradalom kormányának államminiszterségét. A sajtó és propaganda ügyeket intézte. 1956. november 3-án, az orosz támadást megelőző napon Tildy Zoltán kisgazda államminiszter társaságában adott sajtókonferenciáján Losonczy kijelentette, hogy *a kormány semmi engedményt nem tesz az elmúlt tizenkét esztendő pozitív eredményei tekintetében, például a földreform, a gyárak államosítása és a szociális törvényhozás vonatkozásaiban. De megköveteli azt is, hogy a jelenlegi forradalom vívmányai sértetlenek maradjanak, nevezetesen a nemzeti függetlenség, a jogegyenlőség, a szocializmus építése, de nem a diktatúra, hanem a demokrácia eszközeivel. A kormány nem tűri, hogy Magyarországon a kapitalizmus restauráltassék.*

Nyilatkozatát közölte ugyan a Magyar Távirati Iroda és sugározta a Szabad Kossuth Rádió, mégis csak függő beszédben írhattam ide, mert az eredeti szöveg hiányában idegen nyelvű közleményből fordítottam vissza magyarra. Losonczy ezért aligha neheztelne meg, hiszen szavainak értelme érintetlen maradt. Annál inkább felháborodott azonban, amikor Nagy Imrével és társaival Romániába hurcolták, majd újabb műper vádlottjaként rá akarták venni, hogy a forradalom miniszterelnöke ellen valljon, meggyanúsítva, hogy „imperialista hatalmakkal játszott össze" és „az imperialisták aktív közreműködésével fegyveres ellenforradalmi lázadást robbantott ki", méghozzá a „burzsoá restauráció megteremtése érdekében".

Losonczyt — miként értesültünk róla — már korán elkülönítették társaitól és 1957 őszén Budapestre szállították. A titkosrendőrség Fő utcai épületében tartották fogva. Azzal bíztatták, hogy megkímélik életét, ha vallomást tesz Nagy Imre ellen. Losonczy azonban kijelentette, nem hajlandó a forradalom miniszterelnökét megrágalmazni, sőt, ha ezt, akár csak még egyszer is sugalmazzák, többé szavát sem veszik. Mivel a vallatók megismételték ajánlatukat, Losonczy semmiféle kérdésükre nem válaszolt, majd később éhségsztrájkot kezdett. Erre a titkosrendőrök mesterséges táplálással kísérleteztek, de a szondát nem foglyuk nyelőcsövébe, hanem tüdejébe vezették be. Losonczy Géza már nem érte meg a második műpere ítéletét. Huszonnégy órás szenvedés után, rettenetes kínok között halt meg. Vajon műhiba esett? Avagy hivatásos emberkínzók töltötték ki bosszújukat erkölcsileg győztes áldozatukon? A Nagy Imre és társai kivégeztetéséről kiadott közleményben csak ez állt: „*Losonczy Géza terhelt ellen az ügyészség a büntetőeljárást megszüntette, mert nevezett időközben, betegség következtében meghalt."*

Kétséges ugyan, de nem merőben lehetetlen, hogy Losonczy Géza megmenekülhetett volna a bitótól, ha eleget tesz vallatói kívánságának. Ám ez az államférfi alkatú papfiú aligha tamáskodott abban, hogy a sors őt helytállásra rendelte. Könnyen indult a fölfele vezető úton, talán túl könnyen, túl könnyű szívvel. És ezt sohase bocsátotta meg magának, de azoknak se, akik csúfot űztek hiszékenységéből. Ám éretten, férfifejjel, tapasztalatait, eszméit összeolvasztotta a magával hozott eredendő értékekkel, erkölcsi ideálokkal, és a testi, a lelki kínok közepette, mindhalálig hű maradt hozzájuk. Ennek a hűségnek a hídján lépett Losonczy Géza a magyar forradalmak történetébe és ez a hűség sugárzik most vissza egész politikai és emberi életútjára.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

KISS SÁNDOR : *A parasztság követe*

Kovács Bélát 1947 február 26-án tartóztatták le a szovjet hatóságok. Elhurcolása nemcsak az állandó félelem állapotába juttatta a független politikai elgondolásokat valló vezetőket és politikai közszereplőket, de minden fórumon előtérbe dobta az elvtelen, személyi előnyökért minden helyzetben megalkuvásra kész opportunistákat.

Kovács Béla kilenc és fél esztedőt sínylődött a szovjet börtönökben és fogolytáborokban. Tudjuk, hogy még azoknak is tartogat meglepetéseket az ő szenvedése, akik megjárták az ÁVH kínzókamráit. Aligha akadna mélyebb, megrázóbb, emberségre indítóbb írás az övénél, ha megírta volna szenvedéseinek történetét. Fogolytársaitól tudjuk, hogy kétszer is közel volt a halálhoz, és a sírba dűlni készülő test csak a lélek erejének, e férfiú mindig élő küldetéstudatának engedve tért vissza az életbe.

1956 tavaszán szállították vissza Magyarországra. Nem engedték azonnal haza. Jó ideig még Jászberényben raboskodott igen sanyarú börtönviszonyok között. Miként annak idején a szovjet hatóságok, most Rákosi próbálja megnyerni és nevét hatalma megtartására felhasználni. Kovács Béla azonban nem volt hajlandó Rákosival szóba állni. Üzenetére nem is válaszolt. Inkább maradt tovább a börtönben.

Nem lehet pontosan tudni, hogy csak a kommunista párton belüli Rákosi-ellenes csoport, vagy külső szovjet nyomás is szerepet játszott abban, hogy 1956 májusában — még Rákosi idejében — hazakerült családjához. Ismeretes, hogy a forradalmat megelőző nyáron a Rákosi „trónfosztását" végrehajtó Mikoján szerette volna őt megnyerni a Hazafias Népfront vezetőjéül, ami elől Kovács Béla egészségi állapotára hivatkozva kitért.

Szabadulása után egymásnak adták nála a kilincset az országos és megyei vezetők. Dobi István, Bognár József, Kádár János és sokan mások jártak nála „küldetésben". Neki azonban ezidőtájt körülbelül ugyanaz volt a véleménye, mint Nagy Imrének. Nem elég, hogy Rákosi lemond. El kell hagynia az országot. Ez az ember puszta jelenlétével megakadályozza az egészséges kibontakozást és a csődtömeg felszámolását.

Kovács Béla fölött nem múlt el nyomtalanul a szörnyűséges tíz esztendő. Testét megtörte, egészségét aláásta. Szabadulása után azonban nyitott szemmel, érző szívvel és éber elmével szemlélte a maga, népe és a világ dolgait. Fogsága alatt nemcsak nyelveket tanult, de gazdag társadalomtudományi és politikai tudásra is szert tett. Minden börtön és fogolytábor, mihelyst megengedik két vagy több ember érintkezését, iskolává válik. A szellem áttöri a fizikai korlátokat. Amilyen hátrány az írott irodalom hiánya, olyan előny az elmélyülés és a kombinatív gondolkodás kifinomodása. Amit a mostoha körülmények folytán az elme elveszít ismeretekben, azt megnyeri bölcsességben.

Nagy Imre neve, híre, becsülete 1956 nyarán egyre nőtt. Az „új szakasz" politikáját szélesebb alapokon szerette volna továbbfolytatni. Tudta, hogy az országot képtelen megnyerni Kovács Béla támogatása nélkül. Ezért vette fel vele a kapcsolatot. Kovács Béla semmit sem talált a volt miniszterelnök múltjában, aminek alapján programjának őszinteségét és elképzeléseinek emberi hitelét kétségbevonhatta volna. Nagy Imre külpolitikai nézeteinek tengelyében a bandungi alapelvek következetes gyakorlati megvalósítása állott. A nemzeti függetlenség, a szuverenitás, az egyenjogúság, más államok belügyeibe való be nem avatkozás, az önrendelkezés, azonkívül a nemzeti lét, a társadalmi fejlődés és az emberi szabadság alapvető új tartalma és gyakorlata magyar viszonylatban a csődből való kivezető útnak látszott.

Kovács Béla természetesen nem értett mindenben egyet Nagy Imrével. Nem értett egyet főleg a kommunista párt vezető szerepének és a proletárdiktatúra szükségességének kérdésében. Viszont az országban tíz év alatt végbement társadalmi átalakulást, gazdasági életünk átrétegeződését figyelembe véve, nemcsak kiegyezni lett volna hajlandó a szocializmus valamely demokratikus formájával, de kész lett volna harcba is szállni a restauráló erőkkel szemben.

A szocializmus elismeréséért azonban az alapvető emberi jogok és szabadságok visszaállítását követelte. Ami pedig a külpolitikát illeti, tudta, hogy a Szovjetunióval való baráti kapcsolat az egyenjogúság és kölcsönösség alapján a nemzetközi politika viszonyaiból eredő reálpolitikai adottság.

Mivel az ÁVH minden lépését figyelte, 1956. november 2-ig személyesen nem találkozhatott Nagy Imrével. A forradalom előtt és alatt betegen feküdt Pécsett a belgyógyászati klinikán. Neve október 27-én, délelőtt 11 óra 18 perckor hangzott el először a rádióban. Nagy Imre kormánylistáján mint földművelésügyi miniszter szerepelt. Rajta kívül a volt polgári politikusok közül csak Tildy Zoltán neve került fel államminiszterként a listára. A forradalmárok feliratairól, röpcéduláikon, deklarációikban és újságjaikban

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

már a forradalom első pillanataitól kezdve követelték Kovács Béla bevonását a kormányzásba. A fővárosban október 26-án röpcédulák jelentek meg, amelyek közölték, hogy az ifjúság másnapi gyűlésén Kovács Béla is fel fog szólalni. Hírek terjengtek arról is, hogy átveszi a miniszterelnöki tárcát. E vakhírek eloszlatására október 27-én este 20 órakor a Kossuth-Rádióban felolvassák nyilatkozatát, amelyben többek között kijelenti: „Tudomásomra jutott, hogy egyes körök az én miniszterelnökségemet vetették fel. Ez a hír meglepetés számomra, mivel Nagy Imre és Kádár János barátaim, a MDP nevében egy nemzeti kormány felállítására tesznek kísérletet, amelyben a nemzeti törekvés jut kifejezésre. Ezzel én korábban is egyetértettem." (A Magyar Forradalom és Szabadságharc a hazai rádióadások tükrében, New York 1956.)

A kormánynak feltétlenül szüksége volt Kovács Béla nevére ahhoz, hogy hatalma megszilárduljon. Mintegy vele akartak elébemenni az eseményeknek, megállítani a forradalmat és biztosítani az addig kivívott eredményeket. Nem kétséges, hogy az ország Kovács Bélának a kormányba való belépése után hiszi el először, hogy nem Nagy Imre hívta be az orosz csapatokat, mert tudja, hogy olyan emberhez, aki a nemzeti törekvésekkel szemben, azok vérbefojtására idegen csapatokat vesz igénybe, Kovács Béla soha nem lett volna hajlandó csatlakozni.

Nagy Imre október 30-i szózatában bejelentette a kormányon belüli szűkebb kabinet megalakítását. Az ország életének további demokratizálása érdekében pedig az egy-párt rendszer megszüntetésével a kormányzást az 1945-ben újjászületett koalíciós pártok demokratikus együttműködésére helyezte. A szűkebb kabinetnek Nagy Imrén, Tildy Zoltánon, Erdei Ferencen, Kádár Jánoson és Losonczy Gézán kívül Kovács Béla is tagja lett. Nagy Imre e szűkebb kabinetben már a szociáldemokraták képviselőjének is fenntartott egy helyet.

Október 31-én volt Pécsett a Kisgazdapárt alakuló ülése. Barátai és ismerősei a klinikai betegágyról valósággal elcipelték Kovács Bélát e gyűlésre. A kormányba való belépésének történetét ezen az összejövetelen így mondotta el: Dobi István felhívta telefonon és tájékoztatta, hogy Nagy Imre nemzeti kormányt akar alakítani Kovács Béla részvételével. Mivel Nagy Imrével korábban is kapcsolatban állt és támogatta azt a törekvését, hogy megszabadítsa az országot Rákositól, Gerőtől és cinkosaitól, elvileg hozzájárult a kormányban való részvételhez. Azóta azonban semmi kapcsolata nem volt a kormánnyal. „Meg voltam lepődve — folytatta Kovács Béla —, amikor a kormánylistát nyilvánosságra hozták és abban több régi kommunista vezető nevét olvastam. Másnap megfogalmaztam a lemondásomat azzal, hogy a jelenlegi kormány összetételével nem értek egyet. A lemondólevelet barátaim rábeszélésére nem küldtem el. Nem tudom, mit akar a kormány, a lehetőségek nagyok, az ifjúság vére nem hullott hiába. Ezeket a lehetőségeket, a kormány szándékát azonban meg kell ismernem és erre csak akkor kerülhet sor, ha Budapestre utazom és beszélek a kormány tagjaival."

Ugyanebben a beszédében az újjáalakult Kisgazdapárt programjáról ezt mondotta: „A régi világról szerintem ne álmodjon senki. A grófok, bankárok és kapitalisták világa végérvényesen lezárult. Nem kisgazda igazán az, aki ma 1939-ben és 1945-ben gondolkozik. Az elmúlt tíz esztendő keserves, de hasznos iskolája volt a Kisgazdapártnak és ennek az évtizednek a tanulságait felhasználva kell átalakítanunk a párt programját és átalakítanunk a magunk gondolkodását is." Szót emelt ezenkívül a Parasztszövetség feltámasztása mellett és kijelentette, hogy „a magyar nép semleges Magyarországot kíván." (Szabad Kossuth Rádió, 1956. október 31, este 20.01 óra. L. A Magyar Forradalom és Szabadságharc a hazai rádióadások tükrében, New York, 1956, 221 old.)

Kovács Béla egyre nélkülözhetetlenebbé vált az ország vezetésében. Felhozatalára népes delegáció utazott Pécsre. Egészségi állapota nem engedte meg, orvosai sem tanácsolták, de mivel látta, hogy kulcsszerepe van, útra kelt és november 1-én, délután 6 órakor megérkezett Budapestre.

A forradalom győzelmi mámorában élő főváros még nem sejti a veszélyeket. A parlamentbe azonban, ahol a kormány székel, már egymás után érkeznek Nyíregyházáról az orosz csapatok beözönlésének hírei. A kormány erőfeszítése a rend és fegyelem helyreállításán kívül a forradalom vérrel kivívott eredményeinek külpolitikai biztosítására irányul. Az ország politikai, egyházi, kulturális és társadalmi vezető személyiségei egymásután szólalnak meg komoly, kérő szóval a Szabad Kossuth Rádióban. Az elsők között volt Kovács Béla, november 2-án:

„Két-három órája kapcsolódtam be a nemzeti kormány munkájába. A mai történelmi helyzetben szükségesnek tartom késedelem nélkül elmondani népünknek azt a megállapításomat, hogy kormányunk teljes felelősségérzettel, helyesen, jól képviseli hazánk érdekeit, örömmel állapítom meg, hogy a kormány minden emberileg lehetséges erőfeszítést megtett és megtesz nemzetközi kapcsolataink rendezésére, további kiépítésére, meglévő baráti kapcsolataink fenntartása és megerősítése érdekében. Hogy az előttünk álló nehéz külpolitikai feladatokat megoldhassuk, ahhoz idebent erős, öntudatos nemzeti egységre, rendre és nyugalomra van szükségünk. És szükségünk van rá, létérdekünk, hogy amint a parasztság a szántóföldeken dolgozik a jövő évi kenyerünkért, éppen úgy az ipari munkásságunk is késedelem nélkül

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

azonnal kezdje meg a termelő munkát az egész országban." (Szabad Kossuth Rádió, 1956, november 2, reggel 7.26 óra. L. Id. m. 294 old.)

A vészjósló szovjet csapatmozdulatokban lehetetlen fel nem ismerni egy szisztematikusan felépített támadás hadműveleti előkészítését. A veszéllyel szemben a kormány magáévá teszi a forradalom egységes követelését: semlegessé nyilvánítja Magyarországot, kilép a varsói szerződésből és az Egyesült Nemzetekhez fordul. A feszültség enged, amikor a szovjet kormány november 3-án elküldi tárgyalni teljhatalmú megbízottait. Kovács Béla, meg jómagam is csapdát sejtettünk. Úgy gondoltuk, hogy szükség volna a szovjet kormánnyal való közvetlen érintkezés felvételére, a szovjet vezetők szándékainak kipuhatolására, Lengyelország és Jugoszlávia felkérésére a közvetítésre és ezenkívül megbízott azonnali kiküldésére az Egyesült Nemzetekhez. Bár a két delegáció tárgyalása a parlamentben és este a szovjet főhadiszálláson nem engedett közvetlen támadási veszélyre következtetni, mi lázasan dolgoztunk terveink megvalósításán. Következő hajnalban megszólaltak az ágyuk és ránkszakadt a pokol.

Kovács Béla november 1-én közvetlenül Pestre érkezése után és november 3-án, a támadás előestéjén találkozott a Kisgazdapárt vezetőségével. Felfogása ekkor is ugyanaz volt, mint amit pécsi beszédében elmondott. A kivezető utat az ország szociális és gazdasági szerkezetének fenntartásában, a hibák megszüntetésében és kijavításában, azonkívül a népakaratot kifejező, az alapvető emberi szabadságjogokat biztosító parlamentáris demokráciában látta. Gyanúval figyelte a sokfajta új párt jelentkezését, annak ellenére, hogy azok nem látszottak többnek szereplésre vágyó személyek vagy kis csoportok törtetésénél. Bennük mégis a reakciót szimatolta. Az 1945-ös Kovács Béla is radikális politikus volt, a mostani még radikálisabb. Felmérve az ország politikai helyzetét, a kibontakozást egyedül a parlamentáris demokrácia és a szocialista rendszer új szintézisétől, a „harmadik út" politikájától várta.

November 4-e után, egészen januárig még résztvett azokban a tárgyalásokban, amelyek valamilyen koalíciós szerkezet fenntartására, a forradalom vívmányainak legalább részbeni megőrzésére irányultak. Ebben az időben beszélgetést folytatott Leslie B. Bain amerikai újságíróval, a „Reporter" című nagytekintélyű magazin munkatársával. A beszélgetés a lap 1956 decemberi számában jelent meg. Kovács Béla egy hónap távlatából, államférfiúi bölcsességgel mondta el véleményét a forradalomról. „Miért jöttek vissza az oroszok?" — kérdezte az újságíró Kovács Bélát. „Két dolog miatt — felelte —, először, mert túl gyorsan túl messzire mentünk és ezzel pánikba hoztuk a kommunistákat. Másodszor, mert az oroszok mélyen megalázottnak érezték magukat." „Kovács aztán kifejtette — folytatja Leslie B. Bain —, hogy a forradalom minden célja elérhető lett volna, ha mód van a folyamat lelassítására." Aztán szóba került a szélsőjobboldali veszély. „Nem gondolja, hogy a szabad választás a szélsőjobb és a fehér terror uralmát hozta volna?" Az amerikai újságíró szerint Kovács Béla elismerte, hogy fennállhatott volna ennek lehetősége, de, úgymond, meg van győződve, hogy idejében elejét lehetett volna venni ennek a folyamatnak. Kovács Béla kevés lehetőséget látott arra, hogy a nagybirtok visszaállítható és a bányák, meg a nagy gyárak az államosítás alól kivonhatok lettek volna. „Magyarország gazdasági üdve — mondotta — olyan vegyes közgazdaságban van, amely a kapitalizmus, az állami tulajdon és a szövetkezetek keveréke." „Politikailag — tette hozzá — fennállott egy erősen jobboldali irányzat valószínűsége, de gazdasági hatalom híján a szélsőséges csoportok néhány rövid hónap múltán hallgatni lettek volna kénytelenek." A beszélgetés folyamán Kovács Béla azután ezt mondotta: „Ha az oroszok vissza akarják állítani a sztálini módszereket Magyarországon, ez, legalábbis a pillanatnyi helyzet szerint, még kevésbé fog sikerülni, mint azelőtt. Azonban tragikus, hogy felégetnek minden hidat, amely békés megoldáshoz vezethetne. Most nincs kilátás közeledésre Magyarország és a szovjetek között. Az okozott sebek nemzedékeken át fognak sajogni. Azonban nem pakolhatjuk fel Magyarországot, hogy valahová máshová tegyük és együtt kell élnünk a szovjetek karmaiban lévő szomszédainkkal." Kovács Béla végezetül így fejezte be nyilatkozatát: „Megértem Amerika buzgóságát, amellyel a kommunisták ellen harcol, de amíg magyar feudálisokkal és fasisztákkal is kapcsolatot tart fenn, minket meggátol abban, hogy kapcsolatokat keressünk vele. Mondja meg Amerika népének — fordult az újságíróhoz — hogy segítsen minket a demokrácia, nem pedig a reakció számára megnyerni a magyarokat." És végezetül Leslie B. Bain megkérdezte tőle, hogyan látja a jövőt. Kovács Béla így felelt: „Nincs minden veszve, mert az oroszok és bábjaik nem tudják fenntartani uralmukat, ha a magyar nép mindvégig kitart eltökélt ellenállásában. Eljő majd az idő, amikor az oroszoknak csak két választásuk lesz: lassú kiéheztetéssel, rendőri terrorral és hasonlókkal kiirtani az egész lakosságot, vagy pedig elfogadni az elalkudhatatlan követelést — a kivonulást Magyarországról."

Kovács Béla soha többé nem találkozhatott külföldi újságíróval. Nyilatkozata: politikai testamentum.

Forradalmi szereplése után még két és fél évig élt. Zaklatott beteg szíve a nyár közepén megállt. Kovács Bélát megölték. Halálos ítéletét már 1947-ben megkapta. 12 évig tartott, míg végrehajtották. 1959. június 21-én megtért mártírjaink sorába.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

SZABÓ ZOLTÁN : *A politika tanára*

A naptár novembert s vasárnapot jelez; az elsőt Halottak Napja után. Az ágyúszó a város peremén elözönlést dörög, a fehér zászló a parlament kapuján kapitulációt hirdet. Az ország néptelen házába behatoló szovjetkatonák a szőnyeges folyosón fegyverest hiába keresnek: a vak is látja, hogy az épületet nem védi senki. Már inkább kíváncsiság, mintsem gyanakvás rúgatja be velük a nehéz tölgyfaajtókat. Az egyik teremben mégis találnak valakit, egy civilt. A magas, hajlotthátú, borotválatlan férfiú egy írógép előtt ül. Ír. Mivel tanárra s nem partizánra emlékeztet, nem bántják. Célpont híján a megszállók turistaösztöne támad fel a katonákban: nézegetni kezdik a termek falfestményeit. Ezek a századvég teátrális realizmusával ábrázolnak lélekemelő történelmi jeleneteket. Rókamálas, zsinóros díszruhákba öltözött, ápolt szakállú férfiak csoportosulnak rajtuk, a nemzet nagyjai, feltehetően szabadságjogok kihirdetésére, ünnepélyesen. „Kharaso" — bólintanak rá a képek mondandójára a katonák. A kopott ruhájú, korántsem ünnepélyes külsejű férfiú pedig kopogtatja az írógépen, számukra semmitmondó nyelvén, a maga mondandóját.

„Magyarok! — írja — Nagy Imre miniszterelnök a ma hajnali szovjet támadáskor a szovjet követségre ment tárgyalások folytatása céljából, és onnan már visszatérni nem tudott. A reggel összehívott minisztertanácsra a parlament épületében tartózkodó Tildy Zoltánon kívül csak B. Szabó István és Bibó István államminiszterek tudtak megérkezni.

Mikor a parlamentet a szovjet csapatok körülfogták, Tildy államminiszter a vérontás elkerülése végett megállapodást kötött velük, amely szerint ők megszállják az épületet, a benne levő polgári személyek pedig szabadon távozhatnak. Ő a megállapodáshoz tartva magát, eltávozott. Az országgyűlés épületében egyedül alulírott Bibó István államminiszter maradtam, mint az egyedül törvényes magyar kormány egyedüli képviselője. Ebben a helyzetben a következőket nyilatkozom:

Magyarországnak nincs szándékában szovjetellenes politikát folytatni, sőt teljes mértékben benne akar élni a keleteurópai szabad népek ama közösségében, akik életüket a szabadság, igazságosság és kizsákmányolásmentes társadalom jegyében akarják berendezni. A világ színe előtt visszautasítom azt a rágalmat is, mintha a dicsőséges magyar forradalom fasiszta vagy antiszemita kilengésű lett volna: a harcban osztály és felekezeti különbségek nélkül résztvett az egész magyar nép.

Megrendítő és csodálatos volt a felkelt nép emberséges, bölcs és különböztetni kész magatartása, mellyel csupán a leigázó idegen hadsereg és a honi hóhérkülönítmények ellen fordult. A néhány napig napirendben volt utcai igazságtételeket, valamint ókonzervatív politikai erőknek minden fegyveres erőszak nélkül való jelentkezését az éppen megalakult kormány rövid úton megszüntethette volna: az az állítás, hogy evégből óriási idegen hadsereget kellett az országba behívni, komolytalan és cinikus. Éppen ellenkezőleg, a hadsereg jelenléte a nyugtalanság és zavargások legfőbb forrása.

A magyar népet felszólítom, hogy a megszálló hadsereget, vagy az általa esetleg felállított bábkormányt törvényes felsőségnek ne tekintse, s vele szemben a passzív ellenállás összes fegyvereivel éljen — kivéve azokat, amelyek Budapest közellátását és közműveit érintenék. Fegyveres ellenállásra parancsot adni nincs módomban: egy napja kapcsolódtam be a kormány munkájába, a katonai helyzetről tájékoztatva nem vagyok, felelőtlenség volna tehát tőlem a magyar ifjúság vérével rendelkezni. Magyarország népe elég vérrel adózott, hogy megmutassa a világnak a szabadsághoz és igazsághoz való ragaszkodását. Most a világ hatalmain a sor, hogy megmutassák az Egyesült Nemzetek alapokmányába foglalt elvek erejét és a világ szabadságszerető népeinek erejét. Kérem a nagyhatalmak és az Egyesült Nemzetek bölcs és bátor döntését a leigázott nemzetek szabadsága érdekében.

Megállapítom egyúttal, hogy Magyarország egyetlen törvényes külföldi képviselője és külképviseletének törvényes feje Kéthly Anna államminiszter. Isten óvja Magyarországot! ..."

Ezt a fogalmazványt keltezéssel látja el: „Budapest, 1956. november negyedikén", majd teljes névaláírásával hitelesíti: „Bibó István államminiszter". Másolatokat is maga készített róla. Közben újabb és újabb orosz katonák tévedtek be, bámészkodtak, kimentek. Később megjelentek a takarítónők is, hogy a termeket kisöpörjék.

A miniszter a maga helyzetét ekkor már egy csöppet nevetségesnek találta. Helyben maradásának sem volt értelme többé. A szovjet katonaság ostromgyűrűje mögé aligha várhatta forradalmi bizottságok szóvivőit, a tanácsok küldötteit. Az országházban nem volt több tennivalója: a nyilatkozat példányait zsebrevágta, kiment, betért egy közellakó jóbarátjához. Ez ébren volt már, mint mindenki azon a reggelen. Az államminiszter nyolc óra tájban köszönt el tőle. Gyalogszerrel elment Nagybritannia, az Egyesült Államok és

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

India követségére. Amikor ajtót nyitottak neki, bemutatkozott „Bibó István államminiszter vagyok" — mondotta és kissé elcsodálkozott, amikor első szóra elhitték, hogy az, aki. A követségeken átadta nyilatkozatának egy-egy példányát, s arra kérte a diplomatákat, hogy juttassák el kormányaikhoz.

A nyilatkozat kikézbesítését kilenc óra tájban fejezte be. Ekkor hazaindult. Lakása félóra járás, a Duna túlsó partján, a Rózsadomb tetején. A hídfőkön az oroszok már megkettőzték a tankjaikat, mivel a magános harckocsikat a szabadságharcosok még megtámadták. A magára gondatlan magános férfiú bántatlanul kelt át a Margithídon, egy szomszéd rokonához tért be. Innen telefonált haza és ismerőseinek. Kérte, hogy a fiatalabb barátai, mihelyt a helyzet megengedi, keressék fel. Ideiglenes szállásán tovább gépelte, másolta a nyilatkozat szövegét s másnap azzal a kéréssel adta tovább, hogy fordítsák le angolra, franciára, s a fordításokból adjanak példányokat a külföldi újságíróknak, míg a magyar példányokat juttassák el befolyásos emberekhez. Írókhoz, politikusokhoz, egyetemi hallgatókhoz, munkástanácsok tagjaihoz.

Arra a kérdésre, hogy falragaszon közhírré tegyék-e a nyilatkozatot, Bibó határozott nemmel válaszolt: tucatjával jelentek meg akkor pontozatok és kiáltványok a házfalakon: ezeket nem akarta szaporítani. Másnap, mivel a lakásán nem keresték, hazatért, s kiáltványa később mégiscsak felkerült a főváros falaira. „Amikor a szovjet csapatok már szerte a városban megakadályozták a lakosság csoportosulásait — írta egy szemtanú később — százakra menő tömeg hullámzott a Bartók Béla úton egy falragasz előtt. A Műegyetem egyik hallgatója hangosan olvasta a kiragasztott röpcédula szövegét, a kormány parlamenti hivatalában egyedül helyén maradt képviselőjének a nyilatkozatát." Ezzel a nyilatkozattal került Bibó István a magyar történelem ama nagyjai közé, akik egész lényükkel álltak helyt népük tudatos szándékaiért és ösztönös kívánságaiért.

Bibó István 1911-ben született, augusztus hetedikén. Az évszám abba a nemzedékbe utalja, amelynek az Osztrák-Magyar monarchia boldog és balga békeidejéről már nem voltak emlékei. Ezeket a korosztályokat a háború kitörése kora gyermekkorukban érte, a háborúvesztés, a monarchia szétrobbanása, a Károlyi-forradalom, a proletárdiktatúra, a történelmi ország szétesése és az ellenforradalom: elemi iskolában. A húszas években, amikor a csonka országban a régi rend egészben helyreáll, még gimnazista. A konzervatív konszolidáció megingása, a diplomásokat állástalanságra kiképző egyetemek közül a szegedin éri. Államtudományi doktorátusa után Genfben egészíti ki tanulmányait. Később bíró lesz, de tüzetes történelmi tanulmányokat is folytat; ezek szembeállítják a korszak hivatalos szemléletével, amely a magyarság elhelyezkedését a katolikus-germán kultúr-közösségben kereste. Őt családi és alkati adottságai is a magyar politikai gondolkodás erdélyi iskolája felé vonták. Egész habitusában a tizenhatodik és tizenhetedik században fellépő realista államférfiak tanítványa lesz. Azoké, akik Magyarország „két tar közti", „üllő és verő közé szorult" helyzetében tartották fenn a független államiságot az erdélyi szűkebb hazában. A „német párt" és „török párt" között harmadikutas politikával egyensúlyozó erdélyiek közül elsősorban Bocskayt tekinti mintaképének. Azt a férfiút, aki végül már szembefordult az egész országterület, nyugati, Habsburg-felszabadításában reménykedő urakkal is: elvégre ezek maguk is bevallották, hogy „mit tehetne velünk jót az német, holott magával is tehetetlen". Ám e régi magyarokhoz őt nem történelmi párhuzam keresése vonta. A „nyitott szem és csukott száj hőseinek" realizmusát érezte követendőnek: a Horthy-Magyarország kóros önáltatása ellen keresett védőoltást s Bocskaynak ezt a mondatát idézte legszívesebben: „sem az dialektikához, sem az rhetorikához nem tudunk, a dolgot őt magát nézzük, csak a mi nemzetünk javát és magunk megmaradását".

A „dolgot őt magát" néző ember a harmincas évek második felének irodalmi és politikai áramlatai közül szükségszerűen a népi mozgalomhoz érezte magát közelállónak. Ez a marxisták dialektikájától és a nacionalisták retorikájától egyaránt eltávolodva, magát a valóságot igyekezett szemügyre venni: az ország helyzetét, a nép állapotát. Az új literatúra szóvivői, akiket Babits forradalmároknak becsült, mert „új tömegek betörése és befogadása mindig forradalom", egytől-egyig, vagy a Bibó Istvánnal egyidős, vagy a nála valamivel idősebb korosztályból kerültek ki — nem véletlenül. Szekfű Gyula, 1934-ben úgy látta, hogy olyan nemzedékváltásról van szó, amelyben a fiúk szemlélete csaknem minden ponton szembekerül az apák szemléletével: az apák nacionalizmusa országterületben gondolkozik, a fiúk nemzeteszméjének tartalma a nép lett. Ezért a trianoni problematikából őket az új államokba került magyar kisebbségek megtartása foglalkoztatja, számukra népében él, erősödik, vagy gyengül a nemzet. Demokraták, de demokratizmusuk nem polgári. Következésképpen földreformpártiak, s távol állanak mind a nagybirtokrendszer konzervatív híveitől, mind a mezőgazdasági nagyüzem marxista híveitől. Ez a jellemzés épp annyira talál az akkori és későbbi Bibó Istvánra, mint azokra, akiket Szekfű modellnek választott. Ez a nemzedék a korszak hivatalos szemléletével minden ponton szembekerül, de radikalizmusa különbözik a marxistákétól is. A különbség az „előbb-utóbb", „honnan-hová" kérdésekben alapvető, a módszer abban, hogy induktív, empirikus. Míg a marxisták általában kész elméleteket alkalmaznak föltérképezetlen társadalomra, ők a társadalom állapotrajzából jutnak el konkrét reformtervekhez. A Márciusi Frontba torkolló népi mozgalom akkori és Bibó

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

István későbbi gondolatmenete nagyjából így summázható: Magyarország demokratikus átalakításának kérdése elsősorban a parasztság felszabadításának kérdése; ez a kérdés nem oldható meg a haladó értelmiség melléállása nélkül; a marxistáknak a parasztkérdésben a magyar helyzetre találó, vonzó javaslataik nincsenek; a parasztsághoz és az értelmiségi tömegekhez nem tudnak hozzáférni; ebben a helyzetben az ország minden kizsákmányolt rétegét kielégítő társadalmi reform csak nemmarxista, agrárszempontú, és nemzeti jellegű mozgalmak közreműködésével harcolható ki és hajtható végre. Azt, hogy ez a gondolatmenet szilárdan fogódzik meg a magyar valóságban, kommunista részről, akkor, Révai József ismerte el. 1938-ban Prágában írt könyvében ő mutatott rá arra, hogy a marxizmustól eltérő magyar szocialista öntudat és terv kialakulásáért „a magyar munkásmozgalom gyengesége, régi lendületének lelohadása" is felelős. Ő vallotta be, saját hitén belül majdnem eretnekségnek ható szókimondással, hogy a „magyar proletárszocializmus ma már nem vonzza magához, nem gyűjti maga köré a haladó gondolat mindenféle irányzatát, nem alkotja gerincét a magyar haladás táborának". Ő mondta ki, hogy „ezzel a ténnyel szemben nem sokat ér, ha papíron proklamáljuk a munkásosztály, a marxi szocializmus 'vezető szerepét'. Mert ez a 'vezető szerep' nem valamilyen cím és jelleg, nem holmi rang, amit a történelem egyszersmindenkorra a munkásságnak adományozott". A Komintern vonalvezetésnek megfelelően akkor még népfrontpolitikában gondolkodó Révai József azt vette észre, hogy Magyarországon népfrontos program kommunista irányítás és munkáspárti közreműködés nélkül jött létre. Az új nemzedék „népi szocialistáit" így jellemezte: „Ellentétben az orosz narodnyikokkal, számukra nem központi probléma saját szocializmusuk és a marxi szocializmus közötti ellentét — tudatában vannak ugyan ez ellentétnek, de megférnek vele, ami más szóval azt jelenti, hogy a proletárszocializmust elfogadják, mint adott tényt, de nem hiszik, hogy a jövő és különösképpen a szocializmus jövője, az övé." A háború előtt papírra vetett jellemzés találó. Nemcsak a Márciusi Front kiáltványát aláíró Erdei Ferencre, Féja Gézára, Illyés Gyulára, Kovács Imrére, Veres Péterre talált, hanem Bibó Istvánra is, aki — akár a fentiek — a nemzeti parasztpártban vállal szerepet a háború után.

Ezerkilencszáznegyvenötig Bibó István keveset hallatott magáról. Írói termése se jelentékeny: néhány tudományos tanulmány szakfolyóiratokban, cikk a „Magyarságtudomány"-ban. Személyes kapcsolatok főként a népi mozgalom ifjabb tagjaihoz, a „szegediek”-hez fűzik. Időnként jelen van Andrássy Klára szalonjában, ez a németellenes értelmiségiek egyik gyülekezőhelye a háború elején. Közéleti szereplése azonban csak 1945-ben kezdődik. Azzal, hogy Erdei Ferenc — akkor az ideiglenes kormány belügyminisztere — első fővárosi útján megkeresi és Szebeny Endrével együtt magával viszi Debrecenbe, közvetlen munkatársának. Bibó a belügyminisztérium közigazgatási főosztályának vezetését veszi át. Erdeinél lakik. Éjszakánként hajnalig dolgoznak, vastag cigarettafüstben, a közigazgatás reformtervén.

1945 tavaszán minden arra vallott, hogy a nép a felülről kapott kereteket alulról zavaros, de demokratikus tartalommal töltené meg, ha hagynák. Bibó 1945 nyarán a helyzetet így ítéli meg: a változás új, friss társadalmi erőket szabadított fel: ezek az erők a demokrácia irányában haladnak; az egészséges folyamatot azonban veszélyezteti a pártharcok kiélesedése, mert ezekben a pártharcokban már nem a demokraták szállnak síkra, együtt, nem-demokraták ellen, ami a koalíciót erősítené. A pártharcokban a demokrácia balszéle fordul a demokrácia jobbszéle ellen, s ez a koalíciót gyöngíti. A közvéleményt joggal maga mögött érző kisgazdapárt és a Szovjetuniót ugyancsak joggal maga mögött tudó kommunista párt mindegyre gyanakvóbban nézett egymással farkasszemet. A leszámolás gondolata mindegyre erősödött mindkét oldalon. A mérkőzés első futama a kisgazdapárt félreérthetetlen győzelmével végződött. A kommunistáknak mind a budapesti (51%-os), mind az országos (57,5%-os) kisgazdatöbbség azt bizonyította, hogy a közbizalom nem fog feléjük fordulni, s a koalíció azért maradt fenn, mert Vorosilov marsall, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke ehhez kötötte a titkos és különlistás választás engedélyezését. Azzal a járulékos feltétellel, hogy a belügyi tárca a kommunista párt kezére jut. Ilyen előzmények után jelentkezett Bibó István első tanulmányával a magyar demokrácia válságáról, a népfrontos koalíció védelmét és megerősítését célzó érveléssel. A tanulmány nemcsak időrendben az első, hanem értékben is. 1945 decemberében jelent meg, nem minden nehézség nélkül.

„A magyar demokrácia válsága" a papírhiánnyal küzdő ország első és akkor még egyedülálló folyóirata számára készült. A „Valóság" megindításával az új magyar demokratikus szellemiségnek szántam műhelyt, hogy az ifjabb értelmiségiek szemléletének kialakítója és kifejezője legyen. Lapengedélyt s papírkiutalást azonban ilyen érveléssel akkoriban nem lehetett kivívni. Az alku és a politikai adok-veszek korszakát éltük. Ahhoz, hogy a folyóirat megindítása lehetővé váljék, a négy párt szervezeteit összefogó ifjúsági szövetség elnökségét kellett elvállalnom. A „Valóság"-ot magam szerkesztettem, de a szerkesztőbizottságban helyet kapott a népi kollégiumok igazgatója és az Eötvös-kollégium diákságának a képviselője is. A folyóirat törzsgárdáját javarészt népi kollégisták alkották. Az első szám 1945 nyarán került ki a nyomdából és Bibó István nagy tanulmánya a második füzet számára készült. Az előre megbeszélt cikk kéziratának már a kefelevonata várt, amikor külföldi utamról visszatértem Budapestre. A levonatot kinyomtatás végett a

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

nyomdának már visszaküldtem, amikor a lap belső gárdájának két fiatal tagja jelentkezett az irodámban. Óvást emeltek Bibó tanulmányának közlése ellen. Ezt azzal a halk határozottsággal tették, amely az utasításra eljáró kommunistákat jellemzi. „Veszélyezteti a demokráciát..." — mondták. Aggódtak, hogy Bibó István kritikája a demokrácia balszárnyán felháborodást kelthet. Nyomaték kedvéért megjegyezték, hogy a kommunista párt vezetői is aggályosnak látják a cikket. Azzal utasítottam el őket, hogy amennyiben a négy kormánypárt valamelyikének kifogása van egy még ki nem nyomtatott cikk megjelenése ellen, ezt az illető párt vezetőségének illetékes tagja fejezze ki.

Néhány óra múlva Révai József telefonált. Révai akkor a kommunista pártszervezetben a kulturális ügyek gazdája és a Szabad Nép főszerkesztője volt. Beszélgetésre kért, mivel gyengélkedik, a lakására. Ő is a Bibó-tanulmány közlésének elhalasztását kérte, a fiatalokéval szószerint egyező indokolással. Válaszomra, hogy a cikket megrendeltem, a kefelevonatokat jóváhagyva a nyomdába küldtem és a megjelenésért vállalom a felelősséget, Révai József indulatba jött. Kezében a kefelevonattal — ezt nyilvánvalóan a szerkesztőség valamelyik kommunista tagja juttatta el hozzá — szenvedélyesen érvelni kezdett. Egyre hevesebben és egyre lendületesebben ismételte azt, hogy a Bibó-tanulmány a demokráciát fenyegeti. Mindez furcsán hatott. A jelenetben az volt az elképesztő, hogy egy tömegpárt vezetője, egy megszálló hadsereg és egy győztes nagyhatalom árnyékában, az ellen ágált kitartó szenvedéllyel, hogy egy negyven oldalas értekezés egy ötszáz példányban kinyomtatott időszaki folyóirat hasábján eljuthasson az olvasóhoz. Ettől féltette a pártját. Gondolatmenete azokra a harmincas években hallott vádbeszédekre is emlékeztetett, amelyek a falukutató könyvekkel kapcsolatban állapotrajzot nemzetgyalázásnak minősítettek, látleletet méregkeverésnek. Engem a kétféle észjárás kísérteties hasonlósága bosszantott. Révait viszont az én makacs korlátoltságom keserítette el, az, hogy nem értem: minderről hogyan kell gondolkozni. Az én közbeszúrt megjegyzéseimnek gyér váltakozása az ő szillogizmusainak zuhogó záporozásával két óra hosszat tartott. Ez alatt a Bibó tanulmányt hol ellenforradalminak, hol reakciósnak minősítette. Az olyan ellenérvek, hogy Bibó éppen a maradisággal, éppen a reakcióval igyekszik a koalíciót — a maga egészében — szembeállítani, nem hatottak rá. Éppen az ilyen megjegyzések mutatják — tudtam meg tőle — hogy a tanulmány mennyire veszedelmes! Éppen az én értetlenségem bizonyítja, hogy mennyire alkalmas arra, hogy jó demokratákat is megtévesszen. Ez is arra vall, hogy megjelenése pusztító hatású volna, a demokrácia baloldalán. Jó, megengedi, a tanulmány nem reakciós, de akkor rosszabb annál: jobboldali... A kínálkozó ellenérv az volt, hogy ha Bibó szempontjai jobboldalibbak a kommunisták szempontjainál, ez természetes, hiszen Bibó nem kommunista, s a koalíciót nem lehet kommunista pártmértékkel mérni. Éppen ez az, amit Bibó a kommunista párt taktikájának elemzésében, joggal kifogásol... Révai József, akit saját érvelésének görgetege egyre szenvedélyesebbé tett, végülis elvesztette türelmét. „Látom, nem boldogulunk — csattant fel —, szép szóval nem megyünk semmire! A szedést a rendőrséggel foglaltatom le, a nyomdában ..." Az ilyen rendőri csattanó, akkor még meglepő volt. Ez volna az első eset arra — mutattam rá — hogy egy koalíciós lapot az egyik koalíciós párt előzetes cenzúra alapján rendőrileg koboztat el. Ez az aktus mindenkit mélyen elgondolkoztatna. Nekem, mivel a cikket elfogadtam s jóváhagytam, nem volna más választásom, mint az, hogy lemondok az ifjúsági szövetség elnökségéről és minden egyéb tisztségemről. Ez az érv, őszinte meglepetésemre, hatott. — Hívjuk le Lukácsot! — legyintett Révai bosszúsan.

Az idős esztétikus ugyanabban a házban lakott. Lejött, meghallgatta Révait s a maga csendes modorában először azt jegyezte meg, hogy egyetért vele, majd higgadtan elemezni kezdte a helyzetet. A kisebbik baj az, mondotta Lukács György, ha a Bibó-cikk tévedéseivel együtt megjelenik, elvégre ezeket helyre lehet igazítani. Ennél nagyobb baj volna az, ha a „Valóság" elkobzása egy sereg jó demokratát, köztük a lap szerkesztőjét, jobbfele tolna. Fontos azonban, hogy ebben az ügyben a kommunista párt is kifejthesse a maga álláspontját. Ezért ezt ajánlotta: Révai törődjön bele a cikk megjelenésébe. Utána a „Valóság" rendezzen nyilvános vitát a cikkről. Ezen szólaljon fel Révai József, válaszoljon Bibó, s a vita teljes anyagát a „Valóság" adja ki nyomtatásban. Ennek nem volt akadálya.

„A magyar demokrácia válsága" a „Valóság" október-decemberi számában került el az olvasókhoz. A megjelenést követő Bibó-vitában Révai József — nyilvánvalóan pártjának beavatatlan vagy függetlenebb gondolkodású tagjai felé kiáltva „caveat"-ot — azt állította, hogy Bibó a kommunista pártról torzképet rajzolt: „gyerekesen helyt nem álló és informálatlan ember állításaival vetekedő az olyan feltevés a mi pártunkkal szemben, hogy aki nincs vele, ellene van". Bibóval ellentétben, ő a kommunista párttal szembeni idegenkedés okait nem saját pártjának taktikai hibáiban kereste. Hanem abban, hogy a kommunisták a magyar közéletben szokatlan „nagy politikai szenvedélyt" képviselik, „a népre való appellálás és a néppel való appellálás töretlen bátorságát". Lukács György a maga felszólalásában a Bibó-tanulmányt „a demokrácia jobboldali kritikájának" mondotta és olyan „pszychologisztikus konstrukciót" látott benne, amely „tartalmában jobboldali" és „eltereli a figyelmet az egyedül aktuális reális veszedelemről, a reakció restaurációs kísérleteiről".

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Ez a mondat világította meg azt, hogy a néhányszáz példányban megjelenő tanulmányt miért kellett országos veszedelemnek érezniök: kiindulópontján támadta meg azt a dialektikát, amelynek a kommunisták fokozódó alkalmazására készültek fel. Pártagitációjuk ekkor már egyre inkább a jobbra taszítás és balra szorítás taktikáján alapult. Az 1945-ös társadalmi változásokat, mondták, egyedül jobbról fenyegeti veszedelem, s ez ellen az egyedüli védekezés a baloldaliak közeledése a kommunisták pártjához és pártvonalához. A Bibó-tanulmány viszont arra utalt, hogy a 45-ös eredményeket a proletárdiktatúra éppenúgy megsemmisítené, mint a régi állapotok restaurációja, s közben átvilágította a kommunisták magyarországi működésének immanens ellentmondásait is.

Révai József riadalmát és rendkívüli ingerültségét különben alighanem személyes okok is magyarázták. Elvégre annak a népfrontos koalíciónak, amit Bibó nem-kommunista tartalommal töltött meg, ő volt a kommunista mérnöke. Ő volt felelős azért, hogy ez a konstrukció miképpen működik és hová vezet s néhány év múlva önbírálatában be kellett ismernie azt, hogy pártja ebben az időben még olyan célokat is szolgált, amelyek polgári demokráciának is céljai lehettek volna. Becsületére válik azonban, hogy hajszát a vita után Bibó István ellen nem indított.

Bibót magát sem a vita, sem nézeteinek kommunista félremagyarázása nem tudta elkedvetleníteni. Ez éppúgy nem csüggesztette el, mint az a jobbról érkező zsörtölődés, amely Illyés Gyula egy mondatának igazát idézte fel: „aki a helyzetbe belenyugszik, vagy csak egy kicsit is okosan mérlegeli, az nálunk már egy kicsit labancszámba is megy". A kétfelől jelentkező értetlenség Bibót nem győzi meg arról, hogy a harmadik út járhatatlan. Hivatalában a köztársasági alkotmány törvényjavaslatának szövegét dolgozza ki és publicisztikai munkásságát se hagyja abba. 1946 tavaszán adja ki „A kelet-európai kisállamok nyomorúsága" című röpiratát. Ez először folytatásokban jelenik meg, majd különálló füzetben is az „Új Magyarország" című hetilap kiadásában. Későbbi tanulmányait egytől-egyig az Illyés Gyula szerkesztésében és Sárközi Györgyné kiadásában megjelenő „Válasz" közli. Ezek vagy a demokrácia helyzetének elemzését folytatják a „Valóság"-cikk modorában („A koalíció egyensúlya és az önkormányzati választások", 1946; „A koalíció válaszúton", 1947; „A koalíció válsága", 1947), vagy a harmadikutas gondolkodás történelmi és társadalmi hátterét vázolják fel („A magyar társadalomfejlődés és az 1945 évi változás értelme", 1947; „Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem", 1948; „A zsidókérdés Magyarországon", 1948).

Tanulmányaival Bibó István nem a nagyközönséghez szólt; a köztársaság politikai és intellektuális vezető rétegét akarta velük meggyőzni. Javaslataival olyan emberekhez fordult, akik az érintett témákkal eleve familiárisak. Innen a tények részletezésének hiánya: az utalás elég. Ezek a stúdiumok egy olyan gondolkodó írásai, aki csak a szerkezeti felépítés tisztaságával és gondolatainak belső kohéziójával törődik. Olyan ember szól itt, aki aggályosán konstruktív, minden szónoki fogást, hatásos fordulatot elkerül. Mondatai gyakorta azért körülményesek, mert az amúgy is növekvő szenvedélyeket kritikájával nem akarta növelni: az orvosságot ostyában igyekszik a betegre rátukmálni. Az ellentéteket is tompítani akarja. Fogalmazása ezért lesz árnyalt és körülíró, néha túlságosan az. Stílusa a reformkor magyar gondolkodóinak irányára emlékeztet és a német hatásokkal is birkózó Eötvös Józseféhez áll közel. Az észjárás azonban inkább nyugat-európai, mintsem németes: idegenkedik a meghatározásoktól, sehol se teoretikus, tényekkel érvel. Tetszetős vagy kerekded világkép kialakítására véletlenül se törekszik. Ideológia vagy politikai filozófia kiépítésének szándéka nem jelentkezik írásaiban: alapelveket nem szögez le, értékrendszerét nem fogalmazza meg. Mondandói nem csoportosulnak olyan címszavak alá, mint állam vagy tulajdon vagy hatalom — politikushoz illően ő az éppen esedékes veszedelem elhárítását és legközelebbi sürgős teendő megragadását tekinti feladatának. Írásaiban a problémák megközelítésének egy megvesztegethetetlenül tárgyilagos fajtája jelentkezik, a Széchenyi-féle „lelki független ember" beszél.

1949-ben, a Mindszenty-per és Rajk-per esztendejében, elhallgat. Személyes sorsa is lejtőre kerül. Miniszteriális állásaiból a szegedi egyetem politikai katedrájára jut. Tanszékéről alig másfél év múlva ugyancsak elmozdítják s a fővárosba csak az „új szakasz" idején jut majd vissza, az egyetemi könyvtár tisztviselőjének. Közben az ország közvetlen tapasztalatokat szerez arról, hogy a gyakorlatban mit jelent annak a kommunista párttaktikának a kibontakozása, amelytől ő már 1945 decemberében óvta a kommunistákat is. A kisgazdapárt bomlása után előtérbe és terítékre kerülő szociáldemokrata pártból Rákosi 1948 márciusában kizáratja a munkásegység ellenzőit s a két munkáspárttal két hónap múlva mondatja ki az egyesülést. A Magyar Dolgozók Pártja 1948 őszétől 1949 tavaszáig százezer tagjának kizárásával töri le esetleges belső ellenzékét. 1949 májusában Rákosi már elég erős ahhoz, hogy a demokrácia formai maradványait közöslistás választással semmisítse meg. A szovjet mintájú népszavaztatáson először jelentkezik a később konvencionálissá váló közel százszázalékos szótöbbség. Három hét múlva Rajk letartóztatása nyitja meg a már kommunisták ellen is alkalmazott polarizálást. 1949 Szent István napján az új szovjet-alkotmány a magyar szuverenitást adja fel és az országot formai tagállamiság nélkül ugyan, de

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

csatlóshelyzetbe juttatja, olyan népi demokráciával, amelyről Rákosi már nyíltan azt mondja, hogy „proletárdiktatúra szovjetrendszer nélkül".

A harmadik út, a független nemzeti élet kapuja ezzel bezárult, a kossuthi szabadságharc orosz leverésének századik évfordulóján. Ebben az esztendőben már az egész magyarság azt az életet kezdi élni, amelyet Bibó kisebbségi élet gyanánt jellemzett. Olyan „háttérbe szorított, nyomott élet" ez csakugyan, amit csak „egy reális vagy kevésbé reális remény kompenzál". Konzervatívok, demokraták, szocialisták után Rákosi Mátyás most már saját pártjának tagjait tizedelte rendőrségével és 1952 februárjában egy pártiskola hallgatóságának jelentette ki, hogy a „szalámi-taktikát" — ez volt a henteskifejezés a polarizálás rendőri változatára — már 1945 elejétől alkalmazta. A nagyralátó iparosító terveket általános elnyomorodás, az erőszakos kolhozosítást kenyérjegy bevezetése követte. Azt a Bibó-tételt, hogy a kommunisták valóságérzéke csak akkor működik jól, ha „mintául szolgáló oroszországi helyzetek megragadásáról van szó", Rákosi még azzal is igazolta, hogy 60. születésnapján „magyar Sztálinként" ünnepeltette önmagát, majd a miniszterelnökséget is maga vette át. A proletárdiktatúra ezzel pártdiktatúrából formailag is személyi diktatúrává változott, olyan esztendők után, amelyekben a népi demokrácia egy „elhatárolt és tervezett forradalom", egy „magyar érdekű reformpolitika" műhelye helyett a baloldal szétdarabolásának műtője lett. Hogy mindez nemcsak bűn volt, hanem hiba is egyben, az csak a Sztálin halálát követő hónapokban vált világossá fokozatosan.

Impavidum ferient ruinae? A négy esztendő élménye Bibó preventív kritikai tételeinek igazát húzza alá legvastagabban. A kezdeti bizalmatlanságból csakugyan „süket és csendes ellenségesség" fejlődött ki, országszerte. Ez szükségszerűen belejuttatta a kormányt, illetve a kommunista pártot „abba a cirkulusba", amelyben minden kudarcot „szervezett aknamunkával" magyaráz meg s erre megtorlással válaszol. A megtorlás az ellenségességet növeli, ez a kudarcok számát. Ezek ellensúlyozására a kormányzat csakugyan működésbe hozta azokat a „brutálisan célszerű módszereket is, amelyeket a hatalom koncentrációjára és az emberek kiszolgáltatottságára épülő rendszerek alkalmaznak".

E módszerek felülkerekedésével velejárt a negyvenötös társadalmi felszabadulás korai eredményeinek leépítése is. Olyanformán, ahogy Bibó előre jelezte: „az állami szerveket a miniszteriális centralizáció, a népi szerveket a pártcentralizáció" vette kézbe. Keservesen beigazolódott az is, hogy „maga a kormányzás ezekkel az eszközökkel nem volna különösebben nehéz, hiszen az államhatalomnak való passzív engedelmeskedés régesrégi beidegződéseire támaszkodnék". Vagyis ugyanarra a „jobbágyi alázatra", amely a korábbi gyarmati jellegű, konzervatív vagy jobboldali rendszerek bázisa volt. Bibó szemszögéből Rákosi négy esztendeje „az ellenforradalmi kormányzás" negyedszázada, a „kiegyezéses konstrukció" félszázada és a monarchia gyarmati jellegű évszázadai mellé került anélkül, hogy emlékeztetett volna arra a boldog békeidőre, amelyről az öregek beszélnek. A Rákosi-évek után Bibónak még a jobbfelé sújtó érvei is balfelé ütöttek; a diktatúra felújította azt a régismert állapotot is, amelyet ő így jellemzett, reakciós állapot gyanánt: „a dolgokat a maguk nevén nevezni nemcsak hogy nem lehetett, hanem nem is volt szabad... a tényeket nem az okok és okozatok egyszerű láncolatában, hanem azokon kívülálló feltevések és várakozások jegyében kellett magyarázni", hogy a hazugság kerek konstrukcióján csorba ne essék. Ifjabb elmékben a marxizmus forradalmi elméleteinek szókincse a bolsevizmus uralmi gyakorlata ellen fordult: a sztálinizmus, diktatúra lévén, odazökkent a reakció, ellenforradalmiság, fasizmus mellé. Az olvadás rianásai között eszmélő értelem már jobbra-balra ítélve fedezhette fel, immár kétoldalt a rosszat. Az új hazugságkonstrukcióból lábadozó elme olyan független, magyar és demokratikus útra kívánkozott, amilyent Bibó a betegség megelőzésére javasolt. 1956 nyarára gyakorlatilag egy antisztalinista népfront jön létre. Ebben a szabadságfrontban, 1956 kora őszén, már ott vannak az ország összes haladó értelmiségi elemei: a „magyar valóságérzékű kommunisták", a szocialisták és népi radikálisok fiataljai, a kisgazdapárti parasztdemokraták, és az „értelmiségi reformcsoport", az Írószövetségben. Vagyis gyakorlatilag az a második koalíció, amelyet Bibó már 1945 végén kívánt volna a demokrácia védelmére. Ennek az új egységfrontnak az ifjúsága van ott az október 23-i tüntetésen.

A következő napok lényegében azt is bebizonyítják, amit Bibó a korábbi hazugságkonstrukcióról mondott: ezek, ha „hosszú ideig valóban érvényesülni is tudnak", nem egyenlőek „magával a társadalmi realitással". Hogy a jelenkor magyar társadalmi realitásait Bibó annakidején helyesen érzékelte, az a forradalom szerkezeti alapvonalaiban és programjában is bebizonyosul. A forradalom levée en masse jellegével jelentkezik: ami már egymaga is Bibónak azt a tételét igazolja, hogy az „1945 évi változások" magukban foglaltak egy társadalmi felszabadulást is: a nép felkelésével bizonyítja, hogy a közügy az ő ügye. Az idegen haderővel és a politikai rendőrosztagokkal „az emberi méltóság egy felkelését" szegezi szembe. „Megtapasztalja a maga erejét" is, amikor az első hét harcaiban az orosz helyőrséget visszavonulásra bírja. Egyben „megválogatja a maga fölött álló hatalmasságokat", amikor csak a földreform mérnökét és az új

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

szakasz miniszterelnökét hajlandó elfogadni kormányfőnek és „szükség esetén elkergeti" az ő kormányának tagjait is. Az erejét érző nép a fegyveres szabadságharc mögött ama „demokratikus ősszervek" forradalmi változataival, a forradalmi, nemzeti és üzemi bizottságokkal és tanácsokkal fejezi ki akaratát, amelyeknek Bibó korábban oly nagy jelentőséget tulajdonított. E bizottságok pontozatokkal fejezik ki a nép kívánságait.

A magyarországi forradalmat végső fokon az hívta ki, ami a háború utáni demokrácia helyzetét — Bibó diagnózisa szerint — válságossá tette. A két alapválságot, „a megszállás válságát" és a „kommunista párttaktika válságát" a magyar kommunisták a Szovjetunió katonai biztonsági politikájának szolgálatában állandósították és elmélyítették. Ezzel kiérlelték az első szovjetellenes népforradalmat. Bibó maga nyilvános fórumon 1956-ban nem szerepel, a Petőfi Körben nem szólal fel, a forradalom napjaiban se hallatja szavát. November 4-e előtt a neve is csak kétszer jelenik meg a forradalom krónikáiban. Először akkor, amikor a nemzeti parasztpárt, Petőfi-párt néven, a réginél egyetemesebb igényekkel, újjáalakult, s őt végrehajtó bizottságának tagjául választotta. Másodszor akkor, amikor a november harmadiki kormánylistán Nagy Imre egyik államminiszteréként szerepel. Felszólalni csak azután szólal fel, hogy a hatalmi-gyarmatosító vonalvezetés újra felülkerekedik s Oroszország történelmünkben harmadszor szegődik el a demokratikus és haladó törekvések eltiprására. Ha Bibó Nagy Imre miniszterelnök hívásának november 4-e hajnalán nem enged, ha mint minisztertársainak többsége ő is otthon marad s ha a parlamentben a helytállást a törvényes kormányért magára nem vállalja, se bántalom nem éri, se szemrehányás nem érheti később. Bibó azonban a reá hárult feladatot — ez most már nemcsak saját meggyőződésének, hanem a nép szándékainak képviselete is — azzal a minden páthosztól mentes természetességgel vállalja el, ami írásait is annyira jellemzi. Nézetei mellé személyét, jövőjét veti nyomatéknak.

Nyilatkozatának megszövegezése, kikézbesítése, sokszori lemásolása után, otthonában folytatta munkáját, rendületlenül. A szovjet katonaság ekkor már lefegyverezte a még ellenálló magyar csapatokat. A szabadságharcosok egyes csoportjai azonban folytatták a kilátástalan utóvédharcot, gyárépületekben, kapualjakból és mellékutcákban. Bibó István se kapitulált. Tovább képviselte azt a forradalmi kormányt, amelynek miniszterelnöke s egy minisztere már a jugoszláv követségre húzódott s honvédelmi minisztere az oroszok foglya volt. „Tervezete a magyar kérdés kompromisszumos megoldására" november kilencedikére készült el. Ebben megismételte és részletezte a november negyediki nyilatkozat tételeit. A kibontakozás kiinduló pontját továbbra is a parlamentarizmus, a többpártrendszer visszaállításában, a kibontakozás letéteményesét továbbra is a törvényes Nagy Imre kormányban jelölte meg. A kibontakozás feltételének továbbra is az orosz csapatok kivonását mondta. Ennek célszerű ütemezésére is kitért. A tervezet ötödik pontja alkotmányjogi formulázással összegezte mindazt, amit a forradalomban a népakarat vetett fel.

A forradalom eszményeiért és kivívott eredményeiért helytálló államminiszter most csak látszatra magános; csak akkor látszik annak, ha elfeledjük, hogy a legszélesebb tömegek a fegyverek elhallgatása után mozdultak meg, sztrájkokkal és néma tüntetésekkel passzív ellenállásra. S ha a forradalom első két hetében a közbizalom a kommunista Nagy Imre felé fordult, a hosszú, kitartó és kilátástalan végső szakaszon azt a nemzeti akaratot, amelyért a sztrájkoló munkásság állt helyt, Bibó István fejezte ki. Eltökéltsége összhangban van a tömegek eltökéltségével, kockázatvállalása és helytállása párhuzamos a munkásság helytállásával. Az egész magyar néppel van egyedül abban, hogy a történtek ellenére sem képes feladni makacs helytállását a forradalom célkitűzéseiért. „Ha a forradalmat utóbb eredendően kilátástalannak nyilvánították, akkor ilyenné nem saját esztelensége, hanem cserbenhagyatottsága tette", írja később a külföldnek szánt emlékiratában. Ezzel a nagyvilághoz fordul. Erre az utolsó lépésre csak akkor határozza el magát, amikor kibontakozási tervezete, amely „minden elvi engedmény nélkül tartalmaz méltányos kiegyezés formájában megjelenő megoldást", válasz nélkül marad. A „Magyarország és a világhelyzet" Bibó István utolsó szava a magyar kérdésben. Hanghordozása egy vádiratéé: „Kitörhet még Kelet-Európában ennél nagyobb felkelés, több fegyverrel, harcossal és áldozattal, de aligha van annak valószínűsége, hogy a világpolitika napirendjére való tűzésnek ilyen hibátlan jogi, politikai és erkölcsi jogcímeit produkálja mégegyszer egy ország: hogy elsöpri a gyűlölt, elnyomó és bürokratikus diktatúrát, törvényesen uralomra juttat egy meggyőződéses kommunistát, aki számotvetve a kommunista párt magyarországi erkölcsi és politikai hitelvesztésével, elfogadja a többpártrendszeren alapuló parlamentáris demokráciát s bejelenti, hogy országa a katonai tömbökön kívül akar elhelyezkedni. Mi kell, ha ez nem volt elég, hogy összekényszerítsen egy olyan világhatalmi konferenciát, mely a Szovjetuniónak nyújtott kielégítő garanciák mellett kialkudja Magyarország függetlenségét és szabadságát?"

Az Emlékiratot, amely a magyar helyzetet a Szovjetunió, a nyugati hatalmak és a semleges országok szégyenének, megoldását mindezek érdekének mondja, egy ázsiai semleges ország diplomatája hozta ki Magyarországról. A bécsi Die Presse 1957 szeptember nyolcadiki számában jelent meg. Még idejében ahhoz, hogy az Egyesült Nemzetek éppen esedékes magyar ülését a megjelenés megelőzze. S már későn ahhoz, hogy Bibó István mondandója a tárgyalásokon szóba kerülhessen.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Bibó István ekkor már második hónapja volt fogoly. Az újjászervezett politikai rendőrség május 27-én tartóztatta le, s ebből az alkalomból különös körültekintéssel járt el. A házat, ahol lakott, erős különítmények vették körül. Arra a roppant valószínűtlen eshetőségre készültek fel, hogy Bibó a hatósági közegekkel fegyveresen száll szembe, feledve, hogy közel félesztendeje már korábbi hivatalába, az Egyetemi Könyvtárba is bejárt. A könyvtárból börtöncellába juttatott a gondolkodó, ítélőszék elé csak másfél év múlva, 1958 szeptemberében került. A zárt tárgyaláson hozott ítélet életfogytiglani fogságra szólt, s a hatóságok csak három hónap múltán, 1958 karácsonyán hozták nyilvánosságra.

(1960)

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

RÉVAI ANDRÁS : *Bibó István politikai filozófiája*

I.

Az angol „dicsőséges forradalom" módszereiben a legmérsékeltebb, következményeiben azonban a legsikeresebb forradalom volt. Mérsékletének tulajdonítható, hogy történelmi visszatekintésekben jelentőségét nem mérik ugyanazzal a mércével, amellyel Cromwell forradalmát vagy a francia forradalmat. Cs. Szabó László például az angol forradalmi mozgalmakról tizenöt évvel ezelőtt írt kitűnő tanulmányában nem is említi az 1688-as forradalmat. A forradalom nem volt véres. Ezért az idegen szemlélő talán eufémiának tartja a forradalmi elnevezést. A idegen történész szemében 1688-ban protestáns uralkodó váltotta fel a katolizáló II. Jakabot. Ténylegesen azonban a „dicsőséges forradalomének köszönhető az a mélyreható változás a politikai szemléletben, amely a modern értelemben vett állam kiindulópontja lett. 1688 szakított az Isten kegyelméből hatalmát gyakorló uralkodó intézményével. Ettől kezdve az volt a jó kormányzat, amely megegyezésen alapult. A „dicsőséges forradalom" annyira eredményes volt, hogy Angliában politikai forradalomra azóta sem került sor. Apostola John Locke, a politikai gondolkodók egyik legszerencsésebbje. Filozófiai elméletét még életében valóra váltotta az 1688 utáni rendszer. Az ország kormányzását olyan államférfiak vették át, akik egyetértettek Locke politikai filozófiájával. Locke tételei az angol liberális demokrácia pillérei lettek. A 17. századi vallásháborúk és a velük kapcsolatos politikai viszályok eredményeként megszületett angol politikai liberalizmus olyan megegyezéses politikai gyakorlat elméleti bázisa lett, amely feloldotta a katolizáló Stuart-dinasztia és a non-konformista Cromwell-követők közti ellentétet. Az ellentét feloldása egy harmadikutas kompromisszum volt, amely mindkét véglettel szemben megértőnek bizonyult, de egyik szélsőség dogmáit sem fogadta el. Ez a harmadikutas megoldás akkor vált lehetővé, amikor az angol nép az évszázados vallásháborúk után belefáradt a két ellenlábas közötti viszályba és magáévá tette annak a gondolkodónak az eszmevilágát, aki az újkori történelemben először hirdetett türelmet és a politikai bölcsesség alapelvének azt tartotta, hogy semmilyen rendszert nem szabad erőszakkal megvalósítani.

Bibó István 1945-48 között írt tanulmányainak viszonya az 1956-os magyar forradalomhoz párhuzam vonására késztet Locke és az angol „dicsőséges forradalom" történelmi helyzetével. Bibónak a háború után kiadott tanulmányai már magukban hordozták az 56-os forradalom ideológiai és gyakorlati rendszerét. Ha az 56-os forradalom sikeres lett volna, Bibó írásai a politikai filozófia történetében Locke írásaiéhoz hasonló gyakorlati jelentőségre tehettek volna szert, s ki tudja, hogy a jövőben a magyar forradalom nem szolgál-e majd olyan átalakulások példájául, mint a Locke politikai filozófiáján alapuló 88-as angol forradalom — annak ellenére, hogy az egyik sikeres volt, a másik pedig kudarcot vallott. Társadalmi megmozdulásokat azonban helytelen csupán azonnali sikerük vagy sikertelenségük szerint megítélni. Elvégre az 1688-as angol forradalom sikerét is Cromwell forradalma tette lehetővé, noha a két forradalom közt a Stuart-királyságot helyreállították Angliában. Az 1917-es orosz forradalmak sem valósulhattak volna meg a levert 1905-ös forradalom nélkül. A huszadik századi magyar társadalmi fejlődés rendjében Károlyi Mihály forradalma, az 1945-46-os társadalmi átalakulások és az 1956-os forradalom folytatásaként létrejöhet valamikor egy olyan politikai rendszer, amely Bibó politikai filozófiáját ülteti át a gyakorlatba. Igaz ugyan, hogy erre pillanatnyilag semmilyen reményünk nincsen; az is igaz, hogy ilyen rendszert elszigetelten, egyedül Magyarországon megvalósítani aligha lehetne; ám ha a történelmet nem tekintjük megmerevedett monolitikus rendszerek eleve meghatározott fejlődésének, nem veszíthetjük el reményünket abban, hogy egy ilyen politikai filozófia a gyakorlatban megvalósulhat. Nem szabad lebecsülnünk a politikai filozófus történelemalakító befolyását sem. Noha Marx volt az, aki elutasította a szellem domináló befolyásának törvényét, éppen az ő tanainak példátlan hatása a modern világ átalakulására bizonyítja a legjobban a gondolkodók befolyását a politikai fejlődésre.

Bibó István legjelentősebb írásai 1945 és 1947 között a *Valóság,* az *Új Magyarország és* a *Válasz* hasábjain jelentek meg. Szabó Zoltán a most megjelent *Harmadik út* című tanulmánygyűjtemény* bevezetőjében utal arra, hogy Bibó írásait csak a háború utáni szellemi elit ismerte. Mégis ezek az írások voltak az 56-os forradalom szellemi előzményei. S ha az 56-os forradalom koncepciója egy jövő társadalom mintájaként szolgál majd (talán nemcsak Magyarországon, hanem Közép- és Kelet-Európa hasonló feltételű országaiban is, vagy pedig a volt gyarmati területek gyorsan alakuló új államaiban), akkor Bibó István

* Bibó István: Harmadik út, Politikai és történeti tanulmányok. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta Szabó Zoltán, Magyar Könyves Céh, London, 1960, 380 oldal.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

államszemlélete messze túlmehet azokon a kereteken, amelyek e szemlélet megfogalmazására késztették őt. Éppen ezért köszönettel és hálával tartozunk a Magyar Könyves Céhnek, amely Bibó István politikai és történelmi tanulmányait *Harmadik út* címen a külföldi magyarság számára hozzáférhetővé tette.

A tanulmányok tulajdonképpen három kategóriába oszthatók. *„A magyar demokrácia válsága", „A koalíció egyensúlya" és „A Márciusi Front tíz esztendeje"* az 1946-47-es politikai helyzet elemzése kapcsán képet adnak Bibó István politikai szemléletéről. *„A kelet-európai kisállamok nyomorúsága", „A magyar társadalomfejlődés és az 1945 évi változás értelme",* valamint *„Az eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem"* viszont inkább történelmi tanulmánynak minősíthető. E két csoportot azonban helytelen volna egymástól élesen elkülöníteni. Bibó politikai tanulmányaiban a történelmi előzményeknek ugyanúgy jelentőséget tulajdonít, ahogyan történelmi tanulmányaiban figyelembe veszi az előzmények hatását a jelenkor problémáira. E két kategóriába tartozó és egymást kiegészítő tanulmányokon kívül *„A zsidókérdés Magyarországon"* is ragyogó példája annak a módszernek, amely — egy konkrét kérdéssel foglalkozva — a történelmi háttér elemzését a jelenkor problémáinak megvilágításával kapcsolja össze. Bibó először megrajzolja egy helyzet vagy állapot kialakulását, majd elemzi annak következményeit és végül didaktikus módon levonja a gyakorlati tanulságot. 1948-ban Bibó természetszerűen hallgatásra kényszerült, de az 1956-os forradalom lehetővé tette számára, hogy politikai szemléletét egy *levée en masse-szerű* társadalmi megmozdulásra hivatkozva 1956 november 9-én közzétett „*Tervezet*"-ében és 1957 elején írt *„Emlékirat"*-ában ismét kifejezésre juttassa. A „Tervezet" és az „Emlékirat" zárja le a tanulmánykötetet.

A tanulmányok bevezetőjeként Szabó Zoltán éles szemmel elemző és gondozott stílusú esszéjében portrét rajzol Bibó Istvánról, az emberről és a gondolkodóról; egyben eszmevilágának sajátosságait is felvázolja. Rámutat arra, hogy se szabadelvűnek, se szocialistának nem mondta önmagát, de gondolkodásának vezérlő csillaga a szabadság. Ám Szabó Zoltán a szabadelvűséget 19. és 20. századi tartalommal tölti meg; egyrészt a gazdasági liberalizmus *laissez faire* elvére gondol, másrészt pedig arra az inkább lekicsinylő hangsúlyra, amely a 20. században jobb- és baloldalon egyaránt jelen volt a liberalizmus értékelésénél. De, ha Bibó István helyét a politikai gondolkodás történetében keressük, megint elsősorban John Lockera és a 18. századi angol filozófiai liberalizmusra kell gondolnunk. E tiszta liberalizmus alapelvei kétségkívül fellelhetők Bibó írásaiban. Hangsúlyoznom kell, hogy itt *elvek* párhuzamáról van szó, amelyeket Locke és követői a 18. század angol társadalma gyakorlati problémáival kapcsolatban fejtettek ki s ugyanezeknek az elveknek alkalmazása a jelenkor magyar társadalmára teljesen más gyakorlati konklúziókhoz kellett hogy vezessen. Locke szemléletét mindenekelőtt a dogma hiánya jellemzi: minden kérdést a tolerancia és a megértés szellemében vizsgál; hangsúlyozza, hogy olyan társadalomban, amelyben a hitvallások különböznek, a dogmák erőszakos kényszerével kormányozni nem lehet. A jó kormányzat alapja a megegyezés. Az angol politikai liberalizmus alapja tehát egyfelől a tolerancia és a megértés, másfelől a megegyezésen alapuló kormányzás; mindkét tétel lényeges tényezője Bibó szemléletének is. Az angol politikai liberalizmus más vonatkozásokban is jelentkezik Bibó írásaiban. Többek között abban a tételben is, hogy az egyén és a köz érdekei egymással nem ellentétesek, hanem összhangban állnak.

Ugyanakkor az angol liberalizmus *módszere* is megtalálható Bibó írásaiban: hiszen Locke az alapítója az empirizmusnak, amely minden tudásunkat a tapasztalatnak tulajdonítja. Locke 18. és 19. századi követői révén az empirizmus a mai angolszász tudományos világban mindennapos módszerré vált. Ugyanez nem vonatkozik a francia és német tudományos módszerekre, noha Locke — elsősorban Voltairen és Rousseaun keresztül — érezhető hatást gyakorolt a francia és német politikai és társadalmi szemléletekre is. Ha a 19. és 20. századi magyar gondolkodók nyugati kapcsolataira gondolunk: a magyar reformkor mozgalmaira Rousseau egyenlőségi prioritáson alapuló romantikus forradalmi szemlélete erősebben hatott, mint a liberális utilitarizmust valló angol radikálisoké; a Kiegyezést követő időkben viszont a német szellemi befolyás uralkodott a magyar politikai és társadalmi szemléletben. A német gondolkodásra — az angollal ellentétben — elsősorban a doktrinér szemlélet jellemző, eleve elfogadott általános érvényű rendszereken alapul és nem a tapasztalatokból vonja le az elvi tételeket, hanem doktrínákból a gyakorlati következtetést. Ilyen értelemben a magyar szellemi fejlődésben Bibó abban is újító, hogy eszméi és módszerei — ellentétben a 19. és 20. század magyar gondolkodóinak többségével — a liberális szellemű és empirista módszerű angol eszmevilághoz állnak legközelebb.

II.

Bibó István írásai közül *A magyar demokrácia válsága* a legalkalmasabb arra, hogy szemléletének és módszerének sajátosságait megvizsgáljuk. 1945 őszén, amikor „a magyar demokrácia válságá"-t elemezte, még volt remény arra, hogy Magyarországon olyan rendszer valósul meg, amely a politikai szabadság és a

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

gazdasági egyenlőség követelményeit összeegyezteti. Bibó ezt nemcsak kívánatosnak, hanem az egyetlen életképes megoldásnak tartotta, amellyel szemben minden más alternatíva katasztrofális lett volna. Ugyanakkor tisztán látta azokat a válságjelenségeket, amelyek ezt a megoldást két oldalról is veszélyeztették. A válság okait kutatva, a következő eredményre jutott:

A válság oka mindenekelőtt a *félelem — a* proletárdiktatúrától és a reakciótól való félelem. Akik ezt a két végletet, azaz a proletárdiktatúrát és a reakciót akarják, elenyésző kisebbségben vannak. Ám a *politikai félelmi komplexumok* tárgyi előfeltételek híján is elő tudják hívni azt a veszedelmet, amelytől félnek. Bibónak a magyar politikai helyzetre vonatkozó eme tétele a világhelyzetre is érvényes. A második világháború után a Szovjetunió politikáját kétségtelenül az 1917-es intervenciós háború emléke, illetve egy újabb intervenciós háborútól való félelme határozta meg. Az ebből következő agresszív szovjet politika váltotta ki viszont az Egyesült Államok félelmét a kommunista világforradalomtól. Bibó szerint Magyarországon ennek a félelmi komplexumnak következményeképpen jutott kátyúba a demokratikus fejlődés, mert ez a komplexum a demokratikus reformoknak azokat a híveit, akik a nemzeti folytonosságot hangsúlyozták, a reakció táborába hajtotta, azok pedig, akik radikális változásokat követeltek, a diktatúra szószólóival kerültek közös táborba. Minthogy ez a polarizációs folyamat elsősorban a félelmi komplexum következménye, megállítani csak azoknak a jelenségeknek és tüneteknek megszüntetésével lehet, amelyek a komplexumot előidézték. 1960-ban, tizenöt évvel Bibó tanulmányának megjelenése után, a megállapítás közhelynek hangzik. Valóban Bibó politikai éleslátását bizonyítja, hogy a 45-ös magyarországi helyzetben felismerte a világválság csíráját és megoldást is javasolt a bajok orvoslására. Mivel szemlélete nem dialektikus és nem determinista, a polarizációt veszélyesnek tartotta; következménye nem szintézis, hanem katasztrófa. A történelmi fejlődést sem tartotta előre meghatározottnak, hanem lehetőséget látott a válság feloldására — éspedig lélektani gyógymód alkalmazásával. Ez Bibó szemléletének fontos eleme: a lélektani motívumokat politikai, társadalmi és történelmi fejlemények okozójaként értékeli.

A *lélektani tényezők* mindkét irányban rendkívül jelentősek. Bibó szerint a néprétegek lelkiállapotát csak annak ismeretében és tudomásul vételével lehet megközelíteni, hogy a történelmi eseményekről a lakosságnak milyen élményei vannak. Magyarország népének túlnyomó része csak töredékes formában ismerte meg a nemzeti szocialista elnyomás kísérteties technikáját; ezzel szemben az orosz megszállás minden szörnyűségét a lakosság jelentékeny része személyesen élte át. A személyes élmények és az objektív történések közötti torz viszony egyik fő oka a krízis ama vetületének, amelyet Bibó a demokrácia válságában elemez.

Ehhez a válsághoz a történelmi események hamis csoportosítása ugyancsak hozzájárul. A *fogalomtársulás helyessége vagy hamissága* fontos szerepet játszik Bibó elemzésében. Az elveszített háború és a megszállás nyomorúságát sokan a belpolitikai felszabadulással kapcsolták, illetve zavarták össze. Az ilyen zavaros asszociációk valóban súlyos kihatással lehetnek egy nemzedék életére s az ilyen torz fogalomtársítások tisztázása Bibó egyik lényeges célja. A két háború közötti időszak progresszív törekvéseinek egyik kerékkötője éppen az volt, hogy a vesztes országokban, elsősorban Magyarországon és Németországban, a reakció torzítása következtében a lakosság jelentékeny hányada az elveszett háború következményeit az elveszett háborút követő progresszív rendszereknek tulajdonította. Ez a Károlyi-kormány és a weimari rendszer bukásának egyik oka.

Bibó a társadalmat nem elvont fogalomként kezeli. A társadalom egyénekből tevődik össze, ezek *emberi magatartása* határozza meg a társadalom színvonalát. E magatartás viszont a nevelés eredménye. Minthogy az elmúlt évtizedekben a politikai rendszerek a tekintéllyel szembeni meghunyászkodásra neveltek, a magyar társadalom emberi tartása csődöt mondott a náci megszállás alatt, a zsidóüldözések idején és a szovjet elözönlés éveiben is. Az egyéni magatartásnak Bibó különös figyelmet szentel. Ez elsősorban erkölcsi szemlélet jele, de egyben didaktikus célt is szolgál. Bibó szerint az a társadalom jó társadalom, amelynek tagjai erkölcsi mértékkel mérve is megállják helyüket. Ebben a tételben ugyancsak az angol politikai liberalizmust követi, amely a 18. századi megfogalmazásában elsősorban moralista és didaktikus volt. Bibó is didaktikus és ezenkívül optimista: megoldást remél a neveléstől és a nemes erények beidegződésétől.

A jeles magyar politikai gondolkodó a koalíció pólusainak, a kommunista párt baloldalának és a kisgazdapárt jobboldalának kritikájában olyan következtetésre jutott, amelyet az elmúlt tizenöt év történelme számtalanszor igazolt: *a két ellentétes véglet ellenkező előjelek mellett sokszor azonosan gondolkodik.* A világ minden kommunistája számára az 1917-ben megvalósult szovjet rendszer a követendő példa s ezért annak megoldásait alkalmazza az ottanitól eltérő társadalmi helyzetekre is. Bibó szerint a kisgazdapárt jobboldala is más társadalmi rendszerek formuláit alkalmazta az azoktól különböző magyar helyzetre. A két véglet közötti affinitás visszatérő jelenség a magyar koalíciós rendszerben. Bibónak ez a megfigyelése számos esetben helytállónak bizonyult világpolitikai vonatkozásban is: egyik tragikus megnyilatkozását a magyar forradalom idején tapasztaltuk. Az aktív szovjet intervenció és az amerikai passzivitás kiindulópontja

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

azonos. A Szovjetunió fegyvert fogott a magyar forradalom ellen, mert szerinte a forradalom győzelme módosította volna az európai status quo-t. Az amerikai politika pedig teljes mértékben passzív maradt, mert a szovjet beavatkozás nem változtatta meg a status quo-t.

Bibó szerint a koalíció, azaz a kompromisszum a 45 utáni Magyarországon az egyedüli életképes megoldás volt. Bibó rendkívüli jelentőséget tulajdonít *az elvek kivitelezésének* és mindenekelőtt a hirdetett elvek társadalmi megalapozásának. A koalíciós válság alapvető okát a kommunisták — múltjukban gyökerező — ama gyakorlatában látja, hogy kizárólagos hatalomra törnek és erről a koalíciós kormányzásban sem mondtak le. A koalíció válságát tehát a koalíció deklarált elvei és a politikai gyakorlat közötti ellentét okozta. Az elvet meghamisító gyakorlat elítélése egyik összetevője Bibó politikai szemléletének. A kisgazdapártot azért marasztalta el, mert parlamenti többségét illuzórikusán értelmezte; úgy tett, mintha valóban három millió *progresszív* paraszt és értelmiségi állna mögötte. Ennek a magatartásnak nem volt meg a tényleges társadalmi alapja. Bibó szerint tehát sem a kommunista párt, sem pedig a kisgazdapárt nem volt alkalmas a koalíciós instrumentum kezelésére. Magyarországon nem volt tényleges koalíció, hanem pártközi kormányzás, amely kizárólag pozícióharcokon alapult. A kommunista párt megszegte a koalíció törvényeit a partnerei ellen irányuló direkt akcióval, a kisgazdapárt pedig értelmetlenné tette a koalíciót, mert a kormányzási gyakorlatban állandóan a parlamenti többségre hivatkozott.[*]

Bibó tanulmányainak alapvető vonása a már említett *didaktikus jelleg.* Ez a Locke politikai filozófiáját követő angol politikai esszéírók tulajdonsága is. Bibó sok tekintetben Addisonra és Steelre emlékeztet, akik a 18. század első felében a *Spectator*-ban Locke szemléletét az angol politikai, társadalmi, közigazgatási és jogi élet minden gyakorlati problémájára didaktikus módon alkalmazták. A Whig-kormánzat Angliában jó talaja volt a progresszív politikai zsurnalisztikának és esszéirodalomnak. Bibó következtetései és javaslatai iránt a háború utáni Magyarországon azonban csak mérsékelt érdeklődés mutatkozott. Bibó oktató módszerére jellemző, hogy noha 1945-46-ban írott tanulmányai java részét a koalíciós kormányzás bírálatának szenteli, vizsgálódásaiból nem azt a következtetést vonta le, hogy a harmadikutas koalíció járhatatlan. Ellenkezőleg, a két alternatív pólussal — tehát a proletárdiktatúrával és a reakciós kormányzáshoz való visszatéréssel — szemben a koalíciót, a türelmen alapuló harmadikutas megoldást tartja továbbra is kívánatosnak. Egyben megszabja a koalíció fennmaradásának feltételeit is, amelyek röviden úgy foglalhatók össze, hogy a koalíciós partnereknek nem alapelveiket, hanem magatartásukat kell megváltoztatniok.

Az a felfogás, hogy a *magatartás* a politikai szemlélet *a priori* tényezője, ismét angol eredetű. Ebben különbözik a német filozófiai elméletektől, amelyek majdnem kivétel nélkül általános érvényű elvont dogmákon alapulnak és nem vesznek tudomást az egyéni magatartásról. Az angol szellem jellemvonása, hogy a magatartás jobban érdekli, mint az elvont gondolat. Bibó kritikája is csaknem mindig a magatartás bírálata, javaslata pedig a magatartás módosítása. 1945-46-ban írt tanulmányaiban a kommunistákat arról akarta meggyőzni, hogy a népfront-koalíció és a politikai demokrácia az ő érdeküknek is jobban megfelel, mint a hagyományos forradalmi romantika és a kisebbségi direkt akciók, amelyek a két háború közti torz forradalmakkal és a különféle fasiszta rendszerek ilyen módon való hatalomrajutásával lejáratták magukat. A kisgazdapárttal kapcsolatban meg azt hangoztatta, hogy a parlamenti többség fetisizmusának nincs helye a koalícióban, annál is inkább, mert e többségnek nincs kellő társadalmi alapja. Szemléletében ismét uralkodó tényezőként jelentkezik az empíria, amely szerint valamely politikai szemlélet csak akkor valósítható meg, ha szilárd társadalmi alapja, van. A 18. századi Angliában a politikai liberalizmus erős társadalmi alapokon nyugodott. Bibó szerint Magyarországon az 1945-ös események olyan tabula rasa-t teremtettek, hogy a koalíciós kormányzatnak valóban a lehető legszélesebb társadalmi alapjai lehettek volna. Hogy ez nem következett be, annak elsősorban a megszálló hatalom támogatásával kizárólagosságra törekvő kommunista párt és a társadalmi alap nélkül csak számbeli többségére hivatkozó kisgazdapárt az oka. Bibó gyógyjavaslata a polarizáció megállítására politikai téren a középpártok, tehát a nemzeti parasztpárt és a szociáldemokrata párt erősítése, társadalmi téren a nép széles rétegeinek a kormányzásban és a közigazgatásban való aktív részvétele.

Az a politikai szemlélet, amely rendkívüli fontosságot tulajdonít a magatartásnak, elsősorban *etikus szemlélet,* minthogy a magatartást erkölcsi kritériumok szerint ítéli meg. A 18. századbeli angol filozófusok között még a konzervatív Hume is — aki Rousseau-n és az enciklopédistákon keresztül erősen befolyásolta a Francia Forradalmat is — nagyobb fontosságot tulajdonított a moralitásról szóló tanulmányának, mint egyéb írásainak. Az angol moralista szemlélet a 19. században a francia, angol és német szocialista

[*] A koalíció krízisének idevágó elemzését, amelyben a kizgazdapárti többség — nézete szerint — kedvezőtlen következményeire utal, „A koalíció egyensúlya és az önkormányzati választások" című, 1946-ban megjelent tanulmányában találjuk.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

törekvések egyik legerősebb mozgatója volt, s közvetve Marx—Engels-féle társadalomszemléletre is kihatott, bár ez végső formájában a hegeli dialektika rendszerét sajátította el. A háború utáni Magyarországon uralkodó etikai zűrzavarra Bibó különösképpen a fasizmus elleni harc kríziséről szóló fejtegetéseiben mutatott rá. Ez a harc szerinte azért volt sikertelen, mert a megtorlás, büntetés, nevelés és igazságtevés fogalmait összekeverték; az eljárások tárgyát képező társadalmi rétegeket nem mint egyének összességét tekintették, hanem mint absztrakt tényezőket, vagy pedig mint számtani formulát kezelték. Bibó a magyar társadalmi rétegek elemzésében tekintetbe veszi a történelmi élményeket, a közelmúlt és a jelen tapasztalatait, a helyes és hamis ténytársításokat és az egyének lélektani reakcióját. Elemzése alaposabb és modernebb a marxista társadalomkutatóknál, akik megkövesedett fogalmakban gondolkodnak. Szerinte a büntetés csak akkor forradalmi cselekedet, ha etikai alapon áll; ám nem áll etikai alapon egyéneket azért büntetni, mert a múltban példának okáért konvencionális anti-bolsevista és revizionista elveket vallottak, mert hiszen ez volt az egész nemzedék közhangulata, annak az autoritást tisztelő nemzedéknek a közhangulata, amely egyszerűen magáévá tette a hivatalos gondolatvilágot. Bibó etikai érzéke erősen tiltakozik az internálás intézménye ellen, mivel ez az igazi vagy vélt ellenfél szenvedéseit az időtartami bizonytalanság bevetésével csak növeli, s ezzel méginkább demoralizálja azt a társadalmi réteget, amelynek főként nevelésre volna szüksége. Bibó ebben az etikai kritikában is rámutat a világpolitika végleteinek affinitásaira: szerinte büntető szankciók alá venni olyan egyéni megnyilvánulást, amely nem egyéb, mint a múlt rendszer konvencionális megnyilvánulásainak összhangja, éppen olyan jogsérelem, mint az a jobboldali gyakorlat, amely a kommunista szervezkedést eleve idegen hatalom javára való kémkedésnek nyilvánította. Bibónak az akkori magyar helyzetre alkalmazott eme tétele ismét megállja helyét világpolitikai vonatkozásban is. A potenciális magatartásnak tényleges cselekedettel való azonosítása mindennemű antiliberális végletre jellemző, a kommunista kirakatperekre éppúgy, mint a maccarthyzmusra. Természetesen e rokongondolkodás következményei lényegesen különbözők egy diktatúrában és egy, az angol liberalizmus elvein alapuló, alkotmányos demokráciában. Ez azonban nem változtat a magatartás párhuzamán.

Bibó a népbíróságok, internálások és direkt rendőri akciók torzító hatását a bűn és bűnhődés közötti arány teljes megbillenésében látja. Olyan embereket például, akikkel szemben népbírósági eljárásra nincs ok, bizonytalan időre internálnak. Az ilyen etikai paradox a magyar jogszolgáltatás csődjét jelenti, melynek okát Bibó elsősorban abban látja, hogy a kormányrendszer elvetette a demokráciának azt az alapvető tételét, amely ismét az 1688-as angol forradalom egyik vívmánya: *a törvényhozás, közigazgatás és joggyakorlat függetlenségét. A* kommunisták pozíciójának erősítését célzó rendőrség, amelynek akciói a törvényhozástól is és a független bíróságtól is függetlenek, éppen annyira lehetetlenné teszik a megegyezésen alapuló demokratikus kormányzat működését, mint a törvényhozástól független egyéni akciókat folytató Stuart királyok közigazgatása, melynek az 1688-as forradalom vetett véget. A népbíróságoknak a pártrendszerrel való összekapcsolása a független joggyakorlat paradoxához vezetett.

Bármennyire is empirikus Bibó módszere, tanulmányaiban nem hanyagolta el *az elvi fogalmak zavarának elemzését.* Ebben is erkölcsi szempontok vezérlik. A szocializmus és a demokrácia értelmezése körüli zavarok elemzésében egyaránt az őszinteséget hiányolja: a kommunista pártnak a magántulajdon mellett állástfoglaló hivatalos megnyilatkozásai ellentétben állanak a helyi akciók taktikájával. Szerinte Magyarországon a kommunista párt taktikája abban állott, hogy ellentétes dolgokat egyszerre hajtott végre. Tizenöt év perspektívájából ez a megállapítás inkább megerősíti azt a feltételezést, melyet Bibó István és e sorok szerzője is vallott 1945-46-ban, hogy a magyar kommunista párt, amely direktíváit nyilván Moszkvából kapta, 1945-46-ban egyidejűleg kettős politikát folytatott, népfronti koalíciós politikát és a kommunista hatalomátvétel előkészítését. Ebben az időpontban azonban még távolról sem volt biztos, hogy a kommunista hatalomátvétel politikája fog győzni, noha az események lezajlása után a magyar kommunisták is és a nyugati antikommunisták is egyhangúan azt hirdették, hogy a népfrontos kormányok Közép-Európában kizárólag a kommunista hatalomátvétel álcázására szolgáltak.

Bibó szerint a 45-ös válság összes elemeit egybefoglalja az az ellentét, amely a demokrácia értelmezésében a két pólus között fönnáll. Ebben az időben általában nyugati és keleti demokráciáról beszéltek Magyarországon. Valójában a nyugati demokraták szemében a keleti demokrácia a diktatúrával egyenlő, a keleti demokraták szemében pedig a nyugati demokrácia a reakciót jelentette. Bibó ezzel a primitív fogalmazással szemben megállapítja, hogy a nyugati stílusú demokráciánál a hangsúly a játékszabályokon van: a gondos jogalkalmazáson és a többségi elv fenntartás nélküli tiszteletén. Ezzel szemben a keleti demokráciában ezt a fogalmat a mindennemű ellenféllel szemben alkalmazott keménységgel és a közösségből való kizárással, továbbá meg nem határozott jogkörű tömegszerveknek az életrehívásával és direkt kisebbségi akciók szervezésével társítják. Az első felfogás szerint a demokrácia bizonyos eljárási módok összessége, a második szerint harci állapot.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Bibó egyik értelmezést sem fogadja el. Az ő definíciója szerint „a demokrácia a nép uralma, közelebbről egy olyan rendszer, amelyben a nép vezetőit meg tudja válogatni, ellen tudja őrizni és, ha kell, el tudja kergetni. Ehhez a demokráciához a népnek tudatában kell lennie valaminek, ami rejtve marad az Isten kegyelméből való politikai tekintélyek uralma alatt álló közösségek előtt: annak, hogy a vezetők hatalma az ő beleegyezésén nyugszik. Ahhoz, hogy a nép ezt a tudatot megszerezze, először kétségtelenül harc kell és csak azután játékszabály." A demokrácia két különböző értelmezése közötti konfliktust a történelmi és társadalmi előzményekkel magyarázza. Szerinte Magyarországon nem zajlott le az a politikai és társadalmi forradalom, amely előfeltétele a demokratikus rendszernek. S ide kapcsolódik Bibó alapvető történelemszemléleti megállapítása, hogy az a változás, amely Magyarországon 1825 óta és 1848 között megindult, 1849-ben végleg elakadt és azóta a magyar népnek nem volt olyan érvényes történeti tapasztalata, amely megérlelte volna akár forradalmi tettekre, akár demokratikus gondolkodásra.

A szükséges belső átalakulás formuláját a társadalmi elemzésen alapuló *kiküszöbölés módszerével* állapítja meg. Szerinte a dinamikus forradalomnak nem voltak meg a társadalmi előfeltételei Magyarországon 1945-ben. A társadalmi átalakulásnak éppen az volt egyik legfőbb gyengéje, hogy az elvesztett háború folytán következett be. (Hasonló volt a helyzet a Károlyi forradalom idején és a két történés egyidejűsége 1918-ban is és 1945-ben is hamis gondolattársításokhoz vezetett.) A másik lehetőség a megegyezéses forradalom formulája. Ennek példájaként Bibó az angol *welfare state-et* idézi. Ez azonban szerinte Magyarországon nem elégséges, mert ez nem oldja meg a feudális úri öntudat és a jobbágyi alázat alaphelyzetének felszámolását. Szerinte olyan átalakulásra van szükség, amelynek folyamán alázatos jobbágyokból egyenlőségük tudatában lévő szabad emberek lesznek. Ezt pedig nem lehet megegyezéssel elérni. Magyarországon tehát se nem dinamikus, se nem megegyezéses forradalom a válasz, hanem a kettő között álló *határolt és szervezett* forradalom, melyben fokozni kell az 1945-ben megindult radikális változások tempóját.

Amikor Bibó megállapítja, hogy a feudális úri öntudat és a jobbágyi akarat nem juthatnak megegyezés révén egyenlő emberi méltóságra, politikai szemléletének azt az alapvető tételét domborítja ki, hogy *az emberi méltóságtudat a kritériuma az emberi szabadságnak.* Ebben a szemléletben ismét erkölcsi és lélektani motívumok határozzák meg a társadalmi átalakulás törvényeit.

A határolt és szervezett forradalom kereteit Bibó a következőkben állapítja meg: 1. Közszolgálat; 2. Önkormányzatok; 3. Közoktatásügy; 4. Szövetkezeti termelés. Ebbe kell bekapcsolni a nép nagy tömegeit, hogy felismerjék a maguk erejét és hogy így likvidálódjék az az autoritással szemben fennálló gyávaság és alázatosság, ami Bibó szerint 1849 óta a magyar társadalom degenerálódásának egyik fő oka.

Bibó már 1945-ben azt javasolja, hogy érdemes lenne a közigazgatással szerves kapcsolatba hozni a *nemzeti bizottságokat,* mint olyan szerveket, melyekben nagyobb közéleti aktivitás nyilvánul meg, mint a szavazó tömegek képviseleti szerveiben. Szabó Zoltán nyilván azért vette be „A koalíció egyensúlya és az önkormányzati választások" című tanulmányt, mert ebben az összefüggésben fejti ki Bibó István nézeteit a nemzeti bizottságokról és egyéb közvetlen népi szervekről, melyek alapvető részét képezik annak a 45-46-ban papírra vetett koncepciónak, amely az 1956-os forradalom idején egy konkrét harmadikutas megoldás lényeges tényezőjévé vált. Hangsúlyozni szeretném, hogy nem értek egyet azzal a szovjet propagandával, amely a tanácsrendszer körül azt a vallásos mítoszt építette ki, hogy a tanácsrendszer a társadalmi fejlődésnek progresszívebb eszköze, mint a parlamentáris demokrácia. A szovjet propaganda egy olyan intézményt ruház fel a magasabbrendűség mitoszával, amelyet a politikai szükségszerűség írt elő. A tanácsrendszernek mindenekelőtt akkor van létjogosultsága, hogyha a politikai és társadalmi bizonytalanság folytán, tehát éppen forradalmi helyzetekben, a parlamentáris választások előfeltételei hiányzanak. Magyarországon 1944-ben a Horthy-rendszer közigazgatási rendszerének teljes dezintegrálódása olyan légüres teret teremtett, melyben a nemzeti bizottságok rendkívül hasznos és konstruktív szerepet tölthettek be. Az egyes emberek számára hozzáférhető kisebb közösségekben a szabad közélet iskolájaként szerepeltek. A közigazgatást meg kellett indítani anélkül, hogy lett volna olyan hatalmi tekintély, amely ezt a szerepet igényelhette volna. Így a nép sok községben rájött arra, hogy a közigazgatásnak nemcsak a szolgája, hanem ura is lehet. Bibó szerint „igazi demokratikus fordulat ott következett be, ahol a nemzeti vagy egyéb bizottságok, melyek a község legjobb erőit egyesítették, a közigazgatás irányításának konkrét kérdéseivel kerültek szembe. Ezekben a keretekben folyt igazi politikai művelődés, itt alakult ki a demokratikus önkormányzati vezetőnek egy új típusa." Bibó ebben az okfejtésben elsősorban az ellen a kisgazdapárti magatartás ellen foglal állást, amely 1946-ban a vidéki önkormányzatok pártközi választásához ragaszkodott, ami nyilván biztosította volna a kisgazdapárt 56 százalékos többségét a vidéki közigazgatásban. Ám megerősített volna egy olyan fikciót, melynek — a szövetséges ellenőrző bizottságnak a politikai pártokat korlátozó határozata folytán — nem volt tényleges társadalmi háttere, hiszen a kisgazdákra kellett hogy szavazzon e pártnak minden jobboldali ellenfele is, mert jobboldalibb pártot nem

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

engedélyeztek. De erősítette volna a baloldal félelmi komplexumát is és így nem a koalíció erősítését, hanem a polarizáció gyorsítását idézte volna elő.

Erre vonatkozóan Bibónak két konkrét javaslata volt: az egyik javaslat célja a kormánykoalíció négy pártjának közjogi elsőbbségét a demokrácia intézményeiben törvényesen biztosítani. Ennek az elsőbbségnek intézményes formáját Bibó a nemzeti bizottságokban látja; ezek tényked ése azért sorvadt el, mert a kommunisták nem voltak hajlandók a bizottságok hatáskörét jogi szabályozással megkötni, a kisgazdák pedig azon voltak, hogy a bizottságok közigazgatási szerepét csökkentsék. Bibó szerint a nemzeti bizottságokat regenerálni kell, éspedig olyképpen, hogy azok részét képezzék az önkormányzati közigazgatási gépezetnek, mégpedig ennek szűkebb ügyintéző szerveként. Tudvalevőleg a polgárság körében nagy volt a bizalmatlanság a nemzeti bizottságokkal szemben; e bizalmatlanságot ismét a hamis gondolattársítás, éspedig ez esetben az orosz tanácsrendszer emléke okozta. Bibó elképzelése valójában nemis a szovjetek szerepére, hanem inkább az angol 'parish council'-éra emlékeztet, amely évszázadok óta autonóm joggal intézkedik egy-egy egyházközség ügyes-bajos dolgaiban és így az angol politikai demokráciának és az önálló gondolkodásnak éppen olyan fontos iskolája volt, mint a 'justice of peace' — a nem hivatásos bíró — az egész társadalomra kiterjedő jogerkölcsnek.

Bibó másik javaslata a közigazgatási reform, amely a parasztpárt tervezetében az önkormányzati élet kereteinek teljes újjárendezését tűzi ki céljául. Mint ismeretes a parasztpárt ezt a tervezetet Erdei Magyar Város című művében kifejtett országrendezési tervének alapján dolgozta ki. A maga nemében ez is harmadikutas terv volt, amely az alföldi tanyás városokban a városi életet a mezőgazdasági foglalkozással kívánta összekapcsolni. Az alapelv az volt, hogy minden városnak legyen vidéke és minden vidéknek legyen városa. A vármegyei közigazgatás a nagybirtok szükségleteire volt szabva, míg a városok a megyén kívül élték izolált életüket; azért nem alkalmasak a vármegyék az önkormányzati rendszer megújítására, mert nagyobbak annál a területnél, melyet a földműves tömegek eleven érdekközösséggel ki tudnak tölteni.

Bibó az Erdei-féle terven alapuló közigazgatási reformnak történelmi és didaktikus, nevelő szempontból egyaránt fontosságot tulajdonít. Mint történész a magyar vármegyei közigazgatásban annak a rendszernek legfőbb eszközét látja, amely a tömegeket megfosztotta emberi öntudatuktól. Didaktikus, nevelő szempontból szerinte ez a közigazgatási reform lehetővé tenné a földműves tömegek részvételét is a kisszerű, községi kereteken túlmenő önkormányzati életben.

Bibó *preokupációja a közigazgatási intézmények biztosításával* azokra a reformkorbeli magyar politikai gondolkodókra emlékeztet, akiket centralisták néven ismerünk. Szekfű Gyulának a Centralistákról írott jellemzése* találó Bibó profiljára is, ezért érdemes szószerint idéznem: „A hazai és külföldi világ problémáit megismerve, szinte jó szabóként pontosan megtervezték a ruhát, mely szerintük egyedül illett az országra. Egyszerre voltak könyvbújó emberek, lángoló emberbarátok ... mindent megtettek, hogy az átalakulás ne dagálynak és gőgnek, ne parlamenti változásoknak és intrikáknak, ne újságigazgatásoknak legyen ingatag eredménye: e helyett politikai és közigazgatási berendezések intézményesen biztosítsák a szabadságot, és hogy ez fennmaradjon, egyszersmind korlátait is. Mivel az akkori viszonyokat az emberi méltóság szempontjából tűrhetetlennek látták, sok vonatkozásban tabula rasat akartak s a demokratikus berendezést alulról felfelé az egész vonalon uralkodóvá tenni."

Bibó Istvánt kétségtelenül befolyásolták a centralisták elképzelései. Az ő történelemszemlélete is azon a tézisen alapult, hogy a progresszív magyar fejlődés 1849-ben elakadt. A radikális magyar politikának tehát 49-hez, illetve a Reformkorhoz kell visszatérnie. A Reformkor centralistái is felvetették a szabad községek kérdését, elsősorban Csengery Antal, aki a vármegyei adminisztrációt a hűbériség folytatásának tartotta, mert a vármegye maga is földesurakból áll, és ennélfogva a parasztközségek feletti hatalmat ugyanaz a földesúri réteg ellenőrzi, amely gyakorolja is. Csengery tervezetében azt javasolta, hogy a többszáz állampolgárt magában foglaló szabad község a beligazgatását a nép egyenes közreműködésével intézze. Ilymódon az angol politikai hagyományok értelmében különválasztja a törvényhozás és közigazgatás szerveit. A kisebb szerv, a községi képviselőtestület feladata a nép helyett cselekedni, vagyis a közigazgatást ellátni, ez a szerv: a tanács vagy a tisztviselői kar. Míg a képviselőtestületet a község minden lakója egyenes választással küldi ki, a tanácsot a képviselőtestület tagjai közvetve választják meg. A parasztságnak és a kisebb-nagyobb városok polgárságának e széleskörű önkormányzatára építi Csengery az új vármegyei szervezetet. A centralisták ugyanakkor meg akarták szüntetni a rendi megyegyűléseknek alkotmányt védő országos politikai szerepét, melyet a parlamentben kívántak koncentrálni, a megyékre pedig, mint egy-egy vidék vagy táj összefogóira kizárólag a területükön élő népesség gondozását akarták

* Szekfű Gyula „Valahol utat vesztettünk" című cikksorozatában, amely 1943-44-ben jelent meg a „Magyar Nemzet" hasábjain, részletesen foglalkozik a centralistákkal és ismerteti reform-tervezeteiket. A cikksorozat könyvalakban is megjelent Szekfű „Forradalom után" című tanulmány-kötetében, 1947-ben Cserépfalvi kiadásában.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

bízni. Csengery szabad községi rendszere kétségtelenül elődje volt a Bibó által propagált nemzeti tanácsoknak és a parasztpárt közigazgatási reformjának. Bibó egy másik centralista, Lukács Móric szemléletének is örököse: Lukács elsőnek dolgozta fel a Marx előtti szocialista tanokat Magyarországon, s azt hirdette, hogy a munkásság egyesületi jogában rejlik magva az új és a mostaninál jobb társadalmi rendszernek. A munkás egyesületeknek alakításánál az államnak ne legyen beleszólása és azok legfőbb feladata, hogy tagjaikat részesítsék a gyár hozadékában. Lukács Móric bizonyos fokig kétségtelenül Robert Owen és Fourier hatása alatt állott. Az a szemlélet azonban, amely a túlhatalmas állammal szemben és a szociális igazságtalansághoz vezető liberális állammal szemben is a társadalomnak alulról való szervezkedését javasolta, magában viseli Bibó harmadikutas megoldását, amely a néprétegeknek a közigazgatásba és a termelésbe alulról történő bekapcsolása mellett foglal állást.

Bibó szemléletének fontos jellemvonása *az optimizmus.* Bár éles bírálattal elemzi a növekvő polarizáció veszélyét, 45 és 47 között írott tanulmányainak mégiscsak az a kicsengése, hogy egy kompromisszumos, koalíciós, harmadikutas megoldás még mindig lehetséges, bárminő szűkké is vált a megegyezés ösvénye.

Ez a ma már túlzottnak látszó optimizmus abban is megnyilvánul, hogy a magyar belső fejlődést nem látja a külpolitikai helyzet alakulása szükségszerű függvényének. Ez persze bizonyos fokig Coué módszerére emlékeztető önámítás, ám ugyanakkor didaktikus, nevelő célt is szolgál annak hirdetésével, hogy a magyar politikai élet belső egyensúlya nem múlik szükségszerűen Magyarországon kívül álló fordulatokon. Természetesen Bibó túlságosan éleselméjű, semhogy a belső fejlődést a külpolitikai helyzettől függetlenül bírálja el, azonban a demokrácia válságáról 45-ben írt tanulmányának következtetése, hogy az egyensúlyosabb belpolitikai fejlődés a külső helyzetet is meghatározhatja, az elmúlt tizenöt év perspektívájából túlhaladottnak tűnik. Bibó optimizmusa azonban korántsem rövidlátó, hanem inkább konstruktív; nem determinista, de bízik a dinamikus fejlődésben. Semmilyen helyzetet sem lát véglegesnek. A legnagyobb veszély szerinte az egyén és társadalom eltespedése, az etikus követelményekkel szemben való érzéketlenség, a hamis reakció, a gyávaság. Ez az a priori erkölcsi szemszög határozza meg a derűlátást Bibó szemléletében, mert a társadalom dinamikus megújhodása révén lehetségesnek véli a veszélymomentumok kiküszöbölését.

III.

1947. március 15-én Bibó István a *Válasz* című folyóirat hasábjain megemlékezett a *Márciusi Front* alapításának tizedik évfordulójáról. Ez a cikk politikai és történelmi szemléletének fontos dokumentuma. Felfogásának alapvető kritériuma, hogy szerinte a haladás, a szabadság és az emberi felszabadulás ügye egy és azonos a közösség, a nemzet ügyével. Bibó kifejti, hogy Magyarországon 1849 óta ez a két ügy egymással szemben állott és a Márciusi Front érdeme, hogy a magyarság és az emberi felszabadulás ügyét ismét egybekapcsolta. Nem becsüli túl a Márciusi Front érdemeit, de rámutat időszerűségére. 1947-ben, a polarizáció korában a Márciusi Front irányvonalát — amelynek sem magyarsága, sem radikalizmusa nem vonható kétségbe — az egyetlen lehetséges megoldásnak tartja.

Bibó szükségszerűen jutott el a Márciusi Fronthoz mint olyan irányzathoz, amely a magyarság szabadságát a magyar paraszti milliók emberi állapotának fokához mérte és az 1849-ben elakadt fejlődés folytatását sürgette.

A Márciusi Front melletti maradéktalan kiállásával kapcsolatban kell megemlékeznünk egy másik európai szellemi mozgalomról, amely szemlélete kialakulásában szerepet játszott. Az orosz populizmusra gondolok. Ez számos vonatkozásban elődje a falukutatók mozgalmának, amelynek a Márciusi Front, a Nemzeti Parasztpárt, majd a forradalom idején alakult Petőfi Párt volt a politikai leszármazottja. Bibó 1945 óta tagja volt a Parasztpártnak. Tanulmányai kivétel nélkül a Parasztpárthoz tartozó Illyés Gyula, Sárközi Györgyné, Szabó Zoltán és Boldizsár Iván szerkesztésében megjelenő orgánumokban láttak napvilágot. 1956-ban a Parasztpártból alakult Petőfi Pártot képviselte a forradalmi koalíciós kormányban.

Az orosz populistáknak nem volt egyöntetű politikai doktrínájuk, a szociális átalakulást nem meghatározott törvények alapján igyekeztek elősegíteni, de bizonyos alapvető kérdésekben azonos nézetet vallottak. Nagyrészt a Marx előtti radikális reformerek eszméit ültették át orosz viszonylatba, hasonlóan ahhoz, ahogyan harminc évvel korábban a magyarországi centralisták Saint-Simon és Fourier tanításait dolgozták fel. A 19. századbeli társadalmi viszonyoknak megfelelően a szociális igazságra és méltányosságra irányuló törekvéseik elsősorban a parasztság sorsán akartak javítani. A fiatal populista intellektuelek csoportja a hetvenes évek Oroszországában éppen úgy, mint a falukutatók a harmincas évek Magyarországában, a parasztság társadalmi, gazdasági és lelki állapotának megismerése révén kereste az átalakulás módját.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Céljuk az volt, hogy az orosz társadalmat megóvják a nyugat-európai iparosított társadalmak testi és lelki nyomorától, amelyet az ipari forradalom elkerülhetetlen következményének tekintettek.

Bibó és az orosz populisták gondolatvilágának összefüggését éppen olyan téves volna eltúlozni és leegyszerűsíteni, mint a klasszikus angol liberalizmussal és a magyar centralizmus elképzeléseivel rokon nézeteit. E három tényezőnek része volt ugyan szemléletének kialakulásában, de mind a három esetben csak általános párhuzamokról lehet szó. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy Bibó tanulmányait a földreform után írta. Ennek ellenére jellemző populista és falukutató beállítottságára, hogy 1947-ben írt utolsó politikai tanulmányában is azt a konklúziót vonja le, hogy a politikai regenerálódás egyik mércéje a földreform és a népi kollégiumok megvalósítása.*

IV.

Bibó történelem-szemléletét természetszerűen ugyanazok a tulajdonságok jellemzik, mint politikai szemléletét. Ezek az alapvető vonások elsősorban az erkölcsi kritérium és a didaktikus cél. E kettő összekapcsolásából azt a tanulságot vonja le, mind a múltra, mind a jelenre, hogy az *erkölcsi politika* racionális szempontból is a *jó politika.* Az olyan politika, amely átmeneti előnyökért az erkölcsi meggondolásokat elejti, racionális szempontból is végeredményben káros következményekhez vezet. A felületes szemlélőnek úgy tűnhetik, mintha Bibó politikai és történelmi felfogása között némi ellentmondás állna fenn: politikai szemléletében harmadikutas, koalíciós, kompromisszumos megoldások híve. Történelmi szemléletében pedig intranzigens. Ez az ellentmondás azonban csak látszólagos, minthogy mindkét szemléletet *a priori* erkölcsi meggondolás irányítja, melynek alapja, hogy az a jó közösségi politika, amely az egyén számára a legnagyobb jólétet és szabadságot biztosítja. Másrészt a társadalmat alkotó egyének erkölcsös, azaz a közösség érdekét szem előtt tartó magatartása határozza meg a nemzetet formáló közösség sorsát. Bibó harmadikutas szemlélete sem olyan értelemben kompromisszumos, hogy akár az egyik, akár a másik végletet olyan magatartásra vagy cselekedetre késztesse, amely ellentmondana szemléletüknek. Ellenkezőleg, a gazdasági egyenlőség és politikai szabadság céljait egyezteti. Didaktikus következtetéseiben nem arra buzdítja az egyéni szabadság híveit, hogy elveiket elárulják, hanem attól óvja őket, hogy céljuk ne legyen kizárólagos. Ugyanígy a gazdasági egyenlőség híveit attól óvja, hogy céljaik megvalósítása érdekében ne árulják el az egyéni szabadságot. Bibó harmadikutas politikája tehát sohasem alkalmazkodó kompromisszum és ezért logikusan beleilleszkedik intranzigens történelem-elemzésébe, amelynek főbb tételei a következőkben foglalhatók össze:

1. Történelem-szemléletét korántsem lehet hegelinek nevezni, de azért ő is elismeri a korszellem létezését. Szerinte azonban az egyéni cselekedeteket kizárólag a korszellemnek tulajdonítani éppen olyan leegyszerűsítés, mint a történelem magyarázatát kizárólag bizonyos egyének cselekedetére vagy magatartására korlátozni. Bibó a korszellem és az egyéni magatartás viszonyában is középutas. Szerinte nem az egyén magatartása, hanem *az egyéni magatartás összessége* döntő tényező a történelemben. Ezt a *közösségi magatartást* pedig mindvégig etikai szemszögből bírálja. Az a közösségi magatartás, amelyet erkölcsi elvek irányítanak, racionális szempontból is helyes magatartás.

2. A történelmet elsősorban a fejlődés szemszögéből ítéli meg. A fejlődést pedig nem szellemtudományi és nem természettudományi kritériumok szerint bírálja, hanem kizárólag a *társadalom* fejlődésének szemszögéből. Bibó történelem-szemlélete is az angol liberális politikai szemléletre vezethető vissza, amely a 18. században társadalmi szerződések keretében gondolkodott. Bibó szerint a társadalomnak éppen olyan lélektani reakciói vannak, mint az egyénnek. Ezért Bibó történelem-szemlélete nem képzelhető el az újkori lélektan ismerete nélkül. Itt kapcsolódik Bibó módszere az újabbkori német tudományhoz, így többek között Wilhelm Wundthoz, aki Hegel történelemfilozófiáját azért nem fogadta el, mert abból a lélektan teljesen hiányzott. De fellelhető Bibó történelmi elemzésében a pszichoanalízis hatása is. A zsidókérdésről szóló tanulmányában különösképpen érezhető a komplexumok és ellenkomplexumok történelmi fejlődésének mély lélektani elemzése, mint ahogy politikai esszéiben is fontos szerepet játszik a félelmi komplexumok hangsúlyozása.

* A magyar falukutatók és az orosz populisták közötti kapcsolatok, párhuzamok és ellentétek alapvető és mélyreható elemzésével még senki sem foglalkozott kellő részletességgel, habár erre az összefüggésre számos utalás található mind a falukutató, mind az urbánus irodalomban. — Franco Venturi professzor nemrégiben megjelent könyve az orosz populizmusról — „The Russian Populism", London, 1960. — jó alkalom volna arra, hogy akár Magyarországon belül, akár Magyarországon kívül nagyobb részletességgel és alapossággal foglalkozzanak ezzel a kérdéssel.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

3. Bibó az európai társadalmi fejlődés menetrendjét *A keleteurópai kisállamok nyomorúsága* című tanulmányában fejti ki. Mégpedig az európai nemzetek kialakulásának megvizsgálásával. A normális és logikus fejlődés szerinte az olyan fejlődés, melyben a nemzet- és államalakulás párhuzamosan halad. Többek között ez könnyítette meg Nyugat-Európában a modern nemzeti állam kialakulását a 15—18. században. Bibó szerint Közép- és Kelet-Európában előbb a Német Római Császárság, majd a Habsburg Birodalom és a Török Birodalom döntötték meg és zavarták össze a meglévő nemzeti kereteket. Ezért a nyelvi nacionalizmus közép- és kelet-európai jelenség; a nyelvi összetartozás Közép- és Kelet-Európában politikai és történelmi tényezővé vált. E két tényező konfliktusa volt egyik oka annak, hogy Közép- és Kelet-Európa a 16. századtól kezdve a nyugati államoktól eltérő fejlődést mutatott. A 19. és 20. században ez a Közép- és Kelet-Európában fennálló ambivalencia idézte elő az antidemokratikus nacionalizmust. E területen Nyugat-Európával ellentétben a nemzeti közösség birtokba vétele és az ember felszabadulása nem kapcsolódott össze. Bibó szerint az egyenes vonalú modern politikai fejlődéshez egy dolog szükséges: „az, hogy a közösség ügye és a szabadság ügye egy ügy legyen, azaz, hogy az egyes embereknek a felszabadulása egyben az egész közösségnek a felszabadulását, kitágulását és külső meggazdagodását jelenti." Bibó ezzel a tétellel Bentham utilitarisztikus szemléletét tükrözi módosított fogalmazásban. Bentham szerint a közösség javának szolgálásával az egyén javát is szolgáljuk és erkölcsi rendszerének az az alaptétele, hogy a társadalmi rendszer a társadalom tagjai számbeli többségének jólétét és érdekét kell hogy szolgálja.

4. Említett tanulmányában a három kelet-európai nemzeti állam: Lengyelország, Csehország és Magyarország párhuzamos fejlődését vizsgálja. Mindhárom nemzet először több évszázadon keresztül önálló állami életet élt, majd felszívódtak nemzeten felüli birodalmakba. Mindhárom állam számára újból megnyílott a lehetőség önálló nemzeti életre és mindhárom nemzet megkapta a nemzeti átalakulás leckéjét. Mind a háromnak volt olyan történelmi periódusa, melyben a haladás és a patriotizmus ügye közös volt: Lengyelországban 1772 és 1894 között, abban a hatalmas erejű demokratikus mozgalomban, amely az első felosztás után alakult ki; Magyarországon 1825 és 1848 között, a Reformkorszakban és Csehországban 1918 és 1938 között, amikor a Habsburg Birodalom szétesése után egy demokratikus politikai rendszer megvalósításának útjára lépett. Bibó szerint ennek a három reményteljes próbálkozásnak el kellett buknia: mert mindhárom ország, amikor az európai reakció hatalma ellen harcolt, egybekerült saját elégedetlen kisebbségeivel is. így keletkezett a történelmi országhatárok és a nyelvi határok közötti konfliktus, amely éket vert Kelet-Európában a demokrácia és a nacionalizmus erői közé.

Bibó nem elemzi ugyan részletesen a három ország társadalmi és gazdasági fejlődését, nem utal azokra a közös élményekre, melyek Magyarországot és Csehországot 1848-ban a francia februári forradalomhoz és Lengyelországot 1830-ban a francia júliusi forradalomhoz fűzték. Inkább a közös negatív, mint a pozitív párhuzamot hangsúlyozza. Annak a ténynek azonban, hogy tanulmányának alapja a három ország közötti párhuzam, nyilvánvalóan politikai jelentősége is van. Hiszen a közös negatívumok természetszerűen közös pozitívumokkal is járnak. Feltehető tehát, hogy Bibónak a jövőre irányuló politikai koncepciója szintén párhuzamot vonna a három kelet-európai történelmi nemzet sorsában. 1946-ban még igen lényeges választófal állott fenn a három ország között: egyrészt a müncheni egyezmény korának élménye, másrészt pedig az a tény, hogy Lengyelország és Csehszlovákia legalábbis betű szerint győztes államnak, Magyarország pedig vesztes államnak számított. Bibó 1946-ban nem hitt a federáció mindent gyógyító, orvosló erejében. A nemzet feletti Habsburg-állam iránti ellenszenve bizalmatlanná tette mindennemű nemzetfeletti államszövetséggel szemben. Történelem-szemléletének annyira alapvető tézise a Kiegyezés utáni korszak elítélése, hogy írásaiban nemigen emlékezik meg a Habsburg és Ozmán Birodalom közötti választalról. A Nyugat- és Kelet-Európa közti határvonal gyanánt az Elbára hivatkozik és nemigen utal arra a még élesebb határra, melyet a Habsburg Birodalom és az Ozmán Birodalom adminisztrációja jelentett. Pedig ez a határvonal 1918 után azokban az utódállamokban is észlelhető volt, melyek területe részben volt Habsburg-adminisztráció, részben pedig volt Ozmán-adminisztráció alatt álló területekből tevődött össze. A világháború után pedig méginkább észlelhető volt a balkáni, tehát a volt ozmán közigazgatás alatt lévő államoknak gyorsabb ütemű áthasonulása a keletről jövő szovjet rendszerbe, mint a három történelmi nemzeté. Majd 1956-ban a diktatúra elleni lázadás szimptómái, Berlin után, Csehszlovákiában és Lengyelországban jelentkeztek, majd a magyar forradalomban érték el a csúcspontot. Bibónak Lengyelországról, Csehországról és Magyarországról vont történelmi párhuzamának megvan tehát a jelenkori folytatása és még lehet talán a jövőben következménye is.

5. Bibó történelemkutatása is didaktikus: a múlt tanulságát kutatja a jelen problémáiban. A tolerancia szemléletét tekinti a jó békekötés kritériumának, melynek 18. századi hagyományát a bonapartizmus elleni indulat szakította meg a 19. században. Tanulmánya abban az időben jelent meg, amikor az etnikai és nemzeti határok közötti konfliktust azzal a barbár módszerrel oldották meg, hogy az etnikai kisebbségeket egyszerűen kitelepítették. Bibó etikus szemlélete természetesen elutasította az ilyen „reálpolitikai"

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

megoldások alkalmazását. Világosan látta, hogy ezzel megszűnnék az az utolsó támpont, amely az európai határok stabilizálódását lehetővé tette: a lakosság állandósága.

Szerinte az államok közötti konszolidáció gyakorlati módszere, hogy az állam és a nemzet ismét azonos kiterjedésű fogalmakká váljanak. A jó békének tehát azt kell megakadályoznia, hogy a közép- és kelet-európai népek területi viszályaikkal állandóan nyugtalanítsák Európát. Mint ahogy a koalícióról szóló tanulmányaiban a veszélyek és hibák elemzésével a konszolidációt iparkodik elősegíteni, a kelet-európai kisnemzetek nyomorúságáról szóló tanulmányában Magyarország és szomszédai viszonyának rendezését tartja szem előtt. Következtetéseiben konkrét vizsgálata terét a kelet-európai államokról kiterjeszti Németországra is. Németországot és a tőle keletre eső kisnemzetek területét a világ békéje legnagyobb veszedelmének jelöli meg. Csaknem tizenöt évvel ezelőtt Bibó figyelmezteti a békekötő hatalmakat, hogy ez az a terület, *amelyért* a jövő háború kirobbanhat, ellentétben a múlttal, amikor a támadás kétszer is *erről* a területről indult ki. Bibónak ez a megállapítása már utalás arra a politikai koncepcióra, amely a forradalom utáni *Emlékirat*-ában található és amely egy konszolidált harmadikutas megoldást mind a Nyugat, mind a Kelet érdekének tart. Ezzel tulajdonképpen megalapozza azt a kölcsönös koncessziókon alapuló szemléletet, melyet a *disengagement* Közép-Európában való alkalmazása is céloz és amelynek kiindulópontja a sikeres magyar forradalom lehetett volna.

6. Bibó 1948-ban még közzétett néhány tanulmányt a *Válasz*-ban. Ezek kizárólag történeti tárgyakkal foglalkoztak, habár a Bach-korszak politikai irodalma mintájára a jelenkor problémáira is vonatkozhatnék. A 19. századbeli magyar társadalmi megzavarodást többek között azzal magyarázza, hogy a magyarság olyan útra lépett, olyan hatásokat fogadott be, melyek belső sajátosságaival ellenkeznek. A Kiegyezés pedig azért nem sikerülhetett, mert a dinasztia és a magyar politikai vezetőréteg kölcsönösen túlbecsülte a másik erejét. A Habsburgok a Kiegyezéssel birodalmukat, a magyarok államukat igyekeztek megmenteni. Ez mindkét részről illúziónak bizonyult. A Kiegyezés utáni kor a Reformkorral ellentétben a haladás és a nemzeti gondolat konfliktusához vezetett. Hiszen liberális politikai intézményeknek demokratikus megvalósítása veszélyeztette volna a magyar nemzeti prerogatívákat a kisebbségekkel szemben. A nemzeti függetlenség és progresszív gondolat konfliktusának beidegzése vezetett Bibó szerint ahhoz a hazugság-hálózathoz, amely a függetlenség elnyerése után is megmerevítette Magyarország fejlődését a két háború között.

7. 1948-ban megjelent tanulmányaiban újjáértékeli a Károlyi-forradalom történeti jelentőségét. Megállapítja, hogy tömérdek felszabadult és spontán erő mutatkozott meg 1918-ban a félszázados hazug konstrukció felrobbantása után. Ezeket az erőket azonban teljességgel megbénította a történeti Magyarország szétesése. A nyomában bekövetkezett megrázkódtatás indította az októberi forradalom vezetőit arra, hogy, miután a várható békeszerződést nem akarták aláírni, a fegyveres ellenállást megkísérlő proletárdiktatúrának adják át a hatalmat. Bibó ismét rámutat a félelmi komplexumok vészes következményeire: a magyar vezetőrétegek, köztük a demokratikus tényezők is, elfogadták a kiegyezést, mert féltek a történelmi Magyarország szétdarabolásától. Ebből a félelem-komplexumból származott az a hamis gondolattársítás, hogy Magyarország feldarabolásáért a Károlyi-forradalom felelős, annak ellenére, hogy éppen Károlyi Mihály volt az, aki nem volt hajlandó aláírni a várható békeszerződést. Ezzel szemben Horthy éppen azzal a feltétellel jutott uralomra, hogy a trianoni békeszerződést elfogadja és aláírja. Az ellenforradalmi kormányzat ezt a súlyos születési hibáját az irredentizmus ápolásával kívánta jóvátenni.

8. Bibó a két háború közötti politikai fejlődés zsákutcáját így többé-kevésbé visszavezeti arra az alapvetően hamis politikai és társadalmi konstrukcióra, melynek alapján 1867-ben a király és a nemzet kiegyezést kötött egymással. Szerinte, ha egy hamis konstrukció közjogi, politikai, ideológiai, társadalmi vagy gazdasági téren beleépül a közösségi szervezetbe, akkor ez olyan fordított szelekciót indít meg, amely az egész közösség vezetőrétegének erkölcsi és értelmi lezülléséhez vezet.

9. Történelem-szemléletére jellemző, hogy mindenekelőtt racionális, hiányzik belőle mindennemű romantikus elem. *Az eltorzult magyar alkat*-ról szóló tanulmányában elutasítja a magyar léleknek vagy a magyar alkatnak misztikus megközelítését. Szerinte az alkat nem racionálisan meghatározható fogalom. Mind az egyénnek, mind a közösségnek az alapvető adottság csak potenciál. A történelmi fejlődést azonban nem az alkat, hanem társadalmi tényezők, nevelés, élmények és tapasztalatok határozzák meg. Az alkat épségének kritériuma mind az egyénnél, mind a közösségnél a reagáló képesség, amelyen Bibó a közösségi feladatok megoldásának egész folyamatát érti.

10. Bibó optimizmusának egyik alap-pillére az a történelmi szemlélet, hogy a társadalom erőviszonyainak megmerevedését 1514-re vezeti vissza, a Dózsa-forradalom utáni főnemesség és középnemesség közötti szövetségre; ekkor szakadt el a magyar fejlődés a nyugati társadalmi fejlődéstől. A nyugati fejlődést akarta utolérni a Reformkor. A hatvanhetes kompromisszum modernizált formák között fenntartotta az immár háromszáz esztendős társadalmi megmerevedést. Az 1918-as Károlyi-forradalom átmenetileg újból mobilizálta a szabad társadalmi fejlődés irányába haladni képes rétegeket, de a történelmi magyar terület

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

szétesése ismét egybekovácsolta a feudális rétegek és a középosztályok szövetségét, amely 1514 óta elősegítette a társadalom megmerevítését. Bibó tisztán látta, hogy az 1945-ös változás nem belső dinamikus erők működésének eredménye volt, mégis optimizmusra késztette a radikális változás, a megmásíthatatlan földreform és a társadalmi átrétegeződés dinamizmusa. Bibónak a társadalmi megmerevedést elítélő és a dinamizmusért lelkesedő történelem-elmélete győzedelmeskedett az 1956-os magyar forradalomban is, amely minden várakozással szemben a magyar nép politikai és erkölcsi regenerációjáról tett tanúságot.

Bibó történelmi elemzésében pozitivistának is mondható, mert mindvégig az elmélet és gyakorlat összhangját és disszonanciáját vizsgálja. Az a történelmi tétel, amely a tolerancia és haladás összhangját hirdeti, szintén pozitivista szemlélet. Kétségtelen, hogy Bibó szemléletét és módszerét befolyásolta Auguste Comte, a modern értelemben vett szociológiai tudomány megalapítója, kinek tanításait Bibó — Marx-szal ellentétben — a hegeli dialektika alkalmazása nélkül vette át. Bibó empirikus és didaktikus történelmi szemléletének jellemzésére is alkalmazható Comte ismert tétele „voir pour prévoir, prévoir pour prévenir".

V.

Bibó szemlélete időtálló mivoltának az 1956-os magyar forradalom a bizonysága. A forradalom igazolta optimizmusát az 1945-ös események megítélésében is. Az 1945-ös átalakulás, annak ellenére, hogy a megszállás szörnyűségével és a vesztett háborúval kapcsolódott egybe és ténylegesen nem a magyar nép akaratából, hanem egy idegen hatalom parancsára jött létre, mégis csak feloldotta a magyar társadalom évszázados merevségét és a 48-as és 18-as forradalmak hagyományának megfelelően olyan dinamikus megmozdulás volt, melyben a társadalom összes jóösztönű rétegei egyesültek a haladás és a nemzeti függetlenség érdekében. Bibó István 1956 november 9-én szövegezett memoranduma *A magyar kérdés kompromisszumos megoldására* és 1957-ben írt *Emlékirat*-a. zárja be a kötetet. Az *Emlékirat* és a *Memorandum* kivonatosan megjelent a művelt világ minden nyelvén. Így vált nemzetközileg ismertté a magyar tudós neve. De az nem ismeretes a világban, hogy az *Emlékirat* és a *Memorandum* nem egy úgynevezett reálpolitikus kompromisszumos megoldása, hanem egy mélyenlátó történész és szociológus szemléletének gyakorlati alkalmazása. Bibó *Emlékirata,* amely vádirat mind a Nyugat, mind a Kelet magatartása ellen, olyan dokumentum, mely az eljövendő nemzedékre éppoly hatással lehet, mint Zola *J'accuse* című vezércikke. De még e vádiratban sem feledkezik meg arról, hogy szemléletének a didaktika ad értelmet és befejezésképpen leszögezi a magyar helyzet tanulságait a nyugati világ, a Szovjetunió, a harmadik út erői és a magyar nép számára. A magyar nép feladatát, mint mindenkor, etikai meggondolások alapján írja elő és itt is ismét az erkölcsös magatartást jelöli meg a racionálisan is helyes magatartásnak. Bibó szerint „a magyar népnek nem az a feladata, hogy új felkelést kezdjen és új visszatorlást provokáljon ki, de az a történelmi szerepe, hogy továbbra is utasítson vissza minden együttműködést azzal, ami hazugság és erőszak és őrizze meg a maga forradalmának zászlaját minden rágalommal, feledéssel és elszürküléssel szemben."

(1960. szeptember)

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

MIÉRT ?

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

JUHÁSZ VILMOS : *A forradalom követelései*

A forradalom eszmei alapját a különböző számú, olykor 14, másszor 16 vagy 20 pontba foglalt nemzeti követelések alkották. Több oka volt annak, amiért pontokba foglalták a szabadságharcosok követeléseiket. — Az 1848-49-es magyar szabadságharc eszmei alapját is az ifjúság 12 pontba foglalt és 1848 március 15-én kihirdetett követelései alkották. Ennek a 12 pontnak a kihirdetése volt 1848 március tizenötödikének nagy eseménye; ez a nap pedig a magyarság nagy nemzeti ünnepe. — Az 1956-os követelések egyike éppen az, hogy március 15-e ismét nemzeti ünnep legyen; a kommunisták ugyanis az ünnep nemzeti és függetlenségi jellege miatt eltörölték e nap megünneplését. Gyakorlatilag az a szerepe a követelések pontokba foglalásának, hogy a forradalom programja könnyen áttekinthető, könnyen kihirdethető, terjeszthető, közérthető ebben a világos, szabatos megfogalmazásban, a széles tömegek, különösen az ifjúság számára.

A forradalom külső kirobbanásának közvetlen előzményei az újonnan alakult egyetemi diákegyesületeknek (MEFESZ) a gyűlései és az ezekből kibontakozó tüntetések voltak. Ámde a követelések, amelyeket e gyűléseken az október 23-át megelőző napokban foglaltak először pontokba, oly magától értetődőek, hogy szinte kivétel nélkül mindegyikük nyílt, vagy burkoltabb formában szerepelt a sajtóban, különösen a szabadabb atmoszféráért küzdő *Irodalmi Újság* hasábjain, valamint a fiatal értelmiségiek egyesületének, a *Petőfi-körnek* az ülésein. Az *Irodalmi Újság* és más lapok hasábjain, valamint a gyűléseken kirobbanó írólázadás résztvevői, a Petőfi-kör szónokai már a forradalom előtti hónapokban, mindezeket a követeléseket hangoztatták, csak éppen nem foglalták pontokba. Nemzeti függetlenség, a Szovjetunióval való egyenrangúság, a magyar nemzeti kincsekkel való szabad rendelkezés, a külkereskedelmi szerződések nyilvánosságra hozása, nyugati nyelvek fakultatív tanítása az orosz helyett, a mezőgazdaság újjászervezése, a Rákosi-klikk eltávolítása, a Rajk-per és a többi kegyetlen üldözés tetteseinek nyilvános felelősségre vonása és hasonlóképpen a többi követelés, néhány oly kivételével, amelyek szükségképpen csak a forradalom folyamán váltak időszerűvé, szóhoz jutottak a *„lázadó írók"* írásaiban, illetve a Petőfi-kör ülésein. — Némely követelés nyílt megfogalmazására még akkor nem kerülhetett sor, de többé-kevésbé közérthetően, ezeknek az időknek burkolt nyelvezetén már ezek is szóhoz jutottak, így pl. Nagy Imre kormányra jutásának a követelése, egyelőre csak abban a formában, hogy követelték teljes rehabilitálását és kiemelték személyének jelentőségét az ország gazdasági és politikai újjászervezésében.

Október 21-én és 22-én hangzottak el először nyilvánosan a pontokba foglalt követelések. Ezeket a követeléseket foglaljuk az alábbiakban a következő csoportokba:

1. A szovjet csapatok visszavonása Magyarországból.

2. Magyarország külpolitikai helyzetére vonatkozó követelések.

3. Általános nemzeti és politikai követelések.

4. Az államszervezetre és a pártszervezetre vonatkozó követelések.

5. Gazdasági követelések.

6. Személyi követelések.

7. Jelképes követelések.

8. Különleges, egy-egy hivatásra, vagy az élet egy-egy sajátos szektorára vonatkozó követelések. — Ezek közül éppen az ifjúság döntő részvételével kapcsolatban különös jelentősége volt a *pedagógiai* követeléseknek.

9. Álkövetelések. — Ez utóbbiak alatt a rendszer által tenyésztett megnyugtató célzatú ígéreteket értjük, amelyeknek a követelések formáját adták, hogy hihetőbbé tegyék őket.

Az utóbbiakat nem tárgyaljuk külön fejezetben, hanem a fenti csoportok alatt.

A követelések összefüggéseinek és keretének megértése végett itt teljes egészében közlünk egy követelés-sorozatot, a MEFESZ Építőipari Műszaki Egyetemi diáknagygyűlés 16 pontból álló követelését, a közlést kísérő eredeti kommentárral együtt. — Ezek a követelések október 22-én születtek az említett nagygyűlésen. Lényegükben egyeznek a szegedi, a soproni és a többi budapesti MEFESZ alakulatok követeléseivel.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A MEFESZ Építőipari Műszaki Egyetemi diáknagygyűlés határozata.

1. Az összes szovjet csapatoknak azonnali kivonását követeljük Magyarországról a békeszerződés határozatai alapján.

2. Az MDP-nak alulról felfelé titkos alapon új alap-, közép- és központi vezetők választását követeljük, ezek legrövidebb időn belül hívják össze a pártkongresszust és válasszanak új Központi Vezetőséget.

3. A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével, a sztálinista-rákosi korszak minden bűnös vezetőjét azonnal váltsák le.

4. Nyilvános tárgyalást követelünk Farkas Mihály és társai ügyében. Rákosi Mátyást — aki első fokon felelős a közelmúlt minden bűnéért és az ország tönkretevéséért, hozzák haza és állítsák a nép ítélőszéke elé.

5. Általános, egyenlő és titkos választásokat követelünk az országban, több párt részvételével, új nemzetgyűlés megválasztása céljából. Követeljük a munkásság sztrájk-jogának biztosítását.

6. Követeljük a magyar-szovjet és a magyar-jugoszláv politikai, gazdasági és szellemi kapcsolatok felülvizsgálását és új rendezését, a politikai és gazdasági teljes egyenrangúság és az egymás belügyeibe való be nem avatkozás alapján.

7. Követeljük az egész magyar gazdasági élet átszervezését, szakembereink bevonásával. Vizsgálják felül a tervgazdaságon alapuló egész gazdasági rendszerünket, a hazai adottságoknak és magyar népünk létérdekeinek szem előtt tartásával.

8. Hozzák nyilvánosságra külkereskedelmi szerződéseinket, a soha ki nem fizethető jóvátételek tényleges adatait. Nyílt és őszinte tájékoztatást követelünk az ország uránérckészleteiről, kiaknázásáról, az orosz koncesszióról. Követeljük, hogy az uránércet világpiaci áron, nemes valutáért Magyarország szabadon értékesíthesse.

9. Követeljük az iparban alkalmazott normák teljes revízióját, munkások és értelmiségiek bérköveteléseinek sürgős és alapvető rendezését. Kérjük a munkások létminimumának megállapítását.

10. Követeljük a beszolgáltatási rendszer új alapokra való fektetését és a termények okszerű felhasználását. Követeljük az egyénileg dolgozó parasztok egyenrangú támogatását.

11. Követeljük az összes politikai és gazdasági pereknek független bíróságon való felülvizsgálását, az ártatlanul elítéltek szabadonbocsátását és rehabilitálását. Követeljük a Szovjetunióba kihurcolt hadifoglyok és polgári személyek azonnali hazaszállítását, beleértve a határon kívül elítélt foglyokat is.

12. Teljes vélemény-, szólás- és sajtószabadságot, szabad rádiót követelünk és a MEFESZ-szervezet számára nagy példányszámú új napilapot. Követeljük a meglévő „káderanyag" nyilvánosságra hozatalát és megsemmisítését.

13. Követeljük, hogy a sztálini zsarnokság és politikai elnyomás jelképét, a Sztálin-szobrot a leggyorsabban bontsák le és helyére az 1848-49-es szabadságharc hőseinek és mártírjainak méltó emlékművet emeljenek.

14. A meglévő, magyar néptől teljesen idegen címer helyett kívánjuk a régi magyar Kossuth-címer visszaállítását. A magyar honvédségnek nemzeti hagyományainkhoz méltó új egyenruhát követelünk. — Követeljük, hogy március 15-e nemzeti ünnep, munkaszüneti nap legyen, október 6 pedig nemzeti gyászünnep és iskolai szünnap legyen.

15. A Budapesti Műszaki Egyetemek ifjúsága egyhangú lelkesedéssel nyilvánította ki teljes szolidaritását a lengyel és varsói munkásság és fiatalság felé a lengyel függetlenségi mozgalommal kapcsolatban.

16. Az Építőipari Műegyetem diáksága a leggyorsabban felállítja a MEFESZ helyi szervezeteit és elhatározta folyó hó 27-re, szombatra Budapesten ifjúsági parlament összehívását, melyen küldöttségekkel részt vesz az ország egész ifjúsága.

Fenti határozat teljes betűszerinti közlését ma este a Magyar Rádió és a magyar sajtó is visszautasította. A *Szabad Ifjúság* is csak részleges közlését ígérte meg, főleg az első pont miatt. A határozat szövegének stencilen való azonnali sokszorosítását viharosan követeltük, de az erre vonatkozó utasítást *Cholnoky* rektor nem merte megadni. — A nagygyűlés kb. 2000 résztvevőjének spontán felvonulása még ma este folyamán az egyik nyomda elé és a határozat azonnali kinyomtatása a résztvevők viharos lelkesedése ellenére, a megmozdulásnak nem kívánatos eltorzítása, illetve esetleges összecsapás miatt — egyelőre elmaradt.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Javaslatunkra a határozat végleges szövegét a plénum előtt mikrofonba diktálták, a résztvevők lejegyezték és egyelőre kérik, gépi másolással a főváros széles rétegeiben hólabdaszerűen terjeszteni.

A magyar sajtóban való teljes közléstől nem tágítunk, folyó hó 24-én, szerdán délután a Műszaki Egyetemen újabb diákgyűlést rendez a MEFESZ, a fenti határozat alapján országos vitát kívánunk indítani a magyar sorskérdésekről.

Követeljük, hogy a magyar rádió adjon a nagygyűlésről helyszíni közvetítést s így a dolgozó nép elferdítés nélkül hallani fogja a magyar ifjúság igazi hangját és eltökélt, szilárd határozatait. Addig be kell váltsa a helyszíni ígérgetéseket a határozat teljes szövegének a napi sajtóban széles körben való közzétételére vonatkozólag.

A határozat az új magyar történelem hajnalán, 1956 október 22-én született, az Építőipari Műszaki Egyetem aulájában több ezer hazáját szerető magyar ifjú spontán megmozdulásából.

I.

Az alapkövetelés: A szovjet csapatok kivonulása Magyarországról

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy ez az alapkövetelés, mint a fonál, amely mentén az oldat kikristályosodik, végig vonul a forradalom szellemi és politikai történetén. A magyar nép minden rétege a leghatározottabban felismerte, hogy ennek az alapkövetelésnek a beteljesülésén múlik minden egyéb követelés megvalósulása. Vagyis legyen szó bármely más követelésről, azoknak a teljesítése teljesen illuzórikus akkor, ha az alapfeltétel: *az orosz csapatok kivonulása Magyarországról,* nem valósul meg. Ez a felismerés a legnagyobb egyöntetűséggel és ösztönös kollektív öntudattal hatotta át az egész magyar népet. Addig senki el nem hitte és senki el nem hiszi ma sem, hogy bármely más követelés komolyan teljesedjen, amíg ez az alapfeltétel nem teljesedik. Addig nem is lehet eredményesen tárgyalni a szabadságért küzdő magyarsággal a többi követelés ilyen, vagy amolyan fokú teljesítéséről, amíg biztos jelei nincsenek annak, hogy ezt az alapkövetelést valamilyen formában az oroszok, illetve a mostani bábkormány teljesítik.

Ezen a nagyon józan megállapításon, amelyet senkisem sugallt kívülről, vagy felülről a magyar népnek, alapszik a tömegek magatartása, s ezért alapjában hatástalanok voltak azok a részleges ígéretek, amelyeket az alapfeltétel teljesítése nélkül tett a Kádár-kormány, hogy lecsillapítsa a feszültséget és munkábaállásra késztesse a tömegeket.

A szovjet csapatok visszavonásának követelése a forradalom alatt a rádión először voltaképpen nem is követelés, hanem *ígéret* formájában hangzik el. Budapest és az egész ország az orosz tankoknak a szabadságharcosok ellen intézett első rohama hatása alatt áll ekkor. A tömeg ezt követeli mindenütt, de a pontokba foglalt követelések között addig még nem kapott helyet. Ez is világosan mutatja, hogy a forradalom mennyire nem valami egységes és határozott program szerint indult útnak, hanem tényleg a tömegek lelkéből tört elő. Mindenki tisztában volt azzal, hogy bármiről is beszéltek, lényegében mindig erről volt szó, de ott tört elő ez a követelés százezrek lelkéből a budapesti utcákon, amikor a tüntetők szembetalálták magukat a szovjet tankokkal. Erre a követelésre, amely a tüntető százezrek lelkéből fakadt, az igenlő választ *Nagy Imre* első nagy miniszterelnöki üzenetében adja meg, amikor október 25-én 15 óra 18 perckor bejelenti: *„Azoknak a szovjet erőknek a visszavonása, amelyek közbelépése rövidesen helyre fogja állítani a szocialista rendet, mindjárt a béke és a rend helyreállítása után meg fog történni."*

De már *Nagy Imre eme* kijelentésében ott lappang a veszélyes s a magyar néptől mindig felismert kétértelműség: mit jelent e feltétel: a rend helyreállítása? — Mégpedig az ún. szocialista rend helyreállítása? A tömegek meggyőződése szerint csak azt jelentheti, hogy az orosz csapatok visszavonását arra az időre ígérik, amikor a magyar népnek a kezéből már kicsavarták a fegyvert és lefegyverezték kollektív ellenállása erejét s amikor az ígéretet éppúgy megszeghetik és nyilván meg is szegik, mint ahogy eddig történt a hasonló ígéretekkel. — Ámde másnap már mint követelés is elhangzik a rádión a forradalom sikerének ez az alapvető feltétele. A *Kossuth-rádió* ezen a napon közli, hogy Nagy Imre elvtárs elfogadta „Borsod megye népének követeléseit".

A miniszterelnök által elfogadott Borsod megyei követelések között szerepel: *„Követeljük, hogy az orosz csapatokat legkésőbb január 1-ig vonják ki Magyarországból".* — A Nagy Imre által elfogadott Borsod megyei követelés tehát az orosz csapatok visszavonását nem halasztja egy olyan időpontra, amikor a forradalmat sikerül majd lefegyverezni, hanem megszabott határidőt tűznek ki, január elsejét. Tehát már ekkor, a forradalom kezdetén szakadék van aközött, ahogy a kormányzat értelmezi az orosz csapatok kivonását és ahogy a követelések meghatározzák azt. Ez a különbség természetesen alapvető jelentőségű.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Nagy Imre habozására és egész helyzetére jellemző, hogy a Borsod megyei követelések elfogadásával mintegy áthidalni igyekezett ezt a szakadékot, amelynek ő maga is a túlsó oldalára került kísérlete tragikus összeomlásának pillanatában.

Még ugyanezen a napon, október 26-án a Kossuth-rádió több alkalommal ismétli a szovjet csapatok visszavonásának követelését, amely szinte óránként felhangzik, az ország függetlenségét hangsúlyozó követeléssel egyetemben.

Október 27-én a felkelők egyik külön rádiója már ezt a követelést sorolja fel az összes pontok között elsőnek, s ettől fogva minden hasonló határozatban ez a követelés szerepel az élen. Ugyanezen a napon a *győri rádió,* amely akkor az önállóan működő *Győri Nemzeti Tanács* kezén volt, követeli a szovjet csapatok *azonnali visszavonását.*

Október 28-án Miskolc, Győr mellett a legnagyobb szerepet játszó önállóan működő munkástanács székhelye, ismételten követeli a szovjet csapatok azonnali visszavonását. Hasonlóképpen *Győr* október 28-án óráról-órára hangoztatja ezt a követelést.

Hasonló a helyzet Győrött és Miskolcon *október 29-én.* Ugyanezen a napon a Kossuth rádió is teljes mértékben magáévá teszi ezt a követelést, mint a legfontosabbat s most már mind a három rádió mindig hozzáteszi az *azonnali* távozás feltételét.

Október 29-én és 30-án szerepel először sorozatosan egy másik feltétel, amely szorosan összefügg a szovjet csapatok visszavonásának követelésével: *a varsói paktum felmondása.* — A szovjet kormány és ennek kényszerű magyar szócsövei már akkor a varsói paktummal okolták meg a szovjet csapatok beavatkozásának jogát s ez a jogcím természetesen kifejezte a katonai és külpolitikai totális függés állapotát, amely megnyilatkozott a beavatkozásban.

*

Október 27-től kezdve lényegében minden rádió a forradalom ügyét szolgálta egészen a szovjet csapatok újabb beavatkozásáig, akár kizárólag a felkelők közvetlen használatában volt, akár megmaradt hivatalos vagy félhivatalos jellege. Ennek megfelelően szinte minden esetben, akár felsorolják szabatosan a pontokat, akár csak általában beszélnek a követelésekről, a kiindulópont mindig a szovjet csapatok kivonása Magyarországból, azzal a különbséggel, hogy a félhivatalos, vagy hivatalos rádiók a követelést óvatosabban fogalmazzák meg és gyakran kapcsolatba hozzák a rend és a nyugalom biztosításának az előfeltételével. A felkelők egy *Bécsben* lehallgatott rádióállomása október 30-án követeli, hogy a szovjet csapatokat azonnal vonják vissza Budapestről és biztosítsa a szovjeterők főparancsnoka, hogy további csapatokat Magyarország területére nem hoznak be. — Viszont a félhivatalos győri rádió a szombathelyi városi nemzeti tanács felhívásaként sorolva fel a követeléseket, így fogalmazza meg az első pontot: *„Biztosítani kell a rendet, a nyugalmat annak érdekében, hogy a tárgyalások azonnal megkezdődhessenek a magyar és a szovjet kormány között a szovjet csapatok Magyarországról való azonnali kivonása érdekében."*

Egyfelől tehát hangsúlyozzák a rend biztosításának előfeltételét, de másfelől az *azonnali* szó kérlelhetetlenül leszögezi az oroszok kivonulásának alapkövetelés jellegét. — Ugyanezen a napon ugyancsak a győri rádió zalaegerszegi jelentésként közli: „A lovászi olajbányászok is kezükbe vették az olajmezők irányítását. A tíztagú munkástanács 11 pontból álló követelést állított össze... többek között követeli, hogy az idegen csapatokat azonnal vonják ki az ország területéről." — Figyelemreméltó a szovjet csapatoknak *idegen* csapatokként való megjelelölése, tehát a leszögezése annak, hogy *külföldi* beavatkozásról van szó.

Ugyanez nap a győri rádió egy jelentése: „A Magyar Írók Szövetsége is követeli a kormánytól a szovjet csapatoknak a harcokból való visszahívását és az ország területéről való kivonását". Ugyancsak közvetíti egy bányász delegáció üzenetét is a győri rádió: „Első követelésünk az, hogy Nagy Imre hívja fel a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokat: *fehér zászlóval kezdjék meg a Magyarországról való kivonulást."* Még aznap szintén jelenti a győri rádió, Vas-megye nemzeti tanácsa követelését hangoztatva: „A Nemzeti Bizottság felszólította a budapesti kormányt, hogy haladéktalanul kösse meg a kölcsönösség alapján a tűzszünetet a magyarországi szovjet parancsnoksággal, továbbá eszközölje ki a magyar kormány, hogy a Szovjetunió kormánya jelentse ki minden késedelem nélkül a világ közvéleménye előtt, hogy a Magyarországon állomásozó szovjet alakulatokat legkésőbb 1957. január 1-ig teljesen és végérvényesen kivonja Magyarország területéről. Vas megye Nemzeti Bizottsága ezenfelül kijelentette a kormányhoz intézett feliratában, hogy semmiféle olyan kormányt nem ismer el nemzetinek, amely az ország vezetését ez alapvető feltétel nélkül vállalja. A szombathelyi szovjet parancsnokság tudomásul vette a Nemzeti Bizottság

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

határozatait, de kijelentette, hogy a szovjet katonákat, azok családtagjait, épületeit és emlékműveit minden provokációtól megvédi."

Három új megfogalmazás szerepel ebben a közleményben. Elsősorban ez a formula: *„a világ közvéleménye előtt",* másodszor ez a meghatározás: *„teljesen és végérvényesen",* harmadszor annak a leszögezése, hogy nemzeti kormánynak csak olyan magyar kormány tekinthető, amely ezt az alapkövetelést teljesíteni tudja, vagy legalábbis mindent megtesz annak teljesítésére.

Ugyanezen a napon Győr és Sopron megye ifjúsága és népe nevében így sugározzák a követelést: „A magyarországi szovjet fegyveres alakulatok azonnal szüntessék be a tűzharcot és vonuljanak vissza."

*

A másik nagy önállóan működő vidéki adóállomás, amely a győrihez hasonlóan gyújtópontot alkotó Borsod megyei munkástanács kezében volt, a *miskolci rádió* hasonlóképpen október 28-án különböző változatokban hangoztatja az alapkövetelést. Így a magyar munkástanácsokhoz és szabadságharcosokhoz intézett felhívásában: Az ideiglenes kormány első ténykedése a szovjet csapatoknak azonnali visszahívása legyen országunkból, de nem támaszpontjaikra, hanem saját hazájukba, a Szovjetunióba". — Itt megint új mozzanat szerepel ebben a követelésben. Ne egy másik csatlósországból fenyegessék a szovjet csapatok Magyarországot, hanem a saját országukba vonuljanak vissza. E követelésnek csupán jelképes jelentősége van, hiszen a Szovjetunió is közvetlenül határos jelenleg Magyarországgal.

Ugyancsak a miskolci rádió a miskolci munkástanács és diákparlament felhívásaként üzeni: „A munkástanács és diákparlament ... azonnal sztrájkra szólította fel Miskolc város és Borsod megye valamennyi üzemét és munkását ... a kormány még mindig nem teljesítette követeléseinket és nem teljesítette azt, hogy a szovjet csapatokat azonnal vonják ki. A kormány tegnapi közleménye azt mondja: legyen rend és a szovjet csapatok támaszpontjaikra vonuljanak vissza. A borsodi munkásság tartja előző állásfoglalását és követeli a szovjet csapatoknak azonnali kivonulását! Hagyják abba hadműveleteiket haladéktalanul a szovjet csapatok és azonnal kezdjék meg kivonulásukat az ország területéről. Csak azután lesz az országban rend és azután hagyja abba Borsod a sztrájkot. Ehhez az elsőrendű követelésünkhöz most is hűen ragaszkodik az egész borsodi munkásosztály, ugyanúgy, mint három nappal azelőtt!"

Itt erősen kiütközik a szakadék a kormány és a szabadságharcosok álláspontja között: sorrendbeli különbség, ami lényegbeli különbséget jelent.

*

Budapesten a *Szabad Nép* október 28-i vezércikke a követelések kérdésével így foglalkozik:

„1. Népünk lényeges követeléseit máris teljesítette nemzeti kormányunk.

2. További követeléseket, mint pl. a szovjet csapatok kivonása, kormányunk magáévá tett és e kérdésben a rend helyreállításával párhuzamosan tárgyalásokat kezdeményez".

Nagy Imre a magyar néphez október 28-án intézett üzenetében így foglalkozik az alapkövetelléssel:

„A magyar kormány megállapodott a szovjet kormánnyal, hogy a szovjet csapatok azonnal megkezdik kivonulásukat Budapestről és az új karhatalom megalakulásával egyidejűleg elhagyják a város területét. A magyar kormány tárgyalásokat kezdeményez a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió közti kapcsolatokról, többek közt a Magyarországon állomásozó szovjet haderők visszavonásáról..."

Ugyanez nap a *miskolci rádió* így kommentálja Nagy Imre nyilatkozatát: „Mint Nagy Imre bejelentette, a magyar kormány megállapodott a szovjet kormánnyal, hogy a szovjet csapatokat azonnal kivonják Budapestről és az új karhatalom megalakulásával egyidejűén elhagyják a város területét. Hadd tegyük hozzá, hogy ezzel a bejelentéssel csak részben vagyunk megelégedve, mert Borsod megye munkás népe nemcsak azt akarja, hogy Budapestről vonuljanak ki a szovjet csapatok, de az a kívánsága, hogy a szovjet hadsereg alakulatai menjenek haza egész Magyarország területéről. Nagyon sajnáljuk, hogy Nagy Imre nyilatkozatában csak budapesti viszonylatban gondolkozott. Mint beszédéből kiéreztük, a magyar kormány és a Szovjetunió között majd csak később kerülne sor tárgyalásokra a Magyarországon állomásozó szovjet hadsereg visszavonulásáról".

Október 29-én ugyanebben a szellemben nyilatkozott a követelésről a rádió és a sajtó. Különösen fontos az Értelmiségi *Forradalmi Bizottság* felhívása, amelyet a Kossuth rádió sugározott és amelyben a

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

követelések felsorolása így kezdődik: *„Magyarok! Lehetnek köztünk véleménykülönbségek, de a legfontosabb követelésekben egyetértünk: Követeljük a következőket: a kormány haladék nélkül rendezze viszonyunkat a Szovjetunióval az egyenjogúság alapján. A szovjet csapatok kezdjék meg kivonulásukat az egész ország területéről."*

A Szabad Nép október 29-i vezércikke, amelynek *„Hajnalodik"* a címe, így kezdődik:

„Ha csak a szívünkre hallgatnánk, akkor most Nagy Imre nyilatkozatát ismerve csupán egyet mondhatnánk ... miért nem lehetett már előbb megérteni, hogy az egész nép akarja, forrón, évek óta elfojtott, de most már visszavonhatatlan szenvedéllyel, hogy kivonják hazánk területéről a szovjet csapatokat."

Ugyancsak a *Kossuth rádió* felolvassa a szombathelyi gyárak és üzemek dolgozóinak nyilatkozatát: „Helyeslik a kormánynak azt a törekvését, hogy tárgyalásba lép a Szovjetunió kormányával a szovjet hadsereg visszavonására vonatkozólag."

Ugyanekkor a *miskolci rádió így* közvetíti a miskolci és nyíregyházi munkástanácsok üzenetét: „Feltétlenül hangsúlyoznunk kell alábbi követeléseink maradéktalan teljesítésének szükségességét:

1. A szovjet csapatoknak nemcsak Budapest területéről és nemcsak saját támaszpontjaikra való azonnali visszavonását követeljük, hanem továbbra is fenntartjuk állásfoglalásunkat a szovjet csapatoknak országunk területéről való haladéktalan és teljes kivonása mellett."

Ezen a napon még a *határőrség* forradalmi bizottmánya — a határőrség lényegében a gyűlölt ÁVH-hoz tartozott — is bejelenti: „Követeljük a szovjet csapatok azonnali kivonulását Magyarországról."

*

A küzdő, de győzelmes és erejének tudatától eltöltött szabadságharcnak a hangja mind erőteljesebb lesz:

Október 30-án a *győri rádió* az alábbi határozatot közli:

„1. A Magyarországon állomásozó mindennemű fegyveres szovjet alakulat azonnal kezdje meg hazánkból a kivonulást.

2. A Budapesten állomásozó és a tűzszünetet állandóan megszegő szovjet alakulatokat 12 órán belül vonják ki Budapestről. A hátrahagyott szovjet sebesülteket ugyanolyan teljes segítségben fogjuk átadásukig részesíteni, mint a magyar sebesülteket.

3. A magyar kormány rádióban leadott nyilatkozatát követően azonnal olvassák fel a szovjet csapatok parancsnokának nyilatkozatát a szovjet csapatok azonnali kivonulásáról.

Amennyiben ez nem történik meg, a Néphadsereg légvédelme és légiereje fegyveresen áll ki az egész magyar dolgozó nép követelései mellett."

*

Ezen a napon híre terjedt, hogy a szovjet csapatok elhagyták Budapestet. A Kossuth rádió közli, hogy meggyőződtek a hír alaptalanságáról, sőt arról, hogy „az ellenkezője igaz." — Ezután sugározzák *„a forradalmi erők megbízottainak és a Néphadsereg forradalmi tanácsának"* felhívását:

„1. Követeljük, hogy a szovjet csapatok Budapest területének elhagyása után az ország területét is hagyják el. A bizottmány tagjai figyelembe veszik a diplomáciai kapcsolatok szükségességét. Ez azonban nem adhat alkalmat arra, hogy időtlen-időkig Magyarországon tartózkodjanak szovjet csapatok.

2. Követeljük a kormánytól, hogy a varsói szerződésben résztvevő tagállamok azonnali összehívásával a szerződést mondja fel."

Ezekben a napokban a szovjet csapatok azonnali visszavonásának követelésében a kormányzat és a szabadságharc álláspontja lényegében azonos.

Október 30-án a győri rádión keresztül a *Vas megyei munkástanács* üzeni:

„1. Követeljük a hazánkban tartózkodó szovjet csapatok kivonásának azonnali megkezdését, ennek érdekében a magyar kormány nyomban olyan értelemben tárgyaljon a szovjet kormánnyal, hogy a csapatok kivonása minél előbb lehetővé váljék. Szombathely munkásságának a nemzeti bizottsághoz beterjesztett jogos követelései ugyanis többek között azt tartalmazzák, hogy mindazideig nem folytatjuk a munkát, amíg

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

az ország területéről való folytatólagos kivonulásukat nem kezdik meg. Az ipari munkásság ezen követelésével egyetértünk és ezt támogatjuk.

2. Követeljük a magyar kormánytól, hogy a szovjet beavatkozás kérdését, amely forradalmi harcaink során történt közvetlen fegyveres beavatkozásban nyilvánult meg, a Biztonsági Tanács elé vigye. A Vas megyei munkástanács a szovjet csapatoknak a harcokba való beavatkozását a magyar belügyekbe való közvetlen beavatkozásnak tekinti...

5. Követeljük a magyar kormánytól, hogy a Kossuth adón magyar és orosz nyelven tegyen közzé nyilatkozatot, amely teljes amnesztiát és politikai menedékjogot biztosít mindazon szovjet fegyveres és polgári személyek részére, akik a magyar forradalom oldalára átállnak."

A követelések eme formájában hangzik el először és határozottan *az általános sztrájkkal való fenyegetés arra az esetre, ha a szovjet csapatok nem vonulnának ki Magyarországból.* — Érdekes az 5. pont, amelynek közismert előzménye, hogy sok szovjet katona otthagyta fegyveres kötelékét és átállt a szabadságharcosok oldalára.

A *Kossuth rádió* ugyanaznap jelenti: „A miniszterelnök felhívta a szovjet csapatok főparancsnokát, hogy a szovjet egységek Budapestről történő kivonását azonnal kezdjék meg. Bejelentette azt a kívánságot, hogy a szovjet csapatoknak az ország területéről történő kivonásáról azonnal tárgyalásokat kezdeményezzenek a Szovjetunió kormányával."

E napon a *Borsod megyei munkástanács rádiója* (Miskolc) felsorolva a Nagy Imréhez intézett követeléseket, az első pontot így fogalmazza meg: „Hajdú és Bihar megyék lakosainak nevében követeljük, hogy *Magyarország azonnal lépjen ki a varsói szerződésből. Követeljük az összes szovjet csapatok azonnali kivonását."*

Érdekesek az alapkövetelésnek azok a fogalmazásai ahol egy különleges csoport vagy testület ezt a követelést a saját hivatásával hozza kapcsolatba. Így a magyar színművészek és filmművészek közös kiáltványa, amely a Kossuth rádióban hangzik el ezen a napon:

„A magyar művészek mindaddig nem hajlandók a színházakat megnyitni, amíg az utolsó szovjet katona el nem hagyja az ország területét."

*

Október 31-én kora reggeltől hangzik különböző formában a két összefüggő követelés: *a szovjet csapatok kivonulása és a varsói paktum felmondása.* — 11.10-kor pedig a Kossuth rádió s ugyanakkor már a vidéki rádiók is bejelentik:

„Nagy Imre felhívása a magyar néphez! *Magyar Testvéreim! Tudatom veletek, hogy a kormány kezdeményezésére a szovjet csapatok kivonulása megkezdődött. Minden hatóság, az országnak minden polgára az elvonulás teljes rendjének biztosítása érdekében tartózkodjék minden provokatív, zavaró vagy ellenséges cselekedettől, hogy ezzel is hozzájáruljon a szovjet hadsereg csapatainak kivonulásához."*

Miután a *Szabolcs-Szatmármegyei Munkástanács rádiója* bejelenti ezt az üzenetet, hozzáteszi a következő érdekes 'széljegyzet': „A Szabolcs-Szatmár megyei munkástanács elnöke, Szilágyi László néhány perccel ezelőtt beszélt a Honvédelmi Minisztériummal. A minisztérium részéről az a kérés hangzott el, hogy Szabolcs és Szatmár megye lakossága segítse elő azzal is a szovjet csapatok mielőbbi kivonulását, hogy községeik főútvonalain irányjelző táblákkal mutassák meg a szovjet egységeknek a legközelebbi hazafelé vezető utat."

Természetesen az ifjúság is átveszi az alapkövetelést, mintahogy azt a szombathelyi Nagy Lajos Gimnázium követeléseinek 10. pontja mutatja: „Követeljük a varsói szerződés hatálytalanítását és a szovjet csapatok kivonásának azonnali megkezdését."

Figyelemreméltó a *Magyar Légoltalom Országos Központja forradalmi bizottságának* ezirányú követelése: „Követeljük, hogy a szovjet csapatok vonuljanak ki hazánk területéről és a kivonulás állásáról a kormány a lakosságot folyamatosan tájékoztassa... Azzal a gyanúperrel élnek sokhelyütt, hogy a kormányzat ezt a legsúlyosabb kérdést elködösíteni igyekszik!"

Nagyon jelentős az a mód, ahogyan ugyanekkor a Szabad Szombathely rádió a nemzeti függetlenség megvédését hozza kapcsolatba a kivonulás követelésével:

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

„Magyarország függetlenségének megvédésére kérjük a Biztonsági Tanácsot, hogy küldjön Magyarországra anyagi, szükség esetén katonai segítséget. Az oroszok azonnal vonuljanak ki Magyarországról kitűzött fehér zászlókkal. Mi tiszteletben tartjuk a tűzszünetet, de a szabadságharcosok fegyverben maradnak."

Ismét egy sajátosan megfogalmazott, sztrájk fenyegetésével egybekapcsolódó válfaja a követelésnek az *Elektromos Művek forradalmi munkástanácsa* részéről:

„Az Elektromos Művek dolgozói csatlakoznak az ország dolgozóinak sztrájmozgalmához és kijelentik, hogy a lakosság, a kórházak szükségletén kívül, villamos energiát nem szolgáltatnak mindaddig, míg a szovjet csapatok Magyarország egész területét el nem hagyják."

*

Október 31-én egyébként nagyon gyakran sorolják fel a különböző rádiók a követeléseket a szovjet csapatok kivonulására vonatkozó pont nélkül. Ennek magyarázata, hogy ekkor, amikor a Szabadságharc elért tetőpontjához, az alapkövetelést annyira magától értetődőnek tartották, hogy nem érezték annak a szükségét, hogy azt külön hangsúlyozzák.

November 1-én a budapesti Kossuth rádió viszont nem egy alkalommal üzeni: *„A szovjet csapatoknak ki kell vonulniok Magyarországból."*

November 2-án a Magyar Forradalmi Ifjúsági Párt röpiratokkal árasztja el az országot, amelyekben 5 pontba foglalják össze a követeléseket. A szovjet csapatok kivonulása annyira magától értetődő alapfeltétel ekkor, hogy meg sem említik.

November 3-án, amikor már jelei mutatkoznak annak, hogy a szovjet erők távolról sem vonulnak ki az országból s hogy az erre vonatkozó ígéretek hazugok voltak, és hogy éppen ellenkezőleg, jóval nagyobb, újonnan jött szovjet erők készülnek fel az ország leigázására és már a határok felől meg is indultak, *Mindszenty József* bíboros a világhoz és a magyar néphez intézett üzenetében így beszél az alapkövetelesről:

„Egész helyzetünket most az dönti el, hogy a 200 milliós orosz birodalomnak mi a szándéka a határainkon belül levő katonai erejével. Rádiójelentések adták hírül, hogy ez a fegyveres erő növekszik. Mi semlegesek vagyunk, mi az orosz birodalomnak nem adtunk okot a vérontásra. De nem merül fel az orosz birodalom vezetőiben az a gondolat, hogy sokkal jobban fogjuk megbecsülni az orosz népet, ha nem igáz le bennünket? Csak ellenséges népre szokott rátörni a megtámadott másik ország. Mi most nem támadtuk meg Oroszországot s őszintén reméljük, hogy az orosz fegyveres erők mielőbbi kivonása országunkból megtörténik."

*

Amikor *Kádár János* az orosz fegyveres erők közvetlen ellenőrzése mellett bábkormányát megalakítja, Szolnokról, a bábkormány alakulási helyéről 15 pontba foglalt követelés-sorozattal fordul a magyar néphez. Ezek a forradalom folyamán elhangzott, pontokba foglalt első *álkövetelések:* értjük ez alatt azt, hogy követelések édes ostyájába burkolt olyan ígéretek, amelyeket az ígérő szovjet hatalom, illetve bábkormánya nem is akar megtartani. Közöttük utolsó pontokként szerepel:

14. Népünk és dolgozó osztályaink és országunk érdekében a magyar forradalmi munkás-paraszt kormányzat a szovjet erők parancsnokához azzal a kéréssel fordul, segítsen népünknek szétszórni a sötét reakciós erőket, visszaállítani a rendet és a békét országunkban.

15. A magyar kormányzat a béke és a rend helyreállítása után tárgyalásokat fog kezdeményezni a szovjet kormányzattal és a varsói paktum egyéb részvevőivel ennek visszavonásáról.

Már az is jellemző, hogy a magyar nép alapkövetelése utolsó két pontként szerepel. Ezenfelül most maga a követelés be van ágyazva az ország letiprásának véres valóságába: ma be kellett hívni az orosz csapatokat, hogy „rendet teremtsenek", hogy azután „holnap" tárgyalni lehessen velük esetleges kivonulásukról, illetve a Szovjetunióval és a csatlósokkal a varsói paktum felmondásáról. Ez tehát az ország leigázásának kapcsolatba hozása egy álkövetelléssel.

Ezután napokon keresztül nem hangzott el az alapkövetelés, hiszen a szabadságharc legmélyebb hullámvölgyéhez érkezett el. Úgy tűnt akkor azoknak, akik nem látták közelről a magyar nép páratlan

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

elszántságát, hogy belátható időn belül nem is lehet szó ennek az alapkövetelésnek nyilvános formában való felvetéséről. — Ámde már *november 10-e* körül újra szerepel első helyen az alapkövetelés, minden orosz terror-ellenőrzés dacára. A *Tribuna Ludu* vezető lengyel napilap november 10-e száma közli, hogy a magyar értelmiségi egyesületek és az ifjúsági testületek újra három alappontba foglalták követeléseiket. Közülük az első: a szovjet csapatok elvonulása és magyar kötelékekkel való felváltása.

November 12-én a Magyar Írószövetség, a forradalmi diákszövetségek és az Újságíró Szövetség hat pontból álló követelést támasztottak, amelyek közül a második így hangzik: „A szovjet csapatok vonuljanak ki azonnal Magyarországról."

A *United Press november 15-i* budapesti jelentése szerint az egyetemi ifjúság forradalmi tanácsa tárgyalásokba bocsátkozott Kádárral s ő az alapkövetelésre vonatkozólag 3 pontból álló tervet közölt velük, amely 3 szakaszra bontaná az orosz csapatok fokozatos kivonulását:

1. A szovjet csapatok visszavonása Budapesten kaszárnyáikba.

2. A szovjet csapatok visszavonása rendes magyar helyőrségeikbe és visszavonása mindazoknak az orosz megerősítéseknek, amelyek a harcok megkezdése óta vonultak be az országba.

3. Azonnali tárgyalások Magyarországnak a varsói egyezményből való kilépéséről, amelynek alapján szovjet csapatok Magyarországon állomásoznak.

Kádár Jánosnak ezt a tervezetét, amelynek előfeltétele volt, hogy minden dolgozó munkába lépjen, mindenki tegye le a fegyvert s minden ellenállási szerv szűnjön meg, mind a forradalmi ifjúsági tanács, mind a munkástanács elvetette. Az alapkövetelés teljesítése ebben a formában teljesen meghatározatlan időpontra tolódott volna el, vagyis semmi gyakorlati értéke nem lett volna.

November 15 és 16-án az értelmiségi forradalmi tanács aláírásával röpiratokat terjesztettek, amelyekben követelik a varsói paktum felmondását, valamint minden külföldi támaszpont eltávolítását.

A *Népszabadság,* a Kádár-kormány napilapja ez időtől fogva állandóan foglalkozik a maga rabulisztikus logikájával az alapköveteléssel. Így *november 18-i* számában arról igyekezett meggyőzni a magyar népet, hogy a Kádár kormány állást foglal majd a szovjet csapatok kivonása mellett, amint az általános sztrájk befejeződik és a „rend helyre áll". A lap szerint „népünk vágyakozása a szabadság és függetlenség után olyan erő, hogy tankokkal és ágyúkkal nem lehet elnyomni... A szovjet csapatok jelenléte megsérti a magyar nép büszkeségét, ámde sajnos szükségszerű volt a szovjet csapatok beavatkozása, hogy megakadályozzunk egy fasiszta diktatúrát és egy harmadik világháborút."

Természetes, hogy ebben a cikkben és a hasonló sok cikkben és rádióüzenetben voltaképpen nincs is szó követelésről. Magától értetődik, hogy nem követel az, aki kénytelen az erőszak minden eszközének alkalmazásával elnyomni a követeléseket. Abban a pillanatban, amikor a munka teljes megindításától teszi függővé Kádár vagy a Kádár kormány más tényezője a követelések teljesítését, már nyilvánvaló az a szakadék, hogy nem a követelésen van a hangsúly, sőt az egyáltalán nem is jön számba, hanem a robot-gépezet megindításán. Ámde figyelembe kell venni a helyzet bonyolult sokrétűségét. Kétségtelen, hogy a Kádár kormány helyzete nagyon ambivalens és tragikus volt. Valószínűnek látszik, hogy Kádár megkísérelte, hogy legalábbis egy minimális függetlenséget elérjen orosz ellenőreivel szemben, és nagyon tétován, lopva megpróbált a közvéleményre támaszkodni. Ezzel magyarázható az, hogy az utolsó hetek terroridőszakában is elhangzik nemegyszer a követelés: a szovjet csapatok távozzanak Magyarországról. Természetszerűleg mindig gyanúsak azok a követelések, amelyek között ez az alapkövetelés nem szerepel.

*

Mint általában az egész forradalom folyamán, ezután is az ifjúság, a munkástanácsok és az írók szólalnak meg a legnyíltabban. Miután az ifjúságnak mind kevesebb alkalma volt a nyílt megszólalásra, az írók azok, akik leginkább mernek hangot adni a közvéleménynek és érdekes jelenség valóban, hogy ipari munkás testületek, üzemi tanácsok az írókhoz fordulnak tanácsért. Az *írószövetség* szinte hetente ad ki egy-egy újabb követelésjegyzéket. — *November 18-i* követelései között ismét első helyen szerepel az orosz csapatok kivonulása.

Az *álkövetelések* között továbbra is szerepel a fent ismertetett okoknál fogva a szovjet csapatok azonnali kivonásának követelése. Bármennyire irányítottak is ezek a követelések és csupán azt a célt szolgálják, hogy a kormányzat alapvető követelésének, a munka megindítására objektív keretet adjanak, mégis az álkövetelés egyszerre őszintétlen és őszinte. X vagy Y testület, jóllehet a kormány befolyása alatt áll, mégsem mer a közvéleménnyel szembeszállni s lényegében valóban keres valami alkalmat, hogy a

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

közvélemény szócsöveként szerepelhessen. Így a *„Kereskedelmi és pénzügyi dolgozók szabad szakszervezete"* aláírással, a bábkormány ellenőrzésével megjelent röpcédula is követeli az orosz csapatok visszavonását.

Természetesen nem beszélhetünk akkor álkövetelésekről, november második felében és decemberben sem, amikor a kormánnyal harcban álló központi munkástanácsok röpcédulákon, vagy más módon hozzák nyilvánosságra valódi követeléseiket s ezeket olykor a sajtó vagy a rádió is átveszi, éppen a fentismertetett ambivalens magatartás befolyása alatt.

Az AFP ügynökség *november 20-i* közlése szerint *Bibó István,* Nagy Imre kormányának őrizetbe helyezett, majd szabadon bocsátott államminisztere manifesztumot bocsátott ki, amely erős visszhangot keltett. Bibó István Szegeden volt egyetemi tanár. Bátor és tárgyilagos tanulmányai a kommunisták elkeseredett ellenzésével találkoztak. 1948-ban elmozdították tanszékéről, jelentéktelen kis állásba került, de nem volt hajlandó semmiféle engedményre a rendszerrel szemben. Csupán október 23-a után, a Nagy Imre kormányban és a forradalom alatt Petőfi párt néven újjászervezett Nemzeti Parasztpárt élén jutott vezető szerephez. A legveszélyesebb helyzetben hősiesen tartott ki. *Bibó* manifesztumának negyedik pontja foglalkozik részletesen az alapkövetelléssel:

„A szovjet csapatok fokozatosan ürítsék ki Magyarországot hat héten belül. Az első fokozattal egyidejűleg (Budapest és Délmagyarország kiürítése) venné át Nagy Imre ismét a hatalmat; ugyanakkor jogilag elismerné a forradalmi bizottságokat. — A második fokozattal egyidejűleg (az ország nyugati részének kiürítése) a magyar csapatok átvennék a szolgálatot az osztrák határon és azontúl megakadályoznák az emigránsok átáradását. — A harmadik és utolsó fokozatban (az ország keleti részének kiürítése) a bizottságoktól választott ideiglenes országgyűlés kidolgozna egy új alkotmányt Magyarország számára."

A Szovjetunió magatartása lehetetlenné tette Bibó elgondolásának a megvalósítását.

*

A *Központi Munkástanács* november 22-i határozata hat pontba foglalja azokat a követeléseket, amelyek nemteljesítése esetén azonnal megindítják az általános sztrájkot. A 4. pontban szerepel a szovjet csapatok kivonulása.

Megbízható jelentések szerint november közepétől fogva mindmáig mind sűrűbben mutatkoznak a budapesti házak falán feliratok, amelyek szatirikusan megfogalmazott jelszavak alakjában elsősorban az alapkövetelést hangoztatják. Ilyen szövegek:

„Ruszkik menjetek haza, így boldog lesz a haza!" „Akármilyen kedves vendég, tíz éven át éppen elég!" „Talpra magyar, hí a haza, minden orosz menjen haza!" Jellegzetes álkövetelés a magyar forradalmi ifjúmunkásszövetség felhívása az ifjúmunkásokhoz, a fiatal műszaki értelmiséghez, az ipari tanulókhoz és a dolgozó fiatalokhoz: „Követeljük független, demokratikus, szocialista országunk érdekében, hogy népidemokratikus rendünk, a munkásosztály hatalmának biztosításához szükséges magyar karhatalmi és katonai erők megteremtésével párhuzamosan vonják vissza állomáshelyükre, majd hazánk területéről vonják ki a szovjet csapatokat."

A Kádár kormány által kreált Ifjúmunkás Szövetség felhívásának célja az volt, hogy a teljesen szétzüllött karhatalmi alakulatokat újjászervezzék, ami természetesen csak az ifjúság közreműködésével volt lehetséges.

November 26-án közli a *Kossuth-rádió* Kádár János beszédét, amelynek az alapkövetelésre vonatkozó része így hangzik:

„Ami a szovjet csapatok kérdését illeti, az is magyar belügy, amely jogilag vitathatatlan és világos. Magyarország területén több ország sokoldalú szerződése alapján törvényesen tartózkodtak a szovjet csapatok és a harcokba a törvényes magyar kormány kérésére avatkoztak be. A beavatkozásnak nem jogi oldalát illetően az egész világ munkásmozgalmának és a szabadságukért a kapitalista és gyarmati országokban küzdő haladó embereknek is egyértelműen az a véleménye, hogy a Szovjetunió a nyújtott segítséggel nemcsak az ellenforradalmi rémuralomtól segített megmenteni a magyar népet, hanem e segítséggel valójában egy háborús tűzfészek keletkezését akadályozta meg."

A nyilatkozat valótlansága annyira szembeszökő, hogy kár vele részletesen foglalkozni, minden állítása külön-külön megannyi ferdítés. S miután Kádár kétségtelenül tisztában volt azzal, hogy ez a rabulisztika a közvéleményre csak a legrosszabb hatással lehet, egészen biztos, hogy e nyilatkozatra felsőbb parancs kényszerítette, illetve, hogy e nyilatkozat nem a közvéleménynek, hanem orosz urainak szólt. —

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Ugyanebben a nyilatkozatban állítja Kádár, hogy „a szovjet csapatok érdeme, hogy véget vetettek a fehér terrornak."

*

November 19-i kelettel *„Október 23-a"* címen röpiratot terjesztettek Budapesten, amely 10 pontba foglalta a magyar nép követeléseit. A második pont: „A népnek és törvényes kormányzatának akarata ellenére semmiféle idegen hatalom csapatai nem állomásozhatnak Magyarországon."

November 27-én a Kossuth rádió közli a *Béke Világtanács* vezetősége Helsinkiben összeült konferenciájának határozatát, amely szerint a konferencia elsőszámú kívánsága: „A szovjet csapatok kivonása egy Magyarország és a Szovjetunió között létrejött megállapodás alapján."

Miután a *Béke Világtanács* nevű testület semmi egyéb, mint szovjet propagandaszerv, ennek az álkívánságnak az egyetlen célja az volt, hogy port hintsen a szabad világ szemébe. De ez esetben is kell számolni valamifajta többrétűséggel. Az intellektuelleknek, akik odaadták magukat a Béke Világtanácson és az egész úgynevezett békeharcon keresztül a szovjet propagandának, mindenképpen rendkívül kínos volt az általuk hirdetett, talán nem egyszer őszintén, ha félrevezetetten is hirdetett elveknek olyan arculcsapása, mint amilyen Magyarország véres legázolása volt a vörös hadsereg által.

November 30-án a *győri rádió* sugározza a *„magyar értelmiség forradalmi bizottságának"* határozatát:

„Magyarország, mint egyenrangú szabad ország barátságban kíván élni a Szovjetunióval és szomszédaival. Ennek érdekében azt kéri, hogy a szovjet csapatok mielőbb vonuljanak vissza előbbi állomáshelyeikre és hagyják el az országot. A magyar és szovjet állami szervek mielőbb kössenek erre vonatkozó megállapodást megfelelő biztosítékokkal és azt hozzák nyilvánosságra."

A *Népszabadság december 1-i* száma az egyetemi forradalmi bizottság nyolc követelését tartalmazza, amelyek közül a harmadik:

„Úgy gondoljuk, ahhoz, hogy a nemzeti demokratikus forradalmunk követeléseinek — mint pl. a szovjet csapatok visszavonásának követelménye — amelyekkel az ellenforradalom visszaélt — megvalósításához szükséges, hogy a rend és nyugalom helyreálljon és a termelés és a közlekedés újra meginduljon."

December 6-án sugározza a Kossuth rádió: „Legyen rend és nyugalom, követelték a munkások, mert tudják, hogy ez a nép érdeke. Tudják, hogy a teljes törvényesség és a teljes ütemű termelés az előfeltétele annak, hogy a kormány tárgyalásokat kezdhessen arról, hogy a szovjet csapatokat kivonják Budapestről, majd az országból."

December folyamán szinte refrainszerűen ismétlődik ez a formula, úgyhogy nem is érdemes újra meg újra ismertetni. A súlypont egyedül azon van, hogy végleg szüntessék be az ellenállók a szabadságküzdelmet s csak ha a régi „rend" helyreáll, vagyis teljesen beadják a derekukat, akkor lehet majd tárgyalni a szovjet csapatok kivonulásáról. Éppen ezért eddig eredménytelennek bizonyult e tekintetben a Kádár kormány minden ügyeskedése:

December 20-án a szénbányamunkások három pontból álló ultimátumot nyújtanak át Kádárnak, melynek második pontja: csak az esetben hajlandók a termelést fokozatosan emelni, ha a szovjet csapatokat visszavonják azokra az állomáshelyeikre, ahonnan jöttek és lecsökkentik ama létszámra, amelyet a forradalom előtt betöltöttek.

Az Egyetemi Diákszövetség (MEFESZ) január 5-i küldöttgyűlésén elfogadott programnyilatkozatában első helyen követeli a szovjet csapatok visszavonását.

Végeredményben tehát mind a magyar nép, mint a rendszer ott tartott december végén, ahol tartott november végén. A nép a normális rendhez való visszatérést a szovjet csapatok visszavonásától tette függővé, Kádár viszont a szovjet képviseletében a teljes megadásnak általuk kialakított formáját követelte s ennek fejében hajlandók megcsillogtatni a szovjet csapatok visszavonulásának a reményét, amelynek valósággá váltására akkor már a magyarságnak semmiféle erőforrása nem volt.

1957 elején azután Magyarországon az orosz fegyverek árnyékában a Kádár-rendszer megszilárdult s nem emlegette többé a szovjet csapatok *majdani* kivonulására vonatkozó álkövetelést sem.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

II.

Külpolitikai követelések

A követeléseknek ez a csoportja — a szovjet csapatok visszavonásának alapkövetelésén kívül is — az ország helyzetét igyekszik tisztázni külső hatalmi tényezők, elsősorban a Szovjetunió, olykor a csatlósállamok, valamint az új helyzet szemszögéből oly fontos déli szomszéd, Jugoszlávia, ritkábban pedig a szabad világ felé. A MEFESZ (Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége) első követeléslistáin, melyeket még a forradalom kitörése előtt közöltek, ezek a követelések még nem szerepelnek. Ámde október 23-án az akkori Szabadság Rádiónak nevezett budapesti rádió az ifjúság követeléseként sorolja fel: „Mindenekelőtt baráti kapcsolatok Magyarország és a Szovjetunió között, valamint Magyarország és Jugoszlávia között, a teljes gazdasági és politikai egyenlőség alapján, kölcsönösen kizárva az érdekelt államoknak egymás belügyeibe való beavatkozását."

Később is gyakran visszatér ez a követelés, többnyire azonban csak a Szovjetunióra vonatkozó első része, de távolról sem oly sokszor, mint a szovjet csapatok visszavonása. A követelésnek Jugoszláviára vonatkozó része azért vált aktuálissá, mert a jugoszláv-magyar megegyezésben általában a szovjet elnyomás ellensúlyát látták: mintahogy a szovjet-jugoszláv ellentét méginkább kiszolgáltatta Magyarországot a Szovjetuniónak. Másrészt viszont senki nem tartotta kívánatosnak, hogy a szovjet hegemóniát jugoszláv hegemónia váltsa fel.

A csatlósállamokkal fennálló kapcsolatok kategóriájába tartozik a lengyel változásokkal való teljes politikai azonosulás, amit október 25-én mind a miskolci, mint a budapesti rádió több alkalommal hangoztat. Ez a pont azért szerepel csak ritkán, majd később egyáltalán nem, mert egyik előzménye és kiindulási pontja volt a magyar szabadságharcnak és így hangoztatása tulajdonképpen már a szabadságharc kitörésével elvesztette időszerűségét.

Azt a tényt pedig, hogy a Szovjetunióval való egyenjogúság és kölcsönös be nem avatkozás is aránylag ritkábban szerepel, mint ahogy feltételezni lehetne, azzal lehet magyarázni, hogy ezt a fontos követelést egyrészt a szovjet csapatok visszahívásának mindennél sürgetőbb alapkövetelése, másrészt a nemzeti függetlenség pozitív követelése mintegy felszívta magába.

Október 26-án a Kossuth rádió sugározza a Magyar Dolgozók Pártja újjáalakított Központi Bizottságának üzenetét, amely ezt a követelést így fogalmazza: „Az új kormányzat tárgyalásokat fog indítani a szovjet kormányzattal, hogy a két ország közötti viszony terén helyreállítsa a teljes egyenlőség és a belügyekbe való kölcsönös be nem avatkozás alapján a kapcsolatokat."

A Szovjetunióval való teljes egyenrangúságot ezen és a következő napokon gyakrabban hangoztatják, mint később. *Kádár János,* az új párttitkár, október 26-i bemutatkozó beszédében megállapítja, hogy „Magyarország és a Szovjetunió kapcsolatának a teljes testvériesség, a munkásosztály testvériessége alapjain kell nyugodnia." — Ezt a szólamot régebben is állandóan használták; pozitívabb értelmet az által kapott, hogy Kádár kapcsolatba hozta a szovjet csapatok kivonásával. Általában a két követelés a legtöbb esetben egymással összefüggésben szerepel.

Október 28-án a Kossuth rádió ugyancsak egymással kapcsolatban sorolja fel a szovjet csapatok visszavonásának és az egyenrangúságnak a követelését. — A *győri adó* ugyanezen a napon így állítja fel ezt a követelést: „Országunk kormányzata állapodjék meg a Szovjetunió kormányával, hogy ezentúl minden kérdésben a két állam szuverenitása kölcsönös tiszteletben tartásának és az egymás belügyeibe való be nem avakozásnak az elvei szem előtt tartásával fogunk cselekedni."

Ugyanezen a napon a *Borsodi Munkástanács rádiója:* „Mi barátunknak akarjuk tekinteni a Szovjetuniót, de függetlenek akarunk lenni tőle és nem akarunk vele háborút viselni." — Ez a fogalmazás leszűrődése a szovjet tankokkal vívott harcoknak.

A kivonulás, az egyenrangúság és a nemzeti függetlenség követelései egybeolvasztva szerepelnek Nagy Imrének a magyar néphez intézett október 28-i üzenetében:

„A magyar kormány tárgyalásokat kezdeményez a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió közti kapcsolatokról, többek között a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok visszavonásáról, a magyar-szovjet barátság szellemében, a szocialista országok közötti egyenjogúság és a nemzeti függetlenség alapján."

A miniszterelnöknek ebben az üzenetében a „szocialista országok" megjelölés erősen csökkenti az egyenjogúság követelését, mert a „szocialista" jelző mindig alkalmas volt arra, hogy a viszonyok és kapcsolatok valódi jellegét elködösítse.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Október 30-án a Borsod megyei rádió messzebb megy a Szovjetunióval fennálló kapcsolatok tisztázásának követelésében. Azt kívánja ugyanis, hogy *„Az Egyesült Nemzetek vizsgálják felül a szovjet beavatkozást."* — Ez tehát már a szovjet blokkon kívüli világpolitikai fórumra való apellálás.

Október 31-én a Kossuth rádió az ország eddigi függő helyzetéhez képest valóban forradalmi követelést állít fel: *„Országunk semleges legyen, mint Ausztria vagy Svájc."*

Eddig a semlegesség követelését csak egy-két nem jelentős vidéki ifjúsági alakulat vetette fel. *Az új követelésnek azonban mind nagyobb a visszhangja, egyenes következményeként annak, hogy a magyar szabadságharc győztesen elhárította az orosz túlerő első támadását.* Ámde minden magyarnak számolnia kellett azzal, hogy az oroszok ebbe nem nyugodnak bele és új támadást készítenek elő. Az új követelés lényegében leszögezi azt, hogy Magyarország voltaképpen a Nyugathoz tartozik.

A Borsod megyei rádió október 28-án Nagy Imre fentebb közölt kormánynyilatkozatához ezt a kommentárt fűzi: „Úgy véljük, hogy a tárgyalásnak a magyar kormányzat és a Szovjetunió között, mint ahogy Nagy Imre igen helyesen mondotta, a magyar-szovjet barátság szellemében, a szocialista országok közötti egyenjogúság és a nemzeti függetlenség alapján már régen meg kellett volna kezdődnie."

Október 29-én az *Értelmiségi Forradalmi Bizottság* tíz pontjának első követelése: „A kormány haladék nélkül rendezze viszonyunkat a Szovjetunióval az egyenjogúság alapján." — Ugyanezen a napon a *soproni* egyetemi ifjúság követeli „a Szovjetunióval való mindenféle kapcsolat felülvizsgálását."

Október 30-án, amikor már híre támad annak, hogy a szovjet csapatok ígéretük ellenére nem hagyják el Budapestet, sőt jelei mutatkoznak, hogy újabb támadásra készülnek, a Kossuth rádió a forradalmi erők megbizottainak és a Néphadsereg forradalmi tanácsának felhívásaként közli: *„Kijelentjük, hogy minden olyan idegen, külső vagy belső ellenséggel szemben, amely hazánk földjére lép és függetlenségünkre tör, fegyverrel szállunk szembe.* — Ez az egyenjogúság és a függetlenség követelésének defenzív jellegű, de elszánt katonai megfogalmazása.

Ugyanaznap a *Vas megyei Munkástanács* a varsói szerződés, továbbá „minden olyan szerződés hatálytalanítását követeli, amely szerződés demokratikus kibontakozásunkat gátolja." Ez éppúgy vonatkozik a külpolitikai, mint a gazdasági függésre.

Október 31-én a *Borsod megyei rádió* megállapítja: *„Magyarország semleges állam."* Ezzel visszatér az ebben az időben először előtérbe került semlegességi elvhez, amelynek rövidesen *Nagy Imre* segélykérésével a forradalom nagy fordulatával kapcsolatban, sorsdöntő jelentősége lesz.

Október 30-án a *debreceni forradalmi szocialista bizottság* üzeni a miskolci rádión keresztül: *„Kérjük az ENSZ-t, hogy hatékonyan foglalkozzon Magyarország ügyével, mivel a Szovjetunió beavatkozása nemzetközi üggyé tette belügyeinket...* Követeljük a sztálinista *Koós* visszahívását az ENSZ-ből."

Ez a ritka esetek egyike, amikor külpolitikai vonatkozásban személyes követelést hangoztatnak. E személyi követeléssel erősen összefügg a *Magyar Színház- és Filmművészeti Szövetség* forradalmi bizottsága felhívásának következő része: „Követeljük, hogy megfelelő biztosítékokat kapjunk arra, hogy kapcsolatainkat a Szovjetunióval a teljes politikai és gazdasági egyenjogúság alapján rendezzük. Követeljük, hogy az ENSZ-be a magyar nép valódi érdekeit képviselő küldöttet delegáljon a kormány."

Amint a későbbi fejlemények mutatták, ennek a személyes követelésnek igen alapos indoka volt, hisz később is Magyarországot az Egyesült Nemzetekben olyan egyének képviselték, akik nem a nemzet érdekeiért, hanem kizárólag szovjet parancsolóik érdekeiért szálltak síkra.

Október 31-én a szombathelyi Nagy Lajos gimnázium tanárai és tanulói követelik: *„Magyarországnak Svájchoz hasonló függetlenségét."*

Amint látható, ezekben a napokban a semlegesség követelése tért hódít, többnyire a svájci, vagy az osztrák mintára való hivatkozással.

Hasonlóképpen a volt Országos Légoltalmi Parancsnokság dolgozóinak forradalmi bizottsága harmadik követelésként sorolja fel október 31-én: „Követeljük, hogy Magyarország legyen semleges állam, Ausztria mintájára."

Ugyane napon a szombathelyi rádió közvetíti az ottani Magyar Nemzeti Bizottmány határozatát: „A Magyar Nemzeti Bizottmány meghajtja a kivívott és drága vérrel szentelt szabadság zászlaját a hősi halottak, sebesültek és az egész magyar nép előtt. Köszönetet mond a magyar nép igazi barátainak, az ENSZ tagjainak ..., mindazoknak, akik a magyar szabadság ügyét magukévá tették és hathatós segítséggel támogatták a magyar nép harcát, jogainak helyreállításában, melyekkel az ENSZ alapokmánya szerint

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

minden szabad ország rendelkezik ... Magyarország függetlenségének megvédésére kérjük a Biztonsági Tanácsot, *hogy küldjön Magyarországra anyagi, szükség esetén katonai segítséget."*

Október 31-én Budapest Főváros Elektromos Művei Forradalmi Munkástanácsának követelései közt: „Követeljük, hogy a kormány tegyen meg mindent annak érdekében, hogy Magyarország Ausztriához és Svájchoz hasonló semleges ország legyen." — Bizonyos mértékben külpolitikai vonatkozású az a lényegében belpolitikai követelés is, hogy a mihamarabb megtartandó *„általános titkos választást az ENSZ ellenőrzése alatt tartsák meg."*

Pontosan ugyanezt követeli ugyanezen a napon az Agrártudományi Egyetem tanárainak, hallgatóinak és dolgozóinak forradalmi bizottsága.

A Dunántúli Nemzeti Tanács *október 31-én* negyedik pontként követeli: „A kormány jelentse be az ENSZ-nek Magyarország semlegességét."

Figyelemreméltó, hogy a semlegesség követelése főként a dunántúli adóállomásokon hangzik el, mintha ott ismerték volna fel leginkább azokat a nagy előnyöket, amelyeket a szomszéd Ausztria és a közeli Svájc élveznek semlegeségükből kifolyólag.

Október 31-én mind a szombathelyi, mind a pécsi rádión még több alkalommal felhangzik a semlegesség követelésének ez a megfogalmazása:

„Svájchoz vagy Ausztriához hasonlóan ..."

Ugyanezen a napon már a budapesti Kossuth Rádió is átveszi a nyugati példára való utalást; többek közt 17 órai adása hangoztatja:

„Magyarország Ausztriához hasonlóan semleges állam legyen."

A semlegesség követelését sugározza ezen a napon a miskolci rádió is, de nem hivatkozik az osztrák, illetve svájci példára.

*

Nagy jelentősége van a *Borsod megyei Munkástanács* miskolci rádiója alábbi követelésének október 31-én:

„Hazánk legyen a Kossuth Lajos tervezte Dunai Konfederáció tagja."

Ez a nagyon fontos követelés ritkán szerepel, ezt a távolabbi koncepciót nem érezték még időszerűnek. Azonban több adóállomásról való sugárzása bizonyítja, amit egyébként minden követelés, vagy üzenet alátámaszt, hogy *a szabadságharcosokat soha nem hatotta át semmiféle ellenséges érzület a velük azonos sorsban szenvedő szomszéd népekkel szemben, sőt ellenkezőleg, az a meggyőződés vezette őket, hogy ezekkel az államokkal változatlanul egészen szoros kapcsolatot kell fenntartani, de a szabad együttműködés alapjain.* Ezt azért is szükséges hangsúlyozni, mert Csehszlovákia és Románia kommunista kormánya a forradalom óta kezdett keményebb magatartást tanúsítani a magyar kisebbséggel szemben s kíméletlenül üldözte a forradalmárokat, illetőleg a forradalommal rokonszenvezőket.

November 1-én is a Kossuth rádió több alkalommal hangoztatja az ország semlegességének követelését.

Ugyanezt emeli ki *Kovács Béla,* a Kisgazdapárt volt főtitkára, a Nagy Imre kormány földművelésügyi minisztere, az országnak Mindszenty bíboros után a legnépszerűbb embere, a budapesti Kossuth rádión keresztül, Pécsről, november 1-én közvetített üzenetében:

„A magyar népnek — mondotta Kovács Béla — *nem szabad egyoldalúan oroszellenes politikát folytatni, hanem minden országgal baráti kapcsolatot kell fenntartania. A magyar nép egy politikailag semleges Magyarországot kíván."*

November 2-án jelenik meg a Magyar Forradalmi Ifjúsági Párt alakulását bejelentő röpirat, amely 5 pontban foglalja össze a „forradalmi ifjúság jelszavait." Az első pont: *„Hazánk teljes függetlensége és semlegessége."*

Mindszenty József bíboros *november 3-án* közvetített üzenetében, amelyet a Kossuth rádió sugárzott, így vázolja fel az ország külpolitikai helyzetrajzát és az ebből következő követeléseket:

„Most van az első eset a történelem folyamán, hogy Magyarország a többi kultúrnép valóban hathatós rokonszenvét élvezi. Mind meg vagyunk illetődve emiatt. E kis nemzet minden tagja szívből örül, hogy

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

szabadságszeretetéért a többi nép felkarolja ügyét. A gondviselést látjuk benne, amely a külföld szolidaritása által valósul meg ... Mi még rendkívül súlyos helyzetünkben is azt reméljük, hogy nincs ellenségünk, azért, mert mi sem vagyunk ellensége senkinek sem. Minden néppel és országgal barátságban akarunk élni... Magyarok, az európai népek családi bensőséges békéjének zászlóvivőiként akarunk élni és szerepelni. Nem mesterségesen hirdetett, de valódi barátságban mindegyikkel. Sőt még további tájakra emelve szemünket, mi, a kis nemzet barátságban, zavartalan, békés, kölcsönös megbecsülésben kívánunk lenni a nagy Amerikai Egyesült Államokkal és a hatalmas Orosz Birodalommal egyaránt. Jó szomszédi viszonyban Prágával, Bukaresttel, Varsóval és Belgráddal. — Ausztriát pedig úgy kell megemlítenem, a mostani vajúdásunk kapcsán tanúsított testvéri magatartását máris minden magyar a szívébe zárta."

November 3-án a magyar külügyminisztérium forradalmi tanácsa az alábbi két fontos pontot hirdeti:

„A Bizottság a miniszterelnök elé olyan javaslatot terjeszt, amelynek alapján intézkedéseket lehet foganatosítani Magyarország örök *semlegességének* biztosítása érdekében.

Magyarországot az ENSZ legközelebbi közgyűlésén olyan delegációnak kell képviselnie, amely az egész nemzet bizalmát élvezi. Intézkedéseket kell tennünk annak érdekében, hogy az eredetileg összeállított delegáció ne utazzon el és a jelenleg úton lévő Horváth Imre és Sík Endre térjenek vissza Magyarországra."

Amint később az események megmutatták, a külügyminisztérium forradalmi bizottságának minden oka megvolt arra, hogy a két egyént, akik mindenkor kizárólag a szovjet érdekeket képviselték, ne tekintse Magyarország delegátusának.

November 4-én, amikor az orosz árulással egyidejűleg megindul az új orosz támadás a Szabadságharc és a Nagy Imre kormány ellen, Nagy Imre a Nyugat felé intézett utolsó üzenetében három mondatban összefoglalja azokat a külpolitikai követeléseket, amelyek kialakultak ezekben a napokban:

1. Magyarország felmondja a varsói paktumot.

2. Magyarország semleges államnak nyilvánítja magát.

3. Magyarország az Egyesült Nemzetek védelme alá helyezkedik.

Ennél többet az adott helyzetben nem is lehetett mondani.

Ugyanebben az időben, *november 4-én, Kádár* János, a szovjet befolyás alatt álló ellenkormány feje, Szolnokról sugárzott rádióbeszédében így állította be az ország külpolitikai helyzetét, követelések formájában — természetesen ez esetben is, mint később is álkövetelésekről beszélhetünk csupán:

„Szoros baráti kapcsolatot akarunk teremteni minden szocialista állammal, az egyenlő jogok és az egymás ügyeibe való kölcsönös be nem avatkozás alapján. Ugyanezek az elvek vonatkoznak a kölcsönös gazdasági és együttműködési egyezményekre. — Békés együttműködés minden országgal, függetlenül annak szociális rendjétől és kormányformájától."

Kádár János fogalmazását az különbözteti meg a valódi követelésektől, hogy kihangsúlyozza a „szocialista államokkal" való baráti kapcsolatokat. Amikor ez a formula kerül előtérbe, a szabad világgal való kapcsolatok megemlítésének már csak udvariassági, vagy porhintő célzata van.

A kemény elnyomás ezt követő időszakában a külpolitikai jellegű komoly követelések bár háttérbe szorulnak, de távolról sem tűnnek el teljesen, — *November 13-án* az *Írószövetség, a diákok forradalmi bizottsága, a rádió, a film és színművészek és az újságírók közös deklarációjába foglalt 6 követelés közül a harmadik: Magyarország semlegessége.* — Az *Írószövetség* november 19-én közrebocsátott 7 pontja közül a második:

„Magyarország semlegessége, azonban a Szovjetunióval szemben nem ellenséges viszony és a kapitalizmus visszaállításától való tartózkodás."

A legfontosabb a valóban független és valódi követeléslisták közül *Bibó* István fentebb már említett tervezete. Ebben a tervezetben a 2. pont vonatkozik a külpolitikai helyzetre:

„Magyarország inkább független, mint semleges legyen. Kormányzata két lehetőség közül választhat: vagy továbbra is a varsói egyezményhez tartozik azzal a feltétellel, hogy a katonai egyezményt egyszerű tanácskozó szervvé alakítanák át, amelyhez Jugoszlávia is csatlakozna, avagy pedig Magyarország visszalépne a varsói egyezménytől és a Szovjetunióval kölcsönös megnemtámadási egyezményt kötne.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Az értelmiség forradalmi bizottsága oly messze megy el a külpolitikai helyzet tisztázásának, illetve függetlenségi biztosításának követelésében, hogy ezt kívánja:

„Magyarországon a katonai tevékenységet más külföldi hatalom egységei vegyék át a szovjet csapatok helyett."

*

Ettől fogva a külpolitikai követeléseknek a Szovjetunióra vonatkozó alapkövetelésen kívül alig jut szerep. Nem lehetett szó többé az adott körülmények között a szabad világ felé irányuló kezdeményezésekről, mert ezzel csak rontották volna a szabadságharcosok helyzetét. Az álkövetelések pedig legfeljebb egy-egy frázisra szorítkozhatnak a valódi külpolitikai helyzetet és igényeket illetően.

III.

Általános nemzeti és politikai követelések

A legfontosabb két általános nemzeti és politikai követelés, amelyek úgyszólván éppoly állandóan szerepelnek, mint az alapkövetelés

1. A nemzeti függetlenség helyreállítása,

2. Szabad választások tartása, ez utóbbi többnyire azzal a szükségszerű feltétellel, hogy a választások az orosz csapatok kivonulása után tartandók meg.

Október 23-át megelőzően a diákszövetségek követelései között ezek az általános nemzeti és politikai pontok nem szerepelnek. Október 23-án, a forradalom kitörésének napján jutnak először szerephez. — A Szabadság rádió által (Budapest, október 23.) sugárzott ifjúsági követelések között már szerepel mind a nemzeti függetlenség, mind a szabad nemzetgyűlési választások követelése. Ekkor hangoztatnak egyúttal egy olyan általános nemzeti és politikai követelést, amelyik később ritkán hangzik el: *„Független magyar hadsereget."*

Ez a követelés azért nem jut szóhoz később, mert alapjában megvalósult, a forradalom beteljesítette, amennyiben a magyar hadsereg jelentős része átállt a Szabadságharc oldalára.

Október 23-án és 25-én többször szerepel még egy egész általános jellegű politikai és egyben gazdasági nemzeti követelés, amelyet később ritkán hangoztatnak: *„A szocializmus magyar útja".*

A *szocializmus* ez esetben a „nemzeti kommunizmust" jelenti és éppen ezért nem hangzik fel később a Szabadságharc második szakaszában ez a követelés, hogy azután a harmadik szakaszban az álkövetelések közt valamilyen formában gyakran szerepeljen. (Október 25-én többek között a szabadságharcosok kezén levő miskolci rádió is hangoztatja.)

Egy harmadik igen gyakran szóhoz jutó általános nemzeti és politikai követelés: a nemzetgyűlés és a kormányzat reformja.

Erről *Nagy Imre* így nyilatkozik október 25-én, a Kossuth rádión sugárzott bemutatkozó üzenetében:

„A rend helyreállítása után a parlamentet azonnal összehívjuk. Ez a parlamenti ülésszak jól kidolgozott reformprogramot fog tárgyalni, amely a nemzeti élet minden fontos problémájára kiterjed majd. Ez a program követeli majd a kormányzat újjászervezését, amelynek a demokratikus nemzeti erők széles alapon való egyesítésén kell felépülnie."

Ezt a nagyon homályos formulát csak úgy kell értelmezni, hogy Nagy Imre ezzel ki akarta fejezni a szabad választásokra és a többpártrendszerre való áttérést, s itt kell megemlítenünk a negyedik általános politikai követelést: éppen a *többpárt-rendszer megvalósítását* az eddigi egypárt rendszer helyett, amely a leglényegesebb politikai ismérve minden diktatúrának és terror rendszernek.

Október 25-én még ritkák ezek az általános nemzeti és politikai követelések. Annál gyakrabban hangzanak el *október 26-tól,* a forradalom fokozatos győzelmétől fogva.

Október 26-án a Kossuth rádió követeli *„a szocializmus magyar útját."* Ugyanakkor számtalan adásban hangzik el a *nemzeti függetlenség követelése.*

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

E napon, a 16.13 órás adásban a *Hazafias Népfront* új vezetősége és a kommunista párt *(Magyar Dolgozók Pártja)* új központi vezetősége deklarációjában elsősorban ezeket az általános nemzeti és politikai követeléseket hangoztatja, illetve teljesítésüket ígéri, így a nemzeti függetlenséget, a „szocialista demokráciát." Ugyanez a deklaráció először jelenti be a gyárakban és üzemekben *a szabad munkástanácsok választását.* — Amint tudjuk, az ország politikai, társadalmi és gazdasági élete a Szabadságharc alatt ezekre a különböző regionális és üzemi tanácsokra épül fel, ezek biztosítják a rendet, ezek akadályozzák meg az anarchiát, ezek tartják fenn a lehetőségekhez mérten a forradalmi mozgalom egységét. (Lásd erről bővebben a 4. fejezetben tárgyaltakat.)

A Nagy Imre kormány napjaiban szinte óráról-órára sugározzák Budapest és a vidéki rádiók, akár a kormány kezén vannak, akár az egyes munkástanácsok, vagy egyéb szabadság szervezetek kezén, a nemzeti függetlenség követelését.

Az október 26-i éjszakai adásban a függetlenség megfogalmazása mellett szerepel a nemzeti szuverenitás jelszava is.

Október 27-én a felkelő csoportok szabad rádiói egyöntetűen követelik *a szabad választásokat,* valamint *a teljes vallásszabadságot,* mely utóbbi követelés később viszonylag háttérbe szorul.

Október 28-án a Kossuth rádió követeli *a szabad és titkos választásokat a szovjet csapatok kivonulása után. Ugyanez a követelés hangzik el ezen a napon a győri, valamint a miskolci rádióban. Az utóbbi mindazoknak a pártoknak a felállítását és szabad működését követeli, amelyek 1945-ben a Népfront keretébe tartoztak. Az általános választásokat két hónapon belül meg kell tartani a többpártrendszer és a pártok teljesen szabad működése alapján.*

Követeli továbbá mind a Kossuth rádió, mind a győri és a miskolci adó *a politikai foglyok szabadon bocsátását, valamint általános amnesztiát* az összes, nem kifejezetten bűncselekményekért elítéltek számára.

A politikai foglyok szabadon bocsátásának és az általános amnesztiának a követelése ezekben a napokban gyakran hangzik el, de soha sincs élesen körvonalazva. Nem lehet megállapítani és nyilván a viharos napokban nem is tisztázódott, hogy a náci uralom alatt elkövetett deliktumokért elítélteket is értik-e alatta? Amikor a börtönajtók megnyíltak a politikai foglyok előtt, ezek jelentős része is kiszabadult.

*

A borsodi rádió *„független, önálló új kormányt"* követel a Rákosi rendszerben szolgáltak nélkül. Természetesen ennek a követelésnek a tartalma is állandóan változik aszerint, hogy már mennyire valósult meg az a követelés, amely lényegében a fenti formula mögött rejlik, hogy t.i. az ún. „nemzeti kommunisták" mellett minél több olyan nem-kommunista vegyen részt a kormányban, kikben az ország megbízik. A követelést még akkor is folyton hangoztatják, amikor a Nagy Imre kormányt már gyökeresen átszervezték.

Az *új választások követelése,* a kommunisták és nem kommunisták viszonyát illetően így hangzik a dunántúli bányászok fogalmazásában a győri rádió október 28-i adásában:

„A bányászok véleménye szerint a magyarországi jövő, a magyarországi társadalmi forma kérdését teljesen tiszta, kényszermentes, szabad választással kell eldönteni. Semmi kifogásuk az ellen, hogy ezen a választáson a kommunista párt is induljon a többi párttal együtt. Azt majd a nép fogja eldönteni, melyik pártba helyezi bizalmát. Javasolja a 30.000 embert képviselő bányászküldöttség, Nagy Imre kezdje meg a tárgyalást a budapesti felkelők küldötteivel, alakítsanak közösen kormányt. A bányászok a felkelőkkel együtt megtárgyalt kormánylistát elfogadják és ebben az esetben hajlandók tudomásul venni a tűzszünetre szóló felhívást. Követelik, Nagy Imre adjon garanciát arra, hogy ki tudja és ki akarja vezetni az országot a Népfrontból ... Amíg ezek a követelések nem teljesülnek, a balinkai és a környéki bányászok egyetlen lapát szenet sem hajlandók termelni."

A *Borsod megyei munkástanács* felhívása a magyar munkástanácsokhoz október 28-án így szögezi le az új választásokra és a kormányzat átalakítására vonatkozó követeléseket:

„Követeljük egy igazán demokratikus, független, önálló, szabad és szocialista Magyarországért küzdő, új, ideiglenes kormány megalakítását az összes Rákosi rendszert kiszolgált miniszterek mellőzésével."

Ezt a kormányt csak általános és szabad választások útján lehet létrehozni. Mivel ezt a jelen helyzetben nem tudjuk megvalósítani, javasoljuk, hogy csak a legszükségesebb minisztériumok megtartásával alakítson

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

ideiglenes kormányt *Nagy Imre.* Vonják össze az összes rokonágú minisztériumokat. A jelenlegi helyzetben semmi szükség nincs 22 minisztériumra, 3 miniszterhelyettesre ...

Két hónapon belül általános választás lefolytatása több párt részvételével. Alakítsunk ki közös álláspontot. Ez az álláspont, mint eddig kitűnt, közösnek látszik és egyáltalán nem azonos a kormány álláspontjával."

Új ebben az üzenetben a kormánytagok száma csökkentésének követelése. A mérhetetlenül felduzzasztott kabinet szükségképpeni velejárója a kommunista kormányzati rendszernek, amely totális jellegénél fogva az állami mindenhatóságon, szigorú központosításon és totális ellenőrzésen alapszik. Minden kabinetredukció egyúttal elvileg az állami mindenhatóság és a totalitarizmus lazítását jelenti.

*

Nagy Imre október 28-i üzenete az általános politikai irányelvekről ennyit tartalmaz:

„A kormány felkarolja a nép kezdeményezésére létrejött új demokratikus önkormányzati formákat s arra fog törekedni, hogy azokat beiktassa az államigazgatásba."

Ez a megállapítás elsősorban a munkástanácsok rendszerére vonatkozik. (Lásd a következő fejezetet.)

Nagy Imre nyilatkozatában középponti helyet foglal el ugyan a szovjet csapatok visszavonása, azonban a nemzeti függetlenség követelése nem szerepel benne. Ennek ellenére a *Kossuth-adónak* Nagy Imre nyilatkozatához fűzött október 28-i kommentárja ezt mondja: „A nyilatkozat másik fő kérdése a függetlenség... A szocializmust a magyar sajátosságoknak megfelelően felépíteni csak független ország független kormánya tudja."

Ugyancsak Nagy Imre nyilatkozatára hivatkozva követeli a nemzeti függetlenséget a Borsod megyei rádió október 28-i adása is. Ugyanez este a Kossuth adó „a Hazafias Népfront valamennyi bizottságához" ezt sugározza: „Hazánk történetének e sorsdöntő napjaiban bátor és megfontolt tettekkel segítettétek és segítitek a haza függetlenségének és a nép szabadságának mindnyájunk számára szent ügyét. Az ifjúság és a nép forradalmi harcának tüzében megszületett a forradalmi egység. Az igazi népfront a zsarnokság, az önkény mártírjainak és meghurcoltjainak legfőbb törekvése."

Október 29-én a miskolci felkelők rádiója ismételten követeli általános titkos választás megtartását, azonnal az orosz csapatok kivonulása után. Ugyancsak követeli újból, mint már előzőleg is, a miniszterek számának csökkentését, s követeli, hogy a „népkövetéseket vegyék be a kormányprogramba."

A *Kossuth rádió* is követeli ezen a napon a miniszterek számának csökkentését — ez a követelés oly mértékben válik egyre általánosabbá, amilyen mértékben a forradalmi köztudat igyekszik a totális kommunista centralizmust és ellenőrzést fellazítani. — A Kossuth adó szintén síkra száll október 29-én számos adásban a szabad, titkos választások megtartása mellett.

A soproni egyetemi fiatalok ugyancsak e napon kijelentik: „Szabad, független, demokratikus Magyarországot akarnak, amelyben valóban minden hatalom a dolgozó népé. Kijelentik, hogy a jelenlegi országgyűlés és kormány személyi összetételénél fogva nem alkalmas az állam vezetésére és új demokratikus választójogi törvény kidolgozására ... Azt követelik, hogy a városok és községek nemzeti tanácsainak képviselőiből alakítsanak minél előbb új, ideiglenes nemzetgyűlést és ez haladéktalanul lásson hozzá az intézkedések megtételéhez."

Ez a követelés új megoldást tartalmaz, amennyiben meg akarja kerülni azt a nehézséget, hogy az új választásokat esetleg csak hónapok múlva lehet megtartani és addig a régi „rákosista" országgyűlés maradna az ország élén. A forradalmi munkástanácsokból kell eszerint azonnal kialakítani egy új, ideiglenes országgyűlést.

A miskolci és nyíregyházi munkástanács és a miskolci diákparlament közös üzenetéből október 29-én: Miskolc és Nyíregyháza e napon követeli, hogy a követeléseket haladéktalanul vegyék be az ideiglenes kormány programjába „és ezeket maradéktalanul valósítsák meg."

Október 30-án a *borsodi szabad rádió,* szoros kapcsolatban a már korábban ismertetett követelésével, hogy az ENSZ vizsgálja felül a szovjet beavatkozást, követeli a szovjet csapatok visszavonása után ugyancsak az ENSZ ellenőrzése mellett a „szabad, titkos, demokratikus választásokat."

*

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A szabadságjogok felsorolása a követelések között ritkán szerepel. A győri és szombathelyi rádió október 30-án követeli:

„Biztosítsa a kormány a teljes sajtó, gyülekezési és vallásszabadságot", egyben „a fennálló bizonytalanság megszüntetését ... a teljes amnesztiát, az elfogott szabadságharcosokat pedig azonnal bocsássák szabadon."

A szombathelyi rádió ugyanezen a napon:

„A kormány kezdjen tárgyalásokat a szabadságharcosokból bevont személyekkel, a kormány mostani személyi összetételét szüntesse meg."

Ez voltaképpen személyi követelés (lásd alább). Itt azért említjük meg, mert lényegében ugyanaz a törekvés nyilvánul meg benne, mint ama fentidézett követelésben, hogy az országgyűlést forradalmi tanácsokból alakítsák meg. Mindkét esetben *az új kormányzatot most a győzelem időpontjában mintegy a szabadságharcosok vállára akarják helyezni.* Az időszerű vonatkozáson felül általános jelentősége és távlata van ennek a követelésnek: Lenin a munkástanácsokra alapozta rendszerét, ahogyan azt még ma is dokumentálja a Szovjetunió neve. Ámde ahogyan kiépítette totális uralmát, úgy szorította háttérbe a munkástanácsok politikai befolyását. Sztálin pedig a munkástanácsok politikai önállóságát és kezdeményező szerepét teljesen megszüntette. *A Borsod megyei munkástanács* miskolci rádiója ugyanezen a napon üzeni Hajdú és Bihar megye lakosainak nevében: „A békés rend helyreállításáig a kormányt csak ideiglenesnek tekintjük és követeljük, hogy a szovjet csapatok kivonása után többpártrendszerrel, szabad, demokratikus és titkos választások legyenek Magyarországon."

Ugyanezen a napon a budapesti Kossuth rádión *a magyar színművészek és filmművészek* közös kiáltványban üzenik: „Csatlakozunk a magyar nép kívánságához, az általános, szabad, titkos választás azonnali megtartásához."

Ez az üzenet tehát már nem is a szovjet csapatok visszavonása utáni időre kívánja az új választásokat, hanem *azonnal.* Ez azzal magyarázható, hogy akkor az ország lakosságának túlnyomó többsége az orosz csapatok visszavonását már elhatározott ténynek hitte.

Október 31-én a Kossuth rádió, ez egyetlen alkalommal elhangzott követelést sugározza: *„Független nemzeti légierőt."*

Ekkor történt, hogy a magyar légierő bejelentette: abban az esetben, ha a szovjet tankhadosztályok újból megtámadják Magyarországot, ők bombázni fogják a szovjet egységeket. Három nap múlva az újra előrenyomuló vörös csapatoknak gondjuk volt arra, hogy azonnal elfoglalják a már előzőleg körülzárt repülőtereket.

Ugyanebben az adásában a Kossuth rádió követeli „a szabad választásokat, idegen ellenőrzés nélkül", — ami ebben az összefüggésben csak a szovjet ellenőrzést jelentheti.

A Borsod megyei rádió ugyanezen a napon követeli a szovjet csapatok kivonulása utáni szabad választások mellett „az összes szabadságjogok biztosítását." — Általában ez a rádió foglalkozik leginkább a szabadságjogokkal, s külön is a *vallásszabadság* biztosításával.

A miskolci rádió ugyanezen a napon követeli: „*Hozzák haza a magyar hadifoglyokat a Szovjetunióból*[1]*."* — Ez a követelés meglepően ritkán hangzik el, jóllehet éppen a Szabadságharc kitörése előtti hónapokban *Szabó Pál* népi író és mások is nyíltan megírták, hogy magyar hadifoglyok még mindig tömegesen vannak a Szovjetunióban, s hogy ezért a magyar nép átkozza a rendszer urait.

*

A *Szabolcs-Szatmár megyei munkástanács október 31-én* üzeni a szabad világ népeinek, de különösen a szabad Európa diákságának:

„Fel fogjuk mi is építeni a független és szabad Magyarországot. Megteremtjük mi is a lelkiismereti szabadságot, a félelem és szolgaság nélküli életet."

„Célkitűzésünk: régi pártprogramunk, amely magában foglalja az emberi jogok, a szabad szólás, a vallásgyakorlás tiszteletben tartását, a szabad sajtót, a gyülekezés és a sztrájk jogát." — S ehhez hozzáteszik azt a részben gazdasági jellegű megállapítást: *„A magántulajdonnak hívei vagyunk, annak a magántulajdonnak, amely a dolgozó népet nem zsákmányolja ki."*

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Ugyanezen a napon a Magyar Légoltalom Országos Központjának forradalmi bizottsága: „Követeljük a szabad választás megtartását minden idegen állam ellenőrzése nélkül."

Hogy az „idegen" jelző alatt természetesen a szovjet ellenőrzést értik és nem a szabad világ valamilyen szervezetének esetleges ellenőrzését, azt mutatja az Elektromos Művek dolgozóinak 31-én elhangzott követelése: „Követeljük, hogy a kormány tegyen intézkedéseket annak érdekében, hogy az ENSZ ellenőrzése alatt mihamarabb általános, titkos választást tartsanak."

Ugyanezt hangoztatja e napon az *Agrártudományi Egyetem* tanárainak és diákjainak követelése: „Hangsúlyozottan követeljük az általános, titkos, többpárt rendszeren alapuló és ENSZ megfigyelők részvételével történő szabad választásokat.

Hasonlóképpen október 31-én a *Dunántúli Nemzeti Tanács* üzeni:

„A kormány a szovjet csapatok kivonása után, de legkésőbb 1957 január végéig írja ki az általános, titkos választást több párt részvételével... biztosítsa a kormány a szólás, a sajtó, a gyülekezési és vallásszabadságot."

A Borsod megyei munkástanács rádiójának Miskolcról sugárzott követelése:

„Követeljük a Szovjetunióban lévő magyar hadi- és egyéb foglyok azonnali hazabocsátását... Hazánk minden irányban őrizze meg függetlenségét, ne csatlakozzon semmiféle idegen hatalomhoz."

*

A *Kádár János* által, szolnoki kormányba lépésekor, november 4-én felállított *álkövetelések,* illetve ígéretek közül az első kettő:

„1. Nemzeti függetlenségünk és az ország szuverenitásának biztosítása.

2. Népi demokráciánk és szocialista rendszerünk védelme minden ellenséges támadással szemben. Szocialista vívmányaink védelme és a szocializmus felépítésének útján való előrehaladásunk biztosítása."

A szocializmus útja itt is, mint szinte majdnem minden esetben a kommunista rendszerhez való ragaszkodást jelzi.

A *Magyar Forradalmi Ifjúsági Párt november 2-i* röpirata az 5 pont közül négyben az általános politikai helyzettel foglalkozik, követelve:

„1. *Hazánk teljes függetlenségét és semlegességét.*

2. *Politikai sajtó- és vallásszabadságot.*

3. Az osztályharc megszűnését.

4. Népünk jobblétének emelését.

5. A forradalom vívmányainak megőrzését."

Mindszenty József bíboros november 3-i üzenetében ezt mondja az általános politikai helyzetről:

„A szabadságharc azért folyt, mert a nemzet szabadon akart dönteni arról, hogy miképen éljen. Szabadon akar határozni sorsa, államának igazgatása, munkájának értékesítése felett. Ennek a ténynek valóságát maga a nép semmilyen mellékcélra, illetéktelen erők érdekében nem engedi elcsavarni, kiaknázni. Új, visszaélésmentes választás szükséges, melynél minden párt indulhat. A választás történjék nemzetközi ellenőrzés mellett...

Figyelmeztetek minden magyart, a gyönyörű egység októberi napjai után ne adjanak helyt a pártviszályoknak és széthúzásnak. Ennek az országnak sok mindenre van szüksége, de minél kevesebb pártra és pártvezérre ... Hangsúlyoznom kell a tennivalók tárgyi foglalatát is, mert jogállamban élünk, osztálynélküli társadalomban, demokratikus vívmányokat fejlesztünk, szociális érdekektől helyesen és igazságosan korlátozott magántulajdon alapján állunk, kizárólag kultúrnacionalista szellemű nemzet és ország akarunk lenni."

Alapvetően fontos ennek a prímási üzenetnek az *„osztálynélküli társadalom"* megállapítása, ami természetszerűleg azoknak az eredményeknek a fenntartását jelenti, amelyek az osztálynélküli

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

társadalomhoz vezettek, másrészt megtagadását a régebbi rendszer visszaállítására irányuló törekvéseknek, amivel a kommunisták a prímást oly gyakran vádolták.

Hasonlóképpen fontos a *„szociális érdekektől helyesen és igazságosan korlátozott magántulajdon"* elvének hangsúlyozása, ami lényegében megfelel a nyugateurópai szociális fejlődésnek.

*

Kádár kormányának megalakulása után, mint minden téren, úgy az általános politikai követelések terén is különbséget kell tenni a követelések formájába burkolt ígéretek és a tényleges követelések között. — *Kádár* maga és kormányának többi tagjai majdnem azonos módon hangoztatják: „A nemzeti függetlenséget és államunk szuverenitását feltétlenül biztosítjuk." — Kádár általában éppen ezen a téren majdnem mindazt ígéri, amit a valódi követelések hangoztatnak, így többek között *november 16-án* az *egypártrendszer megszüntetését és a szabad választások kiírását.*

Ugyanakkor a komoly követelések középpontjában mindig ott áll még a szovjet csapatok visszavonása mellett a nemzeti függetlenség, a többpárt rendszer, a szabad választások, s ritkábban a szabadságjogok biztosítása. — *Az Írószövetség, az ifjúság forradalmi bizottsága, a rádió, az újságírók, a színészek és filmművészek szövetsége november 13-i* közös határozatában üzeni e követeléseket:

„Az ENSZ minden Magyarországra vonatkozó határozatát végre kell hajtani.

El kell ismerni azt a tényt, hogy a jelenlegi mozgalom nem ellenforradalom, hanem függetlenségi harc."

Ez az utóbbi követelés, illetve megállapítás ezekben a napokban gyakran hangzik el. Válasz ez azokra a vádakra, amelyeket még a Nagy Imre kormány is hangoztatott olykor, s amelyek azután a Kádár kormány egész népellenes magatartását ideológiailag alátámasztották, hogy a szabadságharc ellenforradalmi és reakciós tényezők mozgalma, illetve ezek kerültek volna többségre és a nyílt harcot az oroszok és a kormány ellen ezek folytatják.

Fenti követelésnek, amely nem a jövőben megvalósítandó programra, hanem az adott helyzet felismerésére vonatkozik, nagy eszmei jelentősége van. Itt csupán azért nem foglalkozunk vele hosszabban, mert inkább a Szovjetunió magatartása elemzésének körébe tartozik.

Az ENSZ-re való utalás itt azt akarja kifejezni, hogy az ENSZ alapokmányában lefektetett szabadságjogok megsértését orvosolni kell — ez lényegében tulajdonképpen az egész kommunista rendszer elítélését jelenti.

A *Népszabadság november 14-i* száma a *Magyar Munkások Központi Bizottságának* 8 pontból álló követelését közli, köztük az első pont: *Szabad és titkos választások megtartása a közeljövőben.*

A 3. pont szerint *„mindazoknak a pártoknak a működését engedélyezni kell, amelyek alapvetően megegyeznek a szocializmusban."*

Az 5. pont *a szabadságharcosok megbüntetésének, vagy deportációjának megszüntetése.*

A Népszabadság szerint ezeket a pontokat *Kádár* elfogadta volna. Természetesen még kísérlet sem történt a megvalósításuk érdekében. Kádár e közlés szerint két pontot utasított vissza: *a szovjet csapatok azonnali kivonulását Magyarországról és Magyarország semlegességének kinyilvánítását.*

Tragikus jelentőségű az 5. pont, amely ezekben a napokban szerepel először. Kádár kormány uralomra jutása után azonnal elkezdik a szabadságharcosoknak a Szovjetunióba való deportálását, s ehhez éppen az ellenforradalom és a reakció vádjával igyekeznek indokokat felhozni. A deportáció megszüntetésének és a deportáltak visszahozásának a követelése egyike lesz a legerélyesebben képviselt, szakadatlanul szereplő pontoknak.

*

November 15-én a Munkástanács ismét Kádár elé terjeszti 15 pontját, amelyek lényegükben egyeznek az eredeti, a forradalom első időszakában kialakult követelésekkel s ezek közül

az 1. pont *szabad választások keresztülvitele a közeljövőben,*

a 2. pont mindazoknak a politikai pártoknak az engedélyezése, melyek a szocializmust elfogadják,

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

az 5. pont minden megtorlás megszüntetése a felkelőkkel szemben.

November 16-án az értelmiségiek manifesztuma leszögezi: „A felkelésnek nem volt az a célja, s ma sem az a célja, hogy visszatérjen a fasiszta, reakciós és ellenforradalmi formákhoz; a forradalomnak mindig az a célja, hogy megvalósítsa demokratikus módon a valódi szocializmust." — A manifesztum azt ajánlja, hogy „a különböző forradalmi bizottságokból és a munkástanácsokból alakítsanak egy ideiglenes kormányzatot, egy nemzetközileg elismert személyiség vezetésével." Erre a tisztre a manifesztum *Kodály Zoltánt,* a világhírű zeneszerzőt ajánlja. — „Ennek a testületnek a feladata lenne gondoskodni a rendről, megszervezni a közigazgatást, vezetni a bel- és külpolitikát, amíg össze nem ül *a forradalmi testületek törvényesen választott tagjaiból egy alkotmányozó gyűlés.* — Ennek az alkotmányozó gyűlésnek lenne a feladata, hogy kidolgozzon és elfogadjon egy új választójogi törvényt, amely a titkos parlamenti választásokat szabályozná, s amely választásokon mindazok a pártok részt vehetnének, amelyek elismerik, hogy *Magyarország egy szocialista, demokratikus és független népköztársaság."*

Az értelmiségiek, akiknek annyira döntő szavuk volt a szabadságmozgalomban, hogy a munkásság nagyon sok esetben szinte hivatalos formában is hozzájuk fordult tanácsért, ebben a manifesztumban visszatérnek ahhoz a formulához, amely a szabadságharc győzelmes napjaiban bukkan fel, hogy a forradalom élén álló munkástanácsokból szervezzék meg az ideiglenes nemzetgyűlést, amely azután megvalósítaná a szabad és titkos választásokat a többpárt rendszer alapján. *Kodály Zoltán* köztiszteletben álló személyisége záloga lett volna annak, hogy egy ilyen testületet elismernek a belföldön és külföldön egyaránt, s miután Kodály, ha nem is tartozott sohasem a társutasok közé, de bizonyos fokig alkalmazkodott az adott körülményekhez, remény lehetett akkor még arra, hogy személyét az oroszok is elfogadják, vagy legalábbis eltűrik.

November 18-án az *Írószövetség* újabb követelési pontokat terjeszt elő, amelyek közül a

4. pont: „Vallásszabadság biztosítása és az egyház be nem avatkozása a politikai ügyekbe."

5. pont: „Általános amnesztia politikai vétkek számára mindenkinek, beleszámítva a titkos rendőrség egykori tagjait is."

A két pontban az a figyelemreméltó, hogy a követelések és általában a szabadságharc demokratikus jellegének igazolására „jobb felé" is válaszfalat akar emelni: egyrészt az egyházat is kötelezni akarja a politikába való be nem avatkozásra, másrészt az amnesztiát az annyira gyűlölt politikai rendőrségre is ki akarja terjeszteni.

Bibó Istvánnak már fentebb több alkalommal ismertetett tervezetében (november 19.) az ország általános politikai helyzetére vonatkozóan az alábbi pontok szerepelnek:

1. A Nagy Imre kormány visszahelyezése az október 23-án megfogalmazott és november 3-ig érvényben volt pontok alapján.

3. Általános amnesztia minden jóhiszemben elkövetett politikai deliktum számára. Az állami kormányzat újjászervezése a valódi illetékesség alapján. Nem kerülhet sor a kommunisták kirekesztésére a kormányból.

5. Magyarország köztársaság lesz, demokratikus és népképviseleti kormányformával.

Nagy Imre kormányának helyreállítása ezekben az időkben a főkövetelés, de részletesebben a személyi követelések között foglalkozunk vele.

*

Ezekben a napokban a bábkormánnyal szemben *a nemzeti egység és ellenállás megszervezése és képviselete teljesen a munkástanácsok kezébe megy át.* Ezek az adott helyzetnek megfelelően joggal követelik, hogy tényleges helyzetüket a kormányzat ismerje el közjogi helyzetnek. A munkástanácsok *november 20-án* ismét 5 pontot terjesztenek *Kádár* elé.

1. pont: A kormánynak el kell ismernie a nemzeti munkástanácsokat, mint egyetlen tárgyaló felet, amely egyedül képviseli a magyar munkásság érdekeit.

2. pont: A munkástanácsokkal legkésőbb november 24-ig fel kell venni a kapcsolatot.

A tárgyalás alapja a munkástanácsok által már kihirdetett 8 pontból álló program, amelyben követelik *Nagy Imre* miniszterelnök új kormányra lépését, a felkelők szabadon bocsátását, ideszámítva *Maléter Pál* ezredest, a forradalom katonai vezetőjét, a szovjet csapatok kivonulását, szabad választásokat, minden párt engedélyezését, a sajtó és a rádió szabadságának helyreállítását.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A szovjet békemozgalomnak vezetőszerve, a *Béke Világtanácsa* végrehajtóbizottsága *november 27-én* publikálta a maga „követeléseit" a Helsinkiben megtartott értekezlete alapján. Nyilatkozatának 2. pontja kívánja „a magyar szuverenitás teljes gyakorlását."

A Béketanács ajkáról ennek a kívánságnak semmiféle gyakorlati jelentősége nincs, csak az a célja, hogy a világ előtt dokumentálja e kommunista propaganda szerv látszólagos tárgyilagosságát.

A *magyar értelmiség forradalmi bizottságának* határozatából, melyet *november 30-án* a hivatalos rádiók is sugároztak:

„A nyilatkozat megismétli, hogy a magyar nemzeti forradalom egységében a munkásságot tartja változatlanul a forradalmi vívmányait megőrizni képes legfőbb tömegerőnek, de egyben szolidaritását nyilvánítja a munkástanácsokkal. A jelenlegi helyzetben mindaddig, amíg az országos munkástanács meg nem alakult, a munkásság képviselőinek a nagy-budapesti központi munkástanácsot tartja és vele szerves együttműködésben kíván dolgozni... Meg kell valósítani az ország tényleges függetlenségét... Az ország összes szocialista és demokratikus erőit olyan nemzeti szövetségben kell összefogni, amely a szocializmust akarja demokratikus módon felépíteni, a magyar sajátosságoknak megfelelően, az október 23-i forradalmi egység alapján. Minden egyéni és pártérdeket közös célnak kell alárendelni. Meg kell akadályozni az egyeduralkodó egypártrendszer visszaállítását. Az egység megóvása érdekében a demokratikus szerveket a nemzeti szövetség keretében tartjuk működésben. — A *nemzeti szövetség* élén olyan kormány álljon, amely az összes szocialista és demokratikus erők bizalmát bírja és akaratát fejezi ki.

Széleskörű *önkormányzati rendszert* kell kiépíteni, amelyben a nép érzi, hogy a tanácsok valóban a nép érdekeit képviselik. Ezzel biztosítható a demokrácia kibontakozása, az alulról jövő kezdeményezés, a tervszerű vezetés. Biztosítani kell a gondolat, a vélemény nyilvánítás szabadságát mindenki számára, aki az ország szocialista, demokratikus rendjét és békéjét akarja. Haladéktalanul meg kell szüntetni a sajtó jelenlegi korlátozottságát."

Lényegében mindent alá lehetne írni, amit ez a felülről sugalmazott álkövetelés tartalmaz. Az a szándékolt homályosság azonban, amely jellemzi ezt a körülményesen megfogalmazott követelést, a frázisoknak a halmozása a világosan kifejezett pontok helyett, elárulja, hogy álkövetelésről van szó, amelynek, mint a további összefüggésből kiderül, csupán munkára buzdítás a célja.

November 24-én a Borsod megyei munkások követelik „a letartóztatott munkások szabadonbocsátását."

A deportálások mellett az új korbács a kormány kezében: azoknak a munkásoknak a letartóztatása, akik aktív részt vesznek a munkástanácsokban, illetve, akik társaikat további ellenállásra „izgatják". Ettől fogva természetesen éppúgy állandó valódi követelés a letartóztatott munkások szabadonbocsátása, mint a deportálások megszüntetése.

November 30-án a munkástanácsok újból megismétlik követeléseiket *Kádár* előtt az alábbi pontokban, amelyeket röpiratok útján terjesztenek:

1. A politikai vezetést a munkástanácsok vegyék át.

2. Minden megyében, járásban, városban központi munkástanácsokat állítsanak fel.

3. Állítsák fel a munkástanácsok központi szervezetét. *Kádár* a követeléseknek ezt a formáját is visszautasította és a szakszervezeteknek a kormány irányítása alatt álló napilapja, a *Népakarat,* „destruktívaknak" minősítette a munkások követelését. Ugyancsak követelték a munkástanácsok külön, szabad *napilap* engedélyezését és annak a lehetőségét, hogy működésüket kiterjesszék az államvasutakra, a postára és az összes állami intézményekre.

(A munkástanácsok szervezeti kérdéseire vonatkozó követelésekről lásd még a következő fejezetet.)

December 1-én a Népszabadságban közlik a következő/ hivatalos helyről eredő álkövetelést:

„Ha megkezdtük a szükséges lépéseket a szocialista demokrácia következetes kiterjesztése felé, ha kiépítjük hazánk adottságainak legjobban megfelelő és a jólét megteremtését legjobban szolgáló apparátust, ha orvosoljuk a jogos sérelmeket, feloldódik a bizalmatlanság, eltűnik a kétely." — A kétely eltűnése alatt természetesen a munkagépezet beállítása értendő. A szövegben szereplő körülményes meghatározások elködösített megfelelői a „szocializmus magyar útjának."

A székesfehérvári *Vörösmarty rádió december 15-én* közli „az egyetemi forradalmi bizottság" 9 pontját.

Az 1. és 2. pont: Az október 23-i program alapján állunk. — Független, demokratikus, a nemzeti sajátosságokat figyelembe vevő szocialista Magyarországot akarunk. Elzárkózunk minden jobb és baloldali restaurációtól.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

8. pont: „Követeljük, hogy vizsgálják felül a letartóztatott egyetemi és főiskolai hallgatóknak az ügyét."

Ebben az általános formában a letartóztatottak szabadonbocsátása követelésének alig van gyakorlati jelentősége és súlya.

A Vörösmarty rádió *december* 23-án a *magyar forradalmi ifjúmunkás szövetség* megyei bizottsága nevében sugározza: „Bár az ifjúmunkás követelések különbözőek voltak, alapgondolatuk mindvégig ez: a szocialista demokratizmus és a nemzeti függetlenség."

A Kádár-kormány felülről sugalmazott követelései között kedvenc szólam a szocializmus magyar útja helyett a szocialista demokratizmus, valószínűleg azért is, mert megtévesztően hasonlít a szociáldemokrácia szóhoz, és mégis szembe lehet azzal helyezkedni.

December 7-én a Kossuth rádió debreceni riportot sugároz, mely szerint elfogadják a Kádár kormányt. Többpárt rendszerre van szükség. Ellenzék nélkül nincs demokrácia... Vannak azonban, akik jugoszláv mintára egypárt rendszert akarnak".

A súlypont itt természetesen a Kádár kormány elfogadásán van. Érdekes, hogy ez az álkövetelés átveszi az ellenzék szerepéről szóló mondatában Tocqueville klasszikus meghatározását a demokráciáról, hozzátéve, hogy vannak, akik ragaszkodnak az egypártrendszerhez, vagyis a diktatúrához — mintha csak egyenlő jelentőségű és népszerűségű álláspontok küzdelméről lenne szó.

December 10-én Kádár János Pesterzsébeten a december 11-i Kossuth rádió szerint kijelentette: „A többpárt-rendszert meg kell oldani."

Ugyancsak december 11-én röpiratot terjesztettek *„A magyar nép követelései"* címen. Idevágó pontjai:

„Nem akarunk egy Quisling-kormányt, ezért meg akarunk szabadulni Kádártól és az ő bandájától... A deportációk tovább tartanak. Végre meg kell szüntetni őket... Az elfogott szabadságharcosokat azonnal szabadon kell engedni... A magyar nép azt kívánja, hogy az ENSZ megfigyelői azonnal jöjjenek Magyarországra. Ezeknek a megfigyelőknek meg kell adni a lehetőséget, hogy közvetlenül a helyszínen tanulmányozzák az ország állapotát és a való politikai helyzetet."

*

A *Népszabadság* január 4-i száma erősen denunciáló színezetű cikket közöl a budapesti *Műszaki Egyetem* „ideiglenes" MEFESZ intézőbizottságának üléséről, amelyen a Kádár-sajtó által később nem publikált program-nyilatkozatot — tehát lényegében a követeléseket — vitatták meg:

„A program-nyilatkozat feletti vita" — a cikkíró szerint — „sok mindent feltár. Hogyan értékeli a tervezet az október 23-i eseményeket? — Az egyetemisták célja — mint írják — az volt, hogy részesei legyenek a néptől elszakadt, nemzetellenes, Rákosi-Gerő féle önkényen nyugvó politikai és gazdasági rendszer megdöntésének."

(A cikkíró itt kifogásolja, hogy a nyilatkozat „megdöntésről" beszél, nem pedig a hibák kiküszöböléséről, majd így folytatja a program kritikáját:)

„ ... A nyilatkozat szerkesztői semmit sem vettek tudomásul az október-novemberi események negatív vonásaiból. Ők is elismerik, hogy kétségtelenül voltak az elmúlt időszakban súlyos ellenforradalmi jelenségek, de mindjárt hozzáteszik: 'Véleményük szerint az ellenforradalomnak tömegbázisa nem volt'.

Ez a következetlenség mindjárt meg is hozza a gyümölcsét: már az első felszólaló követeli a „súlyos" szó törlését. A határozatot egyhangúlag elfogadják ...

Talán még érdekesebb a vita a szocializmusról, mert erről is szól a programnyilatkozat. Az idevonatkozó szakasz így kezdődik: A szocializmusért harcolunk, a szocialista társadalmi rendszert akarjuk... Valaki javasolja, hogy a „szocializmusért harcolunk"-at törölni kell, az szószaporítás. Rendben, egyhangúlag elfogadják.

De ki beszél ma a szocializmus nevében? — Valaki helyesen felveti, hogy: Vannak olyan hangok, hogy szocializmus, de kommunisták nélkül. Ettől el kell határolnunk magunkat. — Újabb egyhangú szavazás. — Ezt a javaslatot elvetik. Indoklás: szófecsérlés lenne ...

... De mindez nem elég. Hostyakovics egyetemi hallgató áll fel. Hivatkozik arra, hogy a MEFESZ december 5-én, tehát egy hónapja, olyan határozati javaslatot fogadott el, amelyben szemben állt a kormánnyal, nem ismerte el, hogy Magyarországon *egyáltalán* ellenforradalom volt. — Ez a mai határozati

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

javaslat — amint mondja — tíz lépés visszafelé. Túl baloldalinak találja. Szószerint idézzük: „Ha úgy sem terjeszthetjük nyilvánosan, legalább azt írjuk, ami a diákságnak kell" ...

... Most Marián válaszol (az elnök, akiről melankolikusan állapítja meg a cikkíró, hogy azelőtt fanatikus kommunista, a Néphadsereg tisztje volt, most pedig „megfeledkezett" arról, hogy valaha a párt katonája volt.) Aki ismerte, megrendülve hallgat. A világos megfogalmazásnak akadályai vannak. Nagyon nehéz elmondani azt, amit akarunk. Hagyjuk el az egész értékelést. A régi értékelés marad. Ha nem beszélünk semmiről, akkor nem lépünk visszafelé.

Végül abban egyeznek meg, hogy törlik az értékelést. „Majd ha a MEFESZ országos vezető szerve megalakul és meglesz a hozzá való 'tömegbázis', nyíltan is visszatérhetnek az első értékelésre."

*

Miről tanúskodik ez a rendkívül értékes dokumentum, amely akarva-akaratlanul leleplezi a forradalmat kezdeményező egyetemi ifjúság álláspontját a rendszerrel szemben?

1) Az egyetemi diákok továbbra is a Rákosi-Gerő rendszer *teljes megdöntését* vallják céljuknak s kijelentik, hogy erre törekednek. Kommunizmus-e még, ami e rendszer teljes megdöntése után fennmarad?

2) Nem hajlandók beismerni, hogy a magyar szabadságharc ellenforradalom volt.

3) Nem hajlandók elhatárolni magukat egy nemkommunista szocializmus vádjától.

4) Nem hajlandók feladni a forradalmi programot, a forradalmi követeléseket.

A január 5-én közzétett programnyilatkozatot nem ismerjük, de a *Neue Zürcher Zeitung* január 6-i közléséből tudjuk, hogy a nyilatkozat szerint a diákok „továbbra is kitartanak az október 23-i forradalom célja, a független, demokratikus és szocialista Magyarország megalapozása mellett."

IV.

Az államszervezetre és a pártszervezetre vonatkozó követelések

Az ebben a fejezetben ismertetendő követelések egy-egy állampolitikai, vagy kormányzati részletkérdésre vonatkoznak, de részben nem kevésbé fontosak, mint az előző fejezetben foglalt általános politikai követelések.

A forradalom kitörését megelőző 14, illetve 16 pont között szerepelnek az alábbi követelések:

Az egyetemi ifjúság követeli:

„A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének azonnali összehívását és átszervezését.

A munkásautonómia bevezetését az üzemekbe.

Általános amnesztiát a politikai foglyok számára.

A régi káderanyag nyilvánosságra hozását és megsemmisítését.

A halálbüntetés eltörlését."

*

Mindezeknek a követeléseknek nagy jelentőségük van; részben már az előző fejezetekben tárgyaltuk őket.

Az MDP vezetőségének átszervezése ebben a vonatkozásban főként személyi kérdés, de szervezeti kérdés is lehet, amennyiben a forradalom alatti hónapokban gyakran hangoztatott követelés volt a pártvezetőségben és általában a párton belül uralkodó centralizmus leépítése.

A *munkásautonómia* bevezetése részben a gazdasági követelések közé tartozik. Ez a messzemenő követelés az egész rendszer teljes szociális és gazdasági átszervezését jelentheti, legalábbis jugoszláv mintára, az egyes gyárak és üzemek önállóságának, valamint a munkások részére a vezetésbe való beleszólásnak biztosításával. Eddig a magyar kommunista rendszer semmit sem ellenzett annyira, minthogy

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

a munkásoknak aktív beleszólása legyen az üzem vezetésébe, méginkább, hogy részesedjenek ennek a jövedelméből. Közismert, hogy a szabad világban ma már nagy távlatú probléma a munkások együttes intézkedési joga és nyereségrészesedése.

Az október 23-i, a forradalmat megnyitó, s nagyrészt akkor Szabadság-adónak nevezett Kossuth rádiótól hangoztatott eredeti követelések között ott szerepel:

„A munkások autonómiája a gyárakban és üzemekben."

Egyéb különleges politikai követelés az *október 23-i* pontok között nem szerepel. Mind Budapest, mind *Miskolc október 25-én* sugározták először a legfontosabb, végzetes jelentőségű követelések egyikét, amely először így hangzik:

„Követeljük a közbiztonsági szervek teljes revízióját, minden kompromittált vezető és egyén leváltását."

Az ún. *Államvédelmi Hatóság* már ekkor megmutatta a fogafehérét. Nagy mértékben kegyetlen, provokatív magatartása váltotta ki a forradalmi kitöréseket. Később ez a követelés többnyire kifejezetten az Államvédelmi Hatóságot, a hírhedt ÁVO-t nevezi meg.

A miskolci rádió *október 25-i* adása így fogalmazza meg ezt a követelést: *Követeljük a biztonsági szervek revízióját.* Ugyanakkor kijelentik: „Elegünk volt bizonyos vezetők autokráciájából." (A vezetők önkényét a lázadó írók is számos írásban ostorozták.)

Ugyanakkor követelik: „a személyi kultuszban bűnösök elbocsátását".

Ez a követelés részben a személyi követelések közé tartozik (lásd 6. fejezet), s mint generális követelés nem tartalmaz újat, hiszen a Sztálin-ellenes irányzat érvényrejutása óta e jelszó alatt támadták Rákosit és társait. Ez a jelszó valóban fedte is a tényeket, hiszen a magyar „sztálinizmust", a „rákosizmust" elsősorban a személyi hatalom kiépítése és az ezzel való visszaélés jellemezte. Máig is ez a Sztálin-Rákosi korszak hivatalos elítélő elnevezése.

Október 26-án a *győri rádió* követeli:

„Oszlassák fel azonnal az államvédelmi alakulatokat. — A rend fenntartását vegyék át a hadsereg és a rendőrség alakulatai." Továbbá: „Azonnal jelentsék be a rendkívüli pártbíróság összehívását!"

Ez az utóbbi követelés *Gerő* Ernőnek és cinkosainak elítélésére vonatkozik.

Október 27-én Győr követeli „a biztonsági szervek azonnali lefegyverzését."

Ugyanez nap a *Borsod megyei munkástanács* követelésének 5. pontja: „Az új államhatalomnak csak két karhatalmi szerve legyen: *a rendőrség és a honvédség. Szüntessék meg az Államvédelmi Hatóságot".*

Tehát most már nem a biztonsági alakulatok átszervezését, hanem az annyi gaztettet elkövető ÁVO teljes megszüntetését követelik.

Október 28-án a Kossuth rádió „új rendőrséget" követel. A biztonsági szervekről: „A rend védelmére és a közbiztonság helyreállítására haladéktalanul megalakul az új karhatalom, a honvédség és a rendőrség alakulataiból, valamint az ifjúság és a munkások felfegyverzett osztagaiból."

Ekkor már a volt ÁVO teljesen szétzüllött, nagyrésze elmenekült, vagy bujdosott, egy kis részüket kiirtották.

Az a követelés, amely a párt központi vezetőségének átalakítására irányult, gyökeresen megoldódott. A központi vezetőség a közvélemény nyomására átadta a helyét egy 6 tagú elnökségnek. E követelés teljesülését így kommentálja a Kossuth rádió ezen a napon:

„Az események nem ma, hanem már tegnap és régóta bebizonyították, hogy ez a központi vezetőség képtelen arra, hogy a magyar nép kívánságainak, törekvéseinek, érdekeinek megfelelően irányítsa az ország vezetését. De nem feleltek meg a központi vezetőség tettei a kommunisták, közöttük a pártfunkcionáriusok akaratának, követeléseinek sem. A pártmunkások már hosszú idő óta mélységesen elégedetlenek voltak saját központi vezetőségükkel. Az, hogy a vezetőség csupán néhány lépést, igen tétova lépést tett a sztálinista bürokrácia felszámolására, a hozzá nem értő vezetés megszüntetésére, nem egyszer töltötte el felháborodással a párt tagjait, mikor látták, hogy minden később történt, mint kellene, minden csak akkor, amikor a tömegnyomás azt kikényszeríti. Hosszú időn át olyan helyzetet teremtettek a pártban, hogy maguk a kommunisták sem járhattak egyenes derékkal. S ahhoz nem volt joguk a saját pártjukban, hogy megmondják véleményüket. Most már visszavonhatatlanul megszületik, meg kell születnie annak a légkörnek, amelyben lehet élni, gondolkodni, dolgozni szabadon. Meg kell valósulnia a teljes lenini értelemben vett pártdemokráciának ... A lenini pártvezetési elveknek csak az felel meg, ha a központi

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

vezetőség olyan kollektív testületet állít a párt élére, amely mély, felelős vita alapján dönti el a kérdéseket ... Éppen ezért fog összeülni az MDP IV. kongresszusa, amely olyan központi vezetőséget választ, amely cselekvésképes lesz végre ..."

Ez a kommentár, illetve a magyarázatra okot adó esemény érdekes változásra utal. Azelőtt a kommunista párt szólt bele a leghatározottabban és legkíméletlenebbül minden nem-kommunista párt vagy alakulat ügyeibe, amennyiben ilyet egyáltalán engedélyezett. Most pedig a nem kommunista közvélemény gyakorol nyomást a kommunista párt belső ügyeire és hoz létre a párton belül gyökeres változást.

Ugyancsak *Nagy Imre* nyilatkozata kommentárjaként közli a *Borsod megyei rádió: „Borsod megye munkás népe* egyetért Nagy Imrének azzal a bejelentésével, hogy a rend helyreállítása után egységes, új államrendőrséget szervezünk és megszüntetjük az ÁVH-t. Ugyanakkor senkinek semmiféle bántódása nem eshet amiatt, hogy résztvett a fegyveres harcokban."

Tehát most már nem az ÁVH átszervezését, hanem megszüntetését követelik Nagy Imre ígérete alapján.

A *Kossuth rádió* ugyanez nap követeli: „a teljes amnesztiát ... a politikai foglyok szabadonbocsátását". Ugyanez a követelés egyidőben hangzik el a miskolci és a győri rádióban.

Részben a gazdasági követelések körébe is tartozik, hogy a miskolci rádió *október 29-én* „valódi szakszervezeteket követel". — Ez a követelés is több hónapos viharos múltra nézhet vissza, amennyiben a munkásság és az értelmiség egyformán követelte cikkekben, nyilatkozatokban, panaszokban a szakszervezetek bizonyos fokú függetlenítését az államtól és a párttól, vagyis azt, hogy a szakszervezetek legalábbis szerény mértékben a dolgozók érdekképviseleteivé váljanak. Ez a követelés ezekben a napokban kezd mind általánosabban szerepelni.

Az *értelmiségi forradalmi bizottság* ugyanez nap követeli: „A szakszervezetek legyenek a munkások érdekvédő szervei, szabad választott szervezéssel."

Október 29-én szinte óránként sugározza a Kossuth rádió a politikai rendőrség megszüntetésének követelését. — A *soproni fiatalok* követeléseiből ugyancsak Nagy Imre fentidézett nyilatkozatával kapcsolatban, az alábbiakat ragadjuk ki:

„Nem értünk egyet Nagy Imre tegnapi beszédének azzal a részével, amely bejelenti, hogy *majd* megszüntetik az Államvédelmi Hatóságot. Azt követeljük a kormánytól, hogy jelentse ki, megszüntették az ÁVH-t."

A *munkásdelegáció,* amellyel Nagy Imre tárgyalt, ugyanekkor 4 pontból álló követelései között 3. pontként terjesztette Nagy Imre elé: „a titkos rendőrség feloszlatását és egy nemzeti gárda megalakítását".

Október 30-án a szombathelyi rádióban követeli a *Vas megyei munkástanács:*

„Követeljük, hogy a megyei nemzeti bizottság a megyei tanácsok épületében székeljen, hogy állandóan ott tartózkodjék teljes létszámban. — A megyei munkástanács a bizalom helyreállítása érdekében az összes dolgozók bevonásával megvizsgálja a megye vezetőinek magatartását és követeli a néptől elszakadt sztálinista vezetők azonnali leváltását, új munkakörük megjelölésével, ugyanakkor a néphez hű vezetők állásukban való megerősítését biztosítjuk ... Követeljük, hogy a megyei személyzeti osztályt azonnal szüntessék meg, a káderlapokat a dolgozóknak azonnal adják ki... A munkástanács biztosítsa, hogy a megye élelmiszerkészleteiből Budapest lakosságának segítséget küldhessen ..."

*

A változások az országos politikai síkról alászállanak a megyékbe, a járásokba, a városokba és a községekbe; nemcsak a röviden sztálinistáknak jelzett népellenes személyeket váltják le, hanem igyekeznek a párt és az állam egymással összefonódott, agyonbürokratizált helyi organizációit átalakítani a helyi kívánalmaknak és tapasztalatoknak megfelelően. A párt-terror egyik fő kelléke volt eddig a helyi káderosztály, ezért követelik feloszlatását — közben ez a követelés sok helyen már meg is valósult, amennyiben nagyon sok helyi és üzemi szervben a káderlapokat egyszerűen elégették vagy kiosztották az érdekelteknek.

Október 31-én a Kossuth-rádió sugározza a „magyar bizottmány" üzenetét, amely homályosan intézkedik „az alkotmány kidolgozásáról". — Tragikusan időszerűtlen intézkedés.

A *Dunántúli Nemzeti Tanács* a győri rádión keresztül beterjesztett követeléseiből:

2. A kormány a helyi illetékes tanácsok jóváhagyásával hozza létre a helyi karhatalmi szerveket.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

3. Az országgyűlés összehívásáig a honvédség és egyéb fegyveres testületek ezredes és ennél magasabb rangfokozatú tisztjeit a megalakítandó országos nemzeti tanács jóváhagyásával nevezzék ki."

Érthető, hogy a forradalom győzelmének ezekben a napjaiban gyorsan igyekeznek a karhatalmi és katonai szerveket, illetve ezek vezetőségét újjászervezni.

*

A *Forradalmi Diákbizottság* továbbítja a Kossuth rádión keresztül a Legfelsőbb Bíróság Forradalmi Bizottmánya nyilatkozatait, amely követeli: „A bírói tárgyalások teljes nyilvánosságra hozatalát és a titkos ügykezelés azonnali megszüntetését. Követeli a forradalmi szervek küldötteinek azonnali beválasztását ülnökökként az elsőfokú bíráskodásba, követeli a politikai és gazdasági bűnügyek haladéktalan felülvizsgálását."

A szabadságharcosoknak minden okuk megvolt arra, hogy a bíróságoknak, amelyek a terror-uralom mindenre kész eszközei voltak, minél gyorsabb átszervezését igyekezzenek elősegíteni. A Legfőbb Államügyészség Forradalmi Bizottsága már nem annyira követel, mint inkább végrehajtja az előirányzott változtatásokat:

„A forradalmi tömegeknek a politikai elítéltek szabadlábra helyezése érdekében kifejtett tevékenysége nyomán az országban több helyütt szabadon engedték az összes letartóztatottakat, közöttük olyanokat is, akiknek megbüntetését a nép követeli. Annak megakadályozása végett, hogy a Rákosi rendszer védelmében, valamint a mostani forradalom leverése érdekében bűncselekményt elkövetett letartóztatottak, úgyszintén a közönséges bűncselekmény miatt elítéltek szabadlábra ne kerüljenek, a Legfőbb Államügyészség Forradalmi Bizottmánya elrendelte azoknak a szabadlábra helyezését, akiket a közellátási bűncselekmények, valamint a Rákosi-rezsim ellen irányuló bűncselekmények, úgyszintén a tagosítással és a téesz-ek körül elkövetett bűntettek miatt ezidőszerint fogva tartanak ... A Legfőbb Államügyészség Forradalmi Bizottmánya megkezdte azoknak az érvényben lévő jogszabályoknak felülvizsgálását, amelyeknek végrehajtása a nép érdekeit sérti."

A nép és a különböző helyi forradalmi szervek nemcsak a politikai bűnösök szabadlábra helyezését követelték mindenütt, hanem általában mindjobban elterjedt érthető módon az a felfogás, hogy mindenki, aki kommunista börtönben ül, ártatlan, tehát szabadon kell bocsátani. így természetesen néhol helyi tényezők, többnyire a helyi vezetők beleegyezése nélkül a börtönöket megnyitották és mindenkit kiengedtek. Ezt igyekezett megakadályozni az Államügyészség Forradalmi Bizottmányának fent idézett, némileg homályos rendelkezése.

Október 31-én a Kossuth rádió az *Egyetemi Forradalmi Bizottság* felhívását sugározza. Ebben a diákság követeli, hogy „a hazaáruló sztálinista klikk" eltávolításába a szabad magyar rádió forradalmi tanácsa vonja be a szabadságharcot elindító ifjúság szervezetét, az egyetemi forradalmi diákbizottságot".

Az ifjúság ezekben a napokban természetszerűleg be akar nyomulni az állam különböző szerveibe, s minél nagyobb részt igyekszik magának biztosítani a kormányzatban, a közigazgatásban, a politikai életben.

A *borsodmegyei munkástanács rádiója* közvetíti a *miskolci középiskolák* diákparlamentjének üzenetét: „Követeljük az ÁVH és a rendőrség pribéktagjainak, akik oly sok ártatlan magyar vérét ontották, bíróság elé való állítását."

A Kossuth rádió október 31-én követeli, hogy „a honvéd forradalmi bizottság legyen ezentúl a legfőbb katonai szerv."

Sok ilyen ideiglenes katonai követelés hangzott el, amelyeket részben gyorsan meg is valósítottak, de amelyeknek a szabadságharcosok sem szántak állandó jelleget.

A Kossuth rádió október 31-én: „Meg kell akadályozni, hogy az ÁVH infiltrálja az új rendőrséget."

Az ÁVH-sok igyekeztek magukat átmenteni az újonnan felállított rendőri alakulatokba, s néhol előfordult, hogy a forradalom fegyveres ereje azoknak a kezében maradt, akiknek a bűnei a forradalmat kiváltották. Voltak olyan helyek, nagyobb városok is, ahol ilymódon a hatalom az ÁVH-sok kezén maradt.

November 1-én a Kossuth rádió közli: „Annak érdekében, hogy a *szakszervezeteket* eredeti hivatásuknak visszaadják, a régi szociáldemokrata szakszervezeti vezetők tárgyalásokat folytatnak az egységes, független, szabad szakszervezetek megalakítására vonatkozólag."

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Október 31-én a borsodi rádió követeli, hogy ezentúl „a helyi biztonsági szerveket a helyi tanácsok állítsák fel". — Ugyancsak követeli Miskolc „az összes ÁVH-sok bíróság elé állítását".

November 1-én ugyanezt a követelést több alkalommal hangoztatja a Kossuth rádió, hozzátéve azt a követelést, hogy az ÁVH volt tagjai ne lehessenek tagjai az új rendőrségnek.

A *budapesti forradalmi tanács november* 2-i határozatából, amelyet Nagy Imrének nyújtottak át:

„Az államvédelmi rendőrséget felelősségre kell vonni; ugyanakkor fel kell oszlatni az összes ún. államvédelmi szerveket. Az államvédelmi rendőrség ama tagjainak, akik nem vettek részt a budapesti harcokban, meg kell adni a lehetőséget, hogy belépjenek az újonnan felállítandó karhatalmi alakulatokba."

Amíg eddig éppen azt követelték, hogy az ÁVH-sok ne léphessenek be az új karhatalmi szervezetbe, addig ez utóbbi követelés éppen az ellenkezőjét tartalmazza. Az oka valószínűleg az lehetett, hogy szükségét érezték a karhatalom feltöltésének még azon az áron is, ha nem teljesen megfelelő egyének kerülnek bele. Nyilván abból indultak ki, hogy ezek a kétes egyének is megváltozhatnak, ha a magyar ügyet szolgáló új környezetbe kerülnek.

Kádár János november 12-i üzenetében bejelentette, hogy egyik fő feladata: „népi rendőrséget szervezni, amely a feloszlatott titkos rendőrség helyére fog lépni". — Ugyancsak bejelentette Kádár, hogy számos minisztérium és hatóság leépítésével csökkenteni szándékozik a magas kommunista funkcionáriusok számát. Kádárnak ez az utóbbi ígérete, ha komolyan veszi, esetleg rést nyithatott volna az új kommunista arisztokrácia fellegvárán, amely éppen a forradalmat megelőző sajtótámadások szerint (Háy Gyula, Máriássy Judit) elzárkózóbb, igényesebb, „feudálisabb", mint a régi uralkodó osztály.

November 11-én a Kossuth rádió közvetíti a munkástanácsoknak azt a követelését, hogy „falun az összes szocialista alapon álló pártok képviselőiből paraszt forradalmi bizottságokat alapítsanak".

A rendszer, amely még akkor habozott a között, megpróbálja-e az új forradalmi tanácsokat a saját szolgálatába állítani, vagy feloszlassa őket, a parasztság megszervezésére ezeken keresztül igyekezett kísérletet tenni.

November 14-én a *Népszabadság* közli, hogy Kádár János a magyar munkások központi tanácsának nyolc követelése közül hatot elfogadott. Az elfogadottak közül az utolsó pont a titkos rendőrség, az ÁVH megszüntetése. A munkástanácsok azonban nemcsak ezt követelték, hanem azt is, hogy „meg kell büntetni a magyar államvédelmi szolgálatnak a gonosztettekért felelős tagjait".

A követelések e csoportjáról Kádár hallgatott. A félig politikai, félig gazdasági kérdések közül ebben az időben, amikor a nép általános sztrájkkal akarja a forradalmat megvédeni és a Kádár kormány a szabadságjogok látszólagos sérelme nélkül iparkodik a sztrájkot megszüntetni, szinte óráról-órára hangoztatott követelés a *sztrájkjog biztosítása.* Ámde nem annyira maguk a sztrájkolók követelik, mert ők éppen az adott esetben élnek vele, hanem a kormány álkövetelései között szerepel a sztrájkolók megnyugtatására: hogyha most hajlandók a munkát felvenni, akkor ez nem jelenti azt, mintha a kivívott sztrájkjogon sérelem esne.

Ugyancsak erősen hangsúlyozzák a felülről jövő hivatalos álkövetelések a *munkásönkormányzatot,* amely a forradalom alatt bizonyos mértékben megvalósult, s amelyet a Kádár kormány éppen ekkor kezd elnyomni. Itt is azt a régi kommunista taktikát választja: az elveket hirdetni, csak éppen gyakorlatilag kell szegre akasztani őket. Mindkét pont szerepel többek között a vas és fémipari dolgozók nevében kiadott november 17-i álkövetelések között.

November 21-én a Kereskedelmi és Pénzügyi Dolgozók Szabad Szakszervezete nevében kiadott álkövetelések között szerepel: *„A sztrájkjog biztosítása". — „Felül kell vizsgálni a Munka Törvénykönyvét."*

A Munka Törvénykönyve az államnak totális hatalmat biztosít a munkással szemben. Ámde a törvény paragrafusainál is sokkal hátrányosabb a munkásokra nézve, hogy a munkással szemben ugyanaz a hatalom áll minden jogi eljárás esetén, mint amellyel munkavállalói viszonylatban szembekerül.

A *Népakarat,* a szakszervezetek lapja *november 21-i* számában ismét követeli a párttól teljesen független szakszervezeteket, mint ahogy elődje, a Népszava követelte a forradalmat megelőző hónapokban.

November 24-én megjelent *„a magyar forradalmi ifjúmunkás szövetség* felhívása az ifjúmunkásokhoz, műszaki értelmiséghez, ipari tanulókhoz, dolgozó fiatalokhoz", hangoztatva a sztrájkjog követelésének további fenntartását, „bár elismerjük, hogy a kormány a forradalmi ifjúmunkások követeléseinek egy részét... teljesítette". A továbbiakban a felhívás hangoztatja: „Népi karhatalmat akarunk."— A felhívás végül munkára és a karhatalomba való belépésre buzdítja a fiatalokat. „Vegyes", jól kasírozott álkövetelés, amelynek semmi más célja nincsen, mint azoknak a félrevezetése, akiknek nevében és akikhez íródott.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Az *írók november 18-i* követeléseinek 3. pontja

„Követeljük a szövetkezetek újjászervezését és a sztrájkjog visszaállítását."

A manifesztum minden pontja mutatja, hogy valódi követelés, ami teljesen világossá válik egyébként is az utolsó pontból: *„Folytatjuk a sztrájkot, amíg a Nagy Imre kormány nem kerül újra a helyére."*

Jellemző a sztrájkjoggal való játékra a *dorogi bányászok november 24-i* álkövetélése: „Megindítjuk a munkát. A sztrájkjog továbbra is a kezünkben van."

Ahol a sztrájkjog követelését a többihez hasonlóan a munka megindításától teszik mintegy függővé, ott nyilvánvaló, hogy a sztrájkjog említése csak mézesmadzag, nem pedig követelés. A *Lenin Kohászati Művek munkástanácsa november 24-*én a Borsod megyei rádión keresztül követeli a letartóztatott munkások szabadonbocsátását s ugyanakkor a sztrájk ellen nyilatkozik. Ezzel elárulja, hogy az üzenet befolyásolt és követelése csupán kamuflázs.

Komolyabb a *magyar értelmiség forradalmi bizottságának* határozata, annak ellenére, hogy a Kádár féle bábkormány rádiói is sugározták. Egyrészt senkit sem kötelező általánosságokban mozog és ezzel elárulja, hogy nem szegül a bábkormánnyal szembe, másrészt olyan gondolatokat vet fel, amelyek arra mutatnak, hogy a bábkormány által megvont határok között mégis csak igyekszik valamifajta rést ütni a szovjet nyomás betonfalán:

„Szűnjön meg az erőszakos beavatkozás, amely gátolja a munkástanácsok és a forradalmi tanácsok munkáját: ez előfeltétele a békés, alkotó munkának és az önkéntes forradalmi fegyelem megszilárdításának... Szükségesnek tartjuk, hogy a forradalmat megelőző időszakban elburjánzott bürokratizmussal és dilettantizmussal szemben minden téren a rátermettség és a szakmai tudás érvényesüljön. Szükségesnek tartjuk, hogy a tudósok és egyéb szakemberek tanácsait ne csak meghallgassák, de azok hatályosakká is váljanak."

A továbbiakban azt javasolják, hogy szervezzenek a különböző intézmények és szervezetek működési területén értelmiségi és szakmai tanácsokat. „A megszervezendő értelmiségi szakmai tanácsokat az illető szakma legkiválóbb személyiségeiből kell összeállítani."

Egyelőre 7 szaktanács felállítását javasolják:

1. Közigazgatási és jogi tanács
2. Gazdasági és műszaki tanács
3. Mezőgazdasági tanács
4. Irodalmi és művészeti tanács
5. Pedagógiai tanács
6. Felső-oktatási tanács
7. Orvosi és közegészségügyi tanács

Mint az egész forradalomra, úgy erre a javaslatra is jellemző, hogy az értelmiségnek erősen aktív és közvetlen befolyást igényel.

A *Népakarat,* a szakszervezetek lapja *november 30-i* közlése szerint röpiratot terjesztettek a budapesti központi munkástanács nevében, amely a politikai vezetést a munkástanácsoknak igényelte és részletesen kidolgozta a munkástanácsok egész országra szóló kiépítésének tervezetét. A lap élesen elítéli a tervezetet.

*

A két különleges politikai főkövetelés mellett mindvégig kitartott és kitart ma is a magyar nép: mindkettő szerepelt úgyszólván minden később megjelent röpiratban: az *AVH megszüntetése és a munkástanácsok szerepének fenntartása.*

Az egyik *röpirat* ezt tartalmazza az ÁVH kérdéséről (december 10):

„Kádár azt állítja, hogy ő feloszlatta a hírhedt titkosrendőrséget, az ÁVH-t. Az igazság az, hogy az őt és az oroszokat kiszolgáló ÁVH-sokat beszervezték a magyar hadseregbe, ahol külön csoportban összpontosították őket. Követeljük, hogy egyetlen ÁVH-s sem léphessen be a magyar hadseregbe."

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Kádár éppen ezt a két követelést nem volt hajlandó semmiképpen sem teljesíteni. Nyilvánvalóan az volt a szovjet utasítása, hogy az ÁVH-t a régi emberekkel, a régi rendszerrel építse újjá s ez már nagymértékben meg is történt; továbbá, hogy a munkástanácsokat teljesen feloszlassa, ami ugyancsak bekövetkezett.

Az Államvédelmi Hatóságnak a tisztikarba való becsempészését megkönnyítette, hogy a hadseregnél alkalmazott ún. politikai tisztek nem voltak eddig sem egyebek, mint az ÁVH megbízottai a hadseregben.

V.

Gazdasági követelések

Ez a követelések legnagyobb csoportja. Azonban, amíg a többi követelés, amelyekről eddig szó volt, nagyjában állandó, addig ezeknek egy része csak időnként bukkant fel, folyton változott. Állandó azonban közülük egy gazdasági követelés, *a munkabérek emelése,* jóllehet olykor ezt is másképpen fejezik ki.

A forradalmat nagyobb távlatban — ha a közvetlen eseményektől eltekintünk — részben gazdasági okok idézték elő. Ebben rejlik a gazdasági követelések nagy jelentősége. Ezek a gazdasági okok is többsíkúak. Az egész népességre kihatott a mind mélyebb szakadék a rendszer által megkövetelt teljesítmény és az életszínvonal között. Az apró-cseprő munkabér emelések, többnyire normaemeléssel jártak együtt, s így gyakorlatilag semmit sem jelentettek. A Nagy Imre kurzus, tehát 1953 nyara óta jelszóvá vált az életszínvonal emelése, azonban éppen az alacsony fizetésűeknél ez szinte egyáltalán nem érvényesült, inkább a magasabb jövedelműek életszínvonala emelkedett. A normaemeléssel nem járhatott együtt nagyobb munkateljesítés és ezzel együtt nagyobb kereset, mert a norma amúgy is már teljesíthetetlenül magas volt, s így fokozni már csupán néhány olyan sztachanovista tudta, akiknek ehhez minden kedvező előfeltételt megteremtettek. Éppen az életszínvonal emelésének állandó hirdetése járt lélektanilag igen rossz következményekkel, mert az embereket csak még jobban elkeserítette, hogy folyton erről esett szó, miközben semmi sem történt ennek az érdekében. Ugyancsak rendkívül rossz hatása volt lélektanilag, hogy az egész széles vezetőréteg elért egy viszonylag magas életszínvonalat és ezt nyíltan fitogtatta s minden olyan lehetőséggel dúsan élt, amiről az átlag dolgozó nem is álmodhatott. Ezek a gazdasági okok vezettek oda, hogy a tömegekben olyan hangulat kezdett úrrá lenni:

„Nem fontos, hogy élve maradjak, mert az élet úgysem ér semmit, ilyen reménytelen, megváltozhatatlan körülmények között."

Ez a reménytelenség sokkal erősebb összetevője volt a forradalmi hangulatnak, mint az élet egyéb aktuális bajai. Ez a reménytelenség ma is különösen jellemző az ifjúság szemléletére.

*

A gazdasági élet katasztrófájának van egy másik vetülete is, a forradalom kitörésével kapcsolatban: *az ifjúság és az értelmiség, különösen a fiatal értelmiség gazdasági helyzete.* A rendszer állandóan azt szavalta, hogy mennyire megbecsüli az értelmiség munkáját, mennyire elő akarja mozdítani anyagi boldogulását és ugyanakkor semmi sem történt ennek érdekében. Még inkább vonatkozott ez az ifjúságra, s különösképpen az értelmiségi ifjúságra, amelytől nagy feladatokat követeltek, de anyagi helyzete vigasztalan maradt. A fiatal értelmiségi például joggal azt igényelte, hogyha megnősül, legalább kis lakása legyen, ahol emberien élve szellemi munkát is tud végezni. Ha meg is kapta az 1600 forintra rúgó fizetést, a kereseti skálának az értelmiségiekre érvényes fokozatát, akkor is képtelen volt a legkisebb lakást is megszerezni, mert egy ilyen kis lakás lelépési díja mintegy 50 000 forint volt, megfelelt tehát mintegy 3 évi keresetének. Részben ez magyarázza meg, hogy miért vált a forradalom gyújtópontjává a fiatal értelmiségiek egyesülete, a *Petőfi-kör.* E fiatal értelmiségiek körén belül éppen a kommunista fiatal értelmiség volt legmélyebben elkeseredve, hiszen ők várták a legtöbbet a rendszertől s az ígéretek tökéletesen írott malasztok maradtak.

A forradalmat megelőzően a MEFESZ követelései között szerepeltek az alábbi gazdasági követelések:

„Magasabb munkabérek, magasabb életszínvonal. A norma-rendszer megszüntetése. A titkos külföldi szerződések nyilvánosságra hozatala. (Mindenki tudta, hogy a Szovjetunióval és ennek erőszakos befolyása nyomán a többi csatlósállammal kötött rendkívül kedvezőtlen gazdasági szerződések fő okai között voltak az egyébként érthetetlen és megokolatlan gazdasági katasztrófának.)

Az uránium bányákat és az összes nemzeti kincseket magyar kézbe kell adni. (Megbízható értesülések szerint a déldunántúli uránium leletek jelentősek s ezeket kizárólag az oroszok aknázták ki.)

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A kötelező mezőgazdasági beszolgáltatás megszüntetése. Az önkéntesség elvének tényleges végrehajtása a termelőszövetkezetekben.

A tervgazdaság felülvizsgálása. (Ez elsősorban azt jelenti, hogy a katonai célokat szolgáló nehézipar favorizálása helyett valóban az életszínvonali iparokat fejlesszék.)

Ezek közül a pontok közül például a budapesti építőipari és közlekedési egyetem hallgatóinak követeléseiben ezek szerepelnek:

„ A külkereskedelmi szerződések nyilvánosságra hozása. A tervgazdaság felülvizsgálása. Az ipari munkásság norma- és bérrendezése."

Ezen kívül szerepel egy követelés, amellyel már az előző pontokban foglalkoztunk, s amely részben politikai természetű: *A munkásautonómia bevezetése az üzemekben.*

A *Szabad Ifjúság október 23-i* száma a „Petőfi-kör jelszavai" között az alábbi gazdasági követeléseket közli:

„A népjólét emelését szolgáló új ötéves tervet.

Le a sztálinista gazdasági politikával.

Munkásigazgatást az üzemekben.

A mezőgazdaság talpraállítását, önkéntes szövetkezést.

Október 23-án, a forradalom kitörésének napján a Kossuth, akkor a Szabadság rádióban az alábbi gazdasági követelések hangzanak el:

„A mezőgazdaság reformja.

(Ez alatt elsősorban a termelőszövetkezeti rendszernek az átépítése, helyesebben megszüntetése értendő, valamint az egyénileg dolgozó parasztok valódi támogatása — ha ezeket a követeléseket komolyan veszik, úgy valóban át kell építeni a mezőgazdaságnak az egész struktúráját.)

A kötelező mezőgazdasági beszolgáltatások törlése.

Az egyénileg dolgozó parasztok támogatása.

A magyar uránium bányákat a magyaroknak.

Munkás autonómiát a gyárakban."

Október 25-én a miskolci rádió követeli *„a bérek emelését".*

Részben a személyes követelések közé tartozik: *„A tervgazdaság vétkeseinek felelősségre vonása."*

Mind a Kossuth, mind a miskolci rádió közli *október 26*-án az alábbi gazdasági követeléseket:

„A külkereskedelmi szerződések revíziója és nyilvánosságra hozatala."

(Ez egyike a legfontosabb gazdasági követeléseknek — s ugyanannyira politikai, mint gazdasági jellegű. Magyarország és a Szovjetunió, illetve a többi csatlós állam között csak a keretszerződéseket publikálták s azokat is csak egészen nagy vonalakban, minden pontos számadat nélkül. Ezek a Szovjetunióval és a Szovjetunión keresztül a többi csatlósállammal kötött külkereskedelmi szerződések a csatornái és a hajszálcsövei az ország gazdasági kizsákmányolásának: a magasan megszabott importárak és a rendkívül alacsonyan megszabott exportárak; a belső fogyasztás számára nélkülözhetetlen nyersanyagok és árucikkek kivitele; kizárólag az oroszoknak kedvező deviza átszámítás, stb. — Már a Petőfi-kör gyűlésein is követelték a Szovjetunióval és a csatlósállamokkal kötött külkereskedelmi szerződések nyilvánosságra hozatalát.)

„A tervgazdaságban elkövetett súlyos hibák helyrehozatala és az azért felelős személyek elmozdítása."

„Nemzeti kincseinket, elsősorban az urániumot fenn kell tartani a magyar nép számára."

„Az életszínvonal emelése érdekében fel kell emelni a munkabéreket és meg kell akadályozni az áremelkedést." „Fel kell emelni a nyugdíjakat és a családi pótlékot." „A gyermektelenségi adó megszüntetése, a vasúti díjszabás leszállítása."

(A gyermektelenségi adót 21 éves kortól minden dolgozó nőnek és férfinak fizetnie kellett. Ezen adó a kereset 4%-ára rúgott.)

„A házépítés fejlesztése, az önálló kis házépítések támogatása."

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

„Helyeseljük a.mezőgazdaság szocialista útját, de követeljük újjászervezését a teljes önkéntesség szellemében s a parasztság érdekének, valamint a nemzeti érdeknek szem előtt tartásával."

Lényegében ezek a gazdasági követelések maradnak szőnyegen egészen a szabadságharc leveréséig. Ezekhez járul az a követeléscsoport, amely a szakszervezetek függetlenségéért száll síkra, vagyis azért, hogy ezek valódi szakszervezetek legyenek, továbbá, hogy az üzemi tanácsok — jugoszláv mintára — a termelésbe beleszólhassanak. Ezekre részben már a politikai követeléseket ismertető fejezetben kitértünk.

A párt központi bizottságának proklamációja *október 27*-én ígéri: „A gyári munkástanácsokat a munkások a szakszervezetek révén szabadon választhatják. Feltétlenül emelni kell a dolgozók általános béreit, különösen az alacsony kategóriákban."

Október 25-án Budapesten és az önálló vidéki rádiókon a gazdasági követelések egész tömege hangzik el. *Nagy Imre* programbeszédében így fogalmazza meg a gazdasági követelések teljesítésére vonatkozó ígéreteket:

„Széleskörű program kidolgozását határoztuk el, amelynek keretében a munkásság megelégedésére rendezni kívánjuk a régi jogos követeléseket és sérelmeket, többek között a bér és norma kérdést, a minimális bérek alsó határának s a legalacsonyabb nyugdíjak felemelését, figyelembe véve a munkában eltöltött éveket és a családi pótlék növelését. A kormány, hogy a rendkívül súlyos lakáshelyzeten segítsen, a legmesszebbmenően támogatja, hogy állami, szövetkezeti és magánkezdeményezésből minél több lakást építsenek.

A kormány üdvözli az üzemi dolgozók kezdeményezését az üzemi demokrácia kiszélesítésére, helyesli a munkástanácsok megalakulását. A kormány erélyes kézzel véget vet a termelőszövetkezeti mozgalom és a tagosítások során elkövetett súlyos törvénytelenségeknek, nagyszabású tervet dolgoz ki az elhanyagolt és fejlődésben elmaradt mezőgazdasági termelés fellendítésére, termelőszövetkezeti és egyéni gazdaságok termelésének a felvirágoztatására, a termelési kedv helyreállítására."

Október 28-a folyamán egyébként az alábbi gazdasági követelések hangzottak el:

„Az uránium bányákat és az egyéb nemzeti kincseket (bauxit) helyezzék kizárólag az ország szolgálatába."

„A mezőgazdaság reformja."

„Munkásautonómia az üzemekben, valamint a szakszervezetekben."

„A kötelező mezőgazdasági beszolgáltatás megszüntetése." „Magasabb munkabérek, magasabb életszínvonal."

„A házépítés fejlesztése." „Magasabb nyugdíjak és családi pótlék." „Az adók leszállítása és a gyermektelenségi adó megszüntetése."

„Kollektivizáció teljesen önkéntes alapon."

„A normák megszüntetése." (E gazdasági követelés ekkor hangzik el először. Az egész bolsevista munkabérrendszer a normákon, illetve az állandó norma emelésen és az ezzel kapcsolatos munkaversenyeken alapszik. A követelés teljesítése tehát csak a bolsevista munkabérrendszer teljes megszüntetése révén lenne lehetséges.)

„A nők számára kedvezőbb munkafeltételek." (Ez a követelés alig egy-kétszer hangzik el a győri rádióban.)

Az *október 29-én* elhangzott gazdasági követelések közül elsősorban megemlítjük az *Értelmiségi Forradalmi Bizottság* pontjait:

„Szüntesse meg a kormány hátrányos külkereskedelmi szerződéseinket; a magyar föld kincsei: uránium, bauxit, a parasztok munkájának gyümölcsei ne kerülhessenek titkos szerződések révén potom áron idegenbe."

„A gyárak, a bányák legyenek valóban a munkásoké. Gyárat, földet tőkésnek, földbirtokosnak vissza nem adunk."

(Ez utóbbi kijelentéssel az Értelmiségi Forradalmi Bizottság mintegy hangsúlyozni akarta, hogy gazdaságilag sem áll a legtávolabbról sem a „reakció" szolgálatában. A forradalom reakciós jellegének a vádja már ekkor is elhangzik, mind az országon belül, mind a Szovjetunióban. A gyáraknak és bányáknak munkáskézbe való helyezése olyan követelés, amelyet a nem kommunista pártok már 1947-48-ban erősen

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

hangoztattak; akkor amikor bekövetkezett az üzemek köztulajdonba vétele. Abban az időben semmi sem háborította fel annyira a kommunista rendszert, mint ez a követelés.)

„Az üzemek igazgatását szabadon választott munkástanácsokra kell átruházni."

„A kormány biztosítsa a magán kisipar és a magán kiskereskedelem működését."

Ez a követelés jelentőségéhez képest ritkán hangzik el, holott a termelési rendszer átállítása és felszabadítása csak úgy lehetséges, ha a kiskereskedelmet és a kisipart valóban felszabadítják. Az oka annak, hogy e követeléssel aránylag ritkán foglalkoznak az, hogy a forradalom vezető rétegeit, elsősorban az értelmiségi ifjúságot, de a munkásságot is ez a probléma viszonylag kevésbé érdekelte.

„A kormány szüntesse meg a kiszipolyozó normarendszert, gazdasági lehetőségeinkhez mérten emelje fel az alacsony béreket és nyugdíjakat.

A szakszervezetek legyenek a munkások valóságos érdekvédő szervei, szabadon választott szervezéssel. Alakuljanak meg a dolgozó parasztok saját érdekvédelmi szervei."

Az utóbbi követelés nagyon fontos, jóllehet ritkán hangzott el. A mezőgazdasági szakszervezetekben az egyénileg dolgozó parasztok egyáltalán nem kaptak helyet, úgyhogy semmiféle érdekvédelmi szervük nincsen.

„Biztosítsa a kormány a mezőgazdasági termelés szabadságát és biztonságát, az egyéni termelők és a parasztok önkéntes szövetkezéseinek támogatása révén. Töröljék el a parasztokat kirabló gyűlöletes beszolgáltatási rendszert."

(Ebben az összefüggésben az önkéntes szövetkezések említése többet jelent, mint a szövetkezetek önkéntes jellegének hangsúlyozása. Magyarországon a parasztság egy része nem kívánja a termelőszövetkezetek teljes megszüntetését, hanem azt, hogy ezeket nyugateurópai (dán) mintára valóban teljesen szabad szövetkezetekként állítsák át, vagyis a tagok tulajdonjogának, kilépési szabadságának fenntartásával.)

„Szolgáltassanak igazságot és adjanak anyagi kárpótlást a tagosítással és egyéb törvénytelen intézkedésekkel sújtott parasztoknak."

(Az egyénileg dolgozó parasztok kifosztását célzó tagosítások megszüntetését Nagy Imre már 1954 júliusi programbeszédében megígérte. Ámde Nagy Imre bukása után azonnal megkezdődtek ismét a tagosítások és céljuk most is az volt, hogy egyrészt a termelőszövetkezeteket és állami gazdaságokat juttassák az egyénileg gazdálkodó parasztok jobb földjeihez, másrészt pedig, hogy a tagosítás Damokles-kardjával gyakoroljanak belépési nyomást az egyénileg dolgozókra.)

*

Október 29-én a *miskolci rádió* követeli:

„Nem szabad többé Magyarország terményeit kivinni az országból nevetséges áron."

Egyébként ezen a napon mindazokat a gazdasági követeléseket hangoztatják, amelyek 28-án elhangzottak. Az aránylag ritkábban említett követelések közül kettő szerepel 29-én: *„A mezőgazdaság általános és gyökeres reformja." „A gyárak és a bányák a munkások tulajdonába jussanak."* Ebben az éles és szokatlan formában csak ekkor hangzik el ez a követelés. Figyelembe kell venni itt is és másutt is, hogy Miskolc Budapest után az ország legfontosabb iparvidéke. Ugyancsak ezen a napon is sugározza Miskolc azt a viszonylag ritkábban hangoztatott fontos követelést, hogy a külkereskedelmi szerződéseket revideálják és hozzák nyilvánosságra.

Az *október 30*-án elhangzottak közül gazdasági vonatkozásban érdekesek a *Vas megyei tanács munkástanácsának követelései:*

„Követeljük, hogy a közigazgatási vonalon is jusson érvényre elsősorban az alacsony fizetésű személyek, hivatalsegédek, takarítók bérrendezése, illetve fizetésemelése, de ezen felül a közigazgatásban dolgozók bérrendezése is. Feltétlenül figyelembe kell venni a szolgálati időt és a szakképzettséget is.

A közigazgatásban érvényben lévő korpótlék rendszert vegyék revízió alá. Követeljük, hogy a jelenlegi várakozási időszakot két évre szállítsák le és a korpótlék százalékát emeljék fel.

Követeljük a nyugdíjtörvény revízió alá vételét és az egyes személyektől jogtalanul megvont nyugdíjaknak újbóli folyósítását.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Követeljük a közalkalmazottak szabadságidejének egy hónapi időben való megállapítását.

Mivel a közalkalmazottak premizálás alá nem esnek, követeljük úgy a dolgozók, mint a családtagok részére 50%-os állandó vasúti kedvezmény biztosítását.

Követeljük a gépkocsivezetők munkaidejének napi 8 órában való megállapítását, ezzel egyidejűleg béreik rendezését is.

Követeljük az állami és egyéb intézményeknél és szerveknél jelenleg üzemben tartott mindennemű gépjármű állami költségen való fenntartásának gyökeres revízióját."

(Ezek a sajátos és általános követelésektől elütő különleges gazdasági követelések voltakép inkább kedvezményeknek minősíthetők, s nyilván onnan erednek, hogy megfogalmazóik félreértették a követelések jelentőségét.)

Ugyancsak különleges gazdasági követelés, de általános jelentősége van a *Kisiparosok Országos Szabad Szakszervezete október 30-i* pontjainak:

1. Vezessék be az egységes adózás rendszerét, hogy a kisiparos előre pontosan tudja, mikor, milyen kötelezettséget kell teljesítenie. Szüntessék meg az alkalmazotti külön adót, a gyermekek után adjanak adókedvezményt és a 65 éven felüli szolgáltató és javítómunkát egyedül végző kisiparosokat teljesen mentesítsék az adófizetés alól.

2. Egyszerűsítsék a kisiparosok árkalkulációját, hogy az az élet követelményeinek feleljen meg.

3. Változtassák meg mindazokat a jogszabályokat, amelyek a kisiparost méltánytalanul hátrányos helyzetbe hozták.

4. Valamennyi kisiparosra kiterjedően valósítsák meg a betegségi és öregségi biztosítást.

5. Az illetékes hatóságok és szervezetek ne csak szavakban ismerjék el a kisiparos munkájának fontosságát, hanem adják meg a szükséges erkölcsi és anyagi támogatást ahhoz, hogy feladatát zavartalanul végezhesse. A kisiparosok bízzanak az új nemzeti kormányban, maguk részéről legjobb tudásukkal járuljanak hozzá az elmúlt korszak okozta súlyos sebek begyógyításához, a független, demokratikus magyar haza építéséhez, felvirágoztatásához.

Ezeknek a követeléseknek a teljesítését a Kossuth rádió szerint a Nagy Imre kormány megígérte és már neki is látott előkészítésüknek. A közlemény az öt pont mellett, mint főkövetelést, külön említi:

„Azonnal csökkentsék a kisiparos adóterheit, a kisiparos munkájához biztosítsanak anyagot."

E követelések teljesítése az önálló kisiparosság fokozatos és teljes újjászervezését jelentette volna, és azt eredményezné, hogy a kisipar végleg elfoglalná régi helyét a magyar gazdasági életben.

Egyébként *október* 30-án is ugyanazok a gazdasági követelések hangzottak el, mint az előző napokon.

Október 31-én ismét felhangzanak a korábbi követelések, azonban sugároznak olyan új követeléseket is, amelyek sem előbb, sem később nemigen hangzanak el. Ilyen érdekes gazdasági követelés hangzik el október 31-én a miskolci rádióban:

„Utasítsák vissza a szovjet kölcsönöket."

Mindenki tudta, hogy minden ilyen szovjet kölcsön csak növeli az ország függőségét és gazdasági kiszolgáltatottságát a Szovjetunióval szemben — ahogyan ez a forradalom után ismét bekövetkezett.

A Légoltalom Országos Parancsnokságának dolgozói a lakáshiányt elsősorban így akarják megszüntetni:

„Követeljük, hogy a felszabaduló középületeket azonnal adják át szükséglakások céljaira."

(Évek óta állandó a panasz, hogy közhivatalok veszik igénybe a lakásokat és a bolthelyiségeket.)

Október 31-én az ismert gazdasági követelések mellett újak is hangzanak el, illetve a régiek egy részét új fogalmazásban sugározzák. Ez utóbbiak között szerepel: „Csak a szabad és gazdaságilag aktív termelőszövetkezetek maradjanak meg. — A termelőszövetkezetek vezetőségét újjá kell szervezni." Továbbá:

„Teljesen likvidálni kell a sztálinista mezőgazdasági politikát. Ki kell adni egy rendeletet, amely szerint meg kell szüntetni az erőszakkal létrejött tsz-eket. A parasztoknak jogot kell adni ahhoz, hogy ha akarnak, kiléphetnek a tsz-ekből; visszatérhetnek földjükre, magukkal vihetik tulajdonukat és állataikat, amelyeket behoztak a tsz-be és részesülniök kell állami támogatásban. Azonban az államnak folytatnia kell a

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

fennmaradó tsz-ek támogatását. Az állami támogatást egy külön termelőszövetkezeti központra kell bízni, amelynek a tagjait a tsz-tagok választják meg.

Mezőgazdasági küldöttséget kell kijelölni a parasztság képviselőiből, az új pártok tagjaiból, a mezőgazdasági szakértőkből és újságírókból, amelynek tanulmányoznia kell a nyugateurópai agrikulturális fejlődést Dániában, Hollandiában, Angliában, az északi (skandináv) államokban, az Egyesült Államokban és tapasztalataikat fel kell használniok a magyar mezőgazdaság javára.

A gépállomások jelenlegi rendszerét meg kell szüntetni. Nagyméretű támogatást kell adni az egyénileg dolgozó paraszti gazdaságok fejlesztéséhez.

Nagyon helyeseljük a kötelező állami beszolgáltatási rendszer megszüntetését, amely kizsákmányolta a parasztságot, azonban ez csak az első lépés. A legsürgősebben le kell szállítani a képtelenül magas adókat és a parasztság érdekében revízió alá kell venni az elavult adórendszert.

A földbirtok adás-vételének régi rendszerét vissza kell állítani.

Azokat az állami gazdaságokat, amelyek működése nem kielégítő és amelyek nem hajtanak megfelelő hasznot, meg kell szüntetni. — Meg kell szüntetni az Állami Begyűjtés Minisztériumát; a Földművelésügyi Minisztériumot és az Állami Gazdaságok Minisztériumát egyesíteni kell és a szükségtelenül nagy tisztviselői kar csökkentendő.

Minden községben meg kell szervezni a paraszt forradalmi tanácsokat, ezeknek tagjait a demokratikus pártok képviselőiből kell választani s ez utóbbiaknak kell a községekben befolyást biztosítani a választások megejtéséig."

(Kossuth rádió, a *Paraszt Függetlenség* „mezőgazdasági hetilap" közleményei.)

(Igen nagy jelentősége van a fent közölt agrár pontoknak. A *Paraszt Függetlenség* a *Szabad Föld-nek,* a rendszer földműves hetilapjának az utóda volt, mely a forradalom után megszűnt. A fenti követelések lényegében feltárják, mit küzdött volna ki a parasztság, ha a szabadságharc sikerül, illetve ha a reformirányzat győzelmet arat. A súlypont ismét az egyénileg dolgozó gazdaságokon lenne. A termelőszövetkezeteket fenntartanák, de nyugateurópai mintára, a tagok magántulajdonának és szabad elhatározásának biztosításával. Nagyon fontos a második pont is, amely követeli Nyugat Európa és az Egyesült Államok mezőgazdasági eredményeinek és fejlődésének megismerését és a tapasztalatok értékesítését. Addig a magyar mezőgazdaság kizárólag a szovjet mintához volt kénytelen alkalmazkodni, holott a szovjet mezőgazdaság évtizedekkel elmaradt a nyugateurópai, de különösen az amerikai mögött. Az annyira beharangozott új szovjet mezőgazdasági eredmények nem egyebek, mint évtizedekkel régibb amerikai agrármódszerek átvételei. Ámde abban a pillanatban, amikor az állami kényszer kalapálta agyukba a „fejlett" szovjet módszereket, melyek voltaképpen nyugati módszerek, ezek már nem kellettek a magyar parasztságnak, még akkor sem, ha hasznosak voltak, mert ösztönszerűen — s nem alaptalanul — a szovjetizálás hajszálcsöveit gyanították benne. A gépállomások jelenlegi rendszerének megszüntetését többször követelik. A gépállomások nagyon drágán és gyakran rosszul dolgoztak és gyújtópontjai voltak falun az állami és pártellenőrzésnek és propagandának. — Az agráradózás rendszere rendkívül súlyosan nehezedett a parasztságra s jóllehet a kötelező beszolgáltatás még népszerűtlenebb volt, azonban az agrár adóztatás lényegében ennél is nagyobbfokú kizsákmányolással járt. Földbirtokot vásárolni és eladni a kommunista rendszer alatt eddig egyáltalában nem lehetett, csupán teleknek, illetve kertgazdaságnak számító egy holdnál kisebb földet, s ezt is csak egészen különleges, bonyolult engedélyezési eljárás után. Kivételt csak a befolyásos pártemberek alkottak, akik különleges engedéllyel nagyobb földhöz is juthattak. A paraszt, aki el akarta adni földjét, azt csak az államnak, illetve a tsz-eknek, vagy az állami gazdaságoknak ajánlhatta fel. Fontos kérdés az agrárkövetelések során, hogy csak a rentábilis tsz-eket, illetve állami gazdaságokat tartsák fenn. Ezek nagy részében a túlméretezett bürokrácia, a korrupció és a tagok, illetve az alkalmazottak passzív ellenállása azt eredményezte, hogy az agrártermelés példátlanul drága volt — sokkal drágább, mint valaha is Magyarországon.)

A *Szombathelyi Városi Tanács* követeléseiből ugyanezen a napon:

„A Szombathelyi Városi Tanács egyetért és a legkövetkezetesebben támogatja a dolgozók által előterjesztett javaslatokat, így többek között a bérek, fizetések és családi pótlékok felemelését, a nyugdíjak rendezését, a gyermektelenségi adó eltörlését, a normák és a begyűjtési rendeletek felülvizsgálását."

„Követeli a nemzeti tanács a nemzeti kormánytól a dolgozók szociális helyzetének, elsősorban a lakásviszonyok gyors megjavítását.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Küzd a nemzeti tanács a nők munkakörülményeinek megjavításáért, követeli a gyermekes anyák éjszakai foglalkoztatottságának fokozatos megszüntetését, olyan formában, hogy őket csak nappali műszakban alkalmazzák.

Követeli a városfejlesztés konstruktív terveinek mielőbbi kidolgozását, meglévő üzemeinek továbbfejlesztését, a dorogi szénbánya üzembehelyezését (?), a város minden lakosa részére megfelelő munkalehetőség biztosítását."

*

November 1-én a *Kossuth rádió* követeli:

„Emberhez méltó béreket kell adni a dolgozóknak.

Biztosítani kell a szakszervezetek szabadságát. Újból ki kell építeni a kisipart és kiskereskedelmet. Revideálni kell a külkereskedelmi szerződéseket.

Az uránium bányákat az ország gazdasága számára kell biztosítani."

A *Kossuth rádió* ezen a napon többször sugároz három olyan gazdasági követelést, amelyek eddig viszonylag kevéssé szerepeltek:

„A nyugati országok mezőgazdasági rendszerének szabad tanulmányozása.

A földtulajdon adás-vételének szabadsága.

A kisipar és kiskereskedelem szabadsága.

Kádár János 15 pontba foglalt szolnoki ígéretének gazdasági vonatkozású pontjai:

6. A munkások életszínvonalának emelése. Jobb lakások a munkásoknak. A gyáraknak és intézményeknek lakóházakat kell építeniök munkásaik és alkalmazottaik számára.

7. Az ötéves terv megváltoztatása, a gazdasági vezetés módszereinek reformja annak az elérésére, hogy minél gyorsabban sikerüljön az életszínvonal emelése, szem előtt tartva az ország sajátos erőforrásait.

8. A bürokrácia csökkentése és a demokrácia kiszélesítése az üzemekben a munkások érdekében.

9. A legszélesebb körben ki kell építeni a vezetés demokráciáját a gyárakban.

10. A mezőgazdasági termelés növelése, a kötelező beszolgáltatás megszüntetése, az egyénileg dolgozó parasztok támogatásának biztosítása. A kormányzat gyökeresen likvidálni akarja a kollektív gazdaságok terén elkövetett törvénytelenségeket.

12. Támogatni akarja a kormány a kisipart és kiskereskedelmet.

A fenti ígéretek kilúgozott, több esetben semmitmondó átvételei a szabadságharc követeléseinek.

*

November első két harmadában különböző hivatások képviseletei, intézmények, testületek részéről általános, vagy speciális követelések hangzanak el — egyik jeleként annak, hogy a forradalom miképpen tolódik el az orosz legázolás hatása alatt politikai térről gazdasági térre. Egy ilyen jellemző követeléscsoport a *magyar textilipari* dolgozók szabad szakszervezetének felhívása, melyet itt közlünk, mert a sajátos problémák mellett állást foglal az általános gazdasági kérdésekben is:

„A szakszervezet követeli, hogy az üzemek dolgozói az általuk választott munkástanácsok útján részt vegyenek a termelés irányításában. A forradalmi munkás-paraszt kormány váltsa valóra ilyen irányú ígéretét. — A szakszervezet segíteni fogja a munkástanácsok megválasztását és működését.

A szakszervezet teljesen magáévá teszi és harcol a magyar szabad szakszervezetek országos szövetsége ismeretes követeléseiért, az alacsony keresetűek bérének felemeléséért, a nyugdíjak rendezéséért, illetve felemeléséért, a munkanélküli segély bevezetéséért. Az alacsony bérek felemelésére már kormányintézkedés történt.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Követeljük továbbá:

1. Az éjszakai munka megszüntetését a textilipar egész területén.

2. A dolgozók, különösen a szövők megterhelésének csökkentését.

3. Kedvezményes vásárlást az ipar termékeiből.

4. A textiliparban foglalkoztatott karbantartók részére a vasiparban megállapított bérkategóriák alkalmazását.

5. A művezetők, mérnökök és technikusok bérrendezését.

6. A dolgozó anyák gyermekápolási táppénzre való jogosultságának kiterjesztését a beteg gyermek 3 éves koráig.

7. A szülési szabadság meghosszabbítását a jelenlegi 12 hétről 16 hétre."

Jellemző a záradék: „A követeléseket csak úgy lehet megvalósítani, ha minden erőnkkel védjük a forradalom vívmányait és ha az üzemben megindul a termelés. A munka további megtagadása az ország és ezzel együtt a dolgozók anyagi kimerülését vonná maga után. Vessünk gátat az ország anyagi összeomlása, az infláció és az ezzel járó nélkülözés minden bekövetkezésének. Indítsuk el a termelőmunkát és ne engedjünk ezekből a követelésekből."

Nyilvánvaló e záradék alapján, hogy álkövetelésekről van szó. (Lásd a fenti fejezeteket.) Azonban megállapítottuk, hogy az álkövetelések és a valódiak gyakran egybeolvadnak; a Kádár-kormány egy ideig fenn akarta tartani a követelésekkel való egyetértésének látszatát. Általában a részletkövetelések azok, amelyekkel ezek az álkövetelések azonosítják magukat. Számba kell venni azt, hogy a Kádár-féle kormány is hajlandó volt és ma még inkább hajlandó az oroszok által megszabott keretek között bizonyos reformok megvalósítására.

*

Őszinte követelés hangzik el *november 14-én* az *Újságíró Szövetség, a diákok forradalmi bizottsága* és más több rokon-testület részéről. — Ennek 4. pontja:

„Az 1945-ös földbirtok reformról és az államosításról szóló törvények fenntartása."

Ennek a követelésnek az adott helyzetben az a jelentősége, hogy e testületek ezzel is védekezni akarnak a reakciónak az oroszok és a bábkormány részéről való hangoztatása ellen.

A *Népszabadság november 14*-i száma *Kádár* 8 pontból álló ígéreteit közli, amelyeket a központi munkástanácsnak tett. Ezek közül:

„4. A Szovjetunióval kötött magyar kereskedelmi szerződések nyilvánosságra hozása."

*

Így lebeg a nagyon is valódi és a többé-kevésbé álkövetelések között a *vas- és fémipari dolgozók november 17*-i követelése, melyet 18-án sugárzott a *Kossuth rádió:*

1. Pártoktól, kormányoktól független következetes érdekvédelem.

2. Sztrájkjog.

3. Normarendszer megszüntetése.

4. Személyi munkabér.

5. Munkás önkormányzat a gyárakban és üzemekben.

6. A családi pótlék felemelése.

A hasonló követelésekkel együtt ez is a munkásokhoz intézett felszólításban csendül ki: *Vegyék fel azonnal a munkát.* — Minden, ami benne van, helyes és lényeges, csak éppen az jellemzi, hogy az alapvető követelésekről: a szovjet csapatok kivonulása, szabad választások, többpártrendszer, hallgat.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Ezentúl az álköveteléseknek mindig a munka felvételére való felszólítás az ismérve. Ugyanakkor a munkásság valódi követeléseinek a kikristályosodási pontja ezentúl szinte minden alkalommal az a követelés, hogy a kormány ismerje el mind politikai, mind gazdasági vonatkozásban a *munkástanácsok önállóságát.*

Az első típushoz tartozik az *orvosok* követelésjegyzéke is. *(November 19, Kossuth rádió):*

1. Az orvosok életkörülményeinek megjavítása.

2. 8 órás, s részben 6 órás munkaidő.

3. Fizetés javítás.

4. Az egészségügyi szolgálat terén a normarendszer megszüntetése.

5. Gyógyszerészeknek kártalanítás az elvett gyógyszertárakért.

A záradék ismét felhívás az azonnali munkába állásra.

*

A *Kereskedelmi és Pénzügyi Dolgozók Szabad Szakszervezetének* egybeforrasztott valódi és álköveteléseiből:

„Alapbér emelés. — Sztrájkjog. — Felül kell vizsgálni a Munka Törvénykönyvét. — 8 órás munkaidő. — A házfelügyelők és háztartási alkalmazottak helyzetének megjavítása."

(Figyelemreméltó a Munka Törvénykönyve megreformálásának követelése. Ez a törvény a munkás modern jobbágyi megkötöttségének kodifikálása. Mégsem követelik gyakran: a győztes forradalom amúgy is gyökeresen újjáalakította volna a Munka Törvénykönyvét, nem csupán megfoltozta volna. Hosszabb jogtudományi műveletekre amúgy se volt ideje a győztes forradalomnak.)

A *Szövetkezetek Országos Szövetségének (SZÖVOSZ)* valódi és álkövetelései *november 25-én* — Kossuth rádió:

1. Az önkéntesség teljes megvalósítása.

2. A szövetkezetek szabadon értékesíthetik terményeiket.

3. Az állami felvásárlás kizárólagossági jogának megszüntetése.

4. A szövetkezeti szervektől állami tulajdonba vett vagyontárgyakat vissza kell adni.

5. A szövetkezetek szabadon vásárolhassanak gépeket. (Lényegében a gépállomási rendszer lazítása).

6. A szövetkezeti dolgozók bérrendszerének megreformálása.

7. Szigorúan kötelező legyen közgyűlések megtartása a szövetkezetekben.

A *Mező- és erdőgazdasági dolgozók szabad szakszervezetének* valódi és álkövetelései *november* 22-én, *Népszabadság:*

A normarendszer megszüntetése.

Béremelés.

Társadalombiztosítási szolgáltatások emelése.

A mezőgazdaság terén is pontosan megszabott munkaidő.

A munkaidő feletti túlórák megfizetése.

(A záradék természetesen: azonnal felvenni a munkát.)

A *Kisiparosok Országos Szabad Szakszervezete Országos Központjának* közleménye a *Népszabadság* november 25-i számában:

„1. A kisiparosság munkájának előmozdítását célzó tevékenység és a szervezet országos irányítására intézőbizottság alakult, amely az országos küldöttgyűlésig, az új vezetőség megválasztásáig működik.

2. Az országos intézőbizottság új alapszabály-tervezetet dolgoz ki és a kisiparosság javaslataival kiegészítve a küldöttgyűlés elé terjeszti azt, amely szerint a dolgozó kisiparosság gazdasági, erkölcsi,

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

szociális érdekeinek, emberi és állampolgári jogainak, valamint társadalmi megbecsülésének biztosítására a politikai pártoktól függetlenül működő szakmai és kerületi iparkamarákat szerveznek.

3. Az országos intézőbizottság összeállította és a kormány elé terjesztette az ország kisiparosainak legfontosabb és sürgősen teljesítendő jogos követeléseit, amelyek között a következők szerepelnek: a kisiparosság anyagellátásának megjavítása, az elviselhetetlen jövedelemadó csökkentése, az alkalmazotti különadó megszüntetése. A gyermekek utáni adókedvezmény bevezetése és a sérelmes termelő-forgalmi adókulcsok felülvizsgálása. Továbbá a kisiparosságra érvényes árrendelkezések, rezsi- és haszonkulcsok igazságos megállapítása. A közületi munkák pályázati úton való kiadása az eddigi megkötöttségek nélkül. — Kisipari hitel biztosítása. — A kisipari exporttevékenységet akadályozó rendelkezések azonnali megszüntetése. — A kisiparosságra sérelmes jogszabályok hatályon kívül helyezése. — A kisiparos intézmények elvett ingatlanainak és ingóságainak visszajuttatása. — A kisiparosok betegbiztosításának és nyugdíjkérdésének rendezése."

(A záradék természetesen ismét felszólítás a munkára.) Fenti követelések mind észszerűek és szükségszerűek. Csak minden hivatalos, vagy félhivatalos követeléssel együtt az jellemzi őket, hogy részlet-toldozások-foldozások és sohasem gyökeres, globális reformok.

*

November végétől fogva élesedik ki a harc a Kádár-kormány és a szabadságharc aktív elemei között a munkástanácsok függetlensége, sőt léte körül. Ez nagy mértékben gazdasági kérdés, mert a munkástanácsok önállóságáért folytatott küzdelmének hátterében lényegében az rejlik, hogy a gazdasági harcot a régi gazdaságpolitika restaurációja ellen csak a munkástanácsok vívhatják meg eredményesen.

November 28-án a *Budapesti Munkástanács* kiáltványt bocsát ki, amely az alábbi 9 pontot tartalmazza:

1. Minden városban, járásban és megyében munkás, illetve paraszttanácsokat kell alakítani.

2. Ezeknek kapcsolatba kell lépni a Budapesti Központi Munkástanáccsal.

3. A szakszervezetek még mindig az egykori sztálinista miniszterelnök, Rákosi Mátyás híveinek kezében vannak, tehát nem képviselik a magyar munkásság érdekeit.

4. A munkások olyan szakszervezeteket akarnak, amelyek vezetőit demokratikus rendszer révén választják.

5. A szakszervezetek tagsága önkéntes legyen.

6. A munkástanácsoknak részt kell juttatni a készletek és a segítőjuttatások szétosztásában.

7. A munkásoknak ragaszkodniok kell ahhoz a követelésükhöz, hogy külön újságokat engedélyezzenek a számukra.

8. A munkástanácsok feladata az élelmiszer piacok ellenőrzése, hogy megakadályozzák a spekulációt.

9. Az értelmiségiek forradalmi tanácsa közös frontot kíván alkotni a budapesti munkástanáccsal.

(A 6. ponthoz meg kell jegyezni, hogy főként a külföldi segítség szétosztásáról van szó, amit a Nemzetközi Vöröskereszt és egyéb szervezetek a nélkülözőknek igyekeznek juttatni, azonban a rendszer oda hat, hogy a segítség egy része arra rá nem szoruló állami és pártfunkcionáriusok életszínvonalát emelje.)

*

‚A *Magyar Forradalmi Ifjúmunkás Szövetség november 24-i* hivatalos felhívásának kommentárjából:

„A felhívás hangoztatja a sztrájkjog további fenntartását, bár elismeri, hogy a kormány az ifjúmunkások követeléseinek egy részét, a gyermektelenségi adó eltörlését, a fizetésemelést, az üzemi munkástanácsok hatáskörének kiterjesztését, a kötelező begyűjtés megszüntetését... már teljesítette."

Az *Írószövetség november* 22-i nyilatkozata hangsúlyozza „a bányák, a gyárak, a nagyüzemek társtulajdonba vételét, érvényben tartva a 45-ös reformot." Az Írószövetség ezzel is leszögezi, hogy távol áll egy reakciós gazdasági változás helyeslésétől.

A *Magyar Közalkalmazottak Szakszervezetének* erősen hivatalos jellegű álkövetélései:

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

1. Béremelés.

2 A szolgálati idővel emelkedő munkabérskála, 3 havi felmondás.

3. Különleges kedvezmények.

4. A nyugdíjak felemelése.

5. Családi pótlék felemelése.

6. Kiküldetési díjazás.

7. Ruhavásárlási hitel.

8. Hivatali konyhák saját kezelésben.

9. A Honvédelmi Minisztérium polgári alkalmazottainak norma emelése.

Ezeket a követeléseket jellemzi, hogy ellentétben a szabadságharc komoly gazdasági követeléseivel, egyetlen társadalmi réteg számára igyekeznek bizonyos mértékben a többi rovására különleges gazdasági előnyöket biztosítani. — Már ez a jellegzetes vonásuk is mutatja, hogy nem valódi követelések, hanem csalétkek, amelyekkel az érintett társadalmi réteget le akarják kenyerezni.

*

Novemberi második felétől fogva decemberen keresztül az 1957-es év elejéig követelések formájában csapódik le a munkástanácsok harca, a politikai és gazdasági függetlenségért és befolyásért, illetve a fennmaradásért. November 27-én a budapesti *munkástanácsok* röpiratban követelik:

„1. A munkásoknak meg kell engedni, hogy külön munkásmilíciát állítsanak fel. Ezt a kormánynak kell felfegyvereznie, hogy ily módon meg tudják védeni a munkások tulajdonában lévő gyárakat.

2. A Nemzetközi Vöröskereszt segítségét úgy kell szétosztani, hogy az a munkásság javára szolgáljon.

3. A munkásoknak meg kell adni a lehetőséget a saját sajtóra."

November 29-én a *Népszabadság,* a Szabad Nép utóda leközli az *egyetemi és középiskolai hallgatók* 8 pontba foglalt követelését:

Ezek közül gazdasági vonatkozású a 6. pont: „A diákok a rendszer figyelmét felhívják arra a tényre, hogy a gyárak, amelyek ismét megkezdték működésüket, újra elkövetik a régi gazdaságpolitikai hibákat. — Ez szükségessé teszi egy olyan gazdasági program kidolgozását, amely magába foglalja a dolgozók követeléseit."

December folyamán változatlanul tart a harc a munkástanácsok és a Kádár-kormány között s még akkor is áll a harc, amikor a kormány megszünteti a regionális munkástanácsokat, s csak az üzemi tanácsok működését tűri; akkor is áll, amikor már százával fogdossák össze a munkástanácsok vezetőit.

November 30-án megjelent röpiratot idéz a szakszervezetek hivatalos lapja, a *Népakarat,* a Népszava utóda. Ebben három követelés szerepel:

„1. A munkástanácsoknak legyen része a politikai vezetésben.

2. Minden megyében, járásban, városban és községben állítsanak fel munkástanácsokat, amelyek összeköttetésben álljanak, illetve alá legyenek rendelve a kerületi központi munkástanácsoknak.

3. Állítsák fel a munkástanácsok központi szervezetét és engedélyezzék ennek egy napilap kiadását.

*

Ennek a harcnak a jegyében hangzik el minden gazdasági vonatkozású követelés. Külön gazdasági követelések többé nem szerepelnek, hiszen ennek értelme sem lett volna az adott helyzetben. Gazdasági követelések a valódiakkal szándékosan elkevert álkövetelések keretében hangzanak el s a céljuk részben kendőzés, részben őszinte törekvés arra, hogy majd a jövőben esetleg megvalósítandó, vagy meg nem valósítandó részletreformokkal próbálják a rendszer sérüléseit megreparálni.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

VI.

Személyi követelések

A személyi követeléseknek is komoly jelentőségük volt. Alapvetően két csoportra oszthatók, egy negatív és egy pozitív komplexumra. A negatív komplexum: a „rákosisták" eltávolítása a pozíciókból, illetve felelősségre vonásuk. Pozitívum volt az a követelés, hogy *Nagy Imre* álljon az ország élére, majd később, amikor a forradalom igyekezett levetni „nemzeti kommunista" köntösét, az a követelés, hogy Nagy Imre túlnyomórészt kommunistákból álló kormányát szervezze újjá és abban a többség, illetve a vezetés a nem kommunista demokratikus elemek kezébe kerüljön.

Hangsúlyozni kell, soha és sehol nem hangzott el olyan követelés, hogy az újjáalakítandó kormányba, vagy más vezető pozícióba ún. reakciós elemek, tehát elsősorban az 1945 előtti idők exponált személyiségei kerüljenek. — Különösen figyelemreméltó tény a Nagy Imre személye iránti, szinte túláradó bizalom, amely akkor sem dől meg, amikor az a hír terjed el, hogy ő hívta be az oroszokat. Az összes rádióközlésekből nyilvánvaló, hogy ennek a hírnek nem volt komoly talaja. *A személyi követeléseknek a középpontjában sokkal inkább áll Nagy Imre személye, mint bármely más személyiség,* beleértve annyira köztiszteletben álló demokratikus politikusokat is, mint *Kovács Béla.*

*

Már *október 22-én,* a forradalom kitörése előtt, a főiskolás követelések során elhangzik az a személyes követelés, hogy Nagy Imrének kell a „rákosisták" eltávolítása után a kormány élére állnia. A közhangulatnak a hatása alatt a rádió is kénytelen ezt a követelést hangsúlyozni.

A *Kossuth rádió* 22-én közli a DISZ *Petőfi-kör* vezetőségi ülésének vitáját: „A határozatok felett a vita most folyik, de a javaslatok lényegében a következő gondolatokat tartalmazzák:

Javasolják az MDP Politikai Bizottságának az ország helyzetére való tekintettel, hogy mielőbb hívja össze a központi vezetőséget. Az előkészítésbe vonják be Nagy Imre elvtársat."

Ettől fogva egészen Nagy Imre kormányra jutásáig szakadatlanul ismétlik a különböző tanácsok és testületek, valamint ezek rádiói a követelést: *„Bízzák meg Nagy Imrét a kormányelnökséggel."*

Amikor pedig Nagy Imre kormányra jut, a követelés így módosul: *„Nagy Imre alakítsa át kormányát és vegye be a demokratikus pártok képviselőit."*

Végül pedig a Nagy Imre kormány megsemmisítése és Nagy Imre elhurcolása után hasonlóképpen állandó a követelés: *„Nagy Imrét bízzák meg a kormányalakítással",* vagy pedig „enyhébb" formában: *„Nagy Imrét engedjék szabadon."*

Október 23-án az aznap Szabadság rádiónak nevezett budapesti rádió első helyen követeli a *Nagy Imre* kormány megalakítását.

Az egyetemi hallgatók egyesületeinek első követelései személy szerint nem említik Nagy Imrét, csupán a kormányzat gyökeres átalakítását követelik általánosságban.

Október 25-én hangzik el először az alapvető és később oly gyakran ismételt személyi követelés: „A rákosistákat távolítsák el a kormányból és vonják őket felelősségre"; vagy általános formában:

„A személyi kultuszban részeseket távolítsák el a kormányból és a hivatalokból."

A MEFESZ építőipari műszaki egyetemi nagygyűlésének október 22-i határozatai a Rákosi felelősségre vonásának később gyakran hangoztatott követelését egészen éles formában tartalmazzák:

„Rákosi Mátyást — aki elsőfokon felelős a közelmúlt minden bűnéért és az ország tönkretevéséért, hozzák haza. és állítsák a nép ítélőszéke elé."

(A „hozzák haza" igen racionális követelés volt. Rákosi ugyanis a hírek szerint a később bekövetkezett terrort Moszkvából irányította.)

A *Szabad Ifjúság október 23-i* száma a „Petőfi-kör jelszavai" között közli az alábbi személyi követeléseket:

„Nagy Imrét a vezetésbe! — Nyílt tárgyalást a Farkas-ügyben!"

Az utóbbi követelés értelme, hogy Farkas Mihálynak és fiának, Vladimírnak, e két lelki nyomoréknak nyomdafestéket nem tűrő rémtettei feltárása egyúttal fényt derített volna az ÁVO kínvallatási módszereire.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Október 25-én hangzik el először a miskolci rádión a követelés: „Farkas Mihályt és társait állítsák nyilvános bíróság elé."

Október 26-án a Kossuth rádió és a miskolci rádió közli, hogy Nagy Imre miniszterelnök elfogadta a *borsodi munkások követeléseit.* Ezek közül a követelések közül első helyen szerepel:

„Farkas Mihályt és társait állítsák nyilvános bíróság elé."

Október 25-án a *győri rádió* a Nagy Imrével kapcsolatos követelés második változatát ilyen módon sugározza:

„A magyarországi társadalmi forma kérdését teljesen tiszta, kényszermentes, szabad választással kell eldönteni. Semmi kifogásuk az ellen (t.i. a balinkai bányászoknak), hogy ezen a választáson a kommunista párt is induljon... Javasolja a 30 000 embert képviselő bányászküldöttség Nagy Imrének, kezdje meg a tárgyalást a budapesti felkelés küldötteivel, alakítsanak közösen kormányt."

A követelés tehát ez esetben nem az, hogy a kormányt egészítsék ki a demokratikus pártok képviselőivel, hanem az, hogy Nagy Imre a felkelők képviselőivel egészítse ki kormányát. Ez a követelés abban a formában hangzik el majd gyakrabban, hogy Nagy Imre a munkástanácsok vezetőivel, illetve delegátusaival egészítse ki kormányát.

A Borsod megyei munkástanács rádiója üzeni ugyancsak *október 28-án:*

„Követeljük ... a szocialista Magyarországért küzdő új, ideiglenes kormány megalakítását, az összes Rákosi-rendszert kiszolgált miniszterek mellőzését."

(Ebben az *október 27-én* alakult Nagy Imre-féle kormányban még a következő „rákosista" miniszterek szerepeltek: *Apró Antal, Bognár József, Erdei Ferenc, Czottner Sándor, Tausz János, Janza Károly, Molnár Erik, Csergő János, Nagy Józsefné, Bebrits Lajos, Horváth Imre, Kónya Albert, Kossá István, Nezvál Ferenc, Szabó Gergely, Kiss Árpád.)*

A Borsod megyei munkástanács rádiója október 28-án már *Gerő Ernőt* teszi felelőssé a szovjet csapatok behívásáért:

„A Szovjetunió csapatait az országtipró Gerő és cinkosai hívták be hazánkba azt hazudva, hogy ellenforradalmi bandák és fasiszta csőcselék és közönséges fosztogatók ellen kell harcolni. Ma már ők is és az egész világ meggyőződhetett arról, hogy ez nem igaz. Ezért követeljük Gerő és cinkosainak felelősségre vonását."

A miskolci és nyíregyházai munkástanács miskolci stúdiójából követelik *október 29-én:*

„Miniszterelnök legyen Nagy Imre, csak egy miniszterelnökhelyettes legyen: Kovács Béla."

Ugyanez nap követelik:

„Vonjanak felelősségre minden olyan személyt, aki a helyzet kialakulásában felelős és minden ÁVH-s tisztet."

Október 30-án a *Kossuth adó* követeli, hogy *Non György* legfőbb államügyészt — egyébként Rákosi egyik legkedvesebb emberét — azonnal mondassák le. Ez egyébként még aznap megtörtént.

A „rákosisták" eltávolítását a kormányból ezekben a napokban állandóan követelik.

Október 30-án a Borsod megyei rádió követeli, hogy *Koós Pétert,* Magyarország ENSZ delegátusát hívják haza. Magyarország ENSZ képviselőinek visszahívása, illetve kicserélésükre vonatkozó követelés gyakran hangzik el ezekben a napokban.

A *szombathelyi adó* követeli először október 30-án:

„A kormány a legrövidebb időn belül tegye lehetővé *Mindszenty József* bíboros hercegprímás és más hátrányt szenvedő egyházi személyek teljes rehabilitását és biztosítsa ezen személyek egyházi funkcióikba való minél előbbi visszatérését."

A *Kossuth rádió október 30-án,* mint „érdekes" hírt közli: „Sem a szovjet csapatok magyarországi bevetésére vonatkozó, sem a statáriumot elrendelő határozaton Nagy Imre miniszterelnök aláírása nem szerepel. Ezeknek a legkíméletlenebb és legkorlátoltabb rendelkezéseknek a meghozatalában Nagy Imre nem vett részt. Mindkét rendelkezés, ami az országunkban lefolyt tragikus események elindítója volt, aminek következtében sok ezer hős magyar ontotta vérét, Gerő Ernő és Hegedűs András műve, őket vonják felelősségre." (Hegedűs András ma ismét jelentős gazdaságpolitikai pozíciót tölt be.)

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A *határőrség* forradalmi bizottságának proklamációja követeli:

„Hívják vissza a külügyminisztérium, illetve a külképviseletek azon néptől idegen vezetőit és munkatársait, akik a Rákos-Gerő klikk nemzetellenes, hazaáruló politikáját képviselték és képviselik."

Különös személyi vonatkozású, sajátos követelése a borsodi munkástanácsnak *október 31-én:*

„Budapestről kapott értesülésünk szerint *Vass Zoltánné,* a Vas-utcai Balassa kórház volt vezetője, kórházából 16 ott ápolásra jelentkezett szabadságharcost kiszolgáltatott az oroszoknak. Megszökött! Országszerte körözés folyik ellene! Férje, Vass Zoltán mégis a kormány tagja! — Babocsa, Marosán testvéröccse a kormány tagja! — Boldizsár, azelőtt Bethlen, még ezelőtt Braun 19-es kommunista, a rákosista klikk tagja, most a kormány tagja.

A borsodi rádió követeli azonnali eltávolításukat a kormányból, valamint felelősségre vonásukat, s azoknak a felelősségre vonását is, akik őket a kormányba juttatták."

Ez a hír kétségtelenül tévedéseket tartalmaz. Mindenek előtt nem tudják az üzenet küldői, hogy Vass Zoltán már 1953 óta élesen szembe került Rákosival és csoportjával és egyértelműen Nagy Imréhez csatlakozott. — Boldizsár Iván ugyancsak Nagy Imre embere volt, egyébként a 19-es proletárdiktatúra idején 6-7 éves lehetett s így abban nem vehetett részt.

Október 31-én a *szombathelyi rádió* az ottani nemzeti bizottmány határozataként követeli:

„Nem ismerjük el a jelenlegi kormányt. A nemzeti bizottmány választottai, valamint Kovács Béla, Nagy Imre, Kádár; János, továbbá a diákparlament, a munkás-paraszt és a katonatanács delegátusai azonnal alakítsanak kormányt."

Ugyanez nap hangzik el *Miskolcon* először, majd egy-két napig ugyanezen a rádión az alábbi követelés:

„Követeljük az ÁVH és a rendőrség pribéktagjainak, akik ártatlan magyarokat kínoztak halálra, azonnali bíróság elé való állítását."

November 1-én a miskolci rádió követeli:

„Követelünk egy új ideiglenes kormányzatot..., amelyben azok a miniszterek, akik a Rákosi rendszerben szolgáltak, nem maradhatnak meg."

November 1-én a *külügyminisztérium forradalmi bizottsága* követeli:

„Magyarországot az ENSZ legközelebbi ülésszakán olyan delegációnak kell képviselni, amely az egész nemzet bizalmát élvezi. Intézkedtünk, hogy az eredetileg kijelölt delegáció ne utazzon el és a jelenleg e minőségben úton lévő *Horváth Imre* és *Sík Endre* térjenek vissza Magyarországra."

*

A Nagy Imre kormány megsemmisítése után azonnal felhangzik a követelés a Nagy Imre kormány restaurálására, Nagy Imrének kormányelnökké való dezignálására, illetve kiszabadítására. Így a *Népszabadság* november 14-1 száma idézi a központi munkástanács 8 pontból álló programját, amelynek 2. pontja: „Fel kell venni a tárgyalást Nagy Imrével azzal a céllal, hogy ismét ő legyen a miniszterelnök."

Azok a követelések, amelyeket az álkövetelések közé soroltunk, s amelyek a Kádár-kormány megfogalmazásai, vagy legalábbis ennek az engedélyével jelentek meg, pozitív személyi követelést nem tartalmaznak. — Ellenben nem ritkán tartalmazzák a negatív követelést, hogy a „rákosistákat" távolítsák el a kormányból, valamint a pártvezetőségből. Ezt *Kádár* annál könnyebben engedélyezhette, mert egyrészt valóban megfelelt az ő intenciójának, másrészt azt a látszatot lehetett ezzel kelteni, hogy a kormány megtagadja az annyira gyűlölt rákosi-sztálini rendszert.

November 16-án a *Petőfi-kör,* a *Magyar Írószövetség és* több más értelmiségi szervezet (lásd fentebb) követeli, hogy ideiglenes kormányt alakítsanak a különböző forradalmi bizottmányok és munkástanácsok képviselőiből s azt kívánja, hogy ennek az élére „nemzetközileg elismert személyiséget", így például *Kodály Zoltánt* állítsák, a kiváló magyar zeneszerzőt, akinek számos szerzeményét az Egyesült Államokban is előadják. — Kodály egyébként mind élesebben szembehelyezkedett a kommunista rendszerrel.

November 18-án a Magyar Írószövetség első pontként követeli a Nagy Imre kormány visszahelyezését.

Bibó István fent több alkalommal ismertetett 6 pontjából az első: „Visszahelyezni a Nagy Imre kormányt."

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A *nagy-budapesti munkástanács november 24-én* követeli, hogy a budapesti rádió azonnal közölje Nagy Imre tartózkodási helyét, továbbá azonnal tegyék lehetővé, hogy az ő körükből alkotott delegáció azonnal beszélhessen Nagy Imrével, akárhol is tartózkodik.

November 28-án s általában ezekben a hetekben igen sok alkalommal követeli a munkástanács:

„Nagy Imre esetét fel kell deríteni, mivel nyilvánvalóan a Kádár kormány biztosítéka ellenére a szovjet kezébe került."

November 30-án a *Népszabadság* az egyetemi és középiskolai hallgatók 8 pontját közli, amelyek közül a 2. pont az egyetemi és középiskolai diákok és professzorok elleni vádaknak törvényes és azonnali kivizsgálását követeli. Ez a különböző formákban többször ismétlődő személyi követelés az elhurcolások és a törvénytelen letartóztatások ellen irányul, avagy ezeknek leleplezésére szolgál.

Nagyon érdekes az a személyi követelés, amelyet egy *november 11-én* terjesztett röpirat tartalmaz. Az összefüggés kedvéért közöljük a nem személyes vonatkozásokat tartalmazó követeléseket is.

„1. Az Egyesült Nemzetek Magyarországra vonatkozó határozatának tiszteletben tartása.

2. *Kéthly Annát,* a Szociáldemokrata Párt elnökét, mint Magyarország képviselőjét küldjék az Egyesült Nemzetekhez.

3. Bocsássák szabadon a Nagy Imre kormány tagjait és Nagy Imrét és Maléter tábornokot helyezzék vissza tisztükbe.

4. Biztosítsák a szólásszabadságot."

Kéthly Anna ekkor már a szabad világban volt, nem tudott hazatérni.

Maléter tábornokra, a Kilián laktanya hőseinek parancsnokára vonatkozó követelést tartalmaz egy november 22-én megjelent röpirat is:

„A tárgyalások alapja a november 15-én a munkástanácsok által meghirdetett 8 pontból álló program, melyben Nagy Imre miniszterelnök visszahelyezését, az összes fölkelők szabadonbocsátását, ide számítva Maléter tábornokot is, szabad választásokat, az összes pártok megengedését, a sajtó és a rádió szabadságának helyreállítását követeltük."

A *budapesti munkástanács december* 7-i proklamációja követeli „a munkástanácsok tagjai elleni országszerte indított hajsza megszüntetését."

Kádár a személyi követelésekre november második felében mind elutasítóbban válaszolt. Amíg november első felében még bizonyos elismeréssel nyilatkozott Nagy Imréről, addig november második felétől kezdve mind támadóbbakká váltak nyilatkozatai. — *Maléter Páltól,* november 26-i nyilatkozatában, így emlékezett meg: „Egy munkásküldöttség egy Maléter nevű ember bevételét kérte tőlem a kormányba. Nem tudták, ki ez az ember. Mikor megtudták, elálltak követelésüktől és restelltek magukat miatta."

Kétségtelen, hogy a munkásságra semmiféle hatást nem tett a Malétert befeketíteni szándékozó homályos kijelentés.

A *Vörösmarty rádió december 1-i* adásában az egyetemi forradalmi bizottság és a magyar egyetemi főiskolai hallgatók szövetségének nevében követeli a letartóztatott egyetemi és főiskolai hallgatók szabadonbocsátását.

A *Nemzetközi Béketanács* magyar delegációja, visszatérve a Béketanács intézőbizottságának Helsinkiben tartott konferenciájáról, követelte, hogy a magyar béketanács sztálinista elnöknőjét, *Andics* Erzsébetet mozdítsák el helyéről, s hogy *Lukács Györgyöt,* akit Nagy Imrével együtt Romániába hurcoltak, nevezzék ki új elnöknek. Egyben kérték a kormányt, engedélyezze Lukács György visszatérését Magyarországra.

A kérés negatív részét, Andics elmozdítását teljesítette a kormányzat *január* 2-án, amikor őt, valamint *Rákosi Mátyást, Gerő Ernőt és Kovács Istvánt* kizárták a Magyar Dolgozók Pártja Központi Bizottságából. Ily módon, ha egészen szűk keretek között is, de teljesedtek a szabadságharcnak a „rákosisták" eltávolítására vonatkozó követelései. Sok köszönet ugyan nem volt benne, hiszen a „rákosisták" hatalmas tömege, szinte az egész második és harmadik garnitúra, újra pozícióhoz jutott.

December 10-én megjelent egy röpirat, amelynek címe: *„Mit követel a magyar nép?"* — személyi vonatkozásban tartalmazza: „Nem akarunk Quisling kormányt és ezért pusztuljon Kádár és az ő bandája.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Kádár azt állította, hogy az ÁVO-t feloszlatta. A valóságban azonban az ÁVO-sokat beosztották a magyar hadseregbe s ezeket külön csoportokban egyesítették. Követeljük, hogy egyetlen ÁVO-st sem lehessen a hadseregbe befogadni. A sztálinistákat azonnal távolítsák el minden állásból."

A röpiratok, röpcédulák, ultimátumok hosszú sora követeli hasonlóképpen december és január folyamán Kádár és kormánya („bandája") távozását. Ez az első pontja a szénbányászok három pontból álló ultimátumának, akik ettől — valamint a szovjet csapatok részleges visszavonásától és szabad választások kiírásától teszik függővé a széntermelés emelését.

„A magyar népet felháborítja *Horváth Imre* külügyminiszternek az Egyesült Nemzetek közgyűlésén tanúsított magatartása.

A deportálásokat tovább folytatják. Követeljük azonnali megszüntetésüket.

Az elfogott szabadságharcosokat azonnal bocsássák szabadon.

Változatlanul Nagy Imre kormányát tekintjük az ország törvényes kormányának. Azonnal folytassa tevékenységét az orosz megszállóktól függetlenül."

*

Már fentebb megemlítettük a Kossuth rádió *december 6-i* hírét, amely szerint: „a Pest megyei tanács elfogadott számos személyi ügyre vonatkozó változást, mert azok a nép követelésére történtek."

Vidéken a nép szinte mindenütt elmozdította a községekben működő pártfunkcionáriusokat és tsz. vezetőket. Ezek közül a különösen népszerűtleneket többnyire nem merték újból helyükre visszahelyezni és ezt a tényt legalizálták a fent közölt módon.

December 1-én a központi munkástanács követeli: „Kádár azonnal közölje, hogy mi történt Nagy Imrével." Az álkövetelésekben is olykor engednek személyi vonatkozást, ha az egy speciális térre vonatkozik és általánosságokban mozog. Így a Kossuth adó december 7-én közli a pedagógiai szakszervezet újjáalakult elnöksége nevében, hogy elítéli azokat, akik vétkeztek az elmúlt évek bűnös oktatásügyi politikájában."

John MacCormack a *New York Times* január 3-i számában közli azokat a követeléseket, amelyeket január első két napján Budapesten terjesztettek:

„A deportálásokat meg kell szüntetni s a deportáltaknak vissza kell térniök Magyarországra.

A szociáldemokratáknak részt kell venniök az új kormányban."

*

A személyi követeléseket a fentiek alapján tehát így foglalhatjuk össze:

A „rákosisták" eltávolítása.

Nagy Imre szabadon engedése és visszahelyezése a kormányzat élére.

A deportálások megszüntetése, a szabadságharcban való részvételéért letartóztatottak szabadonbocsátása.

A magyar nemzet ügyét rosszhiszeműen képviselő külügyi megbízottak visszahívása.

VII.

Jelképes követelések

Azokat a követeléseket értjük ez alatt, amelyek nem tényleges tárgyi reformra irányulnak, hanem olyan jelképes jelentőségű cselekményekre és változásokra, amelyek kifejezik a nemzet ragaszkodását függetlenségéhez, szabadságához, önállóságának és szabadságának történelmi hagyományaihoz, egyéni nemzeti létéhez.

Mondanivalóinkat ezekről rövidre foghatjuk, mert szinte azonos módon hangzanak el a szabadságharc kezdetétől annak leveréséig és azon túl is. Ezek a jelképes követelések:

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A Kossuth címer alkalmazása az eddigi csillagos-kalapácsos-sarlós bolsevizált magyar címer helyett. A Kossuth címer abban különbözik a régi magyar címertől, hogy hiányzik róla Szent István koronája és azonkívül a kis korona a kettőskereszt aljáról. — Az 1848-49-es szabadságharc 1849-ben használta a Kossuth címert, miután a Habsburg-házat detronizálták.

Március 15-ét és október 6-át nyilvánítsák ismét nemzeti ünnepnek. Mind a két nap, egészen 1948-ig, a közélet teljes bolsevizálásáig, nemzeti ünnepe volt a magyar népnek.

Már az egyetemi hallgatók budapesti, szegedi és soproni 14, illetve 16 pontjában szerepel mind a Kossuth címer alkalmazása a kommunista címer helyett, mind pedig március 15-ének és október 6-ának ismét nemzeti ünneppé való nyilvánítása.

Nyilvánítsák nemzeti ünnepnek október 23-át, a kommunizmus elleni új szabadságharc kitörésének napját.

*

A Kossuth adó *október 29-i* adásában kommentálja a Kossuth címer használatának jelentőségét:

„Az 1848-49-es szabadságharc forradalmi napjaiban született meg a címer, amelyet azóta minden magyar 'Kossuth-címer' néven ismer. Népünk indította el a szabadságharcban használatát s ezért a Kossuth címert tűzte zászlajára a forradalom, mert nem tartalmazza a királyság jegyét, a koronát.

A császári uralom ellen hadbavonuló seregek is a Kossuth címert tűzték zászlajukra, ma pedig nemzetiszínű lobogóinkon az új címer a független Magyarország jelvénye. Nekünk, magyaroknak ez a címer jelenti Magyarországot. Nem tudtuk és nem is akartuk magunkénak elismerni azt a címert, amelyet a szolgai utánzás korában Rákosiék próbáltak népünkre erőszakolni. Hiába helyezték minden állami épület homlokzatára, hiába tették nemzeti zászlónk közepére, hiába verték pénzeinkre, minden magyar számára idegen maradt ez a címer, mert nem a hazát jelképezte, hanem azokat, akik kifestették, felvarratták.

A szolgai utánzás, a meggondolás nélküli szolgai engedelmeskedés a nemzeti sajátosságokat könyörtelenül írtó Sztálin-Rákosi szellem jelképe ez a címer minden magyar számára.

Múlt kedden, amikor az egyetemi ifjúság tömött sorokban lépett az utcára, hogy tiltakozzék a nép jogos követeléseit tervszerűen halogató vezetés iránya ellen, nagy visszhangra talált a jelszó: *»Kossuth címert akarunk!«* Harsogott a jelszó a Bajcsy-Zsilinszky úton és a házakat sorra díszítették a magyar zászlók ... A jelszó harsogott tovább, a zászlókon a varrás helye mutatta, hogy forradalmunk a Kossuth címert tűzte zászlajára ... Gyorsan cselekedett a nép jogos kívánságának eleget tevő új nemzeti kormány is. — *Nagy Imre* elvtárs tegnap bejelentette, a kormány javasolni fogja az országgyűlésnek, hogy ismét a Kossuth címert fogadja el és tegye hivatalosan is országunk jelképévé. Más címert lobogtat most majd a magyar zászló."

Egyetlen egyszer hangzik el egy követelés, már október 22-én, a MEFESZ építőipari egyetemi nagygyűlésen: *„Követeljük, hogy a sztálini zsarnokság és politikai elnyomás jelképét, a Sztálin szobrot leggyorsabban bontsák le és helyére az 1848-49-es szabadságharc hőseinek és mártírjainak méltó emlékművet emeljenek."*

A követelés negatív részét a tömegek *október* 23-án minden irányítás nélkül megvalósították, pozitív részével nem lehetett többé foglalkozni.

*

Október 31-én az alábbi üzenet hangzott el a Kossuth rádióból:

„Számos oldalról követelik ezekben az órákban, hogy a magyar parlament homlokzatáról haladéktalanul vegyék le a vörös csillagot. — A Szabad Kossuth Rádió teljesen egyetért a magyar forradalmárok e jogos kívánságával is. Érintkezésbe léptünk az Országház illetékes technikai személyzetével, akiktől azt a felvilágosítást kaptuk, hogy ez a vörös csillag 3-5 méter átmérőjű, több tonna súlyú és 100 méter magasan van. Ilymódon levétele jelentékeny technikai felkészülést kíván. — Éppen ezért kérjük a vörös csillag levételét követelő hazafiak türelmét, hogy a vörös csillagot megfelelő előkészület után úgy távolíthassuk el a magyar Parlament épületéről, hogy az kárt ne okozzon. — Addig is intézkedést kértünk, hogy a vörös csillagot fedjék be nemzeti színű lobogóval."

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A jelképes követelések *október* 23-tól fogva naponta szerepelnek mind a budapesti, mind a miskolci, sokkal ritkábban a többi vidéki rádión. A *Kossuth* címer alkalmazását, illetve legalábbis a kommunista címer használatból való kivonását a forradalom gyakorlatilag azonnal végrehajtotta. A fiatal lányok tízezrével rajzolták és hímezték a Kossuth címeres jelvényeket és szerelték fel ezekkel a szabadságharcosokat. — Ugyanakkor a kommunista zászlóból és jelvényekből kivágták a csillagos-sarlós-kalapácsos kommunista jelvényt. Ilymódon a forradalom egyik jellegzetessége lett a zászló, amelynek közepén nagy lyuk tátongott.

Nagy Imre október 28-i beszédében elfogadta a Kossuth címer hivatalos jelvénnyé nyilvánítását s ez a szimbolikus változás sokkal többet jelent, mint valami dekoratív külsőséget. Hozzátehetjük még ehhez, hogy a katonaság is mindenütt kivágta sapkájából a kommunista emblémát s azokon is ott tátongott a jellegzetes lyuk, illetve olykor ezt nemzeti színű szalaggal bevarrták. — Amikor tehát az egész csatlósvilág közösségének szimbóluma a csillag-sarló-kalapácsos kommunista embléma, ugyanakkor Magyarország ezzel szakított és ily módon jelképesen is kifejezte, hogy nem tartozik ehhez a közösséghez.

Kádár is bejelentette, hogy elfogadja a Kossuth címert. A Kossuth címert valóban általánosan alkalmazták a szabadságharc leverése után is.

Hasonló a helyzet *március 15-ének és október 6-ának* nemzeti ünneppé való nyilvánításával. Október 23-tól kezdve állandó ez a követelés és még akkor is felhangzik, amikor Nagy Imre hivatalosan bejelentette, hogy a magyar történelemnek ez a két nagy napja ismét nemzeti ünnep lesz.

Nem lehet megfeledkezni arról, hogy mind a két nemzeti ünnepnek közvetve jelképes értelemben orosz, illetve szovjet-ellenes jellege van. Március 15-én az idegen elnyomással szemben proklamálta a nemzet fiatalsága 1848-ban a szabadságjogokat. — Október 6-án pedig a magyarság arról emlékezik meg, hogy 1849-nek ezen a napján végeredményben az orosz hadsereg beavatkozása juttatta hóhérkézre a szabadságharc tábornokait. Ezért nyugtalanító a szovjet számára a két ünnep — hiszen nagyszabású indoktrináció folyt annak az érdekében, hogy a cári orosz hadsereg végzetes szereplését elfeledtessék a magyar néppel.

Már október 25-én követeli a miskolci rádió, hogy október 23-át, az új szabadságharc kitörésének a napját nyilvánítsák nemzeti ünnepnek. Ez a követelés a szabadságharc leveréséig hangzik, attól fogva megszűnt. A különböző későbbi követelésekben úgyszólván sohasem szerepel, az új terrorral küzdő népnek elsősorban nem a szimbolikus aktusokra kellett gondolnia. Természetes, hogy ezentúl a magyar nép, ha egyelőre titokban is, éppúgy nemzeti ünneppé fogja avatni *október 23-át,* mint a másik két nemzeti ünnepnapot.

VIII.

Különleges követelések

Azokat a követeléseket értjük ez alatt, amelyek egy-egy csoportnak a sajátos érdekeit fejezik ki és legfeljebb közvetve felelnek meg az általános nemzeti érdeknek. Egy részükkel már fentebb foglalkoztunk.

E különleges követelések közül lényeges szerep jut a pedagógiai követeléseknek, hiszen a szabadságharc kitörésében és annak első szakaszában a tanulóifjúságé volt a vezető szerep.

Azok a *pedagógiai követelések,* amelyek már a szabadságharc kitörése előtt részben a MEFESZ-nek (*Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége)* különböző helyi egyetemi ülésein, részben a középiskolás diákparlament tárgyalásain elhangzanak, a következők:

Adják meg az egyetemnek az önkormányzatot (a magyar egyetemek és főiskolák régebben igen jelentős autonómiával bírtak, melyet a kommunista rendszer megszüntetett).

Az egyetemre, illetve középiskolába való felvételnél ne vegyék figyelembe a származást, hanem kizárólag a rátermettséget. — (Eddig a felvételnél a munkás-paraszt származásúakat részesítették minden úton-módon előnyben, illetve, amint a számos nyílt panasz bizonyítja, a pártösszeköttetésekkel rendelkezőket. Az utóbbi időben az *Irodalmi Újság*ban és más lapokban nem egy panasz, vagy riport jelent meg arról, hogy tehetséges, jó bizonyítványra diákokat nem vettek fel a középiskolába, vagy a főiskolába, jóllehet szüleik egyáltalán nem tartoztak a „kizsákmányoló osztályhoz", így például altiszt szülők, vagy kisbirtokosok gyermekeit.) A Kádár-rendszer is felismerte később, hogy a származás szerinti felvétel nagyon kedvezőtlenül befolyásolja az értelmiségi színvonalat. Egyrészt távoltartja az egyetemekről és főiskolákról, valamint a tudományos képzettséget kívánó pályáktól a középosztály szülötteit, — akik közül főleg az értelmiségi származásúak már családi körülményeik folytán is könnyebben birkóznak meg a szellemi munkával —, másrészt a munkás-paraszt származásúak, helyzeti előnyük folytán a szellemi versenyben

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

csökkent energiával vesznek részt. Ezért a felvételnél már alig veszik figyelembe a származást, csupán a szociális juttatások terén részesítik előnyben a munkás-paraszt származásúakat.

A DISZ-t, a Dolgozó Ifjúság Szövetségét szüntessék be teljesen, vagy pedig gyökeresen alakítsák újjá. (A DISZ hónapok óta a támadások pergőtüzébe került, s látszott, hogy a rendszer valami kibúvót keres, miképpen lehetne a DISZ eddigi privilegizált helyzetét megszüntetni. A DISZ befolyása erősen lecsökkent, s szerepének e csökkenése tartós folyamat volt a Nagy Imre kurzus kezdetétől fogva. A DISZ tökéletes népszerűtlensége okozta, hogy már a forradalom előtt megengedték önálló főiskolás egyesületek megalakulását és a kifejezetten DISZ-ellenes középiskolás diákparlament ülésezését.) A DISZ-t ezután a Kádár-rendszer új szervezettel, a KISZ-szel cserélte fel, amely főként szórakozási lehetőségeket nyújt, de eredményes indoktrinációt alig tud kifejteni.

A Marxizmus-leninizmus tantárgyat szüntessék be. (Kétségtelenül ez a legmerészebb pedagógiai követelés, amelynek megvalósítása törést jelentene az egész kommunista indoktrinációban.)

Az orosz órák számát csökkentsék, illetve a diákok maguk választhassák, hogy milyen nyelvet akarnak tanulni és annak, aki más nyelvet tanul, ne tegyék kötelezővé az orosz tanulást. Ezt a követelést a Kádár-rendszer oly módon teljesítette, hogy bevezették a nyugati nyelvek tanítását, de az orosz nyelvtanulás továbbra is kötelező.

Szüntessék meg a tanulók túlterheltségét.

Rehabilitálják azokat a tanárokat, akiket politikai, vagy származási okokból, vagy egyszerűen csak azért, mert régi pedagógusok voltak, mellőztek, háttérbe szorítottak.

*

Mindezek a követelések elhangzanak már *október 19-22*-én. — A DISZ központi vezetősége megrettenve a diákság megmozdulásától, az utolsó pillanatban igyekezett azonosítani magát az egyetemi hallgatók egyes szelídebb követeléseivel. A DISZ nyilatkozatában (*Szabad Nép,* október 22.) 7 pontban foglalta össze a diákság követeléseit:

„Csökkenteni kell a köteles órákat.

Fakultatívvá kell tenni a nyelvoktatást.

Meg kell szüntetni a kötelező egyetemi testnevelési oktatást.

Csökkenteni kell a marxizmus-leninizmus oktatásának óraszámait.

Csökkenteni kell a honvédelmi órák számát.

Javítani kell a diákélelmezésen. — Több segítséget (épületeket) kell adni a kollégiumi mozgalom számára."

Kónya Albert oktatásügyi miniszter október 20-án rendkívüli értekezletre hívta össze az egyetemek és főiskolák vezetőit s közölte velük a közeljövőben megvalósítandó reformokat:

Az általános iskolákban megszüntetik a felesleges megerőltetést okozó vizsgákat és ehelyett ezentúl összefoglalókat tartanak.

Ugyancsak megszüntetik a középiskolai vizsgákat is, csak az érettségi marad meg, de az eddiginél kevesebb tárgyból.

Megalapítják a Felsőoktatási Tanácsot, amely a főiskolai reformokat lesz hivatva előkészíteni.

Növelni fogják az egyetemek önállóságát mind anyagi téren, mind a tanítás tartalmi részében.

A nyelvoktatást fakultatívvá teszik.

Érdekes kulturális követelés hangzik el a *győri rádión október 28-án:* „Győr város nemzeti tanácsa követeli, hogy a kormány adja át a Kossuth rádiót a magyar írók kezébe, hogy az írók végezzék el a nemzeti tájékoztatást, ők számoljanak be az igazságnak és a nép jogos követeléseinek megfelelően a fejleményekről."

Tudjuk, hogy az íróknak milyen kezdeményező szerepük volt a forradalomban. Ezzel kapcsolatos nagy tekintélyük, az a bizalom, amellyel a munkásság és a többi társadalmi osztályok is viseltettek irántuk.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A *magyar képzőművészek forradalmi bizottsága október 29-én* a Kossuth rádión keresztül követeli: „A képzőművészet terén adminisztratív funkcionáriusok nem irányíthatnak és nem befolyásolhatják a művészetet. Követelik a képzőművészeti alkotómunka törvényben való biztosítását. *Bízzák* az alkotást a művész lelkiismeretére. Biztosítsák a kiállítások rendezésének teljes szabadságát, a képzőművészeti társaság művészetpolitikai s gazdasági szuverenitását, az alkotások értékesítésének teljes szabadságát, a külföldi utazások teljes szabadságát."

A kulturális követelések a szellemi alkotók bármely csoportjánál lényegében mindig azonosak. Úgyszólván minden esetben arról van szó a követeléseikben, hogy meg tudják őrizni kifejezési szabadságukat, ne rendszabályozzák meg őket olyan regulákkal, amelyek idegenek az alkotómunka belső törvényeitől, ne kényszerítsenek rájuk politikai, illetve pártbefolyást.

Ugyanezen a napon a miskolci rádió közli a *miskolci diákparlament* követeléseit:

„Új tankönyveket követelnek, független diákszervezetet, ne legyen kötelező az orosz nyelv tanulása, az iskola „valódi" legyen, vagyis ne legyen alávetve a kommunista pártpolitikai és marxista világnézeti szempontoknak."

Október 31-én viszont a szombathelyi Nagy Lajos gimnázium tanárainak és diákjainak tanácsa követeli: „Az érettségi tárgyak felülvizsgálását, az egyetemi felvételi vizsgák eltörlését, a szabad továbbtanulás lehetővé tételét. — Az orosz nyelv kötelező tanításának eltörlését. — Személyi felülvizsgálást az igazgatói, illetőleg a tanári karban, az ifjúság meghallgatásával. — Megfelelő állami támogatást az iskolai gyakorlati oktatáshoz. — Dr. Kecskés Tibor tanár ügyének felülvizsgálását."

Október 30, 31. és november 1-én majdnem minden egyetem nevében követelik az egyetem autonómiáját, a tanszabadságot, az igazságtalanul eltávolított oktatók és hallgatók visszahelyezését, továbbá a hallgatók részesedését az egyetem vezetésében. — Emellett például az Agrártudományi Egyetem tanárai, oktatói, hallgatói és dolgozói e napon követelik, hogy „tételes jogszabály írja elő, hogy a mezőgazdaságban mely állások, milyen felsőfokú képesítéssel tölthetők be, továbbá, hogy az Agrártudományi Egyetemet ezentúl nevezzék Magyar Mezőgazdaságtudományi Egyetemnek. Az új elnevezést, az egyetem szervezeti felépítését és a végzett hallgatók mezőgazdasági mérnöki címét iktassák törvénybe."

Ebben a követelésben az a fontos, hogy az Agrártudományi Egyetem hallgatói a nagyobb felelősséggel járó pozíciókat magasabb képzettségűeknek akarják fenntartani. Nagyon sok támadás hangzott el az utolsó hónapokban, hogy éppen mezőgazdasági téren képesítés és képzettség nélküli emberek kerültek tudományos vagy vezető pozícióba.

Az *Egyetemi Forradalmi Bizottság* felhívásából október 31-én (Kossuth rádió):

„A leghatározottabban követeljük, hogy a rádióból, amely a rajtunk tipró hazaáruló sztalinista-klikk kiszolgálója és még pár nappal azelőtt is népünk dicsőséges szabadságharcának a leggyalázatosabb rágalmazója volt, azonnal távozzanak el a Rákosi-féle talpnyalók kiszolgálói. Ezek eltávolításába a magyar rádió forradalmi tanácsa vonja be a szabadságharcot elindító ifjúság szervezetét, az egyetemi forradalmi diákbizottságot."

Tudvalevő, hogy a forradalom kitörésében milyen nagy szerepe volt a rádió hazug és népellenes közléseinek és általában a rádió problémájának. Ezért szerepel érthetően több alkalommal a kulturális követelések között a rádió feletti ellenőrzés kérdése.

Október 31-én a *Borsód megyei munkástanács* követeléseinek 15. és 19. pontja tartozik ebbe az összefüggésbe: „Követeljük, hogy az orosz nyelv tanítását tegyék fakultatívvá. — Követeljük, hogy az iskolákban a történelem tanítása független legyen a napi politikától."

November 1-én a Kossuth rádió követeli: *„Az ifjúság részesüljön valláserkölcsi nevelésben."*

Itt kell megjegyeznünk, hogy aránylag kevés a vallási színezetű követelés, mint ahogy általában a vallási motívumok viszonylag csekélyebb szerepet játszottak a forradalomban, mint ahogy azt feltételezni lehetett volna.

Magától értetődően vallásos követeléseket is hangoztat *Mindszenty* József bíboros november 3-i üzenetében:

„Követeljük a keresztény hitoktatás szabadságának azonnali rendezését, a katholikus egyház intézményeinek és társulatainak, köztük sajtójának visszaadását."

A *Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének* követeléseiből *november 21-én* (Kossuth rádió):

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

„ ... Meg kell valósítani végre a demokratikus magyar közoktatást. Meg kell tisztítani az iskola munkáját az utóbbi években ráerőszakolt minden formalizmustól, dogmatizmustól. Fel kell szabadítani a guzsbakötött nevelőt és biztosítani kell a pedagógusok alkotómunkájának szabadságát... Rehabilitálni kell a vezetőfunkciókból jogtalanul eltávolított pedagógusokat. — Biztosítani kell az egész közoktatás területén a szakszerűséget... Az ifjúsági szervezetek irányítását kizárólag pedagógusokra kell bízni. Felemeljük szavunkat a lelkiismereti szabadság teljes gyakorlásának biztosításáért. Be kell szüntetni a szülők és iskola kapcsolatát teljesen megrontó eddigi erőszakos hittan beiratási rendszert. Teljesen a szülők szabad belátására kell bízni, hogy gyermekeik hitoktatásának kérdésében döntsenek. Javasoljuk, hogy a hitoktatást válasszák teljesen külön az iskolától... Azonnal vissza kell adni a régebben oktatási célokat szolgáló épületeket."

Ezután következnek a pontok, röviden összefoglalva:

1. Béremelés.

2. A pedagógusok szociális helyzetének emelése.

3. A heti óraszám megállapítása.

4. 50%-os vasúti kedvezmény.

5. Külön pedagógusi nyugdíjrendszer.

6. A közös étkezés megjavítása és kiterjesztése.

7. Az új lakások megfelelő hányadát pedagógusok kapják.

8. Az arra érdemes pedagógus gyermekek továbbtanulását biztosítsák.

9. A pedagógusok által létesített jóléti intézmények visszaadása."

Ezek a követelések mind jogosak és észszerűek, azonban a valódi és álköveteléseknek a Kádár érát jellemző határmesgyéjén állanak. Vagyis egyrészt különleges érdekeket képviselnek, amelyeket viszonylag könnyen lehet teljesíteni, másrészt nem tartalmazzák a lényeges alapvető követeléseket, talán egynek, az iskolai hitoktatás liberális kezelésének a kivételével. Ez utóbbi tényleges megvalósításának gondolata akkor sejthetőleg fel is merült, de a militáns ateista és „neo-sztalinista" pártfunkcionáriusok, úgy látszik, meggyőzték a rendszer vezetőit, hogy a szabadabb egyházi élet táptalaja lehet a „reakciónak".

A *magyar egyetemi hallgatók november 29-i* 9 pontos követeléséből a 7. és 8. pont tartozik ebbe az összefüggésbe:

„A diákok azt követelik, hogy azonnali vizsgálatot tartsanak, amelyen a törvénnyel való szigorú összhangban tisztázzák az egyetemi és középiskolai diákok és tanáraik ellen emelt vádakat.

A diákok követelik, hogy „a kormány az egész országban ismerje el a diákbizottságok létezését, ezeknek joguk legyen, hogy saját újságot szerkesszenek és ezt terjesszék."

A *Vörösmarty rádió* Székesfehérvárról *december 1-én* az egyetemi forradalmi bizottság és a magyar egyetemi főiskolai hallgatók szövetségének intézőbizottsága nevében követeli: „Az egyetemi autonómiát. — A letartóztatott egyetemi és főiskolai hallgatók ügyének felülvizsgálását."

A *Kossuth rádión december* 7-én követelik *az* Írószövetség teljes önállóságának helyreállítását.

*

Amint látjuk, a nem gazdasági vonatkozású különleges követelések két középpont körül kristályosodnak ki. Az egyik *az iskola függetlenítése a politikától, a párttól, megszabadítása a russzifikálástól és szellemi függetlenségének biztosítása,* a másik *a kulturális alkotómunka biztosítása és védelme.*

December 20-án jelent meg a *Népszabadság*-ban két MEFESZ tagegyesület, a budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem hallgatói közös határozatának 8. pontja. Ez a határozat is követeléseivel együtt átmenet a komoly követelések és a Kádár kormánytól irányított álkövetelések között. Azt a benyomást kelti, hogy „becsületes" pontjai csak azért szerepelnek, hogy alulról jövő követeléseknek tűnjenek azok a pontok, amelyek a kormány intencióit tartalmazzák.

„1. Rendezni kell a két egyetem hallgatóinak sorait, előkészíteni a két egyetem MEFESZ szervezetének a demokratikus megalakítását, legkésőbb 1957 február hó 15-ig.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

2. Fellépni az egyetemi hallgatók nyugatra távozása ellen, meggyőzni őket arról, hogy ügyünk, amelyért harcba indultunk, nem bukott el s a *Szózat* sorai, amelyekkel ajkunkon elindultunk, ma is köteleznek:

'A nagy világon e kívül,

nincsen számodra hely,

áldjon, vagy verjen sors keze,

itt élned, halnod kell.'

3. Kapcsolatot teremteni az ország többi egyetemével és főiskolájával, kezdeményezni az országos, ideiglenes MEFESZ bizottság újjáalakítását, amelynek főfeladatait a következőkben látjuk:

a) Kidolgozni a MEFESZ szervezeti szabályzatát és legkésőbb 1957 május hó 1-ig összehívni a MEFESZ újjáalakuló parlamentjét.

b) Rendezni a MEFESZ viszonyát a többi ifjúsági rétegszervezettel s azokkal szoros együttműködésben létrehozni a magyar ifjúság országos szervét.

c) A kormány megfelelő szervei elé terjeszteni az egyetemi reformok és az egyetemi ifjúság anyagi, tanulmányi, szociális, kulturális és sportolási körülményeinek megjavítását célzó javaslatokat.

d) *Az eddig letartóztatott és fogva tartott egyetemi hallgatók ügyét sürgősen vizsgálja ki az illetékes hatóság és az ártatlanul fogvatartottakat azonnal bocsássák szabadon.* (Sok száz egyetemi és főiskolai hallgatót deportáltak a Szovjetunióba.)

4. A két egyetem oktatói karával együtt arra fog törekedni, hogy az egyetemi autonómia biztosításával legkésőbb 1957 január 15-én folytatódjék a tanítás.

5. Szervezni az egyetemi hallgatókat, hogy társadalmi munkában bekapcsolódjanak Budapest újjáépítésébe, népünk szenvedéseinek enyhítését szolgáló intézkedések kezdeményezésébe és azok végrehajtásába.

6. Közvetlen kapcsolatot létesíteni a világ összes műszaki egyetemeivel és azok egyetemi szervezeteivel, tanulmányi, politikai, kulturális és sportkérdésekben.

7. A tényeknek megfelelően feldolgozni és feltárni a két egyetem ifjúságának szerepét és részvételét az októberi és az azt követő eseményekben és levonni belőlük a szükséges következtetéseket.

8. Megszervezni az elesettek és a sebesültek hozzátartozóinak segítését.

Ezek a követelések példái annak, hogyan lehet az igazság és a hazugság, a szabadság és a szolgaság kívánságait és igéit úgy összekeverni, hogy az olvasó, akit illet, lehetőleg egyáltalán ne ismerje ki magát. A súlypont azon van, hogy a rendszer a MEFESZ-t ismét központi, általa teljesen ellenőrizhető és befolyásolható egységes szervezetbe akarta összefogni; a MEFESZ-t akarta felhasználni arra, hogy megakadályozza a diákság nyugatra áramlását és lehetőleg kierőszakolja tőle az önmagát elmaraszta ítéletet, vagyis az ún. önkritikát. A diákszervezetek erőszakos centralizálása, a némi autonómiával rendelkező lokális diákszervezetek beolvasztása a KISZ-be hamarosan megtörtént.

*

A *Népszabadság január 4-i* cikkéből kiderül, hogy a diákok a sajtóban nem publikált programjukban követelik az ösztöndíjaknak származási és pártszempontoktól mentes, kizárólag az elért tanulási eredményekhez igazodó juttatását.

Összefoglalás

Végére jutottunk a követelések ismertetésének. Le kell szögeznünk, hogy ezek a követelések nem szólamok, amelyekkel mintegy jelszavakat akartak adni a forradalomnak. Sokkal többek ennél. Nem lenne szabatos meghatározás a követeléseket mintegy a forradalom programjának minősíteni. Egy szabadságharcnak nincs programja a szónak racionális értelmében, különösen akkor, ha az egy elemi erővel kitörő népmozgalom, amelyet felülről nem irányítottak. Az októberi forradalom pedig semmiképpen

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

sem ilyen központilag kitervezett, racionálisan irányított és kidolgozott szabadságmozgalom volt. Éppen ezért helytelen lenne a szó racionális értelmében a szabadságharc programjáról beszélni.

Ámde ezek a követelések igen sokat jelentenek. Azt mutatják, hogy ezt a forradalmat nem valami teljesen oktalan, emocionális fanatizmus, nem a gyűlölet, a bosszú érzete vezette. Azt jelentik ezek a követelések, hogy azok az emberek, akik a szabadságharcot vezették és éppen úgy, akik végigküzdötték, s akik azonosították magukat vele — vagyis lényegében az egész magyar nép — pontosan, határozottan tudták, hogy miért küzdenek, mit akarnak. Tudták éppen úgy az egyetemi hallgatók, mint a 12-15 éves gyerekek, fiúk és lányok, tanoncok, középiskolások, munkás és parasztifjak. Tudták az értelmiségiek éppúgy, mint az egyszerű tanulatlan emberek, „az utca emberei". A forradalom alatt Budapesten tartózkodó külföldi újságírókra mély benyomást tett, hogy mikor a 10-12 éves gyermekektől megkérdezték, miért is harcolnak voltaképpen, mit akarnak elérni, mi a célja a forradalomnak, amelyben oly lelkesen vesznek részt, ezek szabatos, határozott válaszokat adtak.

Meg kell állapítani, hogy ezek a követelések, ahogyan a forradalom különböző szakaszaiban kifejeződtek, egyáltalán nem voltak fantasztikusak, olyanok, amelyeket teljesen irreálisnak kellene minősíteni. Mai szemmel nézve talán ennek tűnik a főkövetelés, a *szovjet csapatok visszavonása Magyarországról.* Ámde, ha a légkört vesszük figyelembe, melyben ez a követelés elhangzott, aligha beszélhetünk irrealitásról. S talán kevésbé bélyegezhetjük irreálisnak ezt az alapkövetelést, ha nem a pillanatnyi adott helyzetet, a szovjet lerohanást vesszük figyelembe az összefüggések, következmények nélkül, hanem szem előtt tartjuk a nagy távlatokat. Ezek a nagy távlatok nem mutatnak elmosódó, ködös foltokat, hanem határozott körvonalakat. Ennek az alapkövetelésnek igen nagy történelmi jelentősége van. Ha teljes összefüggésben szemléljük az elhangzott követeléseket, fel kell ismernünk, hogy kétségtelenül a világtörténelem új korszakát, a szovjet rendszer belső válságának kicsapódását jelzik.

Ezek a követelések a szó szoros értelmében posztulátumok. És már azért sem lehet őket olyan mértékkel mérni, hogy az egyetlen szempont, amelyből kiindulva megítélni lehet reális, vagy irreális voltukat: a pillanatnyi célszerűség. A posztulátum soha nem szól csupán a jelen pillanatnak, vagy akár az elkövetkező pillanatnak; mindig olyan valami, amit teljesen és véglegesen nem lehet realizálni. *Arnold Toynbee* meghatározásával élve kihívás, vagyis próbatétel. Minden ilyen követeléssel a szabadságharcosok felvették a küzdelmet az ún. adottságokkal szemben, kihívták a „sorsot", a „jövőt", próbatételt vállaltak önmagukat, hazájuk függetlenségét és az egész emberiség szabadságát illetően.

*

Érdemes összehasonlítani az új szabadságharc követeléseit az *1848-as márciusi ifjúság 12 pontba foglalt követeléseivel,* amelyek a múlt századbeli szabadságharc kezdetét jelzik:

„Mit kíván a magyar nemzet: legyen béke, szabadság és egyetértés".

1. Kívánjuk a sajtó szabadságát, a cenzúra eltörlését.
2. Felelős minisztériumot Pesten.
3. Évenkénti országgyűlést Pesten.
4. Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereget.
6. Közös teherviselést.
7. Az úrbéri terhek megszüntetését.
8. Esküdtszékeket, képviselet s egyenlőség alapján.
9. Nemzeti Bankot.
10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra; magyar katonáinkat ne vigyék külföldre.
11. A politikai államfoglyokat bocsássák szabadon.
12. Kívánjuk az uniót Erdéllyel.

A 12 pont között néhány az akkori történelmi helyzetből fakad, ennélfogva természetszerűleg különbözik a mai pontoktól. Ámde nagy részük és az egésznek a szelleme lényegében azonos, mert azonosak az

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

előfeltételek: az ifjúság és az értelmiség által vezetett egységes nép nemzeti követelései az idegen zsarnoksággal szemben.

A Magyarországon járt külföldieknek és a magyar szabadságharc analitikusainak feltűnt, hogy az anyagi érdek és általában a materiális balsors aránylag milyen másodrendű szerepet játszott a magyar forradalomban. Ez érvényes a forradalom követeléseire is. A követelések között a legfontosabbak és legáltalánosabbak nem a gazdasági sors megjavítására vonatkoznak, hanem az egyéni sors felett álló összefüggésekre, eszmékre, amelyekre azt szokás mondani, hogy az egyszerű ember számára elvontak, át nem éltek. A valódi nagy csodája a szabadságharcnak, amely teljes mértékben megnyilatkozik a követelésekben is, hogy uralkodók a tisztán eszmei célok, s annál általánosabb egy követelés, minél inkább ilyen eszmei célt fejez ki: a *felszabadulás,* azt is mondhatnánk, *egy nemzeti megváltás szinte misztikus közösséget kialakító eszméjét.*

Ha az időrendben utolsó ismert követelések 8 pontját tartjuk szem előtt, amelyeket 1957 január 2-án kelt pesti jelentés alapján közöl *John McCormac a N. Y. Times január 3-i* számában, azt tapasztalhatjuk, hogy a példátlan nyomor, a gazdasági kiszolgáltatottság ellenére a gazdasági követelések nem játszanak szerepet, hanem e késői követelések mind a szabadság valamely sérelmét akarják megszüntetni. Ezek a követelések:

1. Meg kell szüntetni a rögtönítélő bíróságokat és a statáriális törvényeket.
2. Be kell szüntetni a deportálásokat és a már deportáltakat vissza kell hozni Magyarországra.
3. Ezekkel szemben őrizetbe vételük alatt a teljes törvényesség alapján kell eljárni.
4. Teljesen fel kell oszlatni a politikai rendőrséget.
5. A koalíciós pártoknak teljes szabadságot kell adni, gyülekezésben, sajtóban és rádióban.
6. A szociáldemokratákat be kell vonni az új kormányba.
7. Engedélyezni kell a munkás és paraszt tanácsok megszervezését.
8. Az oroszok közöljék szándékukat csapataik visszavonását, az ország kiürítését illetően.

Csodálatos jelenség, hogy a szovjet rendszer, a tanácsok rendszere, amely a nép elnyomásának az apparátusa volt, most a követelések között úgy szerepel, mint a nép apparátusa ahhoz, hogy kiküzdje és biztosítsa szabadságát. Vagyis az történt, hogy a szovjet rendszer megtagadta saját ideáljait s most ezek az ideálok fordulnak a szovjet gyakorlat ellen, azok ellen, akik megtagadták őket. S meg kell állapítani, hogy a követelések mögött mindig azoknak a mélységes csalódása rejlik, akiket egy hazug propaganda éveken keresztül vezetett a maga pórázán és akik feleszmélve, bírtak olyan lelkierővel, éleslátással, közösségi érzéssel, önvizsgálattal, hogy szembeszálljanak az ellenük felsorakoztatott hazugságokkal s mint a vitéz obsitos a magyar népmesékben, helyt álljanak a kísértetekkel szemben. Minden ilyen követelés mesebeli varázsszó, amelyet a bátor fiatalság szembehelyezett egy hazug s egyben félelmetes rendszer kísérteteivel.

A fenti követelések vizsgálata nemcsak a magyar történeti fejlődés szempontjából, hanem világtörténelmi szemszögből is fontos, mert egy nép küzdelmének a jelzőkövei a hasonlíthatatlanul erősebb hatalom ellen. Eddig az volt a közhiedelem, hogy ennek a hatalomnak a merev, félelmetes ideológiájával szemben a szabad világnak nincs egyenlő erejű hite és ellenvetése. Most kiderült, hogy ez a hit fennállt éppen e hatalom elnyomottai között s az ellenvetések, amelyeket szembeszegeztek a túlerővel alátámasztott merev ideológiával, éppen ama követelések, amelyekkel fentebb foglalkoztunk.

*

Nem lenne hiábavaló fáradozás annak az elemzése, hogy *mit nem követelt a szabadságharc?* Részletekbe itt nem bocsátkozhatunk, csupán néhány szempontra térhetünk ki. Két nagyon súlyos aggálya volt azoknak, akik számon tartották egy gyökeres magyarországi fordulat lehetőségét. Az egyik: az átfogó *bosszú,* az ezreket, sőt tízezreket sújtó megtorlás, a kommunisták elleni irtóhadjárat. Forradalmak és ellenforradalmak általában hekatombákat áldoznak a szenvedély és a gyűlölet oltárán. A forradalmak és ellenforradalmak nemcsak a hivatalosan irányított, vagy spontán tömegakciók sorozata folyamán követik el ezeket a tömegmészárlásokat, hanem a tömegvérengzések elveikhez, elméletükhöz, ha a jövőről van szó, követeléseikhez tartoznak. — A nácizmus, valamint a lenini és sztálini bolsevizmus nemcsak gyakorlatban mészárolt le milliókat, hanem a tömeges kiirtást elvileg is követelte, ez szigorúan hozzátartozott programjához. Az ország népének egyetemes elkeseredése ellenére, *a magyar szabadságharcnak tömegbosszúra, tömegmészárlásra irányuló elmélete és gyakorlata soha nem volt; ezt nem cselekedték és*

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

soha nem követelték. Ma már tudjuk, hogy a bolsevista kegyetlenkedések-kiváltotta elkeseredésnek a nemzet egyetlen becstelen társadalmi rétege, az ÁVO-sok között is sokkal kevesebb áldozata volt, mint ahogy azt feltételezték. Nem egyszer szinte csodálatos módon, a tömeglélektan törvényei ellenére az elkeseredett tömeg is megkegyelmezett egy-egy tömeggyilkosnak. Nagyon sok ilyen perverz szadista éppen olymódon menekült meg, hogy egyszerűen bezárták őket. — A követelések között ebben a vonatkozásban csak a „rákosisták", az ÁVO-sok, valamint név szerint *Farkas Mihály* és fia, Vladimir bíróság útján való felelősségre vonása és megbüntetése szerepelt. Farkas Mihály és fia olyan rémtetteket követtek el, melyek hasonmásait szekszuálpatológiai művekben is hiába keresnénk. Rákosi szűkebb környezete és Farkasék felelősségre vonásának követelése semmiféle magyarázatra nem szorul. — Ellenben hangsúlyozni kell, hogy a magyar forradalomtól tökéletesen távol állt a kommunistákkal, vagy akár a kommunista magasabb funkcionáriusokkal szemben minden *kollektív* felelősségre vonás és megtorlás követelése. Egyetlen olyan követelés sem hangzott el a forradalom folyamán, amelybe ilyen szempontot bele lehetne magyarázni. A magyar forradalom egyedül áll a tekintetben is a forradalmak történetében, hogy kollektív felelősségre vonást, kollektív megtorlást a nemzet ellenségeivel szemben nem követelt és nem hajtott végre.

A másik ilyen „a priori" aggály arra vonatkozott, hogy egy gyökeres fordulat ismét felszínre hozza azokat az *antiszemita szenvedélyeket,* amelyek a második világháború alatt a nácizmus szellemi és hatalmi befolyására piszkos áradatként borították el a nemzet életét. Azonban ez az aggály is teljesen alaptalannak bizonyult. *Sem elméletben, sem gyakorlatban nem következett be a személyes bosszú és a szadista alkat néhány esetét kivéve, az esetleg szunnyadó antiszemita szenvedélyek kifejeződése.* Egyetlen olyan követelés sem hangzott el, amelyben nyoma lenne ilyen szenvedélyek megnyilvánulásának. — Ha pedig ezt annak tulajdonítjuk, hogy a forradalom ezzel a külföld megítélésében akart jó benyomást kelteni, úgy ezzel csak megnőhet a szemünkben a forradalom vezetőinek és tömegeinek megbecsülése, hiszen erkölcsileg különösen értékes magatartás, amikor egyesek, vagy éppen tömegek képesek arra, hogy úrrá legyenek szenvedélyeiken.

*

Megállapítottuk, hogy a forradalom követelései józanok, logikusak, sőt szükségszerűek voltak. Nemcsak nemzetünk hangulati és érzelmi világát, hanem hivatásának, feladatainak tudatát híven tükrözték. De felmerülhet az a vád, s ennek nyíltan, vagy magukban nagyon sokan adnak hangot, hogy a forradalom önmagában józan, értelmes és szükségszerű követeléseit a megvalósításra *alkalmatlan időpontban,* tehát az alkalomhoz, a megvalósítás lehetőségéhez képest *időszerűtlenül vetették fel,* s részben ennek a következménye volt a forradalom elbukása.

Meg kell állapítani, hogy az októberi forradalom, illetve szabadságharc: *forradalom és szabadságharc volt egyben,* tehát helytelen álláspont, hogy szabadságharc volt és nem pedig forradalom, avagy hogy forradalom volt és nem szabadságharc. Egy szabadságharc célja a nemzeti függetlenség kivívása az idegen elnyomókkal szemben. — Nem kétséges, hogy az októberi események legfőbb célja ez volt: az orosz zsarnokság megszüntetése, a nemzeti függetlenség elérése. Láttuk a fentiekben, hogy az elsődleges követelések a szovjet csapatok kivonulására és nemzeti függetlenségünk előfeltételeinek megteremtésére irányultak. — De a szabadságharc nem elégedett meg ezzel. Az uralkodó rendszer gyökeres átalakítását követelte. Ezért volt forradalom. *Ámde nem volt ellenforradalom.* — Ahogy a bolsevizmus által kialakított rendszert el akarta söpörni, úgy távol állott tőle, hogy visszatérjen ahhoz a rendszerhez, amely a régi Magyarországon uralkodott. — A forradalom követeléseiben is a *„harmadik úton"* haladt, „nyugati" úton, a demokratikus és szociális fejlődés útján. Ez a „harmadik út" a szabad világban nagyon sokfelé ágazik el és a magyar forradalomnak természetesen nem lehetett ideje arra, hogy az elágazások között válasszon. — De a követelésekből nyilvánvaló, hogy ezt a harmadik utat akarta járni.

Minden forradalomnak természetéhez tartozik, hogy nem elégszik meg lépésről-lépésre elérhető részleteredményekkel, hiszen éppen ezért forradalom. Minden forradalmi mozgalom lényegéhez tartozik bizonyos teljességre való törekvés. Aki az „egészre" törekszik, az természetesen nem mérlegeli óvatosan a lépésről-lépésre való előrehaladást, nem törődik azzal, hogy útján esetleg legyőzhetetlen akadályokba ütközhet. — Edward *Meyer,* az ókori világ nagy német történetírója, a föníciai gyarmatosításról állapítja meg, hogy e vakmerő hajósok és kolonizátorok először az anyaföldjüktől *legtávolabbi* területeken alapítottak gyarmatokat és azután a közelebbi területeken, s ehhez hozzáfűzi, hogy minden sorsdöntő történelmi akciót az jellemez, hogy egészen távoli, valószínűtlennek látszó célokat tűz maga elé; ez az, ami legelevenebben él benne és másodrendű kérdés a számára, mennyire, mikor és milyen fokozatokban tudja ezeket megvalósítani.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Ez jellemzi az októberi magyar szabadságharcot *és* forradalmat is. Mint ahogy ez jellemezte *Rákóczi* Ferenc szabadságharcát és az 1848-as szabadságharcot is. Elbuktak-e ezek? Kronológiailag elbuktak ugyan, de történelmi távlatból ítélve, belső összefüggésüket szemlélve, győztek. Csak az állíthatja, hogy az októberi magyar szabadságharc és forradalom elbukott, aki azt meri hirdetni, hogy biztos receptje van a jövőre nézve.

Csupán arra utalunk itt — bár ez a rövid utalás félremagyarázható —, hogy a Kádár-rendszer akarata, ideológiai leszármazása, hatalmi megkötöttsége és kiszolgáltatottsága ellenére, nem egy vonatkozásban a forradalom gyermeke.

Felelősség csak azokat terheli, akik esetleg visszaéltek a nemzet lelkiállapotával és követeléseivel. Ámde nem azokat, akik életükkel helytálltak ezekért a követelésekért.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

MOLNÁR MIKLÓS : *Nagy Imre a történelemben*

Nagyrabecsülöm az újságírást és tisztelem a tudományt; azt a diszciplínát is, amelyet politikai tudománynak neveznek. Annál kevésbé tudom becsülni e két jeles hivatás vadházasságának korcs ivadékát, az újságíráshoz túl nehéz toll és a tudományhoz túl könnyű fej kedvelt mesterségét: a politikai béljóslást. Újságírás stílus és információ nélkül, tudomány tudás és módszer nélkül — ebben áll ez a mesterség, amelynek nemes mívelői 1956 óta számtalanszor kitüntették érdeklődésükkel a magyar forradalmat és Nagy Imrét is.

Sok köszönet nem volt benne.

Ezek a nehéztollú és üresfejű ítélőmesterek minősítették a magyar forradalmat 1956 októberében a régi rend helyreállítására törő nacionalista felkelésnek, majd, egy hét múlva nemzeti kommunizmusnak, hogy újabb egy hétre rá veszett ügyként végképp eltemessék s aztán, egy-két évvel később, immár „történelmi távlatból" ítélve, kimondják a bölcs szentenciát: 1956 októbere „hiba volt" — hátráltatta a desztalinizációt...

Hiba volt. Mintha csak vitatkozni lehetne azon, hogy „hiba" vagy „erény", „helyes" vagy „helytelen", ha megfelelő légköri nyomás esetén a felhőkből eső hullik, amennyiben a levegő páratartalma elér egy bizonyos fokot...

Szögezzük le még egyszer: a tudománynak semmi köze sincs ezekhez az ítéletekhez. A magyar forradalom történetét — ha már itt tartunk, tisztázzuk ezt is — mindmáig nem írták meg. Ez a munka még éppúgy szerzőre és kiadóra vár, mint a magyar forradalom egyes problémáinak, konfliktusainak, intézményeinek vagy hatalmi tényezőinek és csoportjainak elemzése a politikai tudomány módszereivel. Egy-két igényes monográfia, néhány hiteles emlékirat és dokumentumgyűjtemény vagy az események hevében írott lendületes és emelkedett tanulmány — s már ez sem kevés — alapot és anyagot nyújt a megírásra váró átfogó munkához. De amíg ez el nem készül — a pálya nyitva áll az ál-tudományos nagyképűség badarságai előtt. Ennek a sajnálatos helyzetnek eredményeképpen napjainkban csaknem divattá vált a magyar forradalomról úgy beszélni — vagy pontosabban: úgy hallgatni — mintha a ma hat éve oly lelkendezve ünnepelt és égigdícsért Magyar Október valami tapintatot igénylő, de sajnálatos hiba, valami nemes érzelmekből fakadó, de tulajdonképpen haszontalan történelmi félreértés lett volna.

Ennek megfelelő változáson ment keresztül az elmúlt egy-két esztendőben Nagy Imre szerepének és egyéniségének megítélése is. Az 1956-os forradalom „álcázott kommunistája", „magyar Titója", majd az 1958 mártírja, akinek sorsa és magatartása előtt mindenki tisztelettel hajtott fejet — a magyar forradalom „hibájának" forrásává, az 1956-os események „gyenge emberévé" vált egy bizonyosfajta „tudomány" és befolyása alatt a közvélemény egy részének szemében.

E sorok íróját annál fájdalmasabban érinti ez, mert néhány évvel ezelőtt szerzőtársával és barátjával, Nagy Lászlóval közösen írt munkával maga is hozzá próbált járulni Nagy Imre alakjának és politikai pályafutásának igazabb megvilágításához és a vele kapcsolatos tévhitek eloszlatásához. E könyv fogadtatása mindenre okot adhat a szerzőknek, csak panaszra nem: érdeklődés, elismerés, gyakran érdemén felüli dicséret volt rá a visszhang nagyszámú francia lapban és folyóiratban. De egy-két ismertetésben már a könyv megjelenésekor s még inkább az elmúlt év folyamán itt-ott napvilágot látott kései bírálatokban mintha egy idegen visszhang felelt volna ...

Nagy Imre — írja az egyik recenzor — „óvatos, de másodrendű embernek tűnik. A feladat, amelyet a forradalom reá hárított, nyilvánvalóan meghaladta képességeit..."

A mondat szívenütött. Ez lett volna, csakugyan, a szerzők intenciója? Csupán a magam nevében írom ezt a cikket, de biztosan tudom, hogy szerzőtársammal együtt mondhatom: nem ez volt. A feltételezett ítélet volna tán könyvünk konklúziója? Ezt sem hiszem. Nagy Imréről alkotott — szándékosan kevés és óvatos — értékítéletüknek az én számomra ma sem ez a konklúziója. Menjünk hát tovább, hiszen egy ilyen munkában, mint a mi szerény kísérletünk, a részítéleteknél és végkövetkeztetéseknél döntőbb lehet a tárgy megközelítésének módszere, a tények leírása, felbontása és csoportosítása. Lehet tehát, hogy munkánk egésze sugallja — még ha magunk nem is így láttuk — a fent idézett lesújtó ítéletet? Lehet, hogy az ábrázolt tények révén *más* igazság üt át a sorokon, mint amit mi véltünk igaznak?

Ezt sem hiszem. Nem szépítettük a tényeket és tudva nem hallgattunk el egyetlenegy, Nagy Imrére árnyat vető, adatot sem, mégis úgy érzem, hogy munkánkból nem lesújtóan középszerű, hanem a tévedéseivel és gyengéivel együtt is kiemelkedő ember és államférfi alakja bontakozik ki.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A recenzor tévedett tehát? Rosszul olvasott, rosszul interpretált; nekünk, a szerzőknek, tulajdonított olyan ítéletet, amelyet sem könyvünk, sem a valóság nem támaszt alá? Ez volna kétségkívül a legkényelmesebb magyarázat és a szerző, mint szerző, még bizonyos elégedettséggel is nyugtázhatná, hogy míg egyes kritikák egy túlzottan idealizált Nagy Imrét véltek könyvünkben felfedezni, addig mások épp az ellenkezőjét olvasták ki belőle.

Szót sem érdemelne, ha csak ennyi volna az egész. De valahonnan jön, valamiből táplálkozik az a nézet, miszerint Nagy Imre egy középszerű, feladatai alatt összeroskadó ember lett volna, s ezzel, akárcsak az elhibázott forradalom tévhitével, szembe kell néznünk.

Persze, megtehetnők azt is, hogy ne vegyünk róla tudomást. A magyar forradalom hitele, híre és dicsősége elég nagy s Nagy Imre tetteinek és mártíriumának képe elég fényes ahhoz, hogy egy kézmozdulattal elhesegessük a ráhulló árnyakat. A dolgokkal azonban célszerűbb szembenézni s ez a hűségesebb szolgálat is.

Lássuk hát, miből erednek a tévhitek?

Feledékenységből először is. 1962-őt írunk és nem 1956-ot, a magyar forradalom esztendejének nemzetközi hangulata rég elenyészett. A felületes szemlélő ezt a mai, ezt a modus vivendi-t kereső világot vetíti vissza 1956-ra és így — természetesen — mitsem lát benne, mint anakronisztikus jelenséget. Vagy fordítva, mai világképében akarja elhelyezni az 1956-os Budapestet s innen az ítélet: a magyar forradalom valami vad, célszerűtlen, történelmileg elhibázott vállalkozás volt, lefékezte a desztalinizációt és zavarta a békés együttélés kialakulásába vetett reményeket.

Hagyjuk ezúttal figyelmen kívül a kérdés mai aspektusát. Vagyis azt, hogy csakugyan reális és komoly alapokon nyugszik-e az a napjainkban divatos optimista szemlélet, mely szerint immár visszavonhatatlanul a desztalinizáció és a békés együttélés korszakába léptünk. Ez egyrészt nem tartozik szorosan a tárgyhoz, másrészt éppen ez az a fajta kérdés, amelyre csak a politikai béljóslás áltudománya mer határozott feleletet adni — többnyire hetenként változót, Hruscsov pillanatnyi kedélyállapotának megfelelően. De bármi legyen is a valóságos perspektíva, annyi bizonyos, hogy a jelenlegi nemzetközi helyzet kevésbé feszült, mint 1956-ban, a nemzetközi erőviszonyok valahogy megülepedettebbek s a provizórikus egyensúly erőszakos megbontása ma kevésbé tűnik valószínűnek, mint tegnap. Mindez, ismételjük, egyik napról a másikra megváltozhatik, de egy idő óta ez az uralkodó közhangulat és a történelmietlen és felületes szemlélő nem képes mai világképébe beleilleszteni a tegnapot.

Klasszikus tünet? Az. De az általános jelenségen belül a magyar forradalom példája azért különösen érdekes és jellegzetes, mert ha van olyan tényező, amelyről biztosan mondhatjuk, hogy döntő mértékben járult hozzá egy új világhelyzet kialakulásához — úgy éppen a Magyar Október az.

Ha nincs magyar és lengyel október — nem változik meg, vagy merőben másként alakul az Egyesült Államok és az egész Nyugat külpolitikai irányvonala. Csak a varsói siker és a budapesti tragédia mutatta meg ugyanis a Nyugat számára, hogy valahol a „felszabadítás" felelőtlen jelszava és a cserbenhagyás kényelmes gyávasága *között* kellene kialakítani a maga politikájának vonalát, a kelet-európai népek pedig szintén csak a maguk tapasztalatából eszméltek rá a saját erejükkel kivívható sikerek lehetőségére és egyben egy ilyen akció korlátaira is. S mondjuk-e, hogy a Szovjetunió kormánykörei nem tanultak 1956 leckéjéből? Igaz, a történelmi perspektívában elkerülhetetlen végső konzekvenciát nem vonták le Budapest leckéjéből, de kétségkívül okultak belőle s aligha bocsátkoznak a közeljövőben olyan kalandba, amely ismét próbára tenné az üggyel-bajjal összetartott szövetségi és csatlósrendszer szilárdságát.

1956 óta persze számos más, nagy fontosságú tényező is hozzájárult egy új erőegyensúly és közhangulat kialakulásához. A kínai-szovjet ellentétek, az európai közös piac fejlődése, a gyarmati rendszer felszámolásának hihetetlen meggyorsulása és még más elemek is nagymértékben hozzájárultak a Kelet és a Nyugat közötti kapcsolatok módosulásához. De mindez csak a történelmietlen szemlélővel feledteti el, hogy Budapest volt bizonyos értelemben a fordulópont: egy korszak tragikus betetőzése, de egyben, higyjük, egy majdani új korszakba torkolló lassú átalakulás valódi kezdete is.

A „hazug álmok papjainak áltudománya" helyett a történetírásra vár tehát kiszabni a budapesti események igazi helyét korunk történelmében. De ehhez a megítélés mai és tegnapi szempontjainak állandó egymásbamosása helyett *módszerre,* az események komolyabb „megközelítésére" van szükség. S ezzel egy lépéssel tovább is mentünk. A probléma ugyanis nemcsak az, hogy 1956-ot nem lehet egy hat évvel később kialakult helyzet kívánalmai szerint megítélni. Magát az 1956-os helyzetet kell több oldalról megközelíteni, ha az eddiginél higgadtabb és árnyaltabb képet óhajtunk kapni róla. Mert valljuk be, mindeddig tulajdonképpen egy kritérium játszott szerepet 1956 megítélésében. A politikai hatékonyság kritériuma, az „effikacitásé" a szó csaknem ipari-termelési értelmében. A magyar forradalom — már legázolva is — „hatékonynak" tűnt a hidegháború szempontjából nézve és *éppen ezért* csökkent a

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

hatékonysága s vele a jelentősége, célja, értelme, értéke azok szemében, akik a végletekig vitt hidegháború nyergéből a „békés együttélés" puhábbnak tűnő ülésére kívántak átkapaszkodni. Mondanunk sem kell, hogy nem a hidegháború felszámolására irányuló őszinte törekvéseket óhajtjuk ezzel kárhoztatni, hanem csakis azt a merev politikai sematizmust, amely a maga szűk fogalmi körébe akarja beleszorítani a napi politika alkudozásain és változó taktikai játékain messze túlnövő eseményeket és jelenségeket. Az utóbbi jelenség sorába tartozik az 1956 évi magyar és lengyel október, amelynek igazi történelme, ismételjük, még megírásra vár, olyan szintézisre, amelyben a napi politikai elemeken kívül méltó hely jut a nemzeti törekvések, a történelmi tradíciók, a gazdasági adottságok, sőt az ideológiai, a kulturális és az etikai tényezők elemzésének is. Csak egy ilyen jellegű, mélyebbre ásó és átfogó munka tárhatja fel az 1956 évi események valódi okait; összefüggéseit, mozgását és értékét, sőt, ha úgy tetszik, „hatékonyságát" is, de nem a szó napi politikai, hanem történelmi értelmében.

Egyes vélemények szerint e kívánatosnak tartott történelmi szintézis kidolgozására nem kerülhet sor mindaddig — vagyis tíz, húsz, ötven, ki tudja, hány évig — amíg a szovjet titkos dokumentumok napvilágra nem jutnak.

Vitathatatlanul komoly érv ez s annyit mindenesetre el kell fogadnunk belőle, hogy a magyar forradalom „végleges történetét" — ha van „végleges" a történetírásban — valóban csak ennek a ma még ismeretlen dokumentációnak a birtokában lehet megírni. De vajon az ismert, vagy kikutatható tények eléggé átmentek-e már a köztudatba ahhoz, hogy lemondhassunk egy, ha nem is „végleges", de az igazságot jobban megközelítő feldolgozásról?

Mindaz, úgy hisszük, amit eddig elmondottunk, bizonyítja, hogy nem így van s hogy az általudományos elemzések révén befolyásolt közvélemény ma kevésbé világosan látja 1956 jelentőségét, mint annakidején, az események lázában, hat évvel ezelőtt. Egy konkrét példával szeretném alátámasztani az elmondottakat.

A magyar forradalom s főleg Nagy Imre megítélésének egyik sarkalatos pontja a Varsói paktumból való kiválás és a semlegességi deklaráció értékelése. Sokan ebben a két „végzetesen elhamarkodott" lépésben vélik felfedezni a forradalom bukásának legfőbb okát és, természetesen, Nagy Imrét teszik érte felelőssé. Ez lett volna, állítólag, a nagy bűn, a fő tévedés, ezért lenne Nagy „másodrangú politikus", feladatai terhe alatt összeroskadó ember, közepes képességű vezető, erőtlen kormányos a nagy viharban ...

Könyvünkben — bocsássa meg a tisztelt olvasó, hogy ezt még egyszer kénytelen vagyok megemlíteni — nem hallgattuk el Nagy Imre hibáit, gyengéit és tévedéseit, amelyeket azonban elsősorban a forradalom kezdeti szakaszában véltünk felfedezni és egyáltalán nem a szóban forgó szakaszban. Ezt tartom ma is és éppen ezért ítélem elfogadhatatlannak a semlegességi nyilatkozathoz és a Varsói paktum felmondásához fűzött fentidézett kommentárokat.

Beszéljünk Szuezről? Beszéljünk a Nyugat tétlenségéről? Beszéljünk a szovjet Politbürón belül lezajlott és azóta éppen Hruscsov néhány nyilatkozata révén kiszivárgott vitákról? Ki ne tudná, hogy Magyarország a forradalom utolsó három napjában olyan bonyolult nemzetközi mechanizmus középpontjába került, amelyből épen kijutni valóban meghaladta — nem Nagy Imre egyéni képességeit, hanem egy magárautalt kis ország lehetőségeit. A Varsói paktum felbontásában és a semlegességi nyilatkozatban vélni a magyar forradalom bukásának fő, vagy akárcsak egyik fő okát, nem más tehát, mint felületesség, amely részletesebb cáfolatot nem is igényel.

A tény azonban tény, méghozzá jelentős tény marad. A magyar forradalmi kormány Nagy Imre javaslatára meghozta ezt a két döntést és ezzel kétségkívül nagymértékben befolyásolta az események menetét. Jogos tehát a kérdés: így kellett-e eljárnia, helyes volt-e a döntés, nem öntött-e ezzel olajat a tűzre felelőtlenül és meggondolatlanul?

Tisztázzuk mindenekelőtt azt, hogy a Varsói paktumból való kilépésre irányuló tárgyalásokat Nagy Imre legalább 36, esetleg 48 órával előbb kezdte meg, mint ahogy a semlegesség kinyilatkoztatására sor került. A két lépés okait és eredetét tehát nem lehet azonosítani. A semlegességi nyilatkozat — mint látni fogjuk — valóban egyoldalú intézkedés volt, válasz és védekezés olyan helyzetben, amely 36 órával korábban még nem volt előrelátható, illetve enyhébbnek ígérkezett. Ezzel szemben a Varsói paktummal kapcsolatos tárgyalások olyan pillanatban kezdődtek, amikor mindkét fél éppen ezzel vélte elkerülhetőnek a súlyosabb következményeket.

Hogy Nagy Imre miért tartotta szükségesnek a tárgyalások kezdeményezését, ez — véleményünk szerint — csaknem nyilvánvaló és távolról sem valami elkeseredett ballépésnek minősítendő, hanem a helyzet józan mérlegeléséből fakadó, egyedül lehetséges indítványnak.

Aki ezt esztelen ballépésnek nyilvánítja, megfeledkezik arról, hogy — Varsóval ellentétben — Budapesten fegyveres forradalom folyt, amely az ellentéteket a végsőkig feszítette. Gomulka, akinek „ésszerűbb

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

politikáját" oly sokszor vetik Nagy Imre szemére, *egy hatalmon lévő pártot* vezetett át a lengyel Október Szkillái és Karibdiszei között. Nagy Imre pedig egy lángban álló országot kapott örökül s működése első percétől kezdve csaknem a legutolsó napokig három hatalommal kellett szüntelenül egyezkednie és egyben harcolnia.

Ez a helyzet Leninnek a kettős hatalomra vonatkozó szellemes és találó megállapítását juttatja az ember eszébe. Nos, ha 1917-ben Oroszországban két fél, a szovjetek és az ideiglenes kormány között oszlott meg a hatalom, akkor a forradalmi Magyarországon akár „négyes hatalomról" is beszélhetünk. Az egyik Nagy Imre kormánya volt, a másik a forradalom a maga fegyvereivel és ideiglenes intézményeivel, a harmadik a szovjet hadsereg és a negyedik a kommunista párt, amely a látszólag teljes összeomlása ellenére is hatalmi tényező maradt. És éppen ezt az utóbbi tényezőt nem látja világosan a magyar forradalom legtöbb krónikása. Vagy, mint idéztük, azt vetik Nagy Imre szemére, hogy nem úgy járt el, mint Gomulka, vagy pedig a kommunista pártot úgy tekintik, mint elhanyagolható tényezőt, mitsem törődve a két értékelés összeegyeztethetetlen voltával. A magyar helyzetre sem az egyik, sem a másik séma nem áll, és éppen ebben rejlik Nagy Imre politikájának kulcsa.

A párt — a felső vezetésről beszélünk persze — nem ment vele s így Nagy Imre Gomulka útját nem járhatta, de mégis számolnia kellett a párttal, mint hatalmi tényezővel. Ez a megállapítás szokatlannak tűnhetik, ha arra gondolunk, hogy a forradalom vihara látszólag egy pillanat alatt elsodorta a kommunista hatalom kártyavárát, amelyet a nyílt porondon csak az ÁVH fegyveres ereje képviselt már. Ez valóban így van, de az igazság mégis bonyolultabb.

Rákosi és társai ugyan elég erősek voltak — a futásra... de egy évtizeden át fennálló rendszer legyőzötten is ezer csáppal kapaszkodik a hatalomhoz. Így volt ez Magyarországon is, mégha akkor, a zsarnokság összeomlásának nagy pillanataiban ezt mi magunk, az események résztvevői sem vettük észre. Valójában a párt megőrizte hatalmi befolyását számos vidéki városban és megyében, rendelkezett az ÁVH fegyveres erejével és egyes katonai egységekkel is, míg más egységeket legalábbis semleges magatartásra bírt rá és — ami talán a legfontosabb — központi hatalmi pozícióinak egy részét megőrizte. Az államapparátus nagy része megbénult ugyan a forradalom kitörésekor, de a minisztériumok és hatósági szervek egy része mégis tovább működött, vagy vegetált — a párt által odaállított régi funkcionáriusok vezetése alatt, akiknek befolyását a forradalmi bizottságok korántsem tudták minden esetben semlegesíteni. Szétzilálva, meglapulva, és félig felbomlottan bár, de tovább élt tehát az óriási régi apparátus a falusi tanácsházaktól a minisztériumokon át egészen a Parlamentig. Mert ott, a Parlamentben, a forradalmi kormány székhelyén is *jelen volt* a hatalom tíz éven át volt ura, a párt. Jelen volt egyes, csupán színleg átállt vezető személyekben, jelen volt az intézmények változatlan struktúrájában, munkamódszerében, beidegzettségeiben, sőt, még az alkotmányos hatalomban is, tekintettel arra, hogy a folyamatosságot a személyi összetételében változatlan Elnöki Tanács képviselte.

A harci lángban álló, majd győzelmi lázban élő forradalmi utca persze mindezzel kevéssé törődött s nem is érzékelte a régi, végképp legyőzöttnek tekintett rendszer maradványainak jelenlétét. Annál inkább érzékelte a forradalmi kormány, amelynek állandóan tapasztalnia kellett, hogy míg egyfelől a forradalmi intézmények kezébe ment át a hatalom számos eleme, másfelől a „régi" hatalmi gépezet láthatatlan és megfoghatatlan maradványai gátolják intézkedéseit és keresztezik útjait.

Ebből a helyzetből és nem absztrakciókból kell tehát kiindulnia annak, aki magyarázatot keres Nagy Imre politikájára, nevezetesen a Varsói Szerződéssel és semlegességgel kapcsolatos valóban merész és drámai döntéseire. Kiutat kellett keresni, vagyis mindenekelőtt fel kellett számolni a „négyeshatalmat", hogy a forradalmi kormány váljék a hatalom tényleges urává. Nos, ezt a célt szolgálta a Varsói Szerződés felbontására irányuló tárgyalás, más szóval a „lét vagy nemlét kérdése" a forradalmi kormány szempontjából. Ha ugyanis ez nem sikerül, elkerülhetetlenül újra fellángol a harc, amelynek kimenetele nem lehetett kétséges Nagy szemében. Ha viszont sikerül, ezzel a forradalom egyik alapkövetelése teljesül s az ezt kivívó kormány egycsapásra két csatát nyer: még jobban elszigeteli a „régi" erők befolyását és megnyeri a forradalmi erők döntő többségének abszolút támogatását. Hipotézis? Több annál. Bizonyíték rá, hogy a két döntés bejelentése után a kormány hatalma, mintegy varázsütésre, azonnal konszolidálódott, a munkástanácsok és a forradalmi bizottságok melléje álltak és elrendelték a munka újrafelvételét a hivatalokban és az üzemekben.

A „második hatalom", vagyis a forradalom tehát egyesült volna a kormányhatalommal s a harmadik, a kommunista párt elvesztette volna a végső csatát. A kérdés az, mit szólt volna mindehhez a „negyedik hatalom" — a 200 milliós Szovjetunió.

A Varsói Szerződés ügyében megindult tárgyalások *ténye* elég, hogy bizonyítsa: kezdetben korántsem valami egyoldalú kalandról volt szó Nagy Imre részéről. A Nagy ellen hangoztatott vádak és bírálatok egyik lényeges eleme ezáltal elesik. Szó sincs arról, hogy Nagy a szovjet fél előzetes konzultálása nélkül, holmi

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

„esztelen", „elhamarkodott", vagy éppen „provokatív" lépésre szánta volna rá magát. Ezt az alaptalan vádat csak azok hangoztatják, akik az előzmények ismerete híján vagy azokat könnyedén elhanyagolva, csupán abból indulnak ki, hogy 1956 november 1-én Nagy — ekkor már valóban egyoldalúan — bejelentette Magyarország kilépését a Varsói paktumból és kinyilatkoztatta az ország semlegességét. Ezt az *egyoldalú* döntést azonban *kétoldalú* tárgyalások előzték meg!

A nyilvánosságra hozott dokumentumok — 1956 október 31-i és november 1-i kormánynyilatkozatok, kommünikék, beszédek — tanúsága szerint Nagy Imre október 31-én kora délután nyilatkozott elsőízben a Varsói Szerződés felmondásának kérdéséről. „A mai napon — mondotta a Parlament előtt egybegyűlt tömegnek — megkezdtük a tárgyalásokat a szovjet csapatok kivonására az országból, a Varsói Szerződésből reánk háramló kötelezettségeink felmondásáról. Egy kis türelmet kérünk azonban tőletek, azt hiszem, az eredmények olyanok, hogy ezt a bizalmat megadhatjátok."

Röviddel e beszéd elhangzása után Nagy Imre külföldi újságírók előtt a következőket jelentette ki: „Magyarországnak van lehetősége arra, hogy egyedül is, tehát a Varsói Szerződés általános felbomlása nélkül is kilépjen ebből a szövetségből és azt az álláspontot erélyesen képviselni is fogja a megkezdődő magyar-szovjet tárgyalásokon."

Ezekből a nyilatkozatokból kitűnik:

1. Nagy Imrének feltett szándéka volt keresztülvinni Magyarország kilépését a Varsói paktumból;

2. Az erre irányuló tárgyalások 31-én megkezdődtek.

Más szóval a tárgyalások folyamatban voltak, de a nyilatkozat megtételekor a szerződés felbontása még nem volt befejezett tény. Nagy Imre a tárgyalások során óhajtotta álláspontját „erélyesen képviselni" és keresztülvinni.

E pillanatban tehát még nem tudjuk, nem tudhatjuk, hogy a szovjet tárgyalófél képviselői végül engedtek volna-e Nagy Imre követeléseinek, de a tárgyalások híre már hivatalosan a nyilvánosság színe elé került — nyilván a közhangulat megnyugtatása végett — és a tárgyalások ezekután tovább folytak.

Ezzel az egyszerű időegyeztetéssel elesik az a verzió is, miszerint Nagy Imre és a szovjet küldöttek, Mikoján és Szuszlov között megtörtént a megállapodás az utóbbiak elutazása előtt, vagyis október 31-én. Amennyire téves az a felületes levegőbe eresztett bírálat, hogy Nagy a szovjet fél arcába vágta a szóbanforgó határozatokat, éppoly alaptalan az a verzió is, hogy a megállapodás már megtörtént és Nagy oktalan módon mégis egyoldalú lépésként hozta nyilvánosságra.

Mikoján és Szuszlov, egybehangzó információk szerint, 31-én távoztak Budapestről, vagyis ugyanaznap este, amikor Nagy a megindult tárgyalások tényét a közvélemény nyilvánossága elé tárta. Nos, ha a szovjet küldöttek kormányuk nevében már hozzájárultak volna a Varsói Szerződés felmondásához, ugyan miért nem hozták nyilvánosságra Budapesten ezt az örömhírt? Miért késlekedett volna teljes 24 órán át az a Nagy Imre, aki ekkor már megtanulta, hogy egy nap, néha egy-két óra késés is jóvátehetetlen következményekkel járhat? Természetesen azért késlekedett, mert 31-én még nem történt megállapodás, legfeljebb — és valószínűleg — ígéret, biztatás hangzott el a szovjet megbízottak részéről. Egyébként a Varsói paktum felmondására és a semlegességre vonatkozó kormányhatározatok létrejöttének körülményei is azt mutatják, hogy a „Mikoján—Nagy Imre paktum" korántsem volt befejezett tény. Heltai György, a Nagy-kormány külügyminiszterhelyettese „Az igazság a Nagy Imre ügyben" című dokumentumkönyvben részletesen beszámol a november 1-i drámai eseményekről. Leírásából kitűnik, hogy Nagy a minisztertanács ülése előtt az MSzMP vezetősége elé terjesztette javaslatait, amelyekkel szemben — Lukács György és Szántó Zoltán — komoly ellenvetéseket tettek. Ez is megmagyarázhatatlan lenne, ha szovjet részről *már elfogadott* megállapodásról lett volna szó, mint ahogy Nagy egész politikai vonalával ellentétben áll ez a lehetetlen verzió. Ha Nagy Imrének módjában állt volna egy barátságos (vagy akár barátságtalan, de *megtörtént)* megegyezés eredményeként hírül adni kilépésünket a Varsói paktumból, természetesen nem abban a drámai formában közli a hírt, mint ahogy az november 1-én 18 óra 12 perckor a budapesti rádióban elhangzott:

„Figyelem! Figyelem! Nagyfontosságú közleményt olvasunk fel — jelentette a budapesti rádió. — Nagy Imre, a minisztertanács elnöke és megbízott külügyminiszter ma november 1-én magához kérette Andropov urat, a Szovjetunió magyarországi rendkívüli és meghatalmazott nagykövetét. Közölte vele, hogy a Magyar Népköztársaság kormányához hiteles értesülések érkeztek újabb szovjet alakulatoknak Magyarországra való bevonulásáról. Követelte ezeknek a szovjet katonai alakulatoknak haladéktalan, azonnali visszavonását. Kijelentette a szovjet nagykövetnek, hogy a magyar kormány a Varsói Szerződést azonnal felmondja, egyidejűleg kinyilatkoztatja Magyarország semlegességét, az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez fordul és az ország semlegességének védelmére a négy nagyhatalom segítségét kéri! ..."

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Ez a nyilatkozat — félreérthetetlenül: *válasz.* A magyar kormány válasza arra, ami a tárgyalások megindulása és a drámai döntés között történt.

Hogy mi volt ez, mi történt, ezt mindmáig nem tudjuk pontosan, de ismerjük az eredményt — a szovjet invázió kezdetét — és néhány jelből következtetni tudunk egyéb tényekre is. 1959 novemberében a magyar pártkongresszus alkalmából Budapesten tartózkodó Hruscsov három év késéssel beismerte, hogy a szovjet Politbüro kebelében megoszlottak a vélemények a magyarországi beavatkozást illetőleg. Aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy Mikoján lehetett a beavatkozás fő ellenzője, az a Mikoján, aki az ügyben tárgyalt Nagy Imrével és a jelek szerint nem zárkózott el a magyar kormány kívánsága elől, sőt helyeselte Nagy Imre koncepcióját.

Nagy tehát egy ideig —- talán csak órákig — csakugyan bízott a sikerben, reménykedett Mikoján támogatásában és békés megoldást remélt. Ez a remény és várakozás omlott össze, amikor világossá vált, hogy Mikoján nem tartotta — vagy nem tarthatta be — szavát és félreérthetetlenné vált, hogy a magyar kormányt becsapták (ne feledjük el u.i., hogy közben katonai tárgyalások is folytak a szovjet csapatok visszavonásáról).

Ha ebben a helyzetben Nagy tétlenül várakozik és szótlanul tűri az ország újabb megszállását — a forradalom és a független Magyarország ugyanúgy a szovjet tankok hernyótalpai alatt leheli ki lelkét, mint ahogy ez megtörtént november 4-én. „Lengyel megoldásra", kompromisszumra 24 órával előbb még volt, ebben a pillanatban azonban már nem volt sem lehetőség, sem remény. De ezt a hidat nem Nagy égette fel, hanem a szovjet hadsereg inváziója.

Ezért nem tudott Nagy Gomulkává lenni s nem azért, mert a feladata meghaladta képességeit.

Ekkor tehát és csak ekkor szánta rá magát Nagy Imre a Varsói Szerződés egyoldalú felbontására és a semlegesség bejelentésére. S még ez, a valóban végső és kétségbeesett lépés sem meggondolatlan provokatív gesztus, esztelen kihívás volt a részéről. Válasz volt, igaz, immár nem a szovjet ígéretekre, hanem a szovjet hitszegésre — de egyben egy utolsó védekező hadmozdulat is. A szakadék szélén álló országot ugyanis más nem menthette meg már, csakis a két döntés egyidejű bejelentése, abban a reményben, hogy ez a határozottság a szovjet felet is megfontolásra készteti és a semlegesség védelmére felkért három nyugati hatalmat is erőteljesebb diplomáciai közbelépésre serkenti.

Mint tudjuk, sem az egyik, sem a másik nem történt meg s ezért aligha merné bárki is Nagy Imrét hibáztatni. Mindenki tudja, hogy mások a vétkesek, másokra hárul — egyfelől az *agresszív,* másfelől a *passzív* hitszegésért — a történelmi felelősség és mások lelkét terheli a bűntudat. Talán ezért kellett Nagynak életével fizetnie. És talán ezért hárítják a másik oldalról oly könnyedén és szívesen Nagy Imrére a vádat: ő feszítette túl a húrt, ő nem volt elég józan, reális és meggondolt államférfiú.

A történelem azonban ítélni fog, talán már ítélt is és magasan korunk botcsinálta áltudósai és „reálpolitikusai" fölébe emelte a kis nagy ember, a cvikkeres forradalmár, a fontolva haladó hős, a tanáros államférfi, Nagy Imre emlékét.

(1962.)

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

BORBÁNDI GYULA : *A szocializmus tragédiája*

A Szovjetunió magyarországi fegyveres beavatkozásának hívei azt hangoztatják, hogy Magyarországon pusztulás fenyegette a szocializmust és a Vörös Hadsereg katonai akciói nélkül a szocialista vívmányok komoly veszélybe kerültek volna. Ne kutassuk most, joga van-e egy államnak más állam ügyeibe beavatkoznia. Ne vizsgáljuk ezúttal azt a nem kevésbé fontos problémát se, hogy a szovjet kormány végeredményben magyarországi védencei és a szovjet mintájú kommunizmus érdekében döntötte-e meg a Nagy Imre-kormányt, vagy pedig — miként Sartre megjegyezte — saját kommunizmusa alapjainak védelmére, a katonai támaszpontok és az uránium lelőhelyek biztosítására küldte páncélos hadosztályait Magyarországra.

Mindezek helyett lássuk, valóban veszély fenyegette-e a szocializmus ügyét Magyarországon, pontosabban: idegen fegyverekre van-e szükség ahhoz, hogy hazánkban a szocializmus megvalósuljon és fennmaradjon.

E probléma felvetése nemcsak azért időszerű, mert a tárgyilagos elemzés és ítélet helyes megvilágításba helyezi a szovjet katonai beavatkozást, de azért is, mert esetleg útmutatást kapunk egy olyan időszakban, amikor a magyar nemzetnek — nem utolsó sorban megmaradása, népi állagának és erejének megőrzése érdekében — nincs más választása, mint a szocialista gazdasági és társadalmi rend.

A magyar nemzet ma válságos helyzetben van. A jogaiért és szabadságáért felkelt népet a szomszédos nagyhatalom leverte, a bűnös vezetőkkel és a sanyarú viszonyokkal elégedetlen munkásokat, diákokat, írókat és politikusokat meghurcolják. A népnek azonban élnie kell és eltiport forradalmának siratása helyett azon gondolkodik, hogyan vészelje át a bűntető különítmények, az idegen harckocsik védelmében hangoskodó vezetők uralmát és ha a mai rendkívüli állapotok megszűnnek, hogyan rendezkedjék be az új helyzetben. A megszálló hatalom azt akarja, hogy Magyarország szocialista állam legyen és, úgy látszik, a magyar nép többsége a mai külső és belső viszonyok figyelembevételével nem lát más lehetőséget, mint a szocializmust. Erre vall többek között a magyar írók múlt év decemberében kiadott nyilatkozata is, amely szerint „a munkásosztály, a parasztság és a java értelmiség híve volt és változatlanul híve a demokrácia és a társadalmi szocializmus vívmányainak, amelyeket nem elsorvasztani akart, hanem élővé tenni inkább." Valóban, a magyar nép egyöntetű kívánsága, hogy a szocializmus — amelyet nemcsak külső erő kényszerít rá, de amely sokak meggyőződése és vágya — élő legyen, azaz feleljen meg a magyar nép sajátosságainak, alkalmazkodjék országunk viszonyaihoz és gazdagodjék nemzeti hagyományainkkal.

Van-e jövője az effajta szocializmusnak Magyarországon?

A tapasztalatok szerint van. Nem kell külön bizonyítani, mily csekély azoknak a száma, akik a megdöntött kapitalizmus, a felosztott nagybirtok, az anakronisztikus királyság, a régi előjogok és kiváltságok visszaállításáról álmodoznak. A munkás nem azért harcolt a kizsákmányoló normák, a munkaverseny és az alacsony bérek ellen, mert a régi munkaadót kívánta vissza, aki csak azért nem volt oly kegyetlen, mint a mai, mert nem volt rendőrsége, ügyésze, bírája, börtöne és internálótábora. A parasztok sem azért oszlatták fel a kolhozokat, hogy utána nagybirtokká forrasszák össze és ünnepélyesen átadják a hajdani tulajdonosoknak. A magyar nép nem akar restaurációt, és amikor a szovjet minta szolgai másolása ellen küzd, nem az ancien régimet kívánja vissza, hanem igazságos és emberi társadalom után vágyakozik.

Az október végi és november eleji napokban a tüntetők, a sztrájkolok és a fegyveres harcosok túlnyomó többsége munkás és munkás- meg parasztszülők gyereke volt. Nem a szocializmus ellen mentek ki az utcára, hanem azok ellen, akik a szocializmust megcsúfolták és a szocializmus nevében a népet jogaitól megfosztották. A forradalom nem a munkáshatalom ellen irányult — mint egyesek állítják — hiszen Magyarországon igazi munkáshatalom nem volt. Logikai képtelenség, hogy a munkások és a parasztok a saját hatalmuk ellen fegyvert fogjanak. A fegyver azok ellen irányult, akik makacs önzésükben megakadályozták, hogy hazánkban valódi népuralom szülessék. Az ellenérvek nagyon vérszegények. Mert az mégsem tekinthető meggyőző bizonyítéknak, hogy a feldühödött tömeg egyes helyeken népítéletet tartott, némely forrófejű politikus oktalan kijelentéseket tett, avagy a hatalmas népmozgalom hullámai nem egészen demokrata múltú személyeket is felszínre vetettek. Ha ily másodrendű kísérő jelenségek döntik el egy népi megmozdulás jellegét, bizony különös bizonyítványt kellene kiállítanunk az emberiség történetének korszaknyitó eseményeiről, a francia forradalomról, a múlt század polgári és szocialista forradalmairól, sőt a szovjet októberi forradalomról is. A magyarországi eseményeket szocialista szemléletű írók és diákok készítették elő és a barrikádok innenső oldalán munkások, szegény emberek és alulról jött értelmiségiek állottak. Ez nemcsak azt bizonyítja, hogy haladó népmozgalommal van dolgunk, de azt is, hogy

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Magyarországon vannak szocialista tömegek, amelyek alkalmasak egy emberséges és jól működő szocialista rend megteremtésére.

Mégis, miért keltek fel ezek a tömegek egy olyan országban, amely nyolc esztendő óta „a szocializmust építi" és amelynek vezetői mindig büszkén kérkedtek a szocialista vívmányok nagyszerűségével?

Valaki helyesen jegyezte meg, hogy azért, mert Rákosiék és Gerőék szocializmusa nem volt szocializmus. Más szavakkal: a proletárdiktatúra nem a proletárok diktatúrája volt, hanem egy bürokrata klikk idegen katonai erőre támaszkodó diktatúrája a proletárok felett. Jugoszláv politikusok kifejtették, hogy Magyarországon hosszú éveken át egy vezető csoport a dolgozók akarata ellenére önhatalmú politikát folytatott és bürokratikus önkényuralmat teremtett. Ez az állapot érlelte meg a forradalmi légkört és indította el a tömegek akcióit. Október Huszonharmadika nem véletlen szüleménye vagy valamilyen anti-kommunista összeesküvés eredménye. A forradalmat objektív okok robbantották ki. A Rákosi-Gerő csoport politikája a szocialista fejlődés kerékkötője lett, az országban uralkodó viszonyok a termelő erők béklyóivá váltak. „Ekkor a társadalom forradalmi korszaka következik be" — állapította meg Marx „Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához" című munkája előszavában. A nép lassú elnyomorodása, a hatalmon lévők önzése és sorozatos törvénysértése, az ország javainak elkótyavetyélése, a nemzeti önérzet megsértése és az egészségtelen termelési viszonyok a tömegek elégedetlenségét végül is forradalmi indulattá érlelték. Ezért kelt fel a nép, nem pedig, mert kívülről izgatták, sem pedig azért, mert az írók és a Petőfi Kör vitázói a meglévő hibákat felnagyították és a vezetőket bírálták. Meglepő — hogy éppen azok adnak ily idealista és a tudományos szocializmusnak ellentmondó magyarázatot, akik meg se tudnak szólalni Marx és Lenin említése nélkül. A fegyveres harcban az első sorban a munkásság küzdött, tehát az az osztály, mely a magyar társadalom szocialista átalakulásának legfontosabb mozgatóereje. A munkások az első kínálkozó lehetőségre fegyvert fogtak, mert akaratuk keresztülvitelének semmilyen más módja nem volt. Az elkövetett hibák kijavításáról sokat beszéltek a XX. szovjet pártkongresszus után, de az új politika intézményesítése csak tessék-lássék módon történt, hasonlóan az oly értékű személyi változásokhoz, mint Rákosi kicserélése Gerővel. A magyar nép a régi, romlott politika ellen egységesen lépett fel. A szovjet katonáknak erre az egységes magyar népre — a kommunistákra is —, nem pedig egy maroknyi fegyveres lázadóra kellett lőniök.

Magyarországon nem a szocializmus, de az a kormányzati politika forgott veszélyben, amelyet éveken át a magyar munkások, parasztok, a művészetek és a tudományok művelői ellen folytattak. E politikát a kritikus napokban nem védte más, mint az ÁVO tisztikara és a kompromittált pártfunkcionáriusok, akik „most már úgyis minden mindegy" jelszóval a bukott ügyet támogatták. A szocializmust nem a forradalom veszélyeztette, de a sztálinista politika, amely nem akart a tényekkel számolni és — Edvard Kardelj szavait használva — azt hitte, hogy a kommunista párt hatalomátvételével az objektív társadalmi törvények érvényessége megszűnik.

Sok szocialista író és politikus szerint az októberi magyar forradalom a modern szocialista mozgalom tragédiája. Tanulnia és okulnia kell belőle minden szocialistának.

Magyarországon attól függ a szocializmus sorsa, hogy Moszkvában és Budapesten a felelős vezetők levonják-e az októberi és novemberi események következményeit. Akik ma az ország élén állanak, váltig hirdetik, hogy szocialista demokráciára törekszenek. E fogadkozások őszinteségét nehéz megállapítani, mert az országban a szovjet katonai parancsnokok intézkednek és a kormányzat csak végrehajtja utasításaikat. Nem tudni, hogy a mai rendelkezések, a kormányzat rendőri intézkedései és a jogfosztások milyen mértékben tulajdoníthatók a magyar vezető csoport és milyen mértékben a megszálló katonai hatóságok szándékainak.

Annak, hogy Magyarországon megvalósul-e a szocialista demokrácia — amely eredeti jelentésében és tartalmában megközelíti a szociáldemokraták által végcélnak hirdetett demokratikus szocializmust — több fontos feltétele van.

Marx és Engels azt írta a Kommunista Kiáltványban, hogy nem az emberek tudata határozza meg létüket, „hanem társadalmi létük az, ami tudatukat meghatározza". Az emberek — e tétel szerint — tehát oly mértékben fogadják el a szocializmus eszméjét és válnak a szocializmus híveivé, amilyen mértékben a szocialista társadalmi és gazdasági rendszer a minden embert egyformán megillető jogokat és az emberhez méltó életet biztosítja. A szocializmus csak akkor igényelheti az elismerést, ha a legalapvetőbb emberi igényeket kielégíti. Kardelj a jugoszláv parlamentben tartott beszédében elítélte azt a sztálini tételt, amely szerint a szocializmus fejlődése szempontjából elegendő, ha a kommunista párt hatalmon van és állami terv-apparátusával a szocializmust építi, tehát gyárakat létesít, a mezőgazdasági termelést kollektivizálja, a béreket megállapítja és a maga vezető szerepét hangoztatja. A szocializmus — mondotta a jugoszláv politikus — lényegét és formáját tekintve ennél sokkal bonyolultabb. Valóban, a kommunista párt irányító szerepe még nem biztosítja a szocializmus megvalósulását. Ezt a magyar események mindennél ékesszólóbban igazolják.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Jelszavakkal, frázisokkal, rendeletekkel, hivatalnokok módjára nem lehet szocializmust teremteni. A felülről szervezett szocializmus megbukott. Ha a szocialista rendszer nem alulról szerveződik és nem a tömegek állandó részvételével alakul, nem lesz belőle szocializmus, legfeljebb egy kis csoport önkényuralma és kizsákmányoló államkapitalizmus. A nép akkor tartja magáénak a hatalmat, ha ügyei intézésébe beleszólhat és ha ez a hatalom valóban nagyobb darab kenyeret és jobb életmódot nyújt. Éppen ezért nyugtalanítók azok a jelenségek, amelyek sok helyes kezdeményezés és szocialista intézmény (például a munkástanácsok) sorvadásáról tanúskodnak. Nem tanácsos a szocializmust ismét felülről „építeni" és a forradalomban megindult alulról történő szerveződés formáit elsikkasztani.

A szocialista demokrácia azt is feltételezi, hogy az országban törvényesség uralkodik. Láttuk, hová vezet az egyéni önkény és milyen súlyos következményekkel járnak a rendőri intézmények túlkapásai, a törvénytelen módszerek, a bíróságokkal űzött kegyetlen játék és a néppel szemben alkalmazott embertelen bánásmód. Hátborzongató volt az ávósok elleni hajsza és egyesek felakasztása, lelövése, meggyilkolása. De mi volt ez ahhoz az üldözéshez képest, amelyet az ÁVO folytatott több mint egy évtizeden át tisztességes és becsületes emberek százezrei ellen? Mi mindennek kellett a „fordulat éve" óta történnie, hogy békés emberek halált követeljenek a politikai rendőrség tagjaira? Mennyit kínozhatták az ávósok azokat az egyszerű munkásokat, parasztokat, kisembereket, akik a forradalmat arra is felhasználták, hogy üldözőiken kollektive bosszút álljanak. Mily gyűlöletessé tehette magát az a rendszer — írta Sartre — amelynek védelmezői ellen az egyszerű emberek hajtóvadászatot rendeztek? Aggasztó körülmény, ha ma, amikor egymásután folytatnak vizsgálatot e népítéletek résztvevői ellen, egyetlen szó sem esik azokról a kegyetlenségekről, amelyeket a gyűlölt politikai rendőrség egyes szadista tagjai az elmúlt évtizedben elkövettek. Szocialista demokrácia csak akkor lesz, ha helyreáll a törvényesség és száműzik az önkényt, a jogtalanságot és az embertelenséget.

A forradalom arról is meggyőzhetett mindenkit, hogy — miként Sartre megjegyezte — a szocializmus mint orosz importáru csődöt mondott. A magyar nép azért szenvedett oly sokat — hangsúlyozzák a magyar írók december végi nyilatkozatukban — „mert korának eszméit, melyeket tíz év előtt reménnyel üdvözölt, idegen formában és zsarnoki módon akarták életévé tenni." Lenin annak idején helytálló megjegyzéseket tett a szocializmus megvalósításáról. „Marx elmélete — írta —, általános irányelveket ad, amelyeket Angliában másként kell alkalmazni, mint Franciaországban, Franciaországban másként, mint Németországban, Németországban másként, mint Törökországban". Másutt azt fejtegette, hogy minden ország eljut a szocializmushoz, ez elkerülhetetlen, de nem teljesen egyformán fognak eljutni. „Mindegyik sajátos vonást kölcsönöz majd a szocializmus ilyen vagy amolyan válfajának. A társadalmi élet különböző területein végrehajtott szocialista átalakulások ilyen vagy amolyan üteműek. Az átmenet politikai formái az egyes országok fejlettsége, konkrét helyzete és sajátosságai szerint rendkívül változatosak." E nézet szellemében született az 1955-ös belgrádi deklaráció, amely elismerte a helyi adottságok és nemzeti sajátosságok fontosságát. A szovjet vezetők nagy kockázatot vállalnak, amikor újabban tagadni próbálják a belgrádi deklaráció irányelveit és elvetik a külön út jogát. Ezzel gátolják a szocializmus fejlődését és ismét olyan állapotokat készítenek elő, amelyek Lengyelországban és Magyarországon súlyos következményekhez vezettek. Nincs nemzeti kommunizmus — mondják. Valóban a munkásosztály, a szocializmus és a kommunizmus nemzetközi. A kapitalizmus és a tőkés osztály is az, mégis mily óriási különbségek választják el az egyes országok kapitalista berendezkedését és azok működését. Így van a szocializmussal és a kommunizmussal is. A szocializmus megvalósításának sajátos nemzeti útja és a nemzetköziség nem ellenkezik egymással. Sőt, az igazi internacionalistát az jellemzi, hogy az *egész* munkásmozgalom tapasztalatait hasznosítja. A szocialista rendet e tapasztalatok és hazája sajátosságainak, a nép tulajdonságainak és hagyományainak figyelembevételével szervezi meg, nem pedig a szocializmus megvalósításának szovjet példáját, az „orosz nemzeti kommunizmust" másolja — mint Moszkvában egyesek szeretnék és amit Rákosi Magyarországon oly dicstelenül végbevitt.

Országunk és a Szovjetunió közötti viszony felülvizsgálása nélkül nem lehet szocialista demokráciát, jól működő szocializmust teremteni. A szovjet kormánynak be kell látnia, hogy a régi kapcsolatok — az ország teljes kiszolgáltatottsága, az előnytelen gazdasági szerződések — lehetetlenné teszik, hogy a szocialista gazdasági rendszer kielégítse a nép igényeit és emberi életszínvonalat biztosítson. Az országnak függetlennek és önállónak kell lennie, hogy a népi hatalom valóban hatalom, ne pedig kívülről érkező ajánlások és utasítások végrehajtója legyen. „Nemzeti függetlenség nélkül kedveszegett a munkás és a paraszt, a kéz és az értelem: egészséges társadalom nélkül pedig nem gyarapszik a közös vagyon. Meg kell hát szereznünk, s éppen a szociális haladás érdekében a nemzet függetlenségét" — mondották nyilatkozatukban a magyar írók. Egy független és önálló országban szabadon és egészségesen fejlődő szocialista rend sokkal jobb biztosíték mindenfajta restaurációs kísérlet ellen, mint a tank, a szurony és egy olyan vezető csoport, amelyre illik Leninnek Kautskyra tett megjegyzése, hogy „mindennél jobban irtózik az elnyomott osztály forradalmi erőszakától".

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Magyarországon akkor lesz szocializmus, ha eltűnnek a szocialista fejlődés akadályai, az önkény, a kiszolgáltatottság egy külső hatalomnak, a bürokratikus kormányzás és az egészségtelen kiválasztás. Ma a szocializmus sorsa — hogy ismét Kardeljt idézzem — nem a vívmányok védelmétől, hanem elsősorban saját továbbfejlődésétől függ.

Jugoszlávia és Lengyelország példája bizonyítja, hogy lehet független külpolitikát folytatni és a közállapotokat liberalizálni, anélkül, hogy a nép és az ország „imperialista" hatalmak csatlósává válnék, avagy megnyitná a kaput a kapitalista restauráció előtt. A szocialista fejlődés Sztálin korában megrekedt. E társadalmi rend felépítésének módszertanát először Jugoszláviában (önálló külpolitika, munkástanácsok, nemzetiségi egyenrangúság stb.) majd Lengyelországban (új választási szabályok, egyházakkal való viszony, a parasztság problémáinak rendezése stb.) gazdagították. Magyarországon is megvan minden lehetőség arra, hogy — a mai rendkívüli viszonyok elmúltával és a szovjet kormány belátásos politikája esetén — a magyar szocialista erők is hozzájáruljanak a nemzetközi szocializmus fejlődéséhez, új megoldások kikísérletezéséhez. A Lengyelországban és Jugoszláviában bevált reformokon kívül Magyarországon talán elsősorban a szocializmust elfogadó pártok szabad működése, egy újfajta népfrontos politika kialakítása, a tudományos és művészi alkotó munka nagyobb szabadsága, a falusi — főleg értékesítéssel foglalkozó és gazdag hagyományokkal rendelkező — szövetkezeti rendszer kifejlesztése, és még több, a magyar viszonyok között különösen időszerű reform kerülhetne napirendre. Egy ilyen értelmű és irányú fejlődés legfontosabb feltétele, hogy a Szovjetunió magatartása megváltozzék és a nemzetközi feszültség enyhüljön.

A szocializmus sorsa — Magyarországon és az egész világon — végső soron a reformra és a megújhodásra való hajlandóságtól függ. Csak ez tarthatja fenn, nem pedig a nyers erőszak és a dogmák uralma.

(1956 december)

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

BORSODY ISTVÁN : *A forradalom és a nagyhatalmak*

Az 1956-os októberi forradalommal a magyar nép valószínűleg maradandóbban írta be nevét a világtörténelembe, mint bármely cselekedetével modern történelme során. Gyötrelmes fájdalommal írjuk e büszke mondatot, mert szörnyű volt az áldozat, amit a magyar nép adott forradalmának világtörténelmi jelentőségéről. Marcangoló aggodalommal latolgatjuk remények és kétségek közt a nemzet jövőjét. Aggodalmunkat nem enyhíti, hogy a szabad világ a magyar forradalmat a modern kor legnagyobb forradalmai — az amerikai, a nagy francia, az orosz — sorába állítja. Mert a magyarok hősiességét dicsőítő világelismerés eddig keserves ellentétben áll a világ dicstelen tétlenségével.

Amikor e sorokat írjuk — december közepén — a forradalom új lánggal ég Magyarországon. Az új fellángolás következményeit nem láthatjuk és még annak sem látjuk jelét, hogy a világ béna tétlenségét olyan cselekvés váltaná fel, amiből a magyar forradalom tényleges segítségre számíthatna. Ám a forradalom lángjai a Szovjetunió és a nyugati hatalmak közép-európai politikájának csődjét egyként megvilágítják.

A Szovjetunió úgynevezett „liberalizálási" politikája — legalábbis Magyarországon — teljes csődöt mondott. Vita tárgyát képezheti, hogy a csőd elkerülhető lett volna-e, ha a moszkvai vezetőség nem húzza-halasztja a Rákosi-klikk felszámolását. Elméletileg elképzelhető, hogy amennyiben múlt nyáron Rákosival együtt Gerőt és a többi sztálinistát is menesztik és Nagy Imre alakít kormányt, akkor a liberalizált kommunista rendszer — a lengyel Gomulka-kormányhoz hasonlóan — egyelőre fenntarthatta volna magát. Sőt az is elképzelhető, hogy amennyiben az ÁVH és az oroszok október 25-én nem lőnek a Parlament előtti tömegbe, akkor a Nagy-kormány engedményei még lecsillapíthatták volna a forradalmi indulatokat. Ám mindez már csak meddő elmélkedés. A forradalom elemi erővel söpörte el a kommunista rendszert és lehetetlenné tette a kommunista diktatúra bármilyen rendű, rangú vagy nemű folytatását Magyarországon.

További vita tárgyát képezheti, hogy mi lett volna a Szovjetunió válasza a magyar forradalomra, ha történetesen október 29-én Izrael, Anglia és Franciaország nem indítanak közel-keleti háborút — mint a *New York Times* moszkvai tudósítója írta — eként teremtve „ideális helyzetet" a Szovjetunió magyarországi beavatkozására. Max Beloff, a tekintélyes angol történetíró tagadta — a rögtön lábrakapott váddal szemben — hogy az angol-francia közel-keleti támadás bátorította fel Oroszországot, mert Beloff szerint, a magyar forradalom összeomlással fenyegette az egész csatlós birodalmat s Moszkvának minden körülmények között erőszakhoz kellett folyamodnia, hogy megmentse közép-európai katonai pozícióját.

Kétségtelen, hogy — különös tekintettel a rendezetlen német kérdésre — a magyar forradalom és a forradalom terjedésének veszélye súlyos dilemma elé állította a Szovjetunió európai jövőjét latolgató és a sztálinisták és „liberálisok" közt megosztott orosz kormányt. Tény viszont, hogy a közel-keleti akció napjáig a Szovjetunió hátrálni látszott Magyarországon s ugyanazon a napon, október 30-án, amikor Anglia és Franciaország ultimátumot intézett Egyiptomhoz, a Szovjetunió még messzemenő engedményekre kész nyilatkozatot bocsátott ki, melyben elismerte Magyarországon s másutt elkövetett hibáit és a csatlósbirodalomnak „szocialista commonwealth"-é való átalakítását helyezte kilátásba. S bár semmi okunk hitelt adni a moszkvai kormány nyilatkozatának, vagy azt hinni, hogy ez a terv sikerülhetett volna, mégis nehéz szabadulni attól a gondolattól, hogy a Szovjetunió, középeurópai befolyásának megmentése érdekében, esetleg nem folyamodik brutális agresszióhoz Magyarországon, ha történetesen Anglia és Franciaország a Közép-Keleten nem teremt precedenst a támadásra, s ha ezzel a két nyugati állam nem idéz elő súlyos törést a szabad világ nagyhatalmai közt és nem tereli el az Egyesült Nemzetek s a világ figyelmét Magyarországról.

Ám ma már ez is csak meddő elmélkedés. A tény az, hogy az oroszok brutális kegyetlenséggel vérbe fojtották a magyar forradalmat. Nagy Imre kormánya helyébe (amely felmondta a varsói paktumot, a szovjet csapatok kivonulását követelve, Magyarország semlegességét proklamálva és az Egyesült Nemzetek segítségét kérve az orosz támadás ellen), az áruló Kádár János tehetetlen bábkormányát ültették a szovjet tankoktól körülzárt Parlament épületébe. Ez sokkal több volt annál, amit egyes kommentátorok a sztálinista módszerekhez való visszatérésnek neveztek. Sztálin sohasem indított fegyveres megtorlást egyetlen meghódított ország ellen sem, mert a sztálini diktatúra alatt nem fordulhatott elő olyan helyzet, ami ezt szükségessé tette volna. Amit a Szovjetunió most csinált, az háború volt a függetlenségét rövid néhány napra visszanyert Magyarország ellen. S amikor az ország leigázása így sem sikerült, a szovjet erőszak a munkásság forradalma ellen fordult. Így a Szovjetunió, a „béketábor" vezetője, háborús bűntényt követett el; s a „munkásság állama" gyilkos merényletet hajtott végre a munkásság forradalma ellen.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Az orosz birodalom „liberalizálási" politikájának csődjét Budapest füstölgő romjai hirdették — de a magyar tragédia szétfoszlatta a Nyugat felszabadító politikájának a blöffjét is. Anglia és Franciaország a magyar forradalom tetőpontján mitsem törődtek a magyarok sorsával; ellenben a nemzetközi zűrzavart alkalmasnak vélték arra, hogy Izraellel karöltve leszámoljanak Nasszer Egyiptomával és visszakaparintsák Szuez fölötti uralmukat. Közel-keleti lépésükkel az angolok és franciák persze megbénították a szabad világ akcióképességét a szovjet agresszió ellen Magyarországon. S mentségükre, ha őszinték, legfeljebb azt hozhatták fel, hogy ők sohasem rokonszenveztek az Egyesült Államok felszabadító politikájával. Mert Anglia hagyományos ridegséggel viseltetett Közép és Kelet-Európa iránt, míg Franciaország az egész hidegháború alatt, amely amerikai vezetés alatt szövetségbe boronálta őt Nyugat-Németországgal, láthatóan mindig szívesebben vette volna valamilyen formában az orosz szövetség felélesztését Németország bekerítésére. Ám még aki tisztában volt az Egyesült Államok felszabadító politikájának hátterével, annak is csak keserű csalódást okozhatott az amerikai magatartás.

John Foster Dulles külügyminiszter, a felszabadító politika egyik értelmi szerzője, a magyar forradalom válságos hetében szinte szabad kezet adott a szovjet kormánynak, amikor biztosította az oroszokat, hogy ne féljenek koncessziókat tenni, mert az Egyesült Államok kormánya minden hátsó gondolat nélkül kívánja a csatlósországok függetlenségét s nem tekinti őket potenciális katonai szövetségeseknek. Ez a nyilatkozat helyénvaló lett volna egy nemzetközi értekezleten; az adott helyzetben azonban a Szovjetunió úgy értelmezhette, hogy a magyar forradalom ellen már elindított támadását amerikai megtorlástól való félelem nélkül hajthatja végre. S ha az orosz birodalomnak további megnyugtatásra volt szüksége, ezt bőven meríthette a nyugati egységnek az angol-francia közel-keleti lépés következtében szenvedett megrendüléséből.

És mit mondjunk Eisenhower elnök november 14-i sajtókonferenciáján tett nyilatkozatáról? A kommentárt az olvasóra bízzuk s csak idézzük az elnök szavait: „mi sohasem szólítottunk fel egyetlen népet sem arra, hogy felkeljen egy kíméletlen katonai hatalom ellen." Megjegyezzük, hogy ez inkább kitérő válasz volt. Mert az újságírók felvilágosítást kértek az amerikai kormány felszabadítási politikájáról, különös tekintettel arra, hogy október 29-én, amikor Gomulka már csatát nyert Lengyelországban és a magyar forradalom is győzedelmeskedni látszott, Nixon alelnök a közép-európai fejleményeket bizonyítéknak nevezte az amerikai „felszabadítási álláspont" helyessége mellett. A választ erre a kellemetlen kérdésre talán a közép-európai születésű francia író, Manès Sperber adta meg: „A magyar forradalmárok", írta Sperber, „a szabad világba vetett hitüktől megfosztva halnak meg, mert a szabad világ csak diadalukban volt kész osztozni, de nem küzdelmükben."

Az amerikai kormány persze előljárt a magyarországi szovjet agresszió kemény szavakkal való elítélésében. Sőt Eisenhower elnök idézett sajtókonferenciáján továbbra is hangoztatta a felszabadító politika helyességét, kijelentvén: „mi ragaszkodunk ahhoz, hogy minden népnek joga van arra, hogy szabadon választott kormánya alatt szabadon élhessen". Ugyanezt ismételte lényegében Dulles külügyminiszter december 2-i súlyos rákműtétje után tartott első sajtóértekezletén. S amikor az újságírók tovább faggatták, mi is tulajdonképpen a kormány felszabadítási politikája, Dulles kijelentette, hogy a felszabadítási folyamatnak „evolúciósnak" kell lennie, nem pedig „erőszakos forradalomnak".

Így hát a magyar forradalmároknak, ha idejük volt elmélkedni az orosz fegyverek tüzében, rá kellett jönniök, hogy forradalmukkal kétszeres „hibát" követtek el: egyrészt elrontották a Szovjetunió liberalizálási politikáját, másrészt keresztülhúzták az amerikai felszabadítási politika evolúciós számításait. Ilyen értelemben persze a világtörténelem összes forradalma „hiba" volt — mert minden forradalom a szerves fejlődés kudarcából született. A felelősség kérdését azonban már Goethe eldöntötte híres mondásával, mely szerint a forradalmakért nem a népek, hanem a kormányok felelősek.

Ám ha a magyar forradalom egyformán kellemetlen meglepetést okozott a moszkvai és washingtoni bürokratáknak, a két világhatalom reakciója merőben különböző volt. Míg a Szovjetunió cselekedett, addig az Egyesült Államok, a szabad világ vezetője, tétlen maradt. Miért? Vajon a félelem a világháborútól, a rettegés a hidrogénbombától bénította meg a szabad világot? A tények igen kellemetlenül azt bizonyítják, hogy a nyugati hatalmak a közép-európai forrongások idején egyáltalán nem álltak éberen készen, hogy hatalmukkal és tekintélyükkel a szabadságukért küzdő elnyomott népeket segítsék. Mégcsak meghitt érintkezést sem tartottak fenn egymással, ami fennálló szövetségükből kötelező volt rájuk; csak így magyarázható, hogy Anglia és Franciaország az Egyesült Államok háta mögött a közel-keleti akciót koholta. Az elnyomott népek szabadságharca bizony még annyira sem érdekelte őket, hogy egységüket őrizzék és készenlétben álljanak.

A választás tényleg háború és tétlenség közt volt? A félelem bénította meg a szabad világot? „De ha ez volt az ok — szegezte a szabad világ mellének a kérdést Salvador de Madariaga —, akkor miért legyen a Szovjetunió félelme kisebb, mint a miénk? ... Vajon túlélheti-e a Nyugat azt a revelációt, hogy a

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

nem-magyarok között, akik Magyarország szabadságáért harcoltak, csak az orosz dezertőrök voltak? Vajon olyan mélypontra süllyedt-e a Nyugat hite a szabadságban, hogy nem lát reményt egész Kelet-Európa, sőt Oroszország felszabadítására is a kommunizmus alól, ha most talpára áll és megakadályozza Magyarország legyilkolását?"

A száműzött spanyol liberális filozófus kérdésére az Egyesült Nemzetek pódiumáról elhangzott hosszú szónoklatok adták meg a szabad világ válaszát. Több mint egyhavi szónoklat után, december 12-én ötvenöt szavazattal elítélő nyilatkozatban bélyegezték meg a Szovjetuniót magyarországi lépéséért — és önmagukat tétlenségükért és tehetetlenségükért.

S mialatt szónok szónokot követett az Egyesült Nemzetek New York-i felhőkarcoló-palotájában, néhány háztömbbel odébb, a Waldorf-Astoria felhőkarcoló szállodájában, az autóiparosok új kocsimodelljét ünneplő díszvacsorán, Richard M. Nixon, a hatalmas Egyesült Államok alelnöke, december 7-én kijelentette: „Az Egyesült Államok megállta a történelem próbáját. Az Egyesült Nemzetek Szervezete meg van mentve. A jog uralma fennmaradt: ugyanazon jog a hatalmasok és erősek számára, mint a gyengék és védtelenek számára." Nixon ezeket a szavakat az Egyesült Államok és az Egyesült Nemzetek közel-keleti politikájának dicséretére mondta — de mindenképpen elképesztő kijelentés volt abban a történelmi pillanatban, amikor egy kis nemzet magárahagyatva élet-halál harcát vívta egy brutális nagyhatalommal. S ami azt illeti, az sem volt igaz, amit Nixon Magyarország megsegítéséről mondott. Szerinte: „Nem voltak semmilyen szerződések, melyeknek értelmében a szabad nemzeteknek fegyveres segítséget kellett nyújtaniuk." A tény ezzel szemben az, hogy Magyarországon szovjet támadás esete forgott fenn s az Egyesült Nemzeteknek, az alapszerződés értelmében, kötelességük volt a megtámadott fél segítségére sietniök. Csak hát a szabad nemzetek vonakodtak mégcsak a szovjet agresszió tényét is megállapítani. Ebben a történelmi pillanatban a magyarok ugyan a halál torkában voltak, de méltóbbak voltak a lét jogára, mint a földkerekség összes hatalmai együttvéve.

(1957. január)

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

CS. SZABÓ LÁSZLÓ : *Írók a forradalomban*

1.

Angol s általában nyugati szemmel csak akkor foghatjuk fel igazán az írók szerepét a szabadságharcban, ha előbb körülnézünk, hogy hová nyúltak el száz esztendő óta a keleteurópai forradalmak gyújtózsinórjai.* A zendülő földmunkások közé? Vagy a külvárosok földalatti mozgalmaiba? A bányákba? Vagy a tiszai töltésekre? A kommunisták ezt akarták elhitetni, különösen abban a megfélemlítésre szánt vitában, amely Déry Tibor regénye, a „Felelet" körül kerekedett az ötvenes évek elején. De a történelmi igazság csak rendőri felügyelet alatt szokott engedelmeskedni az átírásnak. Mi hagyjuk meg úgy, ahogy a tényekben bemutatkozik.

A forradalom gyújtózsinórja Keleten a múlt század negyvenes éveitől fogva abba a rétegbe nyúlt el, amelyet Hugh Seton-Watson, a kiváló történész megfontoltan intelligenciának nevez és sohasem középosztálynak. Párhuzamosan a megkésett iparosítással és városiasodással Kelet-Európában a főiskolai túltermelés által gerjesztő hatású, sértett, szegény és nyugtalan réteg rakódott a birtokos osztályok köré s ez a „perem-értelmiség", hogy a magam-csinálta szóval éljek, még csak nem is emlékeztetett a társadalmi életbe simán beilleszkedő vagyonos nyugati középosztályra. Míg Viktória királynő s trónutódainak tisztelettudó, milliomos polgárait reformszellem hatotta át, a cárok és császárok diplomás alattvalóiban forradalmi keserűség izzott nemcsak magukért, hanem a szunnyadó milliókért is. Ők voltak, rendszerint kéretlenül, a szószólói azoknak a szegényeknek, akik nem tudtak róluk, ők szították a rossz lelkiismeretet a „boldog birtokosok"-ban, akikkel kopott, megtűrt és gyanús rokon gyanánt mégis csak szabadon érintkeztek. Kelet-Európában a forradalmaknak szellemi tiszti századai voltak s nem hadseregük. Míg az angol középosztály vagyonára s gazdasági vívmányaira támaszkodva magabiztos, higgadt reformpolitikával tágíthatta a demokráciát, a túlszaporult „intelligencia" tehetetlen keserűségében Keleten a forradalom egyetlen kiútja felé irányította a nyugati munkásságnál jóval erőtlenebb ipari proletárokat s a meddő szolgadühben forgolódó parasztokat. Olyan réteg, amely apostoli hevének, lelkiismereti parancsainak, látszat nélküli szellemi hírének és hiúságának csak erőszakos változással szerezhet politikai súlyt, még vértelen reformköveteléseiben is a forradalmak számára dolgozik. Nyugati szemszögből leginkább az 1789-es Nagy Forradalom szálláscsinálóihoz hasonlítottak, ha nem is éltek olyan bizalmas lábon a hatalmasokkal, mint annakidején a felvilágosodás primadonnái, Voltaire, Diderot és Rousseau. Történelmi hatásuk azonban, szürkébb szereposztásban, szinte hajszálra egyforma: íróasztaluknál ők készítették elő a párisi és más Bastilleok kapujáig a tömeg forradalmi tetteit. Talán ezzel magyarázható a francia írók mostani határtalan elragadtatása a magyarokért. Filozófus őseik történelemformáló dicsőségét ünneplik öntudatlanul a magyar írókban; azért a politikai és erkölcsi tisztítóhadjáratért lelkesednek, amelyet maguknak szántak mindmegannyi vezér gyanánt a földalatti ellenállás és rendőrkínzások éveiben. Hatásuk nyomtalanul beleveszett a francia politika mocsarába s az írók, akárcsak a két háború közti magyar írók a hamis fénnyel csillogó Budapesten, egymást marcangolják a cinikus és egyelőre sebezhetetlen ellenség helyett, ahogy Jean Louis Curtis, és főleg Simone de Beauvoir vaskos világnézeti kulcsregényéből kiderül. Mindkettő az irodalmi „mandarinok" belháborújáról szól a felszabadult Parisban. Sartre, az egyik regény könnyen felismerhető fő figurája s minden társutasok bőbeszédű főpapja, szakítva szovjet barátaival, tulajdonképpen elmaradt háború utáni szerepét és Voltaire emlékét magasztalja most a magyar forradalomban.

Az angol írókat sokkal kevésbé ragadta meg s rázta föl ez a forradalom, mert szellemi előkészítése sehogyse fér össze a szigeti hagyománnyal. Angliában világnézeti tűzijáték nélkül mennek végbe a politikai változások, nincs irodalmi előéletük s a történelem sorrendjében mindig gyakorlati emberek: nagybirtokos mintagazdák, önálló vállalkozók, emberbarát gyárosok, istenfélő bankárok, bibliaolvasó szakszervezeti vezérek és proletár izgatók vitték keresztül. Milton volt talán az utolsó igazán elkötelezett angol költő a politika élet-halál harcában, az utolsó „engagé", hogy a nemzetközi szóval éljek. Ő pedig közel háromszáz éve halott. Még Dickens se volt igazán az, hiszen könyvei csak érzelmi oldaltűzzel, a szív balszárnyáról támogatták az amúgy is győzelmes polgári reformpolitikát. Körülbelül annyi eszmei harc akad a regényeiben, mint egy lármás gyerekszobában.

* Ez a cikk az oxfordi East European Society-ban 1957. február 26-án tartott angolnyelvű szabadelőadás gondolatmenetét követi s az előadás jegyzeteiből készült.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A kelet-európai birtokos osztályok körül elszaporodó intellektuális réteg — a nyugati középosztály önálló vállalkozóival ellentétben — ügyvédekből, orvosokból, tanárokból, tanítókból, újságírókból, kishivatalnokokból, leköszönt tisztekből, lelkészekből, örök diákokból állt, de mindig erős volt az irodalmi beütése. Az irodalom volt az igazi olvasztó kemence, amelyben összeforrt a vegyes származású értelmiség, hogy alapos egyetemi képzettséggel, de vagyontalanul, égő lelkiismerettel, de hatalom nélkül a szegények kéretlen szószólója s a gazdagok bűntudatának — hogy úgy mondjam — „tegeződő" élesztgetője legyen. A múlt század negyvenes éveitől a kommunista hatalomátvételig a belátásra hajló birtokosok s a lassan eszmélő nincstelenek egyaránt az íróktól várták a forradalom nagy haditervét éppen úgy, mint a forradalom elhárítására szánt reformokat, a tettekre riasztó kürtszót éppen úgy, mint a keserű lélek pillanatnyi zsibbasztószereit, az új Ezredévet éppen úgy, mint a helyi sertésvész orvoslását. Második honalapítást akarunk? Osszák el az írók a foglaló törzseket! Sántit a lovam? Hol egy író, hogy meggyógyítsa a csüdcsömört! Tüdőgondozó kellene? Egykézik egy megyeszöglet? Szervezzünk dunatáji népszövetséget? Nincs elég jó hírünk a nagyvilágban? Rosszul hozott a kukorica? Külföldre rabolják a földalatti kincseket? Ide egy írót, hogy segítsen, tolla suhintásával visszaszerezze az elveszett Aranykort, új Édent teremtsen a pusztán, rózsákat fakasszon a koldusbotra!

Mindebből édeskeveset érthet egy angol író. Ő vagy a társaság nemes ékessége, mint Charles Morgan, vagy harapós-csúfondáros krónikása, mint Somerset Maugham, Evelyn Waugh s a fiatalok közül Kingsley Amis vagy magános lázadó, világgá bujdosó önkéntes száműzött, mint Norman Douglas, D .H. Lawrence s a Földközi tenger szirénéinek többi bolyongó udvarlója. De nem sodródik forradalmi mozgalmak élére, sose követelték tőle, hogy telepítse be az elnéptelenedett Északskóciát és villamosítsa az angol vasutakat. Negyedszázad előtt egyszer nekik is politikai cselekvésre lobbant a lelkiismeretük, nem csöndes szigethazájukban, hanem Spanyolországban, de a szörnyű mészárlástól hamar megirtóztak, kiégett a fegyverforgató kedvük, megcsömörlöttek vértől csöpögő világnézeti lobogóktól. Orwell volt az egyetlen köztük, aki a kiábrándító tapasztalatok ellenére diákhűséggel mindhalálig kitartott az eszmék lövészárkában.

Meg is fizetett érte a maga módján. Honfitársai tisztelik és szeretik ugyan az emlékét, csak azt nem lehet tudni, hogy pontosan milyen minőségben? Bibliás embernek, pulloveres modern Don Quijotenak, tányérmosogató új Szent Ferencnek, növényevő anarchistának tartják, akinek inkább krisztusi példabeszédben van a helye, semmint a könyvespolcon. Magyar szemmel persze talán ő volt a „legigazibb" angol író az utolsó emberöltőben; az elkötelezett magyar író 1948-ig és Sztálin halála után benne ismert fegyvertársára és lelki testvérére. Mert a magyar írók 1953-ban olykor szinte népmeséi bátorsággal ismét elindultak sárkányt ölni a hatalom fellegvárába s magukra vállaltak minden országos feladatot, cserébe azért a megható, naiv és vérmes bizalomért, amellyel a tűrhetetlen nyomorúság és elnyomás idején az ország apraja-nagyja feléjük fordult. 1956 októberében az 1848-as hagyomány szerint cselekedtek s túlméretezett szerepük csak angol szemlélőnek meglepő, magyar ember szemében csupán a dolgukat tették meg. Viszonzásul sokkal többen tudják betéve a verseiket Magyarországon, mint a szigeten az angol költőkét.

De volt egy óriási különbség is a negyvennyolcas forradalom ifjú s az ötvenhatos forradalom őszülő előkészítői közt. A márciusi ifjak kezdettől fogva szembenálltak Béccsel, a Habsburg elnyomással, míg az új szabadságharcra készítő tollakat jórészt olyanok tartották kezükben, akik ugyanezzel a tollal évekig Moszkva magasztalói s az elnyomás önvakító szövetségesei voltak. Mi indította a Pilvax asztal pelyhesállú körének meglett korú marxista követőit erre a megtérésre? Mi vette rá őket, hogy átálljanak az igazi Petőfi s az igazi Puskin oldalára, miután hosszú ideig úgy viselkedtek, mint akiket Metternich herceg és I. Miklós cár elégedett szeme és évjáradéka hízlal? Erre a kérdésre igyekszem felelni a következő fejezetben.

2.

A magyar írók a történelem nyílt színpadára vitték azt a harcot, amely régóta folyik titkon s elkeseredve a szovjet tömb pártszékházaiban. Nyílt színre vitték az egyén kétségbeesett önvédelmi harcát a megromlott forradalmi rendszerek és zsarnoksággá fajult népuralom ellen.

Századunk forradalmai a múlt század méhében fogantak és apostolai azért fohászkodtak, hogy a szocialista világtestvériség váltsa meg végre a gyenge egyént az erőstől, fékezze meg az öntörvényű ragadozók garázdálkodását a tőkésuralom bozótjában. A sors szörnyű iróniája, hogy az utolsó emberöltőben a gyengék százmilliói esnek áldozatul a megváltásukra szánt forradalom még nagyobb ragadozóinak. Érthető, ha mentésükre éppen azok vetik magukat a vadak elé, akik még tudnak az apostolok tanairól. A szovjet kommunistáknak a különféle szakadár kommunisták és a szocialisták a legádázabb ellenfeleik. Küzdelmük a pártfellegvárak zárt szobáiból nyílt színre robbant Magyarországon.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A harc jól-rosszul leplezve évekre nyúlik vissza s okai 1956 márciusától kezdve utolsóig kipattantak az egyre dühösebb önvallomásokból. Robbanó indulatuk kilőtt patronjai százával hevertek az Irodalmi Újság, Művelt Nép és Magyar Nemzet hasábjain. S a vallomások veleje mindig az volt, hogy az írók megelégelték az erősek oldalán állni a gyengékkel szemben. Elpártoltak a farkasoktól a bárányokhoz, visszapártoltak a holtakhoz: a szocialista nép-testvériség első apostolaihoz.

A forradalmi rugó röviddel a kommunista hatalomátvétel után eltört a pártos írókban is. De a valóság elől bemenekültek egy körmönfont, hazug balettbe, amelynek Zsdanov volt a fő koreográfusa és Révai József a magyarországi betanítója. Újabban többfelé olvasom, hogy az íróforradalom már kevéssel a hatalomátvétel után parázslani kezdett.

Lehet, de akkor elég jól titkolták. Az igazság az, hogy jóformán csak Déry Tibor mert ellentmondani a szó legjobb értelmében használt „vagány" bátorsággal; a többiek belső tűz és külső ihlet nélkül makacsul tovább kábították magukat az előírt rituális szövegekkel. A forradalmi rugó eltört, sugallat nem jött a népből, a pártos írók mégis tovább végezték étvágyrontó szolgálatukat. Ma már pontosan tudjuk, hogy miképp születtek akkor a remekművek Rákosi és Révai szája ízének. Az író a Szabad Nép szókincséből lekanyarította háromszáz oldalra, a felülvizsgáló hatóságok a kiadótól a párton keresztül a minisztériumig megtoldották kétezer oldallal s az ellencenzura a minisztériumtól a párton keresztül le a kiadóig visszarövidítette háromszáz oldalra, amelyből egyetlen sort sem tudott felismerni a hüledező szerző.

Égbekiáltó bürokratikus butaság, kicsinyes komiszkodás, pimasz írástudatlanság, önhitt és szájas műveletlenség, türelmetlen vaskalaposság, folytonos zaklatás, megalázás és nyílt kufárkodás kellett ahhoz, hogy beteljen a mérték s bomlásnak induljon Zsdanov engedelmes balletkara. De ennek a szétszóródásnak a jelei csak Sztálin halála után, a szovjet-orosz Olvadáskor jelentkeztek. Amikor 1953-ban a hatalmi egyensúly a párton belül átmenetileg a Sztálin-ellenes szárny felé billent, Rákosi fiatal íródeákjai s Révai József neveltjei végre belekóstoltak némi szellemi szabadságba, a kommunista öreg gárda pedig visszakóstolt az elveszett szabadság régi jó ízébe. Nem születtek ugyan remekművek, hiszen Veres Péter találó megjegyzésével élve „félmarokban el lehet vinni a fiatalabb nemzedékek munkásságának tízéves eredményét", de legalább pattanni kezdtek a szemhéjak, amelyekre addig csak ráfestve volt, vörös festékkel, az írói tekintet. Akármilyen furcsán hangzik, a pártos írók akkor találkoztak először honfitársaikkal. Mert nemcsak a nép volt elzárva a külvilágtól és szószólóitól az egyházakban, parlamentben, szakszervezetekben és irodalomban, a kommunista írók is légmentesen el voltak zárva üdülőkben, hévízi fürdőhelyeken, alkotóházakban s a pártcsendőrök közt megejtett falu- és gyárlátogatásokon. Először találkoztak az olvasóval, aki nem olvasta őket, nem is hallott koszorús műveikről. Már pedig az író a zaklatást még csak elbírja valahogy, de nincs olyan tökmag tehetség a világon, aki elbírja, hogy felvágatlanul maradjon. Becstelen és cinikus ember akad bőven a tollforgatók között, de azoknak is nagyobb öröm ötszáz szétolvasott példány a művükből, mint a jogdíj ötvenezer érintetlenül porosodó kötet után.

Amilyen tisztázatlan és kétértelmű volt a hatalmi helyzet a pártban, olyan volt jó ideig az irodalomban is. 1954 az Akadémia-utca és a Gorkij-fasor táján egyaránt a sztálinisták és Sztálin-ellenesek örökös kötélhúzásával telt el. Csak a következő év — tehát 1955 — őszén derült ki, hogy a kommunista írók legjava nem hullámzik többé együtt a párttal, hanem kitart a népért való nagyobb szólás és írói szabadság mellett. Októberi memorandumuk már nem a belső pártharc szokásos vetülete volt; azt már egyének szerkesztették, váratlanul fellobbanó bátorsággal, a rossz útra tévedt forradalmi rendszer ellen. Éppen úgy nem illett bele a szovjet „szocialista fejlődés" menetrendjébe, mint két évvel előbb a kelet-német munkásfelkelés és közel egy év múlva a poznani zendülés. Rákosi a sztálinista öreg gárdával 1955 végén bosszuló ellentámadásra indult, megtorló hadjárata azonban olyan kudarcra volt ítélve, mint Hitler hátráló hadseregének pár hetes előretörése az Ardennekben. A huszadik szovjet pártkongresszus leleplezései dacolásra sarkallták a magyar írókat is, a poznani lázadás pedig irtózatos figyelmeztetés volt, hogy a dolgozó nép a kommunizmusból se kér, nemcsak sztálini változatából. Zsdanov, Rákosi és Révai elpártolt íródeákjai az igazi szerelmére találó lány eszeveszett keserűségével gyalázták egykori megrontóikat. Mondani se kell, hogy ez a valódi szerelem maga a magyar nép volt. Persze a megtisztító új érzésnek is akadtak szemérmetlen konjunktúralovagjai, fedezékben ágáló ál-Petőfik, néhány ordítóan tehetségtelen moszkovita pedig mindvégig kitartott a hozzájuk méltó zsdanovi hagyatéknál. A szellemi felszabadulás megtestesítői olyan kommunisták voltak, akik vagy Babits és Kosztolányi asztalánál cseperedtek fel, vagy a weimari köztársaságban éltek a két háború között, vagy francia hazafiakkal a föld alá húzódtak Parisban, szóval utolsó rostjukig megteltek nyugati műveltséggel. Ez a magyarázata, hogy miért voltak a Pilvax kávéház egykori pelyhesállú titánjainak őszhajú marxisták az örököseik. Olyanokra volt szükség a felszabadulás hajnalán, akik még jól emlékeztek a tegnapi világosságra.

Szerepük nem mindig állt arányban tehetségükkel, hiszen az igazán nagy írók a párton kívül éltek kötéltáncos óvatossággal, vagy senyvedtek élőhalottá nyilvánítva, hallgatásra ítélve. Keresetüket, színpadra jutásukat, nyilvános szereplésüket s kinyomtatásukat az utolsó években egyenrangú alapon — noha a

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

valóságban rangosabbak voltak — nagyrészt azoknak a kommunista íróknak köszönhették, akik bűnbánatból és jóvátevő szándékkal, de jól felfogott önérdekből is cselekedtek, hiszen a nép csak így hitte el igazán, hogy megszabadultak saját múltjuktól. 1956 őszén az Írószövetség új vezetőségében a visszafogadott, feltámadó lángelmék együtt ültek Sztálin-kori pótlékaikkal, hívatlan utódaikkal, sőt egy-két esetben volt üldözőikkel. Ültek együtt pünkösdi elragadtatásban, mint akiknek a feje fölött a megtévesztésig egyformán gyúlt ki a magyar népszabadság lángja. S az új frigynek, a lelkek pünkösdi békéjének annyira örült a magyar nép, hogy nagylelkűen elfelejtette a lázadó kommunista írók cselédéveit.

De nem így az írók. Elkeseredve tépdesték magukról az égető múltat, öngúnnyal hánykolódtak a bűnbánat hamujában. Végre-valahára szívből gyakoroltak „önkritikát"!

Mindenáron le akartak számolni egykori kitartóikkal a hitvány írásokért, amelyekre ránézni se bírtak; hol bosszúra, hol kiengesztelő áldozatra, hol a lélek ártatlan új csecsemőkorára vágytak hullámzó indulatukban. Bosszúra megrontóik ellen, kiengesztelő áldozatra tetteikért a sztálini korszakban. Ők tudatosították legjobban az elkeseredett magyar népben, hogy kiknek van kiszolgáltatva Moszkva tetszéséből. Mert ők aztán tudhatták.

Más kérdés, hogy ők vezérkedtek-e magában a viharban? Már említettem, hogy Keleten az író a múlt század dereka óta életre-halálra el van kötelezve a társadalmi forradalmaknak. Magyarországon pedig egyenesen az a — mondjuk meg őszintén — eltorzult állapot adódott elő, hogy az irodalom vigasztalt és kompenzált a hiányzó nemzeti jólétért, az irodalom volt a lekötözött és zsibbadt magyarság ama része, ahová a vér, szabad keringés helyett, összegyűlt és örökös gyulladást okozott. A magyar parasztnak nem volt népautója, nem ment ki földjére kis Forddal, a magyar bányász nem utazott saját zsebéből az osztrák havasokba, de volt József Attilája. S az Írószövetségnek, ha igaz, volt vagy nyolcszáz tagja. A diákok és munkások, a tisztességes párttagok s az üldözöttek mind az írókat nyomták előre, tőlük várták a csodálatos megváltó Igét. De a nekibőszült nép október 23-án akkor is visszalőtt volna az orgyilkos ávósokra, ha egyetlen szál író sincs Magyarországon. Az igazság az, hogy 1848-ban az írók csakugyan harcra buzdítottak, 1956-ban viszont csillapítottak, szinte tíz ujjukkal próbálták befogni a vérző sebeket. Hónapokon át szabadulni akartak szégyenük bilincseiből, de a nép később szétverte a világnézeti bilincseket is, le akartak számolni a pártban a sztálinizmus kísértetével, de a nép a kommunizmus Sztálingrádjává tette Budapest utcáit. Ők a párt kipucolt kemencéjében akartak friss lelki kenyeret sütni, de a nép ösztönösen tudta, hogy abból a kemencéből sohasem kerül ki tiszta és ehető kenyér. Ezért csapott túl a harc az írókon. Szerepük csak a vérfürdő után kezdődött el újra s tartott közel két hónapon át az újjászervezett terrorrendszerig. Abban a rövid időközben se uszítottak, csak helytálltak azért, amit a magyar nemzet kívánt. Hiszen az Írószövetség december 28-i Hitvallása — a független szövetség hattyúdala — becsületes, bátor, szókimondó és mélyen magyar írás, de egyetlen puska se sülne el tőle.

Azóta több író hajszába került, különösen a hétpróbás régi kommunisták. Egykori szövetségeseik sújtanak rájuk, olyan tettekkel vádolva, amiket sose követtek el vagy amelyekért szabad országban nem jár büntetés. Tulajdonképpen a rémuralom nem is a fegyveres forradalomért keres bosszút rajtuk, csak mondja, hogy azért, hanem a korábbi leleplezésekért, bűnbánatukért és tanúskodásukért az igazság mellett, szóval azért, hogy nagyon megemberelték magukat, mint írók s magyarok. Felocsúdó lelkiismeretük, kiengesztelő tetteik, gyászos múltjuk megtagadása miatt szenvednek. Ez ruházza fel, akaratukon kívül, keresztény értelemmel tragikus sorsukat. A jóért szenvedni annyi, mint az emberi ítélet fölé emelkedni az igazak szemében.

De befejezésül tartozunk egy tisztelő szóval azoknak, akikről eddig nem esett szó vagy csak mellékesen. Ha a múltjukba belecsömörlött kommunista írók készítették is elő a céljaiknál hatalmasabb szabadságharcot, ha ők voltak is, kiváltságos helyzetükben, 1955 őszétől a szellemi tisztító harc élcsapata, az egész magyar népnek mégis csak az éveken át elnémított, alig tűrt, bebörtönzött vagy fenyegetések között jutalmazott írók voltak mindvégig az erkölcsi mesterei, hű útmutatói a moszkovita sötétségben. Hogy milyen párthoz tartoztak? Legtöbben egyikhez sem, névleg talán egyik-másik szétvert koalíciós párthoz. Lényegében ahhoz a sok-sok ezer olvasó kezéhez tartoztak, akik szétrongyolt könyvlapjaikat továbbadták a következő éhezőnek. Függetlenül a szabadságharctól ők voltak s ők maradtak az örök magyarság fáklyái.

(1957. július)

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A FORRADALOM UTÁN

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

KOVÁCS IMRE : *A mai Magyarország*

I.

Magyarország újabban a világsajtó kedvence, nem múlik el hét, hogy egy tekintélyes napilap, magazin, folyóirat, vagy nagyobb TV-állomás ne foglalkoznék a hazai „változásokkal". Az eléggé felszínes megfigyelések (csinosak a nők, elegánsak a belvárosi kirakatok, jó a konyha a Gundelnél, kitűnő a bor, a fiatalok megőrülnek a dzsesszért és jobban twistelnek, mint bárhol másutt, sok nyugati darabot és filmet játszanak) alapján a riportok és kommentárok egy kaptafára húzhatók: 1956 óta „minden" megváltozott. Kádár János valójában a „forradalom programját hajtja végre", amelyet annak idején, mint az átszervezett kommunista párt főtitkára és a Nagy Imre kormány tárcanélküli minisztere maga is elfogadott és támogatott. Kilenc év távlatából a forradalom követelései nem veszítettek jelentőségükből, éppen ezért hihetetlenül hangzik, amikor a megvalósításuk különböző arányairól hallunk, felében, kétharmadában, akad olyan újságíró is, aki kerek számban adta meg a forradalom programjának végrehajtását, nyolcvan százalék. A forradalom „reneszánszáért" lelkesedők Magyarországon találják a legmagasabb életszintet az egész szovjet táborban, az ávóval viszont nem találkoznak (ma „tapintatosabb") és az emberek általában szabadabban, sőt egészen szabadon nyilatkoznak, és vélekednek. Minderről Claude Bourdet, az ismert francia publicista azt állítja, hogy „diadal a vereségben".

Mindez azonban megtévesztő politikai aritmetika, csalfa rabulisztika, mint ahogy a forradalom programjában sem az a döntő, hogy hány pontba foglalható, sokkal fontosabb, hogy mit is akart azon a baljós őszön a magyar nép.

Október 23-a és november 9-e között, amikor a szabad rádióállomások elkezdték és beszüntették adásaikat, 225 főbb követelés hangzott el: 78 követelés (35%) nemzeti függetlenséget, 69 (31%) politikai és 63 (28%) gazdasági reformokat akart. Győr, a nemzeti függetlenséget követelte erőteljesebben, Miskolc a politikai és Budapest a gazdasági reformokat. 56 programja lényegében három pontba sűríthető: 1. nemzeti függetlenség, 2. az orosz csapatok kivonása, 3. szabad választások.

Mi valósult meg a három legfontosabb követelésből, melyeknek teljesítését az Egyesült Nemzetek határozatai is sürgették? Az ország talán önállóbb, de nem független, a kormányzás változatlanul a kommunista párt monopóliuma, és egy 1957-es szovjet-magyar egyezmény értelmében még mindig nyolcvanezer főnyi orosz katonaság állomásozik Magyarországon. Stratégiailag a szovjet hadosztályok és különleges alakulatok úgy helyezkednek el, hogy háború esetén minél gyorsabban felvonulhassanak, ugyanakkor igazi rendeltetésüknek megfelelően az egész országot katonai, pontosabban rendészeti ellenőrzés alatt tarthatják.

Sokan mondják, nem kell túl szigorúnak, szőrszálhasogatónak lenni, tényleg komoly változások történtek, elégedjünk meg az eddigi eredményekkel, a többi majd jön magától. Magyarország nemzetközi kapcsolatai megjavultak, 1964-ben egymillió magyar járt külföldön és ugyanannyi turista érkezett hazánkba. Kiengedték a politikai foglyokat, megszűnt a csengőfrász ... Egy otthonjárt barátom a szemembe vágta: lassan az egész világ kibékül a hazáddal, csak te maradsz hadiállapotban vele. Ha így van, döbbenetes vád! Ha a magyar nép olyan mértékben támogatja a Kádár-kormányzatot, mint azt egyre meggyőzőbben bizonygatják, akkor már nem egy fantóm: a kommunizmus, hanem a magyar nép ellen harcolunk. Ide jutottunk volna, forradalmárokból ellenforradalmárok lettünk? Elmaradtunk, vagy lemaradtunk?

Kádár János a konszolidáció mértékéül a világot bejárt frázisát használja: „Aki nincs ellenünk, velünk van!" Az ötvenhatos forradalom maradék húsz százalékával meg, úgy látszik, nem sokat törődik, vagy nem árulja el, hogy gondol rá. Nem kétséges, hogy éppen a maradék „húsz százalék" az a küszöb, melyen át a magyar nép beléphetne a demokráciába és elérhetné függetlenségét. Azonban azt is jól tudjuk, hogy a szabad választások követelése a kommunistáknak egyenlő a feltétel nélküli megadással, az orosz csapatok a Varsói Egyezményt kiegészítő megállapodás alapján állomásoznak az országban, így az ENSz-határozatok mit sem érnek ellenük, a koalíciós pártok engedélyezése, illetve újraszervezése meg automatikusan maga után vonná a szabad választásokat, ami megint csak automatikusan a kommunista párt egyeduralmának vetne véget.

Én nem vonom kétségbe a javulást, hiszen egyike voltam azoknak, akik a hazai változásokra még idejében felhívták a figyelmet. De egyike vagyok azoknak is, akik a magyar nép önrendelkezési jogának visszaállítása nélkül nem tudják elképzelni a teljes megoldást. Ne áltassuk magunkat, ami eddig történt, az a

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

kommunizmus rugalmasságának taktikai határai között maradt. A folyamatot Kádárék úgy is nevezik, hogy a kommunizmus „humanizálódása", megreformálása, ami döntően különbözik a nyugati megközelítésektől és sugalmazásoktól, melyeknek gyűjtőneve: liberalizálódás vagy demokratizálódás. A humanizálódás lezárt látóhatár; marad a kommunizmus, csak jobbá, elviselhetőbbé teszik. A liberalizálódás vagy demokratizálódás kiút a kommunizmusból; lényege a kommunizmus belső ellentmondásainak és harcainak okos kihasználása, a társadalom mozgató erőinek és az ember örök szabadságvágyának tudatosítása, az a feltartóztathatatlan fejlődési folyamat, amely végül is önrendelkezési jogába emeli a magyar népet.

II.

A Kádár-rezsim hivatalos neve „forradalmi munkás-paraszt kormány", amivel csak önmagukat csapják be a kommunisták, mert se nem forradalmi (megalakulásakor inkább ellenforradalmi volt), se nem munkás, se nem paraszt. A munkásság már nem a hatalom letéteményese, de még csak szimbóluma sem: parasztság meg egyszerűen nincs, az esztelen és kegyetlen kollektivizálásokkal felszámolták. Kádár rendszerének alapja a párt, de legfőbb támasza mégis a bürokrácia és technokrácia, az a kiváltságos réteg, amely érti a modern állam vezetését és a termelés irányítását. A proletár származás vagy mozgalmi múlt nem sokat számít. Az egylistás választások megismétlődő komédiájában a jelöltek neve *után* ugyan még odabiggyesztik, hogy „vasesztergályos", „géplakatos", „pékipari dolgozó", „bányász", vagy „mezőgazdasági munkás" és „téesz-tag", még akkor is, ha az illető már régóta beleszokott a kényelembe, egy miniszteri bársonyszékbe. A parlamenti üléseken, egyéb hivatalos alkalmakkor és a sajtóban, rádióban a doktori címek viszont úgy ékeskednek a nevek *előtt,* mint egykor a neobarokk társadalomban.

A munkások mind riadtabban és mind csalódottabban, egyre gyakrabban kérdezik, hogy ők vezetnek-e még, és ha nem, akkor ki? Vagy kik? A kolhoztagok meg arra kíváncsiak, hogy „ki a gazda?" Jó irányban mutogatnak az új osztály felé, amely a régi uralkodó osztályokét meghazudtoló jólétben és elzárkózottan él, de a pártideológusok és hírmagyarázók leintik őket, hogy nem értik az új vonalat, reakciósán gondolkoznak.

A Népszabadság azzal oktatja ki a kételkedőket és a lázadókat, hogy a szocializmus nemcsak a „legtökéletesebb társadalmi rend", de egyúttal a „legfejlettebb technológia", éppen ezért a párthűség nem pótolhatja a szaktudást, de a szaktudás sem helyettesítheti a szocializmushoz való hűséget. Nem helycsere történt, amikor a szakértő leváltotta az öreg mozgalmiakat, a munkáshatalom életre-halálra szóló híveit, hanem a „szakember és a forradalmár-politikus fogalmának fokozatos azonosulása". Aki ezt nem érti, „nem érti a munkáspárt nemzeti egységpolitikáját". „A párt szövetségi politikájának célja régen is a polgári értelmiség megnyerése volt."

Szemfényvesztésnek sem elég az ilyesféle okoskodás, de a párt sem az már, ami volt és alig törődik a munkások vélekedésével, vagy az egykori törzsgárda aggodalmaival, számonkérésével. A forradalmi magatartás megjátszott volt, „múló hevület", vallják be cinikusan, amit „óhatatlanul" a lehiggadás váltott fel. Claude Bourdet azt írja a *Temps Modernes* c. párizsi folyóiratban magyarországi útjáról, hogy a fejlődés törvényszerűen egy angol klub vagy egy műegyetemi öregdiák egyesülethez teszi hasonlóvá a kommunista pártot, amelyben azonos érdeklődésű szakemberek tömörülnek — a korábbi forradalmárok helyett. A Népszabadság megborzad a gondolattól, s hevesen tiltakozik, mintha a technokratáké, a „sokat emlegetett szakbarbároké lenne a jövő".

Az új osztály, vagy ahogy otthon hívják, az új arisztokrácia, vagy a marxizmushoz illőbb kifejezéssel az új burzsoázia lojális, alkalmazkodó, konformista. Osztozik a felelősségben, de nem a hatalomban, kiszolgálja a rendszert, amiből azért a népnek is haszna van, de a magyarság nemzeti és a dolgozók szociális törekvéseitől szigorúan elkülöníti magát. A Kádár-rezsim mindinkább egy vörös Horthy-rezsimnek tűnik, azzal a különbséggel, hogy akkor a homlokzaton ez állt: „keresztény-nemzeti", és soviniszta jelszavak árasztották el a közéletet; ma a cégtábla „szocialista-népi", és a jelszavak osztályharcra, az imperialisták vagy a kínai „szakadárok" elleni küzdelemre uszítanak. S a nép, az Isten-adta (vagy Isten-verte) nép? Megint alul van, mint a történelme folyamán mindenkor.

Parlamentarizmusra és többpárt-rendszerre nincs szükség, jelentette ki Nemes Dezső pártideológus a Társadalmi Szemle 1964. novemberi számában (bár mentegetőzve elismeri, hogy 1949-ben elhamarkodottan oszlatták fel a nem-kommunista pártokat), mert a „lakosság közéleti aktivitásának fejlődését társadalmunk szocialista rendszere és szervezettsége biztosítja". És tiszteletreméltó naivitással pontosan felsorolta az „indirekt" demokrácia összes szervezeteit és intézményeit, mint a kommunista párt, a kommunista ifjúsági szövetség, a szakszervezetek, népfrontbizottságok, termelési értekezletek és üzemi tanácsok, földmíves és kisipari szövetkezetek, tudományos egyesületek, a magyar Vöröskereszt, önkéntes tűzoltóegyesületek, a sportegyesületek országos szövetsége, a bélyeggyűjtők és a vadászok egyesülete, a

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

horgász-szövetség. Bizony, a társadalom háromnegyede be van szervezve, a „szocialista demokrácia biztosítja a népnek a gyülekezési jogot, jobban, mint ahogy azt a dolgozók bármikor elérhették". Az 1963-as parlamenti és tanácsválasztásokon, dicsekszik tovább Nemes Dezső, a lakosság 70,5 rendelkezett szavazati joggal, a választásra jogosultak 97,2 százaléka szavazott: „A választás természetesen titkos." És még egy bizarr megállapítás: „Nálunk csak azok az elszigetelt reakciós elemek vágyakoznak a többpártrendszerre, akik így remélik, hogy kitörhetnek elszigeteltségükből, s hatékonyabban mesterkedhetnek a nép politikai egységének és alkotó erőinek megbontásán."

Kállai Gyula főideológus, aki immáron három évtizede bizonygatja sajátmagának (és az ország kárára) dogmatikus ellentmondásait, azzal a merész kijelentéssel toldja meg Nemes tételeit 1964. karácsonyi ünnepi cikkében, hogy a „magyar országgyűlés demokratikusabb, mint bármely kapitalista ország parlamentje". És hogy mennyire „demokratikus" a magyar állam szerkezete, és képviseleti jellege milyen erős, felsorolta a kommunista párt, a társutas egyesületek, szakszervezetek és hivatásos intézmények mellett a népi ülnököket, népi ellenőröket, a társadalmi bíróságok tagjait, a munkásőröket és az önkéntes rendőröket, „akiknek értékes tevékenysége mutatja, hogy máris a dolgozók százezrei vesznek részt a közrend biztosításában, a szocialista együttélés szabályainak kialakításában, az igazságszolgáltatásban és az élet különböző területein folyó munka ellenőrzésében." Mindez egyben lehetővé teszi a „társadalmi önigazgatás". megvalósítását a kommunizmusban...

A magabiztos kijelentésekből azonban kicsendül az aggodalom, hogy velük van-e a nép? A Hazafias Népfront 1964. márciusi kongresszusán Kállai Gyula miniszterelnökhelyettes még beismerte, hogy *nem mindenki boldog az egylistás szavazással* és az egyéni választókerületek visszaállítását fontolgatják két vagy több jelölt indulásának biztosításával. A népfront új főtitkára, Erdei Ferenc pedig azt a meglepő bejelentést tette a budapesti rádióban, hogy máris kiküldtek egy bizottságot a választójogi reform előkészítésére. Karácsonyi cikkében Kállai újból felvetette a választási reformot, de a népfront-kongresszusi beszédével ellentétben csupán azt javasolta, hogy az egylistás választásoknál „növelni lehetne a jelöltek számát". Mivel „társadalmunkat egy párt, a munkásosztály forradalmi pártja vezeti, ... nekünk magunknak kell egyben 'ellenzéki' pártnak is lennünk."

Arra aligha gondolnak, hogy az újmódi választásoknál indulhat egy dogmatikus és egy revizionista jelölt is a pártközép vagy a népfront jelöltjeivel szemben, bár azt is érdekes lenne megtudni, hogy melyik kommunista frakció erősebb; valószínűbb az a feltételezés, hogy teret akarnak adni a nem-kommunista erők legális jelentkezésének. Egy ilyen lépés megnyitná a demokratikus fejlődés útját, komplikációk nélkül átsegítené a rendszert az átmeneti szakaszon; a szociális vívmányok megtartásával és azok továbbfejlesztésének lehetőségével állítaná vissza a parlamentáris demokráciát Magyarországon, ami az emberhez egyedül méltó kormányzás.

Erre a lépésre még nem készek, a választási rendszer megreformálásáról újabban nem esik szó. Attól tartok, amikor rádöbbennek, hogy más megoldás nincs, már késő lesz ...

III.

A magyar ipar legnagyobb baja a munka termelékenységének és az áruk minőségének alacsony foka. Az egy magyar munkásra eső termelés értéke *fele* a nyugat-németének. Egy olyan nyugat-német acélipari konszern, melynek a kapacitása egyenlő az államosított magyar acélipar teljes kapacitásával, fele annyi munkással kétszer annyit termel, mint Magyarország. Egy amerikai bányász teljesítménye tízszerese a magyarénak. A külföldi eladásra készült magyar áruk ugyanazon egységében több a munka, mint a bevitt árukében, ami a súlyos ráfizetés mellett a magyar ipar inferioritásának is mértéke. Földes István kommunista közgazdasági író helyesen állapította meg, hiába büszkék, hogy mennyire elhagyták a múltat, mert „nem a saját múltunk a mérce, hanem a világtechnika, amelynek fejlődése ugrásszerűen meggyorsult". A magyar ipar elavult gépeken hosszadalmasan és költségesen termel, s „koloncként cipel magával évtizedes vagy még régibb konstrukciókat". Az eszterga- és marópadok újabb típusait hét éve kezdték gyártani, de egyes esztergapadokat már tizenöt éve gyártanak. Az erősáramú gépipar gyártmányainak fele háború előtti tervezés — az automatizálás nagyobb dicsőségére. Az üzemek méretezése nem megfelelő, túl kicsik a kohók, az öntödék és az erőművek. A büszke magyar malomipar még a szomszéd országokkal sem állja ki a versenyt, negyven-ötven százalékkal drágábban őröl.

A termékek minősége nem felel meg a követelményeknek, emiatt „az évek során a szükségesnél nagyobb áru- és anyagkészletek halmozódtak fel", állapítja meg Fock Jenő miniszterelnökhelyettes, a magyar tervgazdálkodás főnöke. A rosszminőségű fél- vagy készgyártmányokat az állami vállalatok nem veszik át egymástól, de a közönség is vonakodik selejtes árut venni. Porszívók, mosógépek, cipők, textiláruk

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

negyedrésze rendszerint eladhatatlan selejt, amitől csak az évvégi kiárusításokon szabadulhatnak meg. Hasonló nehézségekbe ütközik a magyar áru elhelyezése külföldön. Egyideig az elmaradottabb országok megvették a magyar gépipar kifogásolható gyártmányait és szerszámgépeit, mert a komplikáltabb gépekhez maguk sem értettek, de amint megismerkednek a modern gépekkel és termeléssel, a silány magyar áru nekik sem kell. Hátráltatja a magyar export fejlődését a pontatlan szállítás, nem tudják időre elkészíteni a rendelést, akkor ezért mondják le, vagy nem azt szállítanak, amit rendeltek, ilyenkor az árut visszaküldik.

A korszerűsítést a szolgaian másolt szovjet tervezési és gyártási klisék, a központi irányítás nehézkessége és a szinte rituális bürokratizmus akadályozza. Hiába engedtek nagyobb teret a szaktudás érvényesülésének, a szakember még mindig szembetalálja magát a párt makacsságával vagy tudatlanságával, az üzemvezetés sem tisztázódott teljesen, politikai és ideológiai érdekek miatt a vállalatvezető kénytelen az üzemi párttitkárnak engedni, akit viszont a pártközpont tart szorosan. Általánosságban még mindig hat évig tart, míg a tervekből sorozatgyártás lesz, egy modell rendszerint elévül, amikor a futószalagra kerül.

A túl drága termelés költségeit áthárítják a társadalomra, ezért alacsony az életszínvonal, ugyanakkor beruházási trükkökkel (és presztízs-szempontból) a teljes foglalkoztatottság látszatát keltik. Az ipari munkásság egyharmada csak tipeg-topog az üzemekben, alig van köze a termeléshez, legfeljebb a nyersanyagot vagy a készgyártmányokat tologatja. Fock Jenő azt is kifogásolja, hogy az állami vállalatok „az utóbbi években indokolatlanul több munkást és alkalmazottat foglalkoztatnak ... az adminisztratív alkalmazottak létszáma gyorsabban nőtt, mint a műszakiaké". Egyes szegmentekben szakmunkás-hiány mutatkozik, ugyanakkor „szükségtelenül felduzzadt a segéd- és kisegítő munkát végzők száma".

A segédmunkások állandóan vándorolnak, háromszoros arányban cserélnek munkahelyet a szakmunkásokhoz viszonyítva. A GANZ-MÁVAG-ban a munkások 21,3 százaléka cserélődött ki 1963-ban, a kilépők 56,5 százaléka huszonöt éven aluli volt. A csepeli Vas- és Fémművek szerszámgép-üzemében a kilépők hatvan százaléka az alacsonyabb bérek, a normaviszonyok rendezetlensége és a nem kielégítő munkakörülmények miatt hagyta ott állását. 1964-ben az építőipari munkások egyharmada kicserélődött; országos viszonylatban a kilépő ipari munkások negyven százaléka az üzemeken belüli szervezési hibákra, a rossz munkakörülményekre, a vezetők és beosztottak közti feszült kapcsolatokra hivatkozott, mint okokra. A munkaerő és a munkaidő helytelen kihasználása szigorú intézkedéseket követel, az üzemek és vállalatok, a teljes munkaerőgazdálkodás nagyszabású átszervezését teszi szükségessé, aminek politikai következményeitől viszont úgy fél a rendszer, hogy csak felületes intézkedéseket foganatosít, az alapvető kérdésekhez nem mer nyúlni. Már az eddigi tétova rendelkezések is felszínre emelték a rejtett, a „kapun-belüli" munkanélküliség egy részét, s ha következetesen végrehajtják a szükséges és halaszthatatlan reformokat, a „munkáshatalom" könnyen a saját elégedetlenségével találhatja szembe magát. De erre nem kerülhet sor, a szocializmusban nem lehet munkanélküliség, az egy ronda kapitalista jelenség, a válság tünete, ezért a potenciális munkanélkülieket továbbra is elrejtik a dolgozók között.

Egy szakmunkás 1700 forintot keres havonta, amiből egy jobb gyapjúöltönyt vagy nagykabátot csináltathat magának. Valami módon tehát ki kell egészíteni az alacsony béreket, és ebben a munkások igen leleményesek és bátrak. A kohó- és gépipari üzemek igazgatóinak és főmérnökeinek tanácskozásán hangzott el a szellemes követelés: „fel kell számolni gyárainkban a *háztáji* gépparkot". Óriási derültség fogadta a magyar ipari termelés kettősségének kipellengérezését. A munkás megosztja hivatalos munkaidejét a gyári termelés és magánmunkája között, használja a gyári berendezést, energiát és elsőrangú nyersanyagot kávéfőző, horgászorsó és TV-antenna vagy konyhai tűzhely készítésére. Gyári nyelven ezt „fusizásnak" nevezik és a betyárbecsület védi: mentik és fedezik egymást a szaktársak. A nehezen beszerezhető nyersanyagot gondosan tárolják, de azért kisegítik a főmérnököt is, amikor sürgős rendelés fut be. Fusizásra a gyárak is berendezkedtek; ha az állami kereskedelem útján nem tudják beszerezni a hiányzó alkatrészeket, akkor méregdrágán „házilag" legyártják. Kényes külföldi rendelés esetén meg behívják a magán kisiparosokat — túlórázni.

A megoldás az lehetne, hogy az állam, mint egy szocialista részvénytársaság az igazgatóságra bízza a vállalatok vezetését, a munkások érdekeit a szabad szakszervezetek védenék, a szinekúrákat kiszórnák és helyreállítanák a piacmechanizmust, ami a korrekt árakat és reális munkabéreket kialakítaná. Súlyos operáció, de más megoldás nincs!

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

IV.

Marx nem becsülte sokra a parasztokat, „egy zsák krumplinak" csúfolta, Engels meg a „történelem barbárainak" tartotta őket, biztosan ezért nem számít különösebben a mezőgazdaság abban a furcsa procedúrában, amikor a társadalmi fejlődés fokozatait kínos pontossággal minősítik.

Mikor lesz egy közönséges kapitalista vagy feudál-kapitalista országból a kommunista hatalomátvétel után „népi demokrácia", az mikor ér be a „szocializmusba", és mikor éri a kiválasztott társadalmat a magas kitüntetés, hogy végülis és mindörökre a „kommunizmust" építheti? Lengyelországban a mezőgazdaság 12, Jugoszláviában 17, és Magyarországon 97 százaléka kollektivizált, mégis mindegyiküknek ugyanaz a rangja: a szocializmust építik (és itt nem tudok ellenállni a kísértésnek, hogy hozzá ne tegyem: a kenyérgabonát meg Amerikában vásárolják). Akkor miért kellett a magyar mezőgazdaságot Kádár ismételt fogadkozásai ellenére erőszakosan kollektivizálni?

Hruscsov iránti hűségből?

A túlbuzgó szovjet reformer a kolhozokat össze akarta vonni szuperkolhozokba, azokat át akarta alakítani szovhozokká (állami gazdaságok) és a központjaikba tervezett agrogorodok felhőkarcolóiba akarta költöztetni az orosz parasztokat, ami talán rendjén is lett volna, ha nem felejt el melléjük szupermarketokat építtetni. A háztájit mégsem lehet a terraszon berendezni; valahonnan az élelmet be kell szerezni. Kádár ilyen messze nem ment el, de valahányszor Hruscsov szorított egyet agrárpolitikája bonyolult csavarjain, a magyarországi kommunisták is megújult dühvel rontottak neki a parasztságnak, hogy zsugorodó függetlenségétől teljesen megfosszák.

A kollektivizálás brutális fokozatai és magas aránya (97 százalék) nem szüntette meg a magyar mezőgazdaság feudális jellegét. A basáskodó termelőszövetkezeti elnök szolgálati hintón hajtat be a járási tanácselnökhöz, mint egykor a jószágigazgató a főszolgabíróhoz, az agronómus bricsesz-nadrágban, csizmásan lovagol ki az egysorjában gyomláló, kapáló, arató vagy répaszedő tsz-tagokhoz, akárcsak az intéző vagy botosispán a régi jó uradalmi időkben.

A termelőszövetkezeti tagság legalább háromfele érdekelt elkötelezettségeivel: dolgozik a közösben, míveli a háztájit és rendszerint külső munkát is vállal. Minden tagnak van (1) *háza és kazettája,* a virágos és zöldségeskert, a gyümölcsös és a romantikusan rendetlen gazdasági udvar az ólakkal és istállóval, (2) *háztáji gazdasága,* az a fél-egyholdnyi terület, amit minden évben a határ más és más részében mérnek ki, akárcsak a cselédek szegődményes földjét, és (3) *két-három hold részes kukoricája, krumplija vagy cukorrépája* a közösből, ahol az agyondicsért nádudvari rendszert bevezették, ami lényegében az egykori feles-harmados mívelés felújítása s olyan sikeres, hogy már teheneket is csak harmadába akarják fejni és hízlalni a disznókat...

Az egymilliónyi tsz-tagság egyharmada túl van a munkaképes koron, egynegyede nem vesz részt a közös munkában, tagságával a háztájihoz biztosítja igényjogosultságát, fele asszony. A teljes erejű és munkájú tagok is, mivel nem elég a munkaegységre kimért járandóság, külső munka után néznek. Védelmükre a praktikusabb vezetőség „termelőszövetkezeti ipari segédüzemeket", a nyílt munkanélküliség kiküszöbölésére másodállásokat szervez; agyagot, követ, kavicsot termelnek ki, gombot gyártanak, út-, csatorna-, latrinatisztítást vállalnak, alapot létesítenek a fekete anyagbeszerzésre és a „felesleg" hasznos továbbértékesítésére. Kollektíve kupeckednek ...

A szociológusnak felcsapott Hegedűs András szerint a „falusi családoknak alig több, mint 50%-át tekinthetjük homogén termelőszövetkezeti családnak ... Egyre nagyobb azoknak a családoknak a száma, amelyeknek keresői között egyaránt vannak szövetkezeti tagok és bérből-keresetből élők" *{Valóság,* 1964 május). Vagyis az erőszakolt, brutális kollektivizálásokért az erkölcsi felmentést nem adja meg az eredmény: amit el akartak érni, a szocialista falusi társadalom kialakítása, egyszerűen nem sikerült. A gazdasági „igazolás" még siralmasabb.

Az állami gazdaságok, erdészet és a gépállomások dolgozóinak száma kétszázezer, és vagy százezer egyéni gazda is megmaradt. A termelőszövetkezeti tagokkal együtt a magyar mezőgazdaság munkaereje tehát 1,3 millió. Egyharmada az Egyesült Államokéinak, de az USA agrártermelésének összértéke hetvenszerese a magyarországinak. Az állami gazdaságok és néhány jólszervezett termelőszövetkezet leszámításával a magyar mezőgazdaság nem mozdult el a háború előtti szintről. 1938-as hozamát száznak véve, 1949-ben, amikor a háborús veszteségeiből már-már kilábolt, az index 85, amit az akkor elkezdődött első kollektivizálási hullám 1952-ben leszorított 75-re. A következő évben Nagy Imre „új kurzusa" megengedte a termelőszövetkezetek elhagyását és feloldotta a kötelező beadást; az index felugrott 97-re. Az 56-os forradalom leverésével lecsúszott 88-ra. A hivatalos statisztika azt állítja, hogy 1962-ben az index 115-re emelkedett, a terv-előírás szerint 1964-ben — 125-re. Negyedszázad alatt a hozam negyedrészével

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

emelkedett, ugyanakkor a lakosság egytizedével szaporodott. A magánszektorban (egyéni, háztáji, részes) alkalmazott munkaerő (az összes 24 százaléka) az össz-mezőgazdasági hozam 38 százalékát termeli.

A visszatérülés alig haladja meg a befektetéseket, a magyar mezőgazdaság nagyon drágán termel, a dolgozók keresetük kétharmadát élelemre költik. (Nyugaton negyedét-harmadát). Egy magyar segédmunkás egy órát dolgozik egy kiló almáért, vagy egy liter tejért, négyet egy kiló túróért és egynapi keresete is rámegy egy kiló csirkére vagy disznóhúsra. A legalacsonyabb bérű amerikai munkás félórát dolgozik egy kiló csirkéért vagy túróért, tízpercet egy liter tejért és két percet egy tojásért.

A kollektív mezőgazdaság a fejlődés kerékkötője és dogmatikus gyógykezelés helyett merész döntéssel utat kellene nyitni az egyéni gazdálkodás kiszélesítésének. Ma már általános nézet a kommunizmusban, hogy a háztáji egységekre igen nagy szükség van, valójában a háztáji mentette át a válságain a kollektív mezőgazdasági termelést, ezért legjobb lenne megengedni, hogy azok a tsz-tagok, akik hajlamot és rátermettséget éreznek, vagy még inkább mutatnak az egyéni gazdálkodásra, a háztáji egységüket önálló gazdaságokká fejleszthessék. Vagy pedig egyszerűen a tagságra kell bízni, hogy eldöntse: közösen akarnak-e továbbra is gazdálkodni, vagy sem? Aki menni akar, hadd menjen, mert a közös termelés hatékonyságát éppen a húzódozó tagok érdektelensége és kedvetlensége akadályozza. Aki viszont szereti a közöst, az marad, s a tagok önkéntes elhatározása nagyobb biztonságot nyújtana a termelőszövetkezeti termelésnek és igazolná a rendszer agrárpolitikáját is. Teljes felszámolás esetében is, a nagyobb létesítmények, istállók, a géppark, gépszínek, raktárak stb. szövetkezeti tulajdonban maradnak, s az egyéni gazdák ugyanazt a támogatást vagy könnyítéseket kapnák, mint a termelőszövetkezetek.

V.

A bátran elkongatott frázisok, az önelégültségre hajlamos és önimádatra beállított rendszer automatikus funkciói ne tévesszenek meg bennünket. Minden totalitárius rendszer jól-rosszul működésben tartja az államot és a termelést. Attól még a magyarországi kommunista rendszer nem omlik össze, hogy dilettánsok vezetik, s a funkciói nyugati mértékkel nem kielégítőek. Az sem valószínű, hogy a politikai és gazdasági fogyatékosságok tudatában lemondanának, hogy átadják a helyüket másoknak. Ilyen fordulatra vagy meglepetésre hiába várunk vagy számítunk, a szovjet táborba integráltan maradnak a helyükön, mert ez a kommunizmus rendje, érdeke, erkölcse, törvénye. A látszólag nyugodt felszín, a megtévesztő jólét és törékeny biztonság leple alatt a nemzet ösztönei azonban tragédiákat sejtetnek, a nemzethalál révülete megint kísért a magyar irodalomban.

Egy nép életerejét és optimizmusát a szaporodásával mérik; a magyarság szaporodása megtorpant és annyira lelassult, hogy e téren legutolsók vagyunk Európában, ha ugyan nem az egész világon. 1954-ben 223.500 élveszületésre 106.500 halálozás esett, a nemzet 117.000 lélekkel szaporodott. 1962-ben 130.000 élveszületés mellett 108.000-en haltak meg, a természetes szaporodás 22.000 volt. A halálozási arány érintetlenül hagyásával, nyolc év alatt a születési ezrelék 23-ról 13-ra, a szaporodási arány 12-ről 2 ezrelékre süllyedt. Tragikus ellentétben ezzel az irányzattal, a művi vetélések száma ijesztően emelkedett, 1955-ben 78.500, 1959-ben 188.000 legális abortuszt jelentettek az orvosok és a klinikák. Becsléssel ez a szám ma negyedmillió.

Vas megyében az 1964-65 tanévben 20 iskolában már nem volt első osztály, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében hét iskolát bezártak. A harmincas évek komor képei tűnnek elő: a bedeszkázott ajtajú, ablakú házak az Ormánságban, ahol az egykés vagy gyermektelen öregekkel egykor népes családok és falvak tűntek el a temetőkben. Ahol nincs gyerek, hogy beírassák az iskolába, ott az óvódák is üresek, s ahol az óvódák üresek, ott a házak ajtajait és ablakait is be kell majd deszkázni.

Megint az írók húzták meg a vészharangot, akárcsak a harmincas években, amikor Bajcsy-Zsilinszky Endre, Kodolányi János, Fülep Lajos, Illyés Gyula, Zilahy Lajos, Féja Géza és mások az ormánsági és sárközi egyke riasztó következményeire döbbentették rá a társadalmat és a hatalmat. Az új riasztást eleinte az „öregedő népi írók balsejtelmének" tekintették, ma a kételkedők és a cinikusok is beismerik, hogy van valami a „szent őrületben", a nemzethalál víziójában.

A kommunista rendszer visszautasít minden olyan feltételezést vagy magyarázatot, mintha a szaporodás hanyatlásában a kommunizmusnak bárminő szerepe lenne. Világjelenségről van szó, érvelnek hivatalos részről, a könnyebb élet, a közöny, a felelőtlenség az okai, aztán meg a nők joga „szülni vagy nem szülni". A demográfusok szerint a magyarság „népesedési hullámvölgybe" került a háború alatti kiesések következtében: kevesebben kötnek házasságot, kevesebb a születés.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Ha valahol a kollektivizálás arányának van szerepe, az a népszaporodás ütemében feltétlenül kiütközik. Lengyelországban az alacsony, 12 százalékos kollektivizálás 11.7 ezreléken tartja a szaporodást, a jugoszláviai 17 százalék 13.6 ezreléken, míg Magyarországon két ezrelék, ami nyilván a magas (97 százalékos) szocializáltság következménye is. Az erőszakos, kíméletlen kollektivizálással a szapora magyar parasztságot kiforgatták földjéből és hagyományos életformájából, a fiatalok tömegesen hagyták el a falut és átváltottak ipari foglalkozásokra, a gazdagabb parasztokat (kulákok) üldözték és nagy részüket deportálták; másfél évtized alatt (1949-1964) egyharmadával, másfélmillió lélekkel csökkent az agrárlakosság, ami kihatott a nemzet szaporodására.

Akik felcserélték falusi életüket a városival, a zsúfolt munkásszállásokon és albérletekben nem találtak nyugalmat, meghittséget; az elproletarizálódott házastársak mentsvára a művi beavatkozás. Magyarországon a lakások 34 százaléka szoba-konyhás, 60 százaléka kétszobás, 84 százalékában nincs fürdőszoba, 77,5 százalékában folyóvíz és 26 százalékában villany. A többséget a rendkívül kedvezőtlen szociális viszonyok, másokat az aránylag magasabb életszínvonal biztosítása, kényelmi szempontok vittek rá a születésszabályozásra. Ismét mások a világszerte eluralkodott könnyelmű felfogás, a *dolce vita,* a szórakozás és élvhajhászat áldozatai.

Negyed század alatt radikálisan megváltozott a magyarok házassági rendje. 1938-ban a házasságot kötő férfiak 25,8, és a nők 58,8 százaléka, 1962-ben 47,9, illetve 70,4 százaléka volt 24 éves vagy fiatalabb. Korábban nősülnek és hamarébb elválnak a magyarok; 1962-ben a házastársak 9,5 százaléka egy évnél rövidebb idő alatt bontotta fel a házasságot és az összes elváltak 44,7 százalékának nem volt gyereke, 33,7 százalékának meg csak egy gyereke volt.

Akárhogy is van, Jobbágy Károly, aki pedig kezdetben elítélte a harangkongatást, most maga is azt tartja, hogy nem kell okvetlenül nukleáris háborúra gondolni, elég egy váratlan járvány, természeti csapás, s akkor csak az erős népek maradnak meg, a gyengék elpusztulnak. Riadtan kérdezi: „Lehet, hogy történelmünk, irodalmunk csak emlék marad, tananyag?..." A népesedéstudomány „előreszámítással" ma már nagyon pontosan megállapítja, hogy egy ország, kontinens vagy a földgolyó lakossága mennyi lesz egy bizonyos idő elteltével. A legjobban kipróbált módszerek és az ENSZ által 1958-ban készült „előrebecslés" alapján a Központi Statisztikai Hivatal népességtudományi kutatócsoportja kiszámította Magyarország lakosságának várható növekedését a következő másfél évtizedben. „Alsó" becsléssel 1980. december 31-én a lakosság száma 10,733.000, „felső" becsléssel 10,921.000 lesz. A demográfusok az „alsóbb" eredményeket tartják valószínűbbnek, és a magyarság növekedését a mai hazájában a következő tizenöt év alatt 556.000-re teszik, vagyis a jelenlegi rendkívüli alacsony szaporodási arány változatlan marad. 1946. január 1. és 1980. december 31. közötti 35 évben a népnövekedést 12 százalékra becsülik, ugyanakkor Közép-Európában 1950 és 1975 közötti 15 évben 18-22, az Európán-kívüli világban meg 30 százaléknál magasabb növekedéssel számolnak. Magyarország népsűrűsége 1981-ben négyzetkilométerenként 115, a szomszédos országoké az ENSZ demográfusainak becslése szerint 149-154 lesz. A magyar társadalom elöregedése is folytatódik: 1949-ben a tizenötéven aluliak a társadalom 25 százalékát alkották, 1981-ben visszaszorulnak 20 százalékra, ugyanakkor az öregek aránya 11.6 százalékról 18 százalékra emelkedik.

A magyar társadalom elöregedését „elősegíti" az a tényező is, hogy az átlagos halálozási kor az 1940-es negyvenhét évről 1981-re hatvanhét évre emelkedik. A magyarországi „népesség-előreszámítás" eredményeit közlő *Valóság* című folyóirat helyesen jegyzi meg, hogy a népesség számában és szerkezetében jelentkező változások gazdasági, társadalmi és demográfiai tényezőkre vezethetők vissza: „Gyakorlati tapasztalatok, de elméleti elgondolások szerint is e tényezők szoros korrelációban vannak egymással. Ennek alapján a népességben végbemenő változások mintegy tükrözik, adott esetekben jellemzik a gazdasági és társadalmi változásokat." A kommunista terror tetőfokán Illyés Gyula azt mondotta, hogy mindenek ellenére a magyarság biológiai állománya érintetlenül biztosítva van egy új kezdésre. Elmondhatjuk-e ugyanezt ma is?

A magyar irodalom szeizmográfjai szüntelen kilengésben vannak, a lélek érzékenységével veszélyeket jeleznek. A kietlen Rákosi-érában, amikor a „szocialista-realizmus" kaptafájára kellett ráhúzni az alkotásokat, a megjelenhető munkák azt a „boldogságot" fejezték ki, ami nem volt. A mai szabadabb és boldogabb légkörben, amikor az író megint a lelkiismerete és tehetsége szerint alkothat, a magyar irodalom fojtott elégedetlenséget, szomorúságot, kiábrándulást, reménytelenséget és szűkölő félelmet tükröz. A vízválasztóra került nemzet lelkiállapota ez: idáig eljutottunk, de átfordulunk-e arra az oldalra, ráléphetünk-e arra az útra, amely a teljes szabadsághoz és függetlenséghez vezet? Vagy visszacsúszunk a terrorba, a sötétségbe, a kétségbeejtő embertelenségbe?

A változás spontán, pontosabban hangulati — nem intézményes. Kádár kiválasztása és uralomra juttatása 1956. november 4-én kompromisszum volt; se Rákosi, se Nagy Imre, ami engedékenyebb politikát írt elő, az engedményeket, a nagyobb szabadságot azonban nem kodifikálták! A kommunista jogszemlélet

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

valamit változott, de az egyéni és emberi szabadságjogokat nem írták körül pontosan, védelmükre és biztosításukra nem hívták életre a szükséges intézményeket és procedúrákat. A „szocialista legalitást" sokat emlegetik, fogadkoznak, hogy a „személyi kultusz" törvénytelenségeihez és önkényéhez nem térnek vissza, ami mind nagyon szépen hangzik — ugyanakkor az állampolgárok biztonsága és szabadsága kizárólag a megváltozott hivatalos hangulattól, az államvédelmi szervek szabályozható megértésétől, a beosztottak egyéni kedvétől, magatartásától függ.

A totalitárius törvényhozást és perrendtartást kellene megreformálni, hogy a szocialista legalitás jelszavából *valóság* legyen. Az 1949-es alkotmány biztosítja a szabadságjogokat, legalábbis papíron, de mi lett belőlük Rákosi pribékjeinek kezén?

VI.

A magyarországi kommunisták oly büszkén hangoztatják, hogy cselekedeteik mértéke a „világ első szocialista államához", a Szovjetunióhoz való viszonyuk. És éppen nemzeti politikájában méretett meg és találtatott könnyűnek a rendszer. A szovjet táborban nincs egy olyan kérdés, amit fenntartás nélkül ne támogatnának. Helyeslik a gazdasági integrálódást (KGST), ami a nemzeti érdekek feláldozását követeli a „közös" érdekekért. Védik a Szovjetunió területi integritását, pedig azt a tábor egyes tagjai is kikezdték, kapituláltak a szomszéd országok nacionalista történelemszemléletének és bocsánatot kértek a nemzetiségek elnyomatásáért. Támogatják a gyarmati népek függetlenségi harcait, de mélyen hallgatnak az erdélyi magyarság üldözéséről, a kisebbségi magyarság helyzetéről és jogairól. A nacionalizmus lángjai magasra csaptak körülöttük, mégis a nemzet szájára ütnek, amikor a többiekhez hasonló akar lenni. Mindez meghökkentő arányú tájékozatlanságra vagy elfogultságra, súlyos következményekkel járható félreértésekre és a kezdeményezés teljes hiányára, nagyfokú bizonytalanságra utal.

Az egykor monolitikus kommunista tábor felbomlóban, a világuralomra törő kommunizmus stratégiája összetöredezőben van. Kína és a Szovjetunió egyre mélyülő viszálya és elmérgesedő viszonya három táborra osztotta a világkommunizmust; a kommunista országok és pártok az egyik vagy a másik politikája mellett foglalnak állást, vagy egyszerűen bejelentik semlegességüket. A kommunizmus válságát fokozza, hogy ebben a különös ideológiai és hatalmi versengésben az egyes kommunista pártokon belül is „pro", „semleges" és „anti" frakciók jelentkeznek aszerint, hogy a vezetőség vagy a többség Pekinget, vagy Moszkvát támogatja-e. A halálos lidércnyomás elmúlt Kelet-Európa népeinek feje felől, a lélegzethez jutott országokban a kommunista uralom fellazult, és egy új nyugati külpolitika óvatosan, céltudatosan segíti bíztató fejlődésüket a nagyobb szabadság és teljesebb függetlenség felé.

A kommunista tábor felbomlását és az egyes kommunista uralmi szerkezetek fellazulását, valamint az új nyugati elképzeléseket Kelet-Európa jövőjéről csak örömmel üdvözölhetjük, mert először villant fel az igazi reménysugár, hogy a rabul ejtett népek végül is visszanyerik önrendelkezési jogukat. A hirtelen mozgásba lendült erők kölcsönhatásban vannak egymással: a nemzeti függetlenülés fokozatai és a belső fellazulás üteme szabják meg azt a nyugati magatartást és bánásmódot, amely helyes irányba kívánja terelni és meg akarja gyorsítani a fejlődést. A Nyugat nem azért részesíti egyik vagy másik kelet-európai kommunista rendszert előnyben, kedvezőbb bánásmódban, mert *megkülönböztetés* a politikája, ellenkezőleg: bíztatni, bátorítani akarja a lemaradottakat, hogy zárkózzanak fel.

Elérkezett a józan önvizsgálat ideje, vegyük tudomásul kinti magyarok és hazafiak, hogy ósdi nézetekkel, kommunista és emigráns ráolvasással, varázsszavakkal és frázisokkal a *feltartóztathatatlan* útját állni nem lehet. A kelleténél hosszabbra nyúlt háború utáni korszak szerencsére lezárulóban van, ha még nem zárult le teljesen; az új korszakban a háborús elkötelezettségek vagy a háború utáni hevenyészett elrendezési tervek és megállapodások nem sokat számítanak, az új lehetőségeket kell figyelembe venni, és főleg kihasználni. És itt vetődik fel a kérdés: értjük-e mi, magyarok (bentiek és kintiek), hogy tulajdonképpen mi is megy végbe a világban, végiggondoltuk-e, és logikusan, hogy hol a helyünk és mi a teendőnk?

A leglényegesebb változás Európa újrafelfedezése. A Vasfüggöny leereszkedése óta nagy- és kishatalmak, diplomaták és politikusok, újságírók és hírmagyarázók, a politikai, társadalmi és gazdasági tudományok művelői, de maguk az emigránsok is tudomásul vették, a mindennapos szóhasználatba átment, hogy két Európa létezik: a szabad Nyugat-Európa és a kommunista Kelet-Európa. Persze emlegették a felszabadítást, a Vasfüggöny felgöngyölítését, az önrendelkezési jogot, szabad választásokat, vagy ami éppen soron volt a hidegháborús propagandaszótárban, komoly erőfeszítést azonban nem tettek Európa egységének helyreállítására. Kényelmesen inkább olyan mesterkélt elméleteket kezdtek gyártani, hogy keleti pereme igazán sohasem tartozott Európához.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A Marshall-segély volt az utolsó olyan program, amelyet egész Európára terveztek, utána regionális önzéssel külön intézményeket húztak fel Nyugat-Európában az Egyesült Államok, Kelet-Európában a Szovjetunió kezdeményezésére és domináns részvételével. Mindegyik Európa gyanakodva figyelte a másikat, jogosan vagy félelemből olyan szándékokkal vádolták egymást, ami megindokolta az agyakban is leereszkedett vasfüggönyöket: az érintkezés a két világ között egészen leszűkült, csaknem megszűnt. Európa legromantikusabb gyorsvonata, az *Orient Expressz,* 1951-ben már utas nélkül érkezett Budapestre, a magyarországi szakaszt lekapcsolták a járatról és Bécs lett a végállomás. (A cinikus Metternichre kellett gondolnunk: „Ázsia a Landstrassénál kezdődik.") Most meg a két Európa szűknek bizonyul polgárainak, a Vasfüggöny mindkét oldalán megint európaiak a népek.

De Gaulle víziója visszaállítja földrajzi egységében Európát az Atlanti-óceántól az Uralig. Johnson amerikai elnök is azt ígérte, hogy „folytatjuk a hídverést a szakadék felett, ami elválaszt bennünket Kelet-Európától". A nyugati felfogás sokáig „rabnépek"-nek tekintette a kelet-európaiakat, akiket fel kell szabadítani, s amíg az be nem következik, a kommunista rendszereket gyűlölni kell. Több alternatíva nem volt. Az új koncepció, amely az orrunk előtt született meg, csak nem vettük észre, mert annyira belemerültünk a saját terveinkbe, Európa egységében keresi és javasolja a megoldást, s ahhoz a Szovjetunió megértésére, éppenséggel részvételére számít.

A kezdeti eisenhoweri éra nagy jelszava, a *liberation* (felszabadítás) már csak bizonyos emigráns berkekben, naiv, hiszékeny búsmagyarok körében hiteles és kötelező szólam, a többség legalább eljutott odáig, hogy nem hisz benne, de azt nagyon kevesen firtatják, hogy akkor mi a helyes, megfelelő megoldás. Ezért először is meg kell értenünk az új külpolitikai koncepciót, amely fogalmat fogalomhoz kapcsolva vázolja, rajzolja ki azt a jövőt, amit a Nyugat Kelet-Európának szán. A tragikus sorsú Kennedy elnök a washingtoni Katolikus Egyetem (híres a külügyi fakultása) évzáró ünnepségén 1963 nyarán még csak azt hangsúlyozta ki, hogy a világot biztonságossá kell tenni a *különbözőségre* (safe for diversity). Minden nép a saját elképzelése szerint rendezkedhetik be, a magaválasztotta politikai, gazdasági és társadalmi rendben élhet, azzal a feltétellel, hogy ne akarja másokra erőszakolni. Johnson elnök 1964. május 23-án a Marshall-Emlékkönyvtár felavatásakor megállapította, hogy a „kelet-európai népek kezdik visszanyerni nemzeti egyéniségüket (identity) és többé nem egy vasfüggöny választja el őket a Nyugattól, hanem mindegyiküket a különböző erősségű és vastagságú saját vasfüggönye, amelyen keresztül szemlélik a világot, vagy behatolhat hozzájuk a reménysugár".

Kennedy Berlinben azt ígérte a kelet-európai népeknek, „minden lehetséges békés eszközzel" hozzásegítik őket, hogy a Nyugattal „egy szabad társadalomban egyesülhessenek". De Gaulle történelmi újévi szózatában a francia néphez (1963. dec. 31) a tőle megszokott elokvenciával bizonygatta, hogy „illúziókba menekülés nélkül, ami a gyengék mentsvára, de anélkül is, hogy elveszítenénk hitünket az emberi szabadság és méltóság végső diadalában, elképzelhetjük azt a napot, amikor talán Varsóban, Prágában, Pankowban, Budapesten, Bukarestben, Szófiában, Belgrádban, Tiranában és Moszkvában a totalitárius kommunista rezsim, amely még mindig ráerőlteti magát a rabnépekre, fokozatosan olyan fejlődésen megy keresztül, ami egyezik a mi átalakulásunkkal. És akkor Európa egészének megnyílik a lehetőség arra, hogy nyersanyagforrásait és felkészültségét teljes mértékben kihasználhassa." Johnson elnök ennél határozottabb volt, és lényegében Kennedy berlini fogadalmát ismételte meg, amikor felavatta a Marshall-Emlékkönyvtárat a virginiai Katonai Akadémián, Lexingtonban: „El vagyunk kötelezve minden lehetséges békés eszközzel azon munkálkodni, baráttal és szövetségessel egyaránt, hogy egész Európa egy szabad társadalomban egyesüljön.

Dean Rusk külügyminiszter 1964. február 25-én így foglalta össze az amerikai külpolitika céljait: 1. megakadályozni, hogy a kommunisták kiterjeszthessék uralmukat, ha mégis megkísérlik, akkor azt veszélyessé, költségessé és értéktelenné kell tenni számukra; 2. egyezményre, vagy legalábbis egyetértésre kell jutni a háború vagy a háborús veszély kiküszöbölésére; 3. bátorítani kell a fejlődést a kommunista táborban a nemzeti függetlenség, a békés együttműködés és a nyílt társadalmak irányában. Averell Harriman nagykövet, az új kelet-európai politika egyik megalkotója és kivitelezője a kongresszus külügyi bizottságának európai albizottsága előtt 1964. március 19-én nagyon határozottan kijelentette, hogy az „USA célja változatlanul az önrendelkezési jog biztosítása, de az amerikai nép nem hajlandó nukleáris háborút viselni, hogy Kelet-Európát felszabadítsa, mert ebből a végső katasztrófa szakadna a világra. Az evolúciós kurzus az egyetlen járható út." Ezt a beszédet április 4-én hozták nyilvánosságra, amikor az amerikai—magyar gabonaegyezményt aláírták.

Hogy mik is azok az „elképzelhetetlen (unthinkable) dolgok", amikre mítoszbontó beszédében Fulbright szenátor, az U. S. Szenátus külügyi bizottságának elnöke célzott (azzal a figyelmeztetéssel, hogy „amint a dolgok elképzelhetetlenek lesznek, a gondolkodás is megszűnik"), Johnson elnök lexingtoni tételeire kell utalni, melyeket lelkes helyesléssel fogadott a szabad világ közvéleménye, de a Kádár-kormányzat és a magyarországi sajtó teljesen félreértette. Johnson az önrendelkezési jog új megfogalmazását adta:

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

„Képessé tenni minden európai népet, hogy megválaszthassa és kiformálhassa saját társadalmi rendszerét". És ami egyenlően fontos, szinte feltétele az önrendelkezési jognak: „Közelebb hozni minden európai népet a szomszédjához, hogy békében megférhessenek és élhessenek egymással." Másszóval, az európai (nyugati) közösségbe invitálás feltétele nem az, hogy a kelet-európaiak fordítsanak hátat a Szovjetuniónak. Ellenkezőleg, legyenek minél jobb viszonyban vele, mert enélkül a szabadságukat és a függetlenségüket nem nyerhetik el. Nyugaton mind többször Finnországot állítják követendő példaként a kelet-európai népek elé a jószomszédsági viszony ápolására, céltudatos és fegyelmezett nemzeti politika követésére.

A Marshall-segély megalkotójának nevét megörökítendő kulturális emlékmű felavatását Johnson elnök szándékosan használta fel arra, hogy a kelet-európai hídverésről beszéljen, mert az új washingtoni külpolitika a kommunista uralom alatti országok függetlenségének és a népeik szabadságának fokozatos elérésére Marshall tábornok, volt külügyminiszter szellemében közelíti meg a kérdéseket. Azt mondotta az USA elnöke ebben a messzire tekintő, nagyfontosságú beszédében, hogy a „fokozódó kereskedelem és utasforgalom, az eszmék és a humánus segítség hídját" akarják Kelet-Európa és köztük felépíteni. Az a céljuk, hogy „új kapcsolatokat teremtsünk azokkal az országokkal, amelyek függetlenségre törekszenek; feltárjuk a Nyugat eszméit és értékeit az új nemzedékek előtt, hiszen maguk is annak részesei; szabad kibontakozást biztosítsunk a jogos nemzeti büszkeség hatalmas erejének, s végül: demonstráljuk, hogy Kelet-Európa érdeke, fejlődésének és jövőjének alapja a minél szorosabb kapcsolat a Nyugattal".

Ebbe a perspektívába állítva a kelet-európai fejlődést, kettős mozgást figyelhetünk meg, amelyek szintén hatnak egymásra: egyik a nemzeti függetlenség, másik a liberalizálódás, vagy ha ez jobban tetszik, a demokratizálódás, kommunista terminológia szerint: a humanizálódás irányában határozottabb és eredményesebb. Jugoszlávia érintetlen hatalmi szerkezettel hagyta el a kommunista tábort és másfél évtizedes szabadabb élet után még mindig „szocialista" államszövetség. Mintha Románia is erre az útra lépett volna, persze lényegesen eltérő feltételekkel és befolyásra. Lengyelország és Magyarország a relatíve nagyobb belső szabadság biztosításával tűnik ki, ami azonban nem biztosít nekik akkora nemzetközi tekintélyt vagy elismerést, mint a nemzeti függetlenülés egy váratlan drámai mozzanata. Az ideális persze az lenne, ha a nemzeti függetlenülés párhuzamosan fejlődnék a demokratizálódással, amire csak annyiban jó példa Jugoszlávia, hogy ott a szabad világ fokozottabb hatására a kommunista intézmények átalakulásával egy új típusú szocialista demokrácia született.

Averell Harriman a kongresszus külügyi bizottságának európai albizottsága előtt azt is mondotta 1964. március 19-i beszédében, hogy az USA kormánya nem ismerte el és nem is ismeri el a *status quo-t* Kelet-Európában: „Elismerjük a kormányokat, mint hatalmon lévőket, de nem ismerjük el a szovjet dominációt és soha nem ismerjük el a kommunista diktatúrákat, amelyek a kelet-európai országokat uralják." Ez világos, érthető beszéd, aminek általános vonatkozásait nem kell magyarázni, de ha egybevetjük azzal a kijelentésével, hogy az USA a kelet-európai rendszereket nem akarja erőszakosan megdönteni és a függetlenülő népeknek Johnson azt tanácsolja, hogy igyekezzenek jó viszonyt teremteni minden szomszédjukkal, így a magyarok a Szovjetunióval is, akkor a magyarországi kommunistáknak nem kell aggodalmaskodniuk a megoldásként javasolt „evolúciós kurzus" miatt. Minden mozgásban, aktivitásban, tehát ebben is van veszély, ahhoz azonban, hogy lépni merjenek, valami hiányzik a magyar pártvezetőségből. És mindjárt mondjuk is ki, hogy mi hiányzik: az a történelemszemlélet, mely párt helyett nemzetben gondolkodik és tervez. Nem azt kellene hangoztatni, hogy aki nincs ellenük, velük van, hanem úgy politizálni, hogy a magyarság érezze, meggyőződhessék arról, hogy *velük* lehet.

A magyarországi vezető kommunisták a pártban és a párttól kapták nevelésüket, akik ebből a szűk körből valahogy kiláthattak, azok is hamis illúziókba ringatták magukat. Bárgyú módon a magyar történelmet úgy fogták fel, hogy haladó nagyjai Dózsától Rákóczin és Kossuthon keresztül mind-mind az ő útjukat követték, ezért képtelenek drámai mozzanatokat megérteni, vagy azokhoz hasonlóan cselekedni. Ha értenék egy Fráter György, Bocskai István vagy Bethlen Gábor politikáját, akkor nem lenne nehéz most jó történelmi példák nyomán dönteni és cselekedni.

VII.

Nyikita Szergejevics Hruscsov bukása nagy port vert fel, de amint elült, egyszerre kiderült, hogy a kommunizmus nagyobb bajban van, mint gondolták. Személyi okokat emlegettek és öröklött, súlyos szerkezeti betegségek tűntek elő. Lényegében maradt minden a régiben: a szovjet—kínai szakítás, a „békés egymás mellett élés" és a „békés gazdasági versengés" politikája, a kelet-európai népköztársaságok státusa.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Abban ma már nem kételkedik senki, talán maguk az oroszok sem, hogy a kommunizmus túljutott a delelőjén, legfeljebb azt vitathatjuk még, hogy miért és mikor ért a fordulóponthoz: Tito kiközösítésével, Sztálin halálával, a magyar forradalommal vagy a kínai-szovjet viszály nyílt kitörésével?"[1] Nem járhatunk messze az igazságtól, ha a kommunizmus megcsuszamlását attól az időtől számítjuk, amikor Moszkva, mint egyetlen központ, megszűnt létezni. Kihívhatatlanul egyetemes ideológia, kikezdhetetlenül szoros program, egyetlen stratégia és egyetlen parancsnokság, az adott viszonyokra rugalmasan alkalmazkodó taktika és fegyelmezett, vakon engedelmeskedő tagság az előfeltétele egy világuralomra törő, nemzetközi forradalmi mozgalom győzelmének. Jól tudta ezt Sztálin, jobban, mint Lenin vagy Hruscsov, szigorú vezetése alatt a kommunizmus vas- és vakfegyelme meghozta a sikert, kitöltötte azt a vákuumot a világban, amelyet különböző okok, mulasztások és hibák biztosítottak neki. Amióta megbomlott az ideológiai és hierarchikus fegyelem, a Togliatti fémjelezte *policentrizmus* jegyében a kommunista „központok" egymással vetélkednek, ahelyett, hogy együttesen harcolnának az eredeti és egyedüli ellenség, a kapitalizmus vagy az „imperializmus" ellen.

Moszkva tekintélye Hruscsov kibuktatásával a mélypontjára süllyedt. Egyetlen kommunista párt sem hitte el a hivatalos magyarázatot: akik felháborodtak az „anti-demokratikus procedúra" miatt, megaláztatottságuk keserűségével kifogásolták a változatlanul bizantinus módszereket, a kínai tábor meg saját győzelmének tekintette Hruscsov eltávolítását. A kommunista világmozgalom is a távirati irodák jelentéseiből értesült az októberi eseményekről, ami azt a látszatot keltette, hogy Moszkvában még mindig nem sokat adnak az egyes pártok véleményére, alig törődnek velük.

Az új vezetők, vagy pontosabban azok, akik a puccsot titokban előkészítették és mesterien végrehajtották, azt hihették, hogy ezúttal is ugyanúgy szó nélkül tudomásul veszik a bejelentett változásokat, mint eddig még mindenkor. Durva eljárásuk elsősorban az európai kommunistákat hozta igen kínos helyzetbe, mert tényleg úgy festettek, mintha változatlanul Moszkva bábui lennének. Indignálódó tiltakozásukkal a tekintélyükön esett csorbát akarták kiküszöbölni, ugyanakkor véglegesen elvágták moszkvai köldökzsinórjaikat. Togliatti emlékezetes memorandumában azt írta, hogy „minden pártnak tudnia kell önállóan haladni, ... ezért elleneznénk minden olyan javaslatot, amely újból egy központi nemzetközi szervezet felállítását kívánja". Hruscsovval a nagy illúzió nyomtalanul eltűnt, s ha valaki vonakodott elhinni vagy beismerni, hogy Moszkva, mint a kommunizmus központja megszűnt létezni, 1964 októbere minden kétséget eloszlatott.

Korai lenne találgatásokba bocsátkozni, hogy Moszkva centripetális hatalmának csökkenése milyen következményekkel járhat, azt azonban biztosra vehetjük, hogy a nacionalizmusnak fokozódó jelentősége és szerepe lesz a kommunista táborban és a Szovjetunió rákényszerül a kelet-európai népköztársaságok növekvő önállóságának, esetleg teljes függetlenségének elismerésére. Mint minden válságos helyzetben, most is elhangzott a kenetes kinyilatkoztatás, hogy a kommunizmus valójában az „egyenlők világszövetsége". Reméljük, az egyenlőség 1964-es meghirdetése nem jut az 1956. október 30-i kormánynyilatkozat sorsára: akkor Moszkva a lengyel, de még inkább a magyarországi események hatása alatt „új alapra" kívánta helyezni a Szovjetunió és a kelet-európai országok viszonyát, öt napra rá a magyar forradalmat leverték, a megszilárdult Kádár-rezsim liberálisabb politikáját azért elnézték és a külön „lengyel utat" sem zavarták.

Ha valaha Moszkva érdekében állott, hogy a kelet-európai fejlődést ne gátolja, akkor most aztán igazán érdeke, hogy az egykor szabad és független népek minél előbb és főleg minél simábban nyerjék vissza szabadságukat. A Szovjetunió stratégiai helyzete kísértetiesen hasonlít a Harmadik Birodalméhoz és Moszkva sem folytathat kétfrontos küzdelmet. Kína nyomása nem csökkent, jó viszonyukat csak az egyik fél megadása állíthatná helyre, Pekingnek vagy Moszkvának el kellene ismernie a másik vezetését, de ekkora áldozatra egyszerűen képtelenek. Vetélkedésükbe olyan elemek csúsztak és az olyan méreteket öltött, amit jóelőre nem láttak; még a legkedvezőbb esetben is csak a békés együttélés lenini elvét tehetik próbára — kommunizmus és kommunizmus között...

Két kérdésben döntő elhatározásra kell jutni a szűkebb vagy tágabb moszkvai pártvezetőségnek: egyik a szovjet hatalom váltásainak megnyugtató rendezése, a másik, nyugati kapcsolataik stratégiai átértékelése. Mindkettő a kommunizmus fundamentális problémája, éppen ezért egész gondolkodásukban és politikájukban alapvető változásokat követel. Amíg tartják magukat ahhoz az idejétmúlt nézethez, hogy a szovjet hatalom a proletariátus diktatúrája, a vezetés nem demokratizálható, a változásokat sem lehet alkotmányosan megejteni. Amint kiküszöbölik a hatalom öröklésében szinte törvényszerűen jelentkező csomópontokat (a párt- és államvezetés megosztása vagy összpontosítása), megnyitották a szovjet

[1] Milovan Gyilasz szerint a lengyelországi 56-os eseményekkel új fejezet kezdődött a kommunizmus, az 56-os magyar forradalommal az emberiség történetében.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

demokrácia kifejlődésének útját, ami nagyban hozzásegítheti őket ahhoz is, hogy a Nyugattal őszintén és becsületesen megegyezésre jussanak. Könnyű Hruscsov rovására írni a rendszer szerkezeti fogyatékosságait, a bűnbakpolitika azonban mindig újabb áldozatokat követel, s ha nem változtatnak a szovjet hatalom mechanizmusán, akkor a legjobb szándékú vezetőség sem kerülheti el a sorsát. Ettől eltekintve, az ismétlődő tragikus váltások egyre rosszabb színben tüntetik fel őket.

Amikor Hruscsov 1957-ben a politbüróban alul maradt, átvitte a küzdelmet a központi vezetőségbe, ahol többségben volt. Az utolsó összecsapásnál hiába hivatkozott arra, hogy a központi vezetőségtől kapta a megbízatást, mint első titkár, ott már kész megoldással várták és a pártkongresszushoz csak azért nem tudott fellebbezni, mert ezt a lépést a kommunista alkotmány még nem biztosítja. A következő összecsapásnál talán majd tovább szélesedik a küzdőtér, ami azért lesz érdekes, mert szovjet változatban is beigazolódhat, hogy minden demokratikus fejlődés megteremti a maga alkotmányát és biztosítására életre hívja a szükséges intézményeket. Nem okvetlenül szükséges az angolszász demokrácia szakaszait végigvenni, hogy egy társadalom beérjen a demokráciába.

VIII.

Lenin óta a szovjet kommunisták a nemzetközi érintkezés nyugalmasabb szakaszait megtévesztő fogalommal illetik: „békés egymás mellett való élés", javított kiadásban, a „békés egymás mellett élés politikája". Legújabb változatában sem fejez ki nagyobb negatívumot, mint eredeti használatában: ha nincs háború, az egész világ a békés együttélést gyakorolja. Doktrínát ebből csak egy olyan rendszer formálhat, amelynek kétértelműség a védjegye. A „békés egymás mellett élés" meghirdetett politikája nem zárja ki a helyi vagy a gyarmati „felszabadító" háborúkat, mint ahogy forgalomba kerülésével egyidejűleg érte el legnagyobb intenzitását a Szovjetunió felforgató tevékenysége. A döntő fordulat majd akkor áll be Kelet és Nyugat viszonyában, amikor Moszkva a „békés együttélés" hangoztatását felcseréli a *„békés együttműködés"* politikájával. A békés egymás mellett élés a *status quo* fenntartásának *álcázása,* a békés együttműködés viszont hajlandóságot tételez fel a kelet-nyugati ellentétek közös felmérésére és a felhalmozódott problémák jóakaratú kezelésére, esetleg megoldására.

Nyugaton, elsősorban az Egyesült Államokban, komolyan vették Hruscsov békefelhívásait, mint a Szovjetunió józanságának és felelősségének bizonyítékát. Íme, ők is tisztában vannak egy atomháború várható következményeivel! Bécsi találkozójukon Hruscsov félreértette Kennedy elnök közvetlenebb magatartását és az Egyesült Államok gyengeségének jelét látta abban, hogy Washington valamiféle *modus vivendi*-t keres, de a kubai rakéta-válság rádöbbentette a veszély igazi méreteire és kiszámíthatatlan nagyságára. Mivel akkor még nem volt megbízható interkontinentális rakétájuk, Hruscsov felújította a klasszikus harcmodort: ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel! Kubából középtávú rakétákkal is sakkban tarthatták volna az Egyesült Államokat, zsarolhatták volna Washingtont, ha idejében nem leplezik le ezt az otromba, felelőtlen turpisságot. Kennedy már-már nyúlt a kapcsoló után, hogy a Szovjetunióra zúdítsa az Egyesült Államok fölényes atomhatalmát, amikor Hruscsov váratlanul beadta a derekát, de a visszavonulását úgy rendezték meg, hogy katasztrofális tekintély-veszteség ne érje. A szovjet kapitányok engedelmesen felemelték a rakétákat borító ponyvát, amikor az ellenőrző amerikai hadihajók ágyúcsövei alá értek: azokban a drámai pillanatokban nem volt kétséges, hogy kié a nagyobb katonai hatalom. Hruscsov idejében nem is került sor a *hot line* használatára, Kínával a hátában ő már átbillentette a békés együttélést az együttműködés területére. Utódai hangsúlyozzák, hogy folytatni *akarják a* békés egymás mellett élés politikáját, ami az adott nemzetközi helyzetben pozitív együttműködéssé fejlődhet. A Szovjetunió biztonságát már nem szolgálják az orosz stratégia hagyományos elemei, mint a tér, a tél és az idő vagy a szerencsésen mindig kéznél levő szövetségi rendszerek, nemzetközi intrikák.

Az 1964. októberi moszkvai változások mintha beleillenének abba a folyamatba, amelyet a legfontosabb politikai központokban kikristályosodott nézetek és végrehajtott döntések indítottak el egy új világrend kialakítására. Nyugat-Németországban reálisabban és rugalmasabban keresik a változatlanul legégetőbb és legsürgetőbb európai kérdés, a német egység megteremtésének lehetőségeit és módjait, mint Adenauer alatt. Angliában ugyanaznap kapott mandátumot a munkáspárt, amikor Hruscsov rákényszerült a lemondásra: egy munkáskormánytól nem kell félni Moszkvában. Az Egyesült Államokban óriási többséggel választották meg a Kennedy örökébe lépett Lyndon B. Johnson elnököt további négy évre. Barry Goldwater hiába ijesztgetett a kommunizmussal, és hiába ígérte, hogy ő a „választás" (choice), és nem a „visszhang", a szavazók inkább tőle hallották a visszhangot, az üres, elkopott frázisok kongatását, és Johnsont *választották,* aki a kommunista táboron belüli fejleményeket helyesen ítéli meg, és a változásokat összefüggéseikben értékeli ki, hogy hídverő politikájának biztos alapot teremtsen. Az új japán miniszterelnök, Esiuku Sato Japán rangjához és hatalmához igazítja politikáját, amivel új hang és új tényező

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

jelentkezett Ázsiában Kína pozíciójának ellensúlyozására. Mindezek a Szovjetunió szempontjából kedvező jelenségek, a külön útra tért De Gaulle elképzelései meg éppenséggel a hagyományos orosz külpolitikai orientáció vonalába esnek, s a Párizs—Moszkva tengely hamarább megvalósulhat, mint hinnők. Ha Moszkvában a szeszélyesebb egyszemélyi vezetésről tényleg átváltottak az intézményesebb módszerekre és az átgondoltabb politikára, akkor a Szovjetunió döntő tényezője lehet egy olyan világrend megteremtésének, amelyben nagyobb biztonságot találhat az erőltetett jelenlegi status quo-nál.

Amióta Peking elragadta a nemzetközi felforgató politika zászlaját Moszkvától, a Szovjetunió nem nagyon érdekelt a földalatti munkában, az „igazságos háborúkhoz" sem nyújt katonai segítséget. Szuezzel kapcsolatban csak fenyegetődzött, az amerikaiak libanoni akcióját eltűrte, Ciprus alig érdekelte, Vietnamban meg óvakodott attól, hogy határozottan elkötelezze magát. Európában a nyugati nagyhatalmak és a Szovjetunió közötti vitás kérdések leszűkültek a német egységre és Kelet-Európa státusára. A Nyugatnak sohasem volt kikristályosodott kelet-európai politikája, háború alatti és utáni elkötelezettségei azonban kötik; semmiképpen sem fogadhatja el a szovjet uralmat és a kelet-európai népekre rákényszerített kommunista rendszereket véglegesnek. Johnson elnök azért akart hidat verni a szakadék fölött, hogy a nyugtalankodó népek visszatérhessenek az európai (nyugati) közösségbe, s nem azért, hogy a Nyugat azon vonuljon fel a Szovjetunió ellen, amitől a magyarországi kommunisták félreértve vagy tudatosan félremagyarázva félnek.

A „harmonikus, békés és együttműködő Európa az Uralig" csak egy olyan Oroszországot foglalhat magába, amely a „totalitárius kötöttségeitől" megszabadult, jelentette ki De Gaulle február negyediki sajtóértekezletén, és visszaadja a kelet-európai népek önrendelkezési jogát, hogy szabadon dönthessenek a jövőjük felől. Budapest és Vladivosztok között az országhatárok nem fedik az etnikai határokat, s amikor az utolsó korallsziget is önállósul az egykori hatalmas gyarmatbirodalmakból, a tűz könnyen átcsaphat erre az óriási területre.

Kelet-Európa félévszázados kísérletezés után még mindig nem találta meg saját rendjét és helyét. Az első világháborút követő angol—francia elrendezés a Harmadik Birodalom felemelkedésével összetöredezett, Kelet-Európa a német élettérbe (Lebensraum) került. A második világháború végén a „Közép Zóna" a Szovjetunió könnyű prédája lett, s a kommunista rend most kezd feltöredezni. Magyarországon újabban felmerült egy „Duna-szövetség" gondolata, amely változó kombinációkkal (Jugoszlávia, Magyarország, Csehszlovákia és Ausztria, vagy Ausztria helyett Lengyelország) akarja kiképezni az új rendet, kérdés azonban, hogy a mostani garnitúra élni tud-e a lehetőségekkel. A magyar jövő formálásához nem-kommunista eszmék és erők is szükségesek.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

FÜGGELÉK

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Az események időrendje

Október 23

Diáktüntetések kezdődnek a Bem-szobornál és a budapesti lengyel követség előtt. A diákok reformokat követelnek, igazi demokráciát és Nagy Imre visszatérését. Amikor a diákok a rádióban is hallatni akarják követeléseiket, a rendőrség megkísérli szétszórni a tömeget. Könnygáz-bombák robbannak, néhány diák a rendőrség őrizetébe kerül. A tömeg megkísérli az elfogottak kiszabadítását, mire a rendőrség tüzet nyit. A békés tüntetés zendülésbe csap át, amit az utcai harcok forradalommá szélesítenek. Statáriumot hirdetnek és a szovjet csapatok beavatkozását kérik. Az éjszaka szovjet tankok és repülő egységek vonulnak fel a forradalom ellen. Diákok és munkások ledöntik Sztálin szobrát.

Október 24

A Hegedűs-kormány kérésére újabb szovjet egységeket vetnek be. A magyar nép harcban áll a szovjet csapatokkal. A párt központi bizottságát és a kormányt átszervezik. Nagy Imre mint miniszterelnök kerül Hegedűs András helyére, Gerő Ernő marad az első titkár. Nagy Imre a néphez fordul és a harc beszüntetését kéri. Határidőt tűznek ki a harcok beszüntetésére, a forradalmi láz azonban fokozódik, a határidőket kitolják és végül is feladják. A forradalmárok behatolnak a budapesti üzemekbe. Harcok Debrecenben, Szolnokon és Szegeden is.

Október 25

Nagy Imre kormánya a rend helyreállítását jelenti, de a harc Budapesten folytatódik. Kádár János lép az eltávolított Gerő Ernő helyébe, mint a párt első titkára. Nagy Imre és Kádár együttesen hirdetik ki, hogy a rend helyreállítása után tárgyalásokat kezdeményeznek a szovjet csapatok visszavonásáról. Nagy Imre a parlament összehívását, reformok előkészítését és a kormány átszervezését ígéri.

Október 26

A harc az egész országra kiterjed. Magyaróvár és Hegyeshalom között a felkelők kezén van az egész nyugati határvidék. A párt központi bizottsága a következőket ígéri: 1. Új kormány a Hazafias Népfrontra építve; 2 Régi hibák helyrehozása; 3. Tárgyalások a Szovjetunióval a szovjet csapatok kivonására; 4. A két ország viszonyának rendezése a teljes egyenlőség alapján; 5. A bérek felemelése és a munkástanácsok bevezetése; végül, 6. Teljes amnesztia a felkelés minden résztvevőjének.

Október 27

Új kormány alakul Nagy Imrével az élén. A nem kommunista kormány-tagok között Tildy Zoltán volt köztársasági elnök és Kovács Béla, a Kisgazdapárt volt főtitkára.

Október 28

Helyi tárgyalások kezdődnek a harcban álló szovjet csapatok parancsnokaival. Egyes orosz erők a felkelők oldalára állnak. A kormány tűzszünetet rendel el és bejelenti az orosz csapatok azonnali visszavonását Budapestről, valamint az ÁVO feloszlatását. Rendkívüli bizottság veszi át ideiglenesen a kommunista párt vezetését Kádár János, Apró Antal, Kiss Károly, Münnich Ferenc, Nagy Imre és Szánthó Zoltán részvételével.

Mindenütt forradalmi munkástanácsok és helyi nemzeti bizottságok alakulnak politikai és gazdasági reformokat sürgetve. A főbb követelések: a szovjet csapatok visszavonása, a politikai és gazdasági egyenlőség biztosítása a Szovjetunió és Magyarország között, a gazdasági rendszer felülvizsgálása, az élet demokratizálása, a kormány és a hivatalnoki kar átszervezése, az ÁVO megszüntetése, a felkelők védelme, a Varsói Szerződés felmondása, Magyarország semlegességének proklamálása, szabad választások tartása, a szólás-, sajtó-, gyülekezés- és vallás-szabadság biztosítása.

A Hazafias Népfront országos bizottságot szervez a különböző nemzeti bizottságok tevékenységének összehangolására. A budapesti rendőrfőkapitány Nemzetőrség felállítását rendelte el.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

Október 29

A kommunista párt központi lapja, a Szabad Nép a szovjet *Pravda* támadására válaszolva, megvédi a forradalmat és visszautasítja a rágalmakat. A Szabad Miskolci Rádió követeli a szovjet csapatok kivonulását nemcsak Budapest, hanem az ország területéről is. A honvédelmi miniszter bejelenti a szovjet csapatok visszavonulását Budapestről és helyettesítésüket magyar csapatokkal. A Kilián-laktanya továbbra is erős harcok központja.

Október 30

Nagy Imre bejelenti az egypárt-rendszer felszámolását, az 1945-ös politikai alapra való visszatérést és a tárgyalások megkezdését a szovjet csapatok azonnali visszavonására. Új egység-kormány alakul Nagy Imre vezetésével, Kovács Béla, Tildy Zoltán és Erdei Ferenc közreműködésével.

Tildy Zoltán a Kisgazdapárt feltámasztását sürgeti, Erdei Ferenc a Parasztpártét, Kádár János a kommunistákhoz fordul, hogy az egykori koalíciós pártok újjászervezésének szükségességével egyetért. Mindszenty bíboros kiszabadul. Forradalmi Véderő Bizottság alakul, társelnökök: Király Béla és Maléter Pál tábornokok. A Magyar Légierő kész bombázni a szovjet tankokat, ha nem vonulnak ki Budapestről.

Felkelő csoportok rohamozzák az ÁVO főhadiszállását és behatolnak a pestmegyei területi bizottság székházába. Az ÁVO az Írószövetséghez fordul tízezer tagjának érdekében: hajlandók megadni magukat, ha közkegyelemben részesülnek.

Október 31

A Szabad Kossuth Rádió a szovjet kormány deklarációját közli; a Szovjetunió új alapokra kívánja helyezni viszonyát a keleteurópai országokkal, elsősorban Magyar- és Lengyelországgal.

A földművelésügyi miniszter felfüggeszti a kötelező beszolgáltatást.

Mindszenty bíboros Budapestre érkezik. A Kisgazdapárt élére új végrehajtó-bizottság kerül. Ismét megjelenik a Kis Újság.

Újjászervezik a Magyar Szociáldemokrata Pártot is, elnök: Kéthly Anna.

Maléter Pál a honvédelmi miniszter első helyettese és Kovács István az új vezérkari főnök. Nagy Imre bejelenti, hogy Magyarország kész kilépni a Varsói Szövetségből, a tárgyalások megkezdését kéri a szovjet csapatok kivonására. A minisztertanács Király Béla tábornokot nevezi ki Budapest városparancsnokának. Dunántúli megyei tanácsokból megalakul a Dunántúli Nemzeti Bizottság, mely első ténykedésével a szovjet csapatok kivonását, a Varsó Szerződés felmondását, a semlegesség kihirdetését, a szólás-, sajtó-, gyülekezés- és vallás-szabadság biztosítását követeli.

November 1

Nagy Imre bejelenti a Varsói Szerződés felmondását és Magyarország semlegességét; az Egyesült Nemzetekhez fordul a magyar kérdés napirendre tűzéséért. Népakarat címmel a szabad magyar szakszervezetek lapot indítanak. A Nemzeti Parasztpárt „Petőfi Párt" néven éled újra. Kádár támadja a kommunista párt volt vezetőit, az újjászervezett párt neve: Magyar Szocialista Munkáspárt. A forradalmi erők nemzetőrségbe tömörülnek, főparancsnok: Király Béla, helyettese: Kopácsi Sándor rendőrezredes. Szovjet egységek körülveszik a magyar repülőtereket azzal az ürüggyel, hogy a szovjet csapatok hozzátartozóinak kiürítését biztosítsák. Budapest szovjet tankok gyűrűjében. Kéthly Anna Bécsbe érkezik a Szocialista Internacionálé ülésére.

November 2

A magyar kormány tiltakozik a szovjet követségen a szovjet csapatok újrafelvonulása ellen. Az Egyesült Nemzetekhez jegyzéket intéznek a szovjet csapatmozdulatokról és kérik a nagyhatalmakat Magyarország semlegességének elismerésére. Szovjet csapatok felügyelete alá kerül a magyar vasútvonal Záhonytól Nyíregyházáig, ugyanígy a budapesti nemzetközi repülőtér és a kalocsai katonai repülőtámaszpont. A magyar fiatalság új közös frontban egyesül.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

November 3

Tetemes szovjet erősítéseket és csapatmozdulatokat jelentenek a magyar-osztrák határról. Orosz tankok bekerítik a pécsi uránium bányákat.

Több kormánytag lemondása miatt a magyar kormány újra alakul, tagjai: Nagy Imre miniszterelnök és külügyminiszter, Tildy Zoltán, Bibó István, Kéthly Anna, Farkas Ferenc, Losonczy Géza, Kádár János, B. Szabó István, Kovács Béla, Kelemen Gyula, Fischer József államminiszterek és Maléter Pál honvédelmi miniszter.

A tárgyalások a szovjet csapatok visszavonulására folytatódnak és egyidejűleg új szovjet csapatmozdulatokat jelentenek. Mindszenty bíboros rádióbeszédet mond. A dunapentelei nemzeti bizottság felszólítja az összes szabad rádiókat, hogy orosz nyelvű adásokkal világosítsák fel a szovjet csapatokat a forradalom jelentőségéről.

November 4

Nagy Imre drámai szózata, szovjet támadás Budapest ellen. Az ellenséges erők az ország nagy részét uralják: repülőterek, útkeresztezések, hidak és vasúti csomópontok kerültek kezükbe. Erős harcokat jelent Csepel és Kőbánya. Szovjet ejtőernyősök Győr körül. Pécsett a magyar csapatok ellenállnak az urániumbányák és a repülőtér védelmében. Győr és Sopron az oroszok kezére kerül. Mindenütt harcok, a helyzet áttekinthetetlen.

Ellenkormány alakul Szolnokon: Kádár János miniszterelnök, Münnich Ferenc biztonsági miniszter és elnökhelyettes, Horváth Imre külügyminiszter, Kossa István pénzügyminiszter, Apró Antal iparügyi miniszter. Bibó István államminiszter nyilatkozatot bocsájt ki: „A nagyhatalmakhoz folyamodom bölcs és bátor határozatokat kérve leigázott népem érdekében és valamennyi keleteurópai nép szabadságáért. Az Isten óvja Magyarországot..." A szabad rádióállomások ismételten nyugati segítséget kérnek.

A Magyar Írószövetség felhívása „a világ minden írójához, tudósához, írószövetségéhez, tudományos akadémiájához, és egyesüléséhez, a világ intelligenciájához: Segítséget Magyarországnak! ..."

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

A szerzőkről

BORBANDI GYULA (* 1919) politikai író, kritikus, az Új Látóhatár felelős szerkesztője. Magyarországot 1949-ben hagyta el, jelenleg Nyugat-Németországban él. A „Nagy Imre és a forradalom" című írás — „Nagy Imre a forradalomban" címen — a Látóhatár 1957. november-decemberi számában, „A szocializmus tragédiája" — „A szocializmus Magyarországon" címen — a Látóhatár 1957. január-februári számában jelent meg először.

BORSODY ISTVÁN (* 1911) történész, politikai író, 1947 óta az Egyesült Államokban él és jelenleg a pittsburghi Chatam College tanára. „A magyar forradalom és a nagyhatalmak politikája" című írása a Látóhatár 1956. november-decemberi számából való.

GOSZTONYI PÉTER (* 1931) történész, hadtörténeti szakíró, nyugatra a magyar forradalom bukása után menekült, jelenleg a berni kelet-európai intézet könyvtárának igazgatója. A kötetben szereplő tanulmányai közül „A néphadsereg a magyar forradalomban" most jelenik meg először nyomtatásban. „Az ÁVH és a forradalom" három folytatásban az Új Látóhatár 1964. évi 2., 3. és 4. számában jelent meg először, „A forradalom tábornoka" című írást pedig az Új Látóhatár 1963. január-februári számából vettük.

JUHÁSZ VILMOS (* 1899) író, irodalomtörténész, szerkesztő, volt egyetemi magántanár. Jelenleg a New York-i Columbia egyetemen a magyar irodalom előadója. „A forradalom követelései" című tanulmány sokszorosításban a New York-i Free Europe Press gondozásában jelent meg 1957-ben.

KENDE PÉTER (* 1927) a „Szabad Nép" volt belső munkatársa. Nagy Imre hívei közé tartozott, a forradalom után nyugatra távozott. Jelenleg Párizsban él és közgazdasági elméleti kérdésekkel foglalkozik. „A Szabad Nép szerkesztőségében" című képzeletbeli interjú „Tanúságtétel az októberi lázadókról" címen az Új Látóhatár 1961. szeptember-októberi számában jelent meg.

KISS SÁNDOR (* 1918) politikai író, volt országgyűlési képviselő, a Magyar Parasztszövetség volt igazgatója, az „összeesküvési per"-ben több évre elítélték, a magyar forradalom után emigrációba ment, jelenleg New Yorkban az „East Europe" című folyóirat szerkesztőségének tagja. „A parasztság követe" című írás — „Kovács Béla szerepe a magyar forradalomban" címen — az Új Látóhatár 1959. szeptember-októberi számában jelent meg először.

KOVÁCS IMRE (* 1913) író, politikus, a Nemzeti Parasztpárt volt főtitkára, volt országgyűlési képviselő. 1947-ben emigrációba vonult, 1949 óta az Egyesült Államokban él. „A mai Magyarország" című tanulmánya ebben a formájában most jelenik meg először.

MOLNÁR MIKLÓS (* 1918) író, kritikus, történész. Részt vett az 1956-os forradalmat megelőző irodalmi harcokban, a forradalom leverése után nyugatra távozott, jelenleg Genfben az Institut Universitaire des Hautes Études Internationales előadója. „Nagy Imre a történelemben" című írása először „Tévhitek Nagy Imre megítélésében" címen a „Szemle" című folyóirat (Brüsszel) 1962/4. számában jelent meg.

PEÉRY REZSŐ (* 1910) író, tanár, újságíró, a forradalom után Nyugat-Németországban telepedett le, jelenleg Stuttgartban könyvtáros. „Pannon napló és jelentés" című visszaemlékezése most jelenik meg először.

RÉVAI ANDRÁS (* 1903) újságíró, a harmincas évek óta Nagy-Britanniában él, magyar és angol lapok volt tudósítója, az angol rádió magyar osztályának volt vezetője. „Bibó István politikai filozófiája" című tanulmánya két részletben az Új Látóhatár 1960. évi 5. és 6. számában látott először napvilágot.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ (* 1905) író, esszéista, költő, kritikus, 1948 óta nyugaton él, jelenleg Londonban az angol rádió magyar munkatársa, „Írók a magyar forradalomban" című írása a Látóhatár 1957. július-augusztusi számában jelent meg először. A cikk az oxfordi East European Society-ban 1957. február 26-án tartott angolnyelvű szabadelőadás gondolatmenetét követi és az előadás jegyzeteiből készült.

SZABÓ ZOLTÁN (* 1912) író és szerkesztő, mint a párizsi magyar követség kulturális attaséja 1949-ben disszidált és utána Londonban telepedett le, ahol jelenleg írói és rádiószerkesztői munkát folytat. „A politika tanára" című írás részlet Bibó István „Harmadik út" című tanulmánygyűjteménye elé írt hosszabb lélegzetű bevezetőből. Bibó tanulmánykötete 1960-ban jelent meg a londoni Magyar Könyves Céh gondozásában és Szabó Zoltán szerkesztésében.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006

SZÖLLŐSY ÁRPÁD (* 1918) a forradalmi napokat Győrben töltötte és Szigethy Attila közvetlen munkatársai közé tartozott. A forradalom bukása után nyugatra menekült és Svájcban telepedett le. „A forradalom Győrött" című beszámoló az Új Látóhatár 1961. szeptember-októberi számából való.

VINCENT SAVARIUS Szász Béla (* 1910) író, újságíró és műfordító írói neve. A Rajk-per vádlottja volt, több évet börtönben töltött, a forradalom után nyugatra távozott, jelenleg Londonban él. „A tiszántúli papfiú" című Losonczy-portrét a brüsszeli „Szemle" 1963/3. számából vettük.

ZÁDOR ISTVÁN (1933—1960) egyetemi hallgatóként részt vett a forradalmi eseményekben. A forradalom bukása után Oxfordba került, ahol folytatta egyetemi tanulmányait. Tehetséges politikai írónak indult, 1960 tavaszán azonban tragikus körülmények között meghalt. A kötetben szereplő írása — „Szigethy Attila tragédiája" címen — a londoni „Irodalmi Újság" 1958. április 1-i számában jelent meg először nyomtatásban.

© Copyright Mikes International 2001-2006, Molnár József 1966-2006